A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A KALAMANA KUNUBU

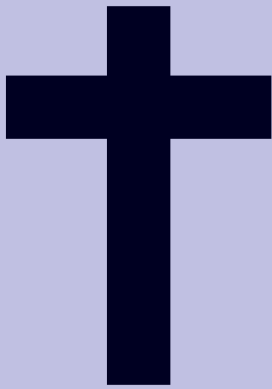

The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New Guinea

A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A KALAMANA KUNUBU
The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New Guinea
Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW Aux, Sydney 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS, London Translated by James Chalmers and W.G. Lawes (LMS)
1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R. Lister Turner and J.B. Clark (LMS)
1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and Sydney 1971 1 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS in Papua New Guinea, [Port Moresby-Lae] Revised and translated by Percy Chatterton (LMS), assisted by Taunao Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea
This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023
bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db

Contents

Mataio 1
Marko 62
Luka 99
Ioanes 163
Apostolo 209
Rom 269
1 Korinto 297
2 Korinto 325
Galatia 343
Epeso 353
Pilipoi 362
Kolose 369
1 Tesalonika . . . 375
2 Tesalonika . . . 381
1 Timoteo 384
2 Timoteo 392
Tito 397
Pilemon 401
Ebraio 403
Iakobo 423
1 Petero 430
2 Petero 438
1 Ioanes 443
2 Ioanes 450
3 Ioanes 451
Iudas 452
Vavaarikai 454

A BO NA VARVAI MATAIO I GA TUMU IA

Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu Kristo
(Luk 3:23-38)

1 A buk ure ra tarai lualua
kai Iesu Kristo, natu i David,
nina ba natu i Abaraam.
2 Abaraam i ga vangala
Isak: Isak i ga vangala Iakob:
Iakob i ga vangala Iuda, ma
diat bula dia barturana me;
3 Iuda i ga vangala Pares
ma Sara bula, na i dir Tamar;
Pares i ga vangala Esrom;
Esrom i ga vangala Aram;
4 Aram i ga vangala Ami-
nadab; Aminadab i ga van-
gala Naason; Naason i ga
vangala Salmon;
5 Salmon i ga vangala Boas,
nana Rakab; ma Boas i ga
vangala Obed, nana Rut;
Obed i ga vangala Iese;
6 ma Iese i ga vangala
David ra king.
David i ga vangala
Solomon, dir nana ma nam
ra vavina dir ga taulai lua pa
ma Uria;
7 Solomon i ga vangala
Rekoboam; Rekoboam i ga
vangala Abia; Abia i ga van-
gala Asa;
8 Asa i ga vangala Iosapat;
Iosapat i ga vangala Ioram;
Ioram i ga vangala Usia;
9 Usia i ga vangala Iotam;
Iotam i ga vangala Akas;
Akas i ga vangala Esekia;
10 Esekia i ga vangala Man-
ase; Manase i ga vangala
Amon; Amon i ga vangala
Iosia;
11 Iosia i ga vangala Ieko-
nia, ma diat bula dia bartu-
rana me, ta nam ra kilala di
ga kinim vakari pa diat i tana
uro Babilon.
12 Ma namur ta ra
varkinim uro Babilon Ieko-
nia i ga vangala Salatiel;
Salatiel i ga vangala Seruba-
bel;
13 Serubabel i ga vangala
Abiud; Abiud i ga vangala
Eliakim; Eliakim i ga vangala
Asor;
14 Asor i ga vangala Sadok;
Sadok i ga vangala Akim;
Akim i ga vangala Eliud;
15 Eliud i ga vangala
Eleasar; Eleasar i ga vangala
Matan; Matan i ga vangala
Iakob;
16 Iakob i ga vangala Iosep
ra tutana kai Maria, nina i
ga kava Iesu, di vatang ia ba
Kristo
17 Damana a lavur taun
tarai papa tai Abaraam tuk
tar tai David a vinun ma a
ivat diat; ma papa tai David
tuk ta ra varkinim uro Ba-
bilon a vinun ma a ivat bula;
ma papa ta ra varkinim uro
Babilon tuk tai Kristo a vinun
ma a ivat bula.

Maria i kava Iesu Kristo
(Luk 2:1-7)

18 Di ga kava Iesu dari: Ba
Iosep i ga vapopoe bat Maria,
na i Iesu, ma pa dir ki guvai
boko, di nunure ba i kap bala
ta ra Takodo na Tulungen.
19 Ma Iosep, kana tutana, a
tena takodo, ma pa i mainge
ba na po vanavana, i nuk ia
ba na vung ive vue.

20 Ba i nunuk boko ta go ra
umana magit, tika na angelo
kai ra Luluai i tur kapet pa
pirana ta ra ririvon ma i biti:
Iosep, natu i David, koko una
laingane go ra vavina upi
kaum taulai; tago nam i kap
bala pa ia i vuna ta ra Takodo
na Tulungen.
21 Ma na kava boko natuna,
a tutana, ina una tar ra iang-
ina ba Iesu; tago na valaun
ra taraina kan kadia lavur
varpiam.
22 Ma go parika i dari upi
na vardada ma ra tinata kai
ra Luluai tai ra propet, i ga
biti:
23 "A inip na vavina na kap
bala boko, ma na kava
natuna a tutana.
Ma da tar ra iangina ba
Emanuel;" a kuku-
raina dari: God pire
dat.
24 Ma Iosep i tut kan kana ni-
diop, ma i pait nam ra angelo
i ga ve tana, ma i ben pa kana
taulai pirana;
25 ma pa i la tana boko tuk ta
ra bung ba i kava ra bul tu-
tana tana, ma i tar ra iangina
ba Iesu.

2

A umana vaira maro ra matana taur

1 Ba di ga kava Iesu aro
Beteleem ta ra gunan Iudaia
ta nam ra kilala ba Erodes
i king tana, a umana tena
kabinana maro ra matana
taur dia pot Ierusalem,
2 ma dia biti: Akave nam
ra bul di ga kava ba na king
boko kai ra Iudaia? Tago
ave tar gire kana tagul aro ra
matana taur, ma go ave pot
upi avet a lotu tadav ia.
3 Ba Erodes, ra king, i val-
ongore dari, i purpuruan ra
balana tana, ma ra tarai par
Ierusalem bula.
4 Ma i oro varurue ra
umana tena tinabar ngalan-
gala, ma ra lavur tena tu-
tumu bula kai ra tarai, ma
i tir diat ba da kava Kristo
ave?
5 Ma dia biti tana ba: Aro
Beteleem ta ra gunan Iudaia;
tago ra propet i ga tumu ia
dari:
6 "U Beteleem a gunan Iu-
daia,
U muka pa u ikilik ta ra gu-
nagunan kai ra lavur
luluai Iudaia,
Tago a Luluai na vana rikai
tam,
Ma na balaure kaugu tarai
Israel."
7 Ma Erodes i vartuluai ivai
upi ra umana tena kabinana,
ma i matoto bulu pa, ba vin-
gaia ra tagul i ga vana rikai.
8 Ma i tulue diat ura Beteleem
dari: Avat a vana, avat a ma-
toto bulu pa ta ra kuramana;
ma ba ava tar tikan tadav ia,
avat a ve mule iau, upi iau
bula ina vana, ma ina lotu
tadav ia.
9 Ba dia tar valongore ra
king dari, dia vana, ma nam
ra tagul dia ga gire aro ra
matana taur, i lualua ta diat,
ma i ki tur ta nam ra kura-
mana i va tana.
10 Ba dia gire mule ra tagul,
dia gugu na kaia tana.
11 Ma dia ruk na pal, dia
gire ra bul ma nana bula,
a iangina Maria, ma dia
va timtibum, dia lotu tadav
ia, ma dia vaninare kadia

vurvur magit, ma dia tabar
ia me, a goled, ma ra bulit i
ang na katkat, ma ra bira na
davai bula.
12 Ma dia ririvon ba God tigal
bat diat, ba koko diat a talil
tadav Erodes; ma dia vana ta
ra nga irai ta kadia gunan.

Dital lop uro Aigipto

13 Ba dia tar vana, Iosep
i ririvon ba tika na angelo
kai ra Luluai i tur kapet pa
pirana, i biti: Una tut, una
agure nam dir nana, amutal
a lop ura Aigipto, amutal a
ki abara tuk ta ra bung ba
ina ve u boko; tago Erodes na
tikan upi ra bul upi na doka.
14 Ma i tut, i agure dir nana
ta ra marum, ma dital vana
Aigipto;
15 ma dital ki abara tuk
ta ra bung Erodes i mat i
tana, upi na vardada ma ra
tinata lua kai ra Luluai tai ra
propet, dari: "Iau tar oro pa
natugu mara Aigipto."

Di doko ra umana bul

16 Ba Erodes i gire ba ra
umana tena kabinana dia tar
piam ia, i kankan muka, ma
i vartuluai, ma dia doko ra
umana bul tutana par dia ki
Beteleem, ma ta ra gunagu-
nan maravai bula, diat ba i
tar a urua kadia kilala, ma
diat bula di ga kava vamur
diat, varogop ma ra kilala i
ga matoto bulu pa tana tai ra
umana tena kabinana.
17 Damana i ot nagam ra
tinata i Ieremia ra propet i ga
tatike, dari:
18 "Aro Rama di valongore ra
nilai tikai.
A kunukula, ma ra ngala na
tinangi bula;
Rakel i tangtangie ra umana
natuna,
Ma di mama vamaram ia,
tago dia tar papaniai."

Dital talil maro Aigipto

19 Ba Erodes i tar mat,
Iosep i ririvon aro Aigipto, ba
tika na angelo kai ra Luluai i
tur kapet pa pirana ma i biti:
20 Una tur, una agure nam
dir nana ta ra gunan Israel,
tago diat dia ga mainge upi
diat a doko ra bul dia tar mat.
21 Ma i tut, i agure dir nana,
ma dital vana ta ra gunan
Israel.
22 Ba i valongore ba Arke-
lao i tar kia tamana ma i kure
Iudaia, i burut ba na vana
tana; ma God i tigal ia ta ra
ririvon, ma dital vana irai ta
ra gunan Galilaia,
23 ma dital vana ta ra pia
na pal a iangina Nasaret, ma
dital ki ie upi na vardada ma
ra tinata lua kai ra umana
propet ba: "Da vatang ia ba
ra te Nasaret."

3

Ioanes a Tena Baptaiso i varvarvai
(Mar 1:1-8; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

1 Ta nam ra kilala Ioanes
a Tena Baptaiso i pot, ma i
varvai ara ra bil Iudaia, i biti:
2 Avat a nukpuku, tago
i maravai ka ra varkurai
marama ra bala na bakut.
3 Ia go ba Iesaia ra propet i
ga varvai tana dari:
"A nilai tikai i oraoro ta ra bil
ba:
Avat a mal are ra nga kai ra
Luluai,

Avat a pait kodo kana lavur
nga.”
4 Ioanes i mal ma ra ivu na
kamel, ma i vi pit ma ra pal
a bulumakau, ma i enen ra
kubau ma ra polo na livur
mara ra pui.
5 Ma ra tarai marama
Ierusalem ma Iudaia par, ma
diat bula maro ra gunagunan
maravai Iordan, dia vana ba
tadav ia;
6 ma i baptaiso diat ta ra tava
Iordan ba dia tata kapa ta
kadia lavur varpiam.
7 Ba i gire mangoro na
Parisaio ma mangoro na
Sadukaio bula dia pot upi
kana baptaiso i tatike ta diat:
Avat a umana natu i ra vui,
to ia i ga vaale avat upi avat
a lop kan ra kankan namur?
8 Avat a vuai ra vuai vavat ba
na topa ra nukpuku,
9 ma koko avat a nuk ia ta
ra bala i vavat ba avat a
biti dari: Ave tamana ma
Abaraam, tago iau tatike ta
vavat ba, God i pait valar pa
ia upi na vangala ra umana
bul mur tai Abaraam ta go ra
umana vat.
10 Ma go muka di tar vung
ra pem pire ra lavur vuna
davai, ma ra davai par ba pa i
vuai ra bo na vuaina, da mut
vue ma da vue tar ia ta ra iap.
11 A dovotina iau baptaiso
avat ma ra tava ka ta ra
nukpuku, ma nina ba na mur
iau, pa iau ko upi ina kap
ra pal a kauna ka; nina na
baptaiso avat ma ra Takodo
na Tulungen ma ra iap;
12 ma i vatur kana vuavue
vit, ma na vagomgom muka
kana vuvuvung na vit ma na
vung varurue ra vit ta kana
pal na. vuvuvung, ma na
tuntun ra palina ta ra iap, ba
pa da pun ia muka.

Ioanes i baptaiso Iesu
(Mar 1:9-11; Luk 3:21-22)

13 Ma Iesu i vana marama
Galilaia ta ra Iordan tadav
Ioanes upi Ioanes na bap-
taisoa.
14 Ma Ioanes i tigal bat ia,
i biti: I topa iau ba una bap-
taiso iau, ma dave go u vana
piragu?
15 Ma Iesu i biti tana:
Una nur vue gori, tago i
topa dat ba dat a pait ot
pa ra lavur mangamangana
takodo parika. Ma i ga pait
ia.
16 Ba di tar baptaiso Iesu
i tutua vuavuai kan ra tava
ma ra bakut i tapre tadav ia,
ma i gire ra Tulungea i God
i vana ba da ra uka, ma i ki
tana;
17 ma ra nilai tikai marama
ra bala na bakut i biti dari:
Go Natugu, a bul na vakak,
nina iau gugu muka tana.

4

Satan i valar Iesu
(Mar 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Ma ra Tulungen i ga
agure pa Iesu urama ra bil
upi Satan na valar ia.
2 Ba i tar vevel a ivat na
vinun na bung na keake ma
ra ivat na vinun na bung
na marum bula, i mulmulum
nagam.
3 Ma ra tena vavagu i tadav
ia, ma i biti tana: Ba u natu i
God, una kure go ra umana
vat upi diat a gem uka.
4 Ma i biti tana: Di ga tumu
ia ba: “A tarai pa dia laun

ta ra gem uka, dia laun ta
ra pakapakana tinata par i
arikai ta ra ngie i God.”
5 Ma Satan i agure ta ra
gomgom na pia na pal, ma i
vaki ia liu ta ra bur na pal na
vartabar ma i biti tana:
6 Ba u natu i God, una pil
ba; tago di ga tumu ia dari:
Na tul tar kana umana an-
gelo upi diat a balaure
u,
Ma diat a puak vatur u ma ra
lima i diat,
Kan una tuke ra kaum ta ra
vat.”
7 Ma Iesu i biti tana: Di ga
tumu ia dari bula: “Koko una
valar ra Luluai kaum God.”
8 Tikai mulai, Satan i agure
ta ra luana ta i manga tuluai
urama, ma i ve tar ia ra lavur
kiki na varkurai ta ra guna-
gunan ra pia tana ma kadia
minamar bula,
9 ma i biti tana: Nam parika
ina tabar iu me, ona una va
timtibum ma una lotu tadav
iau.
10 Ma Iesu i biti tana: Satan,
una vana ka, tago di ga tumu
ia dari: “Una lotu tadav ra
Luluai kaum God, ma una
torom tana ka.”
11 Ma Satan i vana kan ia, ma
ra umana angelo dia pot pi-
rana, ma dia torom maravut
ia.

Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia
(Mar 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 Ba Iesu i valongore ba
dia tar kinim varuk Ioanes
ta ra pal na banubat, i vana
mulai Galilaia;
13 ma i mareng mara
Nasaret urama Kapernaum,
a gunan ra valian livuan ta
ra ura langun Sebulon ma
Naptali, ma i ki tana,
14 Upi na ot ra tinata kai
Iesaia ra propet dari:
15 “A gunan Sebulon ma ra
gunan Naptali
Ma maravai ra valian, ma
ta ra papar a Iordan
maro iat,
Ma Galilaia bula kai ra
umana Tematana,
16 A tarai nina dia ga ki ta ra
bobotoi, dia ga gire ra
ngala na kapa,
Ma ra kapa i ga vana rikai
ta diat ta ra gunan na
minat, ma ta diat bula
ta ra malur na minat.”
17 Papa nam ra kilala Iesu i
varvai tavuna, ma i biti: Avat
a nukpuku, tago ra varkurai
ra bala na bakut i maravai
ka.

Iesu i oro pa ra ivat na tena vinoara
(Mar 1:16-20; Luk 5:1-11)

18 Ba i vaval Galilaia i gire
ra ura barturana, Simon, a
iangina bula Petero, ma An-
dreas, dir turana, dir vung ra
ubene na ta, tago dir a ura
tena vinoara.
19 Ma i biti ta dir: Amur a
mur iau, ma ina mal pa amur
upi amur a ura tena vinoara
na tarai.
20 Ma dir tut vuavuai kan
ra ubene ma dir mur ia.
21 Ba i vana pa mulai, ta ra
ivu barturana bula, Iakobo
natu i Sebedaio, ma Ioanes,
dital ma Sebedaio tama i dir,
dital ki ra mon, dital uma ra
ubene, ma i oro pa dir;
22 ma dir tut vuavuai kan
ra mon ma tama i dir, ma dir
mur ia.

Iesu i varvartovo, i varvai, ma i valagar ra tarai
(Luk 6:17-19)

23 Ma Iesu i vana vurvurbit
Galilaia parika ma i varvar-
tovo ta kadia umana pal na
lotu, ma i varveai ta ra bo
na varvai ure ra varkurai,
ma i valagar ra tarai ta ra
lavur enana ngunungut ma
ra lavur enana minait bula.
24 Ma ra varvai ure i vana
uraure Siria parika; ma dia
kap diat parika dia mait ta-
dav ia, diat ba ra lavur
mangana minait ma ra ngu-
nungut i tup diat, ma diat ba
ra tabaran i ovai ta diat ma ra
umana lunga, ma ra umana
kakak bula, ma i valaun diat
par.
25 Ma ra kor na tarai maro
Galilaia ma Dekapolis, ma
Ierusalem, ma Iudaia ma ta
ra papar a Iordan dia mur ia.

5

Iesu i varvai arama ra luana

1 Ba i gire ra kor na tarai, i
tutua urama ra luana, ma ba
i ga ki ra pia, kana tarai na
vartovo dia tadav ia,
2 ma i varvarvai, i tovo diat
dari:

A dovot na varvadoan
(Luk 6:20-23)

3 Diat ba i luveana ra tu-
lungea i diat, dia ti doan, tago
kadiat boko ra varkurai ra
bala na bakut.
4 Diat dia ki na niligur, dia
ti doan, tago da ga vamaram
boko diat.
5 Diat ba i madu ra maukua
i diat, dia ti doan, tago kadiat
boko ra rakarakan a gunagu-
nan.
6 Diat dia mulmulum ma
dia mar bula upi ra manga-
mangana takodo, dia ti doan,
tago diat a maur boko.
7 Diat dia varmari, dia ti
doan, tago da ga mari diat
boko.
8 Diat ba i gomgom ra bala
i diat, dia ti doan, tago diat a
gire boko God.
9 Diat dia papait ra malmal,
dia ti doan, tago da ga vatang
diat ba ra umana natu i God.
10 Diat di ga vakaina diat ta
ra mangamangana takodo,
dia ti doan, tago kadiat ra
varkurai ra bala na bakut.
11 Ba ra tarai dia vul i avat,
ma dia vakaina avat, ma dia
vaongo pa avat ma ra lavur
mangamangana varpiam,
ure ke iau, ava ti doan.
12 Avat a gugu, ma avat a ga
muka; tago na ngala kavava
vapuak arama ra bala na
bakut; tago damana bula di
ga vakaina ra umana propet
dia ga laun lua ta vavat.

A solt ma ra kapa
(Mar 9:50; Luk 14:34-35)

13 Avat ra solt ure ra gu-
nagunan parika; ma ba ra
mapak i ra solt i panie da
vamapak davatane mule? Pa
i topa ga ta magit, da vue ke,
ma ra tarai diat a ruarua ia
ka.
14 Avat ra kapa ure ra
rakarakan a gunagunan
parika. Da ive davatane ra
gunan ba i ki ra ul a luana?
15 A tarai pa dia valiting
ra lamp upi da tuba ma ra
valavalar na kon, di vung ia
ta kana tutur iat, ma i vakapa
are diat par ta ra pal.

16 Damana bula avat a valiting kavava kapa ta ra mata
i ra tarai, upi diat a gire
kavava lavur bo na papalum,
ma diat a pite pa Tama i va-
vat arama ra bala na bakut.

A vartovo ure ra tinata na varkurai

17 Koko ava nuk ia ba iau
ga vana rikai upi ina va-
mutue ra tinata na varkurai
ma ra vartovo kai ra umana
propet; pa iau ga vana rikai,
upi ina vamutue vue, iau ga
vana rikai ka, upi ina pait ot
pa ia muka.
18 A dovotina go iau tatike
ta vavat: A bakut ma ra
rakarakan a gunagunan
parika na ga panie, ma pa
na panie ta tika na matana
buk ik, ba ta vakilangina ik
ika ta ra tinata na varkurai,
da pait ot pa ia parika.
19 Ba ta tikai na piam tika
na vartuluai ikilik, ma na
tovo ra tarai damana bula,
da vatang ia ba ra ikikilik
muka ta ra varkurai ra bala
na bakut; ma nina ba na pait
diat parika ma na tovo tar
diat ta ra tarai, ia da vatang
ia ba ra ngala ta ra varkurai
ra bala na bakut.
20 Tago iau tatike ta vavat:
Ona kavava mangamangana
takodo pa i boina ta nina kai
ra lavur tena tutumu ma ra
lavur Parisaio, pa avat a olo
muka ta ra varkurai ra bala
na bakut.

A vartovo ure ra kankan

21 Ava ga valongore ba di
ga tatike amana iat tadav ra
tarai lualua ba: Koko da doko
ta tikai ma nina ba na doko ta
tikai da kure.
22 Ma go iau tatike ta va-
vat: Ba tikai i kankanuane
vakuku turana da kure bula;
ma ba tikai na vatang ia tai
turana ba: U a Lunga! da
kure ta ra ngala na varkurai;
ma nina ba i biti dari: U
a papaua na tena varpiam!
boina ba na burut ta ra tavul
a iap.
23 Ba u vana ma kaum
tinabar ta ra uguugu na
vartabar, ma u nuk pa ta
magit tana ba turam i takun
iu me,
24 una nur vue kaum
tinabar ta ra uguugu na
vartabar, ma una vana upi
amur a varmaram lua ma
turam, ma namur una lilikun
ma una vartabar ma kaum
tinabar.
25 Amur a varmaram lulut
na nina i takun iu ona amur
varait boko, kan na tul tar
iu ta ra tena varkurai, ma ra
tena varkurai na tul tar iu ta
kana tultul upi na vue varuk
u ta ra pal na banubat.
26 A dovot go iau tatike
tam, ba pa una bali vapar
boko ra mani, pa una irop
mulai.

A vartovo ure ra nipo

27 Ava ga valongore di ga
tatike dari ba: Koko u po;
28 ma go iau tatike ta vavat:
Ba tikai i gire ra vavina, ma
ra balana i kaina upi ia, i tar
po me ta ra balana.
29 Ba ra kiau na matam ta
ra papar a lima tuna i varara
u, una luak vue, boina ba ta
ik a ngungu ka tam na virua,

* **5:29:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.*
30 Ba ra limam tuna i varara u, una poko kutu vue; tago i boina ba ta ngungu ka tam na virua, ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.

A vartovo ure ra kutu varbean
(Mat 19:9; Mar 10:11-12; Luk 16:18)

31 Di ga tatike bula: Ba tikai i vungue kana vavina, na tul tar ra buk na pala varbean tana;
32 ma go iau tatike ta vavat: Ona ra vavina pa i ga po, ma kana tutana i vungue, ia iat i vuna pi ra vavina na po, ma nina ba na ben ra vavina di vue damana, i po bula me.

A vartovo ure ra umana vavalima

33 Ava ga valongore bula ba di ga tatike tai ra tarai lualua ba: Koko u vavalima vavaongo, una pait ot pa ia ta ra Luluai nam parika u vavalima tana.
34 Ma iau tatike ta vavat ba: Koko muka ra vavalima; koko avat a vatang ra bala na bakut tana, tago a kiki kai God nam;
35 ma koko avat a vatang ra rakarakan a gunagunan tana, tago a ruarua na kauna nam; ma koko avat a vatang Ierusalem tana, tago nam a pia na pal kai ra ngala na King.
36 Ma koko una vatang ra ulum tana, tago una pukue davatane pa ta kopono pepe na ulum upi na pua bar, ba upi na korong bar.
37 Boina ba kavava tinata na dari ka: Maia, Maia, Pata, Pata. Tago ona ra tinata i ngala ta go i vuna ga ta ra tena kaina.

A vartovo ure ra balbali
(Luk 6:29-30)

38 Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Da bali ra kiau na mata i tikai ma ra kiau na mata i ta ra tikai, ma da bali ra palangie i tikai ma ra palangie i ta ra tikai.
39 Go iau tatike ta vavat dari: Koko ava bali ra mangamangana varpiam; ba tikai i par ra pagupagu na ngiem una pukue tar ra pagupagu na ngiem tadav ia.
40 Ba tikai i mainge pi na kap u ta ra varkurai upi kaum kolot una tul tar kaum olovoi bula tana.
41 Ba ta tikai i kure vovo pa u upi amur a varait me tika na kilomita ma ngungu (tika na mail), amur a varagur me ta utul a kilomita (a ura mail).
42 Una tabar nam i lul u, ma koko una lingan kan nam ba na kail iu.

A varmari tadav ra umana ebar
(Luk 6:27-28,32-36)

43 Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Una mari talaim ma una milmilikuane kaum ebar;
44 ma go iau tatike ta vavat: Avat a mari kavava umana ebar, [avat a tata vadoane diat dia tata kakaina ure avat, avat a pait ra boina pire diat dia milikuane avat,] ma avat a araring ure diat dia vakaina avat [ma dia vamalari avat];

45 upi avat a umana natu i
Tama i vavat arama ra bala
na bakut. Tago i tul vaarike
tar kana matana keake tadav
diat dia kaina ma tadav diat
bula dia takodo ma i tulue
bula ra bata tadav diat dia
takodo ma tadav diat bula ba
pa dia ko.
46 Ona ava mari ka diat
dia mari avat, ava ra va-
puak avat a vatur vake tana?
A umana tena balabalaure
totokom dia pait ia bula
damana.
47 Ona ava oro varvagai ma
ra tara na tura i vavat ika,
avat a boina dave tana ta go
diat? A umana Tematana dia
papait ia bula damana.
48 Boina ba avat a ko kakit,
varogop Tama i vavat arama
ra bala na bakut i ko kakit.

6

A vartovo ure ra vartabar

1 Avat a balabalaure avat
kan avat a pait kavava
mangamangana takodo
upi ra tarai diat a gire;
ba damana, pa kavava ta
vapuak tai Tama i vavat
arama ra bala na bakut.
2 Ba u vartabar, koko da
vu ra tavur lua tam, da ra
umana tena lotu vavaongo
dia papait ia ta ra lavur pal
na lotu ma ra lavur nga, upi
ra tarai diat a pite pa diat. A
dovot go iau tatike ta vavat,
ba nam uka kadia vapuak.
3 Ba u vartabar, koko ra
mairam na nunure nam ra
limam tuna i pait ia;
4 Upi una vartabar ivai, ma
Tamam i giragire ra magit i
tur ivai, na vapuak iu.

A vartovo ure ra niaring
(Luk 11:2-4)

5 Ba ava araring, koko
ava da ra lavur tena lotu
vavaongo, tago dia mainge
tuna ba diat a tur ta ra lavur
pal na lotu iat, ma ta ra
lavur nga varkuvakuvo, upi
ra tarai diat a gire diat. A
dovot go iau tatike ta vavat,
ba nam uka kadia vapuak.
6 U, ba u araring, una ruk ta
ra pakana pal ara iat, ma una
banu bat ra matakilalat, ma
una aring Tamam i ki ivai,
ma Tamam i giragire nam di
pait ive, na vapuak iu.
7 Ba ava araring, koko ava
vakuku ka tana, da ra umana
Tematana, tago dia nuk ia
ba da valongore diat, ba dia
tatike ra lolovina tinata.
8 Koko ava vardada ma
diat, tago Tama i vavat ra
bala na bakut i nunure ra
magit par i topa avat, ba pa
ava aring ia boko.
9 Avat a araring dari: Tama
i vevet arama ra bala na
bakut, boina ba da ru ra
iangim. Boina ba na vut
kaum varkurai.
10 Boina ba da toratorom
tam ra pia, varogop dia tora-
torom tam arama ra bala na
bakut.
11 A bung gori una tabar i
avet ma aveve nian.
12 Una re vue kaveve ni-
lala, varogop ave tar re vue
ka diat dia ga Iala pa ta vevet.
13 Koko da ben avet ta
ra varilam, una valaun avet
kan ra tena kaina. [Tago
kaum muka ra varkurai, ma
ra dekdek, ma ra variru, pa
na mutu. Amen.]
14 Tago ba ava re vue ra

nirara kai ra tarai, Tama i
vavat ra bala na bakut bula
na re vue kavavat.
15 Ba pa ava re vue ra lavur
nirara kai ra tarai, Tama i va-
vat bula pa na re vue kavava
lavur nirara.

A vartovo ure ra vinevel

16 Go bula, ona ava vevel,
koko i tanguvian ra mata i
vavat, da diat a umana tena
lotu vavaongo, dia vaenana
pa ra mata i diat, upi ra tarai
diat a gire, ba dia vevel. A
dovot go iau tatike ta vavat,
ba nam uka kadia vapuak.
17 Ma u, ba u vevel, una
ku ra ulum, ma una puk ra
matam,
18 upi koko ra tarai diat a
nunure ba u vevel, ia kaka
Tamam na nunure, nina i
kiki ivai, ma Tamam i gira-
gire ra magit i tur ivai, na
vapuak iu.

A tabarikik arama ra bala na bakut
(Luk 12:33-34)

19 Koko avat a lu varurue
ra tabarikik ati ra pia, tago
ra vui ikik ma ra kubur dir a
enen ia ka ma ra lavur tena
nilong diat a lolobong, ma
diat a loalong ika tana;
20 avat a lu varurue kavava
tabarikik upi kavavat arama
ra bala na bakut; ra vui ikik
ma ra kubur pa dia enen ia
ie, ma ra lavur tena nilong pa
dia lolobong ma loalong ie;
21 tago a balam na kiki ta
nam ra gunan kaum vuvu-
vung i va tana.

A lamp ure ra paka i dat
(Luk 11:34-36)

22 A kiau na mata i dat ia
ra lamp ure ra paka i dat; ba
ra kiau na matam i dovot, a
pakam parika na buka ma ra
kapa.
23 Ba ra kiau na matam
i kaina, a pakam parika na
buka ma ra bobotoi. Ba nam
ra kapa i ki tam, i bobotoi
ka, a ngala muka ra bobotoi
nam.

God ma ra tabarikik
(Luk 16:13; 12:22-31)

24 Pa ta na torom ta ra ivu
luluai, na milmilikuane tikai
ta dir ma na mari ta ra tikai,
ba na torom tai tikai ma na
piam ta ra tikai ta dir. I
dekdek upi avat a torom tai
God ma tai ra tabarikik bula.
25 Kari iau tatike ta vavat
dari: Koko ava ngarao ure
kavava nilaun, ba ava avat a
en ia, ba ava avat a mome;
ma koko ava ngarao ure ra
paka i vavat, ba ava avat a
mong me. A nilaun vang pa
i ngala ta ra nian? Ma pa i
ngala vang ra paka i vavat ta
ra mal?
26 Avat a gire ra lavur beo
liuliu, pa dia vauma, pa dia
ingate vit, ma pa dia varurue
ta magit ta ra umana pal na
vuvuvung, ma Tama i vavat
arama ra bala na bakut i
tabar diat; ma pa ava manga
boina ta ni diat laka?
27 To ia ta vavat, ba i manga
nuknuk ure ma ra ningarao
na valolokon ik ika kana ni-
laun?
28 Ma dave ava ngarao upi
ra mal? Avat a nuk pa ra
lavur vaigoara ra pupui, dia
tavua dave? Pa dia papalum
ma pa dia viri mal;
29 ma iau tatike ta vavat, ba
Solomon ta kana minamar
par pa i mong da tikai ta diat.

30 Ba God i vamong ra vura
ra pupui dari, nina i tavua
gori ma ningene di voto ra
ubu me, pa na vamong pa
avat laka? I ikilik muka
kavava nurnur.
31 Koko avat a ngarao dari:
Ava dat a en ia, ba ava dat
a mome; ba ava muka dat a
mong me?
32 Tago a umana Tematana
dia anan dari ure go ra lavur
magit: tago Tama i vavat
arama ra bala na bakut i
nunure ba ava ko iba upi go
ra lavur magit.
33 Avat a anan lua upi kana
varkurai ma kana manga-
mangana takodo bula, ma da
tul tar bula go ra lavur magit
ta vavat.
34 Koko avat a ngarao ure
ningene, tago ningene na
ngarao upi kana. A ningarao
ure ra kopono bung i topa ia
iat.

7

A varvarkurai ure ra umana enana
(Luk 6:37-38,41-42)

1 Koko avat a varvarkurai,
kan da kure avat.
2 A varkurai nam ava
varkurai me, da kure avat
bula me; ma ra valavalar
nam ava valavalar me, da
valavalar balbali ta vavat
me.
3 Dave u gire ra mumut ik
ta ra kiau na mata i turam,
ma pa u nuk pa ra davai ta
ta ra kiau na matam iat?
4 Una tatike dave tai turam
ba: Ina tikir vue nam ra mu-
mut ik ta ra kiau na matam;
ma nam boko ra davai ta ta
ra kiau na matam iat.
5 U a vaongo, una tikir
value vue nam ra davai ta ta
ra kiau na matam, upi una
gigira bulu, ma namur una
ga tikir vue nam ra mumut ik
ta ra kiau na mata i turam.
6 Koko avat a tabar ra
umana pap ma ra magit i
gomgom, ma koko avat a vue
tar kavava kiau na kalagi ta
ra umana boroi, kan diat a
ruarua ia ka ma ra kau i diat,
ma diat a pipit likun ma diat
a karat avat.

Araring, tikatikan, pipidil
(Luk 11:9-13)

7 Avat a araring, ma da
tabar avat; avat a tikatikan,
ma avat a na tadav ia; avat a
pipidil, ma da papa are avat;
8 tago diat dia araring, da
tabar vapar diat; ma nam i
tikatikan, na na tadav ia, ma
nam i pipidil da papa are.
9 To ia ta vavat ba natuna
i lul ra gem tana, na tabar ia
ka ma ra vat?
10 Ba ona i lul ra en tana, na
tabar ia ka ma ra vui?
11 Ona avat, a kaina tarai,
ava vala tabar ra umana
natu i vavat ma ra umana bo
na magit, a dovotina Tama i
vavat arama ra bala na bakut
na manga tabar muka diat,
dia lul ia, ma ra umana bo na
magit bula.
12 A mangamangana par
ava mainge ba ra tarai diat a
papait ia ta vavat, nam bula
avat a papait ia ta diat; go ra
tinata na varkurai iat ma ra
vartovo kai ra umana propet.

A mataniolo i irivo
(Luk 13:24)

13 Avat a olo ta ra matan-
iolo i irivo, tago i tababa ra
mataniolo ma i tababa bula

ra nga i vana ta ra vinirua,
ma mangoro diat dia vana-
vana tana.
14 Ma i irivo ra mataniolo
ma i varvaim ra nga, nam i
vana ta ra nilaun, ma ra pau-
pau ka diat dia tikan tadav ia.

A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-44)

15 Avat a balaure avat ta
ra umana propet vavaongo,
dia mong ma ra ivuna sip ma
ra bala i diat i da ra umana
leing na pap, a umana tena
varkarat.
16 Avat a gire ilam diat ta ra
vuai diat. Da git pa ra vuai
na vain ta ra kait laka? Ba ra
lovo ta ra kada laka?
17 A lavur bo na davai dia
vuai ra bo na vuai diat, ma ra
lavur kaina davai dia vuai ra
kaina vuai diat.
18 I dekdek upi ra bo
na davai na vuai ra kaina
vuaina, ma a kaina davai pa
na vuai ra bo na vuaina.
19 A davai par ba pa dia
vuai ra bo na vuai diat da
mut vue diat, ma da vaulung
ra iap me.
20 Damana avat a gire ilam
diat ta ra vuai diat.

Pa iau tia nunure avat
(Luk 13:25-27)

21 Nam diat dia vatang iau
ba: Luluai, Luluai, pa diat
a olo par ta ra varkurai
marama ra bala na bakut; ia
kaka nina ba i papait muka
ra nuknuk i Tamagu arama
ra bala na bakut.
22 Mangoro diat a biti tagu
ta nam ra bung ba: Luluai,
Luluai, dave, pa ave ga var-
vai ma ra iangim laka? Ma
pa ave ga okole vue mangoro
na tabaran ma ra iangim
laka? Ma pa ave ga pait man-
goro na dekdek na papalum
ma ra iangim?
23 Ma ina tatike ta diat ba:
Pa iau tia nunure avat, avat a
vana kan iau, a umana tena
varpiam avat.

A ura tena pait pal
(Luk 6:47-49)

24 Diat par dia valongore
go kaugu lavur tinata ma dia
torom bula tana, dia varogop
ma ra tena kabinana, i ga
page kana pal ta ra ul a vat;
25 ma ra bata i bura, ma ra
lovon i alir tar tana, ma ra
lavur ubar dia vuvu tadav ia
ma pa i tarip; tago i tur ta ra
ul a vat.
26 Ma diat par dia valon-
gore go kaugu tinata, ma pa
dia torom tana, dia varogop
ma ra lunga, i ga page ke
kana pal ta ra veo;
27 ma ra bata i bura, ma ra
lovon i alir tar tana, ma ra
lavur ubar dia vuvu tadav ia,
ma i tarip, ma i ngala muka
kana tinarip.

A varkurai kai Iesu

28 Ba Iesu i tar tatike vapar
go ra tinata, a kor na tarai dia
kaian ta kana vartovo;
29 tago i tovo diat da tikai
i vatur vake ra varkurai, ma
pa i varogop kadia umana
tena tutumu.

8

Iesu i vagomgom pa ra vukavuka
(Mar 1:40-45; Luk 5:12-16)

1 Ba i ga tar vana ba
marama ra luana, a ngala na
kor na tarai dia mur ia.
2 Ma tika na vukavuka i
vut, ma i va timtibum tadav

ia, ma i biti: Luluai, ba u
mainge upi una vagomgom
iau, una pait ia ka.
3 Ma Iesu i tulue ra limana
ma i bili ia, ma i tatike: Iau
mainge, una gomgom uka.
Ma ra vukavuka i gomgom
lulut.
4 Ma Iesu i tatike tana:
Koko una ve ta tikai tana,
una vana, una ve pa iu tai
ra tena tinabar, ma una tul
tar nam ra tinabar Moses i ga
vatang ia upi ra vakilang ta
diat.

Iesu i valagar pa ra tultul kai ra luluai na vinarubu
(Luk 7:1-10)

5 Ba i tar olo Kapernaum,
tika na luluai na vinarubu i
tadav ia, ma i lul ia dari:
6 Luluai, kaugu tultul i
vava na pal, i mait ma ra
kekebau, i tup ia muka.
7 Iesu i tatike tana ba: Ina
vana, ma ina valagar ia.
8 A luluai na vinarubu i biti
tana: Luluai, pa iau ko upi
una ruk ta ra kubagu, una
tatike ke ra tinata, ma kaugu
tultul na laun.
9 Tago iau a tutana, di ga
tul tar ra varkurai tagu ure
ra tarai na vinarubu, ma ona
iau tatike tai ta tikai: Una
vana, i vana ka; ba tai ta ra
tikai: Una mai, i vut uka; ba
tai kaugu tultul: Una pait go,
i pait ia ka.
10 Ba Iesu i valongore, i ka-
ian tana, ma i biti ta diat, dia
mur ia: A dovot go iau tatike
ta vavat: Pa iau ga na tadav
ta ngala na nurnur dari pire
ra tarai Israel.
11 Ma iau tatike ta vavat,
ba mangoro diat a vut maro
ra mata na taubar ma maro
ra mata na labur, ma diat a
ki varurung ma Abaraam ma
Isak ma Iakob ta ra varkurai
arama ra bala na bakut;
12 ma da vue vaba ra
umana natu i ra varkurai iat
ta ra ngala na bobotoi: diat
a tangtangi tana ma diat a
vangvangi ra palangie i diat.
13 Ma Iesu i tatike tai ra lu-
luai na vinarubu: Una vana,
da pait nam u tar nurnur upi
ia. Ma kana tultul i tar lagar
ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa mangoro na minait
(Mar 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Ba Iesu i tar vut ta ra
kuba i Petero i gire nimu i
Petero i mait, i vava ma ra
minait, i malamalapang.
15 Ma i bili ra limana, ma
i par ra malamalapang, ma i
tur, ma i kudakudar ta diat.
16 Ba i ravian dia ben man-
goro tadav ia ba ra umana
tabaran dia ovai ta diat; ma i
okole vue ra umana tabaran
ma ra tinata ka, ma i valagar
pa diat par dia mait.
17 Upi na vardada ma nam
Iesaia ra propet i ga tatike
value, dari: la iat i ga kap
kada lavur binilua, ma i ga
puak pa kada lavur minait.

Diat nina ba dia mainge pi diat a mur Iesu
(Luk 9:57-62)

18 Ba Iesu i gire ra ngala na
kor na tarai dia tur kikil ia, i
ga ve kana tarai na vartovo
upi diat a vana tai ta ra pa-
par.
19 Ma tika na tena tutumu i
vut, ma i tatike tana: Luluai,
ina murmur u ta ra gunagu-
nan una vanavana tana.

20 Ma Iesu i tatike tana: A
lavur leing na pap tikatikai
kadia tung, ma ra lavur beo
liuliu tikatikai kadia po, ma
Natu i ra tutana pa ta kubana
muka pi na vadiop ra uluna
tana.
21 Ma ta ra tikai ta diat
kana tarai na vartovo, i
tatike tana: Luluai, una tul
tar iau ba ina vana ka boko,
upi ina punang value kapi
tamagu.
22 Ma Iesu i biti tana: Una
mur iau, ma una nur vue ra
lavur minat pi diat iat, diat a
punang ra livur minat i diat.

Iesu i tigal ra vuvu ma ra ta ma i malila muka
(Mar 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Ba i tar koa ta ra mon,
kana tarai na vartovo dia
mur ia.
24 Ma ara ra ul a tava kikil
a vuvu ta i tut, ma ra bobol i
kokoa ta ra mon, i to na buka;
ma Iesu i diop uka.
25 Ma dia tadav ia, ma dia
vangun ia, dia biti: Luluai,
una valaun dat, tago da to na
virua.
26 Ma i biti ta diat: Dave go
ava burut? I ikikilik kavava
nurnur. Ma i tut: ma i tigal
ra vuvu ma ra ta, ma i malila
muka.
27 Ma ra tarai dia kaian
tana, dia biti: A tutana ava
go, upi ra vuvu ma ra ta dir
torom tana?

Iesu i vairop ra umana tabaran kan ra ivu tutana
(Mar 5:1-20; Luk 8:26-39)

28 Ba i tar pukai tai ta
ra papar ta ra gunan kai
ra Gadarene dital varkuvo
tana ma ra ivu tutana ba ra
umana tabaran dia ovai ta
dir, dir ga vana rikai ta ra
umana babang na minat, dir
ngangal na kaia, pa ta na i
vana ta nam ra nga, ba na
pakit dir.
29 Ma dir ga oraoro dari:
U Natu i God, datal a dave
ma u? U tar pot bar upi una
vakadik amir ba pa ta boko
ra kilalana?
30 Ma ra ngala na kikil na
boroi dia iaian maravai.
31 Ma ra umana tabaran
dia lul ia dari: Ona una okole
vue avet, una tulue avet tar
ta go ra kikil na boroi.
32 Ma i biti ta diat: Avat a
vana. Ma dia irop, ma dia
ovai tai ra umana boroi; ma
ra umana boroi parika dia
lop ba ta ra odo na tava kikil,
ma dia virua par tana.
33 Ma diat dia ga vague
diat, dia lop ma dia olo ta
ra pia na pal, ma dia varvai
ta ra lavur magit parika i ga
tadav nam dir ba ra umana
tabaran dia ga ovovai ta dir.
34 Ma ra tarai par ta nam ra
pia na pal, dia vana tadav ia,
dia totongo upi Iesu; ba dia
gire, dia lul ia ba na vana kan
kadia langun.

9

Iesu i valagar pa ra kakak
(Mar 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 I koa mulai ta ra mon, ma
i bolo me, ma i vana ta kana
gunan iat.
2 Ma dia kap tika na kakak
tadav ia ta ra vava. Ma Iesu i
gire kadia nurnur, ma i biti
tai ra kakak: Natugu, una
gugu, di tar re vue kaum
lavur varpiam.
3 Ma ta umana tena tu-
tumu dia nuk ia ta ra bala i

diat dari: Go ra tutana i vul
God.
4 Iesu i nunure ra nuknuk
i diat, ma i biti; Dave go ava
nuknuk ra kaina ta ra bala i
vavat?
5 Nuve pa i dekdek, ba ina
tatike: Di tar re vue kaum
lavur varpiam, ba dari: Una
tut, ma una vana?
6 Ma upi avat a nunure
ba di ga tul. tar Natu i
ra tutana upi na rere vue
ra lavur varpiam ati ra pia
(i tatike tai nina i mait ma
ra kakak): Una tut, ma una
puak kaum vava, ma una
vana ra kubam.
7 Ma i tut ma i vana ra
kubana.
8 Ba ra kor dia gire, dia
burut, ma dia pite pa God,
tago i tar tul tar ra dekdek
dari tai ra tarai.

Iesu i oro pa Mataio
(Mar 2:13-17; Luk 5:27-32)

9 Ba Iesu i vana kan nam ra
gunan. i gire tika na tutana
a iangina Mataio, i kiki ta
ra pal na totokom, ma i biti
tana: Una mur iau. Ma i tut,
i mur ia.
10 Ba i ki na pal ta ra nian,
mangoro na tena balabal-
aure totokom, ma mangoro
na tena varpiam dia vut, ma
dia ki varurung ma Iesu ma
kana tarai na vartovo.
11 Ba ra umana Parisaio dia
gire, dia tir kana tarai na var-
tovo ba: Dave kavava luluai
dia ian ma ra umana tena
balabalaure totokom ma ra
umana tena varpiam?
12 Ba i valongore, i biti: A
tena valagar pa i topa diat
dia laun boina, i topa diat dia
mait.
13 Avat a vana, avat a var-
tovo upi ra kukurai go ra
tinata: Iau mainge ke ra var-
mari, pa iau mainge ra tin-
abar. Tago pa iau vut upi ina
oro pa ra umana tena takodo,
upi ra umana tena varpiam
iat.

A tinir ure ra vinevel
(Mar 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 A tarai na vartovo kai
Ioanes dia vut tadav ia, ma
dia tir ia: Dave avet ma
ra umana Parisaio ave vala
vevel, ma kaum tarai na var-
tovo pata?
15 Ma Iesu i tatike ta diat: A
umana talai ra taulai kalama
diat a ki na niligur dave ba
ra taulai kalama i kiki boko
pire diat? Tuka boko ba di
tar tak vue ra taulai kalama
kan diat, diat a vevel muka.
16 Pa ta tikai na ingit tar
ra pakana kalamana mal ta
ra maulana mal, kan nam
i ingit bonot ia me na rada
vakakaina muka.
17 Ma pa ta tikai na lo-
longe tar ta kalamana vain
ta ra umana maulana paura,
kan diat a tarada ma ra vain
na talingir, ma ra paura na
tukum; da lolonge tar ra
kalamana vain ta ra kala-
mana paura, ma dir par dir
a boina.

A natu i Iairo ma ra vavina nina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu
(Mar 5:21-43; Luk 8:40-56)

18 Ba i tatike dari ta diat,
tika na tena kukure pal na
lotu i vut ma i lotu tadav ia,
ma i biti: Natugu, a vavina, i
kabur mat ika, boina ba una
vana, una vung ra ura limam
tana, ma na laun mulai.

19 Iesu i tut, diat ma kana
tarai na vartovo, ma dia mur
ia.
20 Ma tika na vavina i ga
mait ma ra gap a vinun ma
a ivu kilala, i vut mur ia, ma
i bili ra ngu i kana mal;
21 tago i nuk ia ra balana:
Ba ina bili ka kana mal, ina
lagar tana.
22 Ma Iesu i tur tapuku,
ma i gire, ma i biti: Natugu,
una gugu, kaum nurnur i tar
valaun u. Ma ra vavina i oton
ta nam ra pakana bung.
23 Ba Iesu i pot ta ra kuba
i ra tena kukure pal na lotu,
i gire ra tarai dia vuvu kaur,
ma dia ururung,
24 ma i tatike: Avat a tur ar,
tago ra vavina pa i mat, i diop
uka; ma dia nongone ke.
25 Ba di tar tul vairop vue
ra kor, i ruk tadav ia, ma i
vatur ra limana; ma ra vavina i tut.
26 Go i rararang tana ta
nam ra gunagunan par.

Iesu i vanana pa ra ura pula

27 Ba Iesu i vana kan nam
ra gunan, a ura pula dir mur
ia, ma dir oraoro dari: U natu
i David, una mari amir.
28 Ba i tar ruk na pal, a ura
pula dir ruk mur ia ma Iesu
i biti ta dir: Ea, amur nurnur
tagu ba ina pait go ba pata?
Dir biti tana: Maia, Luluai.
29 Ma i bili ra kiau na mata
i dir, ma i tatike: Da pait ia ta
mumur varogop ma kamumur nurnur.
30 Ma ra mata i dir i tapala.
Ma Iesu i tigal muka dir ba
koko ta tikai na nunure.
31 Ma dir ga vana, dir
ga varvarvai ka tana, ma i
rarang ta nam ra gunagunan
par.

Iesu i pala ra karamea i ra bombom

32 Ba dia irop, di ben tikai
tadav ia, i bombom ma ra
tabaran i ovai tana.
33 Ma ba i tar okole vue
ra tabaran, nina ra bombom
i tata muka; ma ra kor na
tarai dia kaian tana, dia biti:
I telek ba dia gire ra dari ati
Israel.
34 A Parisaio dia tatike: I
okole vue ra umana tabaran
ma ra dekdek i ra luluai kai
ra lavur tabaran.

Iesu i mari ra tarai

35 Ma Iesu i vana vurvurbit
ta kadia gunagunan, ma ta
kadia lavur pia na pal, ma i
varvartovo ta kadia lavur pal
na lotu, i varvai ta ra bo na
varvai ure ra varkurai, ma i
valagar ra lavur enana malapang, ma ra lavur mangana
minait
36 Ba i gire ra lavur kor na
tarai, i mari muka diat, tago i
tangau ra paka i diat, ma dia
varbabaiai da ra umana sip
ba pa kadiat ta tena balabalaure.
37 Ma i tatike tai kana tarai
na vartovo: A dovotina, a
matuka na magit ta ra uma
i tup ia, ma pa i manga ra
umana tena ongor tana.
38 Avat a lul ra Luluai na
uma ba na tulue ta umana
tena ongor ta kana nidodoko.

10

A vinun ma a ivut na apostolo kai Iesu
(Mar 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 Ma i oro pa kana vinun ma a ivu tarai na vartovo tadav ia, ma i tul tar
ra varkurai ta diat ure ra
lavur dur na tabaran upi diat
a okokole vue diat, ma upi
diat a valagar ra lavur enana
malapang, ma ra lavur man-
gana minait.

2 Go ra iang i ra vinun ma
a ivu apostolo: Simon i lua,
a iangina bula Petero, ma
Andreas, dir turana; Iakobo
natu i Sebedaio ma Ioanes,
dir turana;
3 Pilipo ma Batolomaio;
Tomas ma Mataio, ra tena
balabalaure totokom; Iakobo
natu i Alpaio ma Tadaio;
4 Simon ra Lup Vararak ma
Iudas Iskariot; nam ba na
vagu tar Iesu.

Iesu i tulue ra vinun ma a ivut
(Mar 6:7-13; Luk 9:1-6)

5 Go ra vinun ma a ivut
Iesu i ga tulue diat, ma i tovo
diat dari: Koko avat a vana
tai ta nga kai ra umana Tem-
atana, ma koko avat a olo tai
ta pia na pal kai ra Samaria,
6 avat a vana tadav ra lavur
sip dia rara kan ra kuba i
Israel.
7 Ba ava vanavana, avat a
varvai dari: A varkurai ra
bala na bakut i maravai ka.
8 Avat a valagar ra lavur
minait, avat a valaun ra
umana minat, avat a vagom-
gom ra lavur vukavuka, avat
a okole vue ra lavur tabaran;
di ga tabar vakuku avat, ma
avat a vartabar vakuku.
9 Koko avat a kap ta goled,
ba ta silva, ba ta mani ikilik
ta kavava popopoi.
10 Koko ta rat ure kavava
vinavana; koko ta ivu olovoi,
koko avat a kap ta pal a kau,
ma koko ta buka; i kat ba da
vabongon ra tena ongor ma
ra ana.
11 Ba ava olo tai ta pia na
pal, ba tai ta gunan, avat a
tikan upi nina i ko, ma avat
a ki pirana tuk ta ra bung
ba avat a vana kan nam ra
gunan tana.
12 Ba ava ruk na pal, avat a
vatatabai diat.
13 Ba nam ra pal i ko, avat
a tul tar kavava malmal tana,
ba pata, avat a tak vue kan ia.
14 Ba tikai i okole vue avat
ma pa i valongore kavava
tinata, ba avat a vana kan
nam ra pal ba kan nam ra
gunan, avat a piar vue ra
tobon ta ra kau i vavat.
15 A dovot go iau tatike
ta vavat ba: Ra ura gunan
Sodom ma Gomora pa dir a
manga kaina ta ra bung na
varkurai da nam ra pia na
pal.

Ta umana mangana var-
monong
(Mar 13:9-13; Luk 21:12-
17)

16 Go iau tulue avat da ra
lavur sip pire ra lavur leing
na pap; boina ba avat a mi-
nana da ra umana vui, ma
avat a maram da ra umana
uka.
17 Avat a balaure avat ta ra
tarai, tago diat a kinim tar
avat ta ra umana kivung na
varkurai, ma diat a virit avat
ta kadia umana pal na lotu;
18 maia, ma diat a alal pa
avat tadav ra umana ngala
na luluai ma tadav ra umana

king ure iau, upi avat a varvai pire diat ma tadav ra lavur Tematana bula.
19 Ba dia tar kinim tar avat, koko avat a ngarao ba avat a tata dave, ba ava avat a tatike: tago ta nam ra bung da tovo avat ma ra tinata nina avat a tatike.
20 Tago vakir avat iat, avat a tata, a Tulungea i Tama i vavat iat na tata ta vavat.
21 Tikai na tul tar turana upi na virua, ma ra tutana na tul tar natuna; ma ra umana bul diat a tut ure tama i diat, ma na i diat, upi da doko vue diat.
22 Ma ra tarai par diat a milmilikuane avat ta ra iangigu, ma da valaun muka nam i tur padikat tuk ta ra mutuaina.
23 Ba diat a vakaina avat tai tika na pia na pal, avat a lop tar tai ta ra tikai; tago a dovotina iau tatike ta vavat, ba pa avat a ti vana boko ta ra lavur pia na pal par Israel, ma Natu i ra tutana i tar pot.
24 Pa ta tutana na vartovo i ngala tai nina i tova, pa ta tultul i lualua ta kana luluai.
25 I topa ia ba ra tutana na vartovo dir a vardada ma kana tena vartovo, ba ra tultul dir a vardada ma kana luluai. Ba di tar vatang tar Beelsebul* ta ra luluai na pal, diat a manga vatang tar ia muka ta diat dia ki ra kubana.

Una burutue God
(Luk 12:2-7)

26 Koko avat a burutue diat; tago a magit par di tar tuba na tur kapa boko, ma nam di tar ive, da vaarike boko.
27 Nina iau tar varve avat i tana ta ra bobotoi, avat a tatike ta ra kapa; ma nam di tar vamaianao tar ia ta vavat, avat a varvai tana ta ra ulul a pal.
28 Ma koko avat a burutue diat dia dokodoko ra palapaka ka, ma dia mama doko ra tulungen: Avat a burut tai nina i dokodoko ra palapaka ma ra tulungen bula ara geena.
29 Di ivivure a evevu levon upi ra kopono toea kaka vang? Ma pa ta tikai i bura ra pia, ba Tama i vavat pa i gire.
30 Di tar luk vapar ra lavur pepe na ulu i vavat.
31 Io, koko avat a burut, tago ava ti boina kakit ta diat ra mangoro na levon.

Nam i tata kapa ure Iesu ma nam i pue vue Iesu
(Luk 12:8-9)

32 Diat par dia kale pa iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina kale pa diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut.
33 Ma diat par dia pue vue iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina pue vue diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut.

Vakir a kini na malmal ia kaka ra pakat
(Luk 12:51-53; 14:26-27)

34 Koko avat a nuk ia ba iau tar pot upi ina vaki ra malmal ra pia, pa iau pot upi ina vaki ra malmal, a pakat iat.

* **10:25:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

35 Iau tar pot upi ina vabat
vue ra tutana kan tamana,
ma ra vavina kan nana, ma
ra ura vavina dir enana, dir
a varbaiai.
36 Diat dia ki ra kuba i tikai,
diat ika kana umana ebar.
37 Nam i manga mari
tamana ba nana tagu, pa i
topa iau; ma nam i manga
mari natuna ba a bul tutana
ba a vavina tagu, pa i topa
iau.
38 Nina ba pa i puak pa
kana bolo upi na mur iau me,
pa i topa iau.
39 Nina i mari vake kana
nilaun, na virua, ma nam i
tar virua ure iau, na laun.

A umana mangana vapuak
(Mar 9:41)

40 Nina i kapupi avat, i ka-
pupi iau, ma nina i kapupi
iau, i kapupi bula nam i ga
tulue iau Uti.
41 Nina i kapupi ra propet,
tago ia ra propet, da vapuak
ia da ra propet; ma nina i
kapupi ra tena takodo, tago
ia ra tena takodo, da vapuak
ia da ra tena takodo.
42 Nina i vamomo tikai ta
diat go ra umana ikikilik
ma ra kopono la na tava
madoldol tuna ka, tago ia ra
bul vartovo, a dovotina go
iau tatike ta vavat, ba da va-
puak ia muka.

11

Ta umana bul na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso
(Luk 7:18-35)

1 Ba Iesu i tar tatike vapar
go kana lavur vartuluai tai
kana vinun ma a ivu bul na
vartovo, i vana kan nam ra
gunan upi na vartovo ma upi
na varvai ta kadia lavur pia
na pal.

2 Ba Ioanes i kiki ta ra pal
na banubat, i valongore ure
ra lavur papalum kai Iesu,
ma i tulue kana tarai na var-
tovo upi diat a tir ia dari:
3 U nina laka ba na vut, ba
kan avet a nuknuk ung upi ta
ra tikai boko?
4 Ma Iesu i tatike ta diat:
Avat a vana, avat a ve Ioanes
ra lavur magit ava valon-
gore, ma ava gire bula:
5 ba ra umana pula dia
nana mulai, a umana peu
dia vanavana mamal mulai,
a umana vukavuka dia gom-
gom mulai, a umana vaut dia
valongor mulai, di valaun ra
umana minat ma di varve
ra bo na varvai tai ra lavur
luveana.
6 Ma nina ba pa i tutukai
ure ta magit tagu, i ti doan
muka.

7 Ma ba go diat dia vana,
Iesu i biti tai ra kor na tarai
ure Ioanes, dari: Ava ga vana
uria ra pupui upi avat a gire
ra ava? A vuvur bar i mal-
maliara ta ra vuvu?
8 Ava ga vana oai upi avat
a gire ra ava? A tutana bar
i mong ma ra mal kumau?
Diat dia mal ma ra mal ku-
mau dia kiki ta ra kubakuba
i ra umana king.
9 Ava ga vana oai upi ra
ava? Upi avat a gire ra
propet? Maia; iau tatike ta
vavat, a ngala iat muka ta ra
lavur propet.

10 Ia go di ga tutumu ure
dari:

"Iau tulue kaugu tultul na
lua tam,
Na mal are kaum nga na lua
tam."
11 A dovot go iau tatike ta
vavat: Ta diat par ra vaden di
ga kava diat pa ta i ngala tai
Ioanes a Tena Baptaiso; ma
nina i ikilik ta ra varkurai ra
bala na bakut i ngala ta dir
ma Ioanes.
12 Papa ra kilala i Ioanes a
Tena Baptaiso, a niongor i
topa ra varkurai marama ra
bala na bakut, ma nina i on-
gaongor, na vatur vake.
13 Tago a lavur propet ma ra
tinata na varkurai bula dia
ga tata na propet ma i tuk tai
Ioanes.
14 Ma ona ava mainge upi
avat a kapupi ia, Elias muka
go, nina di biti ba na vut.
15 Nina ba ra talingana, boina
ba na valongor.
16 Ava bar ina valarue go ra
taun tarai me? Dia vardada
ma ra umana bul dia kiki ta
ra umana tavul a bung ma
dia oraoro tadav ra umana
talai diat dari:
17 Ave tar vuvu ra dedede ma
pa ava malagene tana, ave
tar kukula ma ra tinangi ma
pa ava tangtangi maravut.
18 Tago Ioanes pa i ga pot ma
ra nian ma ra nimomo, ma
dia biti ke ure ba: A tabaran
i ovai tana.
19 Natu i ra tutana i ga pot,
ma i iaian ma i momamomo,
ma dia biti ke ure ba: Go
ra tutana a lup nian, ma ra
lup mome vain bula ma ra ta-
lai ra lavur tena balabalaure
totokom ma ra lavur tena
varpiam bula. A kabinana i
po boabo ta ra lavur natuna.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat
(Luk 10:13-15)

20 Ma i bor vatavuna ra
lavur pia na pal nam i
tar pait kana mangoro na
dekdek na papalum ta diat,
tago pa dia nukpuku.
21 Na kaina tam Korasin,
na kaina tam Betsaida bula,
tago gala ra lavur dekdek pa
papalum di ga pait ia ta mu-
mur; gala di ga pait ia aro
Tiro ma Sidon, gala diat a ti
nukpuku amana iat, ma diat
a tar ki bula ma ra mal na
tabun ma diat a tar vung ra
kabu na iap.
22 A dovot go iau tatike ta
mumur ba: Ta ra bung na
varkurai pa na tup Tiro ma
Sidon da amur.
23 Ma u bula Kapernaum,
u malamala luluai tuk ta ra
bakut laka? Una irop ura ta
ra ruarua na tulungen tago
ra lavur dekdek na papalum
di ga pait ia tam, gala di ga
pait ia Sodom, gala i tur boko
gori.
24 A dovot go iau tatike
tam: Ta ra bung na varkurai
pa na tup Sodom da u.

Avat a mai tadav iau upi ra ningo
(Luk 10:21-22)

25 Ta nam ra bung Iesu i
tatike: Iau pite pa u Tama,
a Luluai ra bala na bakut
ma ra pia bula, tago u tar
ive ra lavur magit go kan ra
lavur tena kabinana, ma kan
ra lavur mototono bula, ma
u vaarike ke diat tai ra lavur
kuramana.
26 Maia pa, Tama, tago u ga
manane muka damana.

27 Tamagu i ga tul tar ra
lavur magit par tagu; pa ta
i nunure Natuna, Tama ka;
ma pa ta bula i nunure Tama,
Natuna ka ma nam bula ba
Natuna i ling na vaarike tar
ia tana.
28 Avat par, ava udauda
ma ava kap ra mamat na ki-
nakap, avat a mai tadav iau,
ma ina vango avat.
29 Avat a puak pa kaugu
kip, ma avat a vartovo tagu;
tago i madu ra balagu ma
i vovovon bula; ma ra tu-
lungea i vavat na ngo muka.
30 Tago kaugu kip i ki
tatamie, ma kaugu kinakap i
papa.

12

Tika na tinir ure ra Bung Sabat
(Mar 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Ta nam ra kilala Iesu
i vanavana alalu ta ra
umauma na kon ta ra Bung
Sabat; ma kana tarai na
vartovo dia mulmulum ma
dia vura doko pa ta umana
kon ma dia en ia.
2 Ba ra umana Parisaio dia
gire, dia tatike tana: Kaum
tarai na vartovo dia pait ra
mangamangana pa i ko ta ra
Bung Sabat.
3 Ma i tatike ta diat: Dave,
pa ava ga luk boko nam
David i ga pait ia ba i mulmu-
lum ma diat bula dia varagur
me?
4 Ba i ga ruk ta ra pal kai
God, ma i ga en ra gem na
ginigira, nina i tabu ba na
en ia, ma i tabu bula ta diat
dia varait me, adiat ika ra
umana tena tinabar?
5 Ma pa ava ga luk ia bula
ta ra tinata na varkurai ba
ra umana tena tinabar ta ra
Bungbung Sabat ta ra pal na
vartabar dia papalum taun
ra Bung Sabat ma pa dia
kaina tana?
6 Go iau tatike ta vavat:
Tikai go kari i ngala ta dir ma
ra pal na vartabar.
7 Gala ava tar nunure ra
tinata dari: Iau mainge ra
varmari, ma vakir ra tin-
abar, gala pa avat a takun
diat pa dia kaina.
8 Tago Natu i ra tutana ia ra
luluai i ra Bung Sabat.

A tutana nina i li ra limana
(Mar 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Ma i vana kan diat ma i
ruk ta kadia pal na lotu;
10 ma tika na tutana tana i
li ra limana. Ma dia tir Iesu
dari: I takodo ba da valagar
ta ra Bung Sabat ba pata? upi
diat a vartakun ure.
11 Ma i tatike ta diat: To ia
ta vavat ba kana ta kopono
sip, ma i bura ta ra tung ta ra
Bung Sabat, ma pa na vatur
ia ma pa na puak vaarike pa
mule?
12 A tutana iat i boina ta go
ra sip. Damana i takodo ba
da pait ra bo na mangaman-
gana mutu ta ra Bung Sabat.
13 Ma i biti tai ra tutana:
Una tulae ra limam. Ma i
tulue kodoa, ma i tar ung
mulai da ta ra tikai.
14 A umana Parisaio dia
irop, ma dia tir vargiliane
diat upi da doko davatane?

A tultul nina ba God i ga pilak pa ia

15 Iesu i nunure, ma i vana
kan nam ra pal, ma mangoro

dia mur ia ma i valagar pa
diat par,
16 ma i tigal diat, ba koko
diat a varvarveai tana,
17 upi na ot muka ra tinata
kai Iesaia ra propet, dari:
18 “Go kaugu tultul iau tar
pilak pa ia;
Ia kaugu bul na vakak, a bal-
agu i gugu tana;
Ina vaki ra Tulungeagu tana,
Ma na ve tar ra varkurai
takodo tai ra lavur
Tematana.
19 Pa na vartoto, pa na
kukula,
Ma pa ta na valongore ra
nilaina ta ra lavur nga.
20 Pa na pit ra vuvur i talikun,
Ma pa na pun ra vinau na
lamp ba i mi boko,
Tuk ta nam ra kilala ba i ga
tul vaarike ra varkurai
upi na vatur ra nion-
gor.
21 A lavur Tematana diat a
nurnur ta ra iangina.”

Iesu dir ma Beelsebul
(Mar 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Dia ben tikai tadav ia ba
ra tabaran i ovai tana, ma
i pula, ma i bombom bula,
ma i valagar pa ia, ma ra
bombom i tata mulai, ma i
nana bula.
23 Ma ra kor na tarai dia
kaian tana, ma dia titir ba:
Go bar natu i David?
24 Ba ra umana Parisaio dia
valongore, dia biti: Go ra
tutana i okole vue ra lavur
tabaran ma ra dekdek tai
Beelsebul, a luluai kai ra
lavur tabaran.
25 Ma i nunure ra nuknuk i
diat, ma i biti ta diat: A lavur
vuna gunan ba dia varubu
vargil mulai ka, diat a tam-
tavul uka, ma ra lavur pia
na pal ba ra lavur gunan dia
varubu vargil mulai ka, pa
diat a tur tukum.
26 Ba Satan na okole vue
Satan, i varubu mulai ka
me, ma kana varkurai na tur
dave?
27 Ba iau okole vue ra
umana tabaran ma ra
dekdek i Beelsebul, a umana
natu i vavat dia okole vue
diat ma ra dekdek kai ia? Go
diat dia kure avat.
28 Ba iau okole vue ra
umana tabaran ma ra Tu-
lungea i God, ava nunure
tana ba ra varkurai kai God
i tar vut pire vavat.
29 Ta tikai na ruk dave ta ra
kuba i ra tena ongor, ma na
vakaina kana vurvur magit
ona pa i vi value? Ma ona
i tar vi value, na vakaina
muka ra kubana.
30 Nam ba pa i maravut
iau, i tur bat ika iau, ma nam
ba pa i varurue maravut iau,
i imimire vue kan iau.
31 Ma iau tatike ta vavat:
Da re vue ra lavur varpiam
par kai ra tarai, ma ra varvul
bula; ma ra varvul ure ra
Takodo na Tulungen pa da re
vue muka.
32 Ba tikai na tatike ta
kaina tinata ure Natu i ra
tutana, da re vue; ia kaka ba
tikai na tatike ta kaina tinata
ure ra Takodo na Tulungen,
pa da re vue ta ra nilaun ra
pia, ma pa da re vue bula ta
ra nilaun namur.

A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-45)

33 Ba avat a vaume ra bo na
davai, ma ra vuaina na boina
bula; ba avat a vaume ra
kaina davai ma ra vuaina na

kaina bula; tago di vakilang
ra davai ma ra vuaina.
34 Avat a umana natu i ra
umana vui, avat a umana
kaina, avat a tatike davatane
ra bo na tinata? Tago ra ngie
i dat i tatike nam ra bala i dat
i buka me.
35 A bo na tutana i kap
vaarike ra bo na magit ta
kana bo na vuvuvung, ma ra
kaina tutana i kap vaarike
ra kaina magit ta kana kaina
vuvuvung.
36 Ma go iau tatike ta va-
vat ba ra pakapakana tinata
vakuku par a tarai dia tatike,
da tir boko diat tana ta ra
bung na varkurai.
37 Tago kaum tinata iat na
valangalanga u, ba na takun
ot pa u.

A nilul upi ra magit na padapada varvo
(Mar 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 Ta ra umana tena tu-
tumu, ma ta ra umana Pari-
saio dia tatike tana: Tena
Vartovo, una pait ta vakilang
upi avet a gire.
39 Ma i tatike ta diat: A
kaina taun tarai ma ra tarai
na vaongo, diat ika dia nuk
upi ra vakilang, ma pa da ve
tar ta vakilang ta diat, Iona ra
propet, ia kaka ra vakilang;
40 Iona i ga va a utul a bung
na keake ma a utul a bung
na marum bula ta ra bala i
ra en ta, damana bula Natu i
ra tutana na va a utul a bung
na keake ma a utul a bung na
marum ta ra bala na pia.
41 A tarai Nineve diat a
tur varurung ta ra varku-
rai ma go ra taun tarai ma
diat a kure vakaina, tago dia
ga nukpuku ta ra varvai kai
Iona, ma tikai i ngala tai Iona
go kari.
42 A tadar na vavina maro
ra matana taubar na tur
varurung ta ra varkurai ma
go ra taun tarai ma na kure
vakaina, tago i ga vut maro
ra ngu na gunagunan iat
upi na valongore ra kabi-
nana kai Solomon; ma tika.i
i ngala tai Solomon go kari.

Ra tabaran i talil
(Luk 11:24-26)

43 A tabaran ba i tar irop tai
tikai i vanavana ta ra guna-
gunan pa ta tava tana, i tikan
upi ta gunan ba na ngo tana,
ma pa ta;
44 ma i biti: Ina talil mulai
tadav nina ra kubagu iau ga
mareng kan ia; ba i tar pot i
tana, i gire i langalanga, di ga
arupe ma di ga mar ia.
45 Ma i agure pa ra lavurua
na tabaran bula, dia manga
kaina, ma dia ruk par, ma dia
ki tana; ma nam ra tutana i
manga kaina namur, ma lua
pata. Damana bula go ra
kaina taun tarai.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mar 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Ba i tatata boko dari tai
ra kor na tarai, nana ma ra
umana turana dia pot, dia
turtur ra pia, dia nuk upi ia,
upi diat a tata me. [
47 Ma tikai i biti tana: Ea,
nam ma ra umana turam go
dia turtur ra pia, dia nuk up
u, pi avat a tata.]
48 Ma i biti tai nina i tar
ve: la nagu? To ia ra umana
turagu?

49 Ma i tu tar kana tarai
na vartovo ma i biti: Gire go
nagu ma ra umana turagu.
50 Tago diat par dia mur-
mur ra nuknuk i Tamagu
arama ra bala na bakut, diat
a tara na turagu ma ra tara
na taigu ma nagu.

13

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mar 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Ta nam ra bung Iesu i irop
kan ra pal, ma i ki ra valian.
2 Ma a ngala na kor na tarai
dia kor tadav ia, ma i koa ta
ra mon, i ki tana ma ra kor na
tarai dia turtur ra valian.
3 Ma i tatike mangoro na
magit ta diat ma ra var-
tovo valavalar dari: A tena
vinauma i vana oai upi na
vauma,
4 ba i vauma, ta umana pat
na davai dia bura ra papar
a nga, ma ra umana beo dia
pukai ki tana, ma dia en vue;
5 ma ta ra umana dia bura
ta ra pia na vat, ma pa i
manga kadia pia; ma dia gol
vuavuai, tago pa i manga ra
pia tana;
6 ba ra keake i tar vana
rikai dia makuk, ma tago pa
ta okor i diat, dia maranga
kakit.
7 Ma ta ra umana bula dia
bura livuan ta ra kait, ma ra
kait i tavua ma i arung bat
diat.
8 Ma ta ra umana bula dia
bura ta ra bo na pia ma dia
vuai,. ta umana a marmar, ta
ra umana a laplaptikai na vi-
nun, ma ta ra umana a ututul
a vinun.
9 Nina ba ra talingana,
boina ba na valavalongor.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mar 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Ma ra tarai na vartovo
dia vana pirana ma dia tir ia:
Dave u varvai ta diat ma ra
tinata valavalar?
11 Ma i tatike bali diat dari:
Di ga tul tar avat upi avat a
matoto pa ta ra lavur manga-
mangana i tur ivai kai ra
varkurai ra bala na bakut,
ma pa di tul tar ia ta diat.
12 Tago da tabar nina i vu-
vuvung upi na peal kana, ma
nina ba pa i vuvuvung da tak
vue kana ikikilik kan ia.
13 Ia go ra vuna iau var-
varve go diat ma ra tinata
valavalar; tago dia nana ma
pa dia gigira, ma dia valava-
longor ma pa dia valongore,
ma pa dia matoto bula.
14 Da pait ot pa ra tinata lua
kai Iesaia ra propet ta diat
dari:
“Ba ava valavalongor, avat a
valongore, ma pa avat
a matoto muka;
Ba ava nana, avat a gire, ma
pa avat a gire ilam ia
muka;
15 Tago ra bala i go ra tarai i
tar tabonot,
Ma ra talinga i diat i papaua,
Ma dia tar vapula ra mata i
diat;
Kan diat a gigira ilam ma ra
mata i diat;
Ma diat a valongore ma ra
talinga i diat,
Ma diat a matoto ma ra bala
i diat,
Ma ina valagar pa diat.”

16 A mata i vavat i ti doan,
tago i gigira ma ra talinga i
vavat bula tago i valavalon-
gor.
17 A dovot go iau tatike ta
vavat ba mangoro na propet,
ma mangoro na tena takodo
dia ga mainge upi diat a gire
go ra lavur magit ava gire,
ma pa dia ga gire, ma dia ga
mainge upi diat a valongore
ra lavur tinata ava valon-
gore, ma pa dia ga valongore.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mar 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 Avat a valongore ra
tinata valavalar ure ra tena
vinauma.
19 Ba ta tikai i valongore ra
tinata ure ra varkurai, ma pa
i matoto tana, a tena kaina i
vut ma i ra vue nam di tar
vaume ta ra balana. Dari
nam di ga vaume ta ra papar
a nga.
20 Nam di ga vaume ta ra
pia na vat, nina ba ta tikai
i valongore ra tinata, ma i
nurnur ma ra gugu lulut i
tana;
21 ma pa i okor ta ra balana
ma pa i tur vatikai; ba ra
kinadik ma ra milmilikuan
i vut ta ra tinata, i tutukai
vuavuai tana.
22 Ma nam di ga vaume
livuan ta ra kait, nina ba i va-
longore ra tinata, ma ra bal-
aguan ra pia, ma ra vaongo
na tabarikik i kor vue ra
tinata, ma pa i vuai.
23 Ma go di ga vaume ta ra
bo na pia, nina ba i valon-
gore ra tinata, ma i matoto
tana, ma i vuai ra vuaina;
ta umana a marmar, ma ta
ra umana a laplaptikai na
vinun, ma ta ra umana bula
a ututul a vinun.

A tinata valavalar ure ra umana kaina davai

24 Tikai bula ra tinata
valavalar i ga tovo diat me,
dari: A varkurai marama ra
bala na bakut dir vardada
ma ra tutana i ga vaume
kana pia ma ra bo na pat na
kon;
25 ba ra tarai dia diop, kana
ebar i vut ma i vaume ra
kaina davai livuan ta ra bo
na kon, ma i vana mulai.
26 Ba i tar mapina ma i
vuai, di gire ilam ra kaina
davai.
27 Ma ra umana tultul kai
nina kana ra uma, dia vut,
ma dia tatike tana: Luluai, pa
u ga vaume laka ra bo na kon
ta kaum pia? Ma mave go ra
kaina davai?
28 I biti ta diat dari: A ebar
i ga pait go. Ma ra umana
tultul dia tir ia: U mainge
laka ba avet a rubat vapar
vue?
29 I biti: Pata, kan avat a
rubat varurue dir ra kaina
davai ma ra bo na kon.
30 Avat a nur vue ka boko
dir upi ra nidodoko; ta ra
kilala na nidodoko ina biti
tai ra umana tena nidodoko:
Avat a varurue value ra
kaina davai, avat a vin ia upi
da tun ia, ma avat a varurue
ra kon tuna ta kaugu pal na
vuvuvung.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(Mar 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Tikai bula ra tinata
valavalar i ga tovo diat me
dari: A varkurai marama ra

bala na bakut dir vardada
ma ra pat i ra mastad,* nina
ba tika na tutana i ga.kap ia,
ma i vaume ta kana uma;
32 go i ikikilik ta ra lavur
pat i ra davai parika; ba i
tavua, i ngala ta ra lavur
davai na vinauma par, ma
ba i tar matukana davai, a
lavur beo liuliu dia puka-
pukai tana ma dia rakan
tana.

A tinata valavalar ure ra leven
(Luk 13:20-21)

33 Tikai bula ra tinata
valavalar i ve diat i tana,
dari: A varkurai marama ra
bala na bakut, dir vardada
ma ra leven nam ba ra
vavina i ga vatur ia, ma i poto
ive ma ra utul a valavalar na
plaua, ma a ik boko i leven
parika.

Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar
(Mar 4:33-34)

34 Go ra lavur vartovo
Iesu i ga tatike ta ra tinata
valavalar tadav ra kor na
tarai; ma pa i ga tatike mule
ta magit, a tinata valavalar
parika;
35 upi na da ra tinata kai ra
propet dari:
"Ina tata ma ra tinata
valavalar,
Ina tatike ra lavur magit i
ga ki ivai papa amana
ba di ga vaki vatavuna
ra rakarakan a guna-
gunan parika."

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra umana kaina davai

36 Ma i vana kan ra kor na
tarai, ma i ruk na pal, ma
kana tarai na vartovo dia ruk
mur ia, ma dia tatike tana:
Una pala ia ta vevet ra tinata
valavalar ure ra kaina davai
ta ra uma.
37 Ma i biti ta diat: Nina ba
i vaume ra kon tuna, Natu i
ra tutana nam:
38 a rakarakan a gunagu-
nan parika nam ra uma; a
kon tuna, a lavur natu i ra
varkurai nam; ma ra kaina
davai, a lavur natu i ra tena
kaina;
39 a ebar i ga vaume
diat, Satan nam; a kilala
na nidodoko a mutuai ra
rakarakan a gunagunan
nam; ma ra umana tena
nidodoko, a umana angelo
nam.
40 Da di varurue ra lavur
kaina davai upi da tun vue
ta ra iap, damana bula ta ra
mutuai ra rakarakan a guna-
gunan.
41 Natu i ra tutana na tulue
kana umana angelo, ma diat
a varurue vue ra lavur magit
ta kana varkurai ba ra tarai
dia tukatuke diat tana, ma
diat bula dia pait ra varpiam,
42 ma diat a vue diat ta ra
tung na iap; da tangtangi ma
da vangvangia ra palangia
tana.
43 Ma ra umana tena
takodo diat a pupua muka
da ra matana keake ta ra
varkurai kai Tama i diat.
Nina ba ra talingana, boina
ba na valongor.

A tinata valavalar ure ra bo na magit di ga ive ra pia na uma

44 A varkurai marama ra
bala na bakut dir vardada

* **13:31:** A davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

ma ra bo na magit di ga ive
ra pia na uma; ma tika na
tutana i ga na tadav ia, ma
i ive mule, ma i vana ma
ra gugu, ma i ivure kana
tabarikik par, ma i kul pa
nam ra pia.

A tinata valavalar ure ra kiau na kalagi

45 A varkurai marama ra
bala na bakut dir vardada
bula ma ra tutana, a tena
kunukul, i tikatikan upi ra
umana bo na kiau na kalagi;
46 ba i tar tikan tadav tikai
i ngatngat ra mataina, i ivure
kana tabarikik par, ma i kul
pa ia.

A tinata valavalar ure ra ubene

47 A varkurai marama ra
bala na bakut dir vardada
bula ma ra ubene, di tar vung
ia na ta, ma i voare pa ra
lavur mangamangana en;
48 ba i tar buka, di al
pupule ura ra valian, ma dia
ki ra veo; dia poe ra lavur
boina ta ra umana rat, ma ra
lavur kaina dia vue.
49 Na damana bula ta ra
mutuai ra rakarakan a guna-
gunan, a lavur angelo diat a
vut ma diat a pilak vue ra
lavur tena varpiam kan ra
lavur tena takodo,
50 ma diat a vue diat ta
ra tung na iap; diat a tang-
tangi ma diat a vangvangia
ra palangie i diat i tana.

Ta umana kalamana dovot na tinata ma ta umana maulana dovot na tinata

51 Dave, ava tar matote go
ra lavur vartovo, ba pata?
Ma dia tatike: Maia.
52 Ma i tatike ta diat:
A lavur tena tutumu dia
tar vartovo ta ra varkurai
marama ra bala na bakut,
dia vardada ma ra tutana,
kana ra pal, ma i vairop ra
lavur magit ta kana vuvu-
vung, ta umana kalamana,
ma ta ra umana maulana.

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret
(Mar 6:1-6; Luk 4:16-30)

53 Ba Iesu i tar tatike vapar
go ra lavur tinata valavalar, i
vana kan nam ra pal.
54 Ma i vana ta kana gunan,
i tovo diat ta kadia pal na
lotu, ma dia kaian tana, dia
biti: Go ra tutana i kabinana
mamave? Mamave bula go
ra lavur dekdek na papalum
i papait ia?
55 Go laka natu i ra tena
madaka ta ra davai? Ma
Maria bar ra iang i nana ma
ra umana turana, Iakobo ma
Iosep, ma Simon, ma Iudas
laka?
56 Ma ra umana taina bula
diat par go kari pire dat. Ma-
mave kana lavur dari?
57 Ma dia tabunua tana.
Ma Iesu i biti ta diat: Di ruru
ra propet, ia kaka ta kana
gunan ma ta ra kubana bula
pata.
58 Ma pa i pait ta man-
goro na dekdek na papalum
abara, tago pa dia nurnur.

14

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat
(Mar 6:14-29; Luk 9:7-9)

1 Ta nam ra kilala Erodes
ra luluai i valongore ra tinata
ure Iesu,
2 ma i tatike tai kana
umana tultul: Go Ioanes ra

Tena Baptaiso, i tar laun
mulai kan ra minat, ma
damana go ra lavur dekdek
tana.
3 Tago Erodes i tar kinim
pa Ioanes ma i tar vi ia, ma
i tar varuk ia ta ra pal na
banubat ure Erodia, a taulai
kai turana Pilipo.
4 Tago Ioanes i ga biti tana
ba: Pa i ko ba una ben ia.
5 Ba Erodes i ga mainge na
doko Ioanes, i burutue ra kor
na tarai, tago dia ga kapupi ia
ba ia ra propet.
6 Ta ra bung ba di nuk
uraure pa nam ra bung di
ga kava Erodes tana, a vav-
ina, natu i Erodia, i mala-
gene pire diat, ma i vagugu
Erodes.
7 Ma i vatading ia ma ra
vavalima ba na tabar ia ma
ra magit ba na vatang upi ia.
8 Ma i tatike ra tinata nana
i tovo value me, dari: Una
tul tar ra lor i Ioanes ra Tena
Baptaiso tagu ta ra la.
9 Ma ra king i tabun ra
balana tana; ma tago kana
vavalima, ma tago diat bula
dia ki me ta ra nian, i kure tar
ia ka;
10 i vartuluai upi ia, ma di
kutu ra inoa i Ioanes ta ra pal
na banubat.
11 Ma di kap ra lorina ta
ra la ma di tul tar ia tai ra
vavina, ma i kap ia tadav
nana.
12 Ma kana tarai na var-
tovo dia pot, ma dia puak pa
ra tomono ma dia punang ia,
ma dia vana ma dia ve Iesu.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mar 6:30-44; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

13 Ba Iesu i valongore, i
vana kan nam ra gunan ta
ra mon ta ra pakana pui irai,
ma ba ra kor na tarai dia
valongore dia val mur ia kan
ra lavur pia na pal.
14 Ba i irop ma i gire ra
ngala na kor na tarai, i mari
muka diat, ma i valagar pa
kadia lavur minait.
15 Ba i tar talvivi kana tarai
na vartovo dia tadav ia, dia
biti: Go a pui, ma i tar bolo
ra pakana bung, una tulue
go ra kor upi diat a vana ta
ra gunagunan, diat a kukul
adiat.
16 Iesu i biti ta diat: Diat a
vana upi ra ava? Avat a tabar
diat.
17 Ma dia biti tana: A ilima
ka ra gem ma ra ivut uka ra
en ave vung ia.
18 Ma i biti: Avat a kap ia
tadav iau.
19 Ma i tulue ra kor na
tarai ba diat a ki ra vura,
ma i vatur ra ilima na gem
ma ra ivu en, ma i tadarake
ra bakut, ma i lotu pa ure,
ma i tabik tar ra gem tai
kana tarai na vartovo, ma
dia tabar ra kor na tarai me.
20 Dia tar ian par tana ma
dia tar maur, ma dia vangan
vabuka ra vinun ma ra ivu
rat ma ra tagigina dia tar ian
valili ia.
21 A ilima na arip na mar-
mar na tarai dia ga ian ma ra
vaden ma ra umana bul bula.

Iesu i vana ra ul a tava kikil

(Mar 6:45-52; Ioa 6:15-21)

22 Ma i vovo lolole vue
kana tarai na vartovo ta ra

mon upi diat a lua ura ta ra
papar, ma pi ia iat na tulue
ra tarai.
23 Ba i tar tulue ra kor na
tarai i tutua urama ra luana
upi na araring irai papa; ba i
tar talvivi i kiki varkolono.
24 A mon i vanavana ara na
ta iat ma ra bobol i tup ia, ma
ra vuvu i tur maro lua.
25 Ta ra ivat na pakana
varkia na monamono ra
marum Iesu i vana ra ul a
tava kikil tadav diat.
26 Ba ra tarai na vartovo
dia gire i vana ra ul a tava,
dia purpuruan, dia tatike: Go
a ninana ka, ma dia kukula
ma ra bunurut.
27 Iesu i tatike lulut ta diat
dari: Avat a nurnur, iau kaka
go, koko avat a burut.
28 Petero i biti tana: Luluai,
ba u nam, una tul tar iau ba
ina vana tadav u ta ra ul a
tava.
29 Ma i biti: Una mai. Pe-
tero i irop ta ra mon ma i
vana ra ul a tava upi na vana
tadav Iesu.
30 Ba i gire ra vuvu, i
ururian, ma ba i to na dudu, i
oro dari: Luluai, una valaun
iau.
31 Iesu i tulue vuavue ra
limana, i vatur vake, ma i
biti: I ikikilik kaum nurnur:
u ururian ta ra ava?
32 Ba dir koa ta ra mon, a
vuvu i par.
33 Ma diat dia ki ra mon,
dia lotu tadav ia, ma dia biti
tana: A dovotina, u Natu i
God.

Iesu i valagar pa ra umana minait aro Genesaret
(Mar 6:53-56)

34 Dia pukai ta ra papar a
tava kikil ta ra gunan Gene-
saret.
35 Ba ra tarai ta nam ra
gunan dia gire ilam ia, dia
vartuluai ta ra lavur gunagu-
nan vurvurbit upi ra lavur
minait, dia kap diat tadav ia;
36 ma dia lul ia ba diat a
bili kana ngu na mal; ma diat
par dia bili ia, dia lagar muka
tana.

15

Ra vartovo kai ra umana patuana
(Mar 7:1-13)

1 Ta ra umana Parisaio ma
ta ra umana tena tutumu
marama Ierusalem dia tadav
Iesu, ma.dia tatike dari:
2 Dave kaum tarai na var-
tovo dia piam ra vartovo kai
ra lavur patuana? Tago ba
dia ian, pa dia gi value ra
lima i diat.
3 Ma i biti ta diat: Dave
avat bula, ava piam ra vartu-
luai kai God upi avat a mur
kavava vartovo?
4 Tago God i ga biti dari:
Una ru tamam ma nam; go
bula: Ba ta tikai i tata kaina
ure tamana ba nana, na
virua muka.
5 Ma avat, ava biti: Ba ta
tikai na tatike tai tamana ba
nana dari: Nam ba una vatur
vake tagu, di tar tabar God
me; (ma damana pa i mar-
avut tamana ma nana me).
6 Pa i ru tamana. Ava tar
pait vakuku ra tinata kai God
upi kavava vartovo.
7 Avat a umana vaongo; a
dovot Iesaia i ga tatike value
ure avat dari:
8 “Go ra tarai dia ru iau ma ra
ngie i diat,
Ma pa dia nuk pa iau ta ra
bala i diat.
9 Dia vole kadia lotu tagu,

Tago kadia vartovo dia vartovo me a tinata ka kai ra tarai.”

Ra umana mangana nina dia vakaina ta tikai (Mar 7:14-23)

10 Ma i oro pa ra tarai, ma i biti ta diat: Avat a valongore ma avat a matoto.
11 Nam di poe ta ra ngie i tikai pa i vakaina, nam iat i irop ta ra ngiene, i vakaina.
12 A tarai na vartovo dia tadav ia, ma dia biti: U nunure laka ba ra umana Parisaio dia tabunu tam ta go ra tinata?
13 I biti ta diat: Da rubat vue boko ra davai par ba Tamagu arama ra bala na bakut pa i ga vaume.
14 Avat a nur vue diat; go a umana raprap dia pula; ma ba ra pula i ben ra pula, dir par dir bura ta ra tung.
15 Petero i biti tana: Una vateten avet ta nam ra tinata valavalar.
16 Ma i biti: Avat bula vang pa ava matoto boko?
17 Pa ava nunure ba nam par di poe ta ra ngie i tikai, i vana ta ra balana, ma i ba vue?
18 Ma ra lavur tinata i vana rikai ta ra ngie i tikai i vuna ta ra balana, ma nam muka i vakaina.
19 A lavur kaina nuknuk, a lavur vardodoko, a lavur nipo, a lavur ungaunga, a lavur nilong, a lavur vaongo na varvai, ma ra lavur varvul;
20 go diat dia vakaina ra tarai; ba dia ian ma ra lima i diat ba pa di gi value, nam pa i vakaina ra tarai.

Ra nurnur kai ra vavina (Mar 7:24-30)

21 Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana ta ra gunagunan Tiro ma Sidon.
22 Ma tika na vavina Kanaan maro ta nam ra langlangun, i pot, ma i oraoro dari: Luluai, Natu i David, una mari iau muka, natugu, a vavina, a tabaran i ovai tana ma i vakaina tuna.
23 Ma pa i vatang ta ik a tinata tana. Kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia lul ia dari: Una pala vue tago i tangtangi murmur dat.
24 Ma i biti ta diat: Di ga tulue iau uti tadav uka ra lavur sip dia rara kan ra kuba i Israel.
25 A vavina i tadav ia muka, ma i lotu tadav ia, i biti: Luluai, una maravut iau.
26 Ma i biti tana: Pa i ko ba da tabar ra umana pap ma ra gem ai ra umana bul.
27 Ma i biti: A dovotina, Luluai, go bula, a umana pap dia enen ra lavur tagigina i burabura ta ra vuvuvung na nian kai kadia luluai.
28 Ma Iesu i tatike tana: la An, i ngala muka kaum nurnur, nam u mainge, da pait ia tam. Ma natuna i oton ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa ra kor na tarai

29 Ma Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana maravai ta ra tava Galilaia, i tutua urama ra luana, ma i ki ra pia tana.
30 Ma ra tarai dia koakor tadav ia ma ra lavur peu, ma ra lavur pula, ma ra lavur bombom, ma ra lavur kok, ma mangoro bula, ma dia

vung kapi diat pire ra kakene, ma i valagar pa diat.
31 Ma ra kor dia kakaian tana, ba dia gire ra lavur bombom dia tata, ma ra lavur kok i takodo ra paka i diat, ma ra lavur peu dia vana kodo, ma, ra lavur pula dia nana; ma dia pite pa ra God kai ra Israel.

Iesu i tabar ra ivat na arip na marmar na tarai ma ra gem
(Mar 8:1-10)

32 Ma Iesu i oro pa kana tarai na vartovo tadav ia, ma i biti: Iau mari muka go ra kor na tarai, tago dia tar ki pa ra utul a bung piragu, ma pa dia en ta magit, ma pa iau mainge ba ina tul vue diat ma ra mulmulum, kan diat a matmat vanavana nangananga.
33 A tarai na vartovo dia biti tana: Go a pui ka, avet a vila pa ta mangoro na gem ave upi avet a tabar vamaur pa go ra kor na tarai me?
34 Iesu i tir diat: Aivia ra gem ava vung ia? Dia biti: A lavurua ka ma ra paupau en ik.
35 Ma i tulue ra kor na tarai upi diat a ki ra pia;
36 ma i vatur ra lavurua na gem ma ra umana en ma i pite varpa tana, ma i tabik tar ia tai ra tarai na vartovo, ma dia tabar ra tarai me.
37 Ma diat par dia ian tana, ma dia maur; ma di vangan vabuka ra lavurua na rat ma ra tagigina dia ian valili ia.
38 Diat dia tar ian, a ivat na arip na marmar na tarai, ma ra vaden ma ra umana bul bula.
39 Ma i tulue ra kor na tarai, ma i koa ta ra mon, ma i vana ta ra langlangun Magadan.

16

A nilul upi ra magit na padapada varvo
(Mar 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 A Parisaio ma ra Sadukaio dia vut, dia valavalar ia, dia ting pa ia ba na ve tar ta vakilang ta diat marama ra bala na bakut.
2 I biti ta diat dari: Ba i ravian ava biti: Pa na bata, tago ra bakut i rai.
3 Ma ba i malana ava biti: Na bata gori, tago ra bakut i rai ma namur i kukut bula. Ava tar matote ra vakilang na bakut, ma pa ava gire ilam ra lavur vakilang ta go ra kilakilala.
4 A kaina taun tarai go, a tarai na vaongo, dia anan upi ra vakilang ma pa o ve tar ta vakilang ta diat, ia kaka ra vakilang i Iona. Dia varbaiai. ma i vana kan nam ra gunan.

A leven kai ra umana Parisaio ma ra umana Sadukaio
(Mar 8:14-21)

5 A tarai na vartovo dia pukai ta ra papar a tava ma dia ga valubane ra gem, pa dia kap ta na.
6 Iesu i biti ta diat: Avat a nuk pa ra leven kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula, ma avat a burutue.
7 Ma dia tatata irai tana, dia biti: Tago pa da ga kap ta gem.
8 Iesu i nunure, ma i biti: I ikikilik ika kavava nurnur,

dave go ava tatata ivai tago
pa ava kap ta gem?
9 Pa ava nukure boko? Pa
ava kodop laka ra ilima na
gem ai ra ilima na arip na
marmar na tarai, ma aivia ra
rat ava ga vangan vabuka pa
ia tana?
10 Ma ra lavurua na gem
bula ai ra ivat na arip na
marmar, ma aivia ra rat
ava ga vangan vabuka pa ia
tana?
11 Dave go pa ava nuk pa
ia, ba pa iau ga tatike nam
ta vavat ure ra gem? Avat
a burutue ke ra leven kai ra
lavur Parisaio ma ra lavur
Sadukaio bula.
12 Ma dia nunure muka ba
pa i tigal diat ta ra leven na
gem, ta ra vartovo iat kai ra
lavur Parisaio ma ra lavur
Sadukaio bula.

Petero i vavaarikai ure Iesu
(Mar 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Ba Iesu i ga tar pot ta ra
gunagunan Kaisaria Pilipo,
i tir kana tarai na vartovo
dari: Ava ra tarai dia tatike
ure Natu i ra tutana, ba to ia?
14 Ma dia tatike: Ta umana
dia biti ba Ioanes ra Tena
Baptaiso, ta ra umana ba
Elias, ta ra umana bula ba
Ieremia, ba kan ta tikai ta
diat ra umana propet.
15 I biti ta diat: Ma avat
bula ava biti ba iau to ia?
16 Simon Petero i biti: U ra
Kristo, Natu i ra God a launa.
17 Iesu i biti tana: Simon,
natu i Iona, u ti doan tago pa
u matoto pa dari tai ra tarai,
tai Tamagu iat i ki ra bala na
bakut.
18 Ma iau bula iau tatike
tam ba: U Petero, ma ina
page kaugu ekelesia ta go ra
ngala na vat; ma ra lavur
mataniolo ta ra ruarua na
tulungen pa diat a uvia pa ia.
19 Ina tul tar ra umana ki
tam ai ra varkurai ra bala na
bakut; ma nam par ba u vi ia
ra pia, da vi ia bula arama ra
bala na bakut, ma nam par u
pala ia ra pia, da pala ia bula
arama ra bala na bakut.
20 Ma i tigal ra tarai na
vartovo ba koko diat a ve ta
tikai ba ia ra Kristo.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mar 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Papa ta nam ra bung
Iesu i vaarike vatavuna kana
vinavana urama Ierusalem
tai kana tarai na vartovo, ma
ba ra lavur patuana, ma ra
lavur tena tinabar ngalan-
gala ma ra lavur tena tu-
tumu, diat a vakadik ia ma
ta mangoro na mangaman-
gana, da doka, ma na laun
mulai ta ra vautuluna bung.
22 Ma Petero i vatur ia ma
i vura pit ia dari: Luluai,
koko muka go, koko da pait
go muka tam.
23 Ma i tur tapuku ma i biti
tai Petero: Una vana namur
tagu Satan, u a tukatukai pi-
ragu, pa u nuk pa ra lavur
mangamangana kai God, a
lavur mangamangana ka kai
ra tarai.
24 Ma Iesu i biti tai kana
tarai na vartovo: Ba tikai i
mainge pi na murmur iau,
na nuk vue ia iat mulai, na
puak kana bolo ma na mur-
mur iau me.
25 Tago ba tikai i vavaale
bat kana nilaun na virua, ma

nina ba pa i nuk pa kana nilaun ure iau, na laun muka.
26 Tago na topa tikai dave
ona i kale pa ra rakarakan a
gunagunan parika ma i vole
vue ra tulungeana tana? Ba
na kul kia ra tulungeana ma
ra ava?
27 Tago Natu i ra tutana
na vut ma ra minamar
kai Tamana, diat ma kana
umana angelo, ma na bali ra
lavur papalum kai ra tarai
par tikatikai.
28 A dovotina go iau tatike
ta vavat: Ta umana ta vavat,
ava tur ati gori, avat a gire
boko Natu i ra tutana ba na
vut ta kana varkurai, ba pa
ava ti mat boko.

17

A ninana ta ra ul a luana
(Mar 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Ba i par laptikai na bung
i ting pa Petero ma Iakobo,
ma Ioanes, dir turana, ma i
agure vaire dital urama ra
luana i manga tuluai,
2 ma i ria ra pakana ta ra
mata i dital, ma ra matana i
pupua da ra matana keake,
ma kana lavur mal dia pua
da ra kapa.
3 Ma Moses ma Elias dir tur
pa pire diat, ma dital tata me.
4 Ma Petero i biti tai Iesu:
Luluai, boina muka go da ki
ati, ona u mainge, ina pait
ra utul a pal na turturup ati,
tikai pi kaum, tikai pi kai
Moses, ma tikai pi kai Elias.
5 Ba i tatata boko, a bakut
i kapa i vamalur pa diat, ma
ra nilai tikai tana i biti: Go
Natugu, a bul na vakak, iau
ti gugu muka tana, avat a
valongore.
6 Ba ra utul a bul na var-
tovo dital valongore, dital
burut muka, ma dital bura
palar uro ra pia.
7 Iesu i vana tadav dital, i
bili dital ma i biti: Amutal a
tut, ma koko amutal a burut.
8 Ba dital tadaraka, pa dital
gire ta na, Iesu ka.
9 Ba dia vanavana ba ta ra
luana, Iesu i tigal dital dari:
Koko amutal a ve ta tikai ta
go ra magit amutal tar gire
tuk tar ta ra bung ba Natu i
ra tutana i laun mulai kan ra
minat.
10 Ma kana a utul a bul na
vartovo dital tir ia dari: Ba
damana, dave ra umana tena
tutumu dia tatike ba Elias na
vana rikai lua?
11 Ma i biti: A dovotina ba
Elias na pot ma na mal mule
ra lavur magit par.
12 Ma iau tatike ta vavat:
Elias i ga tar pot ma pa dia
nunure ilam ia, dia pait nam
ra magit i tana dia mainge.
13 Ma ra utul a bul na var-
tovo dital nunure nagam ba
i tata ta dital ure Ioanes ra
Tena Baptaiso.

Iesu i vairop ra tabaran
kan ra bul tutana
(Mar 9:14-29; Luk 9:37-
43a)

14 Ba dia tadav ra kor na
tarai, tika na tutana i tadav
ia, ma i va timtibum, ma i
biti:
15 Luluai, una mari natugu,
a tutana, tago i matmat vaka-
ian, ma i tup ia ra kinadik,
ma i vala bura ta ra iap ma
ta ra tava bula.

16 Iau ga ben ia tadav
kaum tarai na vartovo ma
dia mama valagar pa ia.
17 Iesu i biti: Avat ra taun
tarai pa ava nurnur ma ava ti
gegagege! Aivia ra kilakilala
ina ki pire vavat? Aivia ra ki-
lakilala ina ungung pa avat?
Avat a ben ia uti tadav iau.
18 Ma i bor vue ra tabaran,
ma i vana kan ia, ma ra bul
i oton ta nam iat ra pakana
bung.
19 A tarai na vartovo dia
tadav Iesu irai, ma dia tir
ia: Ma dave avet, ave mama
okole vue?
20 Ma i biti ta diat: Tago
i ikikilik kavava nurnur; a
dovot go iau tatike ta vavat:
Ona kavava nurnur i ngala
da ra pat i ra mastad ik, avat
a tatike ta go ra luana: Una
kakari pa mamati uro; ma na
kakari ka, ma pa ta magit na
dekdek ta vavat. [
21 la kaka, pa ta magit a
mangamangana dari na irop
tana, ta ra niaring ma ra vin-
evel ika.]

Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mar 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 Ba dia ki boko Galilaia,
Iesu i biti ta diat: Da tul tar
boko Natu i ra tutana ta ra
lima i ra tarai,
23 diat a doka ma ta ra vau-
tuluna bung na laun mulai.
Ma i tabun muka ra bala i
diat tana.

A totokom ure ra pal na vartabar

24 Ba dia pot Kapernaum,
diat dia varurue ra totokom
ure ra pal na vartabar, dia
tadav Petero ma dia tatike:
Dave, kavava tena vartovo i
vue ra totokom ure ra pal na
vartabar ba pata?
25 Ma i biti: Maia. Ba i
tar ruk na pal Iesu i tata lua
tana, i biti: Simon, ava u nuk
ia, a lavur king ra pia dia
vatur vake ra totokom ma ra
vapuak tai ia, tai ra lavur
natu i diat, ba tai ra lavur
vaira?
26 Ma i biti: Tai ra lavur
vaira. Iesu i biti tana:
Damana a lavur natu i diat
dia langalanga.
27 Ia kaka, kan dat a varara
diat, una vana na ta, una il
ma nina ra en u il value pa ia,
una pagal ra ngiene, ma una
na tadav ra mani tana; una
tak pa ia, ma una totokom
me ure dor parika.

18

To ia ra ngala ta diat?
(Mar 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Ta nam iat ra pakana
bung, a tarai na vartovo dia
tadav Iesu, dia tir ia: To ia i
ngala ta ra varkurai marama
ra bala na bakut?
2 Ma i oro pa ra bul ikilik
tadav ia, ma i vaki ia livuan
ta diat, ma i biti:
3 A dovot go iau tatike ta
vavat: Gala pa ava nukpuku
upi avat a vardada ma ra
umana bul ikilik, gala pa
avat a olo ta ra varkurai ra
bala na bakut.
4 Nina ba i vamadu pa ia
mulai upi na da go ra bul
ikilik, ia ka i ngala ta ra
varkurai ra bala na bakut.
5 Ma nina ba na onge
tika na bul ikilik dari ta ra
iangigu, i onge iau bula,
6 ma nina i varara tikai ta
diat a umana ikikilik dari dia

nurnur tagu, i topa ia ba da
kun tar ra vat na niudu ta ra
inoana, ma da vue vadudu ia
ta ra marumien na ta.
7 Na kaina ra rakarakan
a gunagunan ta ra lavur
tukatukai; a lavur vuna dari
dia poapot iat, ma nina ra
tutana dia pot i tana na kaina
tuna.
8 Ba tika na limam, ba tika
na kakim i varara u, una
kutu pa ia, ma una vue; i
boina tam ona una ruk ta ra
nilaun ba u tomo ba u kakak,
ma koko da vue u ma ra ura
limam par ba ra ura kakim
par ta ra iap i birao tukum.
9 Ba tika na kiau na matam
i varara u una luak pa ia, ma
una vue; i boina ba u ruk ta
ra nilaun ma ta kopono kiau
na matam ma koko da vue u
ma dir par ta ra tavul a iap.

A tinata valavalar ure ra sip i ga rara
(Luk 15:3-7)

10 Koko ava milikuane tikai
ta go ra umana ikikilik, tago
iau varvo avat, ba kadia
umana angelo dia giragire
vatikene pa ra mata i Tam-
agu arama ra bala na bakut.
[
11 Tago Natu i ra tutana i
tar vut upi na valaun diat dia
tar rara.]
12 Ava ava nuk ia? Ba tika
na tutana kana ra mar na
sip, ma ra kopono ko ta diat i
rara, pa na vana laka kan ra
lavuvat na vinun ma lavuvat,
ma na vana ra lualuana, na
tikatikan upi nam i rara?
13 Ba i gire tadav mule, a
dovot iau tatike ta vavat, na
lia kana gugu tana ta diat ra
lavuvat na vinun ma lavuvat
pa dia ga rara.
14 Damana bula, Tama i va-
vat arama ra bala na bakut,
pa i mainge ba ta kopono
ko ta go ra umana ikilik na
virua.

Ona turam i rara

15 Ba turam i tar rara, una
vana tadav ia, ma una pit
varkolona ure ona amur uka;
ba i valongore u, io, u tar mal
pa turam.
16 Ba pa i valongore u, una
agure ta ra tikai ba ra ivut
tadav ia, upi ra lavur tinata
na kapa ta ra ngie i dir ba ra
ngie i dital.
17 Ona pa i valongore dir,
una ve ra kivung tana; ona
pa i valongore ra kivung
bula, boina ba na da ra tem-
atana ba ra tena balabalaure
totokom piram.

A vinivi ma ra papala

18 Nam par ava vi ia ra pia,
da vi ia bula arama ra bala
na bakut, ma nam par ava
pala ia ra pia, da pala ia bula
arama ra bala na bakut.
19 Go bula iau.tatike ta va-
vat, ba ta ivut ta vavat ra pia
dir mulaot ure ta mangana
magit dir aring upi ia, Tam-
agu arama ra bala na bakut
na pait ia ta dir.
20 Ba ta ivut ba ta utul dital
ki varurung ta ra iangigu, iau
kivung maravut dital.

A tinata valavalar ure ra tultul nina pa i nur vue ra dinau

21 Petero i tadav ia ma i
biti: Luluai, aivia ra pakana
turagu na rara piragu ma ina
nuk vue? A lavurua bar?
22 Iesu i biti tana: Pa iau
tatike tam ba a lavurua ka;

iau tatike ba a lavurua na
vinun na lamlavurua.
23 A varkurai ra bala na
bakut dir vardada ma tika na
king i tir kana umana tultul.
24 Ba dia vura na vartir,
di ben tikai tadav ia nina i
ga la pa ra vinun na arip na
marmar na talant.*
25 Ma tago pa kana ta magit
pi na bali ia me, kana luluai
i kure ba da ivure, ma kana
taulai bula ma ra umana
natuna, ma kana magit par
upi da bali ia me.
26 Nam ra tultul i bura ra
pia ma i va timtibum pirana,
ma i biti: Luluai, una ungung
ka boko iau ma ina bali ia
parika tam.
27 Ma ra luluai kai nam ra
tultul i mari ia ma i pala vue,
ma i biti ba kana ka nam i ga
la pa ia.
28 Ma nam ra tultul i irop,
ma i tadav tikai bula ra tul-
tul ba i ga la pa ra mar na
denaria† tana, ma i kinim pa
ia ma i vatur ra kongkongina,
ma i biti: Una bali nam u ga
kail pa ia tagu.
29 Ma nam ra tultul i va
timtibum, ma i lul ia dari:
Una ungung ka boko iau ma
ina ga bali ia tam.
30 Ma i ole, ma i vana ma i
varuk ia ta ra pal na banubat
upi na bali vapar nam i ga la
pa ia.
31 Ba diat ta ra umana tul-
tul bula dia gire go di tar pait
ia, i manga tabun ra bala i
diat i tana, ma dia vana, dia
ve kadia luluai ta nam parika
di ga pait ia.
32 Kana luluai i vartuluai
upi ia, ma i biti tana: U a
kaina tultul, iau ga nur vue
nam par u ga la pa ia tagu,
tago u ga lul iau;
33 ma dave pa u mari nam
ta ra tultul da iau ga mari u?
34 Ma kana luluai i kankan,
ma i tul tar ia tai ra umana
tena varvakadik tuk ta nam
ra bung ba na bali vapar nam
i ga la pa ia.
35 Damana bula Tamagu
arama ra bala na bakut na
pait ia ta vavat ona avat par
tikatikai pa ava nuk vue ara
iat ta ra bala i vavat a manga-
mangana nirara par kai ra
lavur tura i vavat.

19

Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mar 10:1-12)

1 Ma ba Iesu i tar tatike
vapar go ra tinata, i vana
marama Galilaia, ma i vana
ta ra langun Iudaia ta ra pa-
par a Iordan aro iat;
2 ma a ngala na kor na tarai
dia mur ia: ma i valagar pa
diat abara.
3 Ma ta ra umana Parisaio
dia tadav ia, dia valavalar ia,
dia tir ia dari: I takodo bar
ba ra tutana na vungue kana
vavina ta ra magit par?
4 I tatike bali diat dari:
Dave, pa ava ga luk ia boko
dari, ba nam i ga vaki dir, i ga
vaki dir ta ra vunapaina iat
dari, a tutana ma ra vavina,
5 ma i ga tatike: Kari go a
tutana na vana kan tamana
ma nana, ma na ki tukum

* **18:24:** A talant. i da ra mamat i tika na beg na braun rais; ba di valar ra silva ba ra goled me i da ra valavalar na mani. † **18:28:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure ti ka na bung.

pire kana vavina, ma dir
parika dir tikai ka?
6 Pa dir a ivut mulai, dir
tikai ka. Nam dir ba God i vi
guve dir. galiaka ta tutana na
varbaiane dir.
7 Dia biti tana: Dave, Moses
i ga kure ba da tumu ra
buk na pala varbean upi da
vungue ra vavina?
8 I biti ta diat: Moses i
ga nur vue avat ba avat a
vungue kavava vaden, tago
ra bala i vavat i leo, ma papa
amana ra vunapaina pa di
pait ia.
9 Iau biti ta vavat: Ona
tikai i vungue kana vavina
ba pa i ga po, ma i ben
ta ra tikai, i po muka; ma
nina i ben nam di ga vungue
damana, i po bula.
10 A tarai na vartovo dia
tatike tana: Ba dari ra varku-
rai ure ra tutana ma kana
vavina, pa i manga topa ia ra
varbean.
11 I biti ta diat: Nam ra
tinata pa i topa ra tarai par,
i topa diat ika ba di tar pilak
tar ia ta diat.
12 Ta umana tarai pa i topa
diat ra varbean; ta umana
di ga kava diat damana papa
ta ra bala i na i diat; ta ra
umana, a tarai di ga pait ia
ta diat; ma ta ra umana bula,
diat iat dia ga pait ia ta diat
mulai upi ra varkurai ra bala
na bakut. Nina ba na kapupi
valar pa ra magit dari, boina
ba na kapupi ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mar 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Dia ben ra umana bul
tadav ia upi na vung ra ura
limana ta diat ma na araring;
ma kana tarai na vartovo dia
tigal diat.
14 Iesu i biti: Avat a nur vue
ra umana bul ikilik upi diat a
tadav iau, koko ava tigal bat
diat: tago ra varkurai ra bala
na bakut kadiat dia dari.
15 Ba i tar vung ra ura li-
mana ta diat, i vana kan nam
ra gunan.

Ra uviana na tutana
(Mar 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Io, tikai i tadav ia, i
tatike: Tena Vartovo, ava bar
ra bo na magit ina pait ia
upi kaugu ra nilaun ba pa na
mutu?
17 Ma i biti tana: Dave go
u tir iau upi nam i boina?
A kopono ko i boina: ba u
mainge una olo ta ra nilaun,
una torom ta ra lavur vartu-
luai.
18 Ma i tir ia ba: Nuve?
Iesu i biti: Koko u vardodoko,
Koko u po, Koko u long, Koko
u varvai vavaongo,
19 Una ru tamam ma nam;
ma: Una mari talaim da u
mari mule u.
20 A barmana i tatike tana:
Go parika iau ga toratorom
tana; ava iau iba boko upi ia?
21 Iesu i biti tana: Ba u
mainge upi una ko kakit,
una vana, una ivure kaum
vurvur magit parika, ma una
tabar ra lavur luveana me,
ma kaum boko ra bo na vu-
vuvung arama ra bala na
bakut; ma una mai, una mur
iau.
22 Ba ra barmana i valon-
gore go ra tinata, i tabun,
tago i manga muka kana
tabarikik.

23 Iesu i biti tai kana tarai
na vartovo: A dovot go iau
tatike ta vavat, ba i papait na
dekdek muka upi ta tika na
uviana na olo ta ra varkurai
ra bala na bakut.
24 Iau tatike bula ta vavat:
A niolo kai ra uviana ta ra
varkurai kai God i manga
dekdek ta dir ma ra nidolo
kai ra kamel ta ra matana
ingingit.
25 Ba ra tarai na vartovo
dia valongore, dia kaian mat
i tana, dia tatike: Ba damana,
ia da valaun ia?
26 Iesu i bobobe diat, ma
i biti: A tarai pa diat a
pait valar pa ia. Ma God i
pait valar pa ra lavur magit
parika.
27 Petero i biti tana: Ave ga
* vana kan ra vurvur magit
par, ma ave mur u; ava bar
boko kavevet?
28 Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Ba
di mal mule ra lavur magit
parika, ma Natu i ra tutana
i ki ta kana kiki na mina-
mar, avat ava tar murmur
iau, avat a ki ta ra vinun ma
ra ivu kiki na king, ma avat a
kure ra vinun ma a ivu vuna
tarai Israel.
29 Ma diat par, tikatikai,
dia ga tar vana kan ra umana
pal, ba ra umana tura i diat,
ba ra umana tai diat, ba ra
umana tama i diat, ba ra
umana na i diat, ba ra umana
natu i diat, ba ra gunagunan,
upi ra iangigu, da tabar diat
ma ra marmar tana, ma diat
a kale pa ra nilaun tukum
bula.
30 Ma mangoro dia lua diat
a kabila murmur, ma diat dia
murmur diat a lua.

20

A umana tena papalum ta ra uma na vain

1 A varkurai marama ra
bala na bakut dir varogop
ma tika na tena kukure pal, i
irop amana ra kavunvun upi
na ting pa ta umana tena pa-
palum ta kana uma na vain.
2 Ba dia tar kubu ma
ta umana tena papalum
ba tikatika na denaria ure
tikatika na bung, i tulue diat
ta kana uma na vain.
3 Ma ta ra lavuvat na
pakana bung, i irop mulai,
ma i gire ta umana dia turtur
vakuku ka ta ra tavul a bung;
4 ma i tatike ta diat: Avat
bula, avat a vana ta kaugu
uma na vain, ma ina vapuak
avat ma ra magit i topa ia.
Ma dia vana.
5 Damana bula i pait ia ta
ra keke tur, ma ta ra utul
a pakana bung ta ra ravian
bula.
6 Ta ra ilima na pakana
bung ta ra ravian i irop mu-
lai, ma i gire ta ra umana dia
turtur uka, ma i biti ta diat:
Dave avat go ra bung parika,
ava turtur vakuku ka ati, pa
ta papalum?
7 Dia biti tana: Tago pa ta i
ting pa avet. Ma i biti ta diat:
Avat a vana bula ta kaugu
uma na vain.
8 Ba i tar ravian, a tena
kukure pal, kana ra uma na
vain, i tatike ta kana tultul:
Una oro pa ra lavur tena
papalum, una vapuak diat;
una vapuak value diat dia
ga murmur, ma una vapuak
vamur diat dia ga lua.

9 Ba nina diat di ga ting pa
diat ta ra ilima na pakana
bung, dia pot, dia alube pa
tikatika na denaria.
10 Ba nina diat dia ga lua
dia pot, dia nuk ia ba diat
a alube pa ta ngala; ma
pata, diat bula dia alube pa
tikatikai ka ra denaria.
11 Ba dia tar alube pa ia,
dia tata na urur ure ra tena
kukure pal, dia biti:
12 Diat go dia tar papalum
a kopono ko ra pakana bung,
u tar vapuak diat da avet, ma
i ga tup avet ra mamat na
papalum ma ra lapap bula.
13 Ma i tatike tai tikai
ta diat: Talaigu, vakir iau
vakaina u, pa dor ga kubu
laka upi tika na denaria?
14 Una vatur vake nam
kaum, ma una vana; iau iat
iau nuk ia ba ina vapuak diat
dia ga pot mur da iu, u ga lua.
15 Pa i ko laka ba ina kure
kaugu da iau mainge? U
varngu vang tago iau pait ra
varmari?
16 Damana diat dia ga mur-
mur diat a lua, ma diat dia ga
lua diat a murmur.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mar 10:32-34; Luk 18:31-34)

17 Ba Iesu i vanavana boko
Ierusalem, i agure vaire pa
kana a vinun ma a ivu bul na
vartovo, ma i tatike ta diat na
nga dari:
18 Ea, go da vana urama
Ierusalem, ma da tul tar Natu
i ra tutana tai ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana tena tutumu, ma
diat a kure upi na virua,
19 ma diat a tul tar ia tai
ra umana Tematana upi diat
a kulume, ma diat a virit ia,
ma diat a ot ia ta ra bolo: ma
ta ra vautuluna bung na laun
mulai.

A nilul kai tina i Ioanes ma Iakobo
(Mar 10:35-45)

20 Na i diat a umana natu i
Sebedaio i tadav ia ma ra ura
natuna, i bura rururu pirana
ma i lul tika na magit i tana.
21 Ma Iesu i biti tana: Ava
u mainge? Ma i tatike
tana: Una kure ba go ra ura
natugu, a ura tutana, dir a
ki ta kaum kiki na minamar,
tikai ta ra limam tuna, ma ta
ra tikai ta ra mairam.
22 Iesu i tatike bali ia dari:
Pa amutal nunure go amutal
lul ia. Dave, na tale amur
vang upi amur a momo ta ra
la ba ina momo boko tana?
Dir biti tana: Maia, na tale
amir.
23 I biti ta dir: A dovot,
amur a momo boko tana; ma
ba amur a ki ta ra limagu
tuna, ma ta ra mairagu, vakir
kaugu upi ina tul tar ia, ka-
diat iat Tamagu i ga vaninare
upi diat.
24 Ba ra vinun dia valon-
gore, dia kankan ure ra ura
barturana.
25 Iesu i oro pa diat ma
i biti: Ava nunure ba ra
umana tena varkurai kai ra
lavur Tematana dia papait
na lululuai na kaia ta diat;
ma kadia umana ngalangala
dia kukure mat diat.
26 Koko avat a damana:
nina mainge upi na ngala
ta vavat, nam kavava tultul
uka;

27 ma nina i mainge upi
na lualua ta vavat, kavava
vilavilau ka;
28 da Natu i ra tutana pa
i ga vana rikai upi da tora-
torom tana, upi ia iat na tora-
torom, ma upi na tul tar kana
nilaun upi ra varkul ure ra
mangoro.

Iesu i vanana pa ra ura pula
(Mar 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Ba dia irop marama
Ieriko, a ngala na kor na tarai
dia mur ia.
30 Ma ra ivu tutana dir pula
dir ki ra papar a nga; ba
dir valongore ba Iesu i vana
alalu, dir oraoro dari: Lu-
luai, natu i David, una mari
amir.
31 Ma ra tarai dia tigal dir
upi dir a ki mut uka; ma dir
manga oraoro ko, dari: Lu-
luai, natu i David, una mari
amir.
32 Iesu i tur pit, ma i oro
pa dir, ma i tatike: Ava amur
mainge ba ina pait ia ta mu-
mur?
33 Dir tatike tana: Luluai,
ba na tapala ra mata i mimir.
34 Iesu i mari dir, ma i bili
ra mata i dir ma dir nana
vuavuai, ma dir mur ia.

21

Iesu i olo Ierusalem ma ra pite varpa
(Mar 11:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

1 Ma ba dia maravai
Ierusalem, ma dia tar vut
Betpage pire ra luana na
Oliva, Iesu i tulue ra ivu bul
na vartovo,
2 i biti ta dir dari: Amur a
vana ta ra pia na pal na lua
ta mumur, ma amur a tadav
uka tika na as di tar veva, dir
ma ra natina, amur a pala pa
dir, ma amur a ben dir tadav
iau.
3 Ba ta tikai i tir amur
tana, amur a biti: A Luluai i
mainge dir: ma na tul tar ika
dir.
4 Io, go di tar pait ia upi
na da ra tinata ra propet i ga
tatike ba:

5 “Avat a ve natu i Sion, a
vavina:

Gire kaum king go i vana
piram,

A tena madu i ki ra as,

Ma ra nat na as bula.”
6 A ura bul na vartovo dir
vana, ma dir pait ia da nam
Iesu i ga ve dir;
7 dir ben pa ra as, ma ra
natina bula, ma dia pale ka-
dia umana mal tana, ma Iesu
i ki tana.
8 Mangoro ta ra kor na tarai
dia pale kadia umana mal na
nga, ma ta ra umana dia mut
ra turu ra umana davai ma
dia vuavue na nga.
9 Ma ra kor na tarai dia lua
tana, ma diat bula dia mur ia,
dia vura oraoro dari: Osana
tadav Natu i David, da pite pa
go i vana rikai ma ra iang i ra
Luluai; Osana urama muka.
10 Ba i tar olo Ierusalem, a
tarai par ta nam ra pia na pal
dia vana varpilapila ma dia
vartir ba: To ia go?
11 Ma ra kor na tarai dia biti:
Go ra propet, Iesu marama
Nasaret ta ra gunan Galilaia.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mar 11:15-19; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

12 Ma Iesu i olo ra pal na vartabar kai God ma i okole vue diat par dia ivura, ma diat dia kukul ta ra pal na vartabar, ma i vue pukue vue ra lavur vuvuvung kai ra lavur tena piapie mani, ma ra umana kiki kadiat dia ivure ra umana uka;
13 ma i biti ta diat: Di ga tumu ia: Da vatang kaugu pal ba ra pal na niaring, ma ava tar pukue upi na da ra babang kai ra umana tena nilong.
14 Ma ra umana pula ma ra umana buka dia tadav ia ta ra pal na vartabar ma i valagar pa diat.
15 Ba ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu dia gire go ra lavur enana magit i pait ia, ma dia gire bula ra umana bul dia oraoro ta ra pal na vartabar dari: Osana tadav Natu i David, dia kankan,
16 ma dia biti tana: U valongore vang go kadia tinata? Iesu i biti ta diat: Maia, ma pa ava ga luk ia dari vang: Ta ra ngie i ra umana bul ma ra umana kuramana u tar mal ot pa ra pite varpa?
17 Ma i vana kan diat, i irop kan ra pia na pal, i vana uro Betania ma i va ie.

Iesu i tata ure ra lovo
(Mar 11:12-14,20-24)

18 Ta ra malana ba i talil ta ra pia na pal, i mulmulum.
19 Ma i gire ra lovo ta ra papar a nga, i tadav ia, ma pa ta vuaina tana, a mapmapina ka; ma i tatike tana: Papa gori ma tukum koko una vuai mulai. Ma nam ra lovo i maranga vuavuai.
20 Ba ra tarai na vartovo dia gire, dia kaian tana, ma dia tir ia: A lovo i maranga lulut dave?
21 Iesu i tata bali diat dari: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba ava nurnur uka, ma pa ava nuknuk lalar mulai, pa avat a pait ika go di tar pait ia ta ra lovo, ia kaka avat a tatike bula ta go ra luana: Una tarubat, ma una bura ura na ta, ma da pait ia ka.
22 Ma ra magit par ava lul ia ta ra niaring ma ra nurnur, avat a vatur vake muka.

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mar 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Ba i tar olo ta ra pal na vartabar, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra tarai dia tadav ia ba i varvartovo, ma dia tir ia: U pait go ra lavur magit ta ra varkurai ava? Ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam?
24 Iesu i tatike bali diat, dari: A kopono magit iau bula ina tir avat i tana, ma ona ava bali iau, ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.
25 Mamave ra baptaiso kai Ioanes? Marama ra bala na bakut, ba tai ra tarai? Dia tata irai dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na tir dat: Ona damana, dave pa ava ga nurnur tana?

26 Ona dat a biti ba: Tai
ra tarai, da burutue ra kor
na tarai, tago diat par dia ka-
pupi Ioanes ba ia ra propet.
27 Ma dia biti tai Iesu dari:
Pa ave nunure. Ma i biti ta
diat: Iau bula pa ina ve avat
ta ra varkurai iau papait go
ra lavur magit tana.

A tinata valavalar ure ra ura bul

28 Ava ava nuk ia: Tika na
tutana, a ivu natuna, a ura
tutana; ma i tadav tikai, ma
i biti: Natugu, una vana ma
una papalum gori ta ra uma.
29 Ma i tatike: Iau pa ina
vana; ma i nukpuku namur
ma i vana.
30 Ma i tadav ta ra tikai, ma
i tatike damana bula tana,
ma ra bul i biti: Maia, tama,
ina vana; ma pata, pa i vana.
31 Nuve ta dir i murmur ra
nuknuk i tamana? Dia biti:
A luaina. Iesu i biti ta diat:
A dovot go iau tatike a vavat,
ba ra umana tena balabal-
aure totokom ma ra umana
igoro na vavina, diat a olo lua
ta vavat ta ra varkurai kai
God.
32 Tago Ioanes i tadav avat
ta ra nga na mangamangana
takodo, ma pa ava ga nurnur
tana; a umana tena balabal-
aure totokom ma ra umana
igoro na vavina dia ga nur-
nur tana, ma avat ba ava tar
gire, pa ava nukpuku bula
namur upi avat a nurnur
tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum (a ra uma na vain)

(Mar 12:1-12; Luk 20:9-19)

33 Avat a valongore tikai
bula ra tinata valavalar: Tika
na tena kukure pal i ga
vaume ra uma na vain, ma
i ga liplip bat ia, ma i ga kal
ra tung na vain tana, ma i ga
pait ra pal na minakila tana,
ma i tul tar ia, tai ta umana
tarai na vinauma, ma i vana
kan nam ra gunan.
34 Ba i maravai ra e na
vunuai, i tulue kana umana
tultul tadav ra tarai na vin-
auma upi na kap ra vuaina.
35 A tarai na vinauma dia
vatur kana umana tultul, dia
kita tikai, dia doko ta ra tikai,
ma ta ra tikai bula dia tupar
ia.
36 Ma i tulue mule ta ra
umana tultul, dia manga ta
nina diat dia lua, ma dia pait
ia damana bula ta diat.
37 I tul vamur vue natuna
tadav diat, ma i biti: Diat a
ru natugu.
38 A tarai na vinauma, ba
dia gire natuna dia tata ivai
pa dari: Go ra bul mur tana,
uti dat a doka, upi dat ika, dat
a tur kia la.
39 Ma dia vatur ia, dia al
vaire pa ia kan ra uma na
vain, ma dia doka.
40 Ona ra luluai, kana nam
ra uma na vain, na pot, ava
na pait ia tai nam ra tarai na
vinauma?
41 Dia tatike tana: Na ubu
vamalari nam ra kaina tarai,
ma na tul tar ra uma na vain
tai ta ra enana tarai na vin-
auma nina diat ba diat a tul
tar tana ra vuaina ta kana e.
42 Iesu i tatike ta diat: Pa
ava ga luk ia boko ta ra Buk
Tabu dari:

“Nam ra vat ba ra umana
tena pait pal dia pilak
vue,

Nam uka di tar pait ra ul a
ngu na pal me;

Go tai ra Luluai, ma ra mata
i dat i manamanane
muka.”
43 Go iau tatike ta vavat: Da
tak vue ra varkurai kai God
kan avat ma da tul tar ia tai
ra tarai ba na vuai rikai ra
vuaina. [
44 Nina i bura ta go ra vat na
ti tagigi, ma nina ba go na
bura taun ia na taimirai da ra
tobon,]
45 Ba ra umana tena tin-
abar ma ra umana Parisaio
dia valongore kana tinata
valavalar dia nunure ba i
tatike ke ure diat.
46 Ma ba dia mainge upi diat
a kinim ia, dia burutue ra
tarai, tago dia kapupi ia ba ia
ra propet.

22

A tinata valavalar ure ra lukara na varbean
(Luk 14:15-24)

1 Iesu i tur pa mule ra
tinata valavalar, ma i tatike
ta diat:
2 A varkurai marama ra
bala na bakut dir vardada
ma tika na king, i pait
ra lukara na varbean kai
natuna, a tutana,
3 ma i tulue kana umana
tultul upi diat a agur pa diat
di ga ting diat ta ra lukara
na varbean, ma dia ole ra
vinavana.
4 I tulue mule kana ta ra
umana tultul dari: Avat a
ve diat di ga ting diat, ba
iau tar mal ot pa ra nian,
iau tar doko kaugu umana
bulumakau ma ra umana
monoina vavaguai, ma di tar
vaninare ra magit par, avat a
mai tadav ra lukara na var-
bean.
5 Ma dia nur vue ke, dia
vana ka, tikai tadav kana
uma, ta ra tikai tadav kana
kunukul;
6 ma ta umana dia kinim
pa ra umana tultul, dia
vakaina diat, ma dia doko
diat.
7 A king i kankan tana, ma
i tulue kana umana loko na
tarai na vinarubu dia ubu
doko vue nam ra umana tena
vardodoko, ma dia tun vue
kadia pia na pal.
8 Namur i tatike tai kana
umana tultul: Di tar van-
inare ra varbean ma diat
nam di ga ting pa diat pa dia
ga ko.
9 Avat a vana ta ra lavur
nga varkuvo, ma diat par,
ava varkuvo ma diat, avat a
ting pa diat uti ta ra lukara
na varbean.
10 Nam ra umana tultul dia
vana ta ra lavur nga, ma dia
ben varurue diat, a umana
kaina ma ra umana boina,
ma ra lukara na varbean i
kor ma ra tarai.
11 Ba ra king i ruk upi na
gire ra tarai, i na tadav tika
na tutana pa kana ta mal na
varbean;
12 ma i biti tana: Talaigu,
dave u ga ruk uti ba pa kaum
ta mal na varbean? Ma i ki
mut uka.
13 A king i biti tai ra umana
tultul: Avat a vi ra ura li-
mana ma ra ura kakene, ma
avat a vue vaba ia ta ra ngala
na bobotoi: nam di tangtangi
tana ma di vangvangia ra
palangia tana.
14 Tago di ting pa mangoro
ma di pilak pa ra paupau ka.

A tinir ure ra totokom
(Mar 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 A umana Parisaio dia
vana irai ma dia varpit pa
upi diat a vagu pa ia ta kana
tinata.
16 Ma dia tulue kadia ta
ra umana tarai na vartovo
tadav ia ma ra umana talai
Erodes ma dia biti tana: Tena
vartovo, ave nunure ba u a
dovot; ma kaum vartovo ta
ra mangamangana kai God i
dovot bula, ma pa u nuk pa ta
tikai, tago a tarai dia varogop
par piram.
17 Una ve avet, ava u nuk
ia? I takodo ba da tul tar
ra totokom tai ra Kaisar ba
pata?
18 Iesu i nunure ra bala i
diat i kaina, ma i biti: Avat
a umana vaongo, dave ava
valar iau?
19 Avat a ve tar ra pakana
mani na totokom tagu. Ma
dia kap tika na denaria tadav
ia.
20 I tir diat: A malalar i
to ia tana, ma kai ia bula ra
tutumu tana?
21 Dia biti ba: Kai ra Kaisar.
Ma i biti ta diat: Avat a tul tar
tai ra Kaisar ra lavur magit
kai ra Kaisar ma avat a tul tar
tai God bula ra magit par kai
God.
22 Ba dia valongore nam
dia kakaian tana, ma dia
vana ka kan ia.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mar 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Ta nam ra bung ta
umana Sadukaio, diat dia
pue ra nilaun mulai, dia
tadav ia, dia tir ia, dari:
24 Tena Vartovo, Moses i ga
tatike: Ba ra tutana i mat, ma
pa ta natuna, turana na ben
kana vavina, ma na vangala
ta umana bul upi kai turana
nina i ga mat.
25 A lavurua na barturana
dia ga ki pire vevet; a luaina
i taulai, ma i mat, ma tago pa
ta natuna, turana, a vaivu-
tuna, i ben pa kana taulai;
26 ma damana bula ra vau-
tuluna, ma i tuk ta ra valavu-
ruana.
27 Ma ra vavina i mat mur
ta diat par.
28 Ta ra nilaun mulai, kai
ia ta diat ra lavurua nam ra
vavina? Tago diat par dia ga
taulai me.
29 Iesu i biti ta diat: Ava
rara, tago pa ava nunure ra
Buk Tabu ma ra dekdek i God
bula.
30 Ta ra nilaun mulai pa dia
taulai, ma pa dia tulatulai ta
ra tinaulai, dia vardada ka
ma ra lavur angelo arama ra
bala na bakut.
31 Ma pa ava ga luk vang
boko nam God i ga tatike ta
vavat ure ra nilaun mulai kai
ra lavur minat, dari:
32 Iau ra God kai Abaraam,
ma ra God kai Isak, ma ra
God kai Iakob? God vakir a
God kai ra lavur minat, kai ra
lavur launa iat.
33 Ba ra kor na tarai dia va-
longore go, dia manane kana
vartovo.

A ngala na vartuluai
(Mar 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Ba ra umana Parisaio dia
valongore ba i tar tata vamut
ra umana Sadukaio, dia kor
varurung.

35 Ma tikai ta diat, a tena
kabinana ta ra varkurai, i
valar ia ma ra tinir dari:
36 Tena Vartovo, nuve i
ngala ta ra lavur vartuluai ta
ra tinata na varkurai?
37 Ma i biti tana: Una
mari ra Luluai kaum God
ma ra balam parika, ma
ra tulungeam parika, ma ra
nuknukim parika.
38 Go ia ra ngala, ma go ia
ra luaina vartuluai.
39 Ma go tikai bula dir var-
dada me: Una mari talaim da
u mari mule u.
40 A tinata na varkurai par
ma ra lavur vartovo kai ra
umana propet i vuna ta go ra
ivu vartuluai.

A tinir ure Kristo
(Mar 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Io, ba ra lavur Parisaio
dia ki varurung dari, Iesu i
tir diat:
42 Ava ava nuk ia ure ra
Kristo? Ba natu ia? Dia tatike
tana: Natu i David.
43 I biti ta diat: Ba damana,
dave David i vatang ia ta ra
Tulungen ba Luluai? Tago i
biti:
44 "A Luluai i tatike tai kaugu
Luluai,
Una ki ta ra limagu tuna,
Tuk ta nam ra bung ba ina
vung vaba kaum lavur
ebar ta ra vavai na
kakim."
45 Ona David i vatang ia Lu-
luai, dir tamana dave?
46 Ma pa ta i nunure ta
pakana tinata ba na bali ia
me: ma papa ta nam ra bung,
pa ta i tadav ia mulai ma ra
tinir.

23

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu
(Mar 12:38-39; Luk 11:43,46; 20:45-46)

1 Iesu i tatike tadav ra kor
na tarai ma tadav kana tarai
na vartovo bula, dari:
2 A lavur tena tutumu ma
ra lavur Parisaio dia ki ta ra
kiki kai Moses;
3 a magit par dia tulue avat
i tana, avat a pait ia, ma avat
a torom tana; ma koko avat
a murmur kadia mangaman-
gana tago dia tatike ke ma pa
dia pait ia.
4 Dia vi ra lavur kinakap
dia mamat ma i tup diat dia
kakap, ma dia puak tar ia ta
ra ul a vara i ra tarai, ma
diat pa diat a maravut ma ta
kopono kaka na lima i diat
ika.
5 Kadia papalum par dia
pait ia upi ra tarai diat a
gire diat; dia pait vatababa
pa kadia mapina buk na ko-
dakodop, dia pait vangala pa
ra umana ngu u kadia mal,
6 dia mainge ra kiki na lu-
luai ta ra lavur lukara ma ra
umana kiki na lua ta ra lavur
pal na lotu,
7 ma ra oro varvagai ta ra
lavur tavul a bung, ma ba ra
tarai diat a vatang diat ma ra
tena vartovo.
8 Ma koko da vatang avat
ma ra tena vartovo, tago a
kopono ko kavava tena var-
tovo, ma avat, ava barturana
par.
9 Ma koko ava vatang ta
tutana ra pia ba tama i va-
vat, tago a kopono ko tama i

vavat, nam arama ra bala na
bakut;
10 ma koko da vatang avat
ma ra luluai, tago a ko-
pono ko kavava Luluai, nina
Kristo.
11 Ma nam i ngala ta vavat,
kavava tultul uka.
12 Ma nam i vangala pa
mule, da vaikilik pa ia; ma
nina i vaikilik pa mule, da
vangala pa ia.

Iesu i tata kaina ure kadia mangamangana vavaongo
(Mar 12:40; Luk 11:39-42,44,52; 20:47)

13 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu, ma
ra umana Parisaio, avat a
umana vaongo, tago ava
banubat vue ra tarai ta ra
varkurai marama ra bala na
bakut; avat pa ava olo tana,
ma pa ava nur tar diat dia
ling na ruk upi diat a ruk
muka.
14 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu, ma
ra umana Parisaio, avat a
umana vaongo, tago ava en
vue ra kubakuba i ra umana
ua na vavina, ma ava pait ra
umana lolovina niaring upi
ava malamala tena takodo.
Kari na manga ngala ra
varvakadik pire vavat.
15 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu ma
ra umana Parisaio, avat
a umana vaongo, tago
ava valivute ra ta ma ra
rakarakan a gunagunan upi
avat a vo pa ta tikai ba na ki
maravut avat; ma ba i tar
ongo, ava tar pukue pa ia
pi na manga natu i geena ta
vavat.
16 Na kaina ta vavat, avat a
umana pula na raprap, tago
ava tatike: Ba tikai i vaval-
ima ta ra goled ta ra pal
na vartabar, i dekdek muka
nam.
17 Avat a umana lunga,
ava pula; nuve i ngala ta
dir, a goled ba ra pal na
vartabar, nina i tar vagom-
gom ra goled?
18 Ava biti bula: Ba tikai
i vavalima ta ra uguugu na
vartabar, a magit vakuku
nam, ma ba tikai i vavalima
ta ra vartabar i ki tana, i
dekdek muka nam.
19 A umana pula, nuve i
ngala? A vartabar ba ra
uguugu na vartabar, nina i
vagomgom ra vartabar?
20 Nina i vavalima ta ra
uguugu na vartabar, i vaval-
ima bula ta nam parika i ki
tana.
21 Ma nina i vavalima ta ra
pal na vartabar, i vavalima
bula tai nina i.kiki tana.
22 Ma nina i vavalima ta
ra bala na bakut, i vavalima
bula ta ra kiki kai God, ma
i vavalima bula tai nina i ki
tana.
23 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu, ma ra
umana Parisaio a umana
vaongo: tago ava tul tar
tikatika na pakana ta ra vin-
vinun na mint, ma ra dil, ma
ra kumin,* ma pa ava pait
ra lavur magit i ngala ta ni
diat ta ra tinata na varkurai,
a mangamangana takodo, a
varmari, ma ra nurnur; i
boina ba ava tar pait go diat,
ma koko avat a pait lake bula
nam diat.

* **23:23:** A mint, a dil ma a kumin, a umana igir nina di nangnangine.

24 Avat a umana pula na
raprap, ava turube vue ra
namu, ma ava konom pa ra
kamel.
25 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu, ma ra
umana Parisaio, a umana
vaongo, tago ava dur ra
muru na la ma ra muru na
kadui bula, ma ra bala i dir
boko i buka ma ra varvaur,
ma ra kaina mamainga.
26 U a pula na Parisaio, una
dur value ra bala na la ma
ra bala na kadui, upi na gom-
gom bula ra muru i dir.
27 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu ma ra
umana Parisaio, a umana
vaongo, tago ava vardada ma
ra umana babang di tar kola,
di gire ra muru i diat i boina,
ma ra bala i diat i buka ma ra
ur na minat ma ra lavur dur.
28 Damana bula avat, a
tarai dia gire ra paka i vavat
da ra umana tena takodo,
ma ra bala i vavat boko i
buka ma ra vaongo ma ra
varpiam.

*Iesu i tata kapa ure ra bal-
bali*
(Luk 11:47-51)

29 Na kaina ta vavat a
umana tena tutumu, ma ra
umana Parisaio, a umana
vaongo, tago ava pait ra
umana babang kai ra lavur
propet, ma ava mar ra lavur
tung na minat kai ra umana
tena takodo,
30 ma ava tatike: Gala ave
ga laun amana ta ra kilala kai
ra umana tama i vevet, gala
pa ave ga maravut diat ta ra
gapu i ra lavur propet.
31 Dari ava varvai ta vavat
mulai, ba avat a umana natu
i diat dia ga doko ra umana
propet.
32 Avat a vabuka muka ra
valavalar kai ra umana tama
i vavat.
33 Avat a umana vui, avat
a umana natu i ra vui, avat
a laun dave ta ra varkurai
geena?
34 Go iau tulue ra umana
propet tadav avat ma ra
umana tena kabinana, ma ra
umana tena tutumu; avat a
doko ta umana, ma avat a ot
ta ra umana ta ra bolo, ma
ta ra umana bula avat a virit
diat ta ra umana pal na lotu,
ma avat a korot diat kan ra
lavur pia na pal vanavana;
35 upi na ki ta vavat a
gapu i ra lavur tena takodo
par nina i ga talingir ta ra
rakarakan a gunagunan, di
ga tur pa ia ma ra gapu i
Abel a tena takodo, tuk tar
ta ra gapu i Sakarias natu i
Barakias, nina ava ga doka
livuan ta ra pal tabu ma ra
uguugu na vatabar.
36 A dovot go iau tatike ta
vavat: Go ra magit parika na
ki ta go ra taun tarai.

Iesu i mari Ierusalem
(Luk 13:34-35)

37 Ierusalem, Ierusalem, u,
u ga doko ra umana propet,
u, u ga tupar diat, di ga tulue
diat tadav u! Aivia ra bung
iau ga mainge upi ina agure
varurue ra lavur natum da
ra kakaruk i agure varurue
ra lavur natnatina ta ra vavai
na bebeana, ma ava ol ika!
38 Kavava pal na lingling
ika.
39 Tago iau tatike ta vavat:
Pa avat a gire mule iau papa
gori ma tuk tar ta ra bung ba

avat a biti tana: I ti doan nam
i pot ma ra iang i ra Luluai.

24

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mar 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Iesu i irop kan ra pal na
vartabar, ma i vana ta kana
nga, ma kana tarai na var-
tovo dia tadav ia upi diat a
ve tar ra palpal na vartabar
tana.
2 Ma i biti ta diat: Avat
a gire go ra lavur magit, a
dovot go iau ve avat, pa ta vat
dir a va vartaun tana, da re
vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mar 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Ba i kiki ta ra luana na
Oliva, a tarai na vartovo dia
tadav varkolona, dia tatike:
Una ve avet ba vingaia go ra
lavur magit diat a vana rikai?
Ma ava ra vakilang ure kaum
vinavana mulai uti, ma ure
ra mutuai ra rakarakan a gu-
nagunan?
4 Ma Iesu i tatike bali diat
dari. Avat a varbalaurai, kan
ta tikai na varara avat.
5 Tago mangoro diat a vana
rikai ma ra iangigu, diat a
tatike dari: Iau ra Kristo, ma
diat a varara ta mangoro.
6 Ma avat a valongore boko
ure ra umana vinarubu ma
ra tinata na vinarubu, ma
koko avat a ngarao tana, tago
i topa ia dari: ma ra mutu-
aina pata boko.
7 Tago tika na vuna gunan
na tut ure ta ra vuna gunan,
ma tika na varkurai ure ta ra
varkurai; ma ra umana mul-
mulum, ma ra umana guria
ta ra gunagunan.
8 Da tur pa ra kinadik ma
go ra lavur magit.
9 Diat a tul tar avat upi
ra kinadik, ma diat a doko
avat, ma ra lavur vuna tarai
diat a milmilikuane avat ta
ra iangigu.
10 Ma mangoro diat a tu-
tukai ma diat a tul vargiliane
tar diat, ma diat a milmi-
likuane vargiliane diat.
11 Ma mangoro na propet
vavaongo diat a vana rikai,
ma diat a varara ta mengoro.
12 Ma tago ra lavur
varpiam na peal, a varmari
kai ta mangoro na madoldol
mulai.
13 Ma nina i tur padikat tuk
ta ra mutuaina, da ga valaun
ia.
14 Ma da varve go ra bo
na varvai ta ra rakarakan
a gunagunan mutu upi ra
vakilang tadav ra lavur vuna
tarai, ma ra mutuaina na pot
muka.

A magit i milmilikuan
(Mar 13:14-23; Luk 21:20-24)

15 Ba va gire ra magit i
milmilikuan kai ra kamara i
tur ta ra pal tabu, nina Daniel
ra propet i ga varvai lua tana
(nina i luluk, boina ba na
matoto),
16 boina ba diat dia ki Iu-
daia diat a lop urama ra lu-
aluana;
17 ma nina i ki ra ul a pal,
koko na irop upi ta vurvur
magit i va na pal;
18 ma nina i ki ra uma, koko
na talil upi kana olovoi.

19 Na kaina ta diat dia kap
bala, ma ta diat bula dia vau
ra bul ta nam ra e.
20 A vat a araring upi koko
avat a lop ta ra kilala na
mudian, ma koko ta ra Bung
Sabat;
21 tago na tup ia ra ki-
nadik, pa ta i vardada me
papa amana ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan ma
tuk ta ra bung gori, ma na-
mur bula pata.
22 Gala pa da vaikilik pa
nam ra kilala, gala pa ta
muka na laun; ia kaka da ga
vaikilik pa ia upi diat di ga
pilak pa diat.
23 Io, ba ta tikai i tatike.ta
vavat ba; Go ra Kristo, ba:
Nam, koko ava kapupi ia,
24 Tago ra umana Kristo
vavaongo, ma ra umana
propet vavaongo diat a tur
rikai, ma diat a ve tar ra
umana ngala na vakilang
ma ra umana dekdek upi
da varara ta mangoro, ma
da valavalar diat bula di ga
pilak pa diat.
25 Go iau tar varve value
avat.
26 Ba dia tatike ta vavat ba
i ki ra pupui, koko avat a
kapupi ia.
27 A meme i pala ia ta ra
matana taubar ma diat aro
ra matana labur dia gire;
damana bula ra vinavana
mulai uti kai Natu i ra tutana.
28 A lavur kotkot dia vut
varurung ta nam ra gunan a
minat i va tana.

Natu i ra tutana na pot
(Mar 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 Ma ba i tar par ra
kinadik ta nam ra umana
bung, a matana keake na
bobotoi, a gai pa na pupua,
a lavur tagul diat a burabura
marama ra bakut, ma ra
lavur dekdek ta ra bakut na
dadadar;
30 ma namur na vana rikai
ra vakilang i Natu i ra tutana
ta ra bakut, ma na tabun
tuna ra bala i diat ra lavur
vuna tarai par ra pia ma diat
a gire Natu i ra tutana na
vana rikai ta ra lavur bakut,
ma ra dekdek ma ra ngala na
minamar.
31 Ma na tulue kana umana
angelo, ma ra tavur na tangi
mat, ma diat a agure varurue
diat i ga pilak pa diat ta ra
ivat na matana vuvu, maro
ta tikai na ngu na bakut ma
tuk tai ta ra tikai.

A vartovo valavalar kai ra lovo
(Mar 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 Avat a valongore ra var-
tovo valavalar kai ra lovo; ba
ra ingaingarina i papait na
gol, ma i mapmapina nagam,
ava nunure ba ra e na mala-
malapang i maravai;
33 damana bula ba ava gire
go ra lavur magit avat a
nunure ba i maravai, i tur ta
ra umana mataniolo.
34 A dovot go iau tatike ta
vavat: Go ra taun tarai pa na
ga panie boko tuk ta nam ba
di pait ot pa go ra lavur magit
parika.
35 A lavur bakut ma ra
rakarakan a gunagunan na
panie, ma kaugu lavur tinata
pa na panie muka.

Pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung
(Mar 13:32-37; Luk 17:26-30,34-36)

36 Pa ta i nunure nam ra bung ba nam ra pakana bung, a lavur angelo ra bala na bakut pata, ma Natuna pata, ia kaka Tama.
37 A vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana na vardada ma ra kilala i Noa.
38 Ta nam ra kilala ba pata boko ra lovon ta, dia iaian, dia momamomo, dia varvarbean, ma dia tulatulai ta ra varbean, tuk ta nam ra bung ba Noa i koa ta ra parau ta tana.
39 Ma dia ngulngul tuk ta ra bung nam ba ra lovon ta i vana rikai muka ma i kap vue diat mutu; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana.
40 Ta nam ra kilala a ivu tutana dir a ki ra pui, da vatur vake tikai, ma da nur vue ta ra tikai,
41 a ivu vavina dir a udu kon ma ra uduudu ta, da vatur vake tikai ma ta ra tikai da nur vue.
42 Avat a varbalaurai, tago pa ava nunure ra bung ba kavava Luluai na pot i tana.
43 Ava nunure go, gala ra luluai na pal i ga tar nunure ra pakana marum ba ra tena nilong na vut i tana gala na babalaurai, pa na nur vue ra kubana upi da lobong ia.
44 Damana bula avat a vaninara, tago Natu i ra tutana na vana rikai ta ra pakana bung ba pa ava nuk pa ia tana.

A dovot na tultul ma nam pa i dovot
(Luk 12:41-48)

45 Ia ra tultul i dovot ma i kabinana bula, kana luluai i tar tul tar ia upi na kure ra kubana ma na tibatibe diat i tana ma ra adia magit ta ra kilalana?
46 Nam ra tultul i ti doan ba kana luluai i pot babare ba i papait ia damana.
47 A dovot go iau tatike ta vavat, na tul tar ia pi na kure kana tabarikik parika.
48 Gala nam ra tultul i nuk ia ta ra balana dari: Kaugu luluai na vavuan;
49 ma i kitakita ra umana tultul, ma i iaian, ma i momamomo varurung ma ra umana tena nimomo;
50 a luluai kai nam ra tultul na pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia tana, ma ta ra pakana bung ba pa i nunure,
51 ma na kutu varbaiane ma na tul tar ia upi kana tiniba varurung ma ra lavur tena lotu vavaongo; da tangtangi ma da vangvangia ra palangia tana.

25

A tinata valavalar ure ra vinun na inip na vavina

1 Ta nam ra bung, a varkurai marama ra bala na bakut na vardada ma ra vinun na inip na vavina, dia vatur kadia umana lamp, ma dia vana, dia totongo upi ra taulai kalama.
2 A ilima ta diat dia lunga, ma ta ra ilima dia kabinana.
3 Tago diat dia lunga, ba dia kap kadia umana lamp, pa dia kap bula ta dangi;

4 diat dia kabinana dia kap
kadia umana lamp ma ra
dangi bula ta kadia umana
la.
5 Ba ra taulai kalama i
vavuan dia mata vava, ma
dia diop par.
6 Ma ta ra mutumut na
marum di oraoro dari: Arua,
a taulai kalama go kari! Avat
a mai, avat a barat ia.
7 A umana inip na vavina
par dia tut, ma dia mal kadia
umana lamp.
8 A umana lunga dia biti tai
ra umana kabinana: Avat a
tabar avet ma ta ik a dangi,
tago kaveve umana lamp dia
to na, mat.
9 A umana kabinana dia
biti: Pata, kan pa na topa
dat parika, avat a vana tadav
diat dia ivura, avat a kukul
pa kavavat.
10 Ba dia vana upi diat
a kukul, a taulai kalama i
pot ma diat dia tar vaninara
dia olo me ta ra lukara na
varbean; ma di banubat ra
matakilalat.
11 Ta ra ilima na inip na
vavina dia pot mur, ma dia
biti dari: Luluai, Luluai, una
papa are avet.
12 Ma i tatike ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat
ba pa iau nunure avat.
13 Io, avat a varbalaurai,
tago pa ava nunure ra bung
ba ra pakana bung.

A tinata valavalar ure ra utul a tultul
(Luk 19:11-27)

14 Dir vardada bula ma ra
tutana ba na vana ta ra gu-
nan vailik, ma i oro pa kana
lavur tultul, ma i vaba kana
lavur tabarikik ta diat.
15 I vaba ra ilima na talant
tai tikai, ma ra ivut tai ta
ra tikai, ma ra kopono tai
ta ra tikai bula; tadav dital
tikatikai vardada ma kadital
kabinana; ma i vana ta kana
vinavana.
16 Nam i tar vatur vake ra
ilima na talant i vana lulut,
ma i kukul me, ma i pie pa
bula ta ra ilima.
17 Damana bula nam i tar
vatur vake ra ivut, i pie pa
bula ta ra ivut.
18 Ma nam i tar vatur vake
ra kopono ko, i vana, ma i kal
ra tung, ma i punang ive tana
ra mani kai kana luluai.
19 Ba ra luluai kai nam ra
umana tultul i tar vavuan. i
pot ma i tir diat.
20 Ma nam i ga vatur vake
ra ilima na talant i vana ta-
dav ia, ma i kap guve ma ta
ra ilima na talant bula, ma i
tatike: Luluai, u ga vaba ra
ilima na talant tagu, go iau
tar pie pa ta ra ilima bula.
21 Kana luluai i tatike tana:
I boina muka, u a dovotina,
u a bo na tultul; u tar dovot
ta go ra paupau magit, ina tul
tar iu ba una kure ta man-
goro; una olo ta ra gugu kai
kaum luluai.
22 Ma nam i ga vatur vake
ra ivu talant i vana tadav ia
ma i biti: Luluai, u ga vaba
ra ivu talant tagu, go iau tar
pie pa ta ivut bula.
23 Kana luluai i biti tana: I
boina muka, u a dovotina, u
a bo na tultul; u tar dovot ta
go ra paupau magit, ina tul
tar iu ba una kure ta man-
goro; una olo ta ra gugu kai
kaum luluai.
24 Ma nam i ga vatur vake
ra kopono talant i vana tadav
ia ma i biti: Luluai, iau tar

nunure u ba u a tena langodo; u ingate nam pa u ga
vaume, ma u varurue nam
pa u ga imire;
25 ma iau ga burut, iau
ga vana, iau ga punang ive
kaum talant ra pia; go, kaum
muka mulai.
26 Kana luluai i biti tana: U
a kaina tultul, u a tabauma, u
tar nunure ba iau ingate nam
ba pa iau ga vaume, ma iau
varurue nam pa iau ga imire;
27 dave pa u ga tul tar
kaugu mani ta diat dia pi-
apie mani, upi ba iau pot
ina alube pa kaugu, ma ra
vavatur bula tana.
28 Avat a tak vue ra talant
kan go, ma avat a tul tar ia tai
nam kana ra vinun na talant.
29 Tago nina ba i vuvu-
vung, da tabar mule upi na
vung ta ngala, ma nina ba pa
i vuvuvung, da tak vue kana
ikilik kan ia.
30 Ma avat a vue vaba go ra
tultul na niiba ta ra bobotoi;
da tangtangi, ma da vang-
vangia ra palangia tana.

A mutuaina varkurai

31 Ba Natu i ra tutana na
pot ma kana minamar, diat
ma kana lavur angelo, na ki
ta kana kiki na minamar;
32 ma ra lavur vuna tarai
ta ra rakarakan a gunagunan
diat a kor varurung ta ra
matana; ma na tibe varba-
iane diat, da ra tena balabal-
aure sip i tibe varbaiane ra
lavur sip kan ra lavur me;
33 ma na vaki ra lavur sip
ta ra limana tuna, ma ra
lavur me ta ra mairana.
34 Ma ra king na biti ta diat
ta ra limana tuna: Avat a
mai, Tamagu i ga vadoane
avat, avat a kale pa ra varku-
rai di ga vaninare amana ra
vunapai ra rakarakan a gu-
nagunan upi kavavat;
35 tago iau ga mulmulum
ma ava ga tabar iau; iau ga
mar, ma ava ga vamomo iau;
iau ga vaira, ma ava ga ben
varuk iau;
36 pa kaugu ta mal, ma ava
ga vamong iau; iau ga ki ra
pal na banubat, ma ava ga
tadav iau tana.
37 Ma ra umana tena
takodo diat a tir ia: Luluai,
vingaia ave ga gire u ba u
mulmulum ma ave ga tabar
u, ba u ga mar, ma ave ga
vamomo u?
38 Vingaia u ga vaira ma
ave ga ben varuk u, ba pa
kaum ta mal, ma ave ga va-
mong u?
39 Vingaia ave ga gire u, u
mait, ba u ki ta ra pal na
banubat, ma ave ga tadav u?
40 Ma ra king na biti ta diat:
A dovot go iau tatike ta vavat,
ba ava ga pait ia tai ta tikai
ta go diat a lavur turagu, ta
nina bar i ikikilik ta diat, ava
ga pait ia tagu.
41 Ma na biti ta diat ta ra
mairana: Avat a lavur bilak
avat a vana kan iau ura ta
ra iap ba pa da pun ia, nam
di ga mal pa ia upi Satan ma
kana lavur angelo;
42 tago iau ga mulmulum,
ma pa ava ga tabar iau; iau
ga mar ma pa ava ga va-
momo iau;
43 iau ga vaira, ma pa ava
ga ben varuk iau; pa kaugu
ta mal, ma pa ava ga vamong
iau; iau ga mait, ma iau ki ta
ra pal na banubat, ma pa ava

ga laume iau.
44 Ma diat bula diat a tir ia:
Luluai, vingaia ave ga gire u
ba u mulmulum, ba u mar,
ba u vaira, ba pa kaum ta
mal, ba u mait, ba u ki ta ra
pal na banubat, ma pa ave ga
torom maravut u tana?
45 Ma na biti ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat:
Tago pa ava ga pait ia tai ta
tikai ta go ra umana ikikilik,
pa ava ga pait ia tagu.
46 Ma diat go diat a vana
ta ra balbali ba pa na mutu;
ma ra lavur tena takodo diat
a vana ta ra nilaun ba pa na
mutu.

26

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mar 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Ba Iesu i tar tatike vue go
ra lavur tinata i biti tai kana
tarai na vartovo:
2 ava nunure ba i tar par a
ura bung da tur pa ra lukara
na bolo lake, ma da tul tar
Natu i ra tutana upi da ot ia
ta ra bolo.
3 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma ra lavur pat-
uana kai ra tarai dia ki varu-
rung ta ra balana gunan kai
ra tena tinabar i lualua, a
iangina Kaiapas;
4 ma dia tatata guvai upi
diat a vagu pa Iesu, ma da
doka.
5 Dia biti ba: Koko ta ra
lukara, kan ra tarai diat a
urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mar 14:3-9; Ioa 12:1-8)

6 Ba Iesu i ki Betania, ta ra
kuba i Simon ra vukavuka,
7 tika na vavina i tadav ia
ma ra pal a tava na varku i
ngatngat muka, ma i lingire
ta ra uluna ba i kiki ta ra
nian.
8 Ba ra tarai na vartovo dia
gire, dia kankan, dia vartir
ba: Di vole go upi ra ava?
9 Ta ra ava pa di ga ivure go
upi ta ngala na mani, upi da
tabar ra lavur luveana me?
10 Iesu i nunure, ma i biti ta
diat: Dave ava anan ta go ra
vavina? A bo na magit i tar
pait ia tagu.
11 A lavur luveana diat a ki
vatikai pire vavat, ma iau pa
ina ki vatikai pire vavat.
12 Go i tar lingire go ra
varku ta ra pakagu upi
na vaninare iau upi ra
pupunang.
13 A dovot go iau tatike ta
vavat: A gunagunan par ta ra
rakarakan a gunagunan ba
da pait go ra bo na varvai
tana, da varveai bula tana ta
ra magit go ra vavina i tar
pait ia upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na Vagu Pa Iesu
(Mar 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Tikai ta diat ra vinun ma
a ivut, a iangina Iudas Iskar-
iot, i vana tadav ra umana
tena tinabar ngalangala,
15 ma i biti: Ba ina vagu tar
ia ta vavat, ava avat a vapuak
iau me? Ma dia valar tar ra
utul a vinun na pakana silva.
16 Ma papa ta nam ra bung
i kiki pa ia upi na vagu tar ia
ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mar 14:12-21; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

17 Ta ra luaina bung ta ra e
na gem ba pa i leven, a tarai
na vartovo dia tadav Iesu,
dia tir ia dari: U mainge ba
avet a mal pa ra am magit na
bolo lake ave?
18 I biti: Avat a vana ta ra
pia na pal, ma avat a biti tai
nam ra tutana nina ba avat
a varkuvo me, dari: A Tena
Vartovo i biti: Kaugu bung i
maravai ka; avet ma kaugu
tarai na vartovo avet a ian ra
bolo lake ta ra kubam.
19 A tarai na vartovo dia
mur nam ra tinata kai Iesu,
ma dia vaninare ra bolo lake.
20 Ma ta ra ravian diat ma
kana a vinun ma a ivu tarai
na vartovo dia kiki ta ra nian;
21 ba dia iaian boko, i biti:
A dovot go iau tatike ta vavat,
ba tikai ta vavat na vagu tar
iau.
22 Ma i manga tabun ra
bala i diat i tana, ma diat
par tikatikai dia tir ia dari:
Luluai, iau laka?
23 Ma i biti ta diat: Nina ba
amir, amir a tatak varurung
ta ra la, na vagu tar iau.
24 Natu i ra tutana na virua
da di ga tumu value ure; ma
na kaina nam ra tutana i
vagu tar Natu i ra tutana;
gala na boina ta nam ra tu-
tana gala pa di ga kava.
25 Iudas, nina ba na vagu
tar ia, i tir ia ba: Tena Var-
tovo, iau laka? Ma i biti tana:
Io, u iat, u ti tatike muka.

A nian kai ra Luluai
(Mar 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

26 Ba dia iaian boko, Iesu i
vatur ra gem, i lotu pa ure,
ma i tabik ia, ma i tabar ra
tarai na vartovo me, ma i
biti: Go a pakagu, avat a
vatur pa ia ma avat a en ia.
27 Ma i vatur ra la, ma i pite
varpa ure ma i tul tar ia ta
diat, i biti: Avat a momo par
tana;
28 go a gapugu kai ra kala-
mana kunubu nina i talingir
upi ra mangoro, upi na re
vue ra lavur varpiam.
29 Iau tatike ta vavat, ba pa
ina momo mulai ta ra vuai
na vain papa gori ma tuk tar
ta ra bung ba dat a mome ra
kalamana ta ra varkurai kai
Tamagu.
30 Ba di tar kaile vue ra
kakailai, dia vana irai ta ra
luana na Oliva.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue
(Mar 14:27-31; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

31 Ma Iesu i biti ta diat: Go
ra marum avat par avat a
tabunuane iau boko, tago di
ga tumu ia dari: Ina kita ra
tena balabalaure sip, ma ra
kikil na sip diat a varbaiai
vurvurbit.
32 Ba di tar vatut mule
iau, ina lua ta vavat urama
Galilaia.
33 Petero i biti tana: Ba diat
par diat a tabunuane u, iau
pata muka.
34 Iesu i biti tana: A dovot
go iau tatike tam, ba go ra
marum, ona ra loko pa i riki
boko, una vautul a pue vue
iau.
35 Petero i biti tana: Ba dor
par dor a virua, pa ina pue

vue u. A tarai na vartovo par
dia biti bula damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mar 14:32-42; Luk 22:39-46)

36 Iesu ma diat dia vut ta ra
pakana pia a iangina Getse-
mane, ma i biti tai kana tarai
na vartovo: Avat a ki ati ma
iau ubara, ina araring.
37 Ma i agure Petero ma
ra ura natu i Sebedaio, ma i
vura na tabun ra balana ma
i ururian muka.
38 Ma i biti ta dital: A tu-
lungeagu i tabun muka da na
mat, amutal a ki ati, amutal a
mono maravut iau.
39 Ma i vana na lua ra ik, i
bura timtibum, ma i araring
dari: Tamagu, ba i topa ia, da
tak vue go ra la kan iau; ma
koko da pait nam iau mainge,
nam muka ba u iat u mainge.
40 Ma i talil tadav ra utul
a bul na vartovo, i babare
dital, dital va mat, ma i tir
Petero: Na tup amutal laka
ma amutal a mono maravut
iau a kopono ko ra pakana
bung?
41 Amutal a mono, ma
amutal a araring kan da
valam pa amutal; a tulungen
iat i ongo, ma ra palapaka i
bilua.
42 Ma i vaurua ma ra vina-
vana kan dital, ma i araring
dari: Tamagu, ona i dekdek
upi da tak vue go kan iau, ma
ba i topa ia ba ina mome ke,
boina da pait nam u mainge.
43 I talil mulai i babare di-
tal, dital va mat mulai, tago
dital mata vava.
44 Ma i vana mulai kan
dital, i vana, ma i vautul a
araring, ma i vatang mule
nam ra tinata i ga tatike lua.
45 Ma i vana mulai tadav
ra utul a bul na vartovo, ma
i biti ta dital: Amutal a va
mat muka, amutal a ngo pa, i
maravai ra pakana bung upi
da vagu tar Natu i ra tutana
ta ra lima i ra umana tena
varpiam.
46 Amutal a tut, dat a vana,
i maravai nam ba na vagu tar
iau.

Di vagu pa Iesu
(Mar 14:43-50; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

47 Ba i tatata boko, Iudas,
tikai ta diat ra vinun ma a
ivut, i pot, diat ma ra kor na
tarai, dia kapkap ra umana
pakat ma ra umana ram
tai ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana pat-
uana kai ra tarai.
48 Nam i vagu tar ia i ga ve
tar kana ta vakilang ta diat
dari: Nina ba iau galum ia, ia
muka nam, avat a kinim ia.
49 Ma i tadav muka Iesu,
ma i tata pa ia dari: Tatabai,
Tena Vartovo! ma i galum ia.
50 Iesu i biti tana: Talaigu,
una pait muka nam u ti vana
uti upi ia. Ma dia tadav ia,
dia kinim pa ia ma dia vatur
ia.
51 Tikai ta diat dia varagur
ma Iesu i kodo ra limana, ma
i ele pa kana pakat, ma i kita
kutu vue ra talinga i ra tultul
kai ra tena tinabar i lualua.
52 Iesu i biti tana: Una vung
mule kaum pakat ta kana
vuvuvung, tago diat par dia
papakat, diat a virua ma ra
pakat.

53 U nuk ia vang i dekdek
piragu upi ina lul Tamagu,
ma go ko na tulue ra vinun
ma a ivu loko na angelo pi-
ragu?
54 Gala damana, da pait ot
pa davatane ra umana tinata
ta ra Buk Tabu nina i biti ba
i mamat ba na dari?
55 Ta nam ra pakana bung
Iesu i tatike tai ra kor na
tarai dari: Ava tar vut vang
upi avat a kinim iau ma ava
kapkap ra umana pakat ma
ra umana ram da ava vana
upi ra tena nilong? Ma ra
bungbung parika iau ga kiki
ta ra pal na vartabar, iau
vartovo, ma pa ava ga kinim
iau.
56 Da pait vapar go upi na
ot ra lavur tutumu kai ra
umana propet. Ma ra tarai
na vartovo. par dia vana kan
ia, dia lop.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mar 14:53-65; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

57 Diat dia tar kinim pa
Iesu, dia ben ia ta ra kuba
i Kaiapas ra tena tinabar i
lualua, nam ra lavur tena
tutumu ma ra lavur patuana
dia kivung tana.
58 Petero i murmur mara
iat, tuk ta ra bala na gunan
kai ra tena tinabar i lualua,
ma i olo tana, ma dia kiki ma
ra umana tultul upi na gire
ba ava da pait ia tana.
59 A umana tena tinabar
ngalangala ma diat par ta ra
kivung, dia nuknuk upi ta
varveai vavaongo ure Iesu,
upi da doka;
60 ma pata; ma a dovotina,
mangoro na tena varveai
vavaongo dia vana rikai. A
ivut dir ga mur,
61 dir biti: Go ra tutana i ga
biti dari: Ina re vue go ra pal
na vartabar kai God. ma ina
pait mule tai ta utul a bung.
62 Ma ra tena tinabar i lu-
alua i tur ma i tatike tana:
Pa una tata laka? Ava go dia
varvai tana ure u?
63 Ma Iesu i ki mut uka. A
tena tinabar i lualua i tatike
tana: Iau vavalima pa iu tai
ra God i laun, ba una varve
avet ba u ra Kristo, Natu i
God, ba pata?
64 Iesu i biti tana: Maia,
damana u tar tatike, ma go
iau tatike tam: Papa gori
avat a gire Natu i ra tutana i
kiki ta ra lime tuna ra ongor
ma na vut ta ra lavur bakut.
65 Ma ra tena tinabar i lu-
alua i rada kana umana mal,
ma i tatike: Go i tar vul God;
ta ra ava dat a nuk upi ta
ra umana mulai upi diat a
varveai tana? Go da tar va-
longore ra varvul;
66 ava ava nuk ia? Ma dia
bali ia dari: I topa ia ba na
virua.
67 Ma dia gami ra matana,
ma dia tibul ia; ma ta umana
dia par ia ma ra lapar a lima
i diat,
68 ma dia biti: U Kristo, una
varvai na propet ta vevet ba,
to ia i tar par iu?

Petero i pue vue Iesu
(Mar 14:66-72; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

69 Ma Petero i ki boko ra
balana gunan, ma ra vavina
i tadav ia, i tatike: U bula
amur ma Iesu a te Galilaia.

70 Ma i varpuai ta ra mata i
diat par, i biti: pa iau nunure
kaum tinata.
71 Ba i tar irop ta ra mata
palpal, ta ra tika na vavina i
gire, ma i tatike ta diat dia tur
abara: Go ra tutana bula dir
ma Iesu ra te Nasaret.
72 Ma i varpuai mulai, ma i
vavalima tana, i biti: Pa iau
nunure go ra tutana.
73 Ma ra ik boko, diat
dia turtur abara dia tadav
Petero, dia tatike tana: A
dovotina, u bula avat, tago
ave nunure ilam u ta kaum
tinata.
74 Ma i tata kakaina, ma
i vavalima, i biti: Pa iau
nunure nam ra tutana. Ma ra
loko i riki muka.
75 Ma Petero i nuk pa ra
tinata kai Iesu dari: Ba ra
loko pa i riki boko, una vau-
tul a pue vue iau. Ma i irop,
ma i tangi mat.

27

Di ben pa Iesu ina di tul tar ia tal Pilato
(Mar 15:1; Luk 23:1-2; Ioa 18:28-32)

1 Ba i tar malana, a umana
tena tinabar ngalangala par,
ma ra lavur patuana kai ra
tarai dia tatata guvai ure Iesu
upi da doka;
2 dia vi ia, dia ben vaboloa
ma dia tul tar ia tai Pilato ra
tena varkurai na gunan.

Iudas i mat
(Apos 1:18-19)

3 Ba Iudas, nam i ga vagu
tar ia, i gire ba di tar kure
vakaina Iesu, i nukpuku, ma
i vamule nam ra utul a vinun
na pakana silva tai ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana patuana,
4 ma i biti: Iau tar pait ra
varpiam, tago iau tar vagu
tar ra takodo na gap. Ma dia
biti tana: Avet ave diva? U
iat.
5 Ma i vue ra lavur pakana
silva ta ra pal i gomgom, ma
i vana ka; i vana irai, ma i al
vatokobe mule.
6 A umana tena tinabar dia
tak pa ra lavur pakana silva,
dia tatike: Pa i ko ba da vung
go ta ra vuvuvung na mani,
tago a matai ra gap.
7 Ma dia tata guvai tana,
ma dia kul pa ra gunan kai
ra tena pait la, upi da puna-
punang a umana vaira na
minat i tana.
8 Ma di vatang tar ra iang
i nam ra gunan ba: A pia
na gap; ma damana boko tuk
gori.
9 Damana di ga pait ot pa
nam Ieremia ra propet i ga
tatike value dari: “Ma di tak
pa ra utul a vinun na pakana
silva nam ra mataina di ga
toa ure nina i ngatngat, da ta
umana natu i Israel dia ga to
ra mataina,
10 ma di tul tar ia upi ra
gunan kai ra tena pait la, da
ra Luluai i ga tul tar ia tagu.”

Pilato i titir Iesu
(Mar 15:2-5; Luk 23:3-5; Ioa 18:33-38)

11 Iesu i tur ta ra mata i ra
tena varkurai na gunan; ma
ra tena varkurai na gunan i
tir ia: U a King kai ra Iudaia
vang? Iesu i biti tana: U, u
tatike ra dovotina.

12 Ba ra umana tena tinabar ma ra umana patuana dia takun ia, pa i tata.
13 Ma Pilato i biti tana: Pa u valongore vang ba aivia ra magit go dia takun iu me?
14 Ma pa i tata bali ia ma ta ik a tinata, pata tuna; ma ra tena varkurai na gunan i kaian muka tana.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mar 15:6-15; Luk 23:13-25; Ioa 18:39–19:16)

15 Ta ra lukara a tena varkurai na gunan i papapala vue tana tadav ra tarai tikai ta diat di ga banu bat diat, nina ba diat iat dia vatang upi ia; damana kana mangamangana iat.
16 Ta nam ra kilala di ga banu bat tikai i rararang, a iangina Barabas.
17 Ba ra tarai dia kor varurung Pilato i tir diat: To ia ava mainge ba ina pala tar ia tadav avat? Barabas bar, ba Iesu, di vatang ia bula ba Kristo?
18 Tago i nunure ba dia tar kinim tar ia ta ra varngu ka.
19 Ba i ki boko ta ra kiki na varkurai kana taulai i vartuluai tadav ia dari: Koko una pait ta magit ta nam ra tena takodo, tago iau tar kairane mangoro na magit i tana gori ta ra ririvon ure.
20 A umana tena tinabar ma ra umana patuana dia ununue ra kor na tarai upi diat a vatang upi Barabas, ma upi da doko vue Iesu.
21 Ma ra tena varkurai na gunan i tir diat: Nuve ta dir ina pala vue tadav avat? Ma dia biti: Barabas.
22 Pilato i tir diat: Ma ava ina pait ia tai Iesu nina di vatang ia bula ba Kristo? Diat par dia biti tana: Da ot ia ta ra bolo.
23 Ma i tir diat: Dave, ava ra varpiam i ga pait ia? Ma dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra bolo.
24 Ba Pilato i gire ba pa i pait valar pa ta magit bat ia, ma dia to na ururung tana, i tak pa ra tava ma i gi pa ra ura limana me ta ra mata i ra kor na tarai, ma i biti: Iau ti langalanga ta ra gapu i go ra tena takodo: avat iat.
25 Ma ra tarai par dia tatike: Maia, a gapuna na ki ta vevet ma ta ra lavur natu i vevet bula.
26 Ma i pala vue Barabas tadav diat; i virit pa Iesu, ma i tul tar ia upi da ot ia ta ra bolo.

A na vinarubu dia kulume Iesu
(Mar 15:16-20; Ioa 19:2-3)

27 A umana tena vinarubu kai ra tena varkurai na gunan dia ben Iesu ta ra ngungu pal kai ra tena varkurai na gunan, ma dia varurue kadia loko na tarai mutu tadav ia.
28 Dia pala vue kana mal, ma dia ule ra mal meme una.
29 Ma dia vi puar ia ma ra kait di ga vir ia, ma dia vung ra vuvur ta ra limana tuna, dia va timtibum pirana, ma dia kulume ma ra tinata dari: Tatabai! U ra King kai ra Iudaia!
30 Ma dia nami ia, ma dia tak pa ra vuvur ma dia kita ra uluna me.
31 Ba dia tar kulume pa ia, dia pala vue mule ra mal kan

ia, ma dia ule tar mule kana
umana mal tana, ma dia ben
vaire upi da ot ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mar 15:21-32; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

32 Ba dia irop dia gire tadav
tikai ra te Kirene, a iangina
Simon, dia vo pa ia ba na
puak kana bolo.
33 Ba dia pot ta ra gunan
a iangina Golgota, a kukurai
nam ra iangina ba: A pia na
lor,
34 dia vamoma ma ra vain
di ga pota ma ra tava na kat;
ba i tar dum kilang ia, i ole ba
na mome.
35 Ba dia tar ot pa ia ta ra
bolo, dia tibe kana umana
mal ta diat mulai, ma dia
ilailam tana;
36 ma dia kiki ma dia gira-
gire ke.
37 Arama liu ta ra uluna dia
vatur ra tinata di ga takun ia
me dari: Go Iesu ra King kai
ra Iudaia.
38 Ma dia ot varurue dital
ma ra ivu tena nilong ta ra
utul a bolo, tikai ta ra limana
tuna, ma ta ra tikai ta ra
mairana.
39 Ma diat dia pakit ia, dia
kulume ma dia loe ra ulu i
diat, ma dia biti:
40 U vang, una re vue ra
pal na vartabar ma una pait
mule ta ra utul a bung uka,
go una valaun u mulai; ba u
Natu i God, una irop kan ra
bolo.
41 Damana bula ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana tena tutumu, ma
ra umana patuana, dia ku-
lume bula, dia biti: I tar
valaun ra umana enana;
42 ma pa i tale upi na
valaun ia iat mulai. Go ra
King Israel, ba na irop kan ra
bolo dat a nurnur tana.
43 Go i nurnur tai God, gala
i mainge, boina ba na valaun
ia gori, tago i ga tatike: Iau
Natu i God.
44 Ma ra ura tena nilong
bula, di tar ot varurue dital
me ta ra utul a bolo, dir ku-
lume bula ma go ra tinata.

Iesu i mat
(Mar 15:33-41; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

45 A gunagunan parika i
bobotoi, papa ra keke tur tuk
ta ra utul a pakana bung ta ra
ravian.
46 Ta ra utul a pakana
bung, Iesu i manga oro dari:
Eli, Eli, lema sabaktani?
a kukuraina: Kaugu God,
kaugu God, ta ra ava u tar
vana kan iau?
47 Ta ra umana ta diat dia
tur maravai, ba dia valon-
gore dia biti: Go ra tutana i
kakail pa Elias.
48 Ma tikai ta diat i vutvut
lulut, i tak pa ra mamakai i
vabilim ia ma ra vain man-
manin, i vung ia ta ra vuvur
ma i tulue tar ia tana upi na
mome.
49 Ta ra umana dia biti
tana: Koko, dat, a gire ba
Elias na vut upi na valaun ia.
50 Ma Iesu i manga oraoro
mulai, ma i vungue ra tu-
lungeana.
51 Ma ra mal na rurua kutu
ta ra pal na vartabar i tarada
kakit, papa marama liu ma
tuk ta ra pia; ma ra gunan
i guria; ma ra lavur vat i
tapuar;

52 a lavur tung na minat
dia tapapa, ma mangoro na
minat i ra umana tena gom-
gom, dia ga vala va mat, dia
tut mulai;
53 ma ba Iesu i tar laun
mulai, dia vana rikai kan ra
umana tung na minat, dia
olo ta ra gomgom na pia na
pal, ma dia tur kapet rikai
pire mangoro.
54 Ba ra luluai na vinarubu
ma diat dia ki me upi diat
a balaure Iesu, dia gire ra
guria, ma ra lavur magit di
tar pait ia, dia burut na kaia,
dia tatike: A dovotina, go
Natu i God.
55 Ma mangoro na vavina,
diat dia ga mur Iesu marama
Galilaia vanavana, dia gira-
gire go maro vailik;
56 diat ma Maria Magda-
lene, ma Maria na i Iakobo,
ma Ioses, ma na i ra umana
natu i Sebedaio bula.

*Di vadiop Iesu ta ra ba-
bang na minat*
*(Mar 15:42-47; Luk 23:50-
56; Ioa 19:38-42)*

57 Ba i ravian, tika na tadar,
a te Arimataia, a iangina
Iosep, a tutana na vartovo
kai Iesu,
58 i vana tadav Pilato ma i
lul pa ra minat i Iesu tana.
Pilato i vartuluai upi da tul
tar ia tana.
59 Iosep i kap ra minatina,
ma i pulu ia ma ra gomgom
na mal kumau;
60 ma i vadiop ia ta kana
kalamana babang na minat,
di ga mut ia ta ra papar a vat;
ma i pul bat ra matana ma ra
ngir na vat, ma i vana kan ia.
61 Maria Magdalene ma
Maria bula dir kiki pire ra
babang na minat.

*A umana monamono ta ra
babang na minat*

62 Ba i ningene, a kubak i
ra Vaninara, a umana tena
tinabar ngalangala ma ra
umana Parisaio dia vana
varurung pire Pilato.
63 Dia biti: Luluai, ave nuk
pa ra tinata kai go ra tena
vaongo ba i ga laun boko
dari: Ba na par ta utul a bung
ina laun mulai.
64 Una vartuluai upi da
vadekdek bat ra babang na
minat ma na tuk tar ta ra
vautuluna bung, kan kana
tarai na vartovo diat a vut,
diat a long pa ia. ma diat a
biti tai ra tarai ba: I tar laun
mulai kan ra minat; ma go
ra vaongo i mur na manga
ngala ta nina lua.
65 Pilato i tatike ta diat:
Go, a umana monamono,
avat a vana ma diat, avat a
vadekdek bulu bat ia.
66 Ma dia vana, dia
vadekdek bat ra babang na
minat, dia vakilang bat ra
vat ma ra bulit, ma ra umana
monamono dia maravut
diat.

28

*A tinut mulai
(Mar 16:1-10; Luk 24:1-12;
Ioa 20:1-10)*

1 Ba i to na par ra Bung
Sabat ma i papait na lar ta ra
luaina bung ta ra vik, Maria
Magdalene, ma Maria bula
dir pot upi dir a gire ra ba-
bang na minat.

2 Ma i guria na kaia, tago
tika na angelo kai ra Luluai
i vana ba marama ra bala na
bakut, ma i pul vue ra vat ma
i ki tana.
3 Di gire da ra meme, ma
kana mal i pua da ra buabuai
na ta;
4 a umana monamono
dia burut i tana, ma dia
dadadar, ma dia vardada ma
ra umana minat.
5 A angelo i biti tai ra ura
vavina: Koko amur a bu-
rut, tago iau nunure ba amur
tikan upi Iesu, nina di ga ot ia
ta ra bolo.
6 Pa i bang ati, tago i tar
laun mulai da i ga tatike.
Amur a mai, amur a gire
nam ra Luluai i ga va tana.
7 Ma amur a vana lulut mu-
lai, amur a ve kana tarai na
vartovo ba i tar laun mulai
kan ra minat, ma go i lua
ta vavat urama Galilaia; avat
a gire abara; go iau tar ve
amur.
8 Dir vana lulut kan ra ba-
bang na minat, dir burut ma
dir gugu bula, ma dir vutvut
ma ra tinata tadav kana tarai
na vartovo.
9 Ba dir vanavana, Iesu i
barat dir, i tatike: Amur a
gugu. Dir tadav ia, dir vatur
ra kauna, ma dir lotu tana.
10 Ma Iesu i biti ta dir:
Koko amur a burut; amur a
vana, amur a varve ra tara
na turagu ba diat a vana
urama Galilaia, diat a gire
iau ie.

A umana monamono dia varvai ure ta umana magit

11 Ba dir vanavana boko, ta
umana monamono dia vut ta
ra pia na pal, dia varve ra
umana tena tinabar ngalan-
gala ta go ra lavur magit.
12 Ba diat ma ra umana
patuana dia ki varurung, dia
tata guvai tana, ma dia tul tar
ra ngala na mani tai ra tarai
na vinarubu,
13 dia biti: Avat a biti ba
kana tarai na vartovo dia ga
pot ra marum ba ava va mat,
ma dia long pa ia.
14 Ma ona ra tena varkurai
na gunan i valongore dari,
avet a tigal bat ia, ma avet a
valangalanga avat.
15 Dia vatur vake ra mani,
ma dia pait nam ra magit di
ga vateten tar ia ta diat; ma
nam ra tinata i vana uraurai
pire ra tarai Iudaia, ma i tuk
ta ra bung gori.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mar 16:14-18; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

16 Ma ra vinun ma tika
na tarai na vartovo dia vana
urama Galilaia ta nam ra lu-
ana Iesu i ga ve diat i tana.
17 Ba dia gire, dia lotu ta-
dav ia; ma ta umana pa dia
nurnur.
18 Iesu i tadav diat, ma i biti
ta diat dari: A varkurai di tar
tul vapar tar ia tagu arama ra
bala na bakut ma ra pia bula.
19 Avat a vana, avat a val-
otu ra tarai ta ra lavur vuna
gunan mutu, avat a baptaiso
diat ta ra iang i Tama, ma
Natuna, ma ra Takodo na Tu-
lungen;
20 avat a tovo diat ba diat
a torom ta nam parika iau
ga tulue avat me; ma iau
ina ki vatikai pire vavat tuk
ta ra mutuai ra rakarakan a
gunagunan parika.

A BO NA VARVAI MARKO I GA TUMU IA

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

1 Go ra turpa i ra bo na
varvai ure Iesu Kristo, Natu
i God.
2 Da di ga tumu ia ta ra buk
kai Iesaia ra propet dari:
"Go iau tulue kaugu tultul na
lua tam,
Na mal are kaum nga;
3 A nilai tikai i oraoro ra bil
dari:
Avat a mal pa ra nga kai ra
Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur
nga."
4 Ioanes i ga vut, i ga babap-
taiso ara ra bil, ma i ga
varvai ure ra baptaiso ta ra
nukpuku upi da re vue ra
lavur varpiam.
5 Ma ra tarai ta ra gunagu-
nan Iudaia par ma Ierusalem
bula, dia vana ba tadav ia,
ma i baptaiso diat ta ra tava
Iordan, ba dia tata kapa ta
kadia varpiam.
6 Ioanes i mal ma ra ivu na
kamel ma i vi pit ma ra pal
a bulumakau, ma i enen ra
kubau ma ra polo na livur
mara ra pui.
7 I varvai dari: Tikai i dekdek
ta mimir na murmur iau, ma
pa iau ko upi ina va timtibum
ma ina pala ra kuara ai ra pal
a kauna.
8 Iau baptaiso avat ma ra
tava ka, ma nam na baptaiso
avat ma ra Takodo na Tulun-
gen.

Ioanes i baptaiso Iesu ma Satan i valam pa ia
(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22; 4:1-13)

9 Ta nam ra kilala Iesu i
pot marama Nasaret, a pia
na pal tai Galilaia, ma Ioanes
i baptaisoa ta ra tava Iordan.
10 Ba i tutua kan ra tava, i
gire lolole ra bakut i tapre,
ma ra Tulungen i vana ba
tana da ra uka;
11 ma ra nilai tikai marama
ra bala na bakut, dari: U
Natugu, a bul na vakak, iau
gugu muka tam.
12 A Tulungen i tulue lulut
ura ra bil.
13 Ma i ki ra bil a ivat na
vinun na bung ma Satan i
valavalam ia; dia ki ma ra
lavur leing; ma ra umana
angelo dia toratorom tana.

Iesu oro pa ra ivat na tena vinoara
(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15; 5:1-11)

14 Ba di tar kinim tar
Ioanes, Iesu i pot Galilaia, i
varvai ta ra bo na varvai kai
God, i biti dari:
15 I tar ot ra kilala, ma ra
varkurai kai God i maravai,
avat a nukpuku, ma avat a
nurnur ta ra bo na varvai.
16 Ba i vaval Galilaia, i gire
Simon ma Andreas dir tu-
rana, dir vuvung ra ubene
na ta; tago dir a ura tena
vinoara.
17 Iesu i biti ta dir: Amur a
mur iau, ma ina mal pa amur
upi.amur a ura tena vovore
tarai.
18 Dir tut lulut kan ra lavur
ubene, ma dir mur ia.

19 Ba i tar vaval mulai ra
ik, i gire Iakobo, natu i Sebe-
daio, ma Ioanes dir turana,
dir ki ra mon, dir uma ra
lavur ubene.
20 I oro lulut pa dir, ma dir
vana kan tama i dir Sebedaio
ta ra mon, diat ma ra umana
tultul di kulkul diat, ma dir
mur ia.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana
(Luk 4:31-37)

21 Ma dia vana Kaper-
naum, ma ta ra Bung Sabat
i ruk ta ra pal na lotu ma i
vartovo;
22 dia manane kana var-
tovo, tago i tovo diat da tika
na luluai, pa i da ra umana
tena tutumu.
23 Tika na tutana, ba ra dur
na tabaran i ga ovai tana, i
ki ta kadia pal na lotu, ma i
oraoro dari:
24 U Iesu ra te Nasaret? Dor
a dave ma u? U tar vut laka
upi una ubu vue avet? Iau
nunure u, u a tena gomgom
kai God.
25 Iesu i tigal ia, i biti: Una
ki mut, ma una irop kan ia.
26 Ma ra tabaran i vadadar
ia ma i kukukula mat, ma i
irop kan ia.
27 Ma diat par dia kaka-
ian muka tana, ma dia tir
vargiliane diat dari: Ava
go? A kalamana vartovo!
I kukure ra umana tabaran
bula, ma i tultulue diat, ma
dia toratorom tana.
28 Ma ra varvai ure i vana
vurkikil lulut ta ra gunagu-
nan Galilaia parika.

Iesu i valagar pa ra mangoro na minait
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ba dia irop kan ra pal
na lotu, dia vana vuavue
ta ra kuba i dir Simon ma
Andreas, dia varagur ma
Iakobo ma Ioanes.
30 Nimu i Simon i va ma ra
minait, i malamalapang, ma
dia ve lolole pa Iesu ure;
31 ma i tadav ia, i vatur ra
limana, ma i al vatut ia; a
minait i vana vuavue kan ia,
ma i kudakudar ure diat.
32 Ba i ravian ma ra keake
i vana ba, dia kap ra lavur
minait par tadav ia, ma diat
bula ba ra umana tabaran
dia ovai ta diat.
33 A tarai par ta nam ra pia
na pal dia kor ta ra banbanu.
34 Ma i valagar pa ra
mangoro ta diat dia mait
ma ra lavur enana minait,
ma i okole vue mangoro na
tabaran; pa i nur tar ia ta diat
ra umana tabaran upi diat a
tata, tago dia nunure.

Iesu i varvai aro Galilaia
(Luk 4:42-44)

35 Ma ta ra malana ikilik,
ba pa i keake boko, i tut ma
i irop, i vana ra pupui, ma i
araring abara.
36 Simon ma diat dia ga
varait me, dia mur ia;
37 ba dia tar tikan tadav ia,
dia tatike tana dari: A tarai
par dia nuk up u.
38 I biti ta diat: Dat a vana
tai ta ra umana gunan mar-
avai upi ina varvai ta diat
bula, tago iau tar vana rikai
upi nam iat.
39 Ma i vana ta kadia
umana pal na lotu Galilaia
parika, i varvarvai, ma i
okole vue ra lavur tabaran.

Iesu i vagomgom ra vukavuka
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Tika na vukavuka i tadav ia, i lul ia, i va timtibum pirana, ma i biti: Ona u mainge, pa i dekdek piram upi una vagomgom iau.
41 Ma i mari ia, i tulue ra limana, i bili ia, ma i tatike tana: Iau mainge; una gomgom uka.
42 Ma ra vukavuka i par lulut kan ia, ma i gomgom uka.
43 Ma i manga tigal ia ma i tul vairop ia muka,
44 ma i biti tana: Koko una tatike ta ik a tinata tai ta tikai, una vana ka, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ina una tul tar ure kaum varvagomgom nam ra umana magit Moses i ga vatang ia upi ra vakilang ta diat.
45 Ma i irop, ma i manga varvarvai tana, ma i kap ra tinata vurvurbit; ma Iesu pa i vana kapa mulai tai ta pia na pal, i vanavana ra gunagunan na pui ka; ma dia tadatadav ia mara ra gunagunan par.

2

Iesu i valagar pa ra kakak
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Ba i par ra umana bung, i olo mulai Kapernaum, ma dia valongore ba i ki na pal.
2 Ma mangoro dia kor varurung, ma pa ta maup mulai ba diat a tur tana, pire ra banbanu bula pata; ma i tatike ra tinata ta diat.
3 Ma dia pot ma ra tutana i mait ma ra kakak, a ivat diat dia puak pa ia.
4 Ba dia mama vana maravai tadav ia me, tago ra kor, dia tatik ra ul a pal i ki tana; ba dia tar tatik ia, dia valure vaba ra vava ra kakak i vava tana.
5 Ba Iesu i gire kadia nurnur, i tatike tai ra kakak: Natugu, di tar re vue kaum lavur varpiam.
6 Ta umana tena tutumu dia ki ie, ma dia nunuk ta ra bala i diat dari:
7 Dave go ra tutana i tatike dari? I varvul; to ia na re vue ra lavur varpiam? God ika.
8 Iesu i nunure lulut ta ra tulungeana ba dia nunuk dari ta ra bala i diat, ma i tatike ta diat: Dave ava nuknuk go ra lavur magit ta ra bala i vavat?
9 Nuve pa i dekdek, ba da tatike tai go ra kakak ba: Di tar re vue kaum lavur varpiam, ba dari: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ka?
10 Ma upi avat a nunure ba Natu i ra tutana i rere vue ra lavur varpiam ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak):
11 Iau tatike tam: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ra kubam.
12 Ma i tut, ma i puak vuavue pa kana vava, ma i irop ta ra mata i diat parika; dia kakaian tana ma dia pite pa God, dia tatike: I telek ave gire ra dari.

Iesu i oro pa Levi
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 I irop mulai ura ra
valian, ma ra kor na tarai dia
pot pirana, ma i tovo diat.
14 Ba i vanavana, i gire
Levi, natu i Alpaio, i kiki ta
ra pal na totokom, ma i tatike
tana: Una mur iau. Ma i tut,
ma i mur ia.
15 Namur, ba i ki ta ra nian
ta kana pal, mangoro na tena
balabalaure totokom, ma
mangoro na tena varpiam
dia ki varurung ma Iesu
ma kana tarai na vartovo,
tago mangoro diat, ma dia
murmur ia.
16 Ba ra umana tena tu-
tumu kai ra umana Pari-
saio dia gire ba dia ian
varurung ma ra umana tena
varpiam ma ra umana tena
balabalaure totokom, dia biti
tai kana tarai na vartovo:
Dave, dia ian varurung ma
ra umana tena balabalaure
totokom ma ra umana tena
varpiam?
17 Ba Iesu i valongore, i biti
ta diat: A tena valagar pa i
topa diat dia laun, i topa diat
dia mait; pa iau vut upi ina
oro pa ra lavur tena takodo,
a lavur tena varpiam iat.

A tinir ure ra vinevel (Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

18 A tarai na vartovo kai
Ioanes ma ra lavur Parisaio
dia vevel; ma dia tadav ia,
dia biti tana: Dave ra tarai
na vartovo kai Ioanes ma ra
tarai na vartovo kai ra lavur
Parisaio dia vevel ma kaum
tarai na vartovo pata?
19 Iesu i tatike ta diat: A
umana talai ra taulai kalama
diat a vevel dave ba ra taulai
kalama i ki boko pire diat?
A bungbung ba ra taulai
kalama i ki pire diat, pa dia
vevel.
20 A e na vut boko ba da
tak vue tana ra taulai kalama
kan diat, ta nam ra bung diat
a vevel muka.
21 Pa ta i ingit tar ra pakana
kalamana mal ta ra maulana
mal, kan nam i ingit bonot ia
me na rada ia ka, a kalamana
na rada ra maulana, ma na
rada vangala ka ra mata.
22 Ma pa ta tutana i lolonge
tar ra kalamana vain ta ra
maulana paura, kan ra vain
na rada ra paura, ma ra vain
na talingir, ma ra paura bula,
na kaina; di lolonge tar ra
kalamana vain ta ra kala-
mana paura.

A tinir ure ra Bung Sabat (Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Ba i vanavana alalu ta ra
umauma na kon ta ra Bung
Sabat, kana tarai na vartovo
dia vura doko vanavana pa
ta umana vuai na kon.
24 A umana Parisaio dia
tatike tana: Dave, dia pait go
pa i takodo ta ra Bung Sabat?
25 I tatike ta diat: Pa ava
luk boko vang nam David i
ga pait ia ba i mulmulum, ma
diat bula dia ga varagur me?
26 Ba i ga ruk ta ra pal
kai God, ba Abiata i ga tena
tinabar lualua, ma i ga en
ra gem na ginigira, nina di
vatabu ia, ma a umana tena
tinabar ika dia en ia, ma i
tabar diat bula me dia varait
me.
27 Ma i tatike ta diat: Di ga
mal tar ra Bung Sabat upi kai
ra tarai, vakir a tarai upi ra
Bung Sabat;

28 damana Natu i ra tutana
ia ra luluai i ra Bung Sabat
bula.

3

Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Ma i ruk mulai na pal na
lotu ma tika na tutana tana i
li ra limana.
2 Ma dia kiki ue ba na vala-
gar pa ia ta ra Bung Sabat, ba
pata, upi diat a takun ia me.
3 Ma i tatike tai ra tutana i
li ra limana: Una tur rikai.
4 Ma i tir diat: I takodo ta
ra Bung Sabat, ba da pait ra
boina, ba da pait ra kaina,
upi da valavalaun ba upi da
vardodoko? Ma dia ki mut
uka.
5 I bobabobo vurvurbit ma
ra kankan ure diat; ma i
tabun ra balana ure diat,
tago i leo ra bala i diat, ma
i tatike tai ra tutana: Una
tulue ra limam; ma i tulue,
ma ra limana i ung mulai.
6 A umana Parisaio dia
irop, ma dia varpit vuavuai
ma ra umana talai Erodes
ure, upi da doko davatane.

Ra kor maravai ra tava kikil

7 Iesu diat ma kana tarai na
vartovo dia irop mulai ura ra
valian, ma ra ngala na kor
marama Galilaia dia mur ia;
8 ma mara Iudaia ma
Ierusalem, ma Idumaia ma
ra papar Iordan maro iat,
ma marama Tiro ma Sidon
bula, a ngala na kor diat, ba
dia valongore ra lavur ngala
na magit i tar pait ia, dia pot
tadav ia.
9 Ma i ve kana tarai na
vartovo ba ra mon ik na boko
pa ia, tago ra kor, kan diat a
kor bat ia;
10 tago i tar valagar pa ra
mangoro, ma diat par dia
kaina ma ra minait dia kor
tadav ia upi diat a bili ia.
11 Ba ra lavur dur na
tabaran dia gire, dia bura
timtibum ta ra luaina
matana, ma dia oraoro dari:
U Natu i God.
12 Ma i manga pit diat ba
koko diat a ve tar ia.

Iesu i pilak pa ra vinun ma a ivu apostolo
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Ma i tutua urama ra lu-
ana, ma i oro pilak pa diat
nam i mainge diat, ma dia
tadav ia.
14 Ma i tibe ra vinun ma a
ivut, upi diat a varagur me
ma upi na tulue diat upi diat
a varvai,
15 ma upi diat a kure ra
umana tabaran, diat a okole
vue diat.
16 Tai Simon i tar ra iang-
ina bula ba Petero;
17 tai Iakobo natu i Sebe-
daio, ma tai Ioanes bula, dir
turana, i tar mule ra iang i dir
ba Boanerges, a kukuraina
ba ra ura natu i ra pang-
pagur;
18 Andreas, ma Pilipo, ma
Batolomaio, ma Mataio, ma
Tomas, ma Iakobo, natu i Al-
paio, ma Tadaio, ma Simon a
Lup Vararak,
19 ma Iudas Iskariot nina
ba na vagu tar ia.

Iesu dir ma Beelsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

Ma i ruk na pal.

20 Ma ra ngala na tarai dia
kor varurue mulai muka, ma
i dekdek upi diat a ian.
21 Ba ra umana talaina dia
valongore, dia vana rikai upi
diat a kinim ia, tago dia biti
dari: I tar lunga.
22 A umana tena tutumu
dia pot marama Ierusalem,
dia biti dari: Dir ma Beelse-
bul,* ma i okole vue ra
umana tabaran tai ra luluai
kai ra lavur tabaran.
23 Ma i oro pa diat tadav
ia, ma i tatike ra umana
tinata valavalar dari: Satan
na okole davatane vue Sa-
tan?
24 Ba tika na vuna gunan i
varubu mulai ka me, nam ra
vuna gunan na tur dave?
25 Ma ra pal ba di varubu
ma diat mulai ka tana, nam
ra pal pa na tur vatikai.
26 Ba Satan i tut na
vinarubu ure mule ke ma
i ubu mule ke, pa na tur
vatikai, na ti mutu.
27 Ma pa ta na ruk ra kuba i
ra tena ongor ma na vakaina
kana lavur magit; ia kaka na
vi value ra tena ongor ma na-
mur na vakaina ra kubana.
28 A dovot go iau tatike ta
vavat: Da re vue ra lavur
varpiam mutu kai ra lavur
natu i ra tarai, ma kadia
lavur varvul bula, dia ga
varvul me;
29 ia kaka ba tikai na vul ra
Takodo na Tulungen, nam pa
da re vue muka, i kaina ka,
ma ra varpiam i tur tukum;
30 tago dia ga tatike ba ra
tabaran i ki tana.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Ma nana ma ra umana
turana dia pot, ma dia turtur
ra pia ma dia vartuluai upi
ia.
32 Ma ra kor na tarai dia ki
kikil ia, ma dia biti tana dari:
Tinam ma ra umana turam
abara ra pia dia nuk up u.
33 I tir diat: Ia tinagu ma to
ia ra umana turagu?
34 Ma i bobobe diat par dia
ki kikil ia, ma i biti. dari: Go
tinagu ma ra umana turagu.
35 Tago nina i murmur ra
nuknuk i God nam turagu,
ma taigu, ma tinagu.

4

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 I tur pa mule ra vartovo
ra valian, ma ra ngala na kor
na tarai dia tadav ia; i koa ta
ra mon i boko na ta, ma ra
kor na tarai par dia turtur ra
valian.
2 Ma mangoro na magit i
tovo tar ia ta diat ma ra
tinata valavalar; i tatike dari
ta kana vartovo:
3 Avat a valongore; a tena
vinauma i vana oai upi na
vauma;
4 ba i vauma vanavana, ta
umana pat na davai dia bura
tar ta ra papar a nga, ma ra
umana beo dia pukai ki tana,
dia ian vue.
5 Ma ta ra umana dia bura
tar ta ra pia na vat, ma pa
i manga kadia pia; ma dia
gol vuavuai, tago pa i manga
kadia pia;

* **3:22:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia di ga vaiang Satan me.

6 ba ra keake i tar vana
rikai dia makuk; ma tago pa
ta okor i diat, dia maranga
kakit.
7 Ma ta ra umana bula dia
bura tar livuan ta ra kait, ma
ra kait i tavua ma i arung bat
diat, ma pa dia vuai.
8 Ma ta ra umana dia bura
tar ta ra bo na pia, ma dia
vuai, dia tavua, ma dia ngala
vanavana; dia vuai ta umana
a ututul a vinun, ta ra umana
a laplaptikai na vinun, ma ta
ra umana a marmar.
9 Ma i tatike: Nina ba ta
talingana upi na valongor
me, boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Ba i ki varkolono, diat
dia ki maravai pirana ma ra
vinum ma a ivut bula, dia
tir ia ure ra umana tinata
valavalar.
11 Ma i biti ta diat: Di ga tul
tar avat upi avat a matoto pa
ta ra lavur mangamangana
kai ra varkurai kai God, nina
dia tur ivai; ma ta diat dia ki
irai, da varve ra lavur magit
par ta ra tinata valavalar ta
diat,
12 upi diat a nana ma diat
a gire, ma pa diat a nunure,
ma diat a valavalongor ma
pa diat a valongor ilam, ma
pa diat a matoto; kan diat a
lilikun mulai, ma da re vue ta
diat.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:18-23; Luk 8:11-15)

13 Ma i tir diat: Pa
ava nunure go ra tinata
valavalar? Avat a nunure
davatane ra lavur tinata
valavalar par?
14 A tena vinauma i vaume
ra tinata.
15 Ma go diat ta ra papar a
nga, ba di tar vaume ra tinata
ma ba dia tar valongore, Sa-
tan i vut vuavuai, ma i tak
vue ra tinata di ga vaume ta
ra bala i diat.
16 Dari bula go diat di
tar vaume ta ra pia na vat,
diat, ba dia tar valongore
ra tinata, dia nurnur ma ra
gugu lulut i tana,
17 ma pa ta okorina ta diat,
pa i tur vailik, ba ra kinadik
ba ra milmilikuan i vut ta ra
tinata dia tutukai vuavuai.
18 Ta ra umana diat di tar
vaume livuan ta ra kait, diat
dia tar valongore ra tinata,
19 ma ra balaguan ra pia,
ma ra vaongo na tabarikik
ma ra mamainga upi ra lavur
enana magit i ruk ta diat ma
i kor vue ra tinata, ma pa i
vuai.
20 Diat nam di ga vaume ta
ra bo na pia; diat, dia valon-
gore ra tinata ma dia kapupi
ia, ma dia vuai, ta umana ra
ututul a vinun, ta ra umana
laplaptikai na vinun, ma ta
ra umana bula a marmar.

Ra lamp ta ra vavai na vava
(Luk 8:16-18)

21 Ma i biti ta diat: Di kap
ra lamp laka upi na tur ta ra
vavai na valavalar na kon, ba
ta ra vavai na vava vang ma
pata ta kana turtur iat?
22 Tago pa di ga ive ta magit
ba pa da vaarike boko; ma
di ga ive ra magit par upi da
vaarike boko.

23 Nina ba ra talingana upi
na valongor me, boina ba na
valongore.
24 Ma i tatike ta diat: Avat
a nuk pa nam ava valavalon-
gore; nam ra valavalar ava
valavalar me, da valavalar
balbali me ta vavat, ma da
vangala pa ia bula.
25 Tago da tabar mule nam
i vuvuvung; ma tai nam ba
pa i vuvuvung, da tak vue
kana ikikilik kan ia.

A tinata valavalar ure ra pat i ra davai i tavua

26 Ma i biti: A varkurai
kai God dir vardada ma ra
tutana i vue tar ra pat na
davai ta ra pia;
27 ma i diadiop ma i tavan-
gun ra marum ma ra keake
ma ra pat na davai i gol ma
i tavua, ma pa i nunure ba i
tavua dave.
28 A pia iat, i vatavua ra
davai; a mapina i lua ma
ra uruna i murmur, ma ra
vuaina i murmur kakit.
29 Ba ra vuaina i matuka,
i doko pa ia, tago ra e na
nidodoko i tar vut.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(Mat 13:31-32,34; Luk 13:18-19)

30 Ma i biti dari: Dat a
valarue ra varkurai kai God
ma ra ava, ba ava ra tinata
valavalar dat a tatike ure?
31 Dir vardada ma ra pat.
na mastad;* ba di vaume ta
ra pia, i ikikilik ta ra lavur
pat na davai ta ra rakarakan
a gunagunan,
32 ma ba di tar vaume, ma
i tar tavua, i ngala ta ra lavur
davai na vinauma par, ma
i vung ra ngala na ingarina
varbabaiai, ma ra lavur beo
liuliu dia rakan ta ra malu-
runa.
33 Ma i tatike tar ra tinata
ta diat ma mangoro na var-
tovo valavalar da i topa ka-
dia kabinana;
34 ma pa i ga varvai ma
ta enana tinata, a tinata
valavalar parika; ma ba dia
ki irai i pala ra lavur magit ta
diat kana tarai na vartovo.

Iesu i tigal ra ta ma ra vuvu
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Ta nam ra bung ba i tar
ravian, i tatike ta diat: Dat a
vana ta ra papar maro.
36 Ma dia vana kan ra kor
na tarai, ma dia koa me ta
ra mon; ma i vana damana
ka. Ma ta ra umana mon dia
vartulai me.
37 Ma ra vuvu ta i tut, ma ra
bobol i kokoa ta ra mon, i to
na buka me.
38 Ma ia iat i va mat namur
ta ra ulaulalang, ma dia van-
gun ia, dia tatike tana: Tena
Vartovo, go da virua, pa u
ngarao tana laka?
39 Ma i tavangun, i tigal ra
vuvu, ma i biti ta ra ta: Koko,
una ngo ko! Ma ra vuvu i
ngo, ma ra ta i malila mat.
40 I tatike ta diat: Ava burut
na dave? Pa kavavat ta nur-
nur boko vang?
41 Ma dia burut na kaia, ma
dia tir vargiliane diat ba: To
ia muka go, a vuvu ma ra ta
dir toratorom tana?

* **4:31:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

5

Iesu i valaun pa ra tutana a umana tabaran dia ovai tana
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Dia pukai aro tai ta ra
papar ta ra tava kikil, ta ra
gunan kai ra Gerasene.
2 Ba i tar pil kan ra mon dir
varkuvo ma tika na tutana
maro ra umana babang na
minat ba ra dur na tabaran
i ovai tana,
3 ma ra umana babang na
minat a kubana; pa ta na vi
ia, a palariam pa i topa ia;
4 tago di ga vala vi ia ma ra
umana palariam na keke ma
ra umana vinau na palariam,
ma i ga al kutu ra umana
vinau na palariam, ma i ga
bubur gigi ra umana palar-
iam na keke; ma pa ta tutana
i dekdek upi na vamaram ia.
5 Ma i kukula vatikai ra
keake ma ra marum ta ra
umana babang na minat,
ma ta ra lavur luana bula,
ma i pokopoko mule ma ra
umana vat.
6 Ba i gire Iesu maro vailik,
i vutvut ma i va timtibum
pirana,
7 ma i oraoro ma ra ngala
na nilaina dari: Dor dave
ma u Iesu, u Natu i ra God
Liu Muka? Iau lulul pa iu
ba una vavalima tai God ba
koko una vakadik iau.
8 Ma i biti tana: U a
tabaran, una irop kan ra tu-
tana.
9 Ma i tir ia bula: To ia ra
iangim? Ma i biti tana: A
iangigu A Loko tago mangoro
avet.
10 Ma i manga lul ia ba
koko na tulue vakakit diat
kan nam ra gunan.
11 Tika na ngala na kikil na
boroi dia iaian abara ta ra
papar a luana.
12 Ma dia lul ia dari: Una
tulue avet ta ra kikil na boroi,
upi avet a ovai ta diat.
13 Ma i tul tar ia ta diat.
Ma ra umana tabaran dia
irop ma dia ovai ta ra umana
boroi; ma ra kikil na boroi
dia vila ba ta ra kokopo uro
ta ra tava kikil a ura arip
na marmar bar diat, ma dia
kongo par tana.
14 Diat dia ga balaure diat
dia lop, dia varvai tana ta ra
pia na pal ma ta ra gunagu-
nan bula. Ma ra tarai dia
vana tadav ia upi diat a gire
ra magit di tar pait ia.
15 Dia vana tadav Iesu, ma
dia gire bula nam ba amana
ra umana tabaran dia ga ovai
tana, a loko diat, ma go i mal
ma i minana mulai; ma dia
burut i tana.
16 Ma diat dia ga gire, dia
ve diat nam parika ure nina
ba amana ra umana tabaran
dia ga ovai tana, ma ure ra
umana boroi bula.
17 Ma dia tur pa ra nilul ba
na vana kan kadia langun.
18 Ba Iesu i koa ta ra mon,
nina ba ra umana tabaran
dia ga ovai tana, i lul ia ba
diat a varait.
19 Ma pa i mulaot, i tatike
tana: Una vana ra kubam
tadav ra umana niurum, una
ve diat ta go ra lavur ngala
na magit ra Luluai i tar pait
ia tam. ma ba i ga mari u.
20 Ma i vana, ma i varvai
vanavana aro Dekapolis ta
go ra ngala na magit Iesu i ga
pait ia tana; ma ra tarai par
dia kakaian tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

21 Ba Iesu i tar bolo mulai ta ra mon ta ra papar maro, a ngala na kor na tarai dia tadav ia; ma i ki ra valian.

22 Ma tika na tena kukure pal na lotu, a iangina Iairo, i vut; ba i gire, i va timtibum pire ra kauna,

23 ma i manga lul ia, i biti: Natugu, a vavina ik, i to na mat, iau aring u ba una vana ma una palagur ia ma ra ura limam upi na oton, ma na laun.

24 Ma dir vana me, ma ra ngala na kor na tarai dia mur ia, ma dia kor bat ia.

25 Ma tika na vavina i ga gapgap a vinun ma a ivu ki-lala,

26 i ga kairane ra mangoro na kinadik ta ra mangoro na tena valagar, ma i ga vapar vue nam parika i ga vung ia, ma pa i lagar ta ik, i kaina vanavana ka,

27 ma ba i tar valongore mangoro na tinata ure Iesu, i vut mur ia livuan ta ra kor, ma i bili kana mal.

28 Tago i nuk ia: Ba ina bili ka kana mal, ina lagar tana.

29 Ma ra matana gap, i ga gapgap tana, i ge muka, ma i kairane ta ra pakana ba kana minait i tar panie.

30 Ma ba Iesu i nunure ta ra balana ba ra dekdekina i tar vana kariu, i tur tapuku livuan ta ra kor, ma i titir ba: Ia nam i tar bili kaugu mal?

31 Kana tarai na vartovo dia tatike tana: U gire go ra kor na tarai dia koakor piram, ma dave go u titir ba: Ia i bili iau?

32 Ma i gigira vurvurbit upi nina i pait ia.

33 Ma ra vavina i burut, ma i dadadar, tago i nunure nam Iesu i pait ia tana; ma i tadav ia, i va timtibum pirana ma i ve ra dovotina parika.

34 Ma i tatike tana: Natugu, kaum nurnur i tar valaun u; una vana ma ra malmal, ma una oton kakit kan kaum minait.

35 Ba i tatata boko, ta umana dia pot maro ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, dia biti dari: Natum i tar mat, dave u vabalaguan vake mule ra Tena Vartovo?

36 Iesu pa i kapupi nam ra tinata, i biti tai ra tena kukure pal na lotu: Koko u burut, una nurnur uka.

37 Pa i ongo pa ta tikai ba na mur ia, dital ika Petero, ma Iakobo ma Ioanes dir turana.

38 Dia pot ta ra kuba i ra tena kukure pal na lotu ma i valongore ra ururung, a tinangi ma ra ngala na kunukula.

39 Ba i tar ruk, i biti ta diat: Ta ra ava go ava urung ma ava tangtangi? A bul pa i ti mat, i va mat ika.

40 Ma dia nongone ke. I tul vairop vue diat par, ma i agure tama i ra bul ma nana, ma dital dital ga varait me; ma dia ruk tadav ra bul.

41 Ma i vatur ra lima i ra bul, i biti tana: Talita kumi! go ra kukurai nam ra tinata: Taigik, iau tatike tam, una tut.

42 Ma ra vavina ik i tut lulut ma i vanavana, tago i tar a

vinun ma a ivut kana kilala,
ma dia kakaian mat i tana.
43 Ma i manga tigal diat ba
koko ta tikai na nunure go;
ma i vartuluai upi da tabar ia
ma ta magit ba na en ia.

6

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret
(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

1 Ma i vana kan nam ra
gunan, ma i vana ta kana
gunan iat, ma kana tarai na
vartovo dia mur ia.
2 Ta ra Bung Sabat i tur pa
ra vartovo ta ra pal na lotu,
ma mangoro ba dia valon-
gore, dia kaian tana, dia biti:
Go ra tutana i nunure da-
vatane go ra umana magit?
A kabinana ava go dia ga tul
tar ia tai go ra tutana? Ma
dave ra umana dekdek na
papalum dari i papait ia ma
ra limana?
3 Vakir nina ra tena
madaka ta ra davai vang,
natu i Maria, ma pa dia
turana vang ma Iakobo, ma
Ioses ma Iudas ma Simon?
Ma ra umana taina pa dia
ki vang ati pire dat? Ma dia
tabunua tana.
4 Iesu i biti ta diat: Di ruru
ra propet, ma ta kana gunan
iat pata, ma pire ra barniu-
runa pata, ma ta ra kubana
bula pata.
5 Ma i mama pait ta dekdek
na vakilang abara; ia kaka i
vung ra limana tai ta umana
minait, ma i valagar pa diat.
6 Ma i kaian tago pa dia
nurnur.

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivu tarai na vartovo
(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma i vana vurvurbit, i var-
vartovo ta ra gunagunan.
7 Ma i oro pa ra vinun ma
ra ivut tadav ia, ma i tulue
diat a evevut; i tul tar ra
varkurai ta diat ure ra lavur
tabaran;
8 ma i tigal diat ba koko
diat a kap ta magit ure ka-
dia vinavana, ia kaka ra
buka; koko ra gem, koko ra
rat, koko ra mani ta kadia
popopoi;
9 ba diat a vana ka ma ra
palakau i diat; ma i biti: Koko
ava ule tar ta ivu mal.
10 Ma i biti bula ta diat: Ba
ava ruk tai ta pal, avat a kiki
vatikai tana tuk ta ra bung
ava vana kan nam ra gunan
tana.
11 Ba tika na gunan i okole
vue avat, ba pa na valon-
gore kavava tinata, ba ava
vana kan nam ra gunan, avat
a piar vue ra tobon kan ra
vavai na kau i vavat, upi ra
vakilang ure diat.
12 Ma dia vana oai, dia
varvarvai ba ra tarai diat a
nukpuku.
13 Dia okole vue mangoro
na tabaran, ma dia tap man-
goro dia mait ma ra dangi,
ma dia valagar diat.

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat
(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

14 Ma Erodes ra king i va-
longore go, tago ra iangina
i po vanavana, ma i biti:
Ioanes ra Tena Baptaiso i
laun mulai kan ra minat, ma

damana i pait go ra lavur
dekdek na papalum tana.
15 Ta ra umana dia biti ba:
Go Elias, ma ta ra umana
bula dia biti ba: A propet, da
tikai ta diat a umana propet.
16 Ba Erodes i valongore
ure i biti ba: Go Ioanes, nina
iau ga kutu vue ra uluna, i
laun mulai.
17 Tago Erodes iat i ga var-
tuluai, ma di ga kinim pa
Ioanes, ma di ga vi ia ta ra pal
na banubat ure Erodias, ra
taulai kai turana Pilipo, tago
i ga ben ia.
18 Tago Ioanes i ga biti tai
Erodes ba: Pa i ko ba una ben
ra taulai kai turam.
19 Ma Erodias i kankan
tana, i mainge na doka, ma i
mama pait ia,
20 tago Erodes i ru Ioanes,
tago i nunure ba ra tena
takodo, ma ra tena gomgom,
ma i balabalaure; ma ba i
valavalongore i nunuk urur
tana; ma i gugu upi na valon-
gore Ioanes.
21 Ba i vut ra bo na bung,
nam ba Erodes i pait ra
lukara tana upi kana lavur
luluai ma kana umana luluai
na vinarubu, ma ra umana
uvuviana Galilaia, upi diat a
nuk pa ra bung di ga kava
tana,
22 natu i Erodias, a vavina,
i pot ma i malagene papa, i
vagugu Erodes ma diat bula
dia ki me ta ra nian; ma ra
king i biti tai ra vavina: Una
lul iau upi ra magit u mainge,
ma ina tabar u me!
23 Ma i vavalima tana dari:
A magit par u lul iau upi ia,
ina tabar u me, ma kan na
vardada ma ra papar ta ra
gunan ba iau varkurai tana.
24 Ma i irop, i tir nana ba:
Ava ina lul ia? Ma i biti
tana: A lor i Ioanes ra Tena
Baptaiso.
25 I ruk lulut muka tadav
ra king, ma i lul ia dari: Iau
mainge ba go una tabar iau
ma ra lor i Ioanes ra Tena
Baptaiso tai ta la.
26 Ma ra king i tabun muka
ra balana tana, ma ure ke
kana vavalima, ma ure ke
diat dia ki me ta ra nian, pa
i mainge ba na muie.
27 Ma i tulue vuavue tika
na tena vinarubu ta diat
kana loko na monamono, ma
i tul tar ia ba na kap. ra
lorina; i irop, i kutu pa ra
lorina ta ra pal na banubat,
28 i kap ia ta ra la, ma i
tul tar ia tai ra vavina, ma ra
vavina i kap ia tadav nana.
29 Ba kana tarai na var-
tovo dia valongore, dia vut
dia puak pa ra tomono, ma
dia vung ia ta ra babang na
minat.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

30 Ma ra umana apostolo
dia vana varurung pire Iesu,
dia ve ta ra lavur magit par
dia ga pait ia, ma nam par dia
ga vartovo me.
31 Ma i biti ta diat: Avat a
mai, dat a vana irai ra pupui,
avat a ngo papa. Tago man-
goro dia poapot, ma pa dia
langalanga upi diat a ian.
32 Ma dia bolo ma ra mon
ura ta ra pakana pui irai.
33 A tarai dia gire vue diat,
ma mangoro dia nunure, ma

dia vutvut guvai kan ra lavur
pia na pal, ma dia pot lua ta
diat.
34 Ba i vana rikai i gire
ra ngala na kor, ma i mari
diat, tago dia vardada ma ra
umana sip pa kadiat ta tena
balabalaure; ma i tur pa ia pi
na tovo diat ma mangoro na
magit.
35 Ba ra keake i ki ria, kana
tarai na vartovo dia tadav ia,
dia biti dari: Go a pui ka, ma
ra keake i ki ria,
36 una tulue diat ta ra gu-
nagunan vurkikil ma ta ra
umana pia na pal upi diat a
kukul adiat ta magit.
37 I tatike bali diat dari:
Avat iat, avat a tabar diat.
Dia biti tana: Avet a vana
bar, avet a kul pa adiat ta
magit ma ra ivu mar na
denaria* laka?
38 Ma i tir diat: Aivia gem
ava vung ia? Avat a vana ma
avat a gire. Ma ba dia tar
matoto tana dia biti: A ilima,
ma ra ivu en.
39 Ma i vartuluai ba diat a
ki togo par ta ra lubang na
vura.
40 Ma dia ki ngaina, ta
umana a marmar ma ta ra
umana a ililima na vinun.
41 Ma i vatur ra ilima na
gem ma ra ivu en, i tadarake
ra bakut, i pite varpa, ma i
tabik ra gem, ma i tul tar ia
tai ra tarai na vartovo upi
diat a vung ia pire diat; ma
i tibe diat par ma ra ivu en.
42 Ma dia ian par ma dia
maur.
43 Ma dia vangan vabuka
ra vinun ma a ivu rat ma ra
tagigi na gem, ma ra en bula.
44 A ilima na arip na mar-
mar na tarai diat dia ga en ra
umana gem.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil
(Mat 14:22-33; Ioa 6:15-21)

45 Ma i vovo lolole pa kana
tarai na vartovo, upi diat a
koa ta ra mon ma upi diat
a lua uro Betsaida, tai ta ra
papar iat, ma ia iat i ki boko
upi na tul vue ra tarai.
46 Ba dia tar varbaiai, i tu-
tua urama ra luana upi na
araring.
47 Ba i tar ravian tuna, a
mon i vanavana ara iat ta ra
tava kikil, ma i ki varkolono
ra valian.
48 Ba i gire ra vinalu i tup
diat, tago i vuvu maro lua
ta diat, i vana ta ra ul a
tava kikil tadav diat ta ra
ivat na pakana varkia na
monamono ra marum, ma i
mainge ba na pakit diat;
49 ba dia gire i vanavana
ta ra ul a tava kikil, dia
biti ba ra ninana ka, ma dia
kukukula;
50 tago diat par dia gire, ma
dia purpuruan tana. Ma i
tata lulut pa diat, i biti ta diat:
Avat a nurnur, iau kaka go,
koko ava burut.
51 I koa ta diat ta ra mon,
ma ra vuvu i ngo ko, ma dia
kakaian muka tana;
52 tago pa dia ga matoto
bulu ure ra umana gem, i ga
leo ko ra bala i diat.

Iesu i valagar ra umana minait aro Genesaret
(Mat 14:34-36)

* **6:37:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

53 Ba dia tar bolo dia pukai
ta ra gunan Genesaret ma dia
veve ra mon ra valian.
54 Ba dia tar irop kan ra
mon, a tarai dia nunure
muka,
55 ma dia vila vurvurbit ta
ra gunagunan, dia puak pa ra
lavur minait ta kadia lavur
vava, upi nam ra gunan dia
valongore i ki tana.
56 Ba i olo ta ra gunan ik,
ba tai ta ngala na pia na pal,
ba tai ta ra gunan, dia vung
ra lavur minait ta ra umana
tavul a bung, ma dia lul ia
ba diat a bili ka kana ngu na
mal; ma diat par dia bili ia,
dia lagar tana.

7

A vartovo kai ra umana patuana
(Mat 15:1-9)

1 A umana Parisaio ma ta
umana tena tutumu marama
Ierusalem dia vana guvai ta-
dav ia,
2 ma dia tar gire ta umana
ta kana tarai na vartovo dia
iaian vakuku ma ra dur na
lima i diat ba pa di ga puk
diat.
3 Tago ra lavur Parisaio ma
ra tarai Iudaia par pa dia ian,
ona pa dia gi bulu value ra
lima i diat, tago dia tatabai
ta ra tinata kai ra lavur pat-
uana;
4 ma ona dia pot maro ra
tavul a bung, dia gumu lua,
namur dia ian; ma mangoro
na mangamangana bula dia
papait vake, a dur la ma ra
dur kabala ma ra dur la na
palariam.
5 A umana Parisaio ma ra
umana tena tutumu dia tir
ia: Ta ra ava kaum tarai na
vartovo pa dia murmur ra
tinata kai ra lavur patuana;
dia ian ika ma ra dur na lima
i diat?
6 Ma i biti ta diat: A
dovotina ra tinata lua kai Ie-
saia ure avat a umana tena
vaongo, da di ga tumu ia
dari:
“Go ra tarai dia ru iau ma ra
ngie i diat
Ma ra bala i diat i vailik kan
iau.
7 Dia vole kadia lotu tagu,
dia vartovo ko ma ra
vartuluai kai ra tarai.”
8 Ava vana kan ra vartuluai
kai God ma ava nuknuk pa ra
tinata kai ra tarai.
9 Ma i biti ta diat: A dovotina
muka ava piam ra vartuluai
kai God upi avat a murmur
ta kavava varvai.
10 Tago Moses i ga biti dari:
Una ru tamam ma nam; go
bula: Nina i tata kaina ure
tamana ba nana na virua
muka;
11 ma avat ava biti: Ba ra
tutana na biti tai tamana ba
nana dari: Nam ba una vatur
vake tagu i tar Korban, a
kukuraina, ba di tar tabar
God me,
12 pa ava nur vue mule upi na
pait ta magit ba na maravut
tamana ba nana me;
13 damana kavava tinata ava
varvartovo me, i pait vakuku
pa ra tinata kai God, ma man-
goro na magit dari ava pa-
pait ia.

A umana magit nina dia vakaina ta tikai
(Mat 15:10-20)

14 Ma i oro pa mule ra kor
na tarai tadav ia, i biti ta diat:
Avat par avat a valongore
iau, ma avat a matoto;

15 a magit ba na ruk tai
tikai pa na vakaina, a lavur
magit i irop pa tai tikai i
vakaina. [
16 Nina ba ta talingana upi
na valongor me, boina ba na
valongore.]
17 Ba i tar ruk na pal kan
ra kor na tarai, kana tarai na
vartovo dia tir ia ure go ra
tinata valavalar.
18 Ma i tatike ta diat: Avat
bula, ava ti ngulngul dari
vang? Pa ava nunure laka ba
nam parika i ruk tai ta tikai
pa i vakaina?
19 Tago pa i vana ta ra
tulungeana, i vana ka ta ra
balana ma i irop mulai ta ra
niba. I tatike ra tinata dari
upi na vaboina ra nian par.
20 I biti bula: Nam i irop pa
tai ta tikai, ia kaka i vakaina.
21 Tago a lavur dari dia
irop kan ra bala i ra tarai: A
lavur kaina ninunuk, a lavur
ungaunga, a lavur nilong, a
lavur vardodoko,
22 a lavur nipo, a lavur
varbat, a lavur mangaman-
gana kaina, a lavur vaongo, a
lavur nunuk na varvol, ma ra
kaina kiau na mata, a varvul,
a kolakolo, ma ra manga-
mangana lunga;
23 go parika dia vuna ta
ra bala i ra tarai, ma dia
vakaina ra tarai.

A nurnur kai ra vavina
(Mat 15:21-28)

24 Ma i tut, i vana kan nam
ra gunan upi ra langun Tiro
ma Sidon, ma i ruk tai tika
na pal, ma pa i mainge ba ta
tikai na nunure; ma di mama
vapidik ia.
25 Tika na vavina, a
tabaran i ovai tai natuna ik,
a vavina, i valongore ure, ma
i vut lulut, ma i va timtibum
pire ra kakene.
26 Nam ra vavina a te Elas,
ta ra vuna tarai Siropoiniki,
i lul ia ba na okole vue ra
tabaran kan natuna.
27 Ma i biti tana: Da tabar
vamaur pa ra umana bul lua,
tago pa i ko ba da tak vue ra
gem ai ra umana bul ma da
vue tar ia tai ra umana pap.
28 Ma i biti tana: A
dovotina, Luluai, go bula ba
ra umana pap ta ra vavai na
vuvuvung na nian, dia iaian
ra lavur tagigi na nian tai ra
umana bul.
29 I biti tana: Ure go kaum
tinata, una vana, a tabaran i
tar irop kan natum.
30 Ma i talil ta ra kubana,
ma i gire tadav ra bul, i diop
ta ra vava ma ra tabaran i tar
irop kan ia.

Iesu i valagar pa ra tutana
i vaut ma i bombom

31 I vana mulai kan ra lan-
gun Tiro ma i vana alalu
Sidon tadav ra tava kikil
Galilaia, ma i vana gil ta ra
langun Dekapolis.
32 Ma dia ben tikai i vaut
tadav ia, ma tika na magit i
tur bat ra nilaina. ma dia lul
ia ba na vung ra limana tana.
33 Ma i ben vaire pa ia kan
ra kor na tarai ma i valonge
ra kaka na limana ta ra talin-
gana, ma i gagami ma i bili ra
karameana me.
34 Ma i tadarake ra bakut
ma i mamadang, ma i biti
tana: Epata, a kukuraina ba:
Una tapapa.

35 Ma ra talingana i kapa,
ma nam i vivi ra karameana
i tapala, ma i tata mamal.
36 Ma i tigal diat ba koko
diat a ve ta tikai tana; ia
kaka ba i manga tigal diat,
dia manga varvarvai ka tana.
37 Dia kakaian kakit i tana,
dia biti dari: I pait mal ra
lavur magit parika, i mal ra
umana vaut upi diat a valon-
gor, ma ra umana bombom
upi diat a tata.

8

Iesu i tabar ra ivat na arip na marmar na tarai ma ra gem
(Mat 15:32-39)

1 Ta nam ra e, ba ra tarai
dia kor mat, ma pa ta magit
upi diat a en ia, i oro pa kana
tarai na vartovo, ma i tatike
ta diat:
2 Iau mari go ra tarai, tago
dia tar ki pa ra utul a bung
piragu, ma pa adiat ta magit;
3 ma ba ina tulue diat ta
ra kubakuba i diat ma ra
mulmulum, diat a matmat
vanavana nangananga; tago
ta umana dia tar vana uti
maro vailik.
4 Kana tarai na vartovo dia
tatike tana: Mamave ra gem
ati ra pui ba da tabar vamaur
pa go ra tarai me?
5 I tir diat: Aivia ra gem
ava vung ia? Dia biti ba: A
lavurua.
6 Ma i vartuluai ba ra kor
na tarai diat a ki ra pia; ma
i vatur ra lavurua na gem, i
pite varpa tana, i tabik ia, ma
i tul tar ia tai kana tarai na
vartovo upi diat a tabar diat
me; ma dia vung kapi ia pire
ra kor na tarai.
7 Dia kap ra paupau en ik
bula, ma i lotu pa tana, ma
i tul tar ia upi da tabar bula
diat me.
8 Dia ian ma dia maur, ma
dia vangan lavurua na rat
ma ra tagigi na gem dia tar
en valili ia.
9 A ivat na arip na marmar
diat, ma i tul vue diat.
10 Ma diat ma kana tarai
na vartovo dia koa lulut ta
ra mon, ma dia vana ta ra
langlangun Dalmanuta.

A umana Parisaio dia lul Iesu upi na pait ta vakilang
(Mat 16:1-4)

11 A umana Parisaio dia
vana rikai ma dia vartir me,
dia mainge ba na pait ta
vakilang marama ra bala na
bakut, dia valavalar ia ka.
12 I mamadang muka ta ra
tulungeana, ma i biti dari:
Go ra taun tarai i anan upi
ra vakilang dave? A dovot go
iau tatike ta vavat: Pa da ve
tar ta vakilang ta go ra taun
tarai.
13 Ma i vana kan diat, i koa
mulai ta ra mon, ma vana tai
ta ra papar.

Ra leven kai ra umana Parisaio ma kai Erodes
(Mat 16:5-12)

14 Dia ga valubane ra gem,
pa dia kap ta na; a kopono ko
dia kap ia ta ra mon.
15 Ma i vaale diat dari: Avat
a nuk pa ia, ma avat a bal-
aure avat ta ra leven kai ra
lavur Parisaio, ma ra leven
bula kai Erodes.
16 Ma dia biti vargil dari:
Tago pa ada ta gem.
17 Iesu i nunure, ma i tatike
ta diat: Dave ava nuknuk
dari tago pa avava ta gem?

Pa ava matoto boko? Dave i
leo ra bala i vavat?
18 A kiau na mata i vavat
nam, ma pa ava gigigira me?
Ma ra talinga i vavat nam ma
pa ava valongor me? Ma pa
ava nuk pa mule?
19 Ba iau ga tabik ra ilima
na gem tai ra ilima na arip na
marmar na tarai, aivia ra rat
ava ga vangan vabuka pa ia
ma ra tagigina? Dia biti tana
ba: A vinun ma a ivut.
20 Ma ba ra lavurua tai ra
ivat na arip na marmar, aivia
ra rat ava ga vangan vabuka
pa ia ma ra tagigina? Di biti
tana ba: A lavurua.
21 Ma i biti ta diat: Dave, pa
ava ti matoto boko?

Iesu i vanana pa ra pula aro Betsaida

22 Ma dia pot Betsaida, ma
di ben ra pula tadav ia, ma
dia lul ia ba na bili ia.
23 Ma i vatur ra lima i ra
pula ma i ben ia kan ra pia na
pal; ba i tar gami ra matana, i
vung ra ura limana tana, ma
i tir ia: U gire ta magit vang?
24 Ma i idok, ma i biti: Iau
gire ra tarai, iau gire diat
da ra umana davai dia vana-
vana.
25 Ma i vung mule ra ura
limana ta ra matana; ma i
bobabobo ma i mata lagar ra
matana mulai, ma i gire bulu
ra lavur magit.
26 Ma i tulue ta ra kubana,
i biti: Koko una olo ta ra pia
na pal.

Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Iesu ma kana tarai na
vartovo dia vana ta ra lavur
pia na pal Kaisaria Pilipo, ma
i tir kana tarai na vartovo
na.nga dari: A tarai dia biti
ba iau to ia?
28 Dia biti ba: Ioanes,
ra Tena Baptaiso, ma ta ra
umana ba Elias; ma ta ra
umana bula ba tikai ta diat a
umana. propet.
29 Ma i tir diat: Ma avat,
ava biti ba iau to ia? Petero
i biti tana: U ra Kristo.
30 Ma i tigal diat ba koko
dia varve ta tikai tana.

Iesu i varvai ure ra var-
vakadik ma kana minat
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 I tur pa ra varvai ta diat
dari ba: Da vakadik Natu i
ra tutana ma ta mangoro na
mangamangana, ma ra lavur
patuana ma ra lavur tena tin-
abar ngalangala, ma ra lavur
tena tutumu diat a pue vue,
ma da doka, ma ba i par ta
utul a bung na laun mulai.
32 I tatike vakapa go ra
tinata. Ma Petero i vatur ia.
ma i pit vatavuna pa ia.
33 Ma i tur tapuku, i bobobe
ra tarai na vartovo, ma i pit
Petero dari: Satan, una vana
ra murugu, tago pa u nuk pa
ra lavur mangamangana kai
God, u nuk pa ka ra lavur
mangamangana kai ra tarai.
34 Ma i oro pa ra kor na
tarai, ma kana tarai na var-
tovo bula, ma i biti ta diat:
Ba tikai i mainge na murmur
iau, na nuk vue ia iat mulai,
na puak pa kana bolo ma na
murmur iau me.
35 Tago ba tikai i vavaale
bat kana nilaun na virua; ma
nina ba pa i nuk pa kana
nilaun ure iau, ma ure ra

bo na varvai bula, na laun muka.
36 Tago na topa ra ava ba tikai na kale pa ra rakarakan a gunagunan parika, ma na vole vue ra tulungeana tana?
37 Tago tikai na kul kia ra tulungeana ma ra ava?
38 Ba tikai i vavirvir ure iau ma ure kaugu lavur tinata pire go ra taun tarai na vaongo ma ra taun tarai na varpiam, Natu i ra tutana ba i pot ma kana umana angelo ma ra minamar kai Tamana, na vavirvir vue bula.

9

1 Ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat ba: Ta umana ta diat dia turtur ati, pa diat a mat tuk ta ra bung ba diat a gire ra varkurai kai God i pot ma ra dekdek.

Iria ra paka i Iesu
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Ba i tar par laptikai na bung, Iesu i ting pa Petero ma Iakobo ma Ioanes ma i agure vaire pa dital urama ra luana i manga tuluai; ma i ria ra pakana ta ra mata i dital;
3 ma kana lavur mal dia bagabagele, dia pua mat, ma pa ta tena vagomgom mal ra pia na pait vapua pa ia dari.
4 Elias dir ma Moses dir tur pa pire diat. ma dital tata ma Iesu.
5 Petero i biti tai Iesu: Tena Vartovo, i boina upi dat a ki ati, dat a pait ta utul a pal na turturup, tikai kaum, tikai kai Moses, ma tikai kai Elias.
6 Ma pa i nunure ba ava na tatike, tago dital burut na kaia.
7 Ma tika na bakut i vana rikai ma i vamalur taun diat. ma ra nilai tikai ta ra bakut i biti dari: Go Natugu, a bul na vakak; avat a valongore.
8 Ba dital gigira vurvurbit, pa dital gire mule ta tikai, Iesu ka i ki pire dital.
9 Ba dia vanavana ba ta ra luana, Iesu i tigal dital ba koko dital a ve ta tikai ta go ra lavur magit dital tar gire tuk ta nam ra bung ba Natu i ra tutana na laun mulai kan ra minat.
10 Ma dital mur go ra tinata ma dital tir vargiliane dital, ba ava ra kukurai ra nilaun mulai kan ra minat.
11 Ma dital tir ia dari: Dave ra lavur tena tutumu dia biti ba Elias na vut lua?
12 Ma i tatike ta dital: A dovotina ba Elias na vut lua ma na vamule pa ra lavur magit par; ma dave laka di ga tumu ia ure Natu i ra tutana ba da vakadik ia ma ta mangoro na mangamangana, ma da pait vakuku ia tana?
13 Ma go iau ve avat ba Elias i ga tar vut, ma dia ga pait ia tana nam parika dia ga mainge, da nam di ga tumu ia ure.

Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43a)

14 Ba dia tadav ra tarai na vartovo, dia gire tadav ra kor na tarai bula dia tur kikil diat, ma dia vartir ma ra umana tena tutumu.
15 Ba ra kor na tarai par dia gire dia kaian muka tana, ma

dia vutvut tadav ia, ma dia
vage pa ia.
16 Ma i tir diat: Ava go ava
vartir tana?
17 Ma tikai ta diat ra tarai
i biti tana: Tena Vartovo, iau
ga ben natugu, a tutana, up
u; a tabaran i bombom i ovai
tana;
18 ma ba i ub ia, i vue tar
ia ra pia, ma i buabuai ra
ngiene, ma i vangvangi ra
pal a ngiene ma i palaur bula
tana, ma iau ga biti tai kaum
tarai na vartovo ba diat a
okole vue ma pa i tale diat.
19 Ma i tatike bali diat dari:
Avat a taun tarai pa ava nur-
nur, aivia ra kilakilala ina ki
pire vavat? Aivia ra kilaki-
lala ina ungung pa avat? Da
ben ia piragu.
20 Ma dia ben ia pirana,
ina ba i gire a tabaran i ubu
vapurpuruan ia muka, i bura
ra pia i tapukpuku, ma i
buabuai ra ngiene.
21 Ma i tir tamana dari ba:
Papa vingaia go i ubub ia?
Ma i biti: Papa amana ba i ga
bul boko.
22 Ma mangoro na bung i
vue tar ia ta ra iap ma ta
ra tava bula upi na doka; ba
una pait valar pa ta magit i
tana, una mari amir ma una
maravut amir.
23 Iesu i biti tana: U iat; da
pait ra lavur magit parika tai
nina i nurnur.
24 Ma tama i ra bul i tangi
lulut, ma i biti: Ioi, iau nur-
nur; una maravut ra niiba
tagu upi ra nurnur.
25 Ba Iesu i gire ba ra ngala
na tarai dia vutvut varurung,
i tigal vue ra tabaran, i biti
tana: U a tabaran, u bombom
ma u vaut, iau vartuluai ba
una irop kan ia, ma koko u
ovai mulai tana.
26 Ba i tar kukula pa, ma ba
i tar ubu vapurpuruan pa ia,
i irop muka; ma ra bul i da ra
minat; ma mangoro dia biti
ba i tar Mat.
27 Ma Iesu i vatur ra li-
mana, ma i vatur pa ia; ma
i tut.
28 Ba dia ruk na pal, kana
tarai na vartovo dia tir ive
dari: Dave avet, ave mama
okole vue?
29 I biti ta diat: Pa ta
magit a mangamangana dari
na irop tana, ia kaka ta ra
niaring.

Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

30 Ma dia vana kan nam
ra gunan, dia vana alalu
Galilaia, ma pa i mainge ta
tikai na nunure.
31 Tago i tovotovo kana
tarai na vartovo dari: Da tul
tar Natu i ra tutana ta ra lima
i ra tarai, ma diat a doka; ma
ba di tar doka, na laun mulai
ba i par ta utul a bung.
32 Ma pa dia nunure go ra
tinata, ma dia burut upi diat
a tir ia.

To ia i ngala ta diat?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Ma dia pot Kapernaum;
ba dia ki na pal, i tir diat ba:
Ava nam ava ga vartoto tana
na nga?
34 Ma dia ki mut uka, tago
dia vartoto na nga ba to ia ta
diat i ngala.
35 Ma i ki ma i oro pa ra
vinun ma a ivut, ma i biti ta
diat: Ba tikai i mainge pi na

lua na murmur uka, na tultul
pire vavat parika.
36 Ma i vatur ra bul ik, ma
i vaki ia livuan ta diat, ma
i puak pa mule, ma i biti ta
diat:
37 Ba tikai i onge ta bul ik
dari ta ra iangigu, i onge iau
bula; ma ba tikai i onge iau,
pa i onge ke iau, i onge nina
iat, i ga tulue iau uti.

Nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat
(Luk 9:49-50)

38 Ioanes i tatike tana:
Tena Vartovo, ave ga gire
tadav tikai i okokole vue
ra umana tabaran ma ra
iangim, ma ave ga tigal ia,
tago pa i murmur dat.
39 Iesu i biti: Koko da ti-
gal ia, tago pa ta na pait
ra dekdek na magit ta ra
iangigu, ma na vatang ta
kaina tinata ure iau lulut.
40 Tago nina ba pa i tur bat
dat, i maravut uka dat.
41 Ma nina i tabar avat ma
ra la na tava na nimomo,
tago avat kai Kristo, a dovot
go iau tatike ta vavat, pa na
iba upi kana vapuak.

A varilam upi ra varpiam
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

42 Ma nina i varara ta tikai
ta go ra umana ikikilik dia
nurnur tagu, gala na boina
ba di kun tar ra ngala na vat
na niudu ta ra inoana, ma da
vue vadudu ia na ta.
43 Ba tika na limam i
varara u, una kutu vue; i
boina una olo ta ra nilaun a
tomo, ma koko da vue u ma
ra ivu limam par ura geena*
ta ra iap ba pa da pun ia.
44 [Kadia kalolo pa na mat
i tana, ma pa ta na pun ra iap
tana.]
45 Ba tika na kakim i varara
u, una kutu vue, i boina una
olo ta ra nilaun a tomo, ma
koko da vue u ma ra ivu
kakim par ura geena.
46 [Kadia kalolo pa na mat
i tana, ma pa ta na pun ra iap
tana.]
47 Ba tika na kiau na
matam i varara u, una luak
vue; i boina una olo ta ra
varkurai kai God ma ra
kopono kiau na matam, ma
koko da vue u ma ra ivu kiau
na matam par ura geena.
48 “Kadia kalolo pa na mat
i tana, ma pa ta na pun ra iap
tana.”
49 Tago da vamapak ra
tarai par tikatikai ma ra iap.
50 A solt i boina; ma ba ra
mapakina i panie, da vama-
pak davatane mule? Boina
ba ra solt na ki ta vavat, ma
avat a ki na malmal vargil.

10

Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Ma i tut ma i vana ta
ra langun Iudaia ma ta ra
papar Iordan maro; ma ra
tarai dia kor mulai tadav ia;
ma i tovo mule diat da kana
mangamangana iat.
2 A umana Parisaio dia ta-
dav ia, ma dia tir ia: I takodo
bar ba ta tutana na vung vue
kana vavina? Dia valar ia ka.

* **9:43:** Geena, ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

3 Ma i tir diat: Ava ra
varkurai Moses i ga tul tar ia
ta vavat?
4 Ma dia biti, Moses i nur
tar ia ba da tumu ra buk na
pala varbean, upi da vungue.
5 Iesu i biti ta diat: I ga
tumu go ra vartuluai, tago i
leo ra bala i vavat.
6 Ma papa amana ra tur-
paina vavaki, i ga vaki dir
upi a tutana ma upi a vavina.
7 Kari a tutana na vana kan
tamana ma nana, ma na ki
tukum pire kana vavina;
8 ma dir par, dir tikai ka
upi koko dir a ivut mulai, dir
tikai ka.
9 Nam ba God i kubu guve,
galiaka ta tutana na pala ia.
10 Kana tarai na vartovo
dia tir mule na pal ta go ra
magit.
11 Ma i tatike ta diat: Ba
tikai i vungue kana vavina,
ma i taule ta ra tikai, dir po
muka;
12 ba ra vavina i vungue
kana tutana, ma dir taulai
ma ta ra tikai, ia bula i po
muka.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Dia kap ra umana bul
ikilik tadav ia upi na bili diat,
ma ra tarai na vartovo dia
tigal diat.
14 Ba Iesu i gire, i kankan
ma i biti ta diat: Avat a nur
vue ra umana bul ikilik upi
diat a tadav iau; koko ava
tigal bat diat, tago kadiat dia
dari ra varkurai kai God.
15 A dovot go iau tatike ta
vavat ba: Nina ba pa i kapupi
ra varkurai kai God da ra bul
ikilik pa na olo muka tana.
16 Ma i puak pa diat, ma
i tata vadoane diat, ma i
palagur diat ma ra ura li-
mana.

Ra uviana na tutana
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Ba i vanavana mulai na
nga, tikai i vutvut tadav ia, i
va timtibum pirana, ma i tir
ia dari: Bo na Tena Vartovo,
ava ina pait ia upi kaugu ra
nilaun tukum?
18 Iesu i biti tana: Dave u
vatang iau ba iau boina? Pa
ta i boina, ia kaka God.
19 U nunure ra lavur var-
tuluai: Koko u vardodoko;
Koko u po; Koko u long; Koko
u varvai vavaongo; Koko u
vatatanur ta magit kai ta
tikai; Una ru tamam ma nam.
20 Ma i tatike tana: Tena
Vartovo, go parika iau ga
toratorom tana papa amana
ba iau ga bul.
21 Iesu i giragire ma i mari
ia, ma i biti tana: A ko-
pono magit boko u iba upi
ia; una vana, una ivure
kaum parika, ma una tabar
ra umana luveana me, ma
kaum boko ra bo na vuvu-
vung ra bala na bakut, ma
una mai, una mur iau.
22 Ba i valongore go, i mata
bibian, ma i tabun mat ra
balana tana, tago i manga
muka kana tabarikik.
23 Iesu i gigira vurvurbit,
ma i tatike ta kana tarai na
vartovo dari: I papait na
dekdek tuna pire diat dia
uviana upi diat a olo ta ra
varkurai kai God.
24 Ma ra tarai na vartovo
dia kaian ta go kana tinata.

Iesu i tatike mule ta diat dari:
A umana natugu, i dekdek
tuna pire diat dia nurnur ta
ra tabarikik upi diat a olo ta
ra varkurai kai God.
25 A niolo kai ra uviana ta
ra varkurai kai God i manga
dekdek ta dir ma ra nidolo
kai ra kamel ta ra mata na
ingingit.
26 Ma dia kakaian mat, ma
dia tatike tana: Ba damana,
ia vang da valaun ia?
27 Iesu i bobobe diat ma i
biti: A tarai pa dia pait valar
pa ia, ia kaka God, tago God
i pait valar pa ra lavur magit
parika.
28 Petero i tatike tana dari:
Ave ga vana kan ra lavur
magit parika, ma ave mur-
mur u.
29 Iesu i biti: A dovot go iau
tatike ta vavat: Ba tikai i ga
vana kan ta pal, ba kan ra
umana turana, ba ra umana
taina, ba nana, ba tamana,
ba ra umana natuna, ba kan
kana gunan upi iau, ba upi ra
bo na varvai,
30 ta go ra nilaun da tul
tar ra mar na pal tana ma
ra mar na turana, ma ra mar
na taina, ma ra mar na nana,
ma ra mar na natuna, ma ra
mar na gunan, ma ra kinadik
bula, ma ra nilaun tukum
namur.
31 Ma mangoro dia lua, diat
a kabila murmur, ma diat dia
murmur, diat a kabila lua.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

32 Dia vanavana boko na
nga urama Ierusalem, ma
Iesu i lualua ta diat, ma dia
kakaian, ma diat dia mur-
mur dia burut. Ma i ben
vaire pa mule ra vinun ma a
ivut, ma i ve diat ta ra lavur
magit ba na tup ia boko, dari:
33 Go da vana urama
Ierusalem, ma da tul tar Natu
i ra tutana ta diat a umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana tena tutumu; ma
diat a kure tar ia upi na
virua, ma diat a tul tar ia tai
ra umana Tematana;
34 ma diat a kulume, ma
diat a gami ia, ma diat a virit
ia, ma diat a doka, ma ona
na par ta utul a bung na laun
mulai.

A nilul kai Iakobo dir ma Ioanes
(Mat 20:20-28)

35 Iakobo ma Ioanes, a ura
natu i Sebedaio, dir tadav
ia, dir biti tana dari: Tena
Vartovo, amir mainge ba una
pait tar ia ta mimir nina ra
magit ba amir a lul upi ia.
36 Ma i tir dir ba: Ava amur
mainge ba ina pait ia ta mu-
mur?
37 Dir biti tana: Una tul tar
amir ba amir a ki piram ta
kaum minamar, tikai ta ra
limam tuna, ma ta ra tikai ta
ra mairam.
38 Iesu i biti ta dir: Pa amur
nunure ra magit go amur lul
ia. Dave, na tale amur upi
amur a momo ta ra la ba ina
momo tana, ba da baptaiso
amur vang ma ra baptaiso ba
da baptaiso iau me?
39 Ma dir biti tana: Maia.
Iesu i tatike ta dir: Ioi, a la ina
momo tana, amur bula amur
a momo boko tana; ma ra
baptaiso di baptaiso iau tana,
da baptaiso amur bula tana;

40 ia kaka ra kini ta
ra limagu tuna, ba ta ra
mairagu, vakir kaugu upi
ina tul tar ia; kadiat iat di
ga vaninare upi diat.*
41 Ba ra vinun dia valon-
gore, dia kankan ure Iakobo
ma Ioanes.
42 Ma Iesu i oro pa diat
pirana, ma i tatike ta diat:
Ava nunure ba diat di vatang
diat tena varkurai ta diat ra
lavur vuna tarai, dia manga
papait na luluai ta diat, ma
kadia umana ngalangala dia
kure vamat diat.
43 Ma pa i damana pire va-
vat; nina i mainge na ngala
ta vavat, na tultul uka pire
vavat,
44 ma nina i mainge na
lualua ta vavat, na vilavilau
pire vavat parika.
45 Tago Natu i ra tutana pa i
ga pot upi da toratorom tana,
i ga pot upi ia iat na tora-
torom ma upi na tul tar kana
nilaun upi ra varkul ure ta
mangoro.

Iesu i vanana pa Batimaio
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Ma diat pot aro Ieriko;
ma ba diat ma kana tarai na
vartovo ma ra kor na tarai
bula, dia vanavana oai maro
Ieriko, natu i Timaio, a iang-
ina Batimaio, a tena nilul i
pula, i kiki ra papar a nga.
47 Ba i valongore ba go Iesu
ra te Nasaret, i oraoro, i biti
dari: Iesu, u natu i David,
una mari iau.
48 Ma mangoro dia tigal ia
ba na ki mut uka; ma i manga
oraoro ko: U natu i David
una mari iau.
49 Iesu i tur uka, ma i biti:
Avat a oro pa ia. Ma dia oro
pa ra pula, dia biti tana: Una
gugu, una tut, i oro pa u.
50 Ma i vue kana olovoi, ma
i pil, ma i tadav Iesu.
51 Ma Iesu i tir ia: Ava u
mainge ba ina pait ia tam? A
pula i tatike tana: Luluai, ba
ina nana mulai.
52 Iesu i biti tana: Una vana
ka, kaum nurnur i tar valaun
u. Ma i nana vuavuai mulai,
ma i mur ia na nga.

11

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

1 Ba dia maravai Ierusalem
ma Betpage ma Betania, pire
ra luana na Oliva, i tulue ra
ivut ta kana tarai na vartovo,
2 ma i tatike ta dir: Amur
a vana ta ra pia na pal nam
lua ta murmur, ma ba amur
a olo tana, amur a tadav ta
nat na as di tar veva, ma pa
ta i ga ki boko tana, amur a
pala ia, ma amur a ben ia uti.
3 Ba tikai i tir amur ba:
Dave amur pait go? amur a
biti: Beaka a Luluai i mainge;
ma na tul vuavue tar ia uti
mulai.
4 Ma dir vana, dir tadav ra
nat na as, di ga veva na nga
pire ra banbanu; ma dir pala
ia.
5 Ta umana ta diat dia tur-
tur abara dia tir dir dari: Ava
go amur pait ia, tago amur
pala ra nat na as?
6 Dir ve diat ta nam ra
tinata Iesu i ga tatike; ma dia
nur vue dital me.
7 Dir ben ra nat na as ta-
dav Iesu, ma dia pale kadia

umana mal tana, ma i ki
tana.
8 Ma mangoro dia pale ka-
dia umana mal na nga, ma ta
ra umana dia mut ra umana
tura davai na pui ma dia
vuavue na nga.
9 Ma diat dia lua, ma diat
dia murmur dia oraoro dari:
Osana! Da pite pa go i ti vut
ta ra iang i ra Luluai!
10 Da pite pa go ra varkurai
i vut, a varkurai kai tama
i dat David! Osana urama
muka!
11 Ma i olo Ierusalem ma i
ruk na pal na vartabar, ma
ba i tar gire pa ra lavur magit
par, diat ma ra vinun ma ra
ivut dia vana Betania, tago i
ravian tuna.

Iesu i tata ure ra lovo
(Mat 21:18-19)

12 Ma ta ra bung i mur, ba
dia tar vana maro Betania, i
mulmulum.
13 Ma i gire ra lovo maro
vailik, i mapmapina, ma i
vana upi na tikan upi ta
magit i tana; ba i tadav ia, i
gire ra mapmapina ka, tago
pata boko ra e na lovo.
14 Ma i tatike tana: Papa
gori ma vatikai namur pa ta
na en mule ra vuaim. Ma
kana tarai na vartovo dia va-
longore.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

15 Dia pot Ierusalem, ma
i ruk ta ra pal na vartabar,
i okole vue diat dia ivura,
ma diat bula dia kukul ta ra
pal na vartabar, ma i vue
pukue ra lavur vuvuvung kai
ra lavur tena piapie mani,
ma ra lavur kiki kadiat dia
ivivure ra umana uka;
16 ma pa i mulote tar ta
tikai ba na vana alalu ma ra
la ta ra pal na vartabar.
17 Ma i vartovo, i biti ta
diat: Pa di ga tumu ia dari:
Da vatang kaugu pal ba a pal
na niaring ure ra lavur vuna
tarai parika? Ma ava tar pait
pukue upi ra babang kai ra
umana tena nilong.
18 A umana tena tinabar
ngalangala, ma ra umana
tena tutumu bula dia valon-
gore, ma dia nununuk ba
diat a doko davatane bar;
tago dia burut i tana, tago a
tarai par dia kakaian ta kana
vartovo.
19 Ta ra ravian a bungbung
parika i vana oai kan ra pia
na pal.

A vartovo ta ra lovo
(Mat 21:20-22)

20 Ba dia bolo ra malana,
dia gire ra lovo i tar maranga
papa mara ra okokorina.
21 Petero i nuk pa ia, ma i
biti tana: Tena Vartovo, una
gire ra lovo nam u ga bor ia,
i tar maranga muka.
22 Ma Iesu i tatike bali diat
dari: Avat a nurnur tai God.
23 A dovot go iau tatike ta
vavat: Ba tikai na tatike tai
go ra luana: Una tarubat, ma
una bura ba ura na ta, ma
pa i nuknuk lalar mulai ta ra
balana, i nurnur uka ba da
pait muka nam i tar tatike, da
pait ia ka.
24 Ma go iau tatike ta va-
vat: A magit parika ava lulul
upi ia ta ra niaring, avat a
nurnur uka ba ava tar vatur
vake, ma avat a vatur vake
muka.

25 Ma ona ava tur na niar-
ing, ma ava nuk pa ta magit
tikai i ga pait varara ta vavat,
avat a nuk vakakit vue, upi
Tama i vavat arama ra bala
na bakut na nuk vakakit vue
kavava lavur nirara bula. [
26 Ma ona pa ava nuk
vakakit vue ra lavur varpiam
kai ra umana enana, Tama i
vavat arama ra bala na bakut
pa na nuk vakakit vue bula
kavava lavur varpiam.]

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Ma dia vut mulai
Ierusalem, ba i vanavana ta
ra pal na vartabar, a umana
tena tinabar ngalangala, ma
ra umana tena tutumu, ma
ra umana patuana dia tadav
ia;
28 ma dia biti tana: U pait
go ra lavur magit ta ra varku-
rai ava? Ba to ia i ga tul tar go
ra varkurai tam upi una pait
go ra lavur magit?
29 Iesu i biti ta diat: Iau
bula ina tir avat ma go ra
kopono tinir, ma ba ava bali
ia, iau bula ina varve avat ta
ra varkurai iau papait go ra
lavur magit i tana.
30 Mamave ra baptaiso kai
Ioanes? Marama ra bala na
bakut ba tai ta tarai? Avat a
ve iau.
31 Ma dia tata ivai pa dari:
Ona dat a biti ba: Marama ra
bala na bakut, na biti ta dat:
Ta ra ava pa ava ga nurnur
tana?
32 Ba dat a biti ba: Tai
ra tarai; — dia burutue ra
tarai, tago diat par dia ka-
pupi Ioanes ba ia ra propet.
33 Ma dia tatike bali Iesu
ba: Pa ave nunure. Ma Iesu
i biti ta diat dari: Iau bula pa
ina varve avat ta ra varkurai
iau papait go ra lavur magit i
tana.

12

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Ma i tovo diat ma ra
tinata valavalar: A tutana i
ga vaume ra uma na vain,
ma i ga liplip bat ia, ma i ga
kal ra tung na vain tana, ma
i ga pait ra pal na minakila
tana, ma i tul tar ia tai ta
umana tarai na vinauma, ma
i vana tai ta ra gunan.
2 Ta ra e na vunuai i tulue
ra tultul tadav ra tarai na
vinauma upi ta umana vuai
ra uma.
3 Ma dia vatur ia, dia kita
ia ka, ma dia tul vue tuna ka.
4 Ma i tulue mule ta ra
tultul tadav diat; ma dia ubu
vakinkin ra uluna, ma dia
vakaina.
5 Ma i tulue ta ra tikai; ma
dia doka; ma i tulue ra man-
goro; dia kita ta ra umana,
ma dia doko ta ra umana.
6 Ma tikai boko pirana,
natuna, a bul na vakak, ma
i tulue nam bula tadav diat, i
biti: Diat a ru natugu.
7 Nam ra tarai na vinauma
dia tata ivai pa dari: Go ra
bul mur tana; uti, dat a doka,
upi kadat ika ra tabarikik.
8 Ma dia vatur ia, dia doka,
ma dia al vaire vue kan ra
uma.
9 Ava ra luluai kana nam
ra uma na pait ia? Na pot
ma na doko vue ra tarai na
vinauma, ma na tul tar ra
uma ta ra umana enana.

10 Pa ava ga luk laka ra Buk
Tabu dari:
"Nam ra vat ba ra umana
tena pait pal dia tar
pilak vue,
Nam uka di tar pait ra ul a
ngu na pal me:
11 Go tai ra Luluai ma ra mata
i dat i manamanane
muka."
12 Ma dia mainge diat a kinim
ia, ma dia burut uka ta ra
kor na tarai; tago dia nunure
ba i tar tatike go ra tinata
valavalar ure ke diat; ma dia
tut kan ia, ma dia vana ka.

A tinir ure ra totokom
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Dia tulue ta ra umana
Parisaio, ma ta ra umana ta-
lai Erodes tadav ia upi diat a
vagu pa ia ma ra tinata.
14 Ba dia vut, dia tatike
tana: Tena Vartovo, ave
nunure ba u a dovot, ma pa
u nuk pa ta tikai, tago a tarai
dia varogop par piram, u
vateten tar ra nga kai God ma
ra dovotina. Dave, i takodo
ba da tar ra totokom tai ra
Kaisar ba pata?
15 Avet a tar ia laka, ba
koko avet a tar ia? Ma i
nunure kadia vaongo, ma i
tir diat: Dave go ava valar
iau? Uti tika na denaria, ina
gire.
16 Ma dia kap tar ia. I tir
diat: A malalar i to ia go
tana? Ma kai ia go ra tutumu
bula tana? Ma dia biti tana
ba: Kai ra Kaisar.
17 Iesu i biti ta diat: Avat a
tul tar tai ra Kaisar a magit
par kai ra Kaisar; ma avat a
tul tar tai God bula ra magit
par kai God. Ma dia kakaian
muka tana.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 Ma ta ra umana
Sadukaio, nina diat dia pue
ra nilaun mulai, dia tadav ia,
ma dia tir ia:
19 Tena Vartovo, Moses i
ga tumu tar ia ta vevet dari:
Ba ra tutana i mat kan kana
taulai, ma pa ta natuna, tu-
rana na ben kana vavina, ma
na vangala ta umana natuna
upi kai turana.
20 A lavurua na barturana;
a luaina i ga ben kana vav-
ina, ma i mat, ma pa ta
natuna;
21 ma ra vauruana i ben
ia, ma ia bula i mat, ma pa
ta natuna; damana bula ra
vautuluna,
22 ma diat par ra lavurua,
pa ta natu i diat. Ma ra
vavina i ga mat mur ta diat.
23 Ta ra nilaun mulai, kai ia
ta diat nam ra vavina? Tago
ra lavurua par dia ga taulai
me.
24 Iesu i biti ta diat: Go laka
ra vuna ava rara tana, ta ni
pa ava nunure ra Buk Tabu
ma ra dekdek i God?
25 Ba dia laun mulai kan ra
minat, pa dia varbean, ma pa
dia tulatulai ta ra varbean,
dia vardada ma ra lavur an-
gelo arama ra bala na bakut.
26 Ma ure ra lavur minat,
ba dia laun mulai, pa ava ga
luk ia boko vang ta ra buk
kai Moses ta ra pakana ure ra
Davai, ba God i ga tatike tana
dari:

"Iau a God kai Abaraam ma
ra God kai Isak, ma ra
God kai Iakob"?
27 God, vakir a God kai ra
lavur minat, kai ra lavur
launa iat; ava rara muka.

A ngala na vartuluai
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

28 Tikai ta diat a umana
tena tutumu i pot, i valon-
gore diat dia vartir me, ma i
nunure ba Iesu i tar bali mal
diat, ma i tir ia: Nuve i ngala
ta ra lavur vartuluai parika?
29 Iesu i biti: Go ra ngala:
"Avat a Israel, avat a valon-
gore, ra Luluai kada God, ra
Luluai i tikai ka,
30 ma una mari ra Luluai
kaum God ma ra balam
parika, ma ra tulungeam
parika, ma ra nuknukim
parika, ma ra dekdekim
parika."
31 Ma go a vauruana: "Una
mari talaim da u mari mule
u." Pa ta vartuluai i ngala ta
go dir.
32 A tena tutumu i biti tana:
A dovotina, Tena Vartovo, i
boina kaum tinata, ba ia tikai
ka, ma pa ta mulai, ia kaka;
33 ma ba da mari ia ma
ra bala i dat parika, ma ra
nuknuk i dat parika, ma ra
dekdek i dat parika, ma ba
da mari ra talai dat da da
mari mule dat, go i ngala
ta ra lavur vartabar ma ra
lavur tinabar par di tuntun
tar diat.
34 Ba Iesu i gire i tata na
kabinana, i tatike tana: U, pa
u vailik kan ra varkurai kai
God. Ma namur pa ta mulai i
tadav ia ma ra tinir.

A tinir ure Kristo
(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Ma ba Iesu i vartovo ta ra
pal na vartabar, i biti: Dave
ra lavur Parisaio dia biti ba
ra Kristo natu i David?
36 David iat i ga tatike ta ra
Takodo na Tulungen dari:
"Ra Luluai i ga tatike tai
kaugu Luluai:
Una ki ta ra limagu tuna.
Ma ina vadiop kaum lavur
ebar upi ra ruarua na
kakim."
37 David i vatang ia Luluai;
ma dir tamana dave?

Iesu i tigal diat ure ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma ra kor na tarai dia
mainge tuna kana varvai.
38 Ba i vartovo, i tatike dari:
Avat a nuk pa ra lavur tena
tutumu dia mainge diat a
vanavana ma ra lolovina mal
ma upi da vatatabe diat ta ra
lavur tavul a bung,
39 ma dia mainge ra umana
kiki lua ta ra lavur pal na
lotu, ma ra umana kiki na
luluai ta ra lavur lukara;
40 dia vapar ra tabarikik
kai ra lavur ua na vavina,
ma dia vaongo ma ra umana
niaring lolovina; na tup go
diat ra varkurai.

A vartabar kai ra ua na vavina
(Luk 21:1-4)

41 Ma i ki maro ta ra vu-
vung na mani, ma i gire ra
tarai dia vuavue tar ra mani
tana; ma mangoro na uviana
dia vue tar ra ngala na mani
tana.
42 Tika na ua na vavina, a
luveana, i vut ma i vue tar ra

ivu mani ik tana, dir vardada
ma ra toea.
43 Ma i oro pa kana tarai na
vartovo pirana, ma i biti ta
diat: A dovot go iau tatike ta
vavat: Go ra ua na vavina, a
luveana, i tar vue tar ra ngala
ta go diat par dia tar vuvuai
tar ta ra vuvuvung na mani;
44 tago diat par dia tar vu-
vuai tar ta nina i tur valala ta
kadia mani ma go ra luveana
i tar vue vapar tar nina ba na
topa kana kini.

13

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

1 Ba i irop kan ra pal na
vartabar, tikai ta diat kana
tarai na vartovo i tatike tana:
Tena Vartovo, una gire go ra
umana mangamangana vat;
ma go ra mangamangana
palpal bula!
2 Ma Iesu i biti tana: U gire
go ra umana ngala na palpal?
A ik boko pa ta ivu vat dir a
va vartaun tana. da re vapar
vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

3 Ba i kiki ta ra luana na
Oliva, Petero ma Iakobo ma
Ioanes ma Andreas dia tir
vaire dari:
4 Una ve avet ba vingaia
go ra lavur magit? Ma ava
ra vakilang ba na maravai
ra bung da pait go ra lavur
magit tana?
5 Iesu i biti ta diat: Avat a
varbalaurai, kan ta tikai na
varara avat.
6 Mangoro diat a vut ma
ra iangigu, diat a biti: Iau
ia muka, ma diat a varara ta
mangoro.
7 Ba ava valongore ure ra
umana vinarubu, koko ava
ngarao tana, tago i topa ia
dari; ma ra mutuaina pata
boko.
8 Tago tika na vuna tarai
na tut ure ta ra vuna tarai,
ma tika na vuna gunan ure
ta ra vuna gunan; ma ra
umana guria diat a tup ra
umana gunan, ma ra umana
mulmulum bula; da tur pa
ra kinadik ma go ra lavur
magit.
9 Avat a nuk pa avat mulai,
tago diat a kinim tar avat ta
ra umana kivung na varku-
rai; ma diat a virit avat ta
ra lavur pal na lotu, ma avat
a tur ta ra luaina mata i
ra umana luluai na gunan
ma ra umana king, ure ra
iangigu, ma upi ra varvai ta
diat.
10 Da varvai lua ma ra bo
na varvai pire ra lavur vuna
tarai mutu.
11 Ba di ben avat upi ra
varkurai, ma ai tul tar avat,
koko avat a ngarao ba ava
avat a tatike; avat a tatike ke
nam da vanuk tar ia ta vavat
ta nam ra pakana bung; tago
vakir avat ava tata, a Takodo
na Tulungen iat.
12 Ma tikai na tul tar tu-
rana upi na virua: ma ra
tutana na tul tar natuna; ma
ra umana bul diat a tut ure
tama i diat ma na i diat, upi
da doko vue diat.
13 Ma ra tarai par diat
a milmilikuane avat ta ra
iangigu; ma nina i tur
padikat tuk ta ra mutuaina,
da valaun ia.

A magit i milmilikuan
(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

14 Ma ba ava gire ra magit
i milmilikuan ta ra nila i tur
ta nam ba pa i ko ba na tur
tana (nina i luk go boina ba
na matoto tana), boina ba
diat, dia ki Iudaia, diat a lop
urama ra lualuana;
15 ma nina i ki ra ul a pal
koko na vana ba, ma na ruk
upi na kap vairop ta magit
mara na pal;
16 ma nina i ki ra pui, koko
na talil upi kana mal na tu-
batuba.
17 Na kaina ta diat dia kap
bala ma ta diat bula dia vau
ra bul ta nam ra e.
18 Avat a araring upi koko
na dari ta ra kilala na mu-
dian.
19 Tago na tup ia ra kinadik
ta nam ra e, pa ta i varo-
gop me papa amana ta ra
vunapai ra vavaki, ba God i
ga vavaki, tuk tar gori, ma
namur bula pata.
20 Gala ra Luluai pa i ga
kutu pit pa ra kilala, gala pa
ta muka na laun, ma i ga
rurup ia ure diat i ga pilak pa
diat.
21 Ma ba tikai na tatike ta
vavat ba: Go ra Kristo, ba
Nam, koko ava kapupi ia;
22 tago ta umana Kristo
vavaongo, ma ta umana
propet vavaongo diat a
vana rikai, diat a ve tar
ta umana vakilang ma ta
umana papalum na kinaian
upi diat a varara valar diat
di ga pilak pa diat.
23 Avat a nuk pa ia; go iau
tar ve value avat ta ra lavur
magit par.

Natu i ra tutana na pot
(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

24 Ta nam ra kilala, ba i par
nam ra kinadik, a matana
keake na bobotoi, ma ra gai
pa na pupua,
25 ma ra lavur tagul diat a
burabura marama ra bakut,
ma ra umana dekdek ta ra
bakut diat a dadadar.
26 Ta nam ra kilala diat a
gire Natu i ra tutana i vut ta
ra lavur bakut ma ra ngala
na dekdek ma ra minamar
bula.
27 Ma na tulue ra lavur
angelo, ma na varurue kana
tarai, nina i ga pilak pa diat
ta ra ivat na matana vuvu,
maro ra ngu na rakarakan a
gunagunan tuk ta ra ngu na
bakut.

Ra vartovo valavalar kai ra lovo
(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

28 Avat a valongore ra var-
tovo valavalar ure ra lovo:
Ba ra ingaingarina i to na gol,
ma i tar mapmapina nagam,
ava nunure ba ra kilala na
malamalapang i maravai;
29 ma avat bula, ba ava
gire go ra lavur magit, avat a
nunure ba i ki maravai, pire
ra umana mataniolo iat.
30 A dovot go iau tatike ta
vavat ba: Go ra taun tarai pa
na ga panie, ba pa di ga pait
ot pa boko go ra lavur magit
parika.
31 A lavur bakut ma ra
rakarakan a gunagunan bula
na ga panie, ma kaugu lavur
tinata pa na ga panie.

Pa ta i nunure ra bung ba ra pakana bung
(Mat 24:36-44)

32 Ma pa ta i nunure nam
ra bung ba ra pakana bung,
a lavur angelo ra bala na
bakut pata, ma Natuna pata,
ia kaka Tama.
33 Avat a nuk pa ia, avat a
varbalaurai, ma avat a arar-
ing, tago pa ava nunure nam
ra e.
34 Da ra tutana i ga vana
kan ra kubana, i ga tul tar
ra varkurai tai kana umana
tultul, ma i tibe ra papalum
ta diat par tikatikai, ma i ve
ra tena balabalaure banbanu
ba na mono, ma i vana tai ta
ra vuna gunan.
35 Avat a mono, tago pa ava
nunure ba vingaia ra Luluai
na pal na pot, ba ta ra ravian,
ba ta ra mutumut, ba ra loko
i riki, ba ta ra malana;
36 kan na pot vakaian, ma
na gire tadav avat ava va mat
ika.
37 Ma go iau tatike ta vavat
parika: Avat a mono.

14

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Ba i par a ivu bung mulai
di tur pa ra lukara na bolo
lake ma ra gem ba pa i leven;
ma ra umana tena tutumu
dia varpit upi diat a vagu pa
ia, ma upi diat a doka;
2 ma dia tatike: Koko ta
ra lukara, kan ra tarai diat a
urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mat 26:6-13; Ioa 12:1-8)

3 Ma ba i ki ta ra nian aro
Betania ta ra kuba i Simon,
ra vukavuka, tika na vavina i
tadav ia ma ra pal a tava nina
a varku i ki tana, i ngatngat
muka; ma i pamar ra pal a
tava, ma i lingire ra varku ta
ra uluna.
4 Ta ra umana dia kankan
tana, dia biti dari: Ta ra ava
di vole ra varku dari?
5 Dave pa di ga ivure go
ra varku upi ta utul a mar
na denaria upi da tabar ra
umana luveana me? Ma dia
tata mukumuk ure nam ra
vavina.
6 Iesu i biti: Avat a nur vue;
ta ra ava ava vatakunuane?
A bo na papalum i tar pait ia
tagu.
7 Tago a lavur luveana dia
ki vatikai pire vavat, ba ava
mainge avat a pait ra boina
ta diat, avat a pait ia ka, ma
iau, pa ina ki vatikai pire
vavat.
8 I tar pait valar pa nam ra
magit i topa ia ba na pait ia; i
tar tap value kapi ra pakagu
upi ra pupunang.
9 A dovot go iau tatike
ta vavat: A.gunan par da
varve ra bo na varvai tana
ta ra rakarakan a gunagunan
parika, da varvai bula tana
ure go ra magit go ra vavina i
tar pait ia, upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu
(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

10 Tikai ta diat ra vinun ma
a ivut, Iudas Iskariot, i vana
tadav ra umana tena tinabar
ngalangala upi na tul tar ia ta
diat.
11 Ba dia valongore, dia
gugu tana, ma dia vatading

ia ma ra mani. Ma i nununuk
ba na vagu mal davatane tar
ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

12 Ma ta ra luaina bung ta
ra e na gem ba pa i leven,
ba dia tul tar ra magit na
bolo lake tana, kana tarai na
vartovo dia tir ia: U mainge
ba avet a vana uve, upi avet a
mal pa am magit na bolo lake
tana?
13 I tulue ra ivut ta diat
kana tarai na vartovo, i
tatike ta dir dari, Amur a olo
ta ra pia na pal, ma amutal
a varkuvo ma ra tutana i
kapkap ra la na tava, ma
amur a mur ia;
14 ba i olo tai ta pal, amur
a tatike tai ra luluai i nam
ra pal, dari: A Tena Vartovo
i biti ba: Akave ra pal na
vaira, ba avet ma kaugu tarai
na vartovo avet a en ra magit
na bolo lake tana?
15 Ma ia iat na ve tar ta
mumur ra ngala na pakana
pal liu, di tar vangan ia, ma
di tar mal ia; amur a mal pa
ra adat i tana.
16 A ura tutana na vartovo
dir vana, ma dir olo ta ra
pia na pal, ma dir gire tadav
nam parika i ga tatike; ma
dir vaninare ra magit na bolo
lake.
17 Ba i ravian, i pot, diat ma
ra vinun ma a ivut.
18 Ba dia kiki ma dia iaian,
Iesu i biti: A dovot go iau
tatike ta vavat: Tikai ta vavat
na vagu tar iau, nina ba amir
a ian me.
19 I vura tabun ra bala
i diat par, ma dia tir ia
tikatikai ba: Iau laka?
20 I biti ta diat: Tikai ta
vavat a vinun ma a ivut, nina
ba amir, amir a tatak ta ra la.
21 Tago Natu i ra tutana na
virua da di ga tar tumu i ure;
ma na kaina tai nina i vagu
tar Natu i ra tutana; gala na
boina ta nam ra tutana, gala
pa di ga kava.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

22 Ba dia iaian boko, i vatur
ra gem, i lotu pa ure ma i
tabik ia. ma i tul tar ia ta diat,
ma i tatike: Avat a vatur go;
go a pakagu.
23 Ma i vatur ra la, ma ba i
tar pite varpa, i tul tar ia ta
diat, ma dia momo par tana.
24 Ma i biti ta diat: Go a ga-
pugu kai ra kunubu, i talingir
ure ra mangoro.
25 A dovot go iau tatike ta
vavat: Pa ina mome mule
ta vuai na vain tuk tar ta
nam ra bung ba ina mome ra
kalamana ta ra varkurai kai
God.
26 Ba dia tar kaile vapar
vue ra kakailai na pite varpa,
dia vana oai ta ra luana na
Oliva.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue
(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

27 Iesu i tatike ta diat: Avat
par avat a tabunuane boko
iau; tago di ga tumu ia: “Ina
kita ra tena balabalaure sip
ma ra lavur sip diat a varba-
iai vurvurbit.”

28 Ba di tar vatut pa mule
iau kan ra minat, ina lualua
ta vavat urama Galilaia.
29 Petero i tatike tana: Ba
dia tabunu par, iau pata.
30 Iesu i biti tana: A dovot
go iau tatike tam, ba gori, go
i marum, ba ra loko pa i vau-
tul a riki boko, una vautul a
pue vue iau.
31 Ma i tatike vangangal go
ra tinata: Ba dor a virua
varurung, pa ina pue vue
u. Ma diat par dia biti bula
damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 Dia pot ta ra gunan
a iangina Getsemane; ma i
tatike tai kana tarai na var-
tovo: Avat a ki ati, ba ina
araring pa.
33 Ma i agure Petero ma
Iakobo ma Ioanes, ma i tur
pa ra kinaian ma i tup ia ra
purpuruan pirana.
34 Ma i tatike ta dital: A tu-
lungeagu i tabun muka da na
mat, amutal a ki ati, amutal a
mono.
35 Ma i vana na lua ra ik,
ma i va timtibum ra pia, ma i
araring ba ona na topa ia, go
ra pakana bung na vana kan
ia.
36 Ma i biti: Aba, Tama, u
pait valar pa ra lavur magit
parika, una tak vue go ra la
kan iau; ma koko da pait nam
ba iau mainge, da pait ika
nam ba u mainge.
37 Ma i vut mulai, i gire
tadav dital, dital va mat ika,
ma i tatike tai Petero: Simon,
u va mat vang? Dave pa u
mono maravut iau ta kopono
pakana bung uka?
38 Amutal a mono ma amu-
tal a araring kan da valam pa
amutal; a tulungen i ongo, ia
ka ra palapaka i malmalu.
39 Ma i vana mulai, ma i
araring, i tatike mule nam ra
tinata.
40 I pot mulai, ma i gire ta-
dav dital, dital va mat mulai,
tago i matmat ra mata i dital;
ma pa dital nunure ba ava
dital a tatike tana.
41 Ma i pot ra vautuluna
pakana, ma i tatike ta di-
tal: Amutal a va mat boko,
amutal a ngo pa, i topa ia,
ra pakana bung i tar vut; di
tar vagu tar Natu i ra tutana
ta ra lima i ra umana tena
varpiam.
42 Amutal a tut, dat a vana,
i maravai nam ba na vagu tar
iau.

Di vagu pa Iesu
(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

43 Ba i tatata boko, Iudas,
tikai ta diat ra vinun ma a
ivut, i pot, diat ma ra kor na
tarai dia kapkap ra umana
pakat ma ra umana ram
tai ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana pat-
uana.
44 Nam i tar vagu tar ia, i
tar ve tar ana vakilang ta diat
dari: Nina ba ina galum ia,
ia muka, avat a kinim ia, ma
avat a ben vaire pa ia, avat a
balaure mal ia.
45 Ba i tar pot, i tadav
vuavue, ma i biti ba: Tena
Vartovo, ma i manga galum
ia.
46 Ma dia vatur ia, ma dia
kinim vake.

47 Ma tikai ta diat dia tur
maravai, i ele pa kana pakat,
ma i kita ra tultul kai ra tena
tinabar i lualua, ma i kutu
vue ra talingana.
48 Ma Iesu i tatike ta diat:
Ava ti vana uti da upi ra tena
nilong, ava kapkap ra umana
pakat ma ra umana ram upi
avat a kinim iau laka?
49 A bungbung parika da ga
ki na pal na vartabar, ma iau
ga varvartovo, ma pa ava ga
kinim iau; di pait go upi da
pait ot pa ra Buk Tabu.
50 Ma ra taraina dia vana
par kan ia, dia lop.
51 Ma tika na barmana i
mur ia, i vavauluvai ma ra
mal kumau; ma dia kinim ia;
52 ma i vungue ra mal ku-
mau, i lop damana ka.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

53 Dia ben pa Iesu tadav
ra tena tinabar i lualua; ma
ra lavur tena tinabar ngalan-
gala, ma ra lavur patuana,
ma ra lavur tena tutumu dia
vana varurung.
54 Petero i ga murmur ara
iat, ma i olo ta ra gunan kai
ra tena tinabar i lualua, ma
dia kiki ma ra umana tultul,
i madir ta ra viro na iap.
55 A lavur tena tinabar
ngalangala, ma ra kivung
par dia nuknuk upi ta varvai
ure Iesu, upi da doka.
56 Mangoro dia varvai
vavaongo ure ma pa i
vardada kadia varvai.
57 Ta umana dia tur dia
varvai vavaongo ure dari:
58 Ave ga valongore i tatike
dari: Ina re vue go ra pal na
vartabar di ga pait ia ma ra
lima i ra tarai, ma ina pait
pa mule ta tikai tai ra utul a
bung uka, ma pa ta lima na
maravut i tana.
59 Ma kadia umana varvai
pa dia vardada bula.
60 A tena tinabar i lualua
i tur livuan ta diat, ma i tir
Iesu dari: Dave, pa kaum ta
tinata na balbali?
61 Ma;, ki mut uka, pa i vue
ta tinata. Ma ra tena tinabar
i lualua i tir mule: U laka ra
Kristo, Natu i Nina i ti Doan
Muka?
62 Iesu i tatike: Iau muka
nam, ma avat a gire boko
Natu i ra tutana i kiki ta ra
lima tuna i ra dekdek, ma na
vut ma ra lavur bakut liuliu.
63 A tena tinabar i lualua
i rada kana umana mal, ma
i tatike: Da mainge mule ra
umana tena varvai upi ra
ava?
64 Ava tar valongore ra
varvul, ava ava nuk ia? Ma
diat par dia kure ba i topa ia
pi na virua.
65 Ma ta ra umana dia gami
ia ma dia pulu ra matana,
dia par ia, ma dia biti tana:
Una varvai na propet; ma ra
umana tultul, ba dia vatur pa
mule, dia tibul ia.

Petero i pue vue Iesu

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

66 Ba Petero i ki ara ra pia,
a vavina, a tultul kai ra tena
tinabar i lualua, i pot;
67 ba i gire Petero i man-
madir, i bobobe, ma i biti:
U bula avat ma Iesu ra te
Nasaret.
68 Ma i varpuai, i biti:
Pa iau nunure, ma pa iau

nunure kaum tinata; ma i
irop ura ra mata palpal; ma
ra loko i riki muka.
69 Ma ra vavina i gire mule,
ma i ve diat dia tur pirana,
dari: Go bula diat.
70 Ma i varpuai mulai. Ma
ra ik boko, diat dia tur mar-
avai, dia tatike tai Petero: A
dovotina u bula avat; tago u
a te Galilaia.
71 Ma i varvul, ma i vaval-
ima ba: Pa iau nunure go ra
tutana ava varvai tana.
72 Ma ra loko i vaura riki
muka. Ma Petero i nuk pa ra
tinata ba Iesu i ga tatike tana:
Ba ra loko pa i ti vaura riki,
una vautul a pue vue iau. Ba
i nuknuk tana, i tangi muka.

15

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:2,11-14; Luk 23:1-5; Ioa 18:28-38)

1 Ba ra malana, a umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana tena tutumu ma
ra kivung par, dia tata guvai,
dia vi Iesu, ma dia kap ia, ma
dia tul tar ia tai Pilato.
2 Pilato i tir ia: U laka ra
King kai ra Iudaia? Ma i
tatike bali ia dari: U iat, u tar
tatike.
3 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala dia takun ia ma
ta mangoro na mangaman-
gana.
4 Pilato i tir ia mulai, dari:
Vakir kaum ta tinata na bal-
bali? Una valongore, aivia go
ra mangamangana dia takun
u me?
5 Iesu pa i vue ta ik a tinata;
ma Pilato i kaian tana.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Ioa 18:39–19:16)

6 Ta ra lukara i palapala
vue tana tadav diat tikai ta
diat, di ga banubat diat, nina
iat dia vatang upi ia.
7 Ma tikai, a iangina
Barabas, di ga vi ia varurung
ma diat, dia ga tut na
vinarubu na varpiam, ma
dia ga vardodoko ta ra
vinarubu.
8 A kor na tarai dia vana
pirana, ma dia lul ia, ba na
pait nam ra magit i papait
vatikene.
9 Pilato i tir diat: Ava
mainge laka ba ina pala tar
ra King kai ra Iudaia ta va-
vat?
10 Tago i nunure ba ra
lavur tena tinabar ngalan-
gala dia tar vi tar ia ta ra
varngu ka.
11 Ma ra lavur tena tin-
abar ngalangala dia ununue
ra kor na tarai upi da pala tar
Barabas tadav diat.
12 Pilato i tir mule diat:
Ava ina pait ia tai nina ava
vatang ia ba ra King kai ra
Iudaia?
13 Ma dia oraoro mulai
dari: Da ot ia ta ra bolo.
14 Pilato i tir mule diat:
Dave, ava ra varpiam i tar
pait ia? Ma dia oraoro mat
dari: Da ot ia ta ra bolo.
15 Pilato i mainge na vama-
ram ra tarai, ma i pala vue
Barabas tadav diat, ma ba i
tar virit kapi Iesu, i tul tar ia
upi da ot ia ta ra bolo.

A tarai na vinarubu dia kulume Iesu
(Mat 27:27-31; Ioa 19:2-3)

16 Ma ra umana tena
vinarubu dia ben tar ia ta

ra ngungu pal kai ra tena
varkurai na gunan, ma dia
oro varurue kadia loko na
tarai par.
17 Ma dia ule tar ra mal
meme tana, ma dia vipuar ia
ma ra kait dia ga vir ia;
18 ma dia vatatabai pa ia
dari: U nam? U ra King kai
ra Iudaia?
19 Ma dia kita ra uluna ma
ra vuvur ma dia nami ia,
ma dia va timtibum, dia lotu
tadav ia.
20 Ba dia tar kulume pa
ia, dia. pala vue ra mal
meme, ma dia ule tar mule
kana umana mal. Ma dia ben
vairop ia upi da ot ia ta ra
bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

21 Tikai i vanavana pakit, a
iangina Simon, a te Kirene, i
vana maro ra gunan na uma,
tama i dir Alekandro ma Ru-
pus, ma dia vo pa ia pi diat,
upi na puak kana bolo.
22 Dia agure ta ra gunan, a
iangina Golgota, a kukurai ra
iang i nam ba: A pia na lor.
23 Ma dia tul tar ra vain
tana di ga pota ma ra bira na
davai, ma i vue ke.
24 Ma dia ot ia ta ra bolo,
ma dia tibe kana umana mal
ma dia ilailam upi diat, ba
nuve tikatikai na kap ia.
25 I tar lavuvat na pakana
bung, ba dia ot ia ta ra bolo.
26 Di tumu ra tinata na
vartakun arama liu dari: Go
Iesu ra King kai ra Iudaia.
27 Dia ot varurue dital ma
ra ivu tena nilong tai ta ra ivu
bolo, tikai ta ra limana tuna,
ma ta ra tikai ta ra mairana.
[
28 Ma dari di ga pait ot pa
ra tutumu na Buk Tabu nina
i biti: “Di ga luk guve ma ra
umana tena varpiam.”]
29 Ma diat dia vanavana
pakit ia, dia kulkulume baie,
ma dia loe ra ulu i diat, ma
dia tatike: U, u re vue ra pal
na vartabar, ma una pait pa
mule tai ta ra utul a bung
uka,
30 go una valaun mule u,
ma una irop kan ra bolo.
31 Damana bula ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana tena tutumu dia
varkulumai tana, dia biti
vargil ta diat: I tar valaun ra
umana enana; pa i tale ba na
valaun mule.
32 Boina ba ra Kristo, a
King kai ra Israel, na irop
kan ra bolo, upi dat a gire,
ma dat a nurnur tana. Ma dir
bula, di ga ot varurue dital
tai ta ra ivu bolo, dir bor ia.

Iesu i mat
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

33 Ba i tar keke tur, a guna-
gunan parika i bobotoi tuk ta
ra utul a pakana bung.
34 Ma ta ra utul a pakana
bung, Iesu i manga oro dari
ma ra ngala na nilaina: Eloi,
Eloi, lama sabaktani, a kuku-
rai nam ra tinata: Kaugu
God, kaugu God, dave u vana
kan iau?
35 Ta umana ta diat dia tur
maravai, ba dia valongore
dia biti: Go i oro Elias.
36 Ma tikai i vutvut, i
vabilim ra mamakai ma ra
vain manmanin, ma i vung
ia ta ra vuvur, ma i tulue tar

ia upi na mome, ma i tatike:
Tuka; dat a gire kan Elias na
vut upi na puak vairop ia.
37 Ma Iesu i manga kukula,
ma i vungue ra tulungeana.
38 Ma ra mal na rurua kutu
ta ra pal na vartabar i tarada
kakit, i tur pa ia arama liu ma
i tuk ura ra pia.
39 Ba ra luluai na tarai na
vinarubu, nina i tur pirana, i
gire i vungue ra tulungeana
damana, i tatike: A dovotina,
go Natu i God.
40 Ta ra umana vavina
bula dia giragire maro vailik,
Maria Magdalene, ma Maria
na i Iakobo ikilik ma Ioses,
ma Salome bula diat;
41 go diat dia ga mur ia, ba
i ki Galilaia, ma dia ga tora-
torom tana; ma mangoro na
vavina bula, dia ga varagur
me urama Ierusalem, diat.

*Di vadiop Iesu ta ra ba-
bang na minat*
*(Mat 27:57-61; Luk 23:50-
56; Ioa 19:38-42)*

42 Ba i ravian, tago a Van-
inara, a bung i vut lua ta ra
Bung Sabat,
43 Iosep a te Arimataia, a
luluai di manga ru ia, i nur-
nur bula upi ra varkurai kai
God, i vana pire Pilato, ma i
lul pa ra minat i Iesu.
44 Pilato i kaian ba i matoto
ba i tar mat, ma i oro pa ra
luluai i ra tarai na vinarubu,
i tir ia ba i tar mat amana ba
pata?
45 Ba i tar matoto pa tai go
ra luluai, i tul tar ra minatina
tai Iosep.
46 Ma i kap ra mal kumau,
i puak vairop ia, ma i pulu
ia ma ra mal kumau, ma i
vadiop ia ta ra babang na
minat, di ga kala ia ta ra
papar a vat; ma i pul bat ra
matana ma ra vat i ta.
47 Ma Maria Magdalene,
ma Maria, na i Ioses, dir gire
go di vadiop ia tana.

16

A tinut mulai
*(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12;
Ioa 20:1-10)*

1 Ba i par ra Bung Sabat,
Maria Magdalene, ma Maria,
na i Iakobo, ma Salome, dital
kul pa ra umana varku i ang
na vuvuvul upi dital a dang
ia me.
2 Amana ra kavunvun ta ra
luaina bung ta ra vik dital
vana, ma dital pot ta ra ba-
bang na minat ba ra keake i
tar vana rikai.
3 Ma dital tir vargiliane
boko dital dari: Ia na pul vue
nam ra vat i ta ta ra matana
babang na minat?
4 Ma ba dital tonok, dital
gire ba di tar pul vue ra vat
i ta, tago a ngir.
5 Ba dital ruk ta ra babang
na minat, dital gire tika na
barmana, i ki ta ra papar a
lima tuna, i mong ma ra mal
pua, ma dital burut i tana.
6 Ma i tatike ta dital: Koko
amutal a burut; amutal nuk
upi Iesu ra te Nasaret, nina di
ga ot ia ta ra bolo; i tar laun
mulai; pa i bang ati; gire,
go kana vava di ga vadiop ia
tana.
7 Amutal a vana, amutal a
ve kana tarai na vartovo ma
Petero ba i lualua pa avat
urama Galilaia; avat a gire
abara, da ania i ga ve avat.

8 Ma dital lop kan ra
babang na minat, tago i
tup dital ra dadadar ma ra
bunurut; ma pa dital tata pa
ta tikai, tago dital burut.

TAI TA UMANA TUTUMU
LUA DI GA VAPAR VUE DARI

Iesu i tur na vevei pire
Maria Magdalene
(Mat 28:9-10; Ioa 20:11-
18)

9 [Ba i tar laun mulai
amana ra kavunvun ra
luaina bung ta ra vik, i tur
kapet rikai lua pire Maria
Magdalene, nina i ga okole
vue ra lavurua na tabaran
kan ia.

10 Ma Maria i vana, i ve
diat dia ga varait me, tago dia
lingligur ma dia tangtangi
upi ia.

11 Ba dia valongore ba i tar
laun mulai, ma ba Maria i tar
gire, pa dia nurnur.

Iesu i tur na vevei pire ra
ivut
(Luk 24:13-35)

12 Ba i par go ra lavur
magit, i tur na vevei pire ra
ivut ta diat ba dir vanavana
na nga ta ra gunagunan ma i
enana ra pakana.

13 Ma dir vana, dir ve diat
par; ma pa dia ga nurnur ta
dir.

Iesu i tur na vevei pire ra
vinun ma tikai
(Mat 28:16-20; Luk 24:36-
49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

14 Namur, i tur na vevei
pire ra vinun ma tikai iat, ba
dia kiki ta ra nian, ma i bor
diat, tago pa dia ga nurnur,
ma tago i leo ra bala i diat,
tago pa dia ga nurnur ta diat
dia ga gire ba i tar laun mu-
lai.

15 Ma i tatike ta diat: Avat a
vana ta ra rakarakan a guna-
gunan parika, avat a varve ra
bo na varvai tadav ra tarai
parika.

16 Da valaun nina i nurnur
ma di baptaisoa, ma da kure
bali nam ba pa i nurnur.

17 Go ra umana vakilang
diat a murmur diat dia
nurnur: Diat a okole vue
ra umana tabaran ma ra
iangigu; diat a tata ma ra
umana enana tinata;

18 diat a vatur ra umana
vui, ma ba dia mome ra
taring, pa na vakaina diat
muka, diat a vung ra lima i
diat ta ra umana minait, ma
diat a lagar tana.

Iesu i tutua urama ra bala
na bakut
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-
11)

19 Ba ra Luluai Iesu i tar
tata kakapi ta diat, i tutua
urama ra bala na bakut, ma
i ki ta ra lima tuna tai God.

20 Ma dia vana, dia varvar-
vai vurvurbit, ma ra Luluai
i papalum maravut diat, ma
i vadovot ra tinata ma ra
umana vakilang dia murmur
tana. Amen.]

TAI TA RA UMANA TU-
TUMU LUA DI GA VAPAR VUE
DARI
*

* **16:20:** [9] A utul a vavina dital vana pire Petero ma ra umana talaina, ma dital ve tar ta diat ra ik a varvai ure ra lavur magit ba di tar ve dital ure. [10] Namur ta go, Iesu iat i tulue vurvurbit diat ma ra varvai i gomgom ma i laun pa na mutu, ure ra varvalaun, papa ra mata na taur ma tuk ta ra mata na taoai.

A BO NA VARVAI LUKA I GA TUMU IA

A tinata lua

1 Tago mangoro dia tar
tumu ra varvai ure ra lavur
magit di kapupi ia pire dat,
2 da diat dia ga gigira papa
ra vunapaina ma dia ga tul-
tul ta ra tinata, dia ga tul tar
diat ta vevet,
3 damana iau ga nuk ia ba
i boina ba iau bula ina tumu
mal tar ia tam, Teopilo ra
luluai, tago iau ga vakilang
vanavana ra nga i ra lavur
magit par papa amana,
4 Upi una nunure ra
dovotina ure ra lavur magit
di ga tovo u tana.

Di vaarike ba Elisabet na kava Ioanes

5 Ta ra kilala kai Erodes,
a King kai ra Iudaia, tika
na tena tinabar i ki abara a
iangina Sakaria, a vuna tena
tinabar Abia; ma kana taulai
a iangina Elisabet, a bul mur
tai Aron.
6 Dir a ura tena takodo ta ra
mata i God, dir murmur bulu
ra lavur vartuluai par ma ra
lavur varkurai bula, kai ra
Luluai.
7 Ma pa ta natu i dir, tago
Elisabet i biu, ma dir a ura
patuana.
8 Io, ba i papait boko ra
papalum kai ra tena tinabar
ta ra mata i God, ta ra e
na papalum kai kana vuna
tarai,
9 ma varogop ma ra
mangamangana iat ta ra
papalum kai ra tena tinabar,
kana ra tiniba pi na ruk ta ra
pal na vartabar kai ra Luluai
upi na tun ra magit i ang na
katkat.
10 Ma ra kor na tarai par
dia araring ra pia ta ra
pakana bung di tuntun ra
magit i ang na katkat tana.
11 Ma tika na angelo kai
ra Luluai i tur pa pirana ta
ra papar a lima tuna ta ra
uguugu na magit i ang na
katkat.
12 Ba Sakaria i gire, i lavur
nuknuk tana, ma i burut
muka.
13 Ma ra angelo i tatike
tana: Sakaria, koko una bu-
rut, di tar valongore kaum
niaring, ma kaum taulai,
Elisabet, na kava natum, ma
una tar ra iangina ba Ioanes.
14 Una ga ma una gugu
boko; ma mangoro bula diat
a gugu tago da kava.
15 Tago na ngala ta ra mata
i ra Luluai, pa na mome ra
vain ba ra tava i dekdek, ma
na buka ma ra Takodo na
Tulungen papa ta ra bala i
nana.
16 Ma na ben vatalil man-
goro na natu i Israel tadav ra
Luluai kadia God.
17 Na lua tana ma ra
mangamangana kai Elias,
ma ta ra dekdekina bula;
na vamaram tar ra bala i
ra umana patuana tadav ra
umana natu i diat; ma na ben
ra lavur tena niol tadap ra
kabinana kai ra lavur tena
takodo, upi na mal pa ra tarai
kai ra Luluai.
18 Sakaria i tir ra angelo:
Ava laka ra magit ina nunure
go tana? Tago iau a patuana,

ma i manga muka ra kilala
kai kaugu taulai.
19 Ma ra angelo i tatike
tana: Iau Gabriel, iau vala
turtur ta ra mata i God; di ga
tulue iau upi ina ve u, ma upi
ina kap go ra bo na varvai
piram.
20 Io, pa una tata muka,
una papaua ka tuk ta nam ra
bung da pait ot pa go ra lavur
magit tana, tago pa u nurnur
ta kaugu tinata, nina da pait
ot pa ia boko ta kana kilala.
21 Ma ra tarai dia un-
gung pa Sakaria, dia kakaian
tago i ki vailik ta ra pal na
vartabar.
22 Ba i tar irop, i mama tata
pa diat; dia nunure ba i tar
gire ra ninana ta ra pal na
vartabar; ma i tututu ka ta
diat, ma i bombom uka.
23 Ba i tar par kana e na
balaguan, i talil mulai ra
kubana.
24 Ta nam ra e, Elisabet,
kana taulai, i lalau pa ra bul,
ma i paraparau ra ilima na
gai, i tatike:
25 Ra Luluai i tar pait ra
dari tagu ta nam ra e i gire
ung iau tana, upi na tak vue
kan iau nam ra magit iau
kaina tana pire ra tarai.

Di vaarike ba Maria na kava Iesu

26 Ba i tar laptikai kana gai
God i tulue ra angelo Gabriel
ta ra pia na pal Galilaia, a
iangina Nasaret,
27 tadav ra inip na vavina,
nina Iosep, a bul mur tai
David, i ga vapopoe bat ia; a
iang i nam ra inip na vavina
Maria.
28 I ruk pirana, ma i tatike:
Una gugu, u ti doan muka, ra
Luluai i ki piram.
29 Ma i manga lavur
nuknuk ta go ra tinata, ma
i nuknuk ra balana ba ra
varvagai ava go?
30 Ma ra angelo i tatike
tana: Maria, koko una burut,
tago God i gugu muka tam.
31 Valongore! Una lalau pa
ra bul, una kava natum, a
tutana, ma una tar ra iangina
ba Iesu.
32 Ma na rararang, ma da
vatang ia ba Natu i ra Ngala
Muka; ma ra Luluai God na
tul tar tana ra kiki na king kai
tamana David;
33 na kure vatikene ra kuba
i Iakob; kana varkurai pa na
ga mutu.
34 Maria i biti tai ra angelo:
Na dave go, tago pa amir la
ma ta tutana?
35 A angelo i tatike tana:
A Takodo na Tulungen na
ki tam, ma ra dekdek i ra
Ngala Muka na vamalur u,
ma da vatang nam ba una
kava boko ba ra tena gom-
gom, Natu i God.
36 Ma gire, niurum Elisa-
bet, ia ra tubuan na vavina,
ma di ga vatang ia ma ra
biu, ma go i tar lalau pa bula
ra bul, a tutana, ma i tar
laptikai kana gai.
37 Tago pa ta tinata kai God
ba na bilua.
38 Maria i tatike: Iau go
kari iau a tultul kai ra Lu-
luai, da pait ia tagi da kaum
tinata. Ma ra angelo i vana
kan ia.

Maria i vage pa Elisabet

39 Ta nam ra e, Maria i tut,
ma i vana lulut ta ra gunan i
lualuana ta ra pia na pal kai
Iuda;
40 ma i ruk ta ra kuba i
Sakaria ma i vage pa Elisa-
bet.
41 Ba Elisabet i valongore
ra tinata na varvagai kai
Maria, a bul i ruarua ra bal-
ana; ma Elisabet i buka ma ra
Takodo na Tulungen;
42 ma i manga tatike dari:
U kaka, u ti doan ta diat ra
vaden par, ma na doan bula
nam una kava boko.
43 Ma ia laka iau, upi na
i kaugu Luluai na vana pi-
ragu?
44 Ba iau valongore ra ni-
laim ta ra varvagai, a bul i
gugu, ma i ruarua ra balagu.
45 Ma nina i tar nurnur, i ti
doan, tago da pait ot pa nam
ra lavur magit ra Luluai i ga
tatike tana.
46 Ma Maria i tatike:
A tulungeagu i pite pa ra Lu-
luai.
47 A tulungeagu i gugu
tai God, kaugu Tena
Valaun.
48 Tago i tar gire ung
kana tultul na vavina
vakuku; tago papa
gori ra lavur taun tarai
diat a vatang iau ba
iau doan.
49 Tago nina i dekdek muka, i
tar pait kapi ra umana
ngala na magit i tagu;
ma i gomgom ra iang-
ina.
50 Ma kana varmari i tadav ra
lavur taun tarai mutu,
dia ru ia.
51 I ga ve tar ra ongor ma ra
limana; i tar re varba-
iane diat dia kolakolo
ma ra nuknuk i ra bala
i diat.
52 I tar vairop vue ra umana
king, ma i tar vangala
ra umana luveana.
53 I tar tabar vamaur pa diat
dia mulmulum ma ta
bo na magit; ma i tar
tul vamulmulum vue
ra umana tadar.
54 I tar maravut kana tultul
Israel, upi na kodop ra
varmari,
55 (Da i ga tatike tai kada
tarai lualua) tadav
Abaraam, ma ra lavur
bul mur vatikai tana.
56 Ma Maria i ki pirana da
ra utul a gai, ma i talil mulai
ta ra kubana.

Elisabet i kava Ioanes ra Tena Baptaiso

57 Ma ra bung kai Elisabet i
vut ba na kakava tana, ma i
kava ra bul tutana.
58 Ma ra lavur talaina ma
ra umana niuruna dia valon-
gore ba ra Luluai i tar manga
mari ia, ma dia gugu varu-
rung me.
59 Ba i tar lavutul kana
bung, dia vaninara ba diat
a poko kikil ra bul, ma dia
mainge upi diat a tar ra iang
i tamana tana ba Sakaria.
60 Ma nana i pue, i biti:
Koko; a iangina ka Ioanes.
61 Dia biti tana: Pa ta niu-
rum i kap nam ra iang.
62 Ma dia tir tamana, dia
tutu ia ka, ba ava i mainge da
vatang ia.
63 Ma i tutu upi ta pal a
davai, ma i tumu ia tana dari:
A iangina Ioanes. Ma dia
kaian par tana.

64 Ma i tak vuavue ra
ngiene, ma i tapala ra
karameana, ma i tata muka,
i pite pa God.
65 Ma diat par dia ki mar-
avai, dia burut muka; ma go
ra lavur tinata i po vanavana
ta ra gunagunan par Iudaia,
nina i lualuana.
66 Ma diat par dia valon-
gore, dia nuknuk vake ta ra
bala i diat, dia biti: A manga-
mangana bul ava go? Tago ra
lima i ra Luluai i ga maravut
ia.

Sakaria i varvai na propet

67 Ma tamana, Sakaria, i
buka ma ra Takodo na Tulun-
gen, ma i varvai na propet
dari:
68 Da pite pa ra Luluai, ra God
kai Israel; tago i tar
tadap ra taraina, ma
i tar pait kapi kadia
varvalaun.
69 Ma i tar vatur ra dekdek
i kada varvalaun ta
ra kuba i kana tultul
David,
70 (Da i ga tatike ma ra ngie
i kana lavur propet
papa ra vunapai ra
rakarakan a gunagu-
nan),
71 A varvalaun kan kada
lavur ebar, ma kan ra
lima i diat bula dia
milmilikuane dat;
72 Upi na vaarike ra varmari
tadav kada lavur lu-
alua, ma upi na nuk
pa kana gomgom na
kunubu;
73 Ma kana tinata bula i ga
vavalima me tai tama
i dat Abaraam.
74 Ba na valaun dat kan ra
lima i kada lavur ebar,
upi dat a toratorom
tana, ma koko dat a
burut;
75 Dat a torom ta ra luaina
matana ma ra gom-
gom, ma ra manga-
mangana takodo ta
kada nilaun par.
76 Ma da vatang u natugu, ba
u a propet kai ra Ngala
Muka;
Tago una lualua ta ra Lu-
luai, una mal are kana
lavur nga;
77 Upi da vamototone kana
tarai ta ra varvalaun,
ma ta ra punpun
vue ai kadia lavur
varpiam,
78 Ta go ra ngala na varmari
kai kada God, a lar
marama na vana rikai
ta dat i tana.
79 Na rarao taun diat dia kiki
ta ra bobotoi, ma ta ra
malur na minat bula,
upi na vateten ra kau
i dat ta ra nga na mal-
mal.
80 Ma ra bul i taiak ra
pakana, ma i dekdek vana-
vana ra tulungeana, ma i kiki
ra pupui tuk ta nam ra bung
ba na tur rikai tana pire ra
tarai Israel.

2

Maria i kava Iesu
(Mat 1:18-25)

1 Ta nam ra kilala Kaisar
Augusto i kure upi da tumu
ra iang i ra tarai ta ra
rakarakan a gunagunan
parika.
2 Go ia ra luaina tutumu
ma di pait ia ba Kirinio i kure
Siria.

3 Ma ra tarai par dia vana
ta kadia lavur pia na pal upi
da tumu ra iang i diat.
4 Iosep bula i vana marama
Nasaret, a pia na pal Galilaia,
ura Iudaia ta ra pia na pal kai
David, a iangina Beteleem,
tago ia ra te ra kuba i David,
ma kana vuna tarai kai
David bula;
5 upi da tumu ra iangina,
ma ra iang i Maria bula, nina
i ga vapopoe bat ia, ma i
tanan.
6 Ba dir ki, i ot ra bung ba
na kakava tana.
7 Ma i kava ra luaina
natuna, a tutana, ma i pulu
ia ma ra umana mal kai ra
kuramana, ma i vadiop ia
ta ra dum na nian kai ra
vavaguai, tago di tar kor vue
dital ta ra pal na vavagil.

A umana tena balabalaure sip ma ra umana angelo

8 Ta umana tena balabal-
aure sip dia mono bat kadia
kikil na sip ra marum ara
ra pui maravai ta nam ra
gunan.
9 Ma ra angelo kai ra Lu-
luai i tur pa pire diat, ma
ra minamar kai ra Luluai i
rarao kikil diat, ma dia burut
muka.
10 A angelo i tatike ta diat:
Koko avat a burut, tago iau
pot ma ra bo na varvai na
gugu muka ba na tadav ra
lavur tarai par;
11 tago gori di tar kava
kavava Tena Valaun, nina ba
Kristo, ra Luluai, ta ra pia na
pal kai David.
12 Ma avat a vakilang ia
dari: Avat a gire tadav ra
kuramana di ga pulu ia ma ra
umana mal kai ra kuramana,
ma i vava ta ra dum na nian
kai ra vavaguai.
13 Ma mangoro na te ra
bala na bakut dia pot vaka-
ian maravut nam ra angelo,
dia pite pa God, ma dia
tatike:
14 A pite varpa urama muka
pire God,
Ma ra malmal ta ra
rakarakan a gunagu-
nan parika pire nam
ra tarai dia varmaram
me.
15 Ba ra umana angelo dia
tar vana kan diat urama ra
bala na bakut, a umana tena
balabalaure sip dia biti: Go
dat a vana Beteleem, dat a
gire nam ra magit di tar pait
ia, a Luluai i tar ve dat i tana.
16 Ma dia vana lulut, dia gire
tadav Maria ma Iosep ma ra
kuramana, ma i vava ta ra
dum na nian kai ra vavaguai.
17 Ba dia gire, dia vaarike ra
tinata di ga tatike ure go ra
bul.
18 Ma diat par dia valongore,
dia kakaian ta ra lavur tinata
ra umana tena balabalaure
sip dia varvai tana.
19 Ma Maria i kodop vake go
ra lavur tinata, ma i nuknuk
ia ta ra balana.
20 A umana tena balabalaure
sip dia talil, dia pite pa God
ma dia ru ia ta ra lavur magit
dia tar valongore, ma dia tar
gire bula, da nina di ga ve
diat i tana.

Di vaiang Iesu

21 Ba i par ra lavutul na
bung upi da poko kikil ia, dia
vaiang tar ra iangina ba Iesu,
da ra angelo i ga vatang tar ia
ba pa di ga ti lalau pa ia boko.

Di tul tar Iesu tai ra Luluai

22 Ba i tar par ra lavur bung
na varvagomgom ure dir, da
ra varkurai kai Moses, dir
kap ia urama Ierusalem, upi
dir a tul tar ia tai ra Luluai,
23 (da di ga tumu ia ta ra
varkurai kai ra Luluai: Da
vatang ra lavur bul tutana
par ba di turpi ma diat, ba
ra umana gomgom pire ra
Luluai),
24 ma dir vartabar da ra
tinata ta ra varkurai kai ra
Luluai ma ra ivu uka, ba ra
ivu nat na balu.
25 Tika na tutana i ki
Ierusalem, a iangina Simeon,
a tena takodo, ma ra tena
variru bula, ma i kiki ung upi
ra varmaram kai ra Israel;
ma ra Takodo na Tulungen i
ki tana.
26 A Takodo na Tulungen i
ga vamatotone, ba pa na mat
boko, na gire value ra Kristo
kai ra Luluai.
27 Ma i ruk ma ra Tulungen
ta ra pal na vartabar, ma
ba dir taulai dir pot ma ra
kuramana Iesu, upi dir a pait
nina ra mangamangana tana
da ra varkurai,
28 i puak pa ia, i pite pa
God, ma i tatike:
29 Luluai, go una pala vue
kaum tultul,
Upi na vana ma ra var-
maram, da kaum
tinata:
30 Tago ra ura kiau na
matagu dir tar gire
kaum varvalaun,
31 Nina u tar mal pa ia ta ra
mata i ra lavur vuna
tarai par;
32 A kapa upi na vateten
ra lavur Tematana, ma
upi ra minamar bula
kai kaum tarai Israel.
33 Tamana ma nana dir kaian
ta go ra lavur tinata dari ure;
34 ma Simeon i tata vadoane
dir, ma i tatike tai nana,
Maria: Di ga vaki go ra bul
upi mangoro na tarai Israel
diat a bura tana, ma man-
goro diat a tut rikai tana; ma
upi ra vakilang da varpuai
tana;
35 maia, ma ra pakat na go ra
tulungeam; upi ra lavur nin-
unuk ta ra bala i ta mangoro
na po rikai.
36 Ma tikai bula, ra iangina
Ana, a propet, natu i Panuel,
ta ra vuna tarai Aser, (go ra
vavina i manga tubuan, dir
ga ki ma kana tutana ra lavu-
rua na kilala papa ta kadir
varbean,
37 ma i ga ua ta ra lavutul
na vinun ma a ivat na ki-
lakilala,) ma pa i vana kan
ra pal na vartabar, i lolotu,
ma i vevavevel, ma i araring
a bungbung na keake ma ra
bungbung na marum.
38 Ta nam ra pakana bung i
ruk, ma i pite pa God, ma i
varvai ure ra bul ta diat par
dia kiki ung pa ra varvalaun
kai Ierusalem.

Dital talil mulai Nasaret

39 Ma ba dital tar pait ot pa
ra lavur magit parika da ra
varkurai kai ra Luluai, dital
talil mulai Galilaia ta kadir
pia na pal Nasaret.
40 Ma ra bul i ga taiak vana-
vana ma i ga patuan vana-
vana bula, ma i ga buka.
vanavana ma ra kabinana,
ma ra varmari kai God i ga ki
tana.

Iesu i ki ta ra pal na vartabar

41 Ta ra kilakilala par
tamana ma nana dir vana-
vana urama Ierusalem ta ra
lukara na bolo lake.
42 Ba i tar a vinun ma a
ivut kana kilala, dital vana
urama, da ra mangaman-
gana i ra lukara;
43 ba dia tar ki vue ra
bungbunguna, dia talil, ma
ra bul, Iesu, i ki vavakai ka
Ierusalem, ma tamana ma
nana pa dir nunure;
44 dir nuk ia, ba dia
varagur ma ra tarai, ma
dir vana pa tika na bung;
dir tikatikan upi ia pire ra
umana niuru i dital ma ra
umana talai dital;
45 ba dir mama gire upi ia,
dir talil mulai Ierusalem, dir
tikatikan upi ia.
46 Ma ba dir tar tikan pa ra
utul a bung, dir na tadav ia
ta ra pal na vartabar, dia ki
ma ra umana tena vartovo, i
valavalongore diat, ma i titir
diat;
47 ma diat par dia valon-
gore, dia kaian ta kana kabi-
nana ma ta kana tinata bula.
48 Ba dir gire tadav ia, dir
kaian, ma nana i tatike tana:
Natugu, dave u tar pait ia
dari ta mimir? Amir ma
tamam, amir tar tikatikan up
u, ma i tar tabun ra bala i
mimir tam.
49 Ma i tatike ta dir: Amur
tikatikan upi iau dave? Pa
amur nunure vang ba i topa
iau, ba ina balaguan ta ra
papalum kai Tamagu?
50 Ma pa dir matoto ta go
kana tinata.
51 Ma dital irop, dital vana
Nasaret, ma i toratorom ta
dir; ma nana i kodop vake go
ra lavur tinata ta ra balana.
52 Iesu i kabinana vana-
vana, ma i taiak vanavana,
ma ra varmari kai God ma
kai ra tarai bula i ngala vana-
vana pirana.

3

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai

(Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Ioa 1:19-28)

1 Ba Kaisar Tiberio i tar
varkurai a vinun ma a il-
ima na kilala, ma Pontio Pi-
lato i tena varkurai na gunan
aro Iudaia, ma Erodes i lu-
luai aro Galilaia, ma turana
Pilipo i luluai ta ra gunagu-
nan Ituraia ma Trakoniti, ma
Lisanio ia ra luluai Abilene,
2 ma ba Anas ma Kaiapas
dir ra ura tena tinabar lu-
alua, a tinata kai God i tadav
Ioanes, natu i Sakaria ara ra
bil.
3 Ma i vana ta ra gunagu-
nan par maravai Iordan, i
varvarvai ta ra baptaiso na
nukpuku upi ra punpun vue
ai ra lavur varpiam,
4 da di ga tumu ia ta ra buk
na tinata kai Iesaia ra propet,
dari:
“A nilai tikai i oraoro ara ra
bil ba:
Avat a mal are ra nga kai ra
Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur
nga.
5 Da punang ra lavur male
par,
Ma da ap ra lavur lualuana
par,
A magit i gegagege na takodo,
Ma nina i tung pitipit na
tamataman;

6 Ma ra lavur tarai ta ra
rakarakan a gunagu-
nan parika diat a gire
ra varvalaun kai God.”
7 I tatike dari tai ra lavur
kor dia vanavana tadav ia
upi na baptaiso diat: Avat a
umana bul mur ta ra umana
vui, to ia i ga vaale avat upi
avat a lop kan ra kankan
namur?
8 Avat a vuai ra vuai vavat
ba na topa ra nukpuku, ma
koko avat a nuk ia ta ra bala
i vavat dari: Ave tamana ma
Abaraam; tago iau tatike ta
vavat ba, God na vangala ra
umana bul mur tai Abaraam
ta go ra lavur vat.
9 Ma go muka di tar vung
ra pem pire ra lavur vuna
davai, ma ra davai par, ba
pa i vuai ra bo na vuaina, da
mut vue, ma da vue ta ra iap.
10 Ma ra kor na tarai dia tir
ia: Ava avet a pait ia?
11 Ma i tatike ta diat: Nina
ba kana ra ivu olovoi, na tul
tar ta tikai tai nina ba pa
kana ta na; damana bula ra
magit na nian.
12 Ma ta umana tena bala-
balaure totokom dia pot upi
ra baptaiso, ma dia biti tana:
Tena Vartovo, ava avet a pait
ia?
13 Ma i tatike ta diat: Koko
avat a.vaongo ure ra totokom
upi na ngala tai nina di ga
kure tar ia ta vavat.
14 Ma ra umana tena
vinarubu dia tir ia: Ma avet,
ava avet a pait ia? Ma i biti ta
diat: Koko avat a vakaina ta
tikai; koko avat a vartakun
vavaongo; avat a lagar ta
kavava vapuak.
15 Ma tago ra tarai dia
nuknuk ung pa ra Kristo, ma
ra tarai par dia nununuk ta
ra bala i diat ure Ioanes, ba
ia ra Kristo bar,
16 Ioanes i tatike ta diat
par: Iau baptaiso avat ma
ra tava ka, ma tikai na mur-
mur boko, i dekdek ta mimir,
ma iau, pa iau ko upi ina
pala ra kuara na pal a kauna,
nina na baptaiso avat ma ra
Takodo na Tulungen, ma ra
iap.
17 Ma i vatur kana vuavue
vit, ma na vagomgom muka
kana vuvuvung na vit, ma na
vung varurue ra vit ta kana
pal na vuvuvung ma na tun
vue ra palina ma ra iap ba pa
da pun ia muka.
18 Ma mangoro bula ra
tinata na vargat i varve ra bo
na varvai me ta diat.
19 Ma tago i pit Erodes ra
luluai ure Erodias, ra taulai
kai turana, ma ure ra lavur
varpiam i ga pait ia,
20 Erodes i varuk Ioanes ta
ra pal na banubat ma i ga vot
mule kana mangamangana
me.

Ioanes i baptaiso Iesu
(Mat 3:13-17; Mar 1:9-11)

21 Ba di tar baptaiso ra
tarai par, di tar baptaiso Iesu
bula, ma ba i araring, a bakut
i taprei,
22 ma ra Takodo na Tulun-
gen i vana ba taun ia, ma i
vung ra pal a pakana da ra
uka, ma ra nilai tikai i arikai
marama ra bala na bakut
dari: U natugu, a bul na
vakak, iau gugu muka tam.

Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu
(Mat 1:1-17)

23 Ba Iesu i tur pa ra vartovo, i ga laun vue ra utul a
vinun na kilakilala bar, ma
ia natu i Iosep (di biti ka
damana) natu i Eli,
24 natu i Matat, natu i Levi,
natu i Melki, natu i Iana, natu
i Iosep,
25 natu i Matatio, natu i
Amos, natu i Naum, natu i
Esli, natu i Nagai,
26 natu i Mat, natu i Mata-
tio, natu i Semei, natu i Iosek,
natu i Ioda,
27 natu i Ioanan, natu i
Resa, natu i Serubabel, natu
i Salatiel, natu i Neri,
28 natu i Melki, natu i Adi,
natu i Kosam, natu i El-
madam, natu i Er,
29 natu i Iosua, natu i
Elieser, natu i Iorim, natu i
Matat, natu i Levi,
30 natu i Simeon, natu i
Iuda, natu i Iosep, natu i
Ionam, natu i Eliakim,
31 natu i Melea, natu i
Mena, natu i Matata, natu i
Natan, natu i David,
32 natu i Iese, natu i Obed,
natu i Boas, natu i Sala, natu
i Nason,
33 natu i Aminadab, natu
i Admin, natu i Ami, natu i
Esrom, natu i Pares, natu i
Iuda,
34 natu i Iakob, natu i Isak,
natu i Abaraam, natu i Tara,
natu i Nakor,
35 natu i Seruk, natu i Raga,
natu i Pelek, natu i Eber, natu
i Sala,
36 natu i Kainan, natu i
Apakad, natu i Sem, natu i
Noa, natu i Lamek,
37 natu i Matusala, natu i
Enok, natu i Iared, natu i
Maleleel, natu i Kainan,
38 natu i Enos, natu i Set,
natu i Adam, natu i God.

4

Satan i valar Iesu
(Mat 4:1-11; Mar 1:12-13)

1 Iesu i buka ma ra Takodo
na Tulungen, ma i talil maro
ra Iordan, ma ra Tulungen i
agure ura ra bil,
2 i ki tana a ivat na vi-
nun na bung, ma Satan i
valavalam ia. Pa i en ta magit
ta nam ra lavur bung; ma
ba dia tar par, i mulmulum
muka.
3 Ma Satan i tatike tana: Ba
u natu i God, una kure go ra
vat upi na gem.
4 Iesu i biti tana: Di ga
tumu ia ba: “A tarai pa dia
laun ta ra kinanang na gem
uka.”
5 Ma i agure urama, i ve tar
tana ra lavur kiki na varku-
rai ta ra rakarakan a gunagu-
nan parika ta ra ik a ngungu
pakana bung uka.
6 Ma Satan i tatike tana:
Ina tabar iu ma go ra varku-
rai parika ma ra minamar
bula tana, tago di ga tul tar
ia tagu, ma ina tabar nina me
ba iau mainge.
7 Ona una lotu tagu, kaum
parika.
8 Iesu i biti tana: Di ga
tumu ia: “Una lotu tadav ra
Luluai kaum God, ma una
torom tana ka.”
9 Ma i agure urama
Ierusalem, ma i vaki ia liu
ta ra bur na pal na vartabar,
ma i biti tana: Ba u natu i
God, una pil ba mamati;
10 tago di ga tumu ia:

"Na tul tar kana umana angelo tam, diat a balaure u.
11 Ma go bula:
"Diat a puak vatur u ma ra lima i diat, kan una tuke ra kaum ta ra vat."
12 Iesu i tatike tana: Di ga tatike: "Koko una valar ra tuluai kaum God."
13 Ba Satan i tar valam ia ma ra lavur varilam parika i vana papa kan ia.

Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia
(Mat 4:12-17; Mar 1:14-15)

14 Iesu i talil ma ra dekdek i ra Tulungen urama Galilaia, ma i rarang vanavana ta ra lavur gunagunan.
15 Ma i vartovo ta kadia lavur pal na lotu, ma diat par dia pite pa ia.

Di okole vue Iesu aro Nasaret
(Mat 13:53-58; Mar 6:1-6)

16 Ma i pot Nasaret, nam i ga tavua tana; i ruk ta ra pal na lotu ta ra Bung Sabat, da kana mangamangana iat, ma i tur upi na luluk.
17 Ma di tul tar tana ra buk kai ra propet Iesaia. Ma i pelegi ra buk, ma i na tadav ra pakana di ga tumu ia tana dari:
18 "A Tulungea i ra Luluai i ki tagu,
Tago i tar tap iau upi ina varve ra bo na varvai tadav ra lavur luveana;
I tar tulue iau upi ina varvai dari: Da papa vue diat di ga banubat diat,
Ma ra lavur pula diat a nana mulai;
Upi ina pala vue diat dia dala,
19 Ma upi ina varvai ure ra e na varvalaun kai ra Luluai."
20 Ma i paum ra buk, i tul tar ia mulai tai ra tultul, ma i ki ra pia, ma ra tarai par ta ra pal na lotu dia bobobe.
21 Ma i tatike ta diat: Gori di tar pait ot pa go ra tutumu ta ra talinga i vavat.
22 Ma dia mulaot par tana, ma dia kaian ta ra ko na tinata i tatike; ma dia titir ure ba: Go laka natu i Iosep?
23 Ma i tatike ta diat: Kan avat a tatike go ra tinata valavalar tagu: Tena valagar, una valagar iu mulai; nam par ave valongore ba u ga pait ia arama Kapernaum, una pait ia bula ati ta kaum gunan iat.
24 Ma i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Pa ta propet ba di ru ia ta kana gunan.
25 A dovot go iau tatike ta vavat ba: Mangoro na ua na vavina dia ga ki Israel ta ra kilala i Elias, ba di babat ra lavur bakut a utul a kilala ma ra laptikai na gai, ma ra ngala na mulmulum i tup ra gunagunan parika;
26 ma pa di ga tulue Elias tadav diat, tadav uka ra ua na vavina ta ra pia na pal Sarepta ta ra gunan Sidon.
27 Ma mangoro na vukavuka dia ga ki Israel ta ra kilala kai Elisa ra propet, ma pa di vagomgom ta na ta diat, ia kaka Naaman a te Siria.
28 Ma diat par dia ki ra pal na lotu, dia kankan ba dia

valongore go ra lavur tinata;
29 ma dia tut, ma dia okole
vue kan kadia pia na pal,
ma dia ben ia ta ra papar a
tavarat ta nam ra luana di
ga pait kadia pia na pal tana,
upi diat a vue valilie vaba ia.
30 Ma i vana ka livuan kan
diat.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana
(Mar 1:21-28)

31 Ma i vana Kapernaum, a
pia na pal Galilaia. Ma i tovo
diat ta ra Bung Sabat
32 ma dia kaian ta kana
vartovo, tago kana tinata i
dekdek.
33 Tika na tutana ta ra pal
na lotu, a dur na tabaran i
ovai tana, ma i oraoro mat
dari:
34 Dor dave ma u, u Iesu
a te Nasaret? U tar vut laka
upi una ubu vue avet? Iau
nunure u, u a Tena Gomgom
kai God.
35 Iesu i bor bat ia, i biti:
Una ki mut, ma una irop kan
ia. Ba ra tabaran i tar pul
vabura vue uro ra pia livuan
ta diat, i irop kan ia, ma pa i
ga vakaina.
36 Ma i tup diat par
ra bunurut, ma dia titir
vargiliane diat dari: A
tinata ava go? Tago i kure
vadekdek ra umana dur na
tabaran, ma i tulue diat ma
dia irop uka.
37 Ma ra varvai ure i vana
vurvurbit ta ra lavur guna-
gunan.

Iesu i valagar pa mangoro na minait
(Mat 8:14-17; Mar 1:29-34)

38 Ma i tut, i vana kan ra
pal na lotu, i ruk ta ra kuba
i Simon. Ma nimu i Simon
i tup ia muka ra malamala-
pang, ma dia lul ia ure.
39 I tur pa pirana, ma i
tigal ra malamalapang, ma i
oton muka; ma i tut, ma i
kudakudar ta diat.
40 Ba ra keake i vana ba,
diat par ba ra umana niuru
i diat dia mait ma ra. lavur
mangamangana minait, dia
kap diat pirana, ma i vung ra
ura limana ta diat par, ma i
valagar diat parika.
41 Ma ra umana tabaran
dia irop kan ra mangoro, ma
dia oro dari: U Natu i God.
Ma i bor bat diat, pa i nur tar
diat upi diat a tata, tago dia
nunure ba ia ra Kristo.

Iesu i varvai ta ra lavur pal na lotu Galilaia
(Mar 1:35-39)

42 Ba i tar keake, i irop, ma
i vana ta ra pakana pui, ma
ra kor na tarai dia tikan mur
ia, ma dia tadav ia upi diat
a tigal vake, pi koko na vana
kan diat.
43 Ma i biti ta diat: Ina
varve ra lavur bo na varvai
ure ra varkurai kai God ta ra
lavur enana pia na pal bula;
ure go di ga tulue iau.
44 Ma i varvai ta ra lavur
pal na lotu Galilaia.

5

Iesu i oro pa ra umana bul vartovo
(Mat 4:18-22; Mar 1:16-20)

1 Ba ra tarai dia kor
varkamkamir bat ia, ma dia
valongore ra tinata kai God
tana, i turtur ra valian ta ra
tava kikil Genesaret;
2 ma i gire ra ura mon dir
boko maravai ra valian, a

umana tena vinoara dia ga
vana kan dir, dia puk kadia
umana ubene.
3 Ma i koa tai tikai ta dir
ra ura mon, nina kai Simon,
ma i biti ba da ule ukara ra ik
kan ra valian. Ma i kiki tana,
i tovo ra kor na tarai.
4 Ba i tar par kana tinata, i
tatike tai Simon: Avat a vana
ukara ra lamanana ma avat
a vung kavava umana ubene
upi ta en.
5 Simon i biti tana: Tena
Vartovo, ave tar ongor
vatikai ra marum, ma pa ave
voare pa ta ikilik; ia kaka, ta
go kaum tinata ka ina vung
mule ra umana ubene.
6 Ba dia tar vung ia, dia
voare pa mangoro, na en
tuna, ma kadia umana ubene
i tarada;
7 ma dia kaluve ra umana
talai diat tai ta ra mon upi
diat a maravut. Ma dia tadav
diat, ma dia vabuka ra ura
mon parika, ma dir to na
dudu.
8 Ba Simon Petero i gire,
i va timtibum maravai ta
ra ura malmalikun na kak i
Iesu, ma i biti: Luluai, una
vana kan iau, tago iau a tena
varpiam.
9 Tago i kaian, ma diat bula
dia ki me, ta nam ra gogor na
en ta, dia tar voare pa ia;
10 damana bula Iakobo ma
Ioanes, a ura natu i Sebedaio,
dital varbete ma Simon. Iesu
i biti tai Simon: Koko una
burut; papa gori una voare
pa ra tarai.
11 Ba dia tar value vaur ra
ura mon, dia vana kan kadiat
parika, ma dia mur ia.

Iesu i vagomgom ra vukavuka
(Mat 8:1-4; Mar 1:40-45)

12 Ba i ki tai tika na pia
na pal, tika na tutana ba
ra vukavuka i vartamtabirit
tana, i ki tana; ba i gire Iesu,
i va timtibum pirana, ma i lul
ia dari: Luluai, ba u mainge
una vagomgom iau, una pait
ia ka.
13 Ma i tulue ra limana,
ma i tatike: Iau mainge;
una gomgom uka. Ma ra
vukavuka i par lulut kan.ia.
14 Ma i tigal ia ba koko na
ve ta tikai: Una vana, una
ve pa iu tai ra tena tinabar,
ma una tul tar nam ra magit
Moses i ga vatang upi ia, ure
kaum varvagomgom upi ra
vakilang ta diat.
15 A varvai ure go i manga
po uraure; ma mangoro na
kor na tarai dia vana varu-
rung upi diat a valongore,
ma upi da valagar kadia
lavur minait.
16 Ma i vana irai ra pupui, i
araring.

Iesu i valagar ra kakak
(Mat 9:1-8; Mar 2:1-12)

17 Ma ta tikai ta nam ra
umana bung i varvartovo,
ma ta ra umana Parisaio ma
ta ra umana tena vartovo ta
ra varkurai dia ki pirana, dia
tar vut maro ra gunagunan
parika Galilaia, ma Iudaia,
ma Ierusalem ma ra dekdek
i ra Luluai i ki tana upi na
valavalagar.
18 Ma ra tarai dia puak pa
ra vava ma tikai ra tutana
i kakak i va tana, ma dia
mainge upi diat a ruk me, upi
diat a vadiop ia pirana.
19 Ba dia mama ruk me,
tago ra kor na tarai, dia kao

urama ra ul a pal, dia tatik ia,
ma dia valure vaba ia ma ra
vava livuan, ta ra mata i Iesu.
20 Ba i gire kadia nurnur,
i tatike: To An, di tar re vue
kaum lavur varpiam.
21 Ma ra umana tena tu-
tumu ma ra umana Parisaio
dia nununuk, ma dia biti: To
ia go i varvul? To ia na
re vue ra lavur varpiam, ia
kaka God?
22 Iesu i nunure ra nuknuk
i diat, ma i tir diat: Ava nam
ava nuknuk ia ta ra bala i
vavat?
23 Nuve pa i dekdek? Ba
da tatike: Di tar re vue kaum
lavur varpiam ba dari: Una
tut, una vana ka?
24 Ma upi avat a nunure ba
Natu i ra tutana i rere vue
ra lavur varpiam ati ra pia (i
tatike tai nina i mait ma ra
kakak): Iau tatike tam: Una
tut, una puak pa kaum vava,
ma una vana ra kubam.
25 Ma i tut vuavuai ta ra
mata i diat par, i puak pa
nam i ga vava tana, ma i
vana ra kubana, ma i pite
vanavana pa God.
26 Ma dia manga kaian par
tana, ma dia pite pa God,
ma i tup diat ra bunurut, dia
tatike: Gori da tar gire ra
lavur enana magit.

Iesu i oro pa Levi
(Mat 9:9-13; Mar 2:13-17)

27 Ba i par go ra lavur magit
i vana ma i gire tadav ra
tena balabalaure totokom, a
iangina Levi, i kiki ta ra pal
na totokom, ma i biti tana:
Una mur iau.
28 Ma i tut kan kana lavur
magit parika, ma i mur ia.
29 Ma Levi i mal pa ra ngala
na lukara ure ta ra kubana;
ma mangoro muka na tena
balabalaure totokom dia ki
me ta ra nian.
30 A umana Parisaio, ma
kadia umana tena tutumu,
dia tata mukumuk ure kana
tarai na vartovo, dia biti:
Dave ava ian ma ava momo
varurung ma ra umana tena
balabalaure totokom ma ra
umana tena varpiam?
31 Iesu i biti ta diat: Diat dia
laun pa dia kaina upi ra tena
valagar, diat ika dia mait.
32 Pa iau pot upi ina oro pa
ra lavur tena takodo, ia kaka
ra lavur tena varpiam iat, ta
ra nukpuku.

A tinir ure ra vinevel
(Mat 9:14-17; Mar 2:18-22)

33 Ma dia tatike tana: A
tarai na vartovo kai Ioanes
dia vala vevel, ma dia vala
araring; damana bula diat
kai ra lavur Parisaio; ma
kaum dia iaian ma dia mo-
mamomo.
34 Iesu i tatike ta diat: A
umana talai ra taulai kalama
diat a vevel dave ba ra taulai
kalama i ki boko pire diat?
35 A kilala na vut boko ba di
tar tak vue ra taulai kalama
kan diat; ta nam ra kilala diat
a vevel muka.
36 Ma i tatike bula ra tinata
valavalar ta diat: Pa ta i arik
kutu vue ta ik kan ra kala-
mana mal upi na ingit tar ia
ta ra maulana mal; kan na
arik vakaina ra kalamana,
ma ra pakana kalamana pa
na topa bula ra maulana.
37 Ma pa ta i lolonge
tar ra kalamana vain ta
ra maulana paura, kan ra
kalamana vain na rada ra

paura, ma na talingir, ma ra
paura bula na kaina.
38 Da lolonge tar ra kala-
mana vain ta ra kalamana
paura.
39 Pa ta tutana ba i tar
mome ra maulana vain, na
mainge ra kalamana; tago na
biti: A maulana iat i boina.

6

A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Mar 2:23-28)

1 Ba i vanavana alalu ta
ra uma na kon ta ra Bung
Sabat, kana tarai na vartovo
dia doko pa ta umana vo na
kon, dia gigie ma ra lima i
diat, ma dia en ia.
2 Ta ra umana Parisaio dia
tatike tana: Dave ava pait
nam ba pa i ko ta ra Bung
Sabat?
3 Iesu i tatike ta diat: Pa
ava luk boko vang nam
David i ga pait ia ba i
mulmulum, ma diat bula dia
ga varagur me?
4 Ba i ga ruk ta ra pal
kai God, i tak pa ra gem na
ginigira, i iaian tana, ma i
tabar diat bula dia varagur
me; nina i tabu ba da en
ia, adiat ika ra umana tena
tinabar.
5 Ma i biti ta diat: Natu i ra
tutana ia ra luluai i ra Bung
Sabat.

Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Mar 3:1-6)

6 Tai tikai bula ra Bung
Sabat, i ruk ta ra pal na lotu
ma i vartovo; ma tika na
tutana i ki tana, i li ra limana
tuna.
7 Ma ra umana tena tu-
tumu ma ra umana Parisaio
dia kiki ue pa ia ba na vala-
gar bar ta ra Bung Sabat, ba
pata, upi diat a takun ia me.
8 Ma i nunure ra nuknuk i
diat, ma i tatike tai ra tutana i
li ra limana: Una tut, una tur
rikai abara livuan. Ma i tut,
ma i tur rikai.
9 Iesu i tatike ta diat: Iau
tir avat: I takodo ta ra Bung
Sabat, ba da pait ra boina
ba da pait ra varpiam? Upi
da varvalaun ba upi da var-
dodoko?
10 Ma i bobobe vurbingi-
tane diat par, ma i tatike tai
nina i li ra limana: Una tulue
ra limam; ma i tulue, ma ra
limana i ung mulai.
11 Ma dia buka ma ra
mangamangana lunga; ma
dia tata guvai, ba ava diat a
pait ia tai Iesu.

Iesu i pilak pa ra vinun ma
a ivut na apostolo
(Mat 10:1-4; Mar 3:13-19)

12 Ta nam ra e i tutua
urama ra luana upi na arar-
ing, ma ra marum par i ki
vatikai ta ra niaring tadav
God.
13 Ba i tar keake i oro pa
kana tarai na vartovo, ma i
pilak pa ra vinun ma a ivut
ta diat, ma i vatang tar diat
ba ra umana apostolo:
14 Simon, i vatang tar ra
iangina bula ba Petero, ma
Andreas, dir turana, Iakobo
ma Ioanes, Pilipo ma Batolo-
maio.
15 Mataio ma Tomas,
Iakobo, natu i Alpaio ma
Simon, di vatang ia ba ra Lup
Vararak,
16 Iudas, natu i Iakobo, ma
Iudas Iskariot, a tena vavagu.

Iesu i tovo ra tarai ma i valagar diat
(Mat 4:23-25)

17 Ma dia irop varurung me, ma dia tur ta ra pakana gunan i tamataman, ma mangoro kana tarai na vartovo, ma mangoro na tarai maro Iudaia parika ma Ierusalem, ma ra valvalian Tiro ma Sidon,
18 dia vut upi diat a valongore, ma upi da valagar pa kadia lavur minait; ma di valagar pa diat par dia kaina ma ra umana tabaran.
19 Ma ra kor na tarai par dia mainge ba diat a bili ia; tago ra dekdek i vana rikai tana, ma i valagar diat par.

A gugu ma ra niligur
(Mat 5:1-12)

20 Ma i bobobe kana tarai na vartovo, ma i tatike: Avat a lavur luveana, ava ti doan, tago kavavat boko ra varkurai kai God!
21 Avat ava mulmulum gori, ava ti doan; tago avat a maur boko. Avat ava tangi gori, ava ti doan; tago avat a nongon boko!
22 Ava ti doan ba ra tarai dia milmilikuane avat, ma ba dia turtur irai kan avat, ma ba dia kaba avat, ma ba dia vul ra iang i vavat da ra kaina ta, ure ra iangigu parika!
23 Avat a ga ta nam ra bung, ma avat a pil ma ra gugu, tago na ngala kavava vapuak arama ra bala na bakut; tago kadia tarai lualua dia ga pait ia bula damana tai ra lavur propet.
24 Na kaina ta vavat ava uviana, tago ava tar kale pa kavava gugu!
25 Na kaina ta vavat ava ti maur gori, avat a mulmulum boko! Na kaina ta vavat ava nonganongon gori, tago avat a tabun, ma avat a tangi boko!
26 Na kaina ta vavat ba ra tarai par dia pite pa avat! Tago damana bula kadia tarai lualua dia ga pait ia tai ra lavur propet vavaongo.

A varmari pire ra umana ebar
(Mat 5:38-48; 7:12a)

27 Iau tatike ta vavat ava valavalongor: Avat a mari kavava lavur ebar, avat a pait ra boina ta diat dia milikuane avat.
28 Avat a tata vadoane diat dia vul avat, ma avat a ararring ure diat dia vakaina avat.
29 Ma nina i par tika na pagupagu na ngiem, una tul tar ta ra tikai bula; koko u muie vake kaum kolot tai nina i ra pa kaum olovoi bula.
30 Una tabar diat par dia lul u, ma koko u titir upi kaum vurvur magit tai nina i tar tak pa ia.
31 Ma ra magit par ava mainge ba ra.tarai diat a pait ia ta vavat, avat bula avat a papait ia ta diat.
32 Ba ava mari diat ika dia mari avat, ta ra ava da pite pa avat? Tago ra lavur tena varpiam dia mari vargilgiliane diat bula.
33 Ba ava pait ra boina tadav diat ika dia pait ra boina ta vavat ta ra ava da pite pa

avat? A umana tena varpiam
bula dia papait damana.
34 Ma ona dia kail i avat,
ma ava kapupi diat ba diat
a bali ia mulai, ta ra ava
da pite pa avat? A umana
tena varpiam bula dia ongo
ta ra tarai na varpiam upi ra
balbali mulai.
35 Avat a mari kavava
umana ebar; avat a pait ra
boina ta diat; avat a ongo ba
dia kail i avat, avat a nurnur
uka; ma kavava vapuak na
ngala, ma avat a umana natu
i ra Ngala Muka; tago i mari
diat bula pa dia pite pa ia, ma
ra lavur tena varpiam.
36 Avat a varmari, da Tama
i vavat i varmari.

Koko ava varkurai
(Mat 7:1-5)

37 Koko ava varkurai, ma
pa da kure avat; koko ava
vartakun, ma pa da takun
avat; avat a papapala vue,
ma da pala vue avat;
38 avat a vartabar, ma da
tabar avat ma ra bo na
valavalar, da taun tar ia
tana, da guaguan ia, ma na
buka lake ta ra bala i vavat.
Tago nam ra valavalar ava
valavalar me, da valar bal-
bali mulai me ta vavat.
39 Ma i tatike bula ra tinata
valavalar ta diat dari: A pula
na ben davatane ra pula? Pa
dir a bura par vang ta ra
tung?
40 A tutana na vartovo pa
i ngala ta dir ma kana tena
vartovo; ma nina i tar ot
kana vartovo, nam na var-
dada ka ma kana tena var-
tovo.
41 Dave u gire ra mumut ik
ta ra kiau na mata i turam,
ma pa u nuk pa ra pakana
davai ta ta ra kiau na matam
iat?
42 Ma una tatike dave tai
turam ba: Turagu, ina tikir
vue nam ra mumut ik ta ra
kiau na matam, ma pa u gire
nam ra pakana davai ta ta
ra kiau na matam iat? U
vaongo, una ele value vue
nam ra davai ta ta ra kiau na
matam, ma una nana bulu,
upi una tikir vue ra mumut
ik ta ra kiau na mata i turam.

A davai ma ra vuaina tana
(Mat 7:16-20; 12:33-35)

43 Pa ta bo na davai ba na
kaina ra vuaina; ma pa ta
kaina davai ba na boina ra
vuaina.
44 Da vakilang ra davai par
ta ra vuai diat. Tago a tarai
pa dia git pa ra lovo ta ra kait,
ba ra vuai na vain ta ra davai
vakuku.
45 A bo na tutana i vaarike
ra bo na magit ta ra bo na
vuvuvung ta ra balana; ma
ra kaina tutana i vaarike ra
kaina magit ta ra kaina vuvu-
vung; tago ra ngiene i tatike
nam ra balana i buka me.

A ura tena pait pal
(Mat 7:24-27)

46 Dave ava vatang iau ba:
Luluai, Luluai, ma pa ava
pait nam ra lavur magit iau
tatike?
47 Nina i tadav iau, ma i
valongore kaugu tinata, ma i
torom tana, ina ve tar ia ta
vavat nam ra magit ba dir a
vardada me:
48 dir a vardada ma ra tu-
tana i pait ra pal, i kalie ura
iat, i page ta ra ul a vat; ma
ba ra lovon i ngala, a polo i
alir tar ta ra pal ma i mama

vamaliara, tago di ga page
bulu ia.
49 Ma ia nam i valongore
ma pa i torom tana, dir a
vardada ma ra tutana i pait
ra pal ta ra pia ruprup, ma
ra lovon i alir tar tana, ma i
tarip vuavuai, ma ra tinarip
kai nam ra pal i ngala muka.

7

Iesu i valagar ra tultul kai tika na luluai na vinarubu, a te Rom
(Mat 8:5-13)

1 Ba i tar tatike vapar
vue go ra lavur tinata ta ra
talinga i ra tarai, i olo Kaper-
naum.
2 Ma ra tultul kai tika na
luluai na vinarubu i mait, i
to na mat; ma kana luluai i
mari ia.
3 Ba i valongore ure Iesu,
i tulue ta ra umana patuana
Iudaia tadav ia upi diat a lul
ia ba na vana ma na valagar
kana tultul.
4 Ba dia pot pire Iesu, dia
lul vovo pa ia dari: I topa ia
ba una pait go ure;
5 tago i mari kaveve vuna
tarai, ma ia kaka i ga pait
kaveve pal na lotu.
6 Ma Iesu i mur diat. Ba
i maravai ra pal, a luluai
na vinarubu i tulue ta ra
umana talaina tadav ia ma
ra tinata dari: Luluai, koko u
balaguan tana, tago pa iau ko
upi una ruk ra kubagu,
7 ma pa iau ga nuk ia ba iau
ko upi ina tadav u; una tatike
ke ta tinata ma kaugu tultul
na lagar.
8 Tago iau a tutana bula,
nina iau ki ra vavai ra varku-
rai, ma di ga tul tar ra
varkurai tagu ure ta tarai na
vinarubu; ba iau tatike tai
tikai: Una vana, i vana ka;
ma tai ta ra tikai: Una mai, i
vut uka; ma tai kaugu tultul:
Una pait go, i pait ia ka.
9 Ba Iesu i valongore go
ra tinata, i kaian tana, ma i
tur tapuku, ma i tatike tai ra
tarai dia mur ia: Iau tatike ta
vavat, pa iau ga na tadav ra
nurnur pire ra tarai Israel i
ngala dari.
10 Ma diat di ga tulue diat,
dia talil tadav ra pal, ma dia
gire ra tultul i tar lagar.

Iesu i vatut pa mule natu i ra ua na vavina

11 Pa i vavuan namur, i olo
ta ra pia na pal Nain, kana
tarai na vartovo ma ra kor na
tarai bula dia varagur me.
12 Ba i maravai ra matan-
iolo ta ra pia na pal, dia kip
voe ra minat i tikai, a kopono
ko natu i ra ua na vavina,
ma mangoro na tarai mara
ra pia na pal dia varagur me.
13 Ba ra Luluai i gire ra
vavina, i mari ia, ma i tatike
tana: Koko una tangi.
14 Ma i vana maravai, i bili
ra po na kurit; ma diat dia
puak ia dia turtur uka. Ma
i tatike: U, a barmana, iau
tatike tam ba, una tut!
15 Ma nam i ga tar mat, i ki,
ma i tata. Ma i tul tar ia tai
nana.
16 Ma ra tarai dia burut
par, ma dia pite pa God, dia
tatike: A ngala na propet i tar
vana rikai pire dat; ma God i
tar tadav ra taraina.
17 Ma go ra varvai ure i
vana uraure Iudaia parika

ma ra gunagunan par dia tur kikilane.

A tarai na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso (Mat 11:2-19)

18 A tarai na vartovo kai Ioanes dia ve Ioanes ta go ra lavur magit par.

19 Ma Ioanes i oro pa ra ivu tutana ta kana tarai na vartovo, ma i tulue dir tadav ra Luluai upi dir a tir ia: U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko?

20 Ba dir tar vut pirana, dir tatike: Ioanes, ra Tena Baptaiso, i tulue amir, ba amir a tir u ba: U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko?

21 Ta nam ra pakana bung i valagar mangoro kan kadia lavur ngunungut ma ra lavur minait, ma kan ra lavur tabaran, ma i vanana pa mangoro na pula.

22 Ma i biti ta dir: Amur a vana mulai, amur a ve Ioanes ta go ra lavur magit amur tar gire, ma amur tar valongore bula: Ba ra umana pula dia nana mulai, a umana vukavuka dia gomgom mulai, a umana vaut dia valongor, di valaun mule ra umana minat, ma di ve ra bo na varvai ta diat ra lavur luveana.

23 Ma i ti doan muka nina ba pa i tutukai ure ta magit i tagu.

24 Ba ra ura tultul kai Ioanes dir tar vana, i tatike tai ra kor na tarai ure Ioanes dari: Ava ga vana uria ra pui upi avat a gire ra ava? A vuvur bar i malmaliara ta ra vuvu?

25 Ava ga vana upi avat a gire ra ava? A tutana bar i mong ma ra mal kumau? Diat dia mong ma ra ngatngat na mal, ma dia doan ma ra lavur bobo na magit, dia ki ra kubakuba i ra umana king.

26 Ava ga vana upi avat a gire ra ava? A propet laka? Maia, iau tatike ta vavat, a ngala iat muka ta diat ra lavur propet.

27 Ia go di ga tutumu ure dari:

“Iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga na lua tam.”

28 Iau tatike ta vavat: Ta diat par ra vaden dia ga kava diat, pa ta i ngala ta diat ma Ioanes, ma nina i ikilik ta ra varkurai kai God, i ngala ta dir.

29 Ma ra tarai par ba dia valongore, ma ra umana tena balabalaure totokom bula, dia mulaot tai God, tago di ga baptaiso diat ma ra baptaiso kai Ioanes.

30 Ma ra lavur Parisaio ma ra umana melemuna ta ra varkurai dia vue ra vartovo kai God, ma pa dia baptaiso tana.

31 Ava bar ina valarue ra tarai me ta go ra taun tarai? Dia vardada ma ra ava?

32 Dia vardada ma ra umana bul dia oraoro vargil dari: Ave tar vuvu ra dedede, ma pa ava malagene tana, ave tar kukula ma ra tinangi ma pa ava tangi maravut.

33 Tago Ioanes ra Tena Baptaiso i ga vut ma pa i ga enen

ra gem, ma pa i ga momome
ra vain; ma ava tatike ure ba:
A tabaran i ovai tana.
34 Natu i ra tutana i ga vut,
ma i ga ian ma i ga momo,
ma ava tatike: Go ra tu-
tana a lup nian, ma a lup
mome vain bula, ma ra ta-
lai ra lavur tena balabalaure
totokom, ma ra lavur tena
varpiam bula.
35 Ia kaka, a minatoto i po
boabo ta ra lavur natuna.

Iesu i ki ta ra kuba i Simon ra Parisaio

36 Tika na Parisaio i ting pa
ia upi dir a ian me. Ma i ruk
ra kuba i ra Parisaio ma i ki
ta ra nian.
37 Ma tika na vavina ta
nam ra pia na pal, a tena
varpiam, i nunure ba Iesu i
ki ta ra nian ta ra kuba i ra
Parisaio, ma i ruk ma ra pal
a tava na varku.
38 Ma i tur namur tana pire
ra ura kauna, i tangtangi, i
puk ra ura kauna ma ra lur
na matana, i u dir ma ra pepe
na uluna, ma i manga galum
ra ura kauna, ma i tap dir ma
ra varku.
39 Ba nina ra Parisaio i ga
ting pa ia, i gire, i nuk ia ta
ra balana dari: Gala go ra
tutana ra propet tuna, gala
na nunure ra maukua i go
ra vavina i bili ia, ba ra tena
varpiam.
40 Iesu i tatike bali ia tana:
Simon, iau mainge ina ve u
tai tika na magit. Ma i biti:
Tena Vartovo, una tata ka.
41 A ivut dir ga kail pa
ra mani pire ra tena piapie
mani, tikai i kail pa ra ilima
na mar na denaria* tana, ma
ta ra tikai a ilima na vinun
uka.
42 Ma tago pa ta magit ba
dir a bali mule me, i tabar ika
dir me. Nuve ta dir na manga
mari ia?
43 Simon i biti: Iau nuk ia
ba nam di ga tabar ia ma ra
mangoro. Ma i tatike tana: A
dovot kaum nuknuk.
44 Ma i lingan tadav ra vav-
ina, ma i biti tai Simon: U
gire laka go ra vavina? Iau
ga ruk ta go ra kubam, pa u
tul tar ta tava tagu ure ra ura
kaugu, ma go i tar pukpuk
ra ura kaugu ma ra lur na
matana, ma i tar u dir ma ra
pepe na uluna.
45 Pa u ga galum iau, ma
go, papa ra pakana ba iau ga
ruk, pa i ngo ma ra galum ra
ura kaugu.
46 Pa u ga ku ra ulugu ma
ra dangi, go i tar tap ra ura
kaugu ma ra varku.
47 Kari iau tatike tam: Tago
di tar re vue kana mangoro
na varpiam, i tar manga
kana varmari; ma ta nina di
re vue ra ikilik, i ikilik bula
kana varmari.
48 Ma i biti tai ra vavina:
Di tar re vue kaum lavur
varpiam.
49 Ma diat dia ki me ta ra
nian, dia tir vargiliane diat:
To ia go ba i rere vue ra lavur
varpiam bula?
50 Ma i biti tai ra vavina:
Kaum nurnur i tar valaun u,
una vana ma ra malmal.

8

Ra vaden dia varagur ma

* **7:41:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

Iesu

1 Pa i vavuan namur, ma
i vana vurvurbit ta ra lavur
pia na pal, ma ra lavur gu-
nan, i varvarvai, ma i kap-
kap ra bo na varvai ure ra
varkurai kai God tadav diat;
dia varagur ma ra vinun ma
a ivut,
2 ma ta umana vavina bula,
nina i tar valagar diat kan ra
umana tabaran, ma kan ra
umana minait, Maria, a iang-
ina bula Magdalene, nina ra
lavurua na tabaran dia ga
irop kan ia,
3 ma Ioana ra taulai kai
Kusa, a tultul na tabarikik
kai Erodes, ma Susana, ma
mangoro bula dia marama-
ravut diat ma kadia vuvu-
vung.

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:1-9; Mar 4:1-9)

4 Ba ra ngala na tarai maro
ta ra lavur pia na pal par
dia kor tadav ia, i tatike ra
vartovo valavalar dari:
5 A tena vinauma i irop
pa upi na vaume ra pat i ra
davai; ba i vauma vanavana,
ta umana dia bura tar ta ra
papar a nga, ma di ruarua
diat, ma ra umana beo liuliu
dia en vue diat.
6 Ma ta umana bula dia
bura tar ta ra vat, ma ba dia
gol dia makuk mulai, tago pa
i pia polapolo.
7 Ma ta ra umana bula dia
bura tar livuan ta ra kura
kait, ma ra kait i tavua varu-
rung ma diat, ma i arung bat
diat.
8 Ma ta ra umana bula dia
bura tar ta ra bo na pia, dia
tavua ma dia vuai a mar-
mar. Ba i tar tatike go ra
lavur tinata i biti: Nina ba
ra talingana upi na valongor
me, boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mat 13:10-17; Mar 4:10-12)

9 Ma kana tarai na vartovo
dia tir ia upi ra kukurai go ra
tinata valavalar.
10 Ma i tatike ta diat: Di
ga tul tar avat upi avat a
matoto pa ta ra lavur manga-
mangana i tur ivai ta ra
varkurai kai God; ma tai ra
lavur enana ta ra vartovo
valavalar ika; upi diat a nana
ma pa diat a gire, ma diat
a valavalongor ma pa diat a
matoto.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mat 13:18-23; Mar 4:13-20)

11 Go ra vartovo valavalar
i dari: A pat i ra davai, ia ra
tinata kai God.
12 Diat ta ra papar a nga,
diat ba dia tar valongore, ma
Satan i pot, ma i tak vue ra
tinata kan ra bala i diat, upi
koko diat a nurnur, ma koko
da valaun diat.
13 Ma nina diat ta ra vat,
diat ba dia tar valongore, dia
kapupi ra tinata ma ra gugu,
ma pa ta okor i diat, pa dia
nurnur vavuan, ta ra kilala
na varilam dia bura ka.
14 Ma nina i ga bura tar
livuan ta ra kura kait, diat
dia tar valongore, ma ba
dia vana, a lavur balaguan,
ma ra lavur tabarikik, ma
ra lavur nilibur ra pia, dia
arung bat ia, ma pa i vuai
bulu.

15 Ma nina ta ra bo na
pia, nina diat ba dia valon-
gore ra tinata ma ra bala i
diat i boina ma i dovot bula,
ma dia vatur vadekdek vake,
ma dia vuai ma ra kini va-
madudur.

Ra lamp na vavai ta ra la
(Mar 4:21-25)

16 Pa ta na ba i tar valiting
ra lamp na tuba ma ra la,
ba na vung ia ta ra vavai
na vava; na vung ia ta kana
turtur iat, upi diat dia ruk,
diat a gire ra kapana.
17 Tago pa ta magit di ga ive
pa da vaarike boko; ma pa ta
magit di vapidik ia, ba pa da
nunure boko, ma na kapa.
18 Io, avat a balaure upi
avat a valongor bulu; tago da
tabar mule nam i vuvuvung,
ma nina ba pa i vuvuvung,
da tak vue tana nam ra ikilik
i nuk ia ba kana.

Na i Iesu ma ra umana turana
(Mat 12:46-50; Mar 3:31-35)

19 Ma nana, ma ra umana
turana dia pot pirana, ma dia
mama tadav ia ta ra kor.
20 Ma di ve ba: Nam ma ra
umana turam go dia turtur
ra pia, dia nuknuk up u.
21 Ma i biti ta diat: Nagu ma
ra umana turagu go diat, dia
valongore ra tinata kai God,
ma dia torom tana.

Iesu i tigal ra vuvu ma ra ta ma i malila muka
(Mat 8:23-27; Mar 4:35-41)

22 Ma ta tika na bung i koa
ta ra mon, diat ma kana tarai
na vartovo, ma i tatike ta
diat: Dat a vana uro tai ta
ra papar a tava kikil; ma dia
ulai pa.
23 Ba dia vanavana ma ra
sel, i va mat, ma ra vuvu ta i
tut ta ra tava kikil, ma ra mon
i to na buka ma ra tava, ma i
maravai ba diat a virua.
24 Ma dia tadav ia, dia van-
gun ia ma dia biti tana: Tena
Vartovo, Tena Vartovo, da
virua! Ma ba i tavangun, i
tigal ra vuvu ma ra karangap
i ra tava, ma dir ngo, ma i
malila muka.
25 I tir diat: Akave kavava
nurnur? Dia burburut
uka, ma dia kaian, dia tir
vargiliane diat: To ia go, i
kure ra vuvu ma ra tava ma
dir torom tana?

Iesu i vairop ra umana tabaran
(Mat 8:28-34; Mar 5:1-20)

26 Ma dia pukai ta ra gunan
kai ra Gerasene, i maravai
Galilaia.
27 Ba i tar irop ura ra
valian, dir varkuvo ma tika
na tutana ta nam ra pia na
pal a umana tabaran dia ovai
tana, ma papa vailik pa i ga
mong ma ra mal, ma pa i
ga ki tai ta pal, ta ra umana
babang na minat ika.
28 Ba i gire Iesu i kukukula,
i bura palar pirana, ma i
manga tatike: Dor dave ma
u, Iesu, Natu i ra God i Ngala
Muka? Iau lul vovo pa u ba
koko una vakadik iau.
29 Tago i tar tulue ra
tabaran ba na irop kan ra
tutana. Tago i ga ti ubu pa ia
vailik, ma dia balabalaure
bat ia, dia ga vi ia ma ra
umana vinau na palariam,
ma ra umana palariam na
keke, ma i al kutu ra lavur

vivi par, ma ra tabaran i vo
pa ia uro ra pupui.
30 Iesu i tir ia: To ia ra
iangim? Ma i tatike ba:
A Loko; tago mangoro na
tabaran dia ovai tana.
31 Ma dia lul ia, ba koko na
tulue diat uro ta ra ngala na
tung.
32 Io, a ngala na kikil na
boroi dia iaian ta ra luana,
ma dia lul ia ba na tulue diat
ba diat a ovai ta diat. Ma i
tulue diat.
33 Ma ra umana tabaran
dia irop kan ra tutana, ma
dia ovai tai ra umana boroi;
ma ra umana boroi dia vila
ba ta ra papar a kokopo uro
ta ra tava kikil ma dia kongo
par.
34 Ba diat dia ga balaure
diat, dia gire go, dia lop, dia
varvai tana ta ra pia na pal
ma ta ra gunagunan.
35 Ma dia vana upi diat a
gire go di tar pait ia, ma dia
tadav Iesu, ma dia gire tadav
ra tutana ra umana tabaran
dia ga irop kan ia, i kiki, i
mong, ma i minana mulai, i
ki pire ra ura kau i Iesu; ma
dia burut.
36 Ma diat dia ga gire, dia
ve diat ba di tar valagar nina
ba ra umana tabaran dia ga
ovai tana.
37 Ma ra tarai par ta ra
lavur gunagunan kai ra
Gerasene dia lul ia ba na
vana kan diat; tago i tup diat
ra bunurut; ma i koa ta ra
mon ma i talil.
38 Ma ra tutana ba ra
umana tabaran dia ga irop
kan ia, i lul ia ba dir a
varagur me; ma i tulue ke ma
ra tinata dari:
39 Una talil ra kubam, una
varvai ta go ra umana ngala
pa magit God i tar pait ia tam.
Ma i vana, i varvarvai ta ra
pia na pal par ure ra umana
ngala na magit Iesu i tar pait
ia tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra mal kai Iesu
(Mat 9:18-26; Mar 5:21-43)

40 Ba Iesu i talil, a kor na
tarai dia vage pa ia, tago diat
par dia kiki pa ia.
41 Ma tika na tutana, a
iangina Iairo, ra tena kukure
pal na lotu, i vut, ma i va
timtibum pire ra ura kau i
Iesu, i lul ia ba na vana ra
kubana;
42 tago a vavina ik, ia kaka
ra kopono natuna, a vinun
ma ra ivut bar kana kilala, i
vava, i to na mat. Ba i vana,
a kor na tarai dia kor bat ia.
43 Ma tika na vavina i ga
gapgap a vinun ma ra ivu ki-
lala, ma i tar vapar vue kana
tabarikik tai ra umana tena
valagar, ma di maina valagar
ia, go i pot namur tana,
44 ma i bili ra ngu i kana
mal, ma ra vinavana na gap
i ngo muka.
45 Ma Iesu i titir dari: Ia
nam i tar bili iau? Ba dia tar
varpuai, Petero ma diat bula
dia tur me, dia biti: Tena
Vartovo, go ra ngala na tarai
dia koakor, ma dia kor bat iu.
46 Iesu i biti: Tikai i tar bili
iau, tago iau nunure ba ra
dekdekigu i tar vana kan iau:
47 Ba ra. vavina i gire ba i
tar po rikai, vut, i dadadar, i
va timtibum pirana, ma i ve
ta ra mata i ra tarai par ra
vuna i ga bili ia tana, ma ba i
tar lagar vuavuai tana.

48 Ma i biti tana: Natugu,
kaum nurnur i tar valagar pa
u; una vana ma ra malmal.
49 Ba i tata boko, tikai i
vut maro ra kuba i ra tena
kukure pal na lotu, i tatike:
Natum i tar mat, koko una
vabalaguan mule ra Tena
Vartovo.
50 Iesu i valongore, ma i
tatike: Koko una burut, una
nurnur uka ma da valaun ia
mulai.
51 Ba i pot ta ra pal, pa i nur
pa ta tikai ba dir a ruk me,
ia kaka Petero, ma Ioanes,
ma Iakobo, ma ra tama i ra
vavina ik, ma nana bula.
52 Ma dia tangi par, dia
tangie; ma i biti: Koko avat
a tangi, tago pa i ti mat, i va
mat ika.
53 Ma dia nongone ke tago
dia nunure ba i tar mat.
54 Ma i vatur ra limana ma
i oro dari: Vavina ik, una tut.
55 Ma ra tulungeana i
lilikun, ma i tut muka; ma
Iesu i vartuluai upi ra ana ta
magit ba na en ia.
56 Tamana ma nana dir ka-
ian tana; ma i tigal dir, ba
koko dir a ve ta tikai ta go di
tar pait ia.

9

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivut na tarai na vartovo
(Mat 10:5-15; Mar 6:7-13)

1 Ma i oro varurue pa ra
vinun ma a ivut, ma i tul tar
ra dekdek ma ra varkurai ta
diat ure ra lavur tabaran ma
upi diat a valagar ra umana
minait.
2 Ma i tulue diat ba diat a
varvarvai ta ra varkurai kai
God, ma diat a valagar ra
lavur minait.
3 Ma i biti ta diat: Koko
avat a kap ta magit ure
kavava vinavana, koko ra
buka, koko ra rat, koko ra
gem, koko ra mani, ma koko
ra ivu olovoi.
4 Ba ava ruk tai ta pal, avat
a kiki vatikai tana, ma avat a
vana mulai kan ia.
5 Ma diat par pa dia kapupi
avat, ba ava vana mulai kan
kadia pia na pal, avat a piar
vue ra tobon ta ra kau i vavat
upi ra vakilang ta diat.
6 Ma dia vana vurvurbit ta
ra lavur gunagunan, dia var-
vai ta ra bo na varvai, ma dia
valavalagar ta ra gunagunan
par.

Erodes i purpuruan
(Mat 14:1-12; Mar 6:14-29)

7 Ba Erodes, ra luluai, i va-
longore go parika di tar pait
ia, i lavur nuknuk tana, tago
ta umana dia biti ba Ioanes i
tar laun mulai kan ra minat;
8 ma ta ra umana dia biti
ba Elias i tar vut; ma ta
ra umana bula dia biti ba
tikai ta diat a umana propet
amana tana i tar laun mulai.
9 Erodes i biti dari: Iau ga
kutu vue ra ulu i Ioanes; ma
to ia go iau valongore ra dari
ure? Ma i nuk upi ia upi na
gire.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar
(Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Ioa 6:1-14)

10 Ba ra umana apostolo
dia tar talil, dia ve ta ra lavur
magit dia ga pait ia. Ma i
agure diat, ma dia vana irai
ta ra pia na pal a iangina
Betsaida.

11 A kor na tarai dia
nunure, ma dia mur ia; ma i
vage pa diat, ma i tata ta diat
ure ra varkurai kai God, ma
i valagar pa diat dia mait.
12 Ba i ravian vanavana, ra
vinun ma a ivut dia tadav ia,
dia tatike: Una tulue go ra
kor na tarai upi diat a vana
ta ra umana pia na pal ma
ta ra gunagunan vurvurbit,
diat a va ma diat a kakap pa
ra nian, tago da ki ati ra pui.
13 I biti ta diat: Avat iat,
avat a tabar diat. Ma dia
biti: Ave vung a ilima ka ra
gem ma ra ivu en; kan avet a
vana, avet a kul pa ta magit
upi na topa go ra tarai par.
14 A ilima na arip na mar-
mar na tarai bar diat. I
tatike ta kana tarai na var-
tovo: Avat a tulue diat upi
diat a kiki togo, ba na ililima
na vinun.
15 Dia pait ia, ma dia ki ra
pia par.
16 Ma i vatur ra ilima na
gem ma ra ivu en, i tadarake
ra bakut, i pite varpa ure, ma
i tabik ia; ma i tul tar ia tai
ra tarai na vartovo upi diat a
vuvung vanavana pire ra kor
na tarai.
17 Dia ian, ma dia maur
par; ma dia vangan ra vinun
ma a ivu rat ma ra tagigina,
dia ga en valili ia.

Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-19; Mar 8:27-29)

18 Ma ba i araring
varkolono, a tara na vartovo
dia tadav ia, ma i tir diat dari
A tarai dia biti ba iau to ia
laka?
19 Ma dia tatike tana ba:
Ioanes ra Tena Baptaiso; ma
ta ra umana ba Elias; ma ta
ra umana bula ba tikai ta diat
a umana propet amana tana,
ba i tar laun mulai.
20 Ma i biti ta diat: Ma ga
avat bula, ava biti ba iau to
ia laka? Petero i tatike tana:
U a Kristo kai God.

Iesu i varvai ure ra var-
vakadik ma kana minat
(Mat 16:20-28; Mar 8:30–9:1)

21 Ma i tigal diat, ma i var-
tuluai upi koko diat a ve ta
tikai tana;
22 i biti: Natu i ra tutana na
kairane mangoro na manga-
mangana, ma ra lavur pat-
uana, ma ra lavur tena tin-
abar, ma ra lavur tena tu-
tumu diat a pue vue, ma da
doka, ma ba na par ta utul a
bung na laun mulai.
23 Ma i tatike ta diat par: Ba
tikai i mainge upi na mur iau,
na nuk vue ia iat mulai, na
puak pa kana bolo ra bung-
bung par ma na murmur iau
me.
24 Tago ba tikai i mari vake
kana nilaun na virua, ma
nina ba pa i nuk pa kana
nilaun ure iau na laun muka.
25 Tago na vadongone da-
vatane ta tikai, ba na kale pa
ra rakarakan a gunagunan
parika ma na vole vue ra
tulungeana tana?
26 Ba tikai i vavirvir tagu
ba ta kaugu lavur tinata,
Natu i ra tutana bula na
vavirvir tana ba na pot ta
kana minamar, ma ta ra mi-
namar bula kai Tamana, diat
ma kana umana angelo.
27 A dovotina go iau tatike
ta vavat: Ta umana ta vavat
go ava turtur ati, avat a gire

ra varkurai kai God ba pa
ava ti mat boko.

A ninana ta ra luana
(Mat 17:1-8; Mar 9:2-8)

28 Ba ra lavutul na bung
bar i tar taun vue go ra
tinata, i agure Petero ma
Ioanes ma Iakobo, ma dia
tutua urama ra luana upi ra
niaring.
29 Ba i araring, i enana
ra mangana na matana, ma
kana lavur mal i pua ma i
bagabagele.
30 Ma ra ivu tutana, Moses
ma Elias, dital tata me,
31 dir pot ma ra minamar,
ma dital tata ure kana mi-
nat ba na tadav ia arama
Ierusalem.
32 Petero dital i mamat ra
mata i dital. Ba dital tar
tavangun muka, dital gire
kana minamar, ma ra ivu
tutana bula dir tur pirana.
33 Ma ba dir vana kan ia,
Petero i biti tai Iesu: Luluai,
i boina upi dat a ki ati, dat
a pait ta utul a pal na turtu-
rup ati, tikai kaum, tikai kai
Moses, ma tikai kai Elias; ma
pa i nunure go kana tinata.
34 Ma ba i tatike boko go
ra tinata, a bakut i vamalur
taun diat, ma dital burut ba i
pula pa dital.
35 Ma ra nilai tikai ta
ra bakut dari: Go Natugu,
kaugu bul na vakak: avat a
valongore.
36 Ba i par ra nilaina, Iesu i
ki varkolono. Ma dital ki mut
uka tana, ma ta nam ra kilala
pa dital ve ta tikai ta go ra
lavur magit dital ga gire.

Iesu i vairop ra tabaran
kan ra bul tutana
(Mat 17:14-18; Mar 9:14-27)

37 Ma ta ra bung namur
ba dia tar vila ba marama
ra luana, a kor na tarai dia
tadav ia.
38 Ma tika na tutana ta ra
kor i oro dari: Tena Var-
tovo, iau lul u ba una gire
ung natugu, a tutana, tago ia
kaka ra kopono natugu;
39 ma a tabaran i ub ia,
ma i kukukula vakaian, ma
i ubu vapurpuruan ia upi na
buabuai ra ngiene ma pa i
mainge ba na vana kan ia, i
ubu vadala pa ia muka.
40 Iau ga lul kaum tarai na
vartovo ba diat a okole vue,
ma dia mama pait ia.
41 Ma Iesu i biti: Avat a
taun tarai pa ava nurnur, ma
ava ti tamtavun; aivia boko
ra kilakilala ina ki pire vavat,
ma ina ungung pa avat laka?
Una ben natum Uti.
42 Ma ba i vanavana pi-
rana, a tabaran i pul vabura
vue uro ra pia ma i ubu va-
purpuruan ia muka. Iesu
i tigal ra dur na tabaran, i
valagar pa ra bul, ma i tul tar
ia mulai tai tamana.
43 Ma diat par dia manane
muka ra ngala na dekdek i
God.

Iesu i varvai mulai ure
kana minat
(Mat 17:22-23; Mar 9:30-32)

Ba diat par dia kakaian
boko ta ra lavur magit par i
tar pait ia, i tatike tai kana
tarai na vartovo dari:
44 Boina ba go ra tinata na
ruk ta ra talinga i vavat, ba

da tul tar Natu i ra tutana ta
ra lima i ra tarai.
45 Ma pa dia nunure go ra
tinata, di ive kan diat, upi
koko diat a nunure ilam ia;
ma dia burut ba diat a tir ia
ta go ra tinata.

To ia i ngala ta diat?
(Mat 18:1-5; Mar 9:33-37)

46 Ma dia vartovo vargil ba
nuve ta diat na manga ngala.
47 Ba Iesu i gire ra nuknuk
i ra bala i diat, i vatur ra bul
ik, ma i vaki ia pirana,
48 ma i tatike ta diat: Nina
ba na onge go ra bul ik ta
ra iangigu, na onge iau bula;
ma nina i onge iau i onge
bula nina i ga tulue iau uti;
tago nina i ikilik ta vavat
parika, ia ra ngala tuna.

Nina ba pa i tur bat avat i maravut uka avat
(Mar 9:38-40)

49 Ioanes i tatike tana:
Luluai, ave ga gire tadav
tikai i okokole vue ra umana
tabaran ma ra iangim, ma
ave tigal ia, tago pa i murmur
dat.
50 Iesu i tatike tana: Koko
da tigal ia, tago nina ba pa i
tur bat avat, i maravut uka
avat.

A tarai Samaria pa dia mainge Iesu

51 Ba i tar maravai ra e
ba da kap ia urama, i lingan
vatikai upi Ierusalem,
52 ma i tulue ta umana tul-
tul, upi diat a lualua tana,
ma dia vana, dia olo tai tika
na gunan kai ra Samaria, upi
diat a vaninara upi ia.
53 Ma pa dia mainge tago i
lingan upi Ierusalem.
54 Ba kana ura tutana na
vartovo, Iakobo ma Ioanes,
dir gire go, dir tir ia: Luluai,
u mainge laka ba amir a oro
pa ra iap marama ra bakut,
ba na vaimur vue diat?
55 Ma i tur tapuku, ma i pit
dir.
56 Ma dia vana kan nam tai
ta ra gunan.

Diat nina dia mainge pi diat a mur Iesu
(Mat 8:19-22)

57 Ba dia vanavana na nga,
tika na tutana i biti tana: Ina
mur u ta ra lavur pakana ba
una vana tana.
58 Iesu i tatike tana: A
lavur leing na pap tikatikai
kadia tung, ma ra lavur beo
liuliu tikatikai kadia po, ma
Natu i ra tutana pa ta kubana
muka, ba na vadiop ra uluna
tana.
59 Ma i tatike tai ta ra tikai:
Una mur iau. Ma i biti: Lu-
luai, una tul tar iau ba ina
vana ka boko, ina punang
value tamagu.
60 Ma i biti tana: Una nur
vue ra lavur minat ba diat
a punang kadia lavur minat,
ma una vana, una varvai
vurvurbit ure ra varkurai kai
God.
61 Ta ra tikai bula i biti
tana: Luluai, iau bula ina
mur u; ma una tul tar iau ba
ina vana, avet a varboboi tar
ma diat dia ki ra kubagu.
62 Iesu i biti tana: Ba tikai
i vatur ra ipipuk ma i lin-
gan murmur, nam pa i topa
muka ra varkurai kai God.

10

Iesu i tulue ra lavurua na vinun na tarai

1 Ba i par go ra lavur magit,
a Luluai i togoe ra lavurua
na vinun na enana tarai, ma
i tulue diat a evevut, ba diat
a lua tana ta ra lavur pia na
pal, ma ta ra lavur gunan ba
ia bula na vana boko tana.
2 Ma i tatike ta diat: A
vuai ra uma i matuka, i tup
ia, ma pa i manga ra umana
tena ongor tana, avat a lul ra
Luluai na uma, ba na tulue
ra umana tena ongor ta kana
nidodoko.
3 Avat a vana, go iau tulue
avat da ra umana nat na sip
pire ra umana leing na pap.
4 Koko avat a kap ta
popopoi, ba ta rat, ba ra
palakau; ma koko avat a oro
varvagai ma ta tikai na nga.
5 Ba ava ruk tai ta pal, avat
a tatike value: A malmal ta-
dav go ra pal.
6 Ba ta natu i ra malmal
tana, kavava malmal na ki
tana; ba pata, na lilikun ta
vavat.
7 Ma avat a kiki vatikai ta
nam uka ra pal, avat a ian ma
avat a momo nam ra magit
di tabar avat me; tago i kat
ba da vabongon ra tena pa-
palum ma ra ana. Koko avat
a vanavana vurvurbit ta ra
palpal.
8 Ba avat a olo tai ta pia na
pal, ma dia ben varuk avat,
avat a iaian ta nam dia tabar
avat me;
9 avat a valagar ra lavur
minait i tana, ma avat a
tatike ta diat: A varkurai kai
God i ti maravai ta vavat!
10 Ba avat a olo tai tika na
pia na pal, ma pa dia ben
varuk avat, avat a irop ta ra
umana nga tana, ma avat a
tatike:
11 A tobon bula ta kavava
pia na pal, i petep ta ra kau i
vevet, ave piar tar ia ta vavat;
ma.avat a nunure ke ba ra
varkurai kai God i maravai.
12 Iau tatike ta vavat, ba
Sodom pa na manga kaina ta
ra bung na varkurai ta dir
ma nam ra pia na pal.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat
(Mat 11:20-24)

13 Na kaina tam Korasin,
na kaina tam Betsaida bula,
tago ra lavur dekdek iau ga
pait ia ta mumur; gala di ga
pait ia aro Tiro ma Sidon,
gala diat a ti nukpuku amana
iat, diat a ti mong ma ra mal
na tabun ma diat a ti kiki ta
ra kabu na iap.
14 Tiro ma Sidon pa dir a
manga kaina ta ra varkurai
da amur.
15 Ma u bula Kapernaum,
una malamala luluai tuk ta
ra bakut laka? Da vairop iu
ura ta ra ruarua na tulungen.
16 Nina i valongore avat, i
valongore iau bula; ma nina
i piam vue avat, i piam vue
iau bula, ma nina i piam vue
iau, i piam vue bula nina i ga
tulue iau uti.

Ra lavurua na vinun dia talil

17 Ma ra lavurua na vi-
nun dia talil mulai ma ra
gugu, dia tatike: Luluai, a
lavur tabaran bula dia ongo
ta vevet ta ra iangim.
18 Ma i biti ta diat: Iau ga
gire Satan i bura ba marama
ra bala na bakut da ra meme.
19 Iau tar tul tar ra varku-
rai ta vavat upi avat a ruarua

ra umana vui ma ra umana
kokopagapagen bula, ma ure
ra lavur dekdek i ra ebar, ma
pa ta magit muka na vakaina
avat.
20 Ma koko avat a gugu tago
ra lavur tabaran dia ongo ta
vavat, avat a gugu, tago di ga
tumu ra iang i vavat arama
ra bala na bakut.

Iesu i gugu
(Mat 11:25-27; 13:16-17)

21 Ta nam ra pakana bung
i gugu ta ra Takodo na Tu-
lungen, ma i tatike: Tama,
u ra Luluai ra bala na bakut
ma ta ra rakarakan a guna-
gunan parika bula, iau pite
pa u, tago u ga ive go ra
lavur magit kan ra lavur tena
kabinana, ma kan ra lavur
tena minatoto bula, ma u
tar vaarike tai ra lavur ku-
ramana ka; maia pa, Tama;
tago u ga manane muka
damana.
22 Tamagu i ga tul tar ra
lavur magit par tagu; pa ta
i nunure Natuna, Tama ka;
ma pa ta bula i nunure Tama,
Natuna ka, ma nina bula
ba Natuna i mainge upi na
vaarike tar ia tana.
23 Ma i tur tapuku tadav
kana tarai na vartovo, ma i
ve varkolono diat ba: Diat ba
ra kiau na mata i diat i gire
nam ava giragire dia ti doan!
24 Tago iau tatike ta va-
vat ba: Mangoro na propet
ma mangoro na king dia ga
mainge upi diat a gire ra
lavur magit ava giragire, ma
pa dia ga gire; ma dia ga
mainge upi diat a valongore
ra lavur magit ava valaval-
ongore, ma pa dia valongore.

A tinata valavalar ure ra
bo na te Samaria

25 Ma tika na tena kabi-
nana ta ra varkurai i tur ma
i valar ia, i biti tana: Tena
Vartovo, ava ina pait ia, upi
kaugu ra nilaun tukum?
26 Ma i biti tana: Ava di
ga tumu ia ta ra tinata na
varkurai? Ava u luk ia tana?
27 Ma i tatike bali ia dari:
“Una mari ra Luluai kaum
God ma ra balam parika,
ma ra tulungeam parika, ma
ra dekdekim parika, ma ra
nuknukim parika; ma una
mari talaim da u mari mule
u.”
28 Iesu i biti tana: I takodo
kaum tinata, una pait muka
nam, ma una laun tana.
29 Ma i mainge ba na
vuavue pila bat mule, ma i
tir Iesu ba: la ra talaigu?
30 Iesu i tatike tana:
Tika na tutana i vanavana
marama Ierusalem ura
Ieriko; ma i vana taun ta
umana tena nilong, dia pala
vue kana lavur mal, dia kita
ia, ma dia vana kan ia, ma i
to na mat.
31 Ma tika na tena tinabar i
vanavana ba ta nam ra nga;
ba i gire, i bolo akit ia ka tai
ra papar.
32 Damana bula tika na tu-
tana ta ra vuna tarai Levi, ba
i tadav ia, i gire ke, ma i bolo
akit ia ka tai ra papar.
33 Ma tika na te Samaria ba
i vanavana, i pot abara; ma
ba i gire, i mari ia muka;
34 ma i tadav ia, i pulu ra
umana baba tana, ma i lo-
longe tar ra dangi ma ra vain
tana, i vakoa ta kana vav-
aguai, ma i kap ia ta ra pal na
vavagil, ma i balabalaure.

35 Ma ta ra bung i mur tana,
i pong pa ra ivu denaria, i tul
tar ia tai nina kana ra pal, ma
i biti: Una balaure; ma ba ta
magit bula una tabar ia me,
ba iau talil ina bali ia tam.
36 Nuve ta go dital u nuk
ia ba dir talaina ma nina i
ga vana taun ra umana tena
nilong?
37 Ma i tatike tana: Nina
i ga mari ia. Ma Iesu i biti
tana: Una vana, una pait ia
damana.

Iesu i ki ta ra kuba i Maria ma Mata

38 Ba dia vanavana mulai,
i olo tai tika na pia na pal;
ma tika na vavina, a iangina
Mata, i ben varuk ia ta ra
kubana.
39 Ma tanavavina, a iang-
ina Maria, i ki pire ra ura kau
i Iesu, i valavalongore kana
tinata.
40 Mata i tup ia ra varvakai,
ma i tadav ia, ma i biti: Lu-
luai, pa una nuk pa tanavav-
igu, tago i tar nur vue iau,
ma iau varvakai varkolono?
Una tulue ba na maravut iau.
41 A Luluai i biti tana:
Mata, Mata, u ngarao ma u
varvakai bula ma ra man-
goro na magit!
42 A kopono ko ra magit da
iba upi ia; ma Maria i tar
pilak pa ra bo na mangaman-
gana, ma pa ta muka na tak
vue kan ia.

11

A vartovo kai Iesu ure ra niaring

(Mat 6:9-13; 7:7-11)

1 Ba i tar araring papa tai
tika na gunan, tikai ta kana
tarai na vartovo i lul ia dari:
Luluai, una tovo avet ta ra
niaring, da Ioanes bula i ga
tovo kana tarai na vartovo.
2 Ma i biti ta diat: Ba ava
araring, avat a tatike dari:
Tama i vevet, boina ba da ru
ra iangim. Boina ba kaum
varkurai na vut.
3 Una tabar avet a bung-
bung par ma ra aveve nian.
4 Ma una re vue kaveve
lavur varpiam; tago avet
bula, ave rere vue nam
parika di pait ia ta vevet.
Ma koko una ben avet ta ra
varilam.
5 Ma i tir diat: I ta vavat
ba na vana tadav talaina ra
mutumut ma na tatike tana:
Talaigu, iau kail u upi ta utul
a gem;
6 tago ta ra talaigu i tar pot
piragu ta kana vinavana, ma
pa iau vung ta magit ba ina
tabar ia me;
7 ma nina ara na pal na
biti: Koko una vabalaguan
iau; go di tar banu bat ra pal,
ma ra umana natugu bula go
ave va, iau pa ina irop upi ina
takan tar ia tam?
8 Iau tatike ta vavat: A
dovotina i ol ba na irop ma
na takan tar ia tai talaina,
ma tago i vovo pa ia na irop,
ma na takan tar nam parika
i mainge.
9 Go iau tatike ta vavat:
Avat a araring, ma da tabar
avat; avat a tikatikan, ma
avat a na tadav ia; avat a
pipidil, ma da papa are avat.
10 Tago diat dia araring, da
tabar diat par tikatikai; ma
nam i pipidil, da papa are.
11 To ia ta vavat ba natuna
na lul ra gem tana, na tabar
ia ma ra vat ika? Ba na lul ia

upi ta en ma na tabar ia ma
ra vui ka?
12 Ba na lul ia upi ta kiau,
ma na tabar ia ma ra kokopa-
gapagen ika?
13 Ba avat a lavur kaina,
ava nunure ra bo na
vartabar tai ra lavur natu i
vavat, a dovotina muka ba
Tama i vavat i ki arama ra
bala na bakut, na tul tar ra
Takodo na Tulungen ta diat
dia lul ia.

Iesu dir ma Beelsebul
(Mat 12:22-30; Mar 3:20-27)

14 Ma i okole vue ra
tabaran i bombom. Ba ra
tabaran i tar irop, a tutana i
ga bombom i tata mulai, ma
ra kor na tarai dia kakaian
tana.
15 Ma ta ra umana dia
tatike: I okole vue ra lavur
tabaran ma ra dekdek i
Beelsebul,* a luluai kai ra
lavur tabaran.
16 Ta ra umana bula dia
valam ia, dia lul ia upi ta
vakilang marama ra bala na
bakut.
17 Ma i nunure ra nuknuk
i diat, ma i tatike ta diat:
A lavur vuna gunan ba dia
varubu vargil ma diat mulai
ke, diat a tamtavul uka; ma
ra pal ba dia varubu ma diat
mulai ke tana, na tarip.
18 Ma ba Satan i varubu
mule ke me, kana varku-
rai na tur dave? Tago ava
biti ba iau okole vue ra
lavur tabaran ma ra dekdek
i Beelsebul.
19 Ona iau okole vue ra
lavur tabaran ma ra dekdek
i Beelsebul, a umana natu i
vavat dia okokole vue diat
ma ra dekdek i to ia? Go diat
ika, diat a kure avat.
20 Ba iau okole vue ra lavur
tabaran ma ra kaka na lima
i God, ava nunure tana ba
ra varkurai kai God i tar vut
pire vavat.
21 Ba ra tena ongor i tar
vargal muka ma i balaure ra
kubana, kana vurvur magit i
va bulu;
22 ma ba ta ra tikai, a
dekdek iat, i pot tadav ia,
ma i uvia pa ia, i ra vue
kana lavur vargal i ga nur-
nur tana, ma i tibe kana
vurvur magit.
23 Nina ba pa i tur maravut
iau, i tur bat ika iau, ma nam
ba pa i varurue maravut iau,
i imimire vue ke.

Ra tabaran i talil
(Mat 12:43-45)

24 Ba ra dur na tabaran i
irop kan ra tutana, i vana-
vana alalu ta ra gunagunan
pata tava tana, i tikan upi ta
gunan ba na ngo tana; ma
tago pa i na tadav ta na, i biti:
Ina talil mulai tadav nina ra
kubagu iau ga mareng kan
ia.
25 Ba i vut i tana, i gire ba
di ga arupe, ma di ga mar ia.
26 Ma i vana, ma i agure
pa ta ra lavurua na tabaran
bula, nina dia manga kaina
ta diat; ma dia ruk par, ma
dia ki tana; ma nam ra tu-
tana i manga kaina namur,
ma ania lua pata.

A dovot na gugu

27 Ba i tatike boko go ra
lavur tinata, tika na vavina
ta ra kor i manga biti tana: I

* **11:15:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

ti doan muka nam ra tatal na
bul di ga kava u tana, ma ra
ura u bula u ga u tana.
28 Ma i biti: A dovot go
bula, ba diat, dia valongore
ra tinata kai God ma dia
torom bula tana dia ti manga
doan tana.

A nilul upi ra magit na padapada varvo
(Mat 12:38-42)

29 Ba ra lavur tarai dia tar
kor varurung pirana, i tatike:
Go ra taun tarai a taun tarai
na varpiam; i nuk upi ta
vakilang, ma pa da ve tar
ta vakilang tana, ia kaka ra
vakilang i Iona.
30 Tago da amana Iona a
vakilang tadav ra tarai Nin-
eve, damana bula Natu i ra
tutana a vakilang tadav go ra
taun tarai.
31 A tadar vavina maro ra
matana taubar na tur varu-
rung ta ra varkurai ma go
ra taun tarai, ma na kure
vakaina; tago i ga pot mara
ra gunagunan vailik iat upi
na valongore ra kabinana
kai Solomon, ma go tikai i
ngala tai Solomon go kari.
32 A tarai Nineve diat a
tur varurung ta ra varku-
rai ma go ra taun tarai, ma
diat a kure vakaina; tago dia
ga nukpuku ta ra varvai kai
Iona; ma go tikai i ngala tai
Iona go kari.

Ra lamp ure ra paka i dat
(Mat 5:15; 6:22-23)

33 Ba ta tikai na valiting ra
lamp, pa na vung ia ta ra
tung na pal, ma pa na tuba
ma ra valavalar na kon, na
vung ia ta kana turtur iat, upi
diat dia ruk, diat a gire ra
kapa.
34 A kiau na matam ia ra
lamp ure ra pakam; ba ra
kiau na matam i dovot, a
pakam par na buka ma ra
kapa; ba i kaina, ra pakam
bula na buka ma ra bobotoi.
35 Damana una balaure upi
koko ra kapa i ki tam na
bobotoi ka.
36 Ba ra pakam par i buka
ma ra kapa, ma pata ik tana
i bobotoi, na buka parika ma
ra kapa, da ra ngala na tala-
par i ra lamp na vakapa u.

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Mar 12:38-40)

37 Ba i tatata boko, tika na
Parisaio i ting pa ia ba dir a
ian me, ma i ruk, i ki pire ra
nian.
38 Ba ra Parisaio i gire, i
kaian tana, tago pa i vargi lua
upi ra nian.
39 Ma ra Luluai i tatike
tana: A dovotina avat a lavur
Parisaio ava dur ra muru i
ra la ma ra muru i ra kadui
bula; ma ra bala i vavat i
buka ma ra nilong ma ra
lavur varpiam.
40 Avat a umana lunga, pa i
dari laka ba tikai ka i ga pait
ra tamuru i ra umana magit
ma ra bala i diat bula?
41 Avat a vartabar ika ma
nam ra lavur magit ta ra bala
i vavat, ma ra lavur magit
par na gomgom ta vavat.
42 Na kaina ta vavat ra
lavur Parisaio, tago ava tul
tar tikatika na pakana ta ra
vinvinun ure ra davai i ang
na vuvuvul, ma ra lavur nat

na davai na vinauma par, ma
ava pait lake ra mangaman-
gana takodo ma ra varmari
kai God! I boina tuna ba ava
tar pait go, ma koko ava tar
pait valubane nam!
43 Na kaina ta vavat a
umana Parisaio, tago ava
mainge ra umana kiki na lua
ta ra lavur pal na lotu, ma
ra nioro varvagai ta ra lavur
tavul a bung.
44 Na kaina ta vavat, tago
ava vardada ma ra umana
tung na minat pa di gire, ma
ra tarai dia vanavana taun ia
ma pa dia nunure!

45 Ma tikai ta diat a umana
tena kabinana ta ra varkurai
i biti tana: Tena Vartovo, ona
u tatike ra dari, u vul avet
bula.
46 Ma i biti: Na kaina ta
vavat a lavur tena kabinana
ta ra varkurai bula, tago ava
puak tar ra umana kinakap i
tup ra tarai dia kapkap diat,
ma avat, pa ava bili diat ma
ta kopono kaka na lima i va-
vat ika!
47 Na kaina ta vavat, tago
ava pait ra umana babang na
minat i ra umana propet, ma
ra umana tama i vavat, dia
ga doko diat!
48 Dari ava varvai ma ava
mulaot bula ta ra lavur pa-
palum kai ra umana tama i
vavat; tago dia ga doko diat,
ma avat, ava pait ra babang
na minat i diat.
49 Damana bula ra mina-
toto kai God, i ga tatike: Ina
tulue ra umana propet ma ra
umana apostolo tadav diat,
diat a doko ta ra umana, ma
ta ra umana diat a vakadik
diat,
50 upi da tir pa ra gapu i
ra lavur propet parika, i ga
talingir papa ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan, ta
go ra taun tarai;
51 da tur pa la ma ra
gapu i Abel ma tuk tar ra
gapu i Sakaria, nam i ga
virua livuan ta ra uguugu na
vartabar ma ra pal tabu; ioi,
iau tatike ta vavat, da tir pa
ia tai go ra taun tarai.
52 Na kaina ta vavat a lavur
tena kabinana ta ra varkurai,
tago ava ga tak vue ra ki ure
ra kabinana! Avat iat pa ava
ga ruk ma ava ga tur bat ika
diat, dia ga mainge ra niruk.
53 Ba i irop kan nam ra
pal, a umana tena tutumu,
ma ra umana Parisaio dia tut
ma ra kankan ure, ma dia
vovo pa ia upi na varvai tai
ta mangoro na magit;
54 ma dia kiki ue upi ta
tinata ta ra ngiene upi diat a
takun ia me.

12

Iesu i vaale diat ure ra tinata na vaongo
(Mat 10:26-27)

1 Ma ba mangoro na arip
na marmar na tarai dia tar
koakor varurung, ma dia
kamir vargilgiliane diat, i biti
tadav kana tarai na vartovo:
Avat a balaure value pa avat
kan ra leven kai ra lavur
Parisaio, tago ra vaongo ko.
2 Ma pa ta magit di ga tuba
ba pa da vaarike boko; ma pa
ta magit di ga ive ba pa da
nunure boko.
3 Ma nam parika ava ga
tatike ta ra bobotoi, da val-
ongore boko ta ra kapa; ma

nam ava ga varmaianao me
ta ra pakana pal ara iat, da
varvarvai tana ta ra lavur
ulaul a pal.

Una burutue to ia?
(Mat 10:28-31)

4 Iau tatike ta vavat, a
umana talaigu: Koko avat a
burutue diat dia dokodoko ra
paka i vavat, ma ba di tar pait
ia, pa dia nunure ba ava bula
diat a pait ia.
5 Go iau vaale avat ta nina
ba avat a burut tana: Avat
a burut ta nam ba kana ra
dekdek upi na vuavue tar
bula ra tulungea i vavat ura
geena* ba i tar vardodoko;
ioi, avat a burut muka tana.
6 Di kulkul pa ra ililima na
levon ma ra ura toea ka laka?
Ma pa di valubane ta tikai ta
diat ta ra mata i God.
7 Di ga tar luk vapar ra
lavur pepe na ulu i vavat.
Koko avat a burut, tago avat
ava ngatngat ta ra mangoro
na levon.

Nam i tata kapa ure Iesu
ma nam i pue vue Iesu
(Mat 10:32-33; 12:32;
10:19-20)

8 Ma nam i tata kapa ta ra
mata i ra tarai ure iau, Natu
i ra tutana na kale pa ia ta
ra mata i ra lavur angelo kai
God.
9 Ma nam i pue vue iau ta
ra mata i ra tarai, da pue vue
bula ta ra mata i ra lavur
angelo kai God.
10 Ma nina i tatike ta kaina
tinata ure Natu i ra tutana,
da re vue boko tana; ma nina
i vul ra Takodo na Tulungen
pa da re vue muka tana.
11 Ba dia ben avat ta ra
mata i ra kiki na varkurai ta
ra umana pal na lotu ma ta ra
mata i ra lavur luluai, koko
avat a ngarao, ba avat a tata
dave, ba ava avat a tatike;
12 tago ra Takodo na Tulun-
gen na tovo tar ia ta vavat ta
nam ra pakana bung nam ra
magit i topa avat upi avat a
tatike.

A tinata valavalar ure ra
lunga na uviana

13 Ma tikai ta ra kor i
biti tana: Tena Vartovo, una
tata pa turagu ba na tibe
varbaiane amir ma kamimir
tabarikik.
14 Ma i biti tana: To An, to
ia i ga tibe iau upi iau a tena
varkurai, ba ra tena tiniba ta
mumur?
15 Ma i biti ta diat: Avat a
nuk pa ia, ma avat a balaure
avat kan ra puruai na bala;
tago ra nilaun kai tikai pa i
vuna ta kana peal magit.
16 Ma i tatike ra tinata
valavalar ta diat, dari: A
umauma kai tika na uviana
i vuai mat;
17 ma i nuk ia ra balana
dari; Ava ina pait ia, tago pa
ta pal ba ina vung ra lavur
vuai kaugu uma tana?
18 Ma i biti: Ina pait go, ina
re vue kaugu umana pal na
vuvuvung, ma ina pait mule
ta umana ngala iat, ma ina
vung kaugu kon ma kaugu
tabarikik tana.
19 Ma ina biti ta ra tu-
lungeagu dari: Tulungeagu,
mangoro kaum tabarikik ure

* **12:5:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

ta mangoro na kilala; una
ngo, una ian, una momo, ma
una gugu.
20 Ma God i tatike tana:
U a lunga, go ra marum da
tak vue ra tulungeam tam,
ma kai ia laka nam ra lavur
magit u ga mal varurue?
21 Damana nam i vuvu-
vung upi kana ka, ma pa i
uviana pire God.

Nurnur tai God
(Mat 6:25-34)

22 Ma i biti tai kana tarai
na vartovo: Go iau tatike ta
vavat ba koko avat a ngarao
upi ra nilaun, ba ava avat a
en ia; ba ure ra paka i vavat,
ba ava avat a mong me.
23 Tago a nilaun i ngala ta
dir ma ra nian, ma ra paka
i vavat i ngala ta dir ma ra
mal.
24 Avat a nuk pa ra umana
kotkot; pa dia vavauma, pa
dia ingaingata, pa kadiat ta
pal na vuvuvung, ba ta pal
na nian; ma God i tabatabar
diat; ma pa ava ti boina vang
ta ni ra umana beo?
25 To ia ta vavat ba i
ngarao, na valolovina ik ika
kana nilaun?
26 Ba ava mama pait nam i
ikilik, avat a ngarao dave ure
nam i ngala?
27 Avat a nuk pa ra umana
vaigoara, dia tavua dave? Pa
dia papalum, pa dia viri mal;
ma go iau varve avat, ba
Solomon ta kana minamar
par pa i mong da tikai ta go
diat.
28 Ba God i mal ra vura ra
pupui dari, nina i tavua gori,
ma ningene di voto ra ubu
me, pa na vamong pa avat
laka? I ikilik muka kavava
nurnur.
29 Koko avat a anan ba ava
avat a en ia, ba ava avat a
mome, ma koko avat a lavur
nuknuk.
30 Tago ra tarai vakuku ta
ra rakarakan a gunagunan
dia anan upi go ra lavur
magit; ma Tama i vavat i
nunure go ra lavur magit ava
iba up ia.
31 Avat a anan upi kana
varkurai, ma na tul tar bula
go ra lavur magit ta vavat.

A tabarikik arama ra bala
na bakut
(Mat 6:19-21)

32 Avat a kikil na sip ik;
koko ava burut; tago Tama
i vavat i gugu upi na tabar
avat ma ra varkurai.
33 Avat a ivure kavava
tabarikik, ma avat a vartabar
me; avat a mal ra umana
popopoi upi kavavat ba pa
diat a maulana, a vuvuvung
arama ra bala na bakut ba
pa na panie, ma pa ta tena
nilong na vana maravai pi-
rana, ma pa ta vui ikik na
vakaina.
34 Tago a nuknukim na
kiki ta nam ra gunan kaum
tabarikik i tur tana.

Ra tultul i ki na vaninara

35 Avat a vi pit ra livua
i vavat, ma avat a vabirao
kavava umana lamp;
36 ma avat a vardada ma
ra tarai dia nuknuk upi ka-
dia luluai ba na talil kan ra
lukara na varbean, upi, ba i
vut ma i pipidil, da papa are
vuavue.
37 Nam ra lavur tultul ba ra
luluai i vut, ma i gire tadav
diat dia monamono, dia ti

doan; a dovot go iau tatike ta
vavat, ba ia iat na vi pit ma
na tul tar ia ta diat upi diat a
ki ta ra nian, ma na pot ma
na torom ta diat tana.
38 Ba na vut ta ra vauruana
pakana varkia na nimono,
ba ta ra vautuluna, ma na
gire tadav diat damana, nam
ra umana tultul dia ti doan.
39 Avat a nunure go: Gala
ra luluai na pal i tar nunure
ra pakana marum a tena ni-
long na vut tana, gala na bal-
abalaure, pa na nur vue ra
kubana upi da lobong ia.
40 Avat bula, avat a ki na
vaninara; tago Natu i ra tu-
tana na vut ta ra pakana
bung ba pa ava nuk pa ia
tana.

A dovot na tultul ma nam pa i dovot
(Mat 24:45-51)

41 Petero i tir ia: Luluai, u
tatike go ra tinata valavalar
ta vevet ika, ba tadav ra tarai
par laka?
42 A Luluai i tatike: To ia ra
tultul i dovot ma i kabinana
bula, upi kana luluai na tibe
ba na kure ra kubana, ma na
tibatibe diat tana ma kadia
tiniba na nian ta ra kilalana?
43 Nam ra tultul i ti doan
ba kana luluai i vut, ma i gire
babare i papait ia damana.
44 A dovot go iau tatike ta
vavat, na tul tar ia ba na kure
kana tabarikik parika.
45 Gala nam ra tultul na
nuk ia ra balana dari: Kaugu
luluai na vavuan, ma i ki-
takita ra tarai na tultul ma ra
umana tultul na vavina bula,
ma i iaian, ma i momamomo,
ma i longlong tana;
46 a luluai kai nam ra tultul
na pot ta ra bung ba pa i nuk
pa ia ma ta ra pakana bung
ba pa i nunure, ma na manga
virit ia, ma na tibe tar kana
balbali varurung ma diat ba
pa dia nurnur.
47 Nam ra tultul ba i tar
nunure ra nuknuk i kana
luluai, ma pa i vaninara
tana, ma pa i murmur kana
nuknuk, da manga kita ia;
48 ma nam i ngulngul, ma
i pait ika ra lavur manga-
mangana i topa ia ba da kita
ia tana, da kita ia ikilik ika.
Ma tai nina di ga tibe ma ra
ngala, da nuk upi ra ngala
tana; ma tai nina di nur tar
ra peal, da titir boko upi ra
peal bula.

Iesu ia ra vuna ta ra varn-
gangar
(Mat 10:34-36)

49 Iau tar vut upi ina vue
tar ra iap ta ra rakarakan a
gunagunan parika; ma iau
mainge muka upi na io.
50 Kaugu tika na baptaiso
boko da baptaiso iau me, ma
iau kaina upi na par.
51 Koko avat a nuk ia ba iau
tar pot upi ra malmal ra pia.
Iau tatike ta vavat: Pata, upi
ra varngangar iat;
52 tago papa go a ilima tai
tika na pal diat a tur var-
baiai, a utul dia varngangar
ma ra ivut, ma ra ivut dia
varngangar ma ra utul.
53 Diat a tur varbaiai, a
tutana na tut ure natuna, ma
a bul na tut ure tamana; a
vavina ure natuna a vavina,
ma ra bul vavina ure nana,
ma ra enana vavina na tut
ure ra enana vavina.

A kabinana ure ra e
(Mat 16:2-3)

54 Ma i tatike tai ra kor
na tarai bula: Ba ava gire
ra bakut i tut ta ra matana
labur, ava tatike vuavue ba:
I maravai ba na bata; ma a
dovotina.
55 Ba ava gire i taubar, ava
tatike: Na tup ia ra keake; ma
a dovotina.
56 Avat a umana tena
vaongo, ava kabinana upi
avat a kure ra mata i ra
gunagunan ma ra bakut, ma
dave pa ava kabinana upi
avat a kure go ra kilala?

Una vovo pa kaum ebar
(Mat 5:25-26)

57 Ma avat iat, ta ra ava pa
ava kure ra mangamangana
takodo?
58 Ba amur vanavana boko
ma kaum ebar tadav ra tena
varkurai, una vovo pa ia na
nga upi una langalanga kan
ia; kan na al pa u tadav ra
tena varkurai, ma ra tena
varkurai na tul tar u tai ra
tultul, ma ra tultul na vue
varuk u ta ra pal na banubat.
59 Go iau tatike tam: Pa una
irop muka tana, ona pa u bali
vapar ra lavur toea parika.

13

Una vana kan ra kaina mangamangana kan una mat

1 Ta nam ra e, ta umana
dia vana pirana ma dia varve
ure nam ra tarai Galilaia ba
Pilato i ga ubu poto ra gapu
i diat ma kadia umana tin-
abar.
2 Ma i tatike bali diat dari:
Ava nuk ia laka ba nam ra
tarai Galilaia a umana tena
varpiam iat ta diat a Galilaia
parika, tago ra dari i ga ubu
diat?
3 Iau tatike ta vavat ba:
Pata; ma gala avat, pa ava
nukpuku, avat a virua par
bula damana.
4 Ba nam ra vinun ma lavu-
tul ba ra pal vartaun Siloam
i ga tarip taun diat ma i ga
doko diat, ava nuk ia laka ba
diat ra umana tena varpiam
ta diat ra tarai par dia ki
Ierusalem?
5 Iau tatike ta vavat ba:
Pata; ma gala avat, pa ava
nukpuku, avat a virua par
bula damana.

A tinata valavalar ure ra lovo nina pa ta vuaina tana

6 Ma i tatike go ra tinata
valavalar; Tika na tutana i ga
vaume ra lovo ta kana uma
na vain, ma i tadav ia, i nuk
upi ta vuaina tana; ma pata.
7 Ma i tatike tai ra tena
malmal uma: Go ra utul a
kilala iau mama tikan upi ta
vuaina ta go ra lovo; una mut
vue! Dave go i tur bat ra
uma?
8 Ma i tatike bali ia dari:
Luluai, una nur vue go ra ki-
lala bula, upi ina kal kikil ia,
ma ina pupunang tar tana;
9 ma ari ona na vuai na-
mur, i boina; ma ona pata, io,
una mut vue muka.

Iesu i valagar pa ra vavina i talikun ra pakana ta ra Bung Sabat

10 Ma i vartovo tai tika na
pal na lotu ta ra Bung Sabat.
11 Ma tika na vavina i ki
tana, a tabaran na binilua i
ga ovai tana a vinun ma lavu-
tul na kilakilala, ma i talikun
ra. pakana, ma i mama al
kodoa.

12 Ma Iesu i gire, i ora, ma
i tatike tana: Ia An, u ti oton
kan kaum minait.
13 Ma i vung ra ura limana
tana, ma i tur takodo vuavue,
ma i pite pa God.
14 Ma ra tena kukure pal na
lotu i kankan, tago Iesu i tar
valagar ta ra Bung Sabat, ma
i biti tai ra tarai: A laptikai
na bung upi ra tarai diat a
papalum tana; avat a vana
uti tana, upi da valagar pa
avat, ma koko ta ra Bung
Sabat.
15 Ma ra Luluai i tatike
tana: Avat a umana vaongo,
avat par tikatikai, pa ava
pala vue kavava bulumakau,
ba kavava as kan ra kubana,
ma ava agure laka ta ra Bung
Sabat tadav ra tava?
16 Go ra vavina a bul mur
tai Abaraam, ma Satan i ga
vi ia ra vinun ma lavutul na
kilakilala, ma ta ra ava pa da
pala vue go ra vivi kan ia ta
ra Bung Sabat?
17 Ba i tatike go ra lavur
tinata, diat par dia vartoto
me, dia vavirvir; ma ra kor
na tarai dia gugu ta go ra
lavur bo na magit par i tar
pait ia.

A tinata valavalar ure ra pat na mastad
(Mat 13:31-32; Mar 4:30-32)

18 Ma i biti: A varkurai kai
God dir vardada ma ra ava?
Ava ina valarue me?
19 Dir vardada ma ra pat i
ra mastad,* tika na tutana i
kap ia, ma i vaume ta kana
uma; ma i tavua, ma i ngala
na davai; ma ra lavur beo
liuliu dia ra.kan ta ra ingain-
garina.

A tinata valavalar ure ra leven
(Mat 13:33)

20 Ma i biti mulai: Ava ina
valarue ra varkurai kai God
me?
21 Dir vardada ma ra leven
nina tika na vavina i ga vatur
ia, ma i poto ive ma ra utul a
valavalar na plaua, ma ra ik
boko i leven parika.

Ra mataniolo i irivo
(Mat 7:13-14,21-23)

22 Ma i alalu ta ra lavur pia
na pal, ma ta ra lavur guna-
gunan, i vartovo vanavana,
ma i vana tuk tar urama
Ierusalem.
23 Ma tikai i tir ia: Luluai,
a paupau ka laka diat da ga
valaun diat? Ma i biti ta diat:
24 Avat a ongor upi avat a
olo ta ra mataniolo i irivo,
tago iau tatike ta vavat, man-
goro boko diat a valar ra
niruk tana, ma pata.
25 Ba ra luluai na pal i tar
tut, ma i tar banu ra matak-
ilalat, ma ava turtur ra pia,
ma ava pipidil ta ra banbanu
ma ava biti dari: Luluai, una
papa are avet; na biti ke ta
vavat dari: Pa iau nunure
avat ba avat mamave;
26 ma avat a tur pa ra tinata
dari: Ave ga ian ma ave ga
momo ta ra luaina matam,
ma u ga vartovo ta kaveve
lavur nga;
27 ma na biti: Iau varve
avat, ba pa iau nunure avat
ba avat mamave; avat a
umana tena pait ra kaina

* **13:19:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka ra davaina iat i ngala.

magit par, avat a vana kan
iau.
28 A tinangi boko ma ra
vangvangia palangia, ba
avat a gire Abaraam, Isak ma
Iakob ma ra lavur propet par
ta ra varkurai kai God, ma
avat, di okole vue ka avat.
29 Ma diat a vut maro ra
matana taur ma ra taoai ma
ra labur ma ra taubar ma
diat a ki ta ra varkurai kai
God.
30 Ma ta umana dia mur-
mur, diat a lua, ma ta ra
umana dia lua, diat a mur-
mur uka.

Iesu i mari Ierusalem
(Mat 23:37-39)

31 Ta nam ra pakana bung
iat ta ra umana Parisaio dia
vut, dia biti tana: Una irop,
ma una vana; tago Erodes i
mainge upi na doko u.
32 Ma i tatike ta diat: Avat a
vana, avat a ve nam ra leing
na pap ba: Go iau valavala-
gar gori ma ningene; ma oari
ina ngo.
33 Ma ina vanavana gori
ma ningene ma oari bula, upi
koko ra propet na virua tai ta
ra gunan irai, aro Ierusalem
iat.
34 Ierusalem, Ierusalem,
nam i dokodoko ra lavur
propet, ma i tupatupar diat,
dia tultulue diat tadav ia!
Aivia ra bung iau ga mainge
ba ina varurue ra lavur
natum, da ra kakaruk i
varurue ra lavur natnatina
ta ra vavai na bebeana, ma
ava ol ika.
35 Gire! A kuba i vavat i tur
vakuku ka pire vavat; ma iau
tatike ta vavat: Pa avat a gire
mule iau tuk ta ra bung ba
avat a biti tana dari: Da pite
pa nina i pot ma ra iang i ra
Luluai.

14

Iesu i valagar pa tika na minait

1 Ma ba i ruk ta ra kuba i
tika na luluai ta diat a umana
Parisaio ta ra Bung Sabat, upi
na en ra gem, dia kiki ue ke.
2 Ma tika na tutana i mait i
polo ra pakapakana, ma i ki
maro lua tana.
3 Iesu i tir ra umana tena
kabinana ta ra varkurai ma
ra umana Parisaio dari: I
takodo ba da valagar ta ra
Bung Sabat ba pata?
4 Ma dia ki mut uka. Ma i
vatur ia, i valagar pa ia, ma i
tul vue.
5 Ma i biti ta diat: To ia
ta vavat ba kana as ba kana
bulumakau i bura ta ra tung
ta ra Bung Sabat, ma pa na al
vatutua lulut pa ia laka?
6 Ma pa i tale diat upi diat a
bali mule go ra lavur tinata.

A madu na bala ma ra var-
mari pire ra vaira

7 Ba i gire diat di ga ting pa
diat, dia pilak pa ra umana
kiki na lua, i tatike ra tinata
valavalar ta diat, dari:
8 Ba tikai i ting pa u ta ra
lukara na varbean, koko una
ki ta ra kiki na lua; kan i tar
ting pa tikai bula i ngala ta
mumur,
9 ma nam i ga ting pa amur
na pot ma na biti tam: Una
ki are go ra tutana; ma una
vana na vavirvir upi ra kiki
namur.
10 Ba di tar ting pa u, una
vana ma una ki ta ra kiki i
mur kakit, ma ba nina i ga
ting pa u i pot, na biti tam:

Talaigu, una mai, una ki rikai
na lua; ma diat par ava ki
varurung ma diat ta ra nian,
diat a ru u.
11 Tago nina i vangala pa
mule, da vaikilik pa ia, ma
nina i vaikilik pa mule, da
vangala pa ia.
12 Ma i biti bula tai nina i
ga ting pa ia: Ba u mal pa
ra nian na keake ba ra nian
na ravian, koko una ting pa
ra lavur talaim, ma ra lavur
turam, ma ra lavur niurum,
ma ra lavur tadar tana, kan
diat a ting pa u bula ma diat
a bali ia tam.
13 Ba u mal pa ra lukara,
una ting pa ra lavur luveana,
ma ra lavur kakak, ma ra
lavur kekebau, ma ra lavur
pula;
14 ma una doan; tago vakir
kadiat ta magit upi diat a bali
ia me tam; da bali ia tam ta
ra nilaun mulai kai ra lavur
tena takodo.

A tinata valavalar ure ra ngala na lukara
(Mat 22:1-10)

15 Tikai ta diat dia ki me
ta ra nian, ba i valongore go
ra lavur tinata, i tatike: Nina
ba na en ra gem boko ta ra
varkurai kai God, i ti doan.
16 Ma Iesu i biti tana: Tika
na tutana i mal pa ra ngala
na nian ma i ting pa mangoro
tana;
17 ta ra pakana bung na
nian i tulue kana tultul upi
na ve diat, di ga ting pa diat,
ba: Avat a mai; tago di tar
vaninare ra lavur magit par.
18 Ma diat par dia vura tata
bat diat. A luaina i biti tana:
Iau tar kul pa ra pakana pia,
ma ina vana, ina gire muka;
iau lul u ba da nur vue iau.
19 Ma tikai bula i biti: Iau
tar kul ra ilima na uraura
bulumakau, ma ina vana, ina
valar diat; iau lul u ba da nur
vue iau.
20 Ma ta ra tikai bula i biti:
Amir tar taulai ma tika na
vavina, ma i dekdek upi ina
vana.
21 Ma ra tultul i vana, ma i
ve kana luluai ta go ra lavur
tinata. Ma ra luluai na pal
i kankan ma i biti tai kana
tultul: Una vana lulut ta ra
lavur nga, ma ta ra lavur nga
ikik ta ra pia na pal, ma una
ben pa ra umana kakak, ma
ra umana pula, ma ra umana
kekebau.
22 Ma ra tultul i biti: Lu-
luai, di tar pait nam parika u
vartuluai upi ia, ma pa i kor
boko.
23 Ma ra luluai i biti tai ra
tultul: Una vana ta ra lavur
nga tur, ma ta ra lavur nga
na umauma, una vo pa diat,
upi diat a ruk upi kaugu pal
na kor.
24 Tago iau tatike ta vavat:
Koko ta tikai ta diat, di ga ting
pa diat, na ian kilang kaugu
nian.

Ra tarai na vartovo diat a vungue kadia tabarikik parika
(Mat 10:37-38)

25 Ma a ngala na kor na
tarai dia varagur me; ma i
tur tapuku ma i tatike ta diat:
26 Ba tikai i tadav iau ma
pa i milikuane tamana, ma
nana, ma kana taulai ma ra
umana natuna, ma ra umana
turana, ma ra umana taina,
io, ma kana nilaun bula,

vakir kaugu tutana na vartovo.
27 Nina ba pa i puak pa
kana bolo ma pa i murmur
iau me, vakir kaugu tutana
na vartovo.
28 Tago to ia ta vavat ona
i mainge upi na pait ra pal
vartaun, ba pa na ki boko upi
na luk value pa ra mataina,
pi na matoto ba na pait ot pa
ia ba pata?
29 Kan ba i tar pait ra vuna-
paina, ma i mama pait ot pa
ia, ma diat par dia gire, diat
a kulume tana, diat a biti:
30 Go ra tutana i tar pait ra
vunapaina, ma i mama pait
ot pa ia.
31 Ba to ia ra king, ba i vana
oai upi ra vinarubu ma ta ra
king, ba pa na ki boko upi na
nuknuk lua ba ra vinun na
arip na marmar na tarai na
topa bar ra ura vinun na arip
na marmar na tarai kai nina
i tut na vinarubu ure?
32 Kan ba nina ta ra tikai i
vailik boko kan ia, na tulue
tadav ia ma na lul pa ra mal-
mal tana.
33 Damana ba tikai ta vavat
pa i vungue kana tabarikik
parika, vakir kaugu tutana
na vartovo.

Ra solt nina pa i topa ta magit
(Mat 5:13; Mar 9:50)

34 A solt i boina; ma gala
ra mapak i ra solt i panie, da
vamapak mule ma ra ava?
35 Pa i topa ra pia, ma pa i
topa ra ul a puputa, da vue
ke. Nina ba ra talingana upi
na valongor me, boina ba na
valongore.

15

A sip i ga rara
(Mat 18:12-14)

1 Ma ra lavur tena varurue
totokom ma ra lavur tena
varpiam par dia tadav ia upi
diat a valongore.
2 Ma ra umana Parisaio ma
ra umana tena tutumu dia
tata mukumuk ure, dia biti:
Go ra tutana dia varmaram
ma ra lavur tena varpiam,
ma dia ian me.
3 Ma i tatike go ra tinata
valavalar ta diat, dari:
4 To ia ta vavat ba kana ra
mar na sip, ma tikai i rara,
ma pa na vana kan ra lavu-
vat na vinun ma lavuvat aria
ra pui, ma na mur nina i rara,
tuk ta nam ra bung ba na
tikan tadav ia mulai?
5 Ba na ga tikan tadav ia, na
puak vakoa ta ra ulavarana,
ma na gugu.
6 Ma ba i pot ra kubana, na
oro pa ra umana niuruna ma
ra umana talaina, ma na biti
ta diat: Dat a gugu tago iau
tar tikan tadav kaugu sip i ga
rara.
7 Iau tatike ta vavat, ba
damana bula na lia ra gugu
tuna arama ra bala na bakut
ure tika na tena varpiam i tar
nukpuku, ta diat ra lavuvat
na vinun ma lavuvat na tena
takodo, nina ba pa dia kaina
upi ra nukpuku.

A pakana mani i rara

8 Ba nuve ra vavina ba
kana ra vinun na pakana
mani, ma ba i varara vue
tikai, ba pa na valiting ra
lamp laka, ma na arupe ra
pal, na tikatikan muka upi na
tikan tadav ia?

9 Ba i tar tikan tadav ia, na
oro pa ra umana niuruna ma
ra umana talaina, ma na biti:
Dat a gugu, tago iau tar tikan
tadav nina ra pakana iau ga
varara vue.
10 Damana bula, iau tatike
ta vavat, a gugu pire ra
umana angelo kai God ure
tika na tena varpiam i
nukpuku.

A bul i ga rara

11 Ma i biti dari: Tika na
tutana a ivu natuna, a ura
tutana,
12 ma ra muruna ta dir i
biti tai tamana: Tama, una
takan tar kaugu tiniba ta
kaum tabarikik. Ma i tibe dir
ma kana tabarikik par.
13 Ma pa i vavuan ra
bung, ba nam ra muruna i
vung varurue kana tabarikik
parika, ma i vana me ta ra
gunan vailik ma i vole vue
kana tabarikik par abara
ta kana mangamangana
vovoloi.
14 Ma ba i tar vole vue
parika, a ngala na mulmu-
lum i tup nam ra gunan; ma
i mulmulum nagam.
15 Ma i vana, i ki pire
tikai ta nam ra gunan; ma
nina i ki pirana, i tulue ta
kana umana gunan pi na
tabatabar ra umana boroi.
16 Ma i anan upi na maur
ma ra lavur pal i ra magit a
umana boroi dia en ia, ma pa
ta i tabar ia.
17 Ba i minana mulai, i biti:
Aivia ra tultul kai tamagu, i
kulkul diat, dia maur ma ra
gem, ma dia en valili ia, ma
go iau mat ati ma ra mulmu-
lum!
18 Iau ina tut, ma ina vana
tadav tamagu ma ina biti
tana: Tama, iau ga papait
ra varpiam pire ra bala na
bakut ma piram bula;
19 pa iau ko upi da vatang
mule iau ba natum; una
togue iau da tikai ta diat
kaum umana tultul u kulkul
uka diat.
20 Ma i tut, i vana tadav
tamana. Ba i vailik ka boko,
tamana i gire, ma i mari ia,
i vutvut tadav ia, i tal pa ra
inoana, ma i manga galum
ia.
21 Ma natuna i biti tana:
Tama, iau ga papait ra
varpiam pire ra bala na
bakut ma piram bula; ma pa
iau ko upi da vatang mule
iau ba natum.
22 Ma tamana i tatike tai
kana umana tultul: Avat a
kap lulut ra mal uti, nina i
boina kakit, ma avat a ule tar
ia tana; avat a ule ra domol
ta ra limana, ma ra ura pal a
kau ta ra ura kauna;
23 ma avat a kap ra
monoina nat na bulumakau
uti, da doka, dat a ian ma dat
a gugu.
24 Tago natugu go i ga mat,
ma go i laun mulai; i ga rara,
ma go i vana rikai mulai. Ma
dia vura gugu.
25 Ma natuna, ra luaina, i
ki na uma; ma ba i maravai
ta ra pal, i valongore ra kaur
ma ra malagene.
26 Ma i oro pa tika na tultul,
i tir ia ure go ra lavur magit.
27 Ma i tatike tana: Tu-
ram i tar pot, ma tamam i
tar doko ra monoina nat na
bulumakau ure, tago i gire
mule, ma i laun bulu.

28 Ma i kankan, i ole ra niruk; ma tamana i irop ta-
dav ia, i tingting pa ia.
29 Ma i biti tai tamana: Go mangoro na kilala iau ga
toratorom tam, ma pa iau ga piam kaum vartuluai; ma pa
u tabar iau ma ta nat na me ke, upi avet a gugu me ma ra
umana talaigu.
30 Ba go natum i vut, nina i ga vole kaum tabarikik ta
ra umana igoro na vavina, u doko ra monoina nat na
bulumakau ure.
31 Ma i biti tana: Natugu, u ki vatikai piragu, ma kaugu
tabarikik parika kaum uka.
32 I kat ba da gugu ma da ga, tago go turam i ga mat,
ma go i laun mulai; i ga rara, ma go di tar tikan tadav
mule.

16

A tultul i kabinana

1 Ma i tatike bula tai ra tarai na vartovo: Tika na
tadar na tutana kana tika na tultul na tabarikik, ma di
takun ia tana ba i vole kana tabarikik.
2 Ma i oro pa ia, ma i biti tana: Ava go iau valongore
ure u? Una vaarike kaum papalum, tago pa una tultul
na tabarikik mulai.
3 Ma ra tultul na tabarikik i nuk ia ra balana: Ava ina
pait ia, tago kaugu luluai i tak vue go ra papalum kan iau?
Pa iau dekdek upi ina ipuk; ma iau vavirvir ba ina lulul.
4 Iau nunure nam ina pait ia, upi ba di tar okole vue
iau kan go ra papalum, diat a vango iau ta ra kubakuba i
diat.
5 Ma i oro tikatikai pa diat par dia ga la pa ra magit
kai kana luluai, ma i tir ra luaina: Aivia u ga la pa ia tai
kaugu luluai?
6 Ma i biti: A mar na valavalar na dangi. Ma i biti
tana: Una vatur kaum buk, una ki, ma una tumu lulut
i tana ba ra ilima na vinun uka.
7 Ma i tir ta ra tikai: Aivia u ga la pa ia? Ma i biti: A
mar na valavalar na vit. Ma i biti tana: Una vatur kaum
buk, ma una tumu tana ba ra lavutul na vinun uka.
8 Ma ra luluai i pite pa go ra tultul na tabarikik nina pa
i ga takodo, tago i tar papait na kabinana damana; tago
ra umana natu i go ra e dia lia ma ra kabinana ta kadia
tataun ta diat ra lavur natu i ra kapa.
9 Iau tatike ta vavat: Avat a vamaram pa ta umana talai
vavat ma ra tabarikik kai ra mangamangana pa i takodo,
upi ba i tar par da vango pa avat ta ra palpal i tur tukum.
10 Nina i dovot ta ra magit i ikilik ika, i dovot bula ta ra
ngala na magit, ma nina ba pa i dovot ta ra ikikilik, pa i
dovot ta ra ngala.
11 Ona pa ava ga dovot ta ra tabarikik pa i takodo, ia laka
na nur tar ia ta vavat nam i dovot?
12 Ba pa ava ga dovot ta nam kai ta ra tikai, ia laka na
tabar avat ma kavavat?
13 Pa ta tultul ba na torom tai ta ivu luluai; tago na mi-
likuane tikai, ma na mari ta ra tikai; ba na murmur tikai,
ma na piam ta ra tikai. Avat a torom dave tai God ma ta ra

tabarikik bula?

Ta umana tinata kai Iesu
(Mat 11:12-13; 5:31-32; Mar 10:11-12)

14 Ma ra umana Parisaio, a
umana tena mari mani, dia
valongore go ra lavur tinata;
ma dia kulume tana.
15 Ma i biti ta diat: Avat,
ava vatakodo avat ta ra mata
i ra tarai; ma God i nunure
ra bala i vavat; tago nina ra
magit a tarai dia pite pa ia, i
milmilikuan ta ra mata i God.
16 A tinata na varkurai
ma ra vartovo kai ra lavur
propet dia tuk tar tai Ioanes;
ma papa nam ra kilala di
varve ra bo na varvai ure ra
varkurai kai God, ma ra tarai
par dia olo ma ra ongor tana.
17 Pa i dekdek upi ra bala
na bakut ma ra rakarakan
a gunagunan na panie, ma
pa ta ngungu matana buk na
panie ta ra tinata na varku-
rai.
18 Nina i vungue kana vav-
ina, ma i ben ta ra tikai i po,
ma nina i ben ta vavina ba
kana tutana i tar vungue, i po
bula.

Lasaro dir ma ra uviana

19 Tika na uviana, i mong
ma ra mal meme ma ra bo
na mal kumau, ma i lukara a
bungbung parika;
20 ma di vadiop tika na
tena nilul, a iangina Lasaro,
pire kana mataniolo, i man-
manua ra pakapakana,
21 ma i mainge na en ra
tagigi na nian i burabura kan
ra vuvuvung na nian kai ra
uviana; io, ma ra umana pap
dia damdam ra manuana.
22 Tuka boko, a tena nilul
i mat, ma ra umana angelo
dia puak pa ia urama ta ra
bongobongo i Abaraam; ma
ra uviana i mat bula, ma di
punang ia.
23 Ma ara ra ruarua na
tulungen i tadaraka, tago i
kankadik, ma i gire Abaraam
aro vailik, ma Lasaro ta ra
bongobongo i Abaraam.
24 Ma i oraoro dari: Tama,
Abaraam, una mari iau, una
tulue Lasaro upi na tuk pa
ta ik a tava ma ra ngu na
kaka na limana, ma na va-
madoldol ra karameagu me,
tago iau kankadik ta go ra
birao.
25 Abaraam i biti: Natugu,
una nuk pa ia, ba u ga
laun boko u ga alube pa
kaum lavur bo na magit, ma
damana bula Lasaro a lavur
kaina magit; ma go di mal ia
ati, ma u, u kankadik.
26 Go bula, tika na ngala
na male livuan ta dat, upi
koko diat a bolo mamati pire
vavat, ma pa ta bula na bolo
maro uti pire vevet.
27 Ma i biti: Tama, iau lul
ba una tulue ta ra kuba i
tamagu,
28 tago a ilima na turagu,
ma na tigal diat kan diat
bula, diat a vana uti ta go ra
kinadik.
29 Abaraam i biti: A buk kai
Moses ma ra lavur propet i
tur pire diat; boina ba diat a
valongore diat.
30 Ma i biti: Pata, tama
Abaraam; ba tikai na tadav
diat kan ra minat, diat a
nukpuku muka.
31 Ma i biti tana: On.a pa
dia valongore Moses ma ra
lavur propet, pa diat a ka-

pupi bula ba tikai ta diat ra
umana minat na tut rikai.

17

A kaina mangamangana
(Mat 18:6-7,21-22; Mar 9:42)

1 Ma i biti tai kana.tarai na
vartovo: Di mama tur bat ra
lavur tukatukai upi koko dia
vana rikai, ma na kaina tai
nina dia vana rikai tana!
2 Gala na boina gala di ga
kun tar ra vat na niudu ta
ra inoana, ma gala di ga vue
vadudu ia na ta, upi koko na
varara tikai ta diat ra umana
ikilik dari.
3 Avat a balaure avat! Ba
turam i pait ra varpiam, una
pit ia; ma ba i nukpuku, una
nur vue muka.
4 Ba i pait ra varpiam tam
a lavurua na pakana tai tika
na bung, ma i lingan piram a
lavurua na pakana bula ma
ra tinata dari: Iau nukpuku,
una nur vue muka.

A nurnur

5 Ma ra umana apostolo
dia tatike tai ra Luluai: Una
vangala kaveve nurnur.
6 Ma ra Luluai tatike: Ona
kavava nurnur i da ra ikilik
na pat i ra davai, ma avat a
tatike tai go ra davai, a lovo,
dari: Una tarubat, ma una
tur ara na ta! na torom ta
vavat.

A papalum kai ra tultul

7 To ia ta vavat laka ba
kana tultul i tar ipuk, ba i
tar balaure ra umana sip, na
tatike tana, ba i vut maro ra
uma: Uti muka, una ki, ma
una ian;
8 ma pa na biti dari laka:
Una mal pa agu magit, ma
una vi pit, una torom pa tagu
ba ina ian pa, ma ina momo
pa; ma namur boko una ian,
ma una momo?
9 Dave na pite pa laka nam
ra tultul, tago i tar pait ra
lavur magit i ga tul tar ia
tana?
10 Damana avat bula, ba
ava tar pait vapar nam di
ga tul tar ia ta vavat, avat a
tatike: Avet a umana tultul
na niiba, ave ga pait kaveve
papalum uka.

Iesu i vagomgom pa ra vinun na vukavuka

11 Ba dia vanavana na
nga urama Ierusalem, i
vanavana livuan Samaria
ma Galilaia.
12 Ma ba i olo tai tika na
pia na pal, dia varkuvo ma ra
vinun na tarai dia vukavuka,
ma dia tur maro vailik;
13 ma dia manga oro dari:
Iesu, Luluai, una mari avet.
14 Ba i gire diat, i tatike ta
diat: Avat a vana, avat a ve
kapi avat tai ra umana tena
tinabar. Ba dia vanavana,
dia gomgom uka.
15 Ma tikai ta diat, ba i gire
i tar lagar, i talil, ma i pite pa
God ma ra ngala na nilaina,
16 ma i va timtibum pire ra
ura kauna, ma i pite pa ia;
ma ia ra te Samaria.
17 Iesu i tir ia: Pa di vagom-
gom avat ava vavinun laka?
Akave ra lavuvat?
18 Pa ta laka i talil upi na
pite pa God, ia kaka go ra
vaira?
19 Ma i tatike tana: Una tut,
ma una vana; kaum nurnur i
tar valaun u.

Ra e na varkurai kai God na pot
(Mat 24:23-28,37-47)

20 Ba ra umana Parisaio dia
tir ia ba vingaia ra varkurai
kai God na vut, i tatike bali
diat dari: A varkurai kai God
pa i vut ma ra ginigira upi ia;
21 ma pa da biti ba: Go kari!
ba: Nam! Tago ra varkurai
kai God i ki livuan ta vavat.
22 Ma i tatike tai ra tarai
na vartovo: A e na vut boko
ba avat a mainge upi avat a
gire tika na bung kai Natu i
ra tutana, ma pa avat a gire.
23 Ma diat a tatike ta vavat
ba: Nam! ba: Go kari! Koko
avat a vana, koko avat a mur-
mur tana.
24 Tago dir vardada ma ra
meme; ba i pala ia aro ta
ra papar a vavai na bakut
i vakapa are ta ra papar a
vavai na bakut bula; damana
bula Natu i ra tutana ta kana
bung.
25 Ma na kadik lua ma
ra mangoro na mangaman-
gana, ma go ra taun tarai na
pue vue.
26 Da nam ta ra kilala i Noa,
damana bula ta ra kilala i
Natu i ra tutana.
27 Dia ga iaian, dia ga
momamomo, dia ga varvar-
bean, ma dia ga tulatulai ta
ra varbean tuk ta nam ra
bung ba Noa i koa ta ra parau
ta tana, ma ra lovon ta i pot
ma dia virua parika tana.
28 Damana bula ta ra kilala
i Lot: dia ga iaian, dia ga mo-
mamomo, dia ga kukul, ma
dia ga ivura, dia ga vauma,
ma dia ga papait pal,
29 ma ta ra. bung Lot i
irop kan Sodom, a iap ma
ra pakar i bura marama ra
bakut, ma dia virua parika
tana;
30 na damana bula ta ra
kilala ba da vaarike Natu i ra
tutana tana.
31 Ta nam ra kilala, koko
nina i ki ra ul a pal na irop
upi kana tabarikik ara ra
bala na pal, upi na vairop ia;
ma ba tikai i ki ra uma, koko
muka na talil.
32 Avat a nuk pa ra taulai
kai Lot.
33 Nina i mainge na valaun
mule, na virua; ma nina ba
pa i nuk pa kana nilaun, na
laun muka.
34 Iau tatike ta vavat: Ta
nam ra marum, a ivu tutana
dir a va tai tika na vava; da
vatur vake tikai, ma ta ra
tikai da nur vue.
35 A ivu vavina dir a udu-
udu varurung; da vatur vake
tikai, ma ta ra tikai na ki ke.
[
36 A ivu tutana dir a ki ta ra
uma; da vatur vake tikai, ma
ta ra tikai da nur vue.]
37 Ma dia tir ia dari: Lu-
luai, akave? Ma i tatike ta
diat: A umana kotkot dia pot
varurung ta nam ra gunan a
minat i va tana.

18

A tinata valavalar ure ra ua na vavina ma ra tena varkurai

1 Ma i tatike ra tinata
valavalar ta diat upi na tovo
diat, ba i topa ra tarai upi diat
a araring milat ma koko diat
a talanguan.
2 I biti: Tika na tena varku-
rai i ga ki tai tika na pia na
pal, pa i ru God, ma pa i nuk
pa ra tarai.
3 Ma tika na ua na vavina
bula ta nam ra pia na pal, ma

i vala vana tadav ia, i lul ia
dari: Una obo iau ta kaugu
ebar.
4 Ma lua boko i ole; ma na-
mur i nuk ia ra balana dari:
Pa iau ru God, ma pa iau nuk
pa ra tarai,
5 ia kaka, tago go ra ua na
vavina i vovo vatalanguane
iau, ina oba ka, kan na vata-
languane iau ma kana vina-
vana milat.
6 Ma ra Luluai i biti: Avat a
valongore go ra tinata kai ra
kaina tena varkurai.
7 Ma God bar, pa na obo
laka ra taraina, diat, dia
tangi tadav ia ra marum ma
ra keake bula, nina diat, i
ungung vovovon pa diat?
8 Iau tatike ta vavat, na obo
lulut pa diat. la kaka, ba Natu
i ra tutana i pot na gire tadav
bar ta nurnur ra pia?

A tinata valavalar ure ra Parisaio ma ra tena varurue totokom

9 Ma i tatike bula go ra
tinata valavalar tadav diat
dia nurnur ta diat mule, ba
ra umana tena takodo diat,
ma dia pidimuane ra tarai
par.
10 A ivu tutana dir vana
urama ra pal na vartabar upi
ra niaring; tikai ta dir a Pari-
saio, ma ta ra tikai a tena
varurue totokom.
11 A Parisaio i tur ma i arar-
ing ta ra balana dari: God,
iau pite pa u tago pa ave var-
dada ma ra tarai par, a lavur
tena varvaur, a lavur tena
vaongo, a lavur tena nipo
diat, ma pa amir varogop
bula ma go ra tena varurue
totokom.
12 Iau vevevut ma ra
vinavel a vikvik par; iau
vartabar ma tikatikai ta ra
vinvinun iau vatur vake.
13 Ma ra tena varurue to-
tokom i tur ara vailik, i ruva
ba na tadarake ra bakut, i
tibul ra bongobongono, ma i
biti: God, una mari ka iau,
iau a tena varpiam.
14 Iau tatike ta vavat: Go
ra tutana i talil ra kubana, a
tena takodo, ma ta ra tikai
pata; tago nina i vangala pa
mule, da vaikilik pa ia; ma
nina i vaikilik pa mule, da
vangala pa ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mat 19:13-15; Mar 10:13-16)

15 Ma dia kap ra umana ku-
ramana tadav ia, upi na bili
diat; ba kana tarai na var-
tovo dia gire, dia tigal diat.
16 Ma Iesu i oro pa diat
pirana, ma i biti: Avat a nur
vue ra umana bul ikilik upi
diat a tadav iau, ma koko
avat a tigal diat, tago kadiat
dia dari ra varkurai kai God.
17 A dovot go iau tatike ta
vavat: Nina ba pa i kapupi
ra varkurai kai God da ra bul
ikilik, pa na olo muka tana.

Ra uviana na tutana
(Mat 19:16-30; Mar 10:17-31)

18 Tika na tena varkurai i
tir ia: Bo na Tena Vartovo,
ava ina pait ia upi kaugu ra
nilaun tukum?
19 Iesu i tatike tana: Dave u
vatang iau ba iau boina? Pa
ta i boina, ia kaka God.
20 U nunure ra lavur vartu-
luai: Koko una po, Koko una
vardodoko, Koko una long,
Koko una varvai vavaongo,
Una ru tamam ma nam.

21 Ma i biti: Go parika
iau tar toratorom tana papa
amana ba iau ga bul.
22 Ba Iesu i valongore, i
biti tana: A kopono magit
boko u iba upi ia; una ivure
kaum vurvur magit parika,
ma una tibe ra lavur luveana
me, ma kaum boko ra bo na
vuvuvung ra bala na bakut;
ma una mai, una mur iau.
23 Ba i valongore go ra
tinata i tabun muka ra
balana tana, tago i manga
uviana.
24 Ba Iesu i gire, i biti: I
papait na dekdek muka upi
ta tika na uviana na olo ta ra
varkurai kai God!
25 Tago a niolo kai ra
uviana ta ra varkurai kai
God i manga dekdek ta dir
ma ra nidolo kai ra kamel ta
ra matana ingingit.
26 Ma diat dia valongore
dia tatike: Ari ona damana,
ia da valaun ia?
27 Ma i biti: A magit i
dekdek pire ra tarai, God i
pait valar pa ia.
28 Ma Petero i biti: Ave
ga vana kan kaveve vurvur
magit ma ave murmur u.
29 Ma i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Pa ta
i ga vana kan ra pal, ba kan
kana vavina ba ra umana
turana, ba nana, ba tamana,
ba ra umana natuna, ure ra
varkurai kai God,
30 ba pa na vatur vake ra
mangoro iat ta go ra nilaun
ma namur ra nilaun tukum.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mat 20:17-19; Mar 10:32-34)

31 Ma i agure vaire pa ra
vinun ma a ivut, ma i biti
ta diat: Go da vana urama
Ierusalem, ma da pait nina
ra lavur magit par ra umana
propet dia ga tumu ia ure
Natu i ra tutana.
32 Tago da tul tar ia tai ra
lavur Tematana, ma da ku-
lume, ma da vakaina muka,
ma da nami ia;
33 diat a virit ia, ma diat
a doka; ma ta ra vautuluna
bung na laun mulai.
34 Ma pa dia matoto ta go ra
magit; ma di ive go ra tinata
kan diat, ma pa dia nukure
ra kukurai ra lavur magit di
ga tatike.

Iesu i vanana pa ra pula
(Mat 20:29-34; Mar 10:46-52)

35 Ba i maravai Ieriko, tika
na pula i ki ra papar a nga, i
lulul;
36 ba i valongore ra kor dia
vanavana, i titir ba ava go.
37 Ma dia ve ba Iesu ra te
Nasaret i vanavana pakit.
38 Ma i oraoro dari: Iesu, u
natu i David, una mari iau.
39 Ma diat dia lualua, dia
tigal ia ba na ki mut uka; ma
i manga oraoro ka dari: U
natu i David, una mari iau.
40 Ma Iesu i tur, ma i vartu-
luai ba da ben ia pirana; ma
ba i vana maravai pirana, i
tir ia:
41 Ava u mainge ba ina pait
ia tam? Ma i tatike: Luluai,
ba ina nana mulai.
42 Ma Iesu i biti tana: Una
nana muka, kaum nurnur i
tar valaun u.
43 Ma i nana vuavuai mu-
lai, ma i mur ia, ma i pite pa

God; ma ra tarai par bula ba
dia gire, dia pite pa God.

19

Iesu dir ma Sakaio

1 Ma i olo Ieriko, ma i vana-
vana alalu.
2 Ma tika na tutana i ki
ie, a iangina Sakaio, a luluai
kai ra umana tena varurue
totokom, ma i uviana.
3 Ma i mainge na gire Iesu
ba to ia; ma i mama gire, tago
a kor, ma ia ra tok na tutana.
4 Ma i vila lua, i koe ra
davai, a lovo, upi na gire,
tago ba na bolo ta nam ra
nga.
5 Ba Iesu i pot abara i
tadaraka, ma i tatike tana:
Sakaio, una lulut, una irop,
tago ina ki ta ra kubam gori.
6 Ma i irop lulut, ma i agure
pa ia ma ra gugu.
7 Ba dia gire, dia tata
mukumuk par, dia biti: Go
i vana, upi dir a ki ma ra
tutana, a tena varpiam.
8 Ma Sakaio i tur, ma i
tatike tai ra Luluai: Go, Lu-
luai, tika na papar ta kaugu
lavur tabarikik iau tabar ra
lavur luveana me; ma ba iau
ga vo pa ta magit pa i dovot
tai ta tikai, ina bali ia ma ra
ivat.
9 Ma Iesu i tatike tana: Gori
ra varvalaun i tadav go ra
pal, tago ia bula a natu i
Abaraam.
10 Tago Natu i ra tutana i
ga vana rikai upi na tikan upi
nina i rara ma upi na valaun
ia bula.

A tinata valavalar ure ra mamat na mani
(Mat 25:14-30)

11 Ba dia valavalongore go
ra lavur tinata, i tatike bula
ra tinata valavalar, tago i
maravai Ierusalem, ma tago
dia biti ba ra varkurai kai
God na arikai vuavuai.
12 Io, i biti dari: Tika na lu-
luai i vana ta ra gunan vailik,
upi na kale pa kana varkurai,
ma na talil mulai.
13 Ma i oro pa kana vinun
na tultul, ma i tul tar ra vi-
nun na mamat na mani ma
i tatike ta diat: Avat a kukul
me tuk ta ra bung ba ina
lilikun mulai tana.
14 Ma ra tarai ta kana pia
na pal dia milmilikuane, ma
dia tulue ta umana upi diat
a mur ia, dia tatike: Pa ave
mainge go ra tutana pi na
kure avet.
15 Ba i tar kale pa ra varku-
rai, ma i tar talil mulai, i
vartuluai ba da oro pa nina
ra umana tultul i ga tul tar ra
mani ta diat, upi na matoto
ba ava i tur ta kadia vapipiai.
16 Ma ra luaina i vana pi-
rana, i biti: Luluai, kaum
mani i tar vinun tana.
17 Ma i biti tana: Boina
muka, u a bo na tultul; tago
u ga dovot ta ra ikilik muka,
una kure ra vinun na pia na
pal.
18 Ma ra vauruana i tadav
ia, i biti: Luluai, kaum mani
i tar ilima tana.
19 Ma i biti bula tana: U
bula, una kure ra ilima na
pia na pal.
20 Ma tikai bula i tadav ia,
i biti: Luluai, go kaum mani
mulai, iau ga pulu mal ia ma
ra mal;
21 tago iau ga burut i tam,
tago u a dekdek na tutana;

u tak pa nam pa u ga vung
ia, ma u ingate nam pa u ga
vaume.
22 Ma i biti tana: U a kaina
tultul, ina kure u ta kaum
tinata iat. U tar nunure ba
iau a dekdek na tutana, iau
tak pa nam pa iau ga vung ia,
ma iau ingate nam pa iau ga
vaume;
23 dave pa u ga tul tar
kaugu mani ta diat dia piapie
mani, upi ba iau pot, ina ga
vatur vake, ma ra vavatur
bula tana?
24 Ma i tatike ta diat dia tur
pirana: Avat a tak vue nam
ra mani kan ia, ma avat a
tul tar ia tai nina i vung ra
vinun.
25 Ma dia biti tana: Luluai,
i tar vinun kana mani.
26 Iau tatike ta vavat: Nina
i vuvuvung, da tabar ia mu-
lai; ma nina ba pa i vuvu-
vung, da tak vue kana ikilik
kan ia.
27 Ma avat a vila pa nam
kaugu umana ebar pa dia ga
mainge ba ina kure diat, ma
avat a doko diat ati piragu.

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Mar 11:1-11;
Ioa 12:12-19)

28 Ba i tar tatike vue go ra
tinata, i lualua mulai urama
Ierusalem.
29 Ma ba i maravai Betpage
ma Betania, pire ra luana,
nam di vatang ia ba a luana
na Oliva, i tulue ra ivu tutana
na vartovo, i biti:
30 Amur a vana ta nam ra
pia na pal na lua ta mumur,
ma ba amur a olo tana, amur
a tadav uka ra nat na as di
tar veva, ma pa ta i ga ki
boko tana, amur a pala ia,
ma amur a ben ia uti.
31 Ba tikai i tir amur ba:
Dave amur pala ia? amur a
biti dari: Beaka ra Luluai i
mainge.
32 Ma dir nam, i tulue dir,
dir vana ma dir gire tadav
nina ra magit i ga tatike ta
dir.
33 Ba dir palapala ra nat na
as, diat ba kadiat, dia tir dir:
Dave go amur pala pa ra nat
na as?
34 Dir biti: Beaka ra Luluai
i mainge.
35 Ma dir ben ia tadav Iesu;
ma dia pale kadia umana
mal ta ra nat na as, ma dia
vaki Iesu tana.
36 Ba i vanavana, dia pala-
pale kadia lavur mal na nga.
37 Ma ba i tar maravai pire
ra vanavana ba ta ra luana
na Oliva, a lavur tarai na
vartovo par dia gugu ma dia
pite pa God ma ra ngala na
nilai diat ta ra lavur dekdek
na papalum, dia tar gire; dia
biti:
38 I ti doan nina ra King
i vut ma ra iang i ra Lu-
luai; a malmal arama ra bala
na bakut, ma ra pite varpa
urama muka!
39 Ta ra umana Parisaio ta
ra kor dia biti tana: Tena
Vartovo, una tigal kaum tarai
na vartovo.
40 Ma i tatike bali diat dari:
Iau ve avat, ona go diat diat
a tur mut, a lavur vat diat a
oraoro.

Iesu i tangie Ierusalem

41 Ma ba i maravai, i gire ra
pia na pal, ma i tangie, i biti:
42 Gala u bula u tar nunure
ta go ra bung, a lavur magit
dia topa ra malmal! Ma go,
dia ki ivai kan ra matam.

43 Ta e na pot boko, ba
kaum lavur ebar diat a liplip
bat iu, ma diat a tur kikil iu,
ma diat a tur bat iu ta ra
lavur papar.
44 Ma diat a vue pukue u
ra pia, ma ra lavur natum
bula dia ki tam; ma pa diat
a nur vue ta ura vat upi dir a
va vartaun tam, tago pa u ga
nunure ilam ra bo na e ba di
vana piram tana.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-17; Mar 11:15-19; Ioa 2:13-22)

45 Ma i ruk ta ra pal na
vartabar, i okole vue diat dia
ivivura tana.
46 I biti ta diat: Di ga tumu
ia dari: "Kaugu pal a pal na
niaring." Ma ava tar pukue
upi na da ra babang kai ra
umana tena nilong.
47 Ma i varvartovo ta ra
pal na vartabar ra bungbung
parika. Ma ra umana tena
tinabar ngalangala, ma ra
umana tena tutumu, ma ra
umana luluai kai ra tarai, dia
mainge ba diat a doka;
48 ma dia mama nuk upi ta
magit ba diat a pait ia; tago
ra tarai dia kor tadav ia, ma
dia vala valongore.

20

A tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mat 21:23-27; Mar 11:27-33)

1 Tika na bung ta nam ra
e, i tovo ra tarai ta ra pal na
vartabar, ma i varvai ma ra
bo na varvai; ma ra umana
tena tinabar ngalangala, ma
ra umana tena tutumu, ma
ra umana patuana dia tadav
ia;
2 ma dia biti tana: Una ve
avet ta ra varkurai u pait go
ra lavur magit i tana, ba to
ia i ga tul tar go ra varkurai
tam?
3 Ma i tatike bali diat dari:
Iau bula go, ina tir avat tai
tika na magit, ma avat a ve
iau:
4 Mamave ra baptaiso kai
Ioanes, marama ra bala na
bakut, ba tai ra tarai?
5 Ma dia biti vargil ivai
dari: Ona dat a biti ba:
Marama ra bala na bakut, na
biti: Ba damana, dave pa ava
ga nurnur tana?
6 Ba ona dat a biti ba: Tai ra
tarai, a tarai par diat a tupar
dat; tago dia kapupi Ioanes
ba ia ra propet.
7 Ma dia bali ia ka, ba pa
dia nunure ba mamave.
8 Iesu i biti ta diat: Iau bula,
pa ina ve avat ta ra varkurai
iau papait go ra lavur magit i
tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain
(Mat 21:33-46; Mar 12:1-12)

9 Ma i tatike go ra tinata
valavalar tai ra tarai: Tika
na tutana i vaume ra uma na
vain, ma i tul tar ia tai ra
tarai na vinauma, ma i vana
tai ta ra vuna gunan upi na ki
vavuan tana.
10 Ma ta ra e na vunuai i
tulue tika na tultul tadav ra
tarai na vinauma, upi diat a
tul tar ta umana vuai na uma
tana; ma ra tarai na vinauma
dia kita ia, ma dia tul tuna
vue ke.
11 Ma i tulue ta ra tultul;
ma dia kita ia bula, ma dia

vakaina, ma dia tul tuna vue
ke.
12 Ma i tulue ta ra tikai
bula; ma dia kita vakinkin ia,
ma dia okole vue.
13 Ma ra luluai na uma i
biti: Ava ina pait ia? Ina
tulue natugu, a bul na vakak,
upi diat a ru ia bar.
14 Ba ra tarai na vinauma
dia gire, dia biti vargil dari:
Go ra bul mur tana; dat a
doka, upi kadat ika ra vurvur
magit.
15 Ma dia okole vue kan ra
uma ma dia doka. Ava ra
luluai na uma na pait ia ta
diat?
16 Na vut ma na doko vue
nam ra tarai na vinauma,
ma na tul tar ra uma tai ta
umana enana. Ba dia val-
ongore go dia tatike: Koko
muka.
17 Ma i bobobe diat, ma i
biti: Ava go di ga tumu ia?
"Nina ra vat ba ra umana
tena pait pal dia tar
pilak vue,
Nam muka di tar pait ra ul a
ngu na pal me."
18 Ma nina i bura ta go ra vat
na ti tagigi, ma nina ba go na
bura taun ia, na taimirai da
ra tobon.

A tinir ure ra totokom
(Mat 22:15-22; Mar 12:13-17)

19 Ma ra umana tena tu-
tumu, ma ra umana tena tin-
abar, dia mainge ba diat a
kinim ia ta nam ra pakana
bung, ma dia burut uka ta ra
tarai; tago dia nunure ba i tar
tatike go ra tinata valavalar
ure diat.
20 Ma dia kiki ue pa ia ma
dia tulue ta umana kilao dia
vaongo ba ra umana tena
takodo diat, upi diat a vagu
pa ia ta kana tinata, ma diat a
tul tar ia ta ra varkurai ma ta
ra dekdek i ra tena varkurai
na gunan.
21 Ma dia tir ia dari: Tena
Vartovo, ave nunure ba
i takodo kaum tinata ma
kaum vartovo, ma pa u nuk
pa ta tikai, u varvai ma ra
dovotina ure ra nga kai God.
22 I takodo ba avet a tul tar
ra totokom tai ra Kaisar ba
pata?
23 Ma i nunure kadia
vaongo, ma i biti ta diat:
24 Avat, a ve tar tika na
denaria tagu. A malalar i to
ia tana? Ma kai ia bula ra
tutumu tana? Ma dia biti:
Kai ra Kaisar.
25 I biti ta diat: Avat a
tul tar tai ra Kaisar ra lavur
magit kai ra Kaisar, ma avat
a tul tar tai God ra lavur
magit kai God.
26 Ma dia mama vagu pa ia
ta nam ra tinata ta ra mata i
ra tarai; ma dia kaian ta kana
tinata na balbali, ma dia ki
mut uka.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mat 22:23-33; Mar 12:18-27)

27 Ma ta ra umana ta diat ra
Sadukaio, diat dia varpuai ta
ra nilaun mulai, dia tadav ia;
ma dia tir ia dari:
28 Tena Vartovo, Moses i
ga tumu tar ia ta dat, ba ra
tutana i mat kan kana taulai,
ma pa ta natuna, turana na
ben kana vavina, ma na van-
gala ta umana bul upi kai
turana.
29 Io, a lavurua na tutana
dia turana; a luaina i ben pa
ra vavina, ma i mat, ma pa ta
natuna;

30 ma ra vauruana
damana, ma ra vautuluna
bula;
31 damana bula diat par ra
lavurua dia mat, ma pa ta
natu i diat.
32 Ma ra vavina i mat mur
ta diat.
33 Ta ra nilaun mulai, kai ia
ta diat nam ra vavina? Tago
ra lavurua par dia ga taulai
me.
34 Iesu i tatike ta diat: A
tarai ra pia dia varvarbean,
ma dia tulatulai ta ra var-
bean;
35 ma diat da kure boko ba
na topa diat nam ra nilaun
ma ra nilaun mulai kan ra
minat, pa dia taulai, ma pa
dia tulatulai ta ra tinaulai;
36 tago pa diat a mat mu-
lai; tago dia vardada ma ra
umana angelo; diat a umana
natu i God, ma ra umana
natu i ra nilaun mulai.
37 Ma ra lavur minat dia
laun mulai, da Moses i ga
vaarike ure ra Davai, ba i ga
vatang ra Luluai dari: A God
kai Abaraam, ma ra God kai
Isak, ma ra God kai Iakob.
38 God, vakir a God kai ra
umana minat, kai ra umana
launa iat; tago dia laun par ta
ra matana.
39 Ma ta umana tena tu-
tumu dia tatike: Tena Var-
tovo, i boina kaum tinata.
40 Tago pa dia valar mule
ma ta tinir.

A tinir ure Kristo
(Mat 22:41-46; Mar 12:35-37)

41 Ma i biti ta diat: Dia biti
dave ba ra Kristo ia ra natu i
David?
42 Tago David iat i tatike ta
ra buk na Kakailai dari:
"Ra Luluai i tatike tai kaugu
Luluai:
Una ki ta ra limagu tuna,
43 Tuk tar ina vadiop kaum
lavur ebar upi a ru-
arua na kakim."
44 David i vatang ia ba Luluai,
ma dir tamana dave?

Iesu i vale diat ure ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Mar 12:38-40)

45 Ma ra tarai par dia val-
ongore i tatike tai kana tarai
na vartovo dari:
46 Avat a nuk pa ra umana
tena tutumu, dia mainge
ba diat a vanavana ma ra
umana lolovina mal, ma dia
mainge ra nioro varvagai
ta ra lavur tavul a bung,
dia mainge ra lavur kiki na
luluai ta ra umana pal na
lotu, ma ra umana kiki ara
na lua ta ra umana lukara;
47 dia ian vapar ra
tabarikik kai ra umana ua na
vavina, ma dia vaongo ma
ra umana niaring lolovina;
na manga tup go diat ra
varkurai na balbali.

21

Ra vartabar kai ra ua na vavina
(Mar 12:41-44)

1 Ma i idok, ma i gire ra
umana uviana dia vuavue
kadia vartabar ta ra vuvu-
vung na mani.
2 Ma i gire bula tika na ua
na vavina i luveana, ma i vue
tar ra ivu toea ka tana.
3 Ma i biti: A dovot go iau
tatike ta vavat: Go ra ua na
vavina i luveana i vue tar ra
ngala ta ni diat par;

4 tago diat par go dia tar
vuvuai maravut ra vartabar
ta nina ka, dia luk pirane
vue; ma go ta kana niiba i
vue vapar tar kana tabarikik.

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mat 24:1-2; Mar 13:1-2)

5 Ma ba ta umana dia tata
ure ra pal na vartabar, ma ba
di tar mar ia ma ra lavur bo
na vat ma ra lavur magit na
vartabar, i biti:
6 Ure go ra lavur magit ava
giragire, a kilala na vut boko
ba pa ta ivu vat dir a va var-
taun ati, da vue pukue vapar
vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mat 24:3-14; Mar 13:3-13)

7 Ma dia tir ia dari: Tena
Vartovo, da pait ia vingaia go
ra lavur magit? Ma ava ra
vakilang ba go ra lavur magit
i maravai?
8 Ma i biti: Avat a varbalau-
rai kan da varara avat; tago
mangoro diat a vut ma ra
iangigu, diat a tatike: Iau ia
muka; ma dari: A kilala i tar
maravai., Koko ava murmur
diat.
9 Ba ava valongore ure
ra umana vinarubu ma ra
umana varvareo, koko avat a
burut; tago i topa ia ba go ra
lavur magit na pot lua; ma ra
mutuaina pa na lulut.
10 Ma i biti ta diat: Tika
na vuna gunan na tut ure ta
ra vuna gunan, ma tika na
varkurai ure ta ra varkurai;
11 ma ra umana ngala na
guria, ma ra umana mul-
mulum ma ra umana enana
minait ta ra gunagunan; ma
ra umana mangamangana
bunurut, ma ra umana ngala
na vakilang marama ra
bakut.
12 Ma lua boko ta go ra
lavur magit diat a kinim
avat, diat a vakadik avat, ma
diat a kinim tar avat ta ra
umana pal na lotu ma ta ra
umana pal na banubat, ma
diat a al pa avat tadav ra
umana king ma ra umana
tena varkurai na gunan ure
ra iangigu.
13 Na topa avat upi ra var-
vai.
14 Avat a nuk pa ia ta ra
bala i vavat, ba koko ava
nunuk lua ba ava avat a
tatike;
15 tago iau, ina tul tar ia ta
ra ngie i vavat, ma ra kabi-
nana bula ba kavava lavur
ebar par pa diat a bali ia, ma
pa diat a pue vue.
16 A umana tavu i vavat,
ma ra umana tura i vavat,
ma ra umana niuru i vavat,
ma ra umana talai vavat, diat
a tul tar avat ta diat; ma diat
a doko ta umana ta vavat.
17 Ma ra tarai par diat
a. milmilikuane avat ure ra
iangigu.
18 Ma pa ta pepe na ulu i
vavat na virua.
19 Kavava mangamangana
vovovon na valaun ra tu-
lungea i vavat.

Iesu i biti ba da nila vue Ierusalem
(Mat 24:15-21; Mar 13:14-19)

20 Ba ava gire ra umana
loko na tarai na vinarubu dia
tur kikil Ierusalem, avat a
nunure ba i maravai ba da
nila vue.

21 Boina ba diat dia ki Iudaia, diat a lop urama ra lualuana; ma boina ba diat dia
ki limlivuan ta ra pia na pal, diat a irop; ma koko diat, dia ki ra pupui, diat a olo tana.
22 Tago go ra kilala, a kilala na balbali upi da pait ot pa tana nam parika di ga tumu ia.
23 Na kaina ta diat dia kap bala, ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra kilala! Tago na malari muka ra gunagunan, ma ra kankan na tup go ra tarai.
24 Diat a virua ta ra pakat na vinarubu ma da ben vavilavilau pa diat ta ra lavur vuna gunan parika; ma ra umana Tematana diat a ruarua taun Ierusalem tuk ta ra mutuai ra kilakilala kai ra umana Tematana.

Natu i ra tutana na pot
(Mat 24:29-31; Mar 13:24-27)

25 Ma da pait ra umana vakilang arama ta ra matana keake, ma ta ra gai, ma ta ra umana tagul; ma ra lavur vuna gunan ra pia diat a kaina ta ra purpuruan ure ra rurunga na ta ma ra umana bobol;
26 a tarai diat a mat ma ra bunurut ma ra ninunuk upi ra lavur magit ba na ubu ra rakarakan a gunagunan, tago ra lavur mangamangana ta ra bakut na dadadar.
27 Ma diat a gire Natu i ra tutana i vana rikai ta ra bakut ma ra dekdek ma ra ngala na minamar.
28 Ba go ra lavur magit i vura na vut, avat a tadaraka, ma avat a idaidok; tago i maravai ka kavava varvalaun.

A tinata valavalar ure ra lovo
(Mat 24:32-35; Mar 13:28-31)

29 Ma i tatike ra tinata valavalar ta diat dari: Avat a nuk pa ra lovo ma ra lavur davai par;
30 ba dia vura na gol, ava gire, ma avat iat, ava nunure ba ra kilala na malamalapang i maravai.
31 Damana bula, ba ava gire go ra lavur magit, avat a nunure ba ra varkurai kai God i maravai ka.
32 A dovot go iau tatike ta vavat. Go ra taun tarai pa na panie, ba pa da pait ot pa boko go ra lavur magit.
33 A bakut ma ra rakarakan a gunagunan na panie boko ma kaugu lavur tinata pa na panie muka.

Avat a balaure avat

34 Avat a balaure avat, kan ra bala i vavat na mamat ma ra ngala na nian ma ra nimomo, ma ra balaguan ta ra nilaun ra pia, ma nam ra bung na pot vakaian tadav avat da ra kun;
35 tago na pot damana pire diat par dia ki ta ra rakarakan a gunagunan parika.
36 Avat a varbalaurai ta ra kilakilala parika; avat a ararring upi avat a ongor ma upi avat a laun kan go ra lavur magit par ba diat a pot boko, ma avat a tur ta ra mata i ra Natu i ra tutana.
37 Ma i vartovo ra bungbung parika ta ra pal na vartabar, ma ra bungbung

na marum i irop, ma i ki ta ra
luana, a iangina a luana na
Oliva.
38 Ma ra tarai par dia pot
pirana ra kavunvun iat ta ra
pal na vartabar upi diat a
valongore.

22

Dia tata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Ioa 11:45-53)

1 Io, i maravai ra lukara na
gem ba pa i leven, di vatang
ia ba ra lukara na bolo lake.
2 Ma ra umana tena tin-
abar, ma ra umana tena tu-
tumu, dia nuknuk upi ta
mangana nga ba na virua
tana; tago dia burutue ra
tarai.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu
(Mat 26:14-16; Mar 14:10-11)

3 Ma Satan i ovai tai Iudas,
a iangina bula ba Iskariot,
tikai ta diat ra vinun ma a
ivut.
4 Ma i vana tadav ra umana
tena tinabar ma ra umana
luluai na vinarubu, ma dia
tata me ba na vagu davatane
tar ia ta diat?
5 Ma dia gugu, ma dia kubu
ba diat a kul ia ma ra mani.
6 Ma i mulaot, ma i kiki pa
ia upi na noe ive tar ia ta diat
ba pa ta kor na tarai.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake
(Mat 26:17-25; Mar 14:12-21; Ioa 13:21-30)

7 A bung na gem ba pa i
leven i vut ba di tul tar ra
bolo lake tana.
8 Ma i tulue Petero ma
Ioanes dari: Amur a vana,
amur a vaninare ra magit na
bolo lake upi dat a en ia.
9 Ma dir tir ia: U mainge ba
amir a vaninare ave?
10 I biti ta dir: Ba amur tar
olo ta ra pia na pal, amutal
a varkuvo ma ra tutana i
kapkap ra la na tava; amur a
mur ia ta ra pal i ruk tana.
11 Amur a biti tai ra luluai
na pal dari: A Tena Vartovo i
tir iu ba: Akave kaum pal na
vaira ba avet ma kaugu tarai
na vartovo avet a en ra magit
na bolo lake tana?
12 Ma na ve tar ta mumur
ra ngala na pakana pal liu di
tar vangan ia; amur a van-
inare tana.
13 Ma dir vana, ma dir gire
tadav nam par i ga tatike, ma
dir mal pa ra magit na bolo
lake.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-30; Mar 14:22-26; 1 Kor 11:23-25)

14 Ba ra pakana bung i vut,
diat ma ra tarai na vartovo
dia ki.
15 Ma i biti ta diat: Iau ga
mamainge muka ba dat a en
go ra magit na bolo lake ba
pa di vakadik iau boko;
16 tago iau tatike ta vavat:
Pa ina en mule tuk ta nam ba
da pait ot pa ia ta ra varkurai
kai God.
17 Ma i vatur tika na mo-
mamomo ma ba i tar pite
varpa, i biti: Avat a vatur go,
ma avat a tibe avat me;
18 tago iau tatike ta vavat,
ba pa ina mome mule ra vuai
na vain papa gori, ma na tuk
tar ta ra bung ba na pot i tana
ra varkurai kai God.

19 Ma i vatur ra gem, ma ba
i tar pite varpa, i tabik ia, i
tabar diat me, ma i tatike: Go
ra pakagu. [Di tul tar ia ure
avat; avat a papait. go, ma
avat a matamatane upi iau
me.
20 Damana bula ra mo-
mamomo, ba i tar par ra
nian, ma i tatike: Go ra
momamomo a kalamana
kunubu ta ra gapugu nina
i talingir ure avat.]
21 Ma ra lima i nam i vagu
tar iau, go kari ta go ra vuvu-
vung na nian.
22 A dovot ba Natu i ra
tutana na vana da di ga kure;
ma na kaina tai nina ra tu-
tana i vagu tar ia.
23 Ma dia varvartir vargil
ba to ia ta diat na pait go ra
magit.

A vartoto vargil ure to ia ta diat i ngala

24 Dia vartoto vargil bula
ba to ia ta diat i ngala kakit.
25 Ma i tatike ta diat: A
umana king kai ra lavur
Tematana dia papait na lu-
luai na kaia ta diat; ma di
vatang diat dia kure diat ba
ra umana boina.
26 Ma koko avat a damana;
nam i ngala ta vavat, boina
ba na da nina i mur, ma
nam i luluai na da tikai i
toratorom.
27 Tago nuve i ngala, nina i
ki ta ra nian ba nam i tora-
torom tana? Vakir nina i
ki ta ra nian vang? Ma go
iau ki pire vavat da tikai i
toratorom.
28 Avat dat, ava ga tur mar-
avut iau ta ra lavur manga-
mangana di ga valamlam iau
me;
29 ma iau tibe tar ra varku-
rai ta vavat, da Tamagu i ga
tibe iau me,
30 upi avat a ian ma avat a
momo ta kaugu vuvuvung na
nian ta kaugu varkurai; ma
avat a ki ta ra umana kiki na
king, avat a kure ra vinun ma
ra ivu vuna tarai Israel.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Ioa 13:36-38)

31 Simon, Simon, Satan i
tir pa avat upi na tang valar
avat da ra Vit;
32 ma iau tar araring ure
u, upi koko kaum nurnur na
panie kakit, ma tuka boko
ba u tar nukpuku mulai, una
vapatuan ra tara na turam.
33 Ma i biti tana: Luluai, go
iau vaninara upi ina mur u
ta ra pal na banubat ma ta ra
minat.
34 Ma i biti: Petero, iau ve
u, gori ba ra loko pa i riki
boko, una vautul a varpuai
ba pa u nunure iau.

A popopoi, a rat ma ra pakat

35 I tir diat: Ba iau ga tu-
lue avat, ma pa kavavat ta
popopoi ba ta rat ba ta pal a
kau, ava ga iba vang upi ta
magit? Ma dia biti: Pata.
36 Ma i biti ta diat: Ma go,
nina ba kana ta popopoi, na
kap ia ka, damana bula ra
rat; ma nina ba pa ta, boina
ba na ivure kana olovoi
ma na kul pa ra pakat na
vinarubu.
37 Tago iau tatike ta vavat,
ba da pait ot pa ia tagu go
di ga tumu ia dari: “Ma di

ga luk guve ma ra lavur tena
varpiam." Tago a dovotina
da pait ot pa nam parika di
ga tumu ia ure iau.
38 Ma dia biti: Luluai, a ivu
pakat go kari. Ma i biti ta
diat: I ot ika.

Iesu i araring
(Mat 26:36-46; Mar 14:32-42)

39 Ma i irop, i vana ta
ra luana na Oliva, da kana
mangamangana iat; ma ra
tarai na vartovo dia mur ia.
40 Ba i tar pot ta nam ra
gunan, i tatike ta diat: Avat
a araring kan da valam pa
avat.
41 I ki irai kan diat da ra
kulalongo na vat; ma i va
timtibum, i araring dari:
42 Tama, ba u mainge, una
tak vue go ra momamomo
kan iau, ma koko da pait
ra nuknukigu, da pait ra
nuknukim iat. [
43 Ma tika na angelo
marama ra bala na bakut i
tur pa, pirana, i vaongor kap
ia.
44 Ma tago i liliut na ki-
nadik, i ongor ma ra niaring;
ma kana mangamangon i da
ra ngala na tua na gap, i bura
ta ra pia.]
45 Ba i tut kan ra niaring i
vana pire ra tarai na vartovo,
i babare diat dia va mat, tago
i tabun ra bala i diat,
46 ma i tatike ta diat: Dave
ava va mat? Avat a tut, avat
a araring upi koko da valam
pa avat.

Di vagu pa Iesu
(Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Ioa 18:3-11)

47 Ba i tata boko, nam di
vatang ia Iudas, tikai ta diat
ra vinun ma a ivut, i vut ma
ra kor na tarai i agure diat,
ma i tadav Iesu upi na galum
ia.
48 Ma Iesu i biti tana: Iu-
das, una vagu tar Natu i ra
tutana ma ra vargalum laka?
49 Ma ba diat dia varagur
me, dia gire nam ba diat a
pait ia, dia tir ia ba: Luluai,
avet a varubu ma ra pakat
vang?
50 Ma tikai ta diat i kita ra
tultul kai ra tena tinabar i lu-
alua, i kutu vue ra talingana
ta ra papar a lima tuna.
51 Ma Iesu i biti: Avat a nur
vue. Ma i bili ra talingana, i
varkotone pa ia.
52 Iesu i biti tai ra umana
tena tinabar, ma ra umana
luluai na vinarubu kai ra
pal na vartabar, ma ra lavur
patuana, dia tar vut upi ia,
dari: Ava tar vana rikai vang
ma ra umana pakat ma ra
umana ram da upi ra tena
nilong?
53 Ba dat ta ra pal na
vartabar a bungbung, pa
ava tulue ra lima i vavat
ure iau; go muka kavava
pakana bung, ma ra ongor na
bobotoi.

Petero i pue vue Iesu
(Mat 26:57-58,69-75; Mar 14:53-54,66-72; Ioa 18:25-27)

54 Ma dia kinim pa ia, ma
dia ben vaire; dia kap ia ta
ra kuba i ra tena tinabar i lu-
alua. Petero i murmur maro
vailik.
55 Ba dia tar voto ra iap
livuan ta ra gunan, ma dia
ki varurung, Petero i ki mar-
avut diat.

56 Ma tika na vavina i gire
ba i ki ta ra kapa na iap, ma i
bobobe muka, ma i biti: Go
ra tutana dir ga varvaragur
bula me.
57 Ma i varpuai dari: la An,
pa iau nunure muka.
58 A ik namur, ta ra tikai i
gire, ma i biti: U bula avat.
Petero i biti: To An, iau pata.
59 Ma namur mulai, ba i
par tika na pakana bung,
tikai bula i takun vadekdek
ia dari: A dovotina, go ra
tutana dir ga varvaragur me,
tago ia ra te Galilaia.
60 Petero i biti: To An, pa
iau nunure nam u tatike. Ba i
tata boko, a loko i riki muka.
61 Ma ra Luluai i lingan,
ma i bobe ung Petero. Ma
Petero i nuk pa ra tinata kai
ra Luluai, ba i ga tatike tana
dari: Gori, ba ra loko pa i riki
boko, una vautul a varpuai
vue iau.
62 Ma i irop, ma i tangi mat.

Di kulume Iesu ma di kita ia
(Mat 26:67-68; Mar 14:65)

63 Ma ra tarai dia vatur
vake Iesu, dia kulume, ma
dia kita ia.
64 Dia vi bat ra ura kiau
na matana, ma dia biti tana:
Una tata na propet ma una
vatang nina i tar kita u?
65 Ma mangoro na tinata
bula dia vul ia me.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung
(Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Ioa 18:19-24)

66 Ba i tar keake mulai, a
umana patuana kai ra tarai
dia kivung, a umana tena
tinabar, ma ra umana tena
tutumu bula diat; ma dia ben
ia ta kadia kivung, dia tatike
tana:
67 Ba u ra Kristo, una ve
avet. Ma i biti ta diat: Ba iau
ve avat, pa avat a nurnur;
68 ma ba iau tir i avat, pa
avat a tata.
69 Papa gori, Natu i ra tu-
tana na ki ta ra lima tuna ta
ra dekdek i God.
70 Ma diat par dia tir ia: U
Natu i God vang? Ma i biti ta
diat: Avat iat ava tatike, iau
ia tuna.
71 Ma dia biti: Pa da
mainge mule ta varvai; go
da tar valongore ta ra ngiene
iat.

23

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Ioa 18:28-38)

1 Diat par dia tut, ma dia
ben pa ia pire Pilato.
2 Ma dia vura takun ia
dari: Ave ga gire tadav go ra
tutana i ben varara kaveve
vuna tarai, i tigal diat ba
koko diat a totokom ta ra
Kaisar, ma i biti ba ia iat
Kristo, a king.
3 Ma Pilato i tir ia dari: U
laka ra king kai ra Iudaia?
Ma i biti tana: U biti damana.
4 Pilato i biti tai ra lavur
tena tinabar ngalangala ma
ra lavur kor na tarai: Pa iau
tir tadav ta dovot na var-
takun ure go ra tutana.
5 Ma dia vovo pa ia ka, dia
biti: I ununue ra tarai, tago
i vartovo ta ra gunan Iudaia
parika, i tur pa ia arama
Galilaia ma i tuk tar ta go ra
gunan.

Iesu i tur ta ra mata i Erodes

6 Ba Pilato i valongore, i
titir ba ia ra tutana Galilaia.
7 Ba i nunure ba ia marama
ra langun na varkurai kai
Erodes, i tulue tadav Erodes,
tago i ki Ierusalem ta nam ra
e.
8 Ba Erodes i gire Iesu, i
gugu muka, tago vailik i ga
mainge upi na gire, tago i
ga valongore ra tinata ure;
ma i mainge upi na gire ta
vakilang tana.
9 Ma i tir ia ma mangoro na
tinata, ma pa i bali pa ia.
10 A umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana
tena tutumu dia tur, ma dia
takun ia, dia ngangangal ure.
11 Ma Erodes ma kana tarai
na vinarubu dia pidimuane,
ma dia kulume, ma dia ule
tar ra mal i manga matatar,
ma i tulue mule tadav Pilato.
12 Erodes ma Pilato dir
varmaram mulai ta nam ra
bung; amana dir ga vargege-
lenei.

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-26; Mar 15:6-15; Ioa 18:39–19:16)

13 Pilato i oro varurue ra
lavur tena tinabar ngalan-
gala, ma ra lavur tena varku-
rai, ma ra tarai,
14 ma i biti ta diat: Ava
ga ben go ra tutana piragu,
da tikai i varara ra tarai; ma
go iau tar tir ia ta ra mata i
vavat, ma pa iau tir tadav ta
mangamangana go ra tutana
i rara tana ta ra lavur magit
ava takun ia me;
15 ma Erodes bula pata;
tago i tulue mule tadav dat;
pa i ga pait ta magit i topa ia
ba na virua tana.
16 Ina virit ia ka, ma ina
pala vue. [
17 Ta ra lukara i topa ia
upi na papapala vue tika na
tutana tadav ra tarai.]
18 Ma diat par dia oraoro
varurung dari: Na virua go
ra tutana, ma una pala vue
tar Barabas tadav avet;
19 nina di ga vue varuk ia
ta ra pal na banubat ure tika
na vinarubu na varpiam ta
ra pia na pal, ma ure ra var-
dodoko bula.
20 Ma Pilato i tata mulai ta
diat, tago i mainge upi na
pala vue Iesu.
21 Ma dia oraoro ka dari:
Da ot ia ga ta ra bolo, da ot
ia ga ta ra bolo.
22 Ma i vautul ma ra tinata
tadav diat dari: Dave, ava ra
kaina mangamangana i tar
pait ia? Pa iau tir tadav ta
vuna ba na virua tana; ina
virit ia ka, ma ina pala vue.
23 Ma dia vovo pa ia ma ra
ngala na nilai diat upi da ot
ia ga ta ra bolo. Ma ra ngie i
diat i ongor pa ia.
24 Ma Pilato i kure ba da
pait muka nam dia kaina upi
ia.
25 Ma i pala vue nina di
ga vue varuk ia ta ra pal
na banubat ure ra vinarubu
na varpiam ma ure ra var-
dodoko bula, nina dia ga lu-
lul upi ia; ma i tul tar Iesu ta
kadia mamainga.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Ioa 19:17-27)

26 Ma ba dia ben vaarike
pa ia, dia al vovo pa tikai, a
iangina Simon, a te Kirene, i
pot mara ra gunagunan, ma

dia puak tar ra bolo tana,
upi na puapuak vamur ia tai
Iesu.
27 A ngala na kor na tarai
dia mur ia, ma ra vaden bula,
dia tangtangie ma i tabun ra
bala i diat i tana.
28 Iesu i tur tapuku tadav
diat, ma i biti: A umana
natu i Ierusalem, koko ava
tangie iau, avat a tangie mule
avat, ma ra lavur natu i vavat
bula.
29 Tago a umana bung diat
a vut boko, ba diat a tatike
dari: A lavur biu ma diat
bula pa dia ga kap bala boko,
dia ti doan, ma diat bula pa
dia ga vau ra bul.
30 Ma diat a vura tatike
tadav ra umana luana: Avat
a kokopo taun avet; ma ta-
dav ra umana ikilik na luana:
Avat a punang taun avet.
31 Tago ba dia pait go ra
lavur magit ta ra davai i
lubalubang, ava diat a pait ia
ta ra marangana?
32 Ma ta ra ivut bula, a ura
kaina tutana, dia ben dital
me upi da doko varurue di-
tal.
33 Ba dia vut ta ra gunan
di vatang ia, A Lor, dia ot
tar ia ta ra bolo, ma ra ura
kaina tutana bula, tikai ta ra
limana tuna, ma ta ra tikai ta
ra mairana.
34 Ma Iesu i biti: Tama,
una nur vue go ra magit ta
diat, tago pa dia nunure go
dia pait ia. Ma dia tibe var-
baiane kana umana mal, ma
dia ilailam upi diat.
35 Ma ra tarai dia turtur
ma dia giragire ke. Ma ra
umana tena varkurai dia ku-
lume, dia biti: I tar valaun
ra umana enana, boina ba na
valaun ia iat mulai, ona ia ra
Kristo kai God, ma kana bul
na vakak.
36 Ma ra umana tena
vinarubu bula dia kulume,
dia tadav ia, dia tul tar ra
vain mapak tana, dia biti:
37 Ona u ra king kai ra Iu-
daia, una valaun mule u.
38 Ma ra tutumu bula i ki
arama liu dari: Go ra King
kai ra Iudaia.
39 Tikai ta dir a ura kaina
tutana di ga ot vatokobe, i
bor ia, i biti: U ra Kristo
vang? Una valaun datal.
40 Ma ta ra tikai i tigal ia, i
tatike: Dave, u bula, pa u ru
God? Tago u bula datal ta go
ra varkurai.
41 Ma i dovotina ta dor;
tago di bali ka kador manga-
mangana; ma go ra tutana pa
i ga pait ta magit ba pa i ko.
42 Ma i biti: Iesu, una nuk
pa iau, ba u tar vut ta kaum
varkurai.
43 Ma i biti tana: A dovot go
iau tatike tam: Gori boko una
ki piragu ta ra Paradaiso.*

Iesu i mat
(Mat 27:45-56; Mar 15:33-
41; Ioa 19:28-30)

44 I tar keke tur bar, ma
ra rakarakan a gunagunan
mutu i bobotoi tuk ta ra utul
a pakana bung na ravian.
45 A matana keake pa i
pupua, ma ra mal na rurua

* **23:43:** Ra Paradaiso: a kukuraina, “a mari na gunan na ningo ba na nilibur”. A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

kutu ta ra pal na vartabar i
tarada livuan.
46 Ma ba Iesu i tar manga
oro papa, i biti: Tama, iau tul
tar ra tulungeagu ta ra ura
limam; ba i tar tatike vue go,
i vungue ra tulungeana.
47 Ba ra luluai na tarai na
vinarubu i gire go, i pite pa
God, ma i biti: A dovotina go
ra tutana a tena takodo.
48 Ma ra lavur kor na tarai
par dia ga vana guvai upi
diat a bobobe, ba dia gire go
di tar pait ia, dia talil, ma
dia timtibul ra bongobongo i
diat.
49 A lavur talaina, ma ra
vaden dia ga mur ia marama
Galilaia, dia tur maro vailik,
ma dia gire go ra lavur magit.

*Di vadiop Iesu ta ra ba-
bang na minat*
*(Mat 27:57-61; Mar 15:42-
47; Ioa 19:38-42)*

50 Ma tika na tutana, a
iangina Iosep, a tena varku-
rai, a bo na tutana, a tena
takodo,
51 (pa i ga mulaot ta kadia
varkurai ma ta nam dia pait
ia), a te Arimataia, a pia na
pal kai ra Iudaia, ma i nur-
nur upi ra varkurai kai God;
52 go ra tutana i vana tadav
Pilato ma i lul pa ra minat i
Iesu.
53 I kap vairop ia, ma i
pulu ia ma ra mal kumau,
ma i vadiop ia ta ra babang
na minat di ga kala ia ta ra
papar a vat, ma pa ta na boko
i ga va tana.
54 Go, a bung na Vaninara,
ma i maravai ra Bung Sabat.
55 Ma ra vaden nam dia
ga varagur me marama
Galilaia, dia mur ia, ma dia
gire ra minatina bula da dia
vadiop ia tana.
56 Ma dia talil, dia mal pa ra
lavur magit i ang na vuvuvul
ma ra varku bula. Ma ta ra
Bung Sabat dia ngo varogop
ma ra varkurai.

24

*A tinut mulai kan ra minat
(Mat 28:1-10; Mar 16:1-8;
Ioa 20:1-10)*

1 Ba i lar tavuna ta ra lu-
aina bung ta ra vik, dia vana
tadav ra babang na minat,
ma dia kap ra lavur magit i
ang na vuvuvul, nam dia ga
mal pa ia.
2 Ma dia gire tadav ra vat
i ta di ga pul vue kan ra
babang na minat.
3 Ma dia ruk tana, ma pa
dia gire ra minat i ra Luluai
Iesu tana.
4 Ba i purpuruan boko ra
nuknuk i diat i tana, a ivu tu-
tana, kadir mal i bagabagele
muka, dir tur pa pire diat,
5 ma ba dia burut ma dia
ive ra mata i diat ra pia, dir
tatike ta diat: Dave ava tikan
upi ra launa pire ra umana
minat?
6 Pa i bang ati, i tar laun
mulai; avat a nuk pa nam i ga
tatike ta vavat ba i ga ki boko
Galilaia,
7 i ga biti ba da tul tar Natu
i ra tutana ta ra lima i ra
kaina tarai, ma da ot ia ta
ra bolo, ma ta ra vautuluna
bung na laun mulai.
8 Ma dia nuk pa kana
tinata,
9 ma dia talil kan ra babang
na minat, ma dia ve ra vinun

ma tikai, ma diat par ta go ra
lavur magit.
10 Go diat, Maria Magda-
lene, Ioana, ma Maria, na i
Iakobo, ma diat ra vaden dia
varagur me, dia ve ra umana
apostolo.
11 Ma dia valongore go ra
tinata da ra tinata vakuku
ma pa dia nurnur tana. [
12 Ma Petero i tut, ma i
vutvut tadav ra babang na
minat, ma i ruru, ma i gigira
tana, i gire ra umana mal
kumau ka, dia va irai, ma
i vana ra kubana, i nuknuk
kakaian ta nam di tar pait ia.]

A vinavana uro Emaus
(Mar 16:12-13)

13 Io, a ivut ta diat, dir
vanavana ta nam ra bung
upi ra gunan, a iangina
Emaus, da ra vinun ma
tika na kilomita (lavurua na
mail) mara Ierusalem.
14 Ma dir tata ta go ra lavur
magit di ga pait ia.
15 Ba dir tata, ma dir tir
vargiliane dir, Iesu i tadav
dir, ma dital varagur.
16 Di tar noe bat ra mata i
dir upi koko dir a gire ilam ia.
17 Ma i tir dir: Ava go
amur tata vargil vanavana
tana ta kamumur vinavana,
ma i tanguvian ra mata i mu-
mur?
18 Tikai ta dir, a iangina
Kleopa, i biti tana: U kaka
bar, u ki Ierusalem ma pa u
nunure ra lavur magit di tar
pait ia ta go ra umana bung?
19 I tir dir: A lavur magit
ava? Ma dir biti tana: A
lavur magit ure Iesu ra te
Nasaret, nina ra dekdek na
propet muka ta kana pa-
palum, ma ta kana tinata
bula, ta ra mata i God ma ra
tarai par bula;
20 ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma kada umana
tena varkurai dia ga tul tar ia
upi ra varkurai na minat, ma
dia ga ot ia ta ra bolo.
21 Ave ga nurnur tana ba
ia muka nam ba na valaun
Israel. Ma go bula, i tar utul a
bung taun go ra lavur magit
di tar pait ia.
22 Go bula, ta umana vav-
ina ta vevet, dia tar vakaian
avet, tago dia tar kilala tadav
ra babang na minat,
23 ma dia mama gire upi
ra minatina, ma dia talil, dia
biti ba dia tar gire ta umana
angelo, dia biti ba i tar laun
mulai.
24 Ma ta umana ta vevet dia
tar vana tadav ra babang na
minat, ma dia gire tadav ra
magit ra vaden dia ga tatike;
ma pa dia gire Iesu.
25 Ma i biti ta dir: Avat a
tarai na papaua, ma ra bala
i vavat i vavuan ma ra nur-
nur ta nam parika ra lavur
propet dia ga tatike.
26 Pa i ga topa vang ra
Kristo ba na kairane go ra
lavur magit, ma na olo ta
kana minamar?
27 Ma i tur pa ia ta ra
buk kai Moses ma ra lavur
propet, ma i vateten ra lavur
magit ta ra Buk Tabu par ta
dir ure mule.
28 Ba dital vanavana mar-
avai ta nam ra gunan dir
vanavana upi ia, i papait na
vana vur bolo.
29 Ma dir vovo pa ia, dir
tatike: Una ki pire mimir,

tago i papait na ravian, ma i
ki ria ra keake. Ma dital ruk,
ma i ki pire dir.
30 Ba dital tar ki upi ra
nian, i vatur ra gem, i lotu pa
tana, i tabik ia, ma i tabar dir
Me.
31 Ma i kapa ra mata i dir,
ma dir gire ilam ia; ma i
panie ka kan dir.
32 Ma dir biti vargil ta dir
dari: Dave, a bala i dor pa i
ga malamalapang vang ba i
tata ta dor na nga, ma ba i
pala tar ra Buk Tabu ta dor?
33 Ma dir tut lulut pa ta
nam ra pakana bung ma dir
talil urama Ierusalem, ma
dir tadav ra vinun ma tikai
dia ki varurung, ma ta ra
umana bula dia ki maravut
diat,
34 ma dia biti: A dovotina
ra Luluai i tar laun mulai,
ma i tar tur kapet rikai pire
Simon.
35 Ma dir varvai ta ra lavur
magit i ga tadav dir na nga,
ma ba dir tar gire ilam ia ba
i tabik ra gem.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

36 Ba dir tatike boko go ra
lavur magit, ia iat i tur livuan
ta diat, ma i tatike ta diat: A
malmal tadav avat!
37 Ma dia ururian tana, ma
dia burburut, dia nuk ia ba
dia giragire ra tulungen.
38 Ma i biti ta diat: Dave
ava burburut? Ta ra ava ra
lavur nuknuk dia arikai ta ra
bala i vavat?
39 Avat a gire ra ura limagu
ma ra ura kaugu, ba iau iat
go: go avat a bili iau, ma avat
a gire; tago ra tulungen pa ta
viono, ma pa ta uruna da go
ava gire tagu. [
40 Ba i tar tatike go, i ve
tar ra ura limana, ma ra ura
kauna.]
41 Ba pa dia nurnur boko,
tago dia gugu ma dia kaka-
ian, i tir diat: Pa ava vung ta
magit ati ba ina en ia?
42 Ma dia tabar ia ma ra
pakana en di ga tun ia.
43 Ma i vatur vake, ma i en
ia ta ra mata i diat.
44 Ma i biti ta diat: Go
kaugu tinata iau ga tatike ta
vavat ba iau ga ki boko pire
vavat, ba i topa ia ba da pait
ot pa ra lavur magit par di
ga tumu ia ta ra varvai kai
Moses ma ra umana propet,
ma ra umana Kakailai bula
ure iau.
45 Ma i vakapa ra nuknuk i
diat upi diat a nunure ra Buk
Tabu;
46 ma i biti ta diat: Di ga
tumu ia dari, ba ra Kristo
na virua, ma na laun mulai
kan ra minat ta ra vautuluna
bung;
47 ma da varvarvai ta diat
ra lavur vuna tarai par ure
ra nukpuku ma ra punpun
vue ai ra lavur varpiam ta ra
iangina; da tur pa ia arama
Ierusalem.
48 Avat a umana tena var-
vai ta go ra lavur magit.
49 Ma go iau tulue nam ba
Tamagu i ga vatading tar ia
ta vavat; ma avat a kiki ung
pa ia ta go ra pia na pal tuk
tar da vamong avat ma ra
dekdek marama.

Iesu i tutua urama ra bala

na bakut
(Mar 16:19-20; Apos 1:9-11)

50 Ma i agure vairop diat
uro Betania, ma i tulue
vakodo ra ura limana, ma i
tata vadoane diat.
51 Ba i tatata vadoane diat
boko, i vana ka kan diat, ma
di kap ia urama ra bala na
bakut.
52 Ma dia lotu tadav ia, ma
dia talil uro Ierusalem ma ra
ngala na gugu;
53 ma dia kiki vatikai ta ra
pal na vartabar, ma dia pite
pa God.

A BO NA VARVAI IOANES I GA TUMU IA

A tinata na nilaun

1 A Tinata i ga laun pa ta ra
vunapaina iat, ma ra Tinata
dir ga ki varurung ma God,
ma ra Tinata ia God muka.
2 Ma i ga ki maravut God
amana iat ra vunapaina.
3 Ia iat i ga pait ra lavur
magit par; ma pa ta magit di
ga vaki ia, ba go pa i ga vaki
ia.
4 A nilaun i ga ki tana; ma
ra nilaun ia ra kapa kai ra
tarai.
5 Ma ra kapa i pupua ta ra
bobotoi; ma ra bobotoi pa i
ga nunure ilam ia.
6 Tika na tutana i ga vut,
God i ga tulue, a iangina
Ioanes.
7 Go i vut upi ra varvai,
upi na varvai ure ra kapa,
upi tana ra tarai par diat a
nurnur.
8 Vakir ia ra kapa, i vut upi
ra varvai ka ta ra kapa.
9 Nam ra kapa tuna, nina i
vakapa ra tarai par tikatikai,
i ga papait na vana rikai ta
ra rakarakan a gunagunan
parika.
10 I ga ki ta ra rakarakan a
gunagunan, ma i ga vaki ra
rakarakan a gunagunan, ma
ra rakarakan a gunagunan
pa i ga nunure.
11 I ga vut tadav ra kubana
iat, ma diat kana tarai pa dia
kapupi ia.
12 I ga tul tar diat dia ka-
pupi ia, ba diat a umana natu
i God, nina diat dia nurnur ta
ra iangina,
13 a tarai pa dia vangala
diat, ma ra mamainga kai ra
paka i ra tarai pata ma ra
nuknuk i ra tarai pata, God
iat.
14 A Tinata i ga vung ra
pal a pakana ma i tar ki pire
dat (ma ave tar gire kana
minamar, a minamar da ra
natu i Tama, a kavakake), i
buka ma ra varmari ma ra
dovotina.
15 Ioanes i varvai tana, ma
i oraoro dari: Ia nina go iau
ga tatike ure ba: nam i mur
iau, i lua ta mimir; tago i ga
lualua iat tagu.
16 Ma ta kana ngala na var-
mari iat di ga tul tar ra var-
mari vartataun ta dat.
17 Moses i ga tul tar ra
tinata na varkurai, ma Iesu
Kristo i tul tar ra varmari ma
ra dovotina bula.
18 Pa ta na boko i ga ti gire
God; ma Natuna, a kavakake,
nina i ki ta ra bongobongo i
Tama, i tar varvai tana.

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai
(Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Luk 3:1-18)

19 Go ra varvai kai Ioanes,
ba ra Iudaia dia tulue ra
umana tena tinabar ma ta ra
umana ta ra vuna tarai Levi
marama Ierusalem tadav ia,
upi diat a tir ia dari: U to ia?
20 Ma i tata kapa, pa i
varpuai, i biti: Vakir iau ra
Kristo.
21 Dia tir ia: U to ia? U Elias
laka? Ma i biti: Iau pata. U

nam ra propet laka?. Ma i
biti: Pata.
22 Ma dia tir ia mulai: U to
ia vang? Upi avet a ve diat
dia ga tulue avet. Ava una
tatike ure u mulai?
23 I biti: Iau ra nilai tikai i
oraoro aria ra bil dari: Avat
a pait kodo ra nga kai ra
Luluai, da Iesaia ra propet i
ga tatike.
24 A umana Parisaio dia ga
tulue diat.
25 Ma dia tir ia dari: Ona
vakir u ra Kristo, ma vakir
u Elias, ma vakir u nam ra
propet, ta ra ava u babap-
taiso?
26 Ioanes i tatike ta diat:
Iau baptaiso ma ra tava ka;
ma tikai i tur livuan ta vavat,
ba pa ava nunure,
27 nina i mur iau, ma iau,
pa iau ko upi ina pala ra
kuara ai ra pal a kauna.
28 Di tatike go ra lavur
magit ara Betania ta ra papar
a Iordan maro, ba Ioanes i
babaptaiso ie.

A Lam kai God

29 Ta ra bung namur tana
i gire Iesu, i bolo tadav ia;
ma i biti: Avat a gire go
ra Lam kai God, i kap vue
ra lavur varpiam par kai
ra rakarakan a gunagunan
parika.
30 Go nina iau ga tatike ure
dari: Tikai i mur iau, i lua ta
mimir, tago ia iat i ga lua ta
mimir.
31 Ma pa iau ga nunure. Ma
go ra vuna iau ga pot i tana,
ma iau baptaiso ma ra tava,
upi da vapo vaarike tadav ra
Israel.
32 Ma Ioanes i varvai dari:
Iau tar gire ra Tulungen i
vana ba da ra uka marama ra
bakut, ma i ki tana.
33 Ma pa iau ga nunure;
ma ia nam i ga tulue iau ba
ina baptaiso ma ra tava, i ga
biti tagu dari: Nina u gire ra
Tulungen i vana ba tana ma
i ki tana, ia muka nam ba
na baptaiso ma ra Takodo na
Tulungen.
34 Ma iau tar gire, ma iau
tar varvai, ba go Natu i God.

*Ra umana luaina bul var-
tovo kai Iesu*

35 Ta ra bung namur tana
Ioanes i tur, dital ma kana
ivu tutana na vartovo;
36 ma i gire Iesu ba i vana-
vana, ma i biti: Avat a gire go
ra Lam kai God!
37 Ma ra ivu tutana na
vartovo dir valongore kana
tinata ma dir mur Iesu.
38 Iesu i tur tapuku, ma i
gire dir, dir mur ia, ma i tir
dir ba: Ava amur nuk upi ia?
Dir tatike tana: Rabi (a kuku-
rai ra tinata nam ba Tena
Vartovo), akave ra kubam?
39 I biti ta dir: Amur a
mai, amur a gire. Dir vana,
dir gire ra kubana, ma dir ki
pirana ta nam ra bung, tago i
da ra ivat na pakana bung ta
ra ravian.
40 Andreas, dir turana ma
Simon Petero, tikai ta dir
dir valongore ra tinata kai
Ioanes, ma dir mur Iesu.
41 I tikan value pa turana
Simon, ma i biti tana: Ave
tar na tadav ra Mesaia (a
kukuraina ba Kristo).
42 I agure tadav Iesu. Iesu
i gire ung ia, ma i tatike: U,
u Simon, natu i Ioanes, da
vatang u ba Kepas (a kuku-
raina Petero, “a vat”).

Iesu i oro pa Pilipo ma Natanael

43 Ta ra bung namur ta go, i mainge na vana oai Galilaia, ma i na tadav Pilipo; Iesu i biti tana: Una mur iau.
44 Pilipo a te Betsaida, a pia na pal kai Andreas ma Petero bula.
45 Pilipo i na tadav Natanael, ma i biti tana: Ave ga na tadav nam ba Moses i ga tutumu ure ta ra tinata na varkurai, ma ra umana propet bula dia ga tutumu ure: Iesu ra te Nasaret natu i Iosep.
46 Natanael i tir ia ba: Ma ta bo na magit na vana rikai maro Nasaret bar? Pilipo i biti tana: Una mai, una gire.
47 Iesu i gire Natanael ba i vanavana boko tadav ia, ma i biti tana: Go ra te Israel tuna, pa i nunure ra vaongo.
48 Natanael i tir ia: U nunure davatane iau? Iesu i biti tana: Ba Pilipo pa i oro pa u boko, iau tar gire u, ba u ki ta ra vavai na lovo.
49 Natanael i tatike tana: Tena Vartovo, u Natu i God, u ra King Israel.
50 Iesu i biti tana: U nurnur laka, tago iau tar tatike tam, ba iau tar gire u ta ra vavai na lovo? Una gire boko ra umana magit dia ngala ta go diat.
51 Ma i biti bula: A dovot go iau tatike tam: Avat a gire boko ra bakut na tapre, ma ra umana angelo kai God diat a tututua ma diat a vanavana ba taun Natu i ra tutana.

2

Ra lukara na varbean aro Kana

1 Ma ta ra vautuluna bung, tika na lukara na varbean aro Kana ta ra langun Galilaia, ma na i Iesu i vana tana;
2 ma di ga ting pa Iesu ma kana tarai na vartovo bula upi diat a vana ta nam ra lukara.
3 Ba ra vain i tar par, na i Iesu i tatike tana: Pa adiat ta vain.
4 Iesu i tatike tana: Ia An, dor a dave ma u? Kaugu pakana bung pa i ti pot boko.
5 Nana i tatike tai ra umana tultul: Avat a pait muka ra magit par ba i tulue avat i tana.
6 A laptikai na pal a tava na vat dia tur abara ure ra niu da ra mangamangana kai ra Iudaia iat, ma ra lavuvat na vinun ba ra mar ma a utul a vinun ma a ilima na lita (ra ura vinun ba ra utul a vinun na galon) na tava na topa diat tikatikai.
7 Ma i biti ta diat: Avat a vabuka ra umana pal a tava. Ma dia manga vabuka diat.
8 Ma i biti ta diat: Go avat a kulup, ma avat a kap ia tadav nam i kure ra lukara.
9 Ma dia kap ia. Ba nam i kure ra lukara i tar mome kilang ra tava ba i tar vain, ma pa i nunure ba mamave (nam ra umana tultul dia tar kulupe dia nunure), nam i kure ra lukara i oro pa ra tutana i kabur varbean ika,
10 ma i tatike tana: A tarai par dia vuvung value ra bo na vain; ma ba di tar manga momo, dia vung nam ba pa i manga boina; ma u, u tar vung vake ra bo na vain tuk tar go.

11 Go Iesu i ga tur pa kana
lavur vakilang me aro Kana
ta ra langun Galilaia, i ve
tar kana minamar tana; ma
kana tarai na vartovo dia
nurnur tana.
12 Ma ba i par go ra magit
i vana ura Kapernaum, ma
nana, ma ra umana turana,
ma kana tarai na vartovo dia
varagur me; ma pa dia ki
abara ta peal bung.

Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-13; Mar 11:15-17; Luk 19:45-46)

13 Ma ra lukara na bolo
lake kai ra Iudaia i mara-
vai ma Iesu i vana urama
Ierusalem.
14 Ma i gire tadav diat dia
ivure ra umana bulumakau
ma ra umana sip ma ra
umana uka; ma ra umana
tena piapie mani bula dia
kiki ta ra pal na vartabar;
15 ma i mal pa ra virvirit
ma ra umana kuara, ma i
korot vapar vue diat me kan
ra pal na vartabar, ma ra
umana sip ma ra umana
bulumakau bula; ma i lin-
gire vue ra lavur mani kai
ra umana tena piapie mani,
ma i vue pukue vue kadia
umana vuvuvung;
16 ma i biti ta diat dia ivure
ra umana uka: Avat a kap
vue go diat, ma koko ava
pukue ra pal kai Tamagu upi
na da ra pal na vapipiai.
17 Ma kana tarai na var-
tovo dia nuk pa ra tinata di
ga tumu ia dari: “A vargat na
varmari ure ra kubam na en
vue iau.”
18 A Iudaia dia tir ia ba: Ta
vakilang ava una ve tar ia ta
vevet ure go ra lavur magit u
pait ia?
19 Iesu i biti ta diat: Avat a
re vue go ra pal na vartabar,
ma ina vatut ia mulai tai ta
utul a bung.
20 A Iudaia dia biti: Di ga
pait go ra pal na vartabar
ma di ga balaguan tana a
ivat na vinun ma laptikai na
kilakilala, ma una vatut ia ke
vang ta ra utul a bung uka?
21 Ma i ga tatike go ure ke
ra pal a pakana.
22 Ma ba i tar laun mulai
kan ra minat, kana tarai na
vartovo dia nuk pa go kana
tinata; ma dia nurnur ta ra
Buk Tabu, ma ta ra tinata
bula ba Iesu i ga tatike.

Iesu i nunure ra tarai par

23 Ba i ki Ierusalem ta ra
lukara na bolo lake, man-
goro dia nurnur ta ra iang-
ina, tago dia gire kana lavur
vakilang i pait ia.
24 Ma Iesu pa i nur tar mule
ta diat, tago i nunure ra tarai
par,
25 ma tago bula pa i mainge
ba ta tikai na varvai ure ta
tikai; tago ia iat i nunure ra
bala i ra tarai.

3

Iesu dir ma Nikodemo

1 Tika na tutana ta diat ra
umana Parisaio, a iangina
Nikodemo, a tena varkurai
kai ra Iudaia,
2 i vana tadav Iesu ra
marum ma i biti tana: Tena
Vartovo, ave nunure u, ba u
a tena vartovo marama pire
God; pa ta tutana na pait
valar pa go ra lavur vakilang

u papait ia ba God pa i mar-
avut ia.
3 Iesu i bali ia dari: A dovot
go iau tatike tam: Gala ta
tikai pa di kava vakalamane
pa na gire ra varkurai kai
God.
4 Nikodemo i tir ia ba: Da
kava davatane ra tutana ba i
tar patuana? Na ruk mulai
laka ra tatal na bul i nana,
ma na kava mule?
5 Iesu i biti: A dovot go
iau tatike tam: Gala ta tikai
pa di kava ta ra tava ma ta
ra Tulungen pa na ruk ta ra
varkurai kai God.
6 Nam ba ra palapaka i
kava, i palapaka ka, ma nam
ba ra Tulungen i kava, i tu-
lungen.
7 Koko u kaian, tago iau
tatike tam ba: Da kava
vakalamane avat.
8 A ubara i vuvu tadav ra
gunan i mainge, ma u valon-
gore ra rurungana, ma pa u
nunure ba mamave, ba uve;
damana bula diat par ba ra
Tulungen i kava diat.
9 Nikodemo i tatike dari:
Da pait davatane go ra lavur
magit?
10 Iesu i tatike tana: U ra
tena vartovo kai ra Israel, ma
pa u matoto laka ta go ra
lavur magit?
11 A dovot go iau tatike
tam: Ave tatike nam ba ave
nunure, ma ave varvai ta
nam ba ave tar gire; ma pa
ava kapupi kaveve varvai.
12 Ba iau tar varve avat ta
ra umana magit ra pia, ma
pa ava nurnur tana, avat a
nurnur dave, ona iau ve avat
ta ra lavur magit marama ra
bala na bakut?
13 Pa ta i ga tutua urama
ra bala na bakut, ia kaka
Natu i ra tutana i ga vana
ba marama ra bala na bakut,
ma i ti ki tana.
14 Da Moses i ga vatur
urama ra vui ara ra pui,
damana bula da vatur Natu
i ra tutana;
15 upi nina i nurnur tana
na laun tukum.
16 Tago God i ga mari ra
rakarakan a gunagunan par
dari, i ga tul tar Natuna, ma
ia ra kavakake, upi nina i
nurnur tana na laun tukum,
ma koko na virua.
17 Tago God pa i ga tulue
Natuna uti ta ra rakarakan
a gunagunan upi na kure ra
rakarakan a gunagunan, upi
na valaun uka ra rakarakan
a gunagunan par.
18 Pa da kure nam ba i nur-
nur tana, ma di ga tar kure
muka nam ba pa i nurnur
tana, tago pa i nurnur ta ra
iang i Natu i God, nina ra
kavakake.
19 Ma go ia ra varkurai, ba
ra kapa i tar vana rikai ta
ra rakarakan a gunagunan,
ma ra tarai dia ga mari ra
bobotoi ka, ma ra kapa pata;
tago i kaina kadia lavur pa-
palum.
20 Tago diat par dia pait
ra umana kaina magit, dia
milikuane ra kapa, ma pa dia
tadav ra kapa, kan da kure
kadia lavur papalum.
21 Ma nina i pait ra
dovotina, i tadatadav ra
kapa, upi kana lavur pa-
palum diat a po rikai dari,
ba di ga pait diat tai God.

Iesu dir ma Ioanes

22 I par go ra lavur magit,
ma namur Iesu diat ma kana
tarai na vartovo dia vana ta
ra gunan Iudaia, ma i ki pire
diat abara, ma i babaptaiso.
23 Ioanes bula i baptaiso
aro Ainon maravai Saleim,
tago mangoro na tava tana;
ma dia vut ma dia baptaiso
diat.
24 Tago pa di ga varuk boko
Ioanes ta ra pal na banubat.
25 Ma ra tarai na vartovo
kai Ioanes dia vartoto ma ra
te Iudaia ure ra niu na var-
vagomgom.
26 Ma dia tadav Ioanes, dia
tatike tana: Tena Vartovo,
nam amur ga ki me ta ra pa-
par maro ra Iordan, ma u ga
varvai tana, go i babaptaiso,
ma ra tarai par dia tadav ia.
27 Ioanes i tatike: Pa ta na
vatur vake ta magit, ba pa di
tul tar ia marama ra bala na
bakut.
28 Avat iat, ava valongore
ba iau ga biti dari: Vakir iau
ra Kristo, di ga tulue ke iau,
upi ina lualua ka tana.
29 Nina ba kana ra vavina
ba na taulai me, ia ra taulai
kalama; ma a talai ra taulai
kalama i tur pirana, ma i
valongore, ma i gugu muka
ta ra nilai ra taulai kalama;
ma go kaugu gugu di tar pait
ot pa ia.
30 Ia iat na ngala vanavana,
ma iau, ina ikilik vanavana.

Nina i vana ba marama ra bala na bakut

31 Nina i vana ba marama,
i lia ta diat par; nina ba ma-
mati ra pia, ia ra te ra pia,
ma i varvai ure nam uka ra
pia; nina i vana ba marama
ra bala na bakut i lia kakit.
32 Ma i varvarvai ta nam i
ga giragire, ma ta nam bula i
ga valavalongore, ma pa ta i
kapupi kana varvai.
33 Nina i tar kapupi kana
varvai, i tar mulaot tuna tana
ba God a dovotina.
34 Tago nina God i ga tulue,
i tatike ra lavur tinata kai
God; tago pa i valavalar tar
ra Tulungen.
35 Tamana i mari Natuna,
ma i ga tul tar ra lavur magit
par ta ra limana.
36 Nina i nurnur tai.
Natuna, kana ra nilaun
tukum, ma nina ba pa i
toratorom tai natuna, pa na
gire ra nilaun, ma ra kankan
kai God na ki tana.

4

Iesu dir ma ra vavina Samaria

1 Ba ra Luluai i matoto ba
ra umana Parisaio dir tar
valongore ba Iesu i agagure
mangoro na tarai na vartovo
ma Ioanes pata,
2 ma ba i baptaiso diat Iesu
iat pa i ga baptaiso, kana
tarai na (vartovo ko),
3 i vana kan Iudaia, ma i
vana mulai uro Galilaia.
4 Ma kana nga i alu
Samaria.
5 Ma i tadav tika na pia na
pal Samaria, a iangina Sikar,
i maravai nam ra pakana pia
Iakob i ga tabar natuna Iosep
me;
6 ma ra kivu kai Iakob
abara. Io, Iesu, tago i talan-
guan ra pakana ta kana vina-
vana, i ki damana ka pire ra
kivu. I ga da ra keke tur.
7 Tika na vavina Samaria
i pot upi na kulupe ra tava,

ma Iesu i tatike tana: Una
vamomo iau.
8 Kana tarai na vartovo dia
ga tar vana ta ra pia na pal
upi diat a kukul ta magit.
9 A vavina Samaria i tatike
tana: U a te Iudaia, ma dave
go u lul iau upi ta tava, tago
iau a vavina Samaria? (Tago
ra Iudaia pa dia varmaram
ma ra Samaria.)
10 Iesu i bali ia ma i biti
tana: Gala u tar nunure ra
vartabar kai God, ma gala u
tar nunure bula nam i biti
tam: Una vamomo iau, gala
una lul ia ma na tabar iu ma
ra tava a launa.
11 A vavina i biti tana: Lu-
luai, pa kaum ta kulkulup
upi una kulupe ra tava me,
ma ra kivu i lulur mat, ma-
mave kaum tava a launa?
12 U ngala laka tai tama i
vevet Iakob, nina i ga tabar
avet ma go ra kivu, ma ia
bula i ga momo tana, ma
ra umana natuna ma kana
lavur vavaguai bula?
13 Iesu i tatike bali ia dari:
Diat par dia momo ta go ra
tava, diat a mar mulai;
14 ma diat par dia momo
ta nam ra tava, ba ina tabar
diat me, pa diat a mar mulai
pa na mutu; nam ra tava ba
ina tabar diat me, na kivu ta
diat ma na nininim rikai ta ra
nilaun ba pa na mutu.
15 A vavina i biti tana: Lu-
luai, una tabar iau ma go ra
tava, upi koko ina mar mulai,
ma upi koko ina vana uti
vailik, upi ina kulupe ra tava.
16 Iesu i biti tana: Una
vana, una oro pa kaum tu-
tana, ma una vana mulai uti.
17 A vavina i biti tana: Pa
kaugu ta tutana. Iesu i biti
tana: A dovot kaum tinata
dari: Pa kaugu ta tutana;
18 tago i tar ilima kaum
tutana; ma nam amur ki me
gori, vakir kaum tutana; a
dovotina go u tar tatike.
19 A vavina i biti tana: Lu-
luai, go iau nunure ba u ra
propet.
20 Kaveve a umana lualua
dia ga lolotu ta go ra luana;
ma ava biti ba i kat ba ra
tarai par diat a lotu arama
Ierusalem uka.
21 Iesu i biti tana: Ia An,
una kapupi go kaugu tinata,
a pakana bung na vut ba
pa avat a lotu tadav Tama
ta go ra luana, ma arama
Ierusalem bula pata.
22 Ava lotu tadav nam pa
ava ti nunure; ma avet, ave
lotu tadav nam ave ti nunure
muka; tago a varvalaun tai
ra tarai Iudaia iat.
23 A pakana bung na pot,
ma go i tar pot, ba ra lavur
tena lotu tuna diat a lotu
tadav Tama ta ra tulungen
ma ta ra dovotina bula; tago
Tama i nuk upi diat dia
damana upi kana umana
tena lotu.
24 God a Tulungen, ma i
mainge ba diat dia lotu tadav
ia, diat a lotu ta ra tulungen
ma ta ra dovotina bula.
25 A vavina i biti tana: Iau
nunure ba ra Mesaia na pot
(di vatang ia bula ba Kristo);
ma ba i tar pot, na varve avet
ta ra lavur magit par.
26 Iesu i biti tana: Iau go,
iau tata tam, iau ia muka
nam.
27 Ma kana tarai na var-
tovo dia pot tadav ia ta ra
dari, ma dia kaian tago dir

tata ma ra vavina; ma pa ta
i tir ia ba: Ava u nuk upi ia?
ba dari: Dave amur tata me?
28 Ma ra vavina i vana kan
kana kulkulup, ma i vana ta
ra pia na pal, ma i biti tai ra
tarai:
29 Avat a mai, avat a gire
tika na tutana, i tar ve iau
ure ra lavur magit par iau ga
pait ia papa amana; go nina
ra Kristo tuna bar?
30 Dia vana oai kan ra pia
na pal ma dia vanavana upi
ia.
31 Ba i ga dari, a tarai na
vartovo dia lul ia, dia biti:
Tena Vartovo, una ian.
32 Ma i biti ta diat: Agu
magit ba ina en ia, pa ava ti
nunure.
33 A tarai na vartovo dia
tir vargiliane diat mulai: Ta
tikai bar i ga kap ana ta
magit?
34 Iesu i biti ta diat: Go agu
magit ba ina pait ra nuknuk i
nina i ga tulue iau uti, ma ina
pait ot pa kana papalum.
35 Ava biti dari: A ivat na
gai boko upi da dodoko. Go
iau tatike ta vavat: Avat a
idok, avat a gire ra umauma
i pua tago i matuka upi da
dodoko.
36 Nina i dodoko i kale pa
ra vabongon, ma i varurue
ra vuai na uma upi ra nilaun
tukum; upi nam i vauma ma
nam bula i dodoko, dir a
gugu varurung.
37 Tago i dovot ra tinata
dari: Tikai i vauma, ma ta ra
tikai i dodoko.
38 Iau ga tulue avat, upi
avat a doko nam ba pa ava ga
palum ia; ta ra umana iat dia
ga papalum, ma kavavat ika
ra vuai kadia papalum.
39 Ma mangoro na te
Samaria ta nam ra pia na
pal, dia nurnur tana ure ra
tinata kai ra vavina, i ga biti
dari: I ga ve iau ure ra lavur
magit par iau ga pait ia papa
amana.
40 Ba ra tarai Samaria dia
tadav ia, dia lul ia ba na ki
pire diat; ma i ki ie a ura
bung.
41 Ma mangoro bula dia
nurnur tago kana tinata;
42 ma dia biti tai ra vav-
ina: Go ave nurnur, vakir
ure ke kaum tinata, tago
avet bula ave tar valongore,
ma ave nunure ba go ia
ra Tena Valaun tuna kai ra
rakarakan a gunagunan par.

Iesu i valagar pa natu i tika na luluai

43 Ba i tar par ra ura bung,
i vana kan abara urama
Galilaia.
44 Tago Iesu iat i ga tatike,
ba pa di ru ra propet ta kana
gunan.
45 Ba i tar pot aro Galilaia,
a tarai Galilaia dia agure pa
ia, tago dia ga gire ra lavur
magit par i ga pait ia arama
Ierusalem ta ra lukara; tago
diat bula dia ga vana ta ra
lukara.
46 Ma i pot mulai aro Kana
ta ra langun Galilaia, nam i
ga pait pukue ra tava tana
upi na vain. Ma natu i tika na
luluai, a tutana, i mait arama
Kapernaum.
47 Ba i valongore ba Iesu i
tar vana kan Iudaia urama
Galilaia, i vana tadav ia, ma
i lul ia ba na vana ba, ma na
valaun natuna; tago i to na
mat.

48 Iesu i tatike tana: Gala
pa ava gire ra umana vak-
ilang ma ra umana dekdek,
pa avat a nurnur muka.
49 A luluai i tatike tana: Lu-
luai, una vana ur, ba natugu
pa i ti mat boko.
50 Iesu i biti tana: Una
vana; natum i tar laun. A
tutana i nurnur ta ra tinata
Iesu i tatike tana, ma i vana.
51 Ba i vanavana ba, dia
varkuvo ma kana umana tul-
tul, ma dia ve ba natuna i tar
laun.
52 Ma i tir diat upi ra
pakana bung i tur pa ra ni-
lagar tana. Ma dia biti tana:
Nabung tai tika na pakana
bung, ra oao i vana kan ia.
53 Ma tamana i nunure, ba
nam muka ra pakana bung,
ba Iesu i ga tatike tana: Na-
tum i tar laun. Ma i nurnur,
ma diat par ta ra kubana
bula.
54 Go a vauruana vakilang
Iesu i pait ia, ba i tar vana
kan Iudaia urama Galilaia.

5

Iesu i valagar ra tutana ta ra pola kikil

1 Ba i par go ra lavur magit,
di pait tika na lukara kai ra
Iudaia; ma Iesu i vana urama
Ierusalem.
2 Tika na pola kikil, a iang-
ina ta ra tinata Ebraio ba Bet-
sata, arama Ierusalem pire
ra mataniolo na sip, ma a
ilima na pal tana.
3 Ma mangoro diat dia
mait, ma diat dia pula, ma
diat dia kakak, ma diat dia
mel, dia va ta diat. [Dia ki pa
ra tava, upi na guaguar.
4 Tago ta umana pakana a
angelo kai ra Luluai i vana
ba ma i ruk ta ra pola kikil,
ma ra tava i guaguar. Ma
ra luaina nina i ruk ta ra
pola kikil ba ra tava i tar
guaguar, na lagar kan kana
ta mangana minait.]
5 Ma tika na tutana tana i
ga mait a utul a vinun ma
lavutul na kilala.
6 Ba Iesu i gire i vava dari,
ma i nunure ba i ga vavuan
tana, i tir ia: U mainge ba da
valagar pa iu?
7 A tutana i mait i biti tana:
Luluai, pa kaugu ta tutana
ba na puak tar iau ta ra pola
kikil ba ra tava i tar guaguar;
ma ona iau vana, ta ra tikai i
vana ba lua tagu tana.
8 Iesu i tatike tana: Una tut,
una puak pa kaum vava, ma
una vana.
9 Ma ra tutana i lagar
vuavuai, ma i puak pa kana
vava, ma i vana ka.

Ma nam ra bung a Bung Sabat.

10 A Iudaia dia tatike tai
nina i tar lagar: Go a Bung
Sabat, pa i ko ba u puak pa
kaum vava.
11 Ma i biti ta diat: Nina
i ga valagar pa iau, i biti
tagu dari: Una puak pa kaum
vava, ma una vana.
12 Dia tir ia: To ia ra tutana
i ga tatike tam ba: Una puak
pa kaum vava, ma una vana?
13 Ma nam di ga valagar ia
pa i nunure, tago Iesu i ga
vana, a vuna ra kor na tarai
abara.
14 Namur Iesu i gire tadav
ia ta ra pal na vartabar, ma
i biti tana: Go u tar oton
kakit; koko u varpiam mulai,

kan tika na mangamangana i
kaina iat na monong iu.
15 Nam ra tutana i vana,
ma i ve ra Iudaia ba Iesu nam
i ga valagar pa ia.
16 Ta go ra vuna ra Iudaia
dia takun Iesu, tago i ga pait
go ra lavur magit taun ra
Bung Sabat.
17 Iesu i biti ta diat: Tam-
agu i ga papalum tuk tar gori,
ma go iau papalum bula.
18 Ta go ra vuna a Iudaia
dia mainge muka ba diat a
doka, tago i ga vakaina ra
Bung Sabat, ma go bula, i
vatang God ba Tamana, da
dir vardada ma God.

A varkurai kai Natu i God

19 Iesu i tatike bali diat
dari: A dovot go iau tatike
ta vavat, Natuna pa i pait
varkolono pa ta magit, ia
kaka nam i gire Tamana i
papait ia, i pait ia bula; nam
parika i papait ia, Natuna i
papait ia damana bula.
20 Tago Tama i mari
Natuna, ma i ve vapar tar
ra lavur magit par tana i
papait ia; ma na vaarike tar
ra umana ngala na papalum
iat, upi avat a kaian tana.
21 Da Tama i vatut ra
lavur minat, ma i valaun
diat, damana bula Natuna i
valaun diat nina i mainge pi
na valaun diat.
22 Ma Tama pa i kure ta
tikai, i ga tul tar ra varkurai
par tai Natuna;
23 Upi ra tarai par diat a ru
Natuna da di ru Tama. Nina
ba pa i ru Natuna, pa i ru
bula Tama, ia nina ba i ga
tulue uti.
24 A dovot go iau tatike
ta vavat: Nina i valongore
kaugu tinata ma i nurnur
bula tai nina i ga tulue iau
uti, i vatur vake ra nilaun
tukum ma pa na vana ta ra
varkurai, i tar vana kan ra
minat ta ra nilaun.
25 A dovot go iau tatike ta
vavat: A pakana bung na pot
boko, ma go i tar pot, ba
ra lavur minat diat a valon-
gore ra nilai Natu i God tana;
ma diat dia valongore, diat a
laun.
26 Tago da ra nilaun i ki
tai Tama damana i ga tul tar
bula ra nilaun tai Natuna upi
na ki tana;
27 ma i ga tul tar ia ba na
varkurai bula, tago ia Natu i
ra tutana.
28 Koko ava kakaian tana;
tago a pakana bung na vut
boko, ba diat par dia va ta ra
lavur tung na minat, diat a
valongore ra nilaina tana,
29 ma diat a vana rikai; diat
dia ga pait ra boina diat a
vana rikai tadav ra nilaun,
ma diat dia ga pait ra magit
i bilak tadav ra varkurai.

A varvarveai ure Iesu

30 Pa iau pait varkolono
pa ta magit; iau varkurai
da nam iau valongore; ma
kaugu varkurai i dovot;
tago pa iau murmur ra
nuknukigu, iau murmur ra
nuknuk i nam i ga tulue iau
Uti.
31 Ona iau varvarveai ure
iau mulai, kaugu varveai pa
i dovot.
32 Ta ra tikai i varvarveai
ure iau; ma iau nunure ba
kana varveai, i varvarveai
ure iau me, i dovot.

33 Ava ga vartuluai tadav
Ioanes, ma i ga varvai mar-
avut ra dovotina.
34 Pa iau vatur ra varvai
kai ra tarai; ma iau tatike go
ra umana magit dari, upi da
valaun avat.
35 Ia ra lamp i birabirao
ma i pupua, ma ava ga ongo
ba avat a gugu papa ta ra
kapana.
36 A varvai ure iau go kari
i ngala ta dir ma nina kai
Ioanes; tago nam ra lavur
papalum Tama i ga tul tar ia
tagu, ba ina pait ot pa diat,
nam diat muka iau papait
diat, dia varvarveai tagu, ba
Tama i ga tulue iau Uti.
37 Ma Tama i ga tulue iau
uti i tar varvai bula ure iau.
Pa ava ga valongore boko ra
nilaina, ma pa ava gire boko
ra pal a pakana.
38 Ma kana tinata pa i kiki
ta vavat; tago nina ba i ga
tulue uti pa ava nurnur tana.
39 Ava lukluk ra Buk Tabu,
tago ava nuk ia ba kavava
nilaun tukum tana; ma go
muka i varvarveai ure iau;
40 ma pa avat a vana tadav
iau, upi avat a vatur vake ra
nilaun.
41 A pite varpa tai ra tarai
pa iau vatur vake.
42 Ma iau nunure avat, ba
ra varmari kai God pa i ki ta
vavat.
43 Iau vana rikai ma ra iang
i Tamagu, ma pa ava kapupi
iau; ba ta ra tikai i vana
rikai ma ra iangina iat, avat
a kapupi ia.
44 Avat, ava ruru
vargiliane avat, ma pa ava
nuk upi nam ra variru kai ra
kopono God, avat a nurnur
dave?
45 Koko ava nuk ia ba iau
ina takun avat tai Tama; ta
ra tikai i takun avat, Moses,
nina ava nurnur tana.
46 Tago gala ava tar nurnur
tai Moses, gala avat a nurnur
tagu bula, tago i ga tutumu
ure iau.
47 Ona pa ava nurnur ta
kana lavur tutumu, avat a
nurnur dave ta kaugu lavur
tinata?

6

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar

(Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Luk 9:10-17)

1 I par go ra lavur magit,
ma namur Iesu i vana tai
ta ra papar ta ra tava kikil
Galilaia, di vatang ia bula ba
ra tava kikil Tiberias.
2 Ma ra ngala na kor dia
mur ia, tago dia ga gire ra
lavur vakilang i ga pait ia ta
diat dia mait.
3 Ma Iesu i tutua urama ra
luana, ma diat ma kana tarai
na vartovo dia ki tana.
4 Ma i maravai ra bolo lake,
a lukara kai ra Iudaia.
5 Ma Iesu i idok, i gire ba ra
ngala na kor dia pot pirana
ma i tatike tai Pilipo: Dat a
kulkul ta magit ave, upi go
diat diat a en ia?
6 I tatike go, upi na valar ia,
tago ia iat i nunure nam ba
na pait ia.
7 Pilipo i biti tana: A magit
ba da kul ia ma ra ivu mar na

* **6:7:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

denaria,* pa na topa diat, upi
diat par diat a en ta ikik tana.
8 Tikai ta diat a tarai na
vartovo, Andreas, tura i Si-
mon Petero, i biti tana;
9 Tika na bul go kari i vung
ra ilima na gem ma ra ivu en;
ma go na topa davatane ra
mangoro dari?
10 Iesu i biti: Avat a tulue
ra tarai ba diat a ki ra pia.
A ngala na vura ta nam ra
pakana gunan. Ma ra tarai
dia ki ra pia, da ra ilima na
arip na marmar diat.
11 Iesu i vatur ra umana
gem; ma ba i tar pite varpa
ure, i tibe diat me dia ki ra
pia; damana bula ma ra ura
en, da kadia mamainga.
12 Ba dia tar maur, i biti tai
kana tarai na vartovo: Avat a
varurue ra lavur tagigina di
tar en valili ia, upi koko da
vole ta ik.
13 Ma dia varurue mutu,
ma dia vangan vabuka ra vi-
nun ma a ivu rat ma ra ibaiba
dia ga en valili ia ta nam ra
ilima na gem.
14 Ba ra tarai dia gire go
ra vakilang i tar pait ia, dia
biti: A dovotina go muka ra
propet nina ba na vana rikai
ta ra rakarakan a gunagu-
nan.
15 Ba Iesu i nunure dia pa-
pait na vana rikai upi diat a
vo pa ia ba na king pire diat,
i vana varkolono mulai ta ra
luana.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil
(Mat 14:22-33; Mar 6:45-52)

16 Ba i tar ravian kana tarai
na vartovo dia vana ba ura ra
valian,
17 ma dia koa ta ra mon, ma
dia bolo ta ra tava kikil uro
Kapernaum. Ma go i bobotoi
ma Iesu pa i ti vana boko
tadap diat.
18 Ma ra tava i papait na
bobol ta ra ngala na vuvu.
19 Ba dia tar valu ra ilima
ba ra laptikai bar na kilomita
(ra utul ba ra ivat bar na
mail), dia gire Iesu i vana-
vana ra ul a tava tadav ra
mon, ma dia burut.
20 Ma i biti ta diat: Iau ka
go; koko avat a burut.
21 Ma dia ting pa ia ba na
koa ta ra mon, ma ra mon i
pukai lulut ta nam ra gunan
dia ga vanavana upi ia.

A tarai dia tikan upi Iesu

22 Ta ra bung namur ra kor
na tarai dia ga tur ta ra papar
maro ma dia ga gire ba ra
kopono mon ik abara, ma
ba Iesu pa i ga koa maravut
kana tarai na vartovo tana,
ba diat ika kana tarai na var-
tovo dia ga vana oai me;
23 (ma ta umana mon maro
Tiberias dia ga pukai mara-
vai ta nam ra pakana gunan
dia ga en ra gem tana, ba ra
Luluai i tar pite varpa tana);
24 ma ba ra kor na tarai dia
gire ba Iesu pa i ki abara ma
kana tarai na vartovo bula
pata, dia koa ta ra umana
mon, ma dia vana Kaper-
naum, dia tikan upi Iesu.

Iesu ia ra Gem na Nilaun

25 Ba dia tar tikan tadav ia
tai ta ra papar a tava kikil,
dia biti tana: Tena Vartovo,
vingaia u ga vana uti?
26 Iesu i tatike ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat:
Ava tikan upi iau, vakir tago

ra ura vakilang ava ga gire,
ia kaka tago ava ga en ra
umana gem, ma ava ga maur
tana.
27 Koko avat a ongor upi
nam ra magit i marmareng,
avat a ongor upi ra magit ba
na tur vatikai ta ra nilaun
tukum, nina ba Natu i ra tu-
tana na tabar avat me; tago
Tama, God, i tar vakilang ia.
28 Ma dia tir ia: Ava avet
a pait ia, upi avet a pait ra
umana papalum kai God?
29 Iesu i tatike ta diat: Go
ra papalum kai God, ba avat
a nurnur tai nina i ga tulue
Uti.
30 Ma dia biti tana: Ava ra
vakilang una pait ia upi avet
a gire ma avet a nurnur tam
tana? Ava u papait ia?
31 Kaveve tarai lualua dia
ga en ra Mana ara ra pupui;
da di ga tumu ia: “I ga tabar
diat ma ra gem marama ra
bala na bakut, upi diat a en
ia.”
32 Ma Iesu i biti ta diat: A
dovot go iau tatike ta vavat:
Vakir Moses nam i ga tabar
avat ma ra gem marama ra
bala na bakut; Tamagu i
tabatabar avat ma ra gem
i dovot marama ra bala na
bakut.
33 Tago ra gem kai God ia
nam ba i vana ba marama ra
bala na bakut, ma i tabar ra
rakarakan a gunagunan ma
ra nilaun.
34 Ma dia biti tana: Luluai,
una tabar avet vatikai ma go
ra gem.
35 Iesu i biti ta diat: Iau ra
gem na nilaun; nina ba na
tadav iau pa na mulmulum,
ma nina ba na nurnur tagu
pa na mar mulai.
36 Ma iau ga tatike ta vavat,
ba ava tar gire iau, ma pa ava
nurnur.
37 Diat par ba Tama i tul tar
diat i tagu, diat a tadav iau;
ma nam i tadav iau, iau pa
ina okole vue muka.
38 Tago pa iau vana ba
marama ra bala na bakut upi
ina pait ra nuknukigu, ina
pait ra nuknuk i nam i ga
tulue iau Uti.
39 Go ra nuknuk i nam i ga
tulue iau uti, ba koko ta ikilik
ta nam i ga tul tar ia tagu na
rara, ba ina vatut vapar ia ta
ra bung kutu.
40 Tago go ia ra nuknuk i
Tamagu, ba diat par dia gire
Natuna ma dia nurnur tana
bula, diat a laun tukum; ma
iau ina vatut diat ta ra bung
kutu.
41 Ma ra Iudaia dia tata na
urur tana, tago i ga biti: Iau
ra gem marama ra bala na
bakut.
42 Ma dia biti: Vakir go Iesu
natu i Iosep, ma da nunure
tamana ma nana? Ma dave
go i biti: Iau vana ba marama
ra bala na bakut?
43 Iesu i tatike ta diat: Koko
ava tata na urur vargil.
44 Pa ta na tadav iau ia
kaka nina ba Tama, nina i ga
tulue iau uti, i al pa ia; ma
iau, ina vatut ia ta ra bung
kutu.
45 A umana propet dia ga
tutumu dari: “God na tovo
diat parika.” Diat par dia ga
valongor tai Tama, ma dia ga
vartovo pa tana, dia tadav
iau.
46 Pa ta i ga gire Tama, ia
kaka nam i ga vana kan God,
i tar gire Tama.

47 A dovot go iau tatike ta
vavat: Nina i nurnur, i vatur
vake ra nilaun tukum.
48 Iau ra gem na nilaun.
49 Kavava tarai lualua dia
ga en ra Mana ara ra pupui,
ma dia tar mat.
50 Go ra gem i vana ba
marama ra bala na bakut,
upi ta tikai na ian tana, ma
pa na mat.
51 Iau ra gem, a launa, i
vana ba marama ra bala na
bakut; ba tikai i ian ta go ra
gem, na laun tukum; maia.
ma ra gem ina vartabar me,
a viogu, ure ra nilaun kai ra
rakarakan a gunagunan.
52 A Iudaia dia vartoto
vargil, dia biti: Go ra tu-
tana na tabar dat dave ma ra
viono upi dat a en ia?
53 Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Gala
pa ava en ra vio i Natu i
ra tutana, ma pa ava mome
ra gapuna, pa ta nilaun ta
vavat.
54 Nina i en ra viogu, ma
i mome ra gapugu, i vatur
vake ra nilaun tukum; ma
ina vatut ia ta ra bung kutu.
55 Tago ra viogu ia ra nian
tuna, ma ra gapugu a ni-
momo tuna.
56 Nina i en ra viogu, ma
i mome ra gapugu, i ki tagu,
ma iau bula iau ki tana.
57 Da Tama, a launa, i ga
tulue iau uti, ma iau laun tai
Tama, damana nam i en iau
na laun bula tagu.
58 Go ra gem i ga vana ba
marama ra bala na bakut;
vakir da nam a tarai lualua
dia ga en ia, ma dia ga mat;
nina i en go ra gem na laun
tukum.
59 I tatike go ra lavur tinata
ta ra pal na lotu, ba i vartovo
Kapernaum.

A tinata na nilaun tukum

60 Mangoro ta kana tarai
na vartovo, ba dia valongore
go dia biti: Go a dekdek na
tinata; to ia na valongore?
61 Ma Iesu i nunure ta ra
balana ba kana tarai na var-
tovo dia tata na urur tana,
ma i tir diat: Ava tutukai laka
ta go?
62 Dave bar ba ava gire
Natu i ra tutana i vana urama
ta nam i ga ki lua tana?
63 Ia kaka ra tulungen i
valavalaun; a pala paka pa i
topa ta magit; a lavur tinata
iau ga tatike ta vavat. dia
tulungen, ma diat ra nilaun
bula.
64 Ta umana ta vavat pa
ava nurnur. Tago ta ra tur-
paina Iesu i nunure nam diat
pa dia nurnur, ma nina bula
ba na vagu tar ia.
65 Ma i biti: Ta go ra vuna
iau ga tatike ta vavat ba, pa
ta na tadav iau, ba Tama pa i
tul tar ia.
66 Ma ta go ra tinata man-
goro ta kana tarai na vartovo
dia tabunuane tana, ma pa
dia varagur mulai me.
67 Iesu i biti tai ra vinun ma
a ivut: Avat bula, ava mainge
laka upi avat a vana?
68 Simon Petero i biti tana
dari: Luluai, avet a vana ta-
dav to ia? Kaum uka ra lavur
tinata na nilaun tukum.
69 Ma ave tar nurnur ma
ave nunure ba u ra Tena
Gomgom kai God.
70 Iesu i biti ta diat: Iau ga
pilak pa avat a vinun ma a

ivut laka, ma tikai ta vavat a
tabaran ika?
71 Go i tatike ure Iudas,
natu i Simon Iskariot; tago ia
na vagu tar ia, ma ia tikai ta
diat ra vinun ma a ivut.

7

Iesu ma ra umana turana

1 Ba i par go ra lavur magit,
Iesu i vanavana vurvurbit
Galilaia; tago pa i mainge
na vanavana Iudaia, tago ra
Iudaia dia mainge ba diat a
doka.
2 Ma i maravai ra lukara
kai ra Iudaia, a lukara na pal
na turturup.
3 A umana turana dia biti
tana: Una tut, una vana Iu-
daia upi kaum tarai na var-
tovo diat a gire bula ra lavur
papalum u papait ia.
4 Tago pa ta i papait ive
ta magit, ona i mainge ba ia
iat na po rikai. Ba u papait
go ra lavur magit, una pait
vaarike tar u ta ra rakarakan
a gunagunan.
5 Tago ra umana turana
bula pa dia nurnur tana.
6 Iesu i tatike ta diat:
Kaugu bung pa i ti vut boko,
ma avat, a umana bung par i
topa avat.
7 A rakarakan a gunagu-
nan pa i pait valar pa ia ba na
milikuane avat; i milikuane
iau muka, tago iau varvai
ure, ba kana lavur manga-
mangana i kaina.
8 Avat a vana urama ta
ra lukara; pa iau vana boko
ta go ra lukara, tago kaugu
bung pa i ti ki boko.
9 Ba i tar tatike go ra lavur
magit ta diat, i kiki boko
Galilaia.

Iesu i ki ta ra lukara

10 Ba ra umana turana dia
tar vana urama ta ra lukara,
ia bula i vana urama. pa i
vana kapa, i papait na vana
ivai ka.
11 A Iudaia dia tikan upi
ia ta ra lukara, ma dia biti:
Akave bar?
12 Ma mangoro na tinata
na urur i arikai ure tai ra kor
na tarai; ta umana dia biti: Ia
ra bo na tutana; ta ra umana
dia biti: Pata, i varara ra kor
na tarai.
13 Ma pa ta i tata kapa ure,
tago dia burutue ra Iudaia.

14 Ba dia balaguan boko ta
ra lukara, Iesu i vana urama
ta ra pal na vartabar, ma i
vartovo tana.
15 A Iudaia dia kaian, dia
biti: Go ra tutana pa i ga var-
tovo, ma i nunure davatane
ra lukbuk?
16 Iesu i biti ta diat: Kaugu
vartovo vakir kaugu, kai
nina iat i ga tulue iau uti.
17 Ba tikai i mainge na
torom ta ra nuknukina na
nunure ra vartovo tana, ba
kai God bar, ba kaugu tinata
iat bar.
18 Ia nam i tatike kana
tinata iat, i mainge ba da
ru ia; ma nam i mainge ba
da ru nina i ga tulue uti, ia
muka nam i dovot, ma pa
ta mangamangana gegagege
tana.
19 Dave, Moses pa i ga tul
tar ra tinata na varkurai ta
vavat laka, ma pa ta ta vavat
i torom ta ra varkurai? Ta ra
ava ava mainge avat a doko
iau?
20 A kor na tarai dia biti
tana: A tabaran i ovai tam; ia
i mainge na doko u?

21 Iesu i bali kadia tinata
dari: Tika na magit iau ga
pait ia ma ava ga kaian par
tana.
22 Moses i ga tul tar ra
pokakikil ta vavat (vakir kai
Moses, kai ra tarai lualua
iat); ma ava poko kikil ra
tutana ta ra Bung Sabat.
23 Ba di poko kikil ta tutana
ta ra Bung Sabat, upi koko da
piam ra varkurai kai Moses,
dave ava kankan tagu, tago
iau ga valagar vakakit pa ra
tutana ta ra Bung Sabat?
24 Koko avat a varkurai ta
ra ginigira ka, avat a varku-
rai ma ra varkurai i takodo.

Dave, Kristo go?

25 Ta ra umana ta diat
maro Ierusalem dia biti: Go
vang nina dia mainge upi
diat a doka?
26 Ma go i tata kapa, ma
pa dia tatike ta magit i tana.
Kan a umana tena varkurai
dia tar motote pa ia, ba go ra
Kristo tuna.
27 Ma da nunure ra gunan
kai go ra tutana; ba ra Kristo
na pot, pa ta na nunure ba
mamave.
28 Ma Iesu i oraoro ta ra
pal na vartabar, i vartovo,
i biti: Ava nunure iau ma
kaugu gunan bula; pa iau vut
vakuku, ma nam i ga tulue
iau uti i dovot, ma pa ava
nunure.
29 Iau nunure, tago iau ga
vana rikai tana, ma i ga tulue
iau Uti.
30 Dia mainge diat a kinim
pa ia, ma pa ta i vatur ia, tago
kana bung pa i ga ti vut boko.
31 Ma mangoro ta ra kor na
tarai dia nurnur tana, ma dia
biti: Ba ra Kristo i tar pot na
pait laka mangoro na vaki-
lang ta ni diat go ra tutana i
tar pait ia?

A umana luluai na vinarubu dia vana upi diat a kinim pa Iesu

32 A umana Parisaio dia
valongore ra tarai dia var-
maianao ma go ra lavur
magit ure; ma ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana Parisaio dia tulue
ra umana luluai na vinarubu
ba diat a kinim pa ia.
33 Iesu i biti: Iau, pa ina
ki vavuan pire vavat, ma ina
vana tadav nam ba i ga tulue
iau Uti.
34 Avat a tikan boko upi
iau, ma pa avat a tikan tadav
iau; a gunan ba ina ki tana, i
dekdek upi avat a vana tana.
35 A Iudaia dia tir
vargiliane diat ba: Go ra
tutana na vana uve, upi koko
dat a tikan tadav ia? Na vana
bar tadav diat, dia ki pire ra
Elenas ma na tovo ra Elenas?
36 Ava go ra tinata i tar
tatike ba: Avat a tikan boko
upi iau, ma pa avat a tikan
tadav iau; ma nam ra gunan
ina ki tana, pa avat a vana
tana?

A umana tava alir a launa

37 Ta ra mutuai ra bung
na lukara, nina ra ngala na
bung ta ra lukara, Iesu i tur,
ma i oraoro dari: Ba tikai i
mar, boina ba na tadav iau
ma na momo.
38 Nina i nurnur tagu, da
ra Buk Tabu i biti: A umana
tava alir a launa, diat a lala-
longo kan ra balana.
39 I tatike go ra tinata ure
ra Tulungen, ba da tul tar

ia ta diat dia nurnur tana;
tago pa di ga tul tar boko ra
Tulungen; tago Iesu pa i vana
boko ta kana minamar.

A nuknuk i ra tarai i enana varbaiai

40 Ta umana ta ra kor na
tarai, ba dia valongore go ra
tinata, dia biti: A dovotina go
ia ra propet.
41 Ta ra umana bula dia
biti: Dave ra Kristo na vut
marama Galilaia?
42 A Buk Tabu pa i biti laka
ba ra Kristo na vana rikai ta
ra vuna tarai kai David, ma
maro Beteleem, ra gunan ba
David i ga ki tana?
43 Ma ra nuknuk i ra tarai i
enana varbaiai ure.
44 Ma ta ra umana dia
mainge ba diat a kinim ia;
ma pa ta i vatut ia.

A umana tena tinabar ngalangala pa dia nurnur

45 A umana luluai na
vinarubu dia talil tadav
ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana
Parisaio, ma dia biti ta diat:
Dave pa ava kinim pa ia Uti?
46 Ma ra umana luluai na
vinarubu dia biti: Pa ta tu-
tana boko i ga tatata da go.
47 A umana Parisaio dia tir
diat: Ma di ga varara avat
bula?
48 Dave ta ra umana tena
varkurai, ba ta ra umana
Parisaio vang dia tar nurnur
tana?
49 Go ka ra kor na tarai
pa dia nunure ra tinata na
varkurai, a umana kaina ta.
50 Nikodemo (tikai ta diat,
nina amana i ga vana pirana)
i biti ta diat:
51 Dave, kada tinata na
varkurai i kure ta tikai vang
ona pa di ga valongore boko
kana tinata ma dia matoto
ure nam i tar pait ia?
52 Dia bali ia dari: Ma u
bula ra te Galilaia? Una
tikatikan ma una matoto, ba
pa ta propet i ga vana rikai
marama Galilaia.

Ra vavina i ga po

53 Ma diat par, tikatikai,
dia vana ta ra kubakuba i
diat.

8

1 Ma Iesu i vana ta ra luana
na Oliva.
2 Ma ta ra kavunvun i ruk
mulai ta ra pal na vartabar,
ma ra tarai par dia tadav ia,
ma i ki ma i tovo diat.
3 Ma ra umana tena tu-
tumu ma ra umana Parisao
dia agur pa ra vavina pirana;
di ga rua babare i po, ma dia
vatur ia livuan ta diat,
4 ma dia biti tana: Luluai,
go ra vavina i ga po, di ga rua
babare.
5 Moses i ga vartuluai ta ra
tinata na varkurai, ba tikai
dari, da tupar doko vue; ma
ava una tatike tana?
6 Dia ga biti dari, upi diat
a valar ia ka, ma upi diat a
takun ia ma ta magit. Ma
Iesu i tur rururu, ma i tu-
tumu ra pia ma ra kaka na
limana.
7 Ba dia titir milate, i tur
ina i biti ta diat: Ona tikai ta
vavat pa i ga pait ra varpiam,
boina ba nam na tupar ia lua.
8 Ma i tur rururu mulai, ma
i tutumu ra pia ma ra kaka na
limana.
9 Ba dia valongore, dia irop
tikatikai; nina i ga laun vue
mangoro na kilala i lua, ma
damana vanavana tuk tar ta

nam i murmur kakit: ma
Iesu dir ika ma ra vavina, dir
abara livuan.
10 Iesu i tur, ma i biti tana:
la An, akave nina diat dia
takun u? Pa ta na i tar kure
vakaina u vang?
11 Ma i biti: Luluai, pa ta.
Ma Iesu i biti: Iau bula, pa
ina kure vakaina u; una vana
ka; ma papa gori koko u pait
mule ra varpiam.

Iesu ia ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan

12 Ma Iesu i varvai mulai
pire diat, i biti: Iau ra kapa
ure ra rakarakan a gunagu-
nan; ia nam i murmur iau, pa
na vanavana ta ra bobotoi, ia
kaka na vatur vake ra kapa
na nilaun.
13 A umana Parisaio dia
biti tana: U varvai mulai ure
u; kaum varvai pa i dovot.
14 Iesu i tatike bali diat
dari: Ba iau varvai ure iau
mulai, kaugu varvai i dovot;
tago iau nunure ra gunan
iau ga vana kan ia, ma iau
nunure bula ra gunan ba ina
vana tana; ma avat, pa ava
nunure ra gunan iau ga vana
kan ia, ba nam ina vana tana.
15 Avat, ava nuk pa ka ra
palapaka ta kavava varkurai,
ma iau, pa iau kure ta tikai.
16 Ma ba iau varkurai,
kaugu varkurai i dovot; tago
vakir iau kaka, amir ma
Tama iat, nina i ga tulue iau
uti.
17 Ma di ga tumu ia bula
ta kavava tinata na varkurai,
ba ra varvai kai ta ivut i
dovot.
18 Iau, go iau varvai ure iau
mulai, ma Tama bula, nina i
ga tulue iau uti, i varvai ure
iau.
19 Ma dia tir ia dari: Akave
Tamam? Iesu i bali diat
dari: Pa ava nunure iau, ma
pa ava nunure bula Tamagu;
gala ava tar nunure iau, gala
ava ti nunure bula Tamagu.
20 I ga tatike go ra tinata ta
ra pal na mani ba i vartovo ta
ra pal na vartabar; ma pa ta
i kinim ia, tago kana pakana
bung pa i ti vut boko.

I dekdek upi avat a vana ta nam ra gunan ina vana tana

21 Ma i tatike mule ta diat:
Iau, ina vana, ma avat a
tikan upi iau, ma avat a virua
ta kavava lavur varpiam; a
gunan ba ina vana tana, i
dekdek upi avat a vana tana.
22 A Iudaia dia tatike: Na
doka mule bar? Tago i biti:
A gunan ba ina vana tana, i
dekdek upi avat a vana tana.
23 Ma i biti ta diat: Avat
mamati ra pia; iau marama;
avat mamati ra rakarakan a
gunagunan; ma iau, vakir
iau mamati ra rakarakan a
gunagunan.
24 la nam ra vuna iau
ga tatike ta vavat dari ba:
Avat a virua ta kavava lavur
varpiam; tago ona pa ava
nurnur tagu ba iau ia muka,
avat a virua ta kavava lavur
varpiam.
25 Ma dia tir ia: U to ia?
Iesu i biti ta diat: Nam iau
ga veve ta vavat i tana papa
amana.
26 Mangoro na magit ba ina
tatike ma ina kure bula ure
avat; ma nam i ga tulue iau
uti i dovot; ma ra lavur magit
iau ga valongore tana, go iau

tatatike tadav ra rakarakan a
gunagunan.
27 Ma pa dia nunure ba i
tata pire diat ure Tama.
28 Ma Iesu i biti: Ba ava tar
vatur Natu i ra tutana urama
boko, avat a nunure ba iau
ia muka, ma avat a nunure
bula ba pa iau pait varkolono
pa ta magit, iau tatike ke go
ra lavur magit da Tama i ga
tovo iau me.
29 Ia nam i ga tulue iau uti,
i ki piragu; pa i vana kan iau;
tago iau pait vatikene nina ra
lavur magit i gugu tana.
30 Ba i tatatike go ra lavur
magit, mangoro dia nurnur
tana.

A umana vilavilau ma diat dia ki langalanga

31 Iesu i tatike ta nam
ra lavur Iudaia dia nurnur
tana: Ba ava torom vatikai
ta kaugu tinata, avat kaugu
tarai na vartovo tuna;
32 ma avat a nunure ra
dovotina, ma ra dovotina na
valangalanga avat.
33 Ma dia biti tana: Avet a
umana bul mur tai Abaraam,
ma pa ave ga ki na vilavi-
lau pire ta tikai, ma dave u
biti ba: A dovotina na valan-
galanga avat?
34 Iesu i biti ta diat: A dovot
go iau tatike ta vavat: Nina i
pait ra varpiam ia ra vilavi-
lau kai ra varpiam.
35 A vilavilau pa i ki tukum
na pal, natu i nina ba kana ra
pal i ki tukum tana.
36 Ba Natu i God i valan-
galanga avat, avat a lan-
galanga tuna.
37 Iau nunure ba avat a
umana bul mur tai Abaraam;
ma go ava mainge ba avat a
doko iau, tago kaugu tinata
pa i ki ta vavat.
38 Iau tata ure ra lavur
magit iau ga gire pire Tam-
agu; ma avat bula ava pait ra
lavur magit ava ga valongore
tai tama i vavat.
39 Dia biti tana: Tama i
vevet Abaraam. Iesu i biti ta
diat: Gala avat a umana natu
i Abaraam, gala avat a pait ra
lavur papalum kai Abaraam.
40 Iau a tutana, iau tar
varve avat ta ra dovotina,
nam iau ga valongore tai
God; ma go ava mainge ba
avat a doko iau; Abaraam pa
i ga papait ia damana.
41 Ava papait ra lavur pa-
palum kai tama i vavat. Dia
biti tana: Vakir di ga kava
avet na nga, ave tamana par
ma God.
42 Iesu i biti ta diat: Gala
ava tamana ma God, gala
avat a mari iau; tago iau ga
vana rikai tai God ma iau
ga pot ati; ma pa iau pot
vakuku, ia iat i ga tulue iau.
43 Dave pa ava nunure
kaugu tinata? Tago i dekdek
upi avat a valongore kaugu
vartovo.
44 Ava tamana ma Satan,
ma ava mainge avat a pait ra
lavur mamainga kai tama i
vavat. Ia ra tena vardodoko
papa amana iat, ma pa i
tur ta ra dovotina, tago ra
dovotina pa i ki tana. Ba i
tatike ra vaongo, i vaarike
kana mangamangana iat;
tago ia ra tena vaongo, ma
ra tama i ra vaongo iat.
45 Ma tago iau tatike ra
dovotina, pa ava nurnur
tagu.
46 Ia laka ta vavat na takun

ot pa iau ma ra varpiam? Ba
iau tatike ra dovotina, dave
pa ava nurnur tagu?
47 Nina ba kai God, i valon-
gore ra lavur tinata kai God;
go ra vuna pa ava valongore,
tago avat vakir avat kai God.

Iesu ma Abaraam

48 A Iudaia dia tatike bali
ia dari: I boina laka kaveve
tinata, ba u a te Samaria, ma
ra tabaran i ovai tam?
49 Iesu i biti: Pa ta tabaran i
ovai tagu; iau ru Tamagu, ma
ava piam iau.
50 Vakir iau nuk upi ra mi-
namar upi kaugu; ta ra tikai
i nuk upi ia, ma na kukure.
51 A dovot go iau tatike ta
vavat: Ba tikai i toratorom
ta kaugu tinata, pa na mat
muka.
52 A Iudaia dia biti tana:
Go ave nunure muka ba
ra tabaran i ti ovai tam.
Abaraam i ga mat, ma ra
lavur propet bula; ma u biti:
Ba tikai i toratorom ta kaugu
tinata, pa na mat muka.
53 U ngala laka ta mumur
ma tama i vevet Abaraam,
nina i ga mat; ma ra umana
propet bula dia ga mat; u nuk
ia ba u to ia?
54 Iesu i biti: Ba iau pite pa
mule iau, kaugu pite varpa a
magit vakuku ka: Tamagu iat
i pite pa iau; ma ava tatike
ure ba ia kavava God;
55 ma pa ava ga nunure;
ma iau nunure; ba iau biti
ba pa iau nunure, iau bula ra
tena vaongo da avat; ma iau
nunure, ma iau toratorom ta
kana tinata.
56 Tama i vavat Abaraam
i ga gugu upi na gire kaugu
bung; ma i ga gire, ma i ga
gugu muka.
57 A Iudaia dia biti tana: Pa
u ti laun vue boko ra ilima na
vinun na kilakilala ma u tar
gire laka Abaraam?
58 Iesu i tatike ta diat: A
dovot ga iau tatike ta vavat:
Lua ta mimir ma Abaraam,
Iau Iat.*
59 Ma dia tak pa ra umana
vat upi diat a tupar ia me; ma
Iesu i parau, ma i irop kan ra
pal na vartabar.

9

Iesu i valagar pa ra pula

1 Ma ba i bolabolo, i gire
tika na pula di ga ti kava
damana iat.
2 Ma kana tarai na vartovo
dia tir ia dari: Tena Vartovo,
ia i ga pait ra varpiam, go ra
tutana ba ra ura tavuna, tago
di ga kava dari iat a pula?
3 Iesu i tatike: Go ra tutana
pa i ga pait ra varpiam, ma ra
ura tavuna bula pata; i dari
ka upi ra umana papalum
kai God na po rikai tana.
4 Dat a pait ra lavur pa-
palum kai nam i ga tulue iau
uti ari i ti keake boko; na
marum boko, ba pa ta na
papalum tana.
5 Ba go iau ki ati ra pia, iau
ra kapa ure ra rakarakan a
gunagunan.
6 Ba i tar tatike nam, i nami
ra pia, ma i pait ra pia mau-
mau ma ra nanami, ma i kolo
ra ura kiau na matana me.

* **8:58:** “Iau Iat,” tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Niirop 3:14.

7 Ma i biti tana: Una vana,
una iu papa ta ra lum, a iang-
ina Siloam (a kukuraina dari:
Di ga tulue). Ma i vana, ma i
iu papa, ma ba i talil, i nana
kapa.
8 Kana vuna tarai, ma diat
dia ga giragire value boko ba
ia ra tena nilul, dia tatike:
Vakir go vang nina i ga kiki
ma i ga lulul?
9 Ta ra umana dia biti:
Maia, ia tuna nam; ta ra
umana dia biti: Pata, dir var-
dada ka me. la iat i biti: Iau
ia tuna.
10 Ma dia biti tana: Di ga
vanana davatane pa ra ura
kiau na matam?
11 I biti: Nam ra tutana, di
vatang ia ba Iesu, i ga pait
ra pia maumau, i ga kolo ra
ura kiau na matagu me: ma
i ga biti tagu dari: Una vana
Siloam, una iau papa; ma iau
ga vana, iau ga iu papa, ma
go iau nana.
12 Ma dia tir ia: Akave nam
ra tutana? I biti: Pa iau
nunure.

A umana Parisaio dia titir ure ra papalum na valagar

13 Dia agur pa nina i ga
pula tadav ra umana Pari-
saio.
14 Ma nam ra bung ba Iesu
i ga pait ra pia maumau ma i
ga vanana pa ra ura kiau na
matana tana, a Bung Sabat.
15 Ma ra umana Parisaio
dia tir ia mulai ba i nana
dave. Ma i biti ta diat: I ga
kolo ra ura kiau na matagu
ma ra pia maumau, ma iau
ga iu papa, ma go iau nana.
16 Ta ra umana Parisaio dia
biti: Go ra tutana, vakir kai
God, tago pa i ru ra Bung
Sabat. Ta ra umana dia biti:
Ona ta tutana a tena varpiam
na pait davatane go ra lavur
vakilang? Ma i enana varba-
iai ra nuknuk i diat ure.
17 Ma dia biti mulai tai ra
pula: Ava una tatike ure nam
i tar vanana pa ra ura kiau na
matam? Ma i biti ba: Tika na
propet.
18 A umana Iudaia pa dia
nurnur ta ra varvai ure, ba i
ga pula lua boko, ma ba go i
nana mulai, ma dia agur pa
ra ura tavu i ra tutana, nina
di ga vanana pa ra matana,
ma dia tir dir dari:
19 Go laka nina ra natu i
mumur ba amur biti ba di
ga kava dari iat a pula? Ba
damana, i nana dave gori?
20 A ura tavuna dir tatike
bali diat dari: Amir nunure,
ba go natu i mimir, ma ba di
ga kava dari iat a pula;
21 ma i nana dave bar go?
pa amir nunure; ma pa amir
nunure nina i ga vanana pa
ra ura kiau na matana; avat
a tir ia; go i tar tutana ot, ia
iat na varveai mulai tana.
22 A ura tavuna dir tatike
go ra lavur magit tago dir
burutue ra Iudaia, tago ra
Iudaia dia ga tar kubu dari
ba, ona ta tikai na varveai
kapa ba ia ra Kristo, da okole
vue kan ra pal na lotu.
23 Damana ra ura tavuna
dir biti: I tar tutana ot, avat
a tir ia.
24 Ma dia oro pa mule nam
ra tutana i ga pula, ma dia
biti tana: Una ru God; ave
nunure ba go ra tutana a
tena varpiam.
25 Ma i biti: Ba go a
tena varpiam ba pata, pa

iau nunure; ia kaka tika na
magit iau nunure, ba iau ga
pula, ma go iau nana mulai.
26 Ma dia biti tana: Ava i
ga pait ia tam? I ga vanana
davatane pa ra ura kiau na
matam?
27 I tatike ta diat: Go ka
iau tar ve avat i tana, ma pa
ava kapupi ia; ta ra ava ava
mainge ba avat a valongore
mulai? Ava mainge vang ba
avat bula kana tarai na var-
tovo?
28 Ma dia vul ia, dia biti: U
kaka kana tutana na vartovo;
avet a tarai na vartovo kai
Moses.
29 Ave nunure ba God i
ga tovo Moses; ma pa ave
nunure go ra tutana ba ma-
mave.
30 A tutana i tata bali diat
ma i biti: Go a magit na ki-
naian tago pa ava nunure ba
mamave, ma go i tar vanana
pa ra ura kiau na matagu.
31 Da nunure ba God pa
i valongore ra umana tena
varpiam; ba tikai i ruru God,
ma i toratorom ta ra nuknuk-
ina, nam na valongore muka.
32 Papa amana ra vunapai
ra rakarakan a gunagunan
pa di valongore ba tikai i
vanana pa ra ura kiau na
mata i ra pula di ga ti kava
damana iat.
33 Gala go ra tutana vakir
kai God, gala pa na pait valar
pa ta magit.
34 Ma dia biti tana: Di ga
kava u muka ta ra varpiam,
ma una tovo avet vang? Ma
dia okole vue.

Diat dia nana ma diat dia pula

35 Iesu i valongore ba di tar
okole vue; ma ba i gire tadav
ia i biti: U nurnur laka tai
Natu i God?
36 I tata bali ia ma i biti
tana: To ia laka nam, Luluai,
upi ina nurnur tana?
37 Iesu i biti tana: U tar
gire; ma ia iat go amur tata
me.
38 Ma i biti: Luluai, iau
nurnur. Ma i lotu tadav ia.
39 Ma Iesu i biti: Iau ga vut
ati ta ra rakarakan a gunagu-
nan upi ra varkurai, upi nam
diat dia pula, diat a nana; ma
upi diat dia nana, diat a pula
ka.
40 Nam ra umana Parisaio
dia varagur me, dia valon-
gore go ra tinata, ma dia tir
ia. Avet bula, ave pula laka?
41 Iesu i biti ta diat: Gala
ava pula, gala pa kavavat ta
varpiam; ma go ava tatike:
Ave nana; kavava varpiam i
tur uka.

10

A tinata valavalar ure ra liplip na sip

1 A dovot go iau tatike ta
vavat: Nina ba pa i olo ta ra
mataniolo ta ra liplip na sip,
ma i koa lake ka, ia ra tena
nilong ma ra tena kinakinau
bula.
2 Ma nina i olo ta ra matan-
iolo iat, ia nam ra tena bala-
balaure Sip.
3 A monamono i papa are,
ma ra umana sip dia valon-
gore ra nilaina; i oro pa kana
lavur sip iat ma ra iang i diat,
ma i agure vairop diat.
4 Ba i tar agure vairop kana
parika, i lualua ta diat, ma ra

lavur sip dia murmur ia; tago
dia nunure ra nilaina.
5 Pa diat a murmur ra
vaira, diat a lop uka kan ia;
tago pa dia nunure ra nilai ra
umana vaira.
6 Iesu i tatike go ra tinata
valavalar ta diat; ma pa dia
matoto ta ra lavur magit i ga
tatike ta diat.

Iesu ia ra Bo na Tena Balabalaure Sip

7 Ma Iesu i biti mulai ta
diat: A dovot go iau tatike ta
vavat: Iau ra mataniolo kai
ra lavur sip.
8 Diat par, dia ga vut lua
tagu, a umana tena nilong
ma ra umana tena kinakinau
bula diat; ma ra umana sip
pa dia ga nunure diat.
9 Iau ra mataniolo; ba tikai
na olo tagu, da valaun ia, ma
na olaolo ma na irairop, ma
na gire tadav ra nian.
10 Ma ra tena nilong i pot
ika upi ra nilong ma ra vardodoko ma ra nila; iau ga
vut upi diat a vatur vake ra
nilaun, a nilaun i buka ma ra
boina.
11 Iau ra bo na tena bala-
balaure; a bo na tena bala-
balaure i vung vue kana ni-
laun upi ra lavur sip.
12 A tultul nina ba di kul
ia ka, ma vakir ra tena bala-
balaure tuna, ma vakir kana
ra lavur sip, i gire ra leing
na pap i vut, ma i vana kan
ra lavur sip, i lop uka, ma ra
leing na pap i ra pa diat, ma
i korot varbaiane diat;
13 i lop, tago di kul ia ka, ma
pa i mari ra umana sip.
14 Iau ra bo na tena bala-
balaure, iau nunure diat ba
kaugu, ma diat ba kaugu dia
nunure iau;
15 da Tama i nunure iau,
ma iau nunure Tama; ma iau
vungue kaugu nilaun ure ra
lavur sip.
16 Ma kaugu ta ra umana
sip boko, pa dia ki ta go ra
liplip na sip; ina agure diat
bula, ma diat a valongore ra
nilaigu; ma diat par, diat a ki
ta ra kopono kikil na sip ma
ra kopono ko ra tena balabal-
aure tana.
17 Go Tama i mari iau tana,
tago iau vungue kaugu ni-
laun, pi ina tak pa ia mulai.
18 Pa ta i tak vue kan iau,
iau kaka iau vungue. Iau iat
iau kure upi ina vungue, ma
iau kure bula upi ina tak pa
ia mulai. Damana Tamagu i
ga tul tar ia tagu.
19 Ma i enana varbaiai mu-
lai ra nuknuk i ra umana
Iudaia ta go ra lavur tinata.
20 Ma mangoro ta diat dia
ga biti: A tabaran i ovai tana,
ma i lunga; dave ava valon-
gore?
21 Ta ra umana dia biti: Go
vakir ra tinata kai tikai ba
ra tabaran i ovai tana. A
tabaran na vanana pa vang
ra kiau na mata i ra umana
pula?

A tarai Iudaia dia pue vue Iesu

22 Ma dia pait ra lukara
na varvagomgom arama
Ierusalem ta ra kilala na
mudian;
23 ma Iesu i vanavana ta ra
mata palpal kai Solomon ta
ra pal na vartabar.
24 Ma ra Iudaia dia kor
kikil ia, ma dia tir ia: Aivia
bung boko una vavapidik iu

ta vevet? Ba u ra Kristo una
ve bulu avet.
25 Iesu i biti ta diat: Iau
ga tar ve avat, ma pa ava
nurnur; a lavur papalum iau
papait ia ta ra iang i Tamagu,
dia varvai bula ure iau.
26 Ma pa ava nurnur, tago
vakir avat kaugu umana Sip.
27 Kaugu lavur sip dia va-
longore ra nilaigu, ma iau
nunure diat, ma dia murmur
iau;
28 ma iau tul tar ra nilaun
tukum ta diat, ma pa diat a
virua muka, ma pa ta na ra
pa diat ta ra limagu.
29 Tamagu, nina i ga tul tar
diat i tagu, i lia ta diat par, ma
pa i tale ta tikai upi na ra pa
diat kan ra lima i Tamagu.
30 Amir ma Tama amir
tikai ka.
31 A Iudaia dia tak pa ra
umana vat mulai, upi diat a
tupar ia me.
32 Iesu i bali diat dari: Man-
goro na bo na papalum tai
Tamagu iau ga ve tar ia ta
vavat; ure nuve ta go ra lavur
papalum ava tupar iau tana?
33 A Iudaia dia biti: Pa
ave tupar u ure ta bo na pa-
palum, ure ke ra varvul, ma
tago u a tutana ka, ma u biti
ba u God.
34 Iesu i biti ta diat: Pa di ga
tumu ia laka ta kavava tinata
na varkurai dari: “Iau ga
tatike: Avat a umana god”?
35 Ba i ga vatang diat ba ra
umana god, diat ba di ga tul
tar ra tinata kai God ta diat
(ma i dekdek upi da piam vue
ra Buk Tabu),
36 avat a tatike laka ure
nina Tama i ga vagomgom
ia, ma i ga tulue uti ta ra
rakarakan a gunagunan ba:
“U vul God,” tago iau ga biti:
Iau Natu i God?
37 Ona pa iau pait ra lavur
papalum kai Tamagu, koko
avat a nurnur tagu.
38 Ona iau pait muka diat,
ma pa ava nurnur tagu, avat
a nurnur ta ra lavur pa-
palum; upi avat a nunure ma
avat a matoto ba Tama i ki
tagu, ma iau ki tai Tama.
39 Ma dia mainge mulai ba
diat a kinim ia; ma i vana ka
kan ra lima i diat.
40 Ma i vana mulai ta ra
papar a Iordan maro iat, ta
nam ra gunan ba Ioanes i ga
lua ie ma ra baptaiso tana;
ma i kiki ie.
41 Ma mangoro dia tadav
ia; ma dia biti: A dovotina
Ioanes pa i ga pait ta vak-
ilang; ma i dovot ra lavur
magit par, ba Ioanes i ga
tatike ure go ra tutana.
42 Ma mangoro dia nurnur
tana abara.

11

Lasaro i mat

1 Ma tika na tutana i mait, a
iangina Lasaro, a te Betania,
a pia na pal kai ra ura bar-
tanavavina Maria ma Mata.
2 Maria nam i ga ku ra
Luluai ma ra varku, ma i ga
u ra ura kakene ma ra pepe
na uluna, ma go taina Lasaro
i mait.
3 A ura bartanavavina dir
vartuluai tadav ia dari: Lu-
luai, nina u mari ia, go i mait.
4 Ba Iesu i valongore i biti:
Pa na mat ta go ra minait, i
mait upi da pite pa God, ma
upi da pite pa Natu i God bula
tana.

5 Iesu i mari Mata ma
tanavavina ma Lasaro bula.
6 Ba i valongore ba i mait,
i ki pa ra ivu bung mulai ta
nam ra gunan i ki tana.
7 Ma namur i tatike tai ra
tarai na vartovo: Dat a vana
mulai Iudaia.
8 A tarai na vartovo dia biti
tana: Tena Vartovo, go ko a
Iudaia dia ga mainge ba diat
a tupar i u; ma una vana
mulai tana laka?
9 Iesu i biti: Vakir a vinun
ma a urua na pakana ta ra
bung laka? Ba tikai i vana-
vana ta ra keake pa i tutukai,
tago i gire ra kapa kai go ra
rakarakan a gunagunan.
10 Ba tikai i vanavana ra
marum, i tutukai, tago pa ta
kapa i ki tana.
11 I tatike go ra lavur magit,
ma namur i biti ta diat: Talai
dat, Lasaro, i tar va mat, ma
iau vana upi ina vangun ia.
12 A tarai na vartovo dia
biti tana: Luluai, bali tar va
mat, na lagar.
13 Iesu i ga tata ure kana
minat; ma dia nuk ia, ba i ga
tatike ure ra ningo ta ra niva.
14 Ma Iesu i ve bulu diat
dari: Lasaro i tar mat.
15 Ma iau gugu ure avat, ba
pa iau ga ki abara, upi avat
a nurnur; ma go dat a vana
pirana.
16 Tomas, di vatang ia bula
ba a Kanga, i tatike tai ra
tarai na vartovo: Dat a vana
bula, upi dat a mat varurung
me.

Iesu ia ra nilaun mulai ma ra nilaun tuna

17 Ba Iesu i tar pot, i matoto
pa ba i tar va ra ivat na bung
ta ra babang na minat.
18 Betania i maravai
Ierusalem, da ra utul a
kilomita (ra ivu mail);
19 ma mangoro na Iudaia
dia ga vana pire Mata ma
Maria, upi diat a vamaram
dir ure tai dir.
20 Ba Mata i valongore ba
Iesu i vanavana ur, i totongo
upi ia; ma Maria i kiki na pal.
21 Mata i biti tai Iesu: Lu-
luai, gala u ga ki ati, gala
taigu pa na mat.
22 Ma go iau nunure ba ta
magit una lul ia tai God, God
na tul tar ia tam.
23 Iesu i biti tana: Taim na
laun mulai.
24 Mata i biti tana: Iau
nunure ba na laun mulai ta
ra tinut mulai ta ra bung
kutu.
25 Iesu i biti tana: Iau ra ni-
laun mulai, ma iau ra nilaun
tuna; ia nam i nurnur tagu,
ba i mat, na laun mulai;
26 ma nina i laun ma i nur-
nur tagu, pa na mat muka. U
nurnur laka damana?
27 I biti tana: Maia, Lu-
luai, iau ga tar nurnur ba u
ra Kristo, Natu i God, nina
muka ba na vana rikai ta ra
rakarakan a gunagunan.

Iesu i tangi

28 Ma ba i tar tatike dari,
i vana, ma i oro ive pa
tanavavina, Maria, i biti: A
Luluai go kari, i oro u.
29 Ma ba i valongore, i tut
vuavuai, ma i vana tadav ia.
30 (Iesu pa i pot boko ta ra
pia na pal, i ki boko ta nam
ra pakana, Mata i ga barat ia
tana.)
31 A Iudaia, nina dia ga ki
na pal me upi diat a vama-
ram ia, ba dia gire Maria i tut

lulut ma i irop, dia mur ia,
dia nuk ia ba na vana tadav
ra babang na minat upi na
tangtangi ie.
32 Ba Maria i pot abara,
Iesu i ki ie, ma i gire, i va
timtibum pire ra ura kauna,
ma i biti tana: Luluai, gala u
ga ki ati, gala taigu pa na mat.
33 Ba Iesu i gire i tangtangi,
ma nam ra Iudaia bula dia
ga varagur me dia tangtangi,
i riri ta ra tulungeana, ma i
ngarao tana,
34 ma i biti: Ava ga vadiop
ia ave? Dia biti tana: Luluai,
una mai, una gire.
35 Iesu i tangi.
36 A Iudaia dia biti: Gire i
mari ia muka!
37 Ma ta umana dia biti: Go
ra tutana i ga vanana pa ra
ura kiau na mata i ra pula,
ma dave pa i ga valagar pa
go ra tutana bula upi koko na
mat?

Lasaro i tut rikai kan ra minat

38 Ma Iesu i kaina mulai ra
balana, ma i tadav ra babang
na minat. Nam ra babang a
niiga, ma di ga vung bat ia
ma ra vat.
39 Iesu i biti: Avat a tak
vue ra vat. Mata, tai nina i
ga mat, i tatike tana: Luluai,
gori i angina; tago i tar mat a
ivat na bung iat.
40 Iesu i biti tana: Pa iau
ga tatike laka tam ba ona u
nurnur, una gire ra minamar
kai God?
41 Ma dia tak vue ra vat.
Iesu i tadaraka, ma i biti:
Tama, iau pite pa u tago u tar
valongore iau.
42 Iau ga nunure ba u val-
ongore vatikene iau; ma iau
ga vatang ia, tago ra kor dia
turtur kikil iau, upi diat a
nurnur, ba u ga tulue iau Uti.
43 Ba i tar tatike damana, i
manga oro dari: Lasaro, una
vana rikai.
44 Ma nam i ga mat i vana
rikai, di ga vi ra ura limana
ma ra ura kekene ma ra
mal na minat; ma di rau ra
matana bula ma ra mal. Iesu
i biti ta diat: Avat a pala ia,
upi na vana.

Dia varpit upi diat a vagu pa Iesu

(Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Luk 22:1-2)

45 Mangoro ta diat a Iudaia,
nina dia ga ki pire Maria, ma
dia ga gire nam i ga pait ia,
dia nurnur tana.
46 Ma ta ra umana ta diat
dia vana tadav ra umana
Parisaio, ma dia varve diat ta
ra lavur magit Iesu i ga pait
ia.
47 A umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana
Parisaio dia oro varurue ra
kivung, ma dia biti: Ava da
pait ia? Go ra tutana i pait
mangoro na vakilang.
48 Ba da nur vue dari, a
tarai par diat a nurnur tana;
ma ra tarai Rom diat a vut,
diat a kale kada pia na pal
ma kada vuna gunan bula.
49 Ma tikai ta diat, Kaiapas,
ia ra tena tinabar i lualua ta
nam ra kilala, i biti ta diat: Pa
ava nunure ta magit,
50 ma pa ava nuk ia ba i
topa avat, ba tikai na mat
ure ra tarai, ma koko ra vuna
gunan mutu na virua.
51 Ma vakir i ga tatike
vakuku go; tago ia ra tena
tinabar i lualua ta nam ra

kilala, ma i ga tata na propet
ba Iesu na mat ure ra vuna
gunan;
52 ma vakir ure ra vuna
gunan ika, upi na varurue
bula ra lavur natu i God dia
ki varbabaiai vurvurbit, upi
diat a tikai ka.
53 Ma papa ta nam ra bung
dia varpit upi diat a doka.
54 Ma Iesu pa i vanavana
kapa mulai pire ra Iudaia, i
vana ta ra gunagunan mara-
vai ra bil, ta ra pia na pal, a
iangina Epraim; ma dia kiki
tana ma ra tarai na vartovo.
55 Ma i maravai ra lukara
na bolo lake kai ra Iudaia;
ma mangoro ta ra gunagu-
nan dia lua urama Ierusalem
ba pa di pait boko ra lukara,
upi diat a vagomgom diat
mulai.
56 Ma dia tikan upi Iesu,
ma ba dia turtur na pal na
vartabar dia tata vargil ure,
dia biti: Ava ava nuk ia? Pa
na vana laka ta ra lukara?
57 Ma ra lavur tena tinabar
ngalangala ma ra lavur Pari-
saio dia ga vartuluai, ba tikai
i nunure ba i ki ave na ve tar
ia, upi diat a kinim ia.

12

A vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mat 26:6-13; Mar 14:3-9)

1 Ba laptikai na bung boko
upi da pait ra lukara na bolo
lake, Iesu i pot aro Betania,
aina Lasaro i ki ie, nina ba
Iesu i ga valaun pa ia mulai
kan ra minat.
2 Ma dia mal pa ra varlapir
ure abara; Mata i toratorom
ta ra nian; Lasaro tikai ta diat
dia ki me ta ra nian.
3 Maria i vatur tika na
pakana mamat na varku
tuna, i ngatngat muka, ma
i tap ra ura kak i Iesu me, ma
i u ra ura kauna ma ra pepe
na uluna; ma ra pal i buka
ma ra ang na varku.
4 Iudas Iskariot, tikai ta
diat kana tarai na vartovo,
nina ba na vagu tar ia, i biti:
5 Ta ra ava pa di ga ivure
go ra varku upi ta utul a mar
na denaria, upi da tabar ra
umana luveana me?
6 Pa i ga tatike go tago
i mari ra umana luveana;
i tatike ke, tago ia ra tena
nilong, ma tago kana ra
popopoi, ma i tatatak pa ta
nam di poe tana.
7 Iesu i biti: Avat a nur
vue upi na pait ia, tago i da
i pait ia ure kaugu bung na
pupunang.
8 Tago ra umana luveana
dia ki vatikai pire vavat; ma
iau, pa ina ki vatikai pire
vavat.

Di varpit ure Lasaro

9 A kor na tarai ta diat ra
Iudaia dia valongore ba i ki
abara; ma dia pot, vakir upi
ka Iesu, upi diat a gire bula
Lasaro, nina i ga valaun pa ia
mulai kan ra minat.
10 A lavur tena tinabar
ngalangala dia varpit ba diat
a doko bula Lasaro;
11 tago ia ra vuna ba man-
goro na Iudaia dia vana, ma
dia nurnur tai Iesu tana.

Iesu i olo Ierusalem
(Mat 21:1-11; Mar 11:1-11; Luk 19:28-40)

12 Ta ra bung namur a
ngala na kor na tarai dia
ga pot upi ra lukara, ma ba

dia valongore ba Iesu i vana
urama Ierusalem,
13 dia kap ra lavur ul, ma
dia vana oai upi diat a to-
tongo upi ia, ma dia oraoro
ba: Osana, da pite pa go i ti
vut ma ra iang i ra Luluai, a
King kai ra Israel!
14 Ma Iesu i ga tikan tadav
ra nat na as, ma i ki tana; da
di ga tumu ia:
15 “Natu i Sion, a vavina,
koko u burut, una gire kaum
King i vana rikai, i ki ta ra nat
na as.”
16 Kana tarai na vartovo pa
dia matoto lua boko ta go ra
lavur magit; ma ba Iesu i tar
ki ta kana minamar, dia nuk
pa ia muka ba di ga tumu go
ra umana magit ure, ma ba
di ga pait ot pa go ra lavur
magit i tana.
17 Nam ra kor na tarai, dia
ga tur pirana ba i ga oro
vairop Lasaro kan ra babang
na minat, ma i ga valaun pa
ia mulai kan ra minat, dia
varveai tana.
18 Go bula i vuna tago a
kor na tarai dia ga vana oai
dia totongo upi ia tana, tago
dia nunure ba i ga pait go ra
vakilang.
19 A umana Parisaio dia
biti vargil dari: Ava gire ba
ava mama pait ta magit; ea,
a rakarakan a gunagunan i
mur ia.

Ta umana Elenas dia tikan upi Iesu

20 Ta ra umana Elenas bula
diat dia ga vana urama ta ra
lukara upi diat a lotu;
21 ma dia tadav Pilipo,
nina maro Betsaida arama
Galilaia, ma dia tir ia dari:
Luluai, ave mainge ba avet a
gire Iesu.
22 Pilipo i vana, i ve An-
dreas; Andreas dir ma Pilipo,
dir vana, ma dir varve Iesu.
23 Iesu i biti dari ta dir:
Gori a pakana bung i tar pot
ba da mar Natu i ra tutana.
24 A dovot go iau tatike ta
vavat: Ari ona ra pat i ra vit
pa i bura ta ra bala na pia ma
ba pa i mat, i ki varkolono ko;
ba i mat, i vuai mangoro na
vuaina.
25 Nina i mari kana nilaun,
na varara vue; ma nina i
milikuane kana nilaun ati ra
pia, na vatur vake upi ra ni-
laun tukum.
26 Ba tikai i toratorom tagu
boina ba na murmur iau; ma
kaugu tultul na ki aina ina
ki ie; ba tikai i torom tagu,
Tama na vadoane.

Iesu i tata ure kana minat

27 Go i ngarao ra tu-
lungeagu; ma ava ina tatike?
Tama, una valaun iau kan go
ra pakana bung. Ma ure go
ra magit iat iau tar tadav go
ra pakana bung tana.
28 Tama, una mar ra
iangim. Ma ra nilai tikai i
vana rikai marama ra bala
na bakut dari: Iau ga mar ia,
ma ina mar ia mulai.
29 A kor na tarai, nina dia
tur pirana, dia valongore, ma
dia tatike, ba i tar pang-
pagur; ta ra umana dia biti:
Tika na angelo i tar tata pa ia.
30 Iesu i biti: Go ra tinata pa
i vana rikai ure iau, ure avat
iat.
31 Go di kure go ra
rakarakan a gunagunan; go

da okole vue ra luluai kai go
ra rakarakan a gunagunan.
32 Ma iau, ba di vatur iau
urama kan ra rakarakan a
gunagunan, ina al pa ra tarai
par piragu.
33 I tatike go ure ra manga-
mangana vinirua ba na mat i
tana.
34 A kor na tarai dia bali
ia dari: Ave ga valongore ta
ra tinata na varkurai ba ra
Kristo na laun tukum; ma
dave go u tatike ba: Da vatur
Natu i ra tutana urama? To
ia go ra Natu i ra tutana?
35 Iesu i biti ta diat: A ik ika
boko ra kapa i ki pire vavat.
Avat a vanavana ba ra kapa
i ki boko pire vavat, kan ra
bobotoi na tadav avat; nam i
vanavana ta ra bobotoi, pa i
nunure ba i vana uve.
36 Ba ra kapa i ki boko pire
vavat, avat a nurnur ta ra
kapa, upi avat a umana natu
i ra kapa.

*Ra tarai Iudaia pa dia nur-
nur*

Iesu i tatike vue go ra lavur
magit, ma i vana, i parau kan
diat.
37 Ma go i tar pait mangoro
na vakilang ta ra mata i diat,
ma pa dia nurnur tana;
38 upi na da nam ra tinata
Iesaia i ga tatike dari:

"Luluai, to ia i ga valongore
kaveve varveai?
Ma di ga ve tar ra lima i ra
Luluai tai ia?"

39 Go ra vuna pa dia ga nur-
nur tana, tago Iesaia i ga
tatike bula:
40 "I ga vapula bat ra kiau
na mata i diat, ma i ga
valeo ra bala i diat;
Kan diat a gigira ma ra ura
kiau na mata i diat, ma
kan diat a matoto ma
ra bala i diat.
Ma diat a vana tapuku,
Ma ina valagar pa diat."
41 Iesaia i ga tatike go ra
lavur magit, tago i ga gire
kana minamar; ma i ga var-
vai ure.
42 Ma mangoro ta diat ra
lavur tena varkurai dia nur-
nur tana; ma pa dia tata kapa
ure, tago kan ra lavur Pari-
saio diat a okole vue diat kan
ra pal na lotu;
43 tago dia manga mainge
ra variru tai ra tarai, ma tai
God i ikilik ika.

*Iesu i varkurai ma kana
tinata*

44 Ma Iesu i oraoro, i biti:
Nina i nurnur tagu, pa i nur-
nur tagu, i nurnur ta nam i
ga tulue iau Uti.
45 Ma nina i giragire iau, i
giragire bula nam i ga tulue
iau uti.
46 Iau a kapa, iau tar vana
rikai ta ra rakarakan a gu-
nagunan, upi nina i nurnur
tagu, koko na ki ta ra bobotoi.
47 Ba tikai i valongore
kaugu tinata, ma pa i torom
tana, pa iau kure; tago pa iau
ga vana rikai upi ina kure
ra rakarakan a gunagunan,
pata; ina valaun uka ra
rakarakan a gunagunan.
48 Nina i piam vue iau,
ma pa i kapupi kaugu tinata,
tikai iat na kure; nam ra
tinata iau ga tatike na kure ta
ra bung kutu.
49 Tago nam iau ga tatike,
vakir kaugu kaka, Tama,
nina i ga tulue iau uti, i ga

tul tar nam tagu ba ina ve
tar ia, ma nam bula ba ina
tatike.
50 Ma iau nunure, ba kana
vartuluai ia ra nilaun tukum;
nam ra lavur magit iau
tatike, da Tama i ga ve tar
ia tagu, damana iau varveai
muka.

13

Iesu i vura puk ra kau i diat ra tarai na vartovo

1 Ba pa di pait boko ra
lukara na bolo lake, Iesu
i nunure ba kana pakana
bung i tar pot ba na vana kan
go ra rakarakan a gunagu-
nan tana tadav Tama, ma da
i ga mari kana tarai, dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan,
damana i mari diat tuk tar ta
ra mutuaina.
2 Ba dia tar ki ta ra nian,
Satan i ga vanuk tar ia ta ra
bala i Iudas Iskariot, natu i
Simon, ba na vagu tar ia;
3 ma Iesu i nunure ba Tama
i tar tul tar ra lavur magit
par tana, ma i nunure ba i
ga vana rikai tai God, ma na
vana mulai pire God, i tut
kan ra nian,
4 ma i vungue kana umana
mal; ma i tak pa ra mal na
niu, ma i vi pit me.
5 Ma i lolonge ra tava ta ra
la, ma i vura puk ra kau i diat
a tarai na vartovo, ma i u diat
ma nam ra mal na niu, i vi pit
me.
6 Damana i tadav Simon
Petero. I biti tana: Luluai,
una puk laka ra ura kaugu?
7 Iesu i tatike bali ia dari:
Go iau pait ia, pa u nunure
gori; una matoto boko tana
namur.
8 Petero i biti tana: Koko
muka una puk ra ura kaugu.
Iesu i biti tana: Ona pa iau
puk u, dor a takunu varbaiai.
9 Simon Petero i biti tana:
Luluai, vakir ra ura kaugu
kaka, a ura limagu ma ra
ulugu bula.
10 Iesu i biti tana: nina i
tar gumu, i topa ia ba da
puk uka ra ura kauna, tago
i tar gomgom mutu; ma ava
gomgom, ma vakir avat par.
11 Tago i nunure nam ba na
vagu tar ia; kari i tatike dari:
Pa ava gomgom par.
12 Ba i tar puk ra kau i diat,
i tak pa kana umana mal, ma
i ki mulai ma i tatike ta diat:
Ava nunure laka go iau tar
pait ia ta vavat?
13 Ava vatang iau ba Tena
Vartovo ma Luluai; ma ava
tatike ra dovotina; tago iau
tuna nam.
14 Ba iau ra Luluai ma ra
Tena Vartovo bula, ma iau
tar puk ra kau i vavat, avat
bula, avat a puk vargiliane ra
kau i vavat.
15 Tago iau tar tul tar ra
valavalar ta vavat, upi avat
bula avat a papait ia damana
da iau tar papait ia ta vavat.
16 A dovot go iau tatike ta
vavat: A tultul pa i ngala ta
dir ma kana luluai; ma nina
di ga tulue pa i ngala ta dir
ma nina i ga tulue.
17 Ba ava tar nunure go
ra lavur magit, ma ba ava
papait bula diat, ava ti doan.
18 Pa iau tata ure avat par;
iau nunure nam diat, iau ga
pilak pa diat; ia kaka upi da
pait ot pa ra Buk Tabu: “Nam
i ian kaugu gem, i rua iau ma

ra inabut na kauna.”
19 Papa gori ina varve
value avat i tana ba pa di
pait ia boko, upi ba di tar
pait ia, avat a nurnur ba iau
ia muka.
20 A dovot go iau tatike ta
vavat: Nina ba i kapupi nam
iau tulue, i kapupi iau bula,
ma nina i kapupi iau, i ka-
pupi bula nam i ga tulue iau
uti.

Iesu i biti ba ta tikai na vagu tar ia
(Mat 26:20-25; Mar 14:17-21; Luk 22:21-23)

21 Ba Iesu i tar tatike dari,
i ngarangarao ra tulungeana,
ma i varveai dari: A dovot go
iau tatike ta vavat ba, tikai ta
vavat na vagu tar iau.
22 A tarai na vartovo dia
gire vargilgiliane diat, dia
purpuruan ba i tatike go ure
to ia.
23 Ma tika na tutana na
vartovo pire ra vuvuvung na
nian, Iesu i mari ia, ma i
va bokon ta ra bongobongo i
Iesu.
24 Simon Petero i kaluve pa
ia, ma i biti tana: Una ve avet
ba i tata ure to ia.
25 I va bokon mulai ta ra
bongobongo i Iesu, ma i tir
ia: Luluai, ba to ia?
26 Iesu i tatike bali ia
dari: Nina ba iau puk tar ra
ngungu gem tana. Ba i tar
puk ra ngungu gem, i vatur
ia, ma i tabar Iudas, natu i
Simon Iskariot, me.
27 Ma namur ta ra ngungu
gem Satan i ovai tana. Iesu
i biti tana: Nam ra magit ba
una pait ia, una pait lulut ia.
28 Ma pa ta ta diat ta ra
vuvuvung na nian i nunure
ra vuna ba i tar tatike go
tana.
29 Ta ra umana dia nuk ia
ba Iesu i biti tana: Una kul
pa ra lavur magit i topa dat ta
ra lukara; ba dari bar, ba na
tabar ra lavur luveana, tago
Iudas i kapkap ra popopoi.
30 Ba i tar vatur vake ra
ngungu gem, i irop vuavuai;
ma i marum.

A kalamana vartuluai

31 Ba i tar irop, Iesu i biti:
Go da mar Natu i ra tutana,
ma di tar mar God tana;
32 ona di tar mar God tana,
God na mar ia bula tana iat,
ma na mar vuavue.
33 A umana bul ikik, go a ik
ika ina ki pire vavat. Avat a
tikan upi iau; ma da iau ga
varve ra Iudaia: I dekdek upi
avat a vana ta nam ra gunan
ba ina vana tana, damana
bula iau biti ta vavat.
34 Go ra kalamana vartu-
luai iau tul tar ia ta vavat, ba
avat a varmari vargil; da iau
ga mari avat, avat bula avat
a varmari vargil.
35 Ona ava varmari vargil,
a tarai par diat a nunure tana
ba avat kaugu tarai na var-
tovo.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue
(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Luk 22:31-34)

36 Simon Petero i biti tana:
Luluai, una vana uve? Iesu
i biti: A gunan ba ina vana
tana, i dekdek upi una mur
iau tana gori; una murmur
namur.
37 Petero i biti tana: Luluai,
ta ra ava pa ina mur u tana
gori? Ina vungue kaugu ni-
laun ure u.

38 Iesu i biti: Una vungue
vang kaum nilaun ure iau?
A dovot go iau tatike tam: A
loko pa na riki boko, ma una
ga vautul a pue vue iau.

14

Iesu ia ra nga, ra dovot, ma ra nilaun

1 Koko i tabun ra bala i
vavat; avat a nurnur tai God,
ma avat a nurnur tagu bula.
2 Mangoro na pal ta ra
kuba i Tamagu; gala pata,
gala ina varve avat i tana;
tago iau vana upi ina mal pa
ra kuba i vavat.
3 Ma ba iau vana, ma iau
mal pa ra kuba i vavat, ina
vut mulai, ma ina agure pa
avat piragu; upi avat bula,
avat a ki ta nam ra gunan ba
iau ki ie.
4 Ava nunure ra nga upi
nam ra gunan ba ina vana
tana.
5 Tomas i biti tana: Luluai,
pa ave nunure nam ra gunan
ba una vana tana, ma avet
a nunure davatane ra nga
tana?
6 Iesu i biti tana: Iau ra nga,
ma iau ra dovot, ma iau ra
nilaun; pa ta i tadav vakuku
Tama, dia tadav ia ka tagu.
7 Gala ava ga tar nunure
iau, gala ava ga tar nunure
bula Tamagu; papa gori ava
nunure, ma ava tar gire.
8 Pilipo i biti tana: Luluai,
una ve tar Tama ta vevet, ma
avet a ngo muka.
9 Iesu i biti tana: Pilipo, go
iau tar ki vavuan pire vavat,
ma pa u nunure boko iau
vang? Nina i tar gire iau, i tar
gire bula Tama; ma dave u
biti dari ba: Una ve tar Tama
ta vevet?
10 Pa u nurnur laka ba iau
ki tai Tama ma Tama i ki
tagu? A lavur tinata iau
tatike ta vavat, vakir kaugu
ka; Tama i ki tagu, ma i pa-
pait kana lavur papalum.
11 Avat a nurnur tagu ba
iau ki tai Tama, ma Tama
i ki tagu, ona pata, avat a
nurnur tagu ure go ra lavur
papalum.
12 A dovot go iau tatike ta
vavat: Nina i nurnur tagu, na
pait bula ra lavur papalum
iau papait diat; ma na pait
ra umana ngala iat ta go iau
papait diat; tago iau vana
pire Tama.
13 Ma ra magit par ava ar-
ing upi ia ta ra iangigu, nam
ina pait ia, upi da pite pa
Tama tai Natuna.
14 Ona ava aring iau upi ta
magit ta ra iangigu, ina pait
ia muka.

Takodo na Tulungen na ki ta vavat

15 Ba ava mari iau, avat a
torom ta kaugu lavur vartu-
luai.
16 Ma ina lul Tama, ma na
tul tar ta ra Tena Varmaram
ta vavat, upi na ki tukum pire
vavat,
17 ra Tulungea i ra
dovotina, nina ba ra
rakarakan a gunagunan pa
na pait valar pa ia pi na vatur
vake; tago pa i gire, ma pa i
nunure; ava nunure, tago i ki
pire vavat, ma na ki ta vavat.
18 Iau, pa ina vana kan avat
upi avat a malari; ina tadav
avat.
19 A ik boko ma ra
rakarakan a gunagunan pa

na gire mule iau; ma ava gire
iau; tago iau laun, ma avat a
laun bula.
20 Ta nam ra bung avat a
nunure ba iau ki tai Tamagu,
ma ava ki tagu, ma iau ki ta
vavat.
21 Nina i vatur vake kaugu
lavur vartuluai, ma i tora-
torom ta diat, ia muka i mari
iau; ma ia nam i mari iau,
Tamagu na mari ia, ma iau
bula ina mari ia, ma ina ve
tar iau tana.
22 Iudas (pata Iskariot) i
biti tana: Luluai, dave una ve
tar iu ta vevet, ma pata tadav
ra rakarakan a gunagunan?
23 Iesu i biti tana: Ba tikai i
mari iau, na torom ta kaugu
lavur tinata; ma Tamagu na
mari ia, ma amir a tadav
ia, ma amir a mal ra kuba i
mimir tana.
24 Nina ba pa i mari iau,
pa i torom ta kaugu lavur
tinata.; ma ra tinata ava
valongore, vakir kaugu, kai
Tama iat, nina i ga tulue iau
uti.
25 Go iau tar tatike go ra
lavur magit ta vavat ba iau ki
boko pire vavat.
26 Ma ra Tena Varmaram,
ia ra Takodo na Tulungen,
nina ba Tama na tulue uti
ta ra iangigu, na tovo tar ra
lavur magit par ta vavat, ma
na vanuk tar ra lavur magit
par ta vavat, ba iau ga tatike
ta vavat.
27 Iau tibe avat ma ra mal-
mal; iau tabar avat ma kaugu
malmal; pa iau tabar avat da
ra rakarakan a gunagunan i
varvartabar. Koko i tabun ra
bala i vavat, ma koko i burut.
28 Ava tar valongore ba iau
tar tatike ta vavat dari: Iau
vana, ma ina tadav mule
avat. Ba ava mari iau, avat
a gugu, tago iau vana pire
Tama; tago Tama i ngala ta
mimir.
29 Ma go iau tar ve value
avat ba pa di ti pait ia boko.
upi ona da pait ia, avat a
nurnur.
30 Pa ina manga tata mu-
lai ta vavat, tago ra luluai i
ra rakarakan a gunagunan i
vut; ma pa kana ta magit i
tagu,
31 upi ke ra rakarakan a
gunagunan na nunure ba iau
mari Tama, ma ba iau pait
ra lavur vartuluai piragu kai
Tama. Avat a tut, dat a vana
kan ati.

15

Iesu ia ra vain tuna

1 Iau ra vain tuna, ma Tam-
agu ia ra tena malmal uma.
2 A lavur ingarigu ba pa dia
vuai, i laga vue; ma diat dia
vuai, i vagomgom diat upi na
ngala boko ra vuai diat.
3 Ma ava tar gomgom ta ra
tinata iau ga tatike ta vavat.
4 Avat a ki tagu, ma ina ki
ta vavat. Da ra ingar i ra vain
pa na vuai varkolono, ona pa
i ki ta ra vain; damana avat
bula ona pa ava ki tagu.
5 Iau ra vain ma avat a
lavur ingarigu; nina i ki tagu,
ma iau bula, iau ki tana, na
manga vuai; tago ona da ki
varbaiai, pa avat a pait valar
pa ta magit.
6 Ba tikai pa i ki tagu, da
vue da ra ingar i ra vain, ma i
maranga ma di varurue diat,

ma di vue tar ta ra iap, ma
dia io.
7 Ona ava ki tagu, ma
kaugu tinata i ki ta vavat,
avat a aring upi nam ava
mainge, ma da ongo tar ia ta
vavat.
8 Dari da mar Tamagu, ba
ava vuai ta mangoro na vuai
vavat, ma damana bula avat
kaugu tarai na vartovo.
9 Da Tama i ga mari iau, iau
bula, iau ga mari avat; avat a
ki vatikai ta kaugu varmari.
10 Ba ava torom vatikai ta
kaugu lavur vartuluai, avat a
ki vatikai ta kaugu varmari;
da iau ga torom vatikai ta ra
lavur vartuluai kai Tamagu,
ma iau ki vatikai ta kana var-
mari.
11 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat, upi kaugu
gugu na ki ta vavat, ma upi
da pait ot pa kavava gugu.
12 Go kaugu vartuluai, ba
avat a varmari vargil, da iau
ga mari avat.
13 Pa ta varmari kai ta
tikai i lia tai nina, ba tikai i
vung vue kana nilaun upi ra
umana talaina.
14 Avat a umana talaigu,
ona ava pait nam ra lavur
magit iau tulue avat i tana.
15 Pa ina vatang avat ba ra
umana tultul, tago ra tultul
pa i nunure nam kana luluai
i pait ia; iau tar vatang avat
ba ra umana talaigu; tago ra
lavur magit par iau valon-
gore tai Tamagu, iau ga ve tar
ia ta vavat.
16 Vakir ava ga pilak pa
iau, iau ke, iau ga pilak pa
avat, ma iau ga togue avat
upi avat a vana, avat a vuai
ra vuai vavat, ma upi ra vuai
vavat na ki vatikai; ma upi
Tama na tabar avat ma ra
magit par ava lul upi ia ta ra
iangigu.
17 Go ra lavur magit iau
tul tar ia ta vavat upi avat a
varmari vargil.

A rakarakan a gunagunan na milikuane avat

18 Ba ra rakarakan a gu-
nagunan i milikuane avat,
ava nunure ba i ga milikuane
value iau.
19 Gala avat kai ra
rakarakan a gunagunan,
gala a rakarakan a gunagu-
nan na mari kana; ma tago
vakir avat kai ra rakarakan
a gunagunan, ma iau ga
pilak pa avat kan ia, kari
a rakarakan a gunagunan i
milikuane avat.
20 Avat a nuk pa ra tinata
iau ga tatike ta vavat dari:
A tultul pa i ngala ta dir
ma kana luluai. Ba dia ga
vakaina iau, diat a vakaina
bula avat; ba di ga torom ta
kaugu tinata, diat a torom
bula ta kavavat.
21 Diat a pait go ra lavur
magit ta vavat ta ra iangigu,
tago pa dia nunure nina i ga
tulue iau uti.
22 Gala pa iau ga vut, ma
gala pa iau ga tata ta diat.
gala pa kadiat ta varpiam;
ma go pa kadiat ta tinata var-
bat ure kadia varpiam.
23 Nina i milikuane iau, i
milikuane Tamagu bula.
24 Gala pa iau ga pait
ra lavur papalum pire diat,
nina ba pa ta bula i ga
pait diat, gala pa kadiat ta
varpiam; ma go dia ga gire

ma dia ga milikuane bula
amir par ma Tamagu.
25 Ma i dari upi da pait ot
pa nam ra tinata di ga tumu
ia ta kadia tinata na varkurai
dari: “Di ga milikuane iau,
ma pa ta vuna.”
26 Ba ra Tena Varmaram i
pot, nina ba ina tulue tadav
avat tai Tama, nina iat ra
Tulungea i ra dovotina, ma i
vana rikai tai Tama, na var-
varveai tagu;
27 ma avat bula, avat a var-
varveai, tago da ga varagur
papa ra vunapaina.

16

1 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat upi koko avat
a tutukai.
2 Diat a okole vue avat kan
ra lavur pal na lotu; ioi, ma
ra pakana bung na vut boko,
ba nina i doko avat, na nuk
ia, ba i pait ra papalum kai
God tana.
3 Diat a pait go ra lavur
magit, tago pa dia ga nunure
amir ma Tama.
4 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat upi, ba kadia
pakana bung i vut, avat a
nuk pa ia, ba iau ga tar varve
avat i tana.

A papalum kai ra Takodo na Tulungen

Pa iau ga tatike go ra lavur
magit ta vavat amana ra
tavuna, tago iau ga ki pire
vavat.
5 Ma go iau vana pire nam i
ga tulue iau uti, ma pa ta tikai
ta vavat i tir iau ba: U vana
uve?
6 I tabun muka ra bala i
vavat tago iau tar tatike go ra
lavur magit ta vavat.
7 Ma iau ve avat ta ra
dovotina ba: I topa avat ba
ina vana; tago ona pa ina
vana a Tena Varmaram pa
na vana tadav avat; ona ina
vana, ina tulue ta vavat.
8 Ma ba i tar pot, na takun
ot pa ra rakarakan a guna-
gunan ma ra varpiam, ma ra
mangamangana takodo, ma
ra varkurai;
9 ure ra varpiam, tago pa
dia nurnur tagu;
10 ure ra mangamangana
takodo, tago iau vana pire
Tama, ma pa avat a gire mule
iau;
11 ure ra varkurai, tago
di kure ra luluai i go ra
rakarakan a gunagunan.
12 Mangoro na magit boko
ba ina ve avat, ma pa i tale
avat go ieri.
13 Ba ra Tulungea i ra
dovotina i tar vut, na ben
avat ta ra lavur dovotina par;
tago pa na tata mulai tana
iat, na tatike ke ra lavur
magit par i valongore; ma na
ve avat ta ra lavur magit ba
na vana rikai boko.
14 Na mar iau; na tatatak
pa ta kaugu, ma na veve avat
i tana.
15 Kaugu ka nam ra lavur
magit par kai Tama; kari iau
tar tatike ba na tatatak pa ta
kaugu, ma na ve avat i tana.

A niligur ma ra gugu

16 A ik boko ma pa avat
a gire mule iau; a ik boko
mulai, ma avat a gire iau.
17 Ta ra umana ta kana
tarai na vartovo dia biti
vargil: Ava go i tatike ta dat
ba: A ik boko ma pa avat a

gire mule iau; ma ra ik boko
mulai, ma avat a gire iau; ma
dari bula: Tago iau vana pire
Tama?
18 Dia biti: Ava go i tatike
ba: A ik boko? Pa da nunure
kana tinata.
19 Iesu i nunure ba dia
mainge ba diat a tir ia, ma i
biti ta diat: Ava vartir vargil
laka ure nam iau tar tatike
ba: A ik boko ma pa avat a
gire mule iau, ma ra ik boko
mulai, ma avat a gire iau?
20 A dovot go iau tatike
ta vavat ba: Avat a tang-
tangi ma avat a lingligur, ma
ra rakarakan a gunagunan
na gugu; na tabun ra bala
i vavat, ma da kia kavava
tinabun ma ra gugu.
21 A vavina i tabun ba i tup
ia ra kinadik na kinakava,
tago kana pakana bung i tar
pot; ma ba i tar kava vue
ra bul, pa i nuk pa mule ra
kinadik, tago i gugu ba i tar
kava vaarike ra tutana ta go
ra nilaun.
22 Ma gori i tabun ra bala i
vavat; ma ina gire mule avat,
ma ra bala i vavat na gugu,
ma pa ta na tak vue kavava
gugu mulai kan avat.
23 Ta nam ra kilala pa avat
a tir iau ure ta magit. A dovot
go iau tatike ta vavat: Ba avat
a aring ta magit tai Tama, na
tabar avat me ta ra iangigu.
24 Pa ava ga lul ta magit
boko ta ra iangigu; avat a
araring, ma da tabar avat,
upi da pait ot pa kavava
gugu.

Iesu i biti: Iau tar uvia pa ra rakarakan a gunagunan

25 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat ma ra umana
tinata valavalar; a pakana
bung na vut boko ba pa
ina tata mulai ta vavat ma
ra tinata valavalar tana, ina
varvai kapa ta vavat ure
Tama.
26 Ta nam ra bung avat a
araring ta ra iangigu; ma pa
iau tatike ta vavat, ba ina lul
Tama ure avat.
27 Tago Tama bula i mari
avat, tago ava ga mari iau,
ma tago ava ga nurnur ba iau
ga vana rikai tai Tama.
28 Iau ga vana rikai tai
Tama, ma iau tar pot ta
ra rakarakan a gunagunan;
ma ina vana mulai kan ra
rakarakan a gunagunan, ina
vana tadav Tama.
29 Kana tarai na vartovo
dia biti: Go u varvai kapa
muka, ma pa u tata ma ra
tinata valavalar.
30 Go ave nunure ba u ma-
tote ra lavur magit par, ma
ba pa i topa ia ba tikai na tir
iu; dari ave nunure ba u ga
vana rikai tai God.
31 Iesu i tatike ta diat: Gori
ava nurnur laka?
32 A pakana bung na pot,
ma gori i tar pot, ba avat
a varbaiai tana, avat a
vana tikatikai tadav kavava
vurvur magit, ma ina ki
varkolono; ma pa ina ki
varkolono, tago amir ma
Tama.
33 Iau tar tatike go ra lavur
magit ta vavat, upi avat a
vatur vake ra malmal tagu.
A kinadik na tup avat ta go
ra rakarakan a gunagunan,
ma avat a nurnur uka; iau
tar uvia pa ra rakarakan a
gunagunan.

17

Iesu i araring ure kana tarai na vartovo

1 Iesu i tar tatike vue go ra
lavur magit, ma i tadarake ra
bakut, ma i biti: Tama, ra
pakana bung i tar pot; una
mar Natum; upi Natum na
mar u;
2 da u ga tul tar ra varkurai
tana ure ra tarai par, upi na
tul tar ra nilaun tukum ta
diat par, u ga tul tar diat i
tana.
3 Ma go ia ra nilaun tukum,
ba diat a nunure u, u kaka ra
God tuna, ma diat a nunure
nam bula u ga tulue uti, ba
Iesu Kristo.
4 Iau ga mar iu ra pia, iau
tar pait ot pa nam ra pa-
palum, u ga tul tar ia tagu ba
ina pait ia.
5 Tama, gori una mar iau
piram ma nam ra mina-
mar, ba kaugu iat piram
papa amana iat, ba pa ta
ra rakarakan a gunagunan
boko.
6 Iau tar ve tar ra iangim ta-
dav nam ra tarai, u ga tul tar
diat i tagu ta ra rakarakan a
gunagunan. kaum nam diat,
ma u ga tul tar diat i tagu; ma
dia ga torom ta kaum tinata.
7 Go dia nunure, ba tam iat
nina ra lavur magit par, u ga
tul tar ia tagu;
8 tago iau ga ve diat ta ra
tinata u ga tul tar ia tagu,
ma dia ga kapupi ia, ma dia
ga nunure ba ra dovotina, ba
iau ga vana rikai tam, ma dia
ga nurnur, ba u ga tulue iau
uti.
9 Iau araring ure diat; pa
iau araring ure ra rakarakan
a gunagunan, ure diat ika, u
ga tul tar diat i tagu; tago
kaum nam diat;
10 kaum par kaugu vurvur
magit, ma kaugu par kaum;
ma iau mamar ma diat.
11 Ma pa iau ki mulai ta ra
rakarakan a gunagunan, ma
go diat, dia ki ta ra rakarakan
a gunagunan, ma iau vana
piram. Tama, u ra Tena Gom-
gom, una balaure bat diat, u
ga tul tar diat i tagu, ta ra
iangim, upi diat a tikai ka, da
dor.
12 Ba iau ga ki pire diat, iau
ga balaure bat nam diat, u
ga tul tar diat i tagu, ta ra
iangim, ma iau ga mono bat
diat, ma pa ta tikai ta diat i
ga virua, ia kaka natu i ra
vinirua; upi da pait ot pa ra
Buk Tabu.
13 Ma go iau vana piram;
ma iau tatike go ra lavur
magit ati ta ra rakarakan a
gunagunan, upi da pait ot pa
kaugu gugu ta diat.
14 Iau ga ve tar kaum tinata
ta diat; ma ra rakarakan a
gunagunan i ga milikuane
diat, tago diat ma ra
rakarakan a gunagunan dia
enana varbaiai, da avet ma
ra rakarakan a gunagunan
ave enana varbaiai.
15 Pa iau araring, ba
una tak vue diat kan ra
rakarakan a gunagunan, iau
araring ba una balaure bat
diat kan ra varpiam.
16 Diat ma ra rakarakan a
gunagunan dia enana varba-
iai, da avet ma ra rakarakan
a gunagunan ave enana var-
baiai.
17 Una vagomgom diat ta ra

dovotina; kaum tinata ia ra
dovotina.
18 Da u ga tulue iau ta
ra rakarakan a gunagunan,
damana bula iau ga tulue
diat ta ra rakarakan a guna-
gunan.
19 Iau tul tar mule iau ure
diat, upi diat a gomgom tuna.
20 Ma pa iau araring ure
diat ika, ure diat bula, diat a
nurnur tagu ta kadia tinata;
21 upi diat par diat a tikai
da u, Tama, u ki tagu, ma
iau iau ki tam, damana diat
bula, diat a ki ta dor; upi ra
rakarakan a gunagunan ra
nurnur ba u ga tulue iau Uti.
22 Ma ra minamar u ga tul
tar ia tagu, iau. ga tul tar ia
ta diat, upi diat a tikai da dor,
dor tikai ka;
23 iau ta diat, ma u tagu,
upi da mal ot pa diat pi diat
a tikai ka, upi ra rakarakan
a gunagunan na nunure ba u
ga tulue iau uti, ma u mari
diat, da u mari iau.
24 Tama, nam diat u ga tul
tar diat i tagu, iau mainge ba
diat a ki piragu abara, ba ina
ki ie; upi diat a gire kaugu
minamar, nam u ga tabar
iau me; tago u ga mari iau
amana, ba pa di ga vaki boko
ra rakarakan a gunagunan.
25 Tama, u a Tena Takodo,
a rakarakan a gunagunan pa
i ga nunure u, ma iau ga
nunure u; ma go diat, dia ga
nunure, ba u ga tulue iau uti;
26 ma iau ga ve tar ra
iangim ta diat, ma ina veve
tar ia boko; upi nam ra var-
mari, u ga mari iau me, na ki
ta diat, ma ina ki ta diat.

18

Di kinim pa Iesu
(Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Ba Iesu i tar tatike vue go
ra tinata, diat ma kana tarai
na vartovo dia vana oai, dia
bolo lake ra tava, a iangina
Kedron; tika na uma abara,
ma diat ma kana tarai na
vartovo dia olo tana.
2 Iudas, nina i ga vagu tar
ia, i nunure go ra uma, tago
Iesu ma kana tarai na var-
tovo dia ga vala vana tana.
3 Ba ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana
Parisaio dia tar tul tar ta
umana luluai na vinarubu
ma ra loko na tarai tana,
Iudas i agure diat, ma dia pot
ma ra umana lamp, ma ra
umana birau, ma ra umana
vargal.
4 Ma tago Iesu i nunure
value ra lavur magit par ba
na tadav ia, i vana rikai, ma
i biti ta diat dari: To ia ava
tikan upi ia?
5 Dia tatike bali ia ba: Iesu
ra te Nasaret. Iesu i biti ta
diat: Iau Iat.* Ma Iudas,
nina i ga vagu tar ia, i turtur
maravut diat.
6 Ma ba i tar tatike ta diat
ba: Iau iat, dia ung murmur,
ma dia bura ra pia.
7 Ma i tir mule diat: To ia
ava tikan upi ia? Ma dia biti
ba: Iesu, ra te Nasaret.
8 Iesu i tatike bali diat dari:
Iau tar tatike ta vavat, ba iau

* **18:5:** "Iau Iat," tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Niirop 3:14.

iat; ba ava tikan upi iau, avat
a nur vue go diat;
9 upi da pait ot pa nam ra
tinata i ga tatike ba: “Ta nam
diat, u ga tul tar diat tagu, pa
ta i rara kan iau.”
10 Simon Petero i ele pa
kana pakat, ma i kita ra tultul
kai ra tena tinabar i lualua,
ma i kutu vue ra talingana ta
ra papar a lima tuna. A iang
i nam ra tultul Malko.
11 Iesu i biti tai Petero:
Una valonge kaum pakat ta
ra popopoi; pa ina momo
vang ta nam ra momamomo,
Tama i tar tul tar ia tagu?

Iesu i tur a ra mata i Anas

12 A loko na tarai ma ra
luluai na vinarubu, nina i
lualua, ma ra umana raprap
kai ra Iudaia, dia kinim Iesu,
ma dia vi ia,
13 ma dia ben ia pire Anas
lua; tago dir nimuna ma Ka-
iapas, ra tena tinabar i lualua
ta nam ra kilala.
14 Kaiapas nam i ga vateten
ra Iudaia, ba i topa ia upi
tikai na mat ure ra tarai.

Petero i pue vue Iesu
(Mat 26:69-70; Mar 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Simon Petero, dir ma
tika na tutana na vartovo
bula, dir murmur Iesu. Ma
nam ra tena tinabar i lualua
i nunure nam ta ra tutana
na vartovo; ma i olo maravut
Iesu ta ra gunan kai ra tena
tinabar i lualua;
16 ma Petero i turtur ra pia
pire ra banbanu. Ma nam
ta ra tutana na vartovo, nam
ba ra tena tinabar i lualua
i nunure, i irop, ma i tata
pa ra vavina i mono bat ra
banbanu, ma i agure vaolo
Petero.
17 Io, nam ra vavina i mono
bat ra banbanu, i biti tai Pe-
tero: U bula laka tikai ta diat
ra tarai na vartovo kai go ra
tutana? I biti: Iau pata.
18 Io, a umana tultul ma
ra umana luluai na vinarubu
dia turtur abara, dia tar voto
ra iap ma ra lakit, tago a
mudian; ma dia madir tana;
Petero diat, dia tur varurung
me ma i madir bula.

A tena tinabar lualua i tir Iesu
(Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Luk 22:66-71)

19 A tena tinabar i lualua
i tir Iesu ure kana tarai na
vartovo ma ure kana vartovo
bula.
20 Iesu i biti tana: Iau ga
tatata kapa ta ra rakarakan
a gunagunan; iau ga vala
vartovo ta ra lavur pal na
lotu, ma ta ra pal na vartabar
bula ba ra lavur Iudaia dia
vanavana guvai tana; ma pa
iau ga tatike ive ta magit.
21 Dave u tir iau? Una tir
diat, dia ga valongore iau, ba
ava iau ga tatike ta diat; nam
diat, dia nunure ra lavur
magit, iau ga tatike.
22 Ma ba i tar tatike go, tika
na luluai na vinarubu i par
Iesu ma ra limana, ma i biti;
Dave, u bali ia dari ra tinata
kai ra tena tinabar i lualua?
23 Iesu i biti tana: Ba iau tar
tata kaina, una varvai tana;
ba i boina kaugu tinata, dave
u par iau?
24 Ma Anas i vi ia, ma i
tulue tadav Kaiapas, ra tena
tinabar i lualua.

Petero i varpuai mulai ure Iesu
(Mat 26:71-75; Mar 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Io, Petero i turtur ma
i madir, ma dia biti tana:
U bula vang tikai ta diat
kana tarai na vartovo? Ma i
varpuai, i biti: Iau pata.
26 Ma tika na tultul kai ra
tena tinabar i lualua, ma ra
niuru i nina ba Petero i ga
kutu vue ra talingana, i biti:
Ma pa iau ga gire laka amur
me ta ra uma?
27 Petero i varpuai mulai;
ma ra loko i riki muka.

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Luk 23:1-5)

28 Ma dia ben pa Iesu kan
Kaiapas ta ra pal na varku-
rai; ma i kavunvun uka. ma
diat, pa dia ruk ta ra pal na
varkurai upi koko diat a dur,
ma upi diat a en boko ra
magit na bolo lake.
29 Kari Pilato i irop tadav
diat, ma i tatike: Ava ava
takun go ra tutana me?
30 Dia tata bali ia dari: Gala
go ra tutana vakir ra tena
varpiam, gala pa avet a vi tar
ia tam.
31 Pilato i biti ta diat: Avat
a ben pa ia, ma avat iat, avat
a kure varogop ma kavava
tinata na varkurai. A Iudaia
dia biti tana: Pa i da ra tinata
na varkurai ba avet a doko ta
tikai;
32 upi da pait ot pa ra tinata
Iesu i ga tatike ure ra manga-
mangana ba na virua tana.

33 Kari Pilato i ruk mulai ta
ra pal na varkurai ma i oro
pa Iesu, ma i biti tana: U laka
ra King kai ra Iudaia?
34 Iesu i tata bali ia dari:
Kaum iat bar nam ra tinata,
ba kan ta ra umana dia ga ve
u ure iau?
35 Pilato i biti: Ma iau a
te Iudaia laka? Kaum vuna
gunan, ma ra umana tena
tinabar bula, dia ga vi tar iu
tagu; ava u ga pait ia?
36 Iesu i biti: Kaugu varku-
rai vakir mamati ra pia; gala
kaugu varkurai mamati ra
pia, gala kaugu lavur tultul
diat a varubu upi koko da
vi tar iau tai ra Iudaia; ma
go kaugu varkurai vakir ma-
mati.
37 Pilato i tir ia: Ma u
laka a king? Iesu i biti: I
da u vatang ia; iau a king.
Di ga kava iau, ma iau ga
vut ati ta ra rakarakan a gu-
nagunan upi ina varvai ta
ra dovotina. Diat par, dia
mainge ra dovotina, dia val-
ongore ra nilaigu.
38 Pilato i tir ia: A dovotina,
ava nam?

Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-31; Mar 15:6-20; Luk 23:13-25)

Ba i tar tatike go, i irop
mulai tadav ra Iudaia, ma i
biti ta diat: Pa iau tir tadav
ta nirara tana.
39 Ma tikai kavava manga-
mangana, ba ina pala tar ta
tikai ta vavat ta ra lukara na
bolo lake; dave, ava mainge
laka ba ina pala tar ra King
kai ra Iudaia ta vavat?
40 Dia oraoro mulai dari:
Koko go ra tutana, Barabas
iat. Ma Barabas a tena ni-
long.

19

1 Pilato i vatur Iesu, ma i
virit ia.
2 Ma ra tarai na vinarubu
dia viri ra vipuar ma ra kait,
ma dia vatoke ta ra uluna,
ma dia ule tar ra mal meme
tana;
3 ma dia tadav ia, dia biti.
Tatabai u, u ra King kai ra
Iudaia; ma dia par ia ma ra
lima i diat.
4 Ma Pilato i irop mulai, ma
i tatike ta diat: Go iau ben
vairop ia tadav avat, upi avat
a nunure ba iau mama tir
tadav ta nirara tana.
5 Iesu i irop, i vipuar ma
ra kait, ma i mal ma ra mal
meme. Ma Pilato i biti ta diat:
Avat a gire ra tutana!
6 Ba ra umana tena tinabar
ngalangala ma ra umana lu-
luai na vinarubu dia gire,
dia oraoro dari: Da ot ia ta
ra bolo, da ot ia ta ra bolo!
Pilato i biti ta diat: Avat
iat, avat a ben vaire pa ia,
avat a ot ia ta ra bolo; tago
iau mama tir tadav ta nirara
tana.
7 A Iudaia dia bali ia dari:
Tikai kaveve varkurai go
kari, ma ona da mur nam ra
varkurai na virua ka, tago i
biti, ba ia Natu i God.
8 Ba Pilato i valongore go ra
tinata, i burut mulai;
9 ma i ruk mulai ta ra pal
na varkurai, ma i biti tai Iesu:
U mamave? Ma Iesu pa i tata
bali pa ia.
10 Pilato i biti tana: Dave pa
u tata pa iau? Pa u nunure
vang ba di ga tul tar ra varku-
rai tagu, ma pa i dekdek upi
ina pala vue u, ba upi ina ot i
u ta ra bolo?
11 Iesu i biti tana: Gala pa
di ga tul tar ia tam marama,
gala pa ta dekdekim ure iau;
kari, nam i ga vi tar iau tam i
manga kaina ta mumur.
12 Papa ta go Pilato i
mainge ba na pala vue; ma
ra Iudaia dia oraoro ka dari:
Ba una pala vue go ra tutana,
pa mur talaina ma ra Kaisar
tago nina i biti, ba ia ra King,
i piam vue ra Kaisar.
13 Ba Pilato i valongore go
ra tinata, i ben vairop Iesu,
ma i ki ta ra kiki na varkurai
ta ra pakana gunan, a iang-
ina Pal a Vat, ma ta ra tinata
Ebraio ba Gabata.
14 Nam ra bung a bung na
vaninara ure ra lukara na
bolo lake, ma i ga keke tur.
Ma i biti tai ra Iudaia: Avat
a gire go kavava King!
15 Ma dia oraoro ko dari:
Da okole vue, da okole vue,
da ot ia ta ra bolo! Pilato i biti
ta diat: Ina ot vang kavava
King ta ra bolo? A umana
tena tinabar dia tatike: Vakir
kavevet ta king, ia kaka ra
Kaisar.
16 Ma i tul tar ia ta diat, upi
da ot ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Luk 23:26-43)

17 Dia ben pa Iesu; ma i
irop, i kapkap kana bolo ta ra
gunan di vatang ia ba: A Pia
na Lor, a iangina ta ra tinata
Ebraio ba Golgota;
18 ma dia ot ia ta ra bolo ie,
ma dia ot ta ra ivut bula ta ra
ura bolo varurung me, dir ta
ra ura papar, ma Iesu livuan.
19 Ma Pilato i tumu ra tu-
tumu bula upi da vatur ia
arama ra ul a bolo. Di tumu

ia dari: Iesu a te Nasaret, a
King kai ra Iudaia.
20 Mangoro na Iudaia dia
luk nam ra tutumu, tago ra
pakana gunan di ot Iesu tana
ta ra bolo, i maravai ra pia
na pal, ma di ga tumu ia ta
ra tinata Ebraio, ma Rom, ma
Elenas bula.
21 Ma ra umana tena tin-
abar ngalangala kai ra Iu-
daia dia tatike tai Pilato:
Koko una tumu ia ba: A King
kai ra Iudaia; da tumu ia ka
dari, ba i ga biti: Iau a King
kai ra Iudaia.
22 Pilato i biti: Nam iau tar
tumu ia, iau tar tumu ia ka.
23 Ba ra tarai na vinarubu
dia tar ot Iesu ta ra bolo, dia
tak pa kana umana mal, ma
dia tibe diat upi a ivat na
tiniba, ba tikai kai tikatika
na tena vinarubu; ma kana
kolot bula; a kolot pa ta nin-
git i tana, di ga uma vapar ia
ka.
24 Ma dia tata vargil tana
dari: Koko dat a rada ia, dat
a ilailam upi ia, ba kai ia; upi
da pait ot pa ra tinata ta ba
Buk Tabu tana dari:
"Di ga tibe kaugu umana
mal,
Ma dia ilailam upi kaugu
kolot."
Ma ra tarai na vinarubu dia
ga pait ia damana.
25 Na i Iesu, ma tanavavi
nana, ma Maria kai Kilopa,
ma Maria Magdalene dia tur
pire ra bolo ai Iesu.
26 Ba Iesu i gire nana, ma
nam ra tutana na vartovo
bula, ba i mari ia, i biti tai
nana: Ia An, gire go natum!
27 Ma i biti tai nam ra tu-
tana na vartovo: Una gire
go nam! Ma papa nam ra
pakana bung, nam ra tu-
tana na vartovo i agure ta ra
kubana.

Iesu i Mat
(Mat 27:45-56; Mar 15:33-41; Luk 23:44-49)

28 Ba i par go, Iesu i nunure
ba i tar par ra lavur magit upi
da pait ot pa ra Buk Tabu, ma
i tatike: Iau mar.
29 Ma tika na la i tur abara,
i buka ma ra tava mapak;
ma dia vamiliok ra mamakai
ma ra tava mapak, ma dia
vung ia ta ra davai, a iangina
isop, ma dia tulue tar ia ta ra
ngiene.
30 Ba Iesu i tar mome ra
tava mapak, i biti: I tar par.
Ma ra uluna i va rururu, ma
i vungue ra tulungeana.

Di go ra palavirvir i Iesu

31 A Bung na Vaninara
nam, ma ra Iudaia dia lul Pi-
lato ba da pit bubur a umana
kak i dital upi da pala vairop
vue dital, upi koko dital a
taba ta ra bolo ta ra Bung
Sabat (tago nam ra Bung
Sabat a ngala na bung).
32 A tarai na vinarubu dia
pot, ma dia pit bubur ra ura
kak i ra luaina, ma ra ura kak
i ta ra tikai, di ga ot varurue
dital ma Iesu ta ra utul a
bolo;
33 ma ba dia tadav Iesu, dia
gire ba i tar mat, ma pa dia
pit bubur ra ura kakene;
34 ma tikai ta diat a tarai
na vinarubu i go ra palavirvi-
rina ma ra rumu, ma ra gap
ma ra tava bula i talalongo
vuavuai tana.
35 Ma nam i tar gire, i
tar varveai tana, ma kana
varveai i dovot; ma i nunure,

ba i tatike ra dovotina, upi
avat bula avat a nurnur.
36 Tago dia ga pait ra lavur
magit dari, upi da pait ot
pa ra Buk Tabu ba: “Pa da
bubur ta uruna.”
37 Ma go bula ta ra pakana
Buk Tabu i biti, “Diat a
bobobe nam dia ga goa.”

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mat 27:57-61; Mar 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Ma ba i par go ra lavur
magit, ma namur, Iosep a te
Arimataia, a tutana na var-
tovo kai Iesu, i mur ive, tago
i burutue ra Iudaia, go i lul
Pilato, ba na tul tar ia upi
na pala vairop pa ra minat
i Iesu; ma Pilato i tul tar ia.
Ma i vana, i pala vairop pa ra
minatina.
39 Nikodemo, nina ba
amana i ga vana tadav ia
ra marum, go i pot bula, i
kap ra pupulu na mira ma
ra mangina, da ra utul a
vinun ma a ivat na kilogram
(lavurua na vinun ma a ilima
na paun) mamat.
40 Ma dia puak pa ra minat
i Iesu, ma dia pulu ia ma ra
umana mal kumau, ma ra
lavur magit i ang na vuvuvul,
da ra mangamangana kai ra
Iudaia ure ra pupunang.
41 Tika na uma ta nam ra
gunan ba di ga ot ia ta ra bolo
tana; ma tika na kalamana
babang na minat ta nam ra
uma, ma pa di ga vadiop
boko ta tikai tana.
42 Ma dia vadiop Iesu tana,
tago a bung na vaninara nam
kai ra Iudaia, ma go ra ba-
bang na minat i maravai ka.

20

A babang na minat i lingling
(Mat 28:1-8; Mar 16:1-8; Luk 24:1-12)

1 Ta ra luaina bung ta ra
vik, Maria Magdalene i pot
ta ra babang na minat, ta ra
lar tavuna, ba i bobotoi boko,
ma i gire ba di ga tak vue
ra vat i ta kan ra babang na
minat.
2 Ma i vutvut, i tadav Si-
mon Petero, dir ma nam ra
tutana na vartovo ba Iesu i
mari ia, ma i biti ta dir: Di
ga tak vue ra Luluai kan ra
babang na minat, ma pa ave
nunure ba di ga vadiop ia
ave.
3 Ma Petero i vana oai, dir
ma nam ra tutana na var-
tovo, ma dir vana upi ra ba-
bang na minat.
4 Ma dir vutvut guvai, ma
nam ra tutana na vartovo i
vutvut lua tai Petero, ma i pot
lua ta ra babang na minat;
5 ma i rururu, i gigira ara,
i gire ra umana mal kumau,
dia vava; ma pa i ruk tana.
6 Simon Petero i pot mur
tana, ma i ruk ta ra babang
na minat; ma i gire ra umana
mal kumau, dia vava,
7 ma ra mal na niu, di ga
tuba ra uluna me, pa i va
varurung ma ra umana mal
kumau di ga pin ia, ma di ga
vung vaire.
8 Ma nam ra tutana na var-
tovo, nina i ga pot lua, i ruk
bula tana, ma i gire, ma i
nurnur.
9 Tago pa dir nunure boko
ra Buk Tabu ure, ba na tut
mulai kan ra minat.

10 Ma ra ura tutana na vartovo dir talil mulai ta ra kuba i dir.

Iesu i tur na vevei pire Maria Magdalene
(Mat 28:9-10; Mar 16:9-11)

11 Maria i turtur ra pia pire ra babang na minat, ma i tangtangi; ba i tangtangi, i ruru, ma i nana ura ra babang na minat;
12 ma i gire ra ivu angelo dir mal ma ra mal pua, ma dir kiki aina ba ra minat i Iesu i ga va ie, tikai ta ra ulalang ma tikai ta ra papadu.
13 Ma dir tatike tana: Ia An, u tangtangi dave? I biti ta dir: Tago di ga kap vue kaugu Luluai, ma pa iau nunure ba di ga vadiop ia ave.
14 Ba i tar biti dari, i lingan namur, ma i gire Iesu i turtur, ma pa i nunure ba Iesu.
15 Iesu i biti tana: la An, u tangtangi dave? U tikan upi ia? I nuk ia ba ra tena malmal uma, ma i biti tana: To An, ba u ga puak vue, una ve iau, ba u ga vadiop ia ave, ma ina vana, ina puak pa ia.
16 Iesu i biti tana: Maria! I tur tapuku, ma i tatike tana ta ra tinata Ebraio ba: Raboni! a kukuraina, Tena Vartovo!
17 Iesu i biti tana: Koko u bili iau; tago pa iau ti tutua boko urama pire Tamagu; una vana tadav ra umana turagu, ma una ve diat ba ina tutua urama pire Tamagu ma Tama i vavat, pire kaugu God ma kavava God.
18 Maria Magdalene i vana ma i ve ra tarai na vartovo ba: Iau tar gire ra Luluai; ma ba i tar tatike tar go ra lavur magit i tana.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo
(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Luk 24:36-49)

19 Ba i tar ravian ta nam ra bung, a luaina bung ta ra vik, ma ba, dia tar banu bat ra umana banbanu aina ra tarai na vartovo dia ki tana, tago dia burutue ra Iudaia, Iesu i vana rikai, i tur livuan ta diat, ma i biti ta diat: A malmal na tadav avat!
20 Ba i tar tatike go, i ve tar ra ura limana ma ra palavirvirina ta diat. Ma ra tarai na vartovo dia gugu, ba dia gire ra Luluai.
21 Ma Iesu i biti mulai ta diat: A malmal na tadav avat! Da Tama i ga tulue iau, damana bula iau tulue avat.
22 Ba i tar tatike go, i angape diat, ma i biti ta diat: Avat a vatur vake ra Takodo na Tulungen;
23 ma ba ava re vue ra varpiam kai ta tikai, da re vue muka tana; ma ba ava kure vake ra varpiam kai ta tikai, da kure vake muka.

Iesu dir ma Tomas

24 Tomas, di vatang ia bula ba a Kanga, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, pa i ki varurung ma diat, ba Iesu i ga vana rikai.
25 Ma ra tarai na vartovo dia biti tana: Ave tar gire ra Luluai. Ma i biti ta diat: Ona pa iau gire ra ura mata na ot ta ra ura limana, ma ona pa iau valonge ra limagu ta ra palavirvirina, iau, pa ina kapupi ia.

26 Ba i par ra lavutul na
bung mulai, kana tarai na
vartovo dia ki abara mulai
ma Tomas bula diat. Ma Iesu
i vana rikai ba di ga banubat
ra umana banbanu, ma i tur
livuan, ma i tatike: A malmal
na tadav avat.
27 Ma i tatike tai Tomas:
Una tulue ra kaka na li-
mam uti ma una gire ra ura
limagu; ma una tulue ra li-
mam uti, ma una valonge ta
ra palavirvirigu; ma koko u
tamtavun, una nurnur uka.
28 Tomas i biti tana: Kaugu
Luluai ma kaugu God!
29 Iesu i biti tana: U tar
nurnur, tago u tar gire iau;
diat pa dia ga gire iau, ma dia
Ra nurnur uka. dia ti doan.

A vuna upi di ga tumu go ra buk

30 Iesu i pait ra mangoro
na vakilang bula ta ra mata
i ra tarai na vartovo, ma pa
di tumu diat ta go ra buk;
31 ma di ga tumu go diat,
upi avat a kapupi ia ba Iesu
ia ra Kristo, Natu i God; ma
upi avat a vatur vake ra ni-
laun tana ta ra iangina ure ra
nurnur.

21

Iesu i tur na vevel pire ra lavurua na tarai na vartovo

1 Ba i par go ra lavur magit,
Iesu i tar vapo vaarike mule
tai ra tarai na vartovo ta ra
tava kikil Tiberias; ma i vapo
vaarike mule dari:
2 Simon Petero, ma Tomas,
a iangina bula a Kanga, ma
Natanael, a te Kana marama
Galilaia, ma ra ura natu i
Sebedaio, ma ta ra ivut bula
ta diat kana tarai na vartovo,
dia ki varurung.
3 Simon Petero i biti ta diat:
Ina vana, ina voara. Ma dia
biti tana: Avet bula dat, dat
a vana. Ma dia vana, dia koa
ta ra mon; ma pa dia voare
pa ta en ta nam ra marum.
4 Ba i lar, Iesu i tur ra
valian; ma ra tarai na var-
tovo pa dia nunure ba Iesu.
5 Iesu i biti ta diat: A
umana bul, ava vung laka ta
magit? Dia varpuai ba: Pata.
6 Ma i biti diat: Avat a vung
ra ubene ta ra papar a lima
tuna ta ra mon, ma avat a
voare pa ra en. Ma dia vung
ia damana, ma go dia mama
al pa ia, tago i tup ia ra en.
7 Ma nam ra tutana na var-
tovo ba Iesu i mari ia, i biti
tai Petero: A Luluai nam.
Ba Simon Petero i valongore
ba ra Luluai, i ule tar kana
olovoi ma i vi pit taun ia (tago
i ule ra ulai lua ka), ma i pil
gumu ta ra tava kikil.
8 Ma ta ra umana tarai na
vartovo dia murmur ma ra
mon (tago pa dia ki vailik
kan ra valian, da ra ilima
na vinun na pokopokono ko),
dia al vaur ra ubene i kor ma
ra en.
9 Ba dia tar pukai ara ra
valian dia gire ra lakit na iap
abara, ma ra en tana, ma ra
gem bula.
10 Iesu i biti ta diat: Avat
a kap ta umana en uti, ava
kabur ub ia ka.
11 Simon Petero i koa, ma i
al apure ra ubene, i kor ma ra
lavur ngala na en, a mar ma
a ilima na vinun ma a utul; a
dovotina mangoro muka, ma
pa i tarada ra ubene.
12 Iesu i biti ta diat: Avat a

mai, avat a kutu pa kavava
vinevel. Ma pa ta ta diat a
tarai na vartovo i nuk ia ba
na tir ia ba: U to ia? Dia
nunure ke ba ra Luluai.
13 Iesu i vana ma i tak pa ra
gem, ma i tibe diat me, ma ra
en bula damana.
14 Go i tar a utul a pakana
ba Iesu i tar po rikai tadav ra
tarai na vartovo ba i tar laun
mulai kan ra minat.

Iesu dir ma Petero

15 Ba dia tar ian pa, Iesu i
biti tai Simon Petero: Simon,
natu i Ioanes, u manga mari
iau ma ra balam parika ta
go diat laka? I biti tana:
Maia, Luluai; u nunure, ba
iau manane u. I biti tana:
Una tabar kaugu lavur nat na
sip.
16 Ma i vaura tir ia ba: Si-
mon, natu i Ionaes, u mari
iau ma ra balam parika,
vang? I biti tana: Maia, Lu-
luai, u nunure, ba iau man-
ane u. I biti tana: Una bal-
aure kaugu lavur sip.
17 Ma i vautul a tir ia ba:
Simon, natu i Ioanes, u man-
ane iau vang? Petero i tabun
ra balana, tago i tar vautul
a tir ia ba: U manane iau
vang? Ma i biti tana: Lu-
luai, u nunure ra lavur magit
par; u kapa ba iau manane u.
Iesu i tatike tana: Una tabar
kaugu lavur sip.
18 A dovot go iau tatike
tam, ba u ga bul, u ga vivi
pit, ma u ga vanavana aina
u ga mainge; ba una patuana
boko, una kodo ra ura limam,
ma ta ra tikai na vi pit iu, ma
na agure tar iu aina ba pa
una mainge.
19 I tatike go, ma i vaki-
lang ra ana mangamangana
vinirua me, ma ba na mar
God tana. Ma ba i tar tatike
go, i biti: Una murmur iau.

Iesu dir ma nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia

20 Petero i tur tapuku, ma
i gire nam ra tutana na var-
tovo ba Iesu i mari ia, i mur-
mur, nam ba i ga va bokon ta
ra bongobongono ta ra nian
ra marum, ma i ga titir ba:
Luluai, to ia nam ba na vagu
tar iu?
21 Ba Petero i gire, i biti tai
Iesu: Luluai, ma ava go ra
tutana na pait ia?
22 Iesu i biti tana: Ba iau
mainge ba na ki pa iau ba
ina pot, una dave tana? Una
murmur iau.
23 Ma go ra tinata i vana
uraurai pire ra tara na tu-
rana ba nam ra tutana na
vartovo pa na mat; ma Iesu
pa i ga biti tana, ba pa na
mat; dari ka, ba iau mainge
ba na ki pa iau ba ina pot,
una dave tana?
24 Go ra tutana na var-
tovo i varveai ta go ra lavur
magit, ma da nunure ba kana
varveai i dovot.

A mutuaina

25 Ma mangoro na magit
bula Iesu i ga pait ia, ma gala
da tumu diat parika tikatikai,
iau nuk ia, ba ra rakarakan
a gunagunan pa na ngala upi
da vung ra lavur buk tana ba
da tumu ia ure.

A UMANA PAPALUM KAI RA UMANA APOSTOLO

1 Teopilo, kaugu luaina
varvai iau ga tumu ia ure
nam parika Iesu i ga pait
vatavuna, ma i ga vartovo
tavuna tana papa ra vuna-
paina,
2 ma i tuk ta nam ra bung
ba di ga kap ia urama tana,
ba i tar tata tulue ra umana
apostolo ta ra Takodo na Tu-
lungen, diat nam i ga pilak
value pa diat;
3 ma ba i tar virua papa,
i veve tar mangoro na vak-
ilang ta diat ma i po rikai
tana ba ia ra launa, ma ra
ivat na vinun na bung i vana-
vana pire diat, ma i vaarike
ra lavur magit ta diat ure ra
varkurai kai God.
4 Ma ba dia kivung me, i
ga tigal diat, ma i biti: Koko
avat a vana kan Ierusalem,
upi avat a ki ung pa ra va-
mading kai Tama, nina ava
ga valongore tagu,
5 tago a dovotina, Ioanes i
ga baptaiso ma ra tava ka,
ma pa i vailik ra bung, ma da
baptaiso avat ma ra Takodo
na Tulungen.

Iesu i tutua urama ra bala na bakut

6 Ba dia ki varurung, dia
tir ia dari: Luluai, ta go ra
kilala bar una vamule pa ra
varkurai kai ra Israel vang?
7 Ma i biti ta diat: Vakir
kavavat upi avat a nunure
ra tataun ma ra kilala, nina
Tama i ga kubu ia ta kana
varkurai iat.
8 Ma avat, avat a vatur
vake ra dekdek boko, ba ra
Takodo na Tulungen na irop
taun avat; ma avat a varveai
tagu aro Ierusalem, ma ta
ra gunagunan par Iudaia ma
Samaria, ma tuk ta ra mutuai
na langlangun na rakarakan
a gunagunan.
9 Ma ba i tar tatike go ra
tinata, ma ba dia bobobe
boko, di ga kap ia urama, ma
ra bakut i ga pulu pa ia kan
ra mata i diat.
10 Ma ba dia tadatadarake
boko ra bakut ba i vanavana,
a ivu tutana dir ga mal ma
ra mal pua dir ga tur pa pire
diat,
11 ma dir biti bula ba: Avat
a tarai Galilaia, dave ava tur-
tur ma ava tadatadarake ra
bakut? Go ra Iesu di tar tak
pa ia urama ra bala na bakut
kan avat, na vana uti mulai,
da go avat tar gire i vana
urama ra bala na bakut.

Matias i kia vue Iudas

12 Ma dia talil mulai
Ierusalem kan ra luana, a
iangina a luana na Oliva, i
maravai Ierusalem, varogop
uka ma ra vinavana na Bung
Sabat.
13 Ma ba dia tar olo, dia ruk
urama ta ra pal liu, nam dia
vala kiki tana; go diat: Pe-
tero, ma Ioanes, ma Iakobo,
ma Andreas, ma Pilipo, ma
Tomas, ma Batolomaio, ma
Mataio, ma Iakobo, natu i
Alpaio, ma Simon ra Lup
Vararak, ma Iudas, natu i
Iakobo.

14 Go diat par i kopono
ko ra nuknuk i diat ba dia
araring vatikai, ma ra vaden
bula, ma Maria, na i Iesu, ma
ra umana turana bula.
15 Ma ta go ra umana bung
Petero i tur livuan ta diat a
tara na turana, ma i biti (ma
a kor na tarai dia ki varu-
rung, a mar ma ra ura vinun
bar diat):
16 A tara na turagu, i ti kat
ba di ga pait ot pa nam ra tu-
tumu ra Takodo na Tulungen
i ga tatike ma ra ngie i David
ure Iudas, ia nam a raprap ta
diat, dia ga kinim pa Iesu.
17 Di ga lukluk pa ia ba dat,
ma i ga vatur pa kana tiniba
ta go ra papalum.
18 (Go ra tutana i ga kul pa
ra pakana pia ma ra mani
na papa ta kana manga-
mangana varpiam; ma i ga
bura duduvana, ma i ga pua
livuan, ma i tavuvuduai ra
vinau na balana.
19 Ma diat par dia ki
Ierusalem, dia tar nunure,
tago dia vatang nam ra
pakana pia ta kadia tinata
Akeldama, go ra kukuraina:
A gunan na gap.)
20 Tago di ga tutumu ta ra
Buk na Kakailai dari:
“Boina ba na kapakapana ra
kubana,
Ma koko ta tikai na ki ie;” go
bula:
“Boina ba ta ra tikai na vatur
vake kana papalum.
21 Io, i topa ia ba ta tikai
ta diat a tarai ave ga var-
varagur ma diat a bungbung
par ma ra Luluai Iesu, ba i
vanavana livuan ta dat,
22 papa ta ra baptaiso kai
Ioanes, ma tuk ta nam ra
bung ba di ga kap ia urama
kan dat i tana, ta tikai ta diat
avet, avet a varvai ta kana
vilaun mulai kan ra minat.
23 Ma dia vatur vaarike a
urua: Tikai, Iosep, a iangina
bula Basaba, ma ra iangina
tuna Iusto, dir ma Matias.
24 Ma dia araring dari: U,
Luluai, u nunure ra bala i ra
tarai parika, una ve avet, ba
to ia ta go dir u tar pilak pa
ia,
25 upi na vatur vake go ra
papalum ma ra kiki na apos-
tolo, nam ba Iudas i ga bura
kan ia, upi na vana ta kana
kiki iat.
26 Ma dia ilailam upi ta
tikai ta dir, ma dia ilam ot pa
Matias, ma dia luk varurue
tar ia ta diat ra vinun ma tika
na apostolo.

2

A Tokodo na Tulungen i ki taun diat

1 Ba ra bung na Pentekost i
tar pot, diat par dia kiki vung
tai tika na pal.
2 Ma ra rurunga marama
ra bala na bakut dir varogop
ma ra rurunga i ra ngala na
vuvu ta, i kakaviai muka, i
vut vakaian diat, ma i kor ta
nam ra pal dia ki tana.
3 Ma dia gire ra umana
karameme da ra iap, dia
vana varbaiai ma dia ki taun
diat par tikatikai.
4 Ma diat par dia buka ma
ra Takodo na Tulungen, ma
dia tata tavuna ma ra lavur
enana tinata da ra Takodo na

Tulungen i vateten tar ia ta
diat.
5 Ma mangoro na Iudaia
dia ki Ierusalem, diat a
umana tena variru, maro ta
ra gunagunan par ta ra vavai
na bakut.
6 Ba dia valongore go ra
rurunga, dia kor varurung,
ma i purpuruan ra bala i diat
i tana, tago dia vura valon-
gore diat, dia vatavatang ka-
dia lavur tinata iat.
7 Ma diat par dia kaian,
ma dia kokonge, ma dia biti:
Gire, go diat dia tata, vakir
diat vang a umana te Galilaia
par?
8 Ma dat par tikatikai da
valongore davatane kada
lavur tinata, di ga kava dat
me?
9 Dat a Partoi, ma ra Medoi,
ma ra Elamitai, ma diat dia
ki Mesopotamia, a Iudaia ma
ra Kapadokia, a Ponto ma ra
Asia.
10 a Prigia ma ra Pampilia,
a Aigipto ma diat marama
ra papar a Libia maravai
Kirene, ma ra umana vaira
maro Rom, ma ra Iudaia, ma
diat dia lolotu da ra Iudaia,
11 ma ra Kreta ma ra Ara-
bia, da valongore diat par,
dia varvai ta kada lavur
tinata ta ra lavur dekdek na
papalum kai God.
12 Ma diat par dia kaian,
ma i purpuruan ra bala i diat,
ma dia tir vargiliane diat ba:
Ava go?
13 Ma ta umana dia varku-
lumai, ma dia biti ba: Dia
maur ma ra kalamana vain.

A varvai kai Petero

14 Ma Petero i tur, ma diat
bula ra vinun ma tikai, ma i
manga tata, ma i biti ta diat:
Avat a tarai Iudaia. ma avat
par ava ki Ierusalem, avat
a matoto ta go, ma avat a
valongore kaugu tinata.
15 Ava biti, ba go diat dia
papaua ta ra nimomo; ma
pata, tago i tar lavuvat ika ra
pakana bung na malana;
16 go ia ra magit ba ra
propet Ioel i ga varvai ure
dari:
17 “God i biti: Ta ra mutuaina
Ina lolongoi pa ta ra Tu-
lungeagu taun ra tarai
par,
Ma ra umana natu i vavat, a
umana tutana,
Ma ra umana natu i vavat, a
umana vavina, diat a
tata na propet.
Ma kavava lavur barmana
diat a giragire ra
umana ninana,
Ma kavava umana patuana
diat a ririvone ra
umana ririvon;
18 Io, ma taun diat bula
kaugu umana tultul na
tutana;
Ma taun kaugu umana tultul
na vavina, ta nam ra
bungbung
Ina lolonge ra Tulungeagu,
ma diat a tata na
propet.
19 Ma ina ve tar ra umana
magit na kinaian
arama liu ta ra bakut,
Ma ra umana vakilang ta ra
gunagunan ra pia;
A gap, ma ra iap, ma ra vual
na mi;
20 A matana keake na
bobotoi,
Ma ra gai na gap uka;
Ma ra bung kai ra Luluai na
murmur,

A ngala na bung nam, a bung
na kinaian;
21 Ma na dari, ia nam ba na
kail upi ra iang i ra
Luluai na ti laun.”
22 Avat a tarai Israel, avat a
valongore go ra lavur tinata:
Iesu, a te Nasaret, nina ra
tutana, God i ga vakilang
tar ia ta vavat ma ra lavur
dekdek na papalum, ma ra
lavur magit na kakaian, ma
ra lavur vakilang, God i ga
papait ia tana pire vavat, ma
avat bula ava ti nunure;
23 nina di ga ongo tar ia,
da God i ga kubu ia ta kana
mamainga ma i ga nunure
value, ava ga ot ia ta ra bolo,
ma, ava ga doka ma ra lima i
ra tarai vakuku;
24 ma God i ga vatut pa
mule ba i tar pala vue ra
kinadik na minat, tago ra mi-
nat i mama vake.
25 Tago David i ga tatike
ure dari:
“Iau ga gire vatikene ra
Luluai ta ra luaina
matagu,
Tago i ki ta ra limagu tuna
upi koko ina dadadar;
26 Kari i ga ra balagu, ma ra
karameagu i gugu,
Ma ra pakagu bula na ki
nunur,
27 Tago pa una nur vue ra tu-
lungeagu ta ra ruarua
na tulungen,
Ma pa una tul tar kaum
Gomgomuna upi na
nunure ra mareng na
minat.
28 U tar vateten iau ta ra
umana nga na nilaun;
Una vabuka iau ma ra gugu
ta ra matam.”
29 A tara na turagu, ina
tata kapa ta vavat ure David,
tama i dat lualua, ba i ga mat,
ma di ga punang ia, ma kana
babang na minat i ki pire dat
gori.
30 Tago i ga propet, ma i
nunure ba God i ga vatang ia
ma ra vavalima, ba na vaki
tika na natuna ta kana kiki
na king,
31 i nunure value go, ma i
vatang ia ure ra nilaun mulai
kai Kristo, ba pa di ga nur
vue ara ra ruarua na tulun-
gen, ma ra pakana bula pa i
ga mareng.
32 God i ga valaun pa go
Iesu, ma avet par ave ga gi-
ragire.
33 Ma ba di ga vaki ia
urama ta ra lima i tuna God,
ma tago i ga vatur vake bula
ra vamading tai Tamana, ure
ra Takodo na Tulungen, go i
tar lolonge nina ava ti gire
ma ava ti valongore.
34 Tago David pa i ga vana
urama ra bala na bakut, tago
ia iat i ga biti dari:
“A Luluai i ga tatike tai
kaugu Luluai: Una ki
ta ra limagu tuna,
35 Tuk ta nam ra bung ba
ina vadiop kaum lavur
ebar upi ra ruarua na
kakim.”
36 Boina ba ra kuba i Israel
parika na nunure bulu, ba
nam Iesu ava ga ot ia ta ra
bolo, God i tar vaki ia upi na
Luluai ma na Kristo bula.
37 Ba dia valongore go, i
pinpidian ra bala i diat, ma
dia tir Petero, diat ma ra
umana apostolo, dari: A tara

na tura i vevet, ava avet a
pait ia?
38 Petero i biti ta diat:
Avat par, tikatikai, avat a
nukpuku, ma da baptaiso
avat ta ra iang i Iesu Kristo,
upi da pun vue kavava lavur
varpiam, ma da tabar avat
ma ra Takodo na Tulungen.
39 Tago di ga tatike go ra
tinata tadav avat, ma tadav
ra lavur natu i vavat, ma ta
diat maro vailik bula, tadav
avat par, ba God na oro pa
avat pirana.
40 Ma mangoro na tinata
bula i ve diat i tana, ma i
vargat diat me dari:

Avat a valaun avat kan go
ra taun tarai i gegagege.
41 Ma di baptaiso diat, dia
kapupi kana tinata; ma di luk
ra tarai dia tar agil diat ta
nam ra bung, ba ra utul a
arip na marmar.
42 Ma dia tur patuan
vatikai ta ra vartovo kai ra
umana apostolo, ma ta ra
kini na varmari vargil, ma
ta ra tabik gem, ma ta ra
niaring.

A kini guvai kai ra umana tena nurnur

43 Ma ra tarai par dia bur-
burut, ma ra umana apostolo
dia pait mangoro na magit
na kinaian, ma mangoro na
vakilang bula.
44 Ma diat dia tar nur-
nur, dia vura ki guvai, ma
dia vung guve kadia vurvur
magit;
45 ma dia ivure kadia
vurvur magit, ma dia tibe
diat par me tikatikai da kadia
niiba.
46 Ma ra bungbung diat par
dia kiki vatikai ta ra pal na
vartabar, ma dia tabik gem
ta ra kubakuba i diat, ma dia
ian ma ra gugu ma ra dovot
na maukua i diat,
47 dia pite pa God, ma dia
varmaram ma ra tarai par
bula. Ta ra bungbung par
ra Luluai i agagure vot i
tar ta diat ma nina diat, di
valavalaun pa diat.

3

A kakaki i vanavana tavuna

1 Petero ma Ioanes dir ga
vana urama ta ra pal na
vartabar, ta ra pakana bung
na niaring, ta ra utul a
pakana bung.
2 Ma di puak pa tika na
tutana i kakak, di ga kava
damana, ma ta ra bungbung
par dia vanvadiop ia pire ra
banbanu na pal na vartabar,
ia nam ba a iangina: A
Langlang, upi na lulul ta
vartabar ta diat, dia rukruk
ta ra pal na vartabar;
3 ma ba i gire Petero ma
Ioanes dir to na ruk ta ra
pal na vartabar, i lul upi ta
vartabar ta dir.
4 Petero ma Ioanes dir
bobobe, ma Petero i biti dari:
Una gire amir.
5 I torom ta dir, ma i ki ung
upi ta magit ta dir.
6 Ma Petero i biti: A silva
ma ra goled iau pa ta na; go
ina tabar iu ka ma ra magit
ba kaugu: Ta ra iang i Iesu
Kristo, a te Nasaret, una vana
ka.
7 Ma i vatur ra limana tuna,
ma i al vatut ia; ma ra ura

kauna ma ra ura patkoai dir
dekdek vuavuai.
8 Ma i pil, ma i tur, ma i
vanavana tavuna, ma dital
ruk ta ra pal na vartabar, ma
i vanavana, i pipil, ma i pite
pa God.
9 Ma ra tarai par dia gire i
vanavana, ma i pite pa God;
10 ma dia nunure ba nina
go i ga kiki, ma i ga lulul
pire A Langlang, a banbanu
na pal na vartabar; ma dia
kaian, ma dia konge go di tar
pait ia tana.

Petero i varvai ta ra pal na vartabar

11 Ma ba i vatur vake dir
Petero ma Ioanes, a tarai par
dia vila varurung tadav di-
tal ta nam ra mata palpal di
vatang ia ba kai Solomon, ma
dia kaian na kaia.
12 Ba Petero i gire, i tatike
tai ra tarai dari: Avat a
tarai Israel, dave ava kaian
ta go ra tutana? Ma dave
ava bobobe amir, varogop ba
amir tar vavanavana pa ia
ma ra dekdek i mimir, ba ta
ra bo na maukua i mimir?
13 A God kai Abraam ma
Isak ma Iakob, a God kai ra
lavur tama i dat lualua, i tar
mar Natuna Iesu, ia nam ava
ga kinim tar ia, ma ava ga
pue vue pire Pilato, ba i ga
kure ba na pala vue.
14 Ava ga pue vue ra Tena
Gomgom, ma ra Tena Takodo
bula, ma ava ga varvarting
upi da pala tar ra tena var-
dodoko tadav avat,
15 ma ava ga doko vue ra
Tena Vavaki na nilaun, nina
God i ga vatut mule kan ra
minat, ma avet a umana tena
varvai tana.
16 Ta ra nurnur ta go
ra iangina, a iangina i tar
vadekdek go ra tutana nina
ava gire ma ava nunure bula;
io, nam ra nurnur tana iat, i
tar tul tar go ra padikatina
tuna ta ra mata i vavat par.
17 A tara na turagu, go
iau nunure, avat, ma kavava
umana luluai bula, ava ga
pait vatuptup ia.
18 Dari God i ga pait ot pa
nam ra lavur magit ba i ga
varvai lua tana ma ra ngie
i ra lavur propet par, ba na
tup kana Kristo.
19 Ma go avat a nukpuku,
ma avat a vana tapuku upi
da pun vue kavava lavur
varpiam,
20 ma upi na vana rikai a
umana kilakilala na nilagar
marama ra mata i ra Luluai;
ma upi na tulue uti nam ra
Kristo di ga tibe tar ia ta
vavat, Iesu iat;
21 nina i ki ra bala na bakut
tuk ta ra umana e ba da va-
mule pa ra vurvur magit i
tana, nam ba God i ga varvai
ure ma ra ngie i ra lavur
gomgom na propet par, dia
ga laun papa ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan.
22 A dovotina Moses i ga
tatike ba: “A Luluai God na
vaki vaarike ra propet da iau
pire vavat, ta diat ra umana
tura i vavat, ma avat a ki na
valongor ta ra lavur magit
par ba na tatike ta vavat.
23 Ma ra tulungea i diat
par ba pa dia valongore nam
ra propet, da vavirua mutue
vue diat kan ra tarai.”

24 Io, ma ra umana propet
par, papa tai Samuel, ma diat
dia ga murmur, diat par dia
ga tatata, dia ga varvai ure go
ra lavur bung.
25 Avat a umana natu i ra
lavur propet, ma ra umana
natu i nam ra Kunubu, ba
God diat ma ra lavur tama
i vavat lualua, dia ga kubu
pa ia, ba i ga tatike ta-
dav Abaraam dari: “A lavur
vuna tarai par diat a doan ta
ra tara na niurum murmur.”
26 God, ba i ga vaki vaarike
kana Tultul, i ga tul value vue
pire vavat upi na vadoane
avat, ba na ben pukue
avat par kan kavava lavur
varpiam.

4

Petero dir ma Ioanes dir tur ta ra mata i ra kivung

1 Ba dir tatata tadav ra
tarai, a umana tena tin-
abar, ma ra luluai na pal
na vartabar, ma ra umana
Sadukaio, dia vana tadav dir,
2 ma dia kulot ure dir tago
dir tovo ra tarai, ma dir var-
vai tai Iesu ure ra nilaun mu-
lai kan ra minat.
3 Ma dia kinim pa dir, ma
dia varuk dir ta ra pal na
banubat upi dir a ki tuk nin-
gene, tago i ga ravian.
4 Ma mangoro ta diat dia
tar valongore ra tinata dia
nurnur; ma di luk ra tarai ba
ra ilima na arip na marmar
bar.
5 Ma ra kubak tana kadia
lavur tena varkurai, ma ra
lavur tena tutumu, dia ki
varurung aro Ierusalem;
6 diat ma Anas, ra tena
tinabar i lualua, ma Kaiapas,
ma Alekandro, ma diat par
ra umana niuru i ra tena tin-
abar i lualua.
7 Ba dia tar vaki dir livuan
ta diat, dia tir dir ba: A
dekdek ava, ba ra iang i to ia,
amur tar pait go tana?
8 Ma Petero i buka ma ra
Takodo na Tulungen, ma i
tatike ta diat: Avat a lavur
tena varkurai kai ra tarai, ma
avat a lavur patuana,
9 ba gori ava tir amir ure ra
bo na papalum ta ra tutana i
ga malmalu, ba di tar valagar
davatane,
10 boina ba avat par ma ra
tarai Israel par bula, avat a
vura nunure ba ta ra iang
i Iesu Kristo, ra te Nasaret,
nina ba ava ga ot ia ta ra bolo,
ma God i ga vatut pa ia mulai
kan ra minat, ia nam muka
go ra tutana i ti oton tana, ma
i tur ati ta ra mata i vavat.
11 Ia ra vat i ta nina ba avat
a umana tena pait pal ava ga
pilak vue, ma go ia ra vat ta
ra ul a ngu na pal.
12 Ma pa ta varvalaun tai ta
ra tikai, ma pa ta iang i ta ra
tikai, ta ra vavai na bakut di
ga ve tar ia ta dat a tarai, ba
da valaun dat me.
13 Ba dia gire Petero ma
Ioanes ba pa dir burut, ma
dia matote ba vakir a ura mo-
totono, ma vakir a ura tena
kabinana bula, dia kaian; ma
dia nunure dir, ba dital ga
varagur ma Iesu.
14 Ba dia gire ra tutana di
ga valagar pa ia i tur pire
diat, pa dia pait valar pa ia
upi diat a varpuai.
15 Ba dia tar tulue dital upi
dital a tur irai papa kan ra

kivung, dia tatata, ma dia biti
dari:
16 Ava dat a pait ia ta go ra
ura tutana? Tago dir tar pait
go ra ngala na vakilang, ma
i po rikai ta diat par dia ki
Ierusalem, ma dat a varpuai
dave?
17 Kan na po tadav ra tarai
vanavana boko, dat a vau-
nunge dir, ba koko dir a tata
mulai tai ta tikai ure go ra
iang.
18 Ma dia oro pa mule dir,
ma dia tigal bat dir upi koko
dir a tata mulai, ma koko dir
a vartovo mulai ma ra iang i
Iesu.
19 Petero ma Ioanes dir
tatike bali diat dari: Ba i
takodo ta ra mata i God
ba amir a manga valongore
avat, ma God pata, avat iat,
avat a kure;
20 ma pa i tale amir upi
amir a ngo ta ra varvai ta ra
lavur magit ave ga gire, ma
ave ga valongore bula.
21 Ba dia tar vaununge
mule dir, dia pala vue dir,
tago dia mama tikan tadav ta
magit ba diat a bali ia ta dir,
ta ra mata i ra tarai, tago ra
tarai par dia pite pa God ure
nam dir ga pait ia.
22 Tago ra tutana di ga pait
kapi ra vakilang na valagar
tana, i tar laun pa ra ivat
na vinvinun ma i pirai na
kilakilala.

A umana tena nurnur dia araring upi koko diat a burut

23 Ba dia tar pala vue dir,
dir vana tadav ra umana
talai dir, ma dir varvai ta
nam parika ba ra umana
tena tinabar ngalangala ma
ra umana patuana dia ga
tatike ta dir.
24 Ba dia valongore, dia
tata tadav God ma ra kopono
nuknuk i diat, ma dia biti:
U Luluai, u ga vaki ra bala
na bakut, ma ra rakarakan
a gunagunan bula, ma ra ta,
ma ra vurvur magit i ki ta
dital;
25 ma u ga tatike ta ra
Takodo na Tulungen ma ra
ngie i tama i vevet David
kaum tultul dari:

“Dave ra umana Tematana
dia tar urung,

Ma ra lavur tarai dia tar
nuknuk ra lavur magit
vakuku?

26 A umana king ta ra
rakarakan a gunagu-
nan dia tar tut na
vinarubu,

Ma ra lavur tena varku-
rai dia tar kikivung
bat ra Luluai ma kana
Kristo.”

27 Tago a dovotina ta go ra pia
na pal, Erodes ma Pontio Pi-
lato, ma ra lavur Tematana,
ma ra lavur tarai Israel, dia
kikivung bat Iesu kaum Tul-
tul i gomgom, nina u ga tap
ia;
28 ma dia pait ika nam ra
limam ma ra nuknukim i ga
kure value tar ia.
29 Ma go, Luluai, una gire ka-
dia lavur varvaunungai, ma
una maravut kaum umana
tultul upi avet a varvai ta
kaum tinata, ma koko ave
burut;
30 ma una kodokodo ra li-
mam upi una valavalagar;
upi da pait ra umana vak-
ilang ma ra umana magit

na kinaian ta ra iang i Iesu
kaum Tultul i gomgom.
31 Ba di tar araring, nam ra
pal, nina dia ki varurung
tana, i dadadar, ma dia buka
par ma ra Takodo na Tulun-
gen, ma dia varvai ma ra
tinata kai God, ma pa dia
burut.

Dia vuvung varurung

32 Ma mangoro diat dia
tar nurnur, ma i tikai ka ra
nuknuk i diat, ma i tikai ka
ra bala i diat; ma vakir ta
tikai ta diat i vatang ia ure
ta magit i ga vung ia ba kana
ka; dia vuvuvung varurung
kadia lavur magit par, ma
diat par dia kakalai tana.
33 I dekdek muka ra varvai
kai ra umana apostolo ure
ra nilaun mulai kai ra Luluai
Iesu; ma i manga ra varmari
ta diat par.
34 Pa ta tikai ta diat i iba
upi ta magit, tago mangoro
ta diat dia ga ivure kadia
gunagunan ma kadia palpal,
ma ra mani di ga pa ia me,
35 dia vung ia pire ra kau
i ra umana apostolo; ma dia
tibatibe ta diat, tikatikai, da
kadia niiba.
36 Ma Iosep, nina ra umana
apostolo dia ga tar mule ra
iangina ba Banaba (a kuku-
rai nam ra iangina ba Natu i
ra Varmaram), a niuru i Levi,
a tutana Kipro;
37 i ivure kana ngala na
gunan, ma ra mani di ga pa
ia me, i vung ia pire ra kau i
ra umana apostolo.

5

Anania ma Sapira

1 Tika na tutana a iangina
Anania, dir ma kana taulai
Sapira;
2 dir ivure tika na pakana
pia, ma dir ive vake ta
umana mani di tar kul ia me,
ma ta ra umana Anania i kap
ia, ma i vung ia pire ra kau i
ra umana apostolo.
3 Ma Petero i biti tana:
Anania, dave Satan i tar
kor ta ra balam upi una
vaongo tadav ra Takodo na
Tulungen, ma upi una ive ta
umana mani di tar kul ra
pakana pia me?
4 Ba i ga tur boko, vakir
kaum uka vang? Ma ba u
ga ivure, vakir u iat vang, u
ga kure? Ma dave u tar nuk
pa go ta ra balam? Vakir u
vaongo tana tadav ra tarai,
tadav God iat.
5 Ba Anania i valongore go
ra tinata, i bura, ma i mat,
ma ra ngala na bunurut i
monong diat par dia valon-
gore.
6 Ma ra umana barmana
dia tut, ma dia pulu ia, ma
dia puak vairop ia, ma dia
punang ia.
7 Ma namur, ba i par ta
utul a pakana bung bar, kana
taulai i ruk, i tuptup ta nam
di tar pait ia.
8 Ma Petero i biti tana: Una
ve iau, amur tar ivure ra
pakana pia ure go ra mataina
laka? Ma i biti: Maia,
damana.
9 Petero i biti tana: Dave
go amur tar kubu ia ba amur
a valar ra Tulungea i ra Lu-
luai? Gire, ra kau i diat dia
tar punang kapi kaum tutana
go ta ra mataniolo, ma go

diat a puak vairop u bula.
10 Ma ia bula, i bura
vuavuai pire ra kauna, ma
i vungue ra tulungeana; ma
ra umana barmana dia ruk
ma dia na tadav ra minatina,
ma dia puak vairop ia, ma
dia punang kapi ia pire kana
tutana.
11 Ma ra ngala na bunurut
i monong ra ekelesia par, ma
diat par bula dia tar valon-
gore go ra lavur magit.

A umana vakilang ma ra umana magit na kinaian

12 Ma ra lima i ra umana
apostolo dia pait mangoro
na vakilang, ma mangoro
na magit na kinaian pire ra
tarai, ma dia ki varurung
par ta ra mata palpal kai
Solomon, ma i tikai ka ra
nuknuk i diat.
13 Diat ra lavur enana, dia
burut ba diat a agil diat; ma
ra tarai dia manane ke diat;
14 ma mangoro na tena
nurnur, a kor na tarai ma ra
vaden, dia agil ra Luluai;
15 ma dia puak kapi ra
umana minait ta ra lavur
nga, dia vadiop diat ta ra
umana vava ma ra umana
votovoto, upi ra malur i Pe-
tero ba i vanavana, na va-
malur pa ta umana bar ta
diat.
16 Ma a kor na tarai maro
ta ra lavur pia na pal dia
tur kikil Ierusalem, dia kor
varurung; ma dia kap bula
ra lavur minait ma diat dia
purpuruan ma ra umana dur
na tabaran, ma di valagar pa
diat par.

Di vakadik ra umana apostolo

17 Ma ra tena tinabar i lu-
alua, ma diat dia varvaragur
me, a Sadukaio diat, dia tut,
ma dia buka ma ra kankan;
18 ma dia kinim pa ra
umana apostolo, ma dia
varuk diat ta ra pal na
banubat.
19 Ma tika na angelo kai ra
Luluai i papa are ra umana
banbanu na pal na banubat
ta ra marum, ma i ben vairop
diat, ma i biti:
20 Avat a vana, avat a tur ta
ra pal na vartabar, ma avat a
tatike ra lavur tinata par ure
go ra Nilaun tadav ra tarai.
21 Ba dia valongore go, dia
ruk na pal na vartabar ba i
lar, ma dia vartovo. Ma ra
tena tinabar i lualua i pot, ma
diat dia varvaragur me, ma
dia oro varurue ra kivung,
ma ra umana patuana par ta
diat ra tarai Israel, ma dia
vartuluai ta ra pal na banu-
bat upi da agur pa diat.
22 Ma nam ra umana tultul
dia vana, ma pa dia gire ta-
dav diat ta ra pal na banubat,
ma dia talil mulai, ma dia
biti:
23 Ave tar tadav ra pal
na banubat, di tar banu
vadekdek ia, ma ra umana
monamono dia tur pire ra
umana banbanu; ma ba ave
tar papa are, pa ta na i ki
tana.
24 Ba ra luluai na pal na
vartabar ma ra umana tena
tinabar ngalangala dia val-
ongore go ra tinata, i purpu-
ruan ra nuknuk i diat tana,
ba na tuk ave.
25 Ma tikai i pot, ma i biti
ta diat: Nam ra tarai ava
ga varuk diat ta ra pal na

banubat, go dia tur ta ra pal
na vartabar, ma dia tovo ra
tarai.
26 Ma ra luluai na pal na
vartabar ma ra umana tultul
bula dia vila pa diat, ma dia
agur mal pa diat, tago dia
burutue ra tarai kan diat a
tupar diat.
27 Ba dia tar agur pa diat,
dia vatur diat ta ra mata i ra
kivung. Ma ra tena tinabar i
lualua i tatike ta diat dari:
28 Ave ga tigal muka avat,
ba koko avat a vartovo, ma
go ava tar vabuka Ierusalem
ma kavava vartovo, ma ava
mainge ba avat a takun avet
ma ra gapu i go ra tutana.
29 Petero ma ra umana
apostolo dia biti: I manga
mamat upi avet a torom tai
God, ma ta ra tarai pata.
30 A God kai ra lavur tama
i dat lualua i ga vatur mule
Iesu, nina ava ga doka ba ava
ga al vatokobe ta ra davai.
31 Nam iat God i ga vatur
ia urama ma ra limana tuna,
upi na Luluai ma upi na
Tena Valaun, ma upi na tabar
Israel ma ra nukpuku ma
ra punpun vue ai ra lavur
varpiam.
32 Ma avet a umana tena
varvai ta go ra lavur magit,
ma ra Takodo na Tulungen
bula nam ba God i ga tabar
diat me, ba dia ongaongo
tana.
33 Ba dia valongore dari,
dia kankan, ma dia mainge
ba diat a doko diat.
34 Ma tikai ta diat, a Pari-
saio, a iangina Gamaliel, a
tena vartovo ta ra varkurai,
ma ra tarai par dia ru ia; i tur
ta ra kivung, ma i vartul upi
ra umana apostolo diat a irop
papa.
35 Ma i biti ta diat: Avat
a tarai Israel, avat a balaure
avat ta go ra tarai, ba ava
avat a pait ia.
36 Tago lua tikai, a iangina
Toidas, i ga tut rikai, ma i
biti, ba ia ra ngala, ma man-
goro na tarai, a ivat na mar-
mar bar, dia mur ia; ma di
ga doka, ma diat par dia ga
torom tana, dia vana varba-
iai, ma i mutu.
37 Namur ta go ra tutana,
ta ra tikai, a iangina Iudas, a
tutana Galilaia, i tut rikai ta
ra kilala na tumu iang, ma i
vamolo bat ta ra umana tarai
ma dia ga mur ia; ma ia bula
i ga virua, ma diat par dia
ga torom tana, di ga okole
varbabaiane diat.
38 Ma gori iau tatike ta-
dav avat ba: Avat a vana
vovovon, ma avat a pala vue
diat; ona go a nuknuk ma ra
papalum kai ra tarai ka, na
bura ka;
39 ma ona kai God, avat a
mama vamut vue. Kan avat
a gire tadav ia namur ba i da
ava varubu ma God.
40 Ma dia mulaot i tana;
ma ba dia oro pa ra umana
apostolo mulai, dia kita diat,
ma dia tigal diat, ba koko diat
a tatata ta ra iang i Iesu, ma
dia pala vue diat.
41 Ma dia irop kan ra
kivung, ma dia gugu, tago di
tar nuk pa diat ba dia boina
upi diat a kairane ra niruva
ure ra Iang.
42 Ma ra bungbung par ta
ra pal na vartabar, ma ta ra
kubakuba i diat, pa dia ngo

ma ra vartovo ma ra varvai bula ure Iesu, ba ia ra Kristo tuna.

6

Ra lavurua na tena mara-maravut

1 Ta nam ra e, a tarai na vartovo dia pepeal vana-vana, ma ra tarai Iudaia maro Elenas dia tata na urur ure ra tarai Ebraio, tago di tibatibe lake kadia umana ua na vavina ta ra tiniba ra bungbung.

2 Ma ra vinun ma a ivut dia oro varurue pa ra kor na tarai na vartovo, ma dia biti ta diat: Pa i ko ba avet a vungue ra tinata kai God, upi avet a varvakai ta ra vuvu-vung na magit.

3 A tara na tura i vevet, avat a pilak pa ta lavurua na bo na tutana ta vavat, diat ba dia buka ma ra Tulungen ma ra kabinana, upi avet a tibe tar go ra papalum ta diat.

4 Ma avet a balaguan vatikai ta ra niaring, ma ta ra vartovo na tinata.

5 Ma diat par dia mulaot ta go ra tinata. Ma dia pilak pa Stepano, a tutana i buka ma ra nurnur ma ra Takodo na Tulungen, ma Pilipo, ma Prokoro, ma Nikanor, ma Ti-mon, ma Parmena, ma Nikolaos, a tutana i ga lotu da ra mangamangana Iudaia ara Antiokia;

6 ma dia agure diat tadav ra umana apostolo; ma ba dia tar araring, dia palagur diat ma ra lima i diat.

7 A tinata kai God i tavua; ma ra tarai na vartovo dia pepeal muka aro Ierusalem; ma mangoro na tena tinabar dia ongo ta ra nurnur.

Di takun Stepano

8 Stepano i buka ma ra varmari ma ra niongor bula, ma i papait ra umana ngala na magit na kinaian, ma ra umana vakilang bula pire ra tarai.

9 Ta ra umana ta nam ra pal na lotu di vatang ia ba kadiat di ga Valangalanga diat, ma kai ra Kirene mara Alekandria, ma kadiat bula ra Kilikia mara Asia, dia tur ma dia vartoto ma Stepano.

10 Ma dia mama bali ra kabinana ma ra Tulungen i tatata tana.

11 Ma dia vovo pa ta umana tutana, dia biti: Ave ga valon-gore ba i ga vatang ra tinata na varvul ure Moses ma ure God.

12 Ma dia vakankan ra tarai ma ra umana patuana bula, ma ra umana tena tu-tumu, ma dia tadav ia, dia kinim pa ia, ma dia kap ia ta ra kivung;

13 ma dia ting pa ra umana tena varvai vavaongo, dia biti: Go ra tutana pa i ngo ma ra tinata na varvul ure go ra pal tabu, ma ure ra tinata na varkurai;

14 ave ga valongore ba i ga tatike ba go ra Iesu, ra te Nasaret, na nila vue go ra pal, ma na kia vue ra lavur mangamangana Moses i ga vateten tar ia ta dat.

15 Ma diat par dia kiki ta ra kivung dia bobobe, ma dia gire ra matana da ra mata i ra angelo.

7

Stepano i varvai

1 Ma ra tena tinabar
ngalangala i tir ia dari ba:
I dovot go ra lavur tinata?
2 Ma i biti: A tara na
turagu, ma ra umana tam-
agu, avat a valongore iau.
A God na minamar i ga
tur kapet pa pire tama
i dat Abaraam, ba i ki
Mesopotamia, ma pa i ki
boko Karan,
3 ma i ga biti tana: Una
vana kan kaum gunan ma
kan ra lavur niurum bula,
ma una vana ta nam ra gu-
nan ba ina ve u boko tana.
4 Ma i vana kan ra gunan
kai ra Kaldea, ma i ki Karan;
ba tamana i tar mat, God i
tulue mule kan ia upi go ra
gunan da ki tana gori;
5 ma pa i tul tar ta gunan
tana ba kana, pa ta ikilik ba
na tur tana; ma i ga ve ba na
tul tar ia boko upi kana ma
kai kana lavur bul mur, ma
pa ta natuna boko.
6 Ma God i ga biti dari, ba
kana lavur bul mur diat a ki
tai tika na vaira na gunan,
ma da kinim vavilavilau pa
diat ma da vakavakaina diat
a ivat na marmar na kilaki-
lala.
7 Ma God i ga biti: Ina
kure boko nam ra tarai dia
tar kinim vavilavilau pa diat;
ma namur diat a irop ma diat
a ongo tagu ta go ra gunan.
8 Ma i kubu tar ra kunubu
na pokakikil tana; ma
Abaraam i vangala Isak, ma
i poko kikil ia ba i tar laun
pa lavutul na bung; ma Isak
i vangala Iakob, ma Iakob i
vangala ra vinun ma a ivu
tama i dat lualua.
9 Ma diat a umana tama
i dat lualua dia ga kankan-
uane Iosep tago i puruai ra
bala i diat ure, ma dia ivure
uro Aigipto;
10 ma God i ki ravie abara,
ma i valaun pa ia kan ra
lavur varmonong, ma i mar-
avut ia ma ra varmari ma ra
kabinana pire Parao ra king
Aigipto, ma i vaki ia upi na
luluai ta ra gunan Aigipto ma
ra kubana mutu.
11 Ma tika na mulmulum
ma mangoro na kinadik
i ubu Aigipto parika, ma
Kanaan bula, ma pa ta magit
ai ra lavur tama i dat lualua.
12 Ba Iakob i nunure ba
ta kon aro Aigipto, i tulue
vatavuna vue ra lavur tama
i dat lualua.
13 Ba dia vaura vana, Iosep
i po tadav ra umana turana;
ma ra lavur niuru i Iosep dia
po tavuna tadav Parao.
14 Iosep i vartuluai, ma i
oro pa tamana Iakob pirana,
ma ra lavur niuruna par, a
lavurua na vinvinun ma a
ilima diat.
15 Ma Iakob i vana uro
Aigipto, ma i mat ie ma ra
umana tama i dat lualua
bula.
16 Ma di kap diat uro
Sikem, ma di vadiop diat ta
nam ra babang na minat, ba
Abaraam i ga kul pa ia ma
ra mani tai ra umana natu i
Emor dia ki Sikem.
17 Ba i maravai ra kilala i
nam ra tinata God i ga ve tar
ia tai Abaraam, a tarai dia
ngala ma dia peal vanavana
aro Aigipto;
18 tuk ta ra bung ba ta ra

tika na king i kure Aigipto,
ma pa i nunure Iosep.
19 Ma i vatuptup ra lavur
niuru i dat, ma i vakaina ra
umana tama i dat lualua, ma
i kure upi diat a okole vue
kadia umana kuramana, upi
diat a mat.
20 Ta nam ra kilala di ga
kava Moses, a bo na bul tuna
ta ra.mata i God, ma ra utul a
gai di valavale ive ta ra kuba
i tamana;
21 ba di tar okole vue, natu i
Parao, a vavina, i vatur vake
ma i vale pa ia upi natuna.
22 Ma di ga tovo Moses ta ra
lavur mangamangana kabi-
nana kai ra tarai Aigipto; ma
i ga dekdek kana lavur tinata
ma kana lavur papalum.
23 Ba i tar to na laun pa
ra ivat na vinvinun na kilak-
ilala i nuk ia ra balana ba na
gire pa ra tara na turana, a
tarai Israel.
24 Ma i gire ba di vakaina
tikai, i vila ung ia, ma i obo
pa ia, ma i doko ra tutana
Aigipto;
25 i nuk ia ba ra tara na
turana dia nunure ba God
i valavalaun diat ma ra li-
mana; ma pa dia motote.
26 Ta ra kubak tana i gire
ta ivut ta diat, dir varngan-
gar, ma i nuk ia ba na va-
maram dir, ma i biti: A ura
tutana, amur turana, dave
amur vakaina amur vargil?
27 Ma nina i vakaina ta-
laina i tulan vue, ma i biti: To
ia i ga vaki u ba kaveve luluai
ma kaveve tena varkurai?
28 U mainge ba una doko
iau, da u tar doko ra te
Aigipto nabung laka?
29 Ma Moses i lop ta go ra
tinata, ma i ki ta ra gunan
Midian, ma i vangala ra ivu
natuna ie, a ura tutana.
30 Ba i ga par ra ivat na vin-
vinun na kilakilala, tika na
angelo i tur pirana ra pupui
ta ra luana Sinai, ta ra biro
na iap ta ra davai.
31 Ba Moses i gire, i kaian
tana, ma i vana maravai tana
upi na gire, ma i valongore ra
nilai ra Luluai, dari:
32 “Iau ra God kai ra
lavur tamam, ma ra God
kai Abaraam, ma kai Isak,
ma kai Iakob.” Ma Moses i
dadadar, ma pa i gire upi ia,
tago i burut.
33 Ma ra Luluai i biti tana:
“Una pala vue ra ura pal a
kaum, tago ra pia u tur tana,
a pia i gomgom.
34 Iau tar gire muka ra
lavur mangamangana i tup
kaugu tarai dia ki Aigipto,
ma iau tar valongore kadia
niriri, ma go iau tar irop, upi
ina valaun diat; una mai, ina
tulue u uro Aigipto.”
35 Moses, nina dia ga vue,
ba dia biti: To ia i ga vaki
u upi ra luluai ma ra tena
varkurai? Ia nam God i ga
tulue ma ra lima i nam ra
angelo i tur pirana ra pui, upi
na luluai ma na tena valaun.
36 Go ra tutana iat i ga lue
vairop diat, ba i ga pait value
ra umana magit na kinaian,
ma ra umana vakilang ara
Aigipto, ma ta ra Ta Meme,
ma ta ra pupui bula, a ivat na
vinvinun na kilakilala.
37 Nina Moses nam i ga
tatike tadav ra tarai Israel
ba: “Ta diat ra umana tura
i vavat God na ben vaarike
tadav avat tika na propet da

iau.”
38 la go i ga ki ta ra kivung
aro ra pui, dir ma ra angelo,
nina dir ga tata me ta ra lu-
ana Sinai, ma i tata bula ma
ra umana taina i dat lualua;
ma i ga vatur vake ra luana
tinata upi na tul tar ia ta dat;
39 ma ra umana tama i dat
lualua dia ole, pa dia ongo
tana, ma dia okole vue kan
diat, ma dia nuk likun mulai
upi Aigipto,
40 ma dia biti tadav Aron:
Una mal pa kada umana god
upi diat a lua ta dat; tago
Moses, nina i ga agure vairop
dat kan ra gunan Aigipto, pa
da nunure ba i dave.
41 Ta nam ra kilala dia ga
mal pa ra nat na bulumakau,
ma dia vartabar tadav go ra
tabataba, ma dia gugu ta ra
papalum na lima i diat.
42 Ma God i vana tapuku,
ma i vungue diat, upi diat a
lotu tadav ra lavur tagul; da
di ga tumu ia ta ra buk kai ra
umana propet:
“Avat ta ra kuba i Israel, ava
ga tul tar ia tagu ra mi-
nat na vavaguai, ma ra
umana tinabar bula,
A ivat na vinvinun na kilaki-
lala ara ra pupui laka?
43 Ma ava ga kapkap ra kuba
i Molok,
Ma ra tagul kai ra god Rem-
pan,
Ma ra umana tabataba ava
ga mal pa diat, upi
avat a lotu tadav diat;
Ma ina kap vue avat uro
pakit
Babilon.”
44 A lavur tama i dat lualua
dia ga vatur vake ra pal na
varveai aro ra pupui, da nina
dir ga tata ma Moses i ga
kure, ba na pait ia, varogop
ma nam ra valavalar i ga
gire.
45 Ma ra lavur tama i dat iat
bula dia ga kap vaolo, ba diat
ma Iosua dia ga olo, ba dia
kale pa nam ra lavur gunan
kai ra umana Tematana, God
i ga li vue diat ta ra mata i ra
lavur tama i dat, ma i tuk tar
ta ra kilala i David,
46 nina God i ga mari ia, ma
i ga lulul ba na pait tika na
kuba i ra God kai Iakob.
47 Ma Solomon i ga pait kana
ta pal.
48 Ma ra Ngala Kakit pa i ki
ta ra palpal di papait diat ma
ra lima i ra tarai; damana ra
propet i ga tatike:
49 “Ra Luluai i biti: A bala na
bakut kaugu kiki,
Ma ra rakarakan a guna-
gunan ra ruarua na
kakigu;
A mangamangana pal ava
avat a pait ia ba
kaugu?
Ba akave ra gunan ina ngo
tana?
50 Vakir laka ra limagu i
ga pait ra lavur magit
parika?”
51 Avat a umana pue ngan-
gar, i tabobo ra bala i va-
vat ma ra talinga i vavat
bula, ava tur bat vatikene ra
Takodo na Tulungen; da ra
lavur tama i vavat dia ga pait
ia, damana avat bula.
52 To ia ta diat a lavur propet
a umana tama i vavat pa dia
ga vakaina diat? Ma dia ga
doko diat, dia ga varveai lua
ta ra vinavana uti kai ra Tena

Takodo; nina ba gori ava tar
vagu pa ia, ma ava tar doka;
53 avat, ava tar vatur vake
ra tinata na varkurai da ra
umana angelo dia ga kure tar
ia, ma pa ava torom tana.

Di tupar Stepano

54 Ba dia valongore go ra
tinata, dia kankan muka, ma
dia varkakaratane ra ngie i
diat tadav ia.
55 Ma ia i buka ma ra
Takodo na Tulungen, ma i
tadarake vatikene ra bakut,
ma i gire ra minamar i God,
ma i gire Iesu bula i tur ta ra
lime tuna God,
56 ma i biti: Iau gire ra
bakut i tapre, ma Natu i ra
tutana i tur ta ra lime tuna
God.
57 Ma dia bor bat ia ma ra
ngala na nilai diat, ma dia
ang bat ra talinga i diat, ma
dia vura vila taun ia,
58 ma dia okole vue kan
ra pia na pal, ma dia tupar
ia; ma ra umana tena var-
vai tana dia vung kapi kadia
umana mal pire ra kau i ra
barmana, a iangina Saul.
59 Ma dia tupar doko
Stepano ba i oraoro, ma i biti:
Luluai Iesu, una vatur vake
ra tulungeagu.
60 Ma i va timtibum, ma i
oro ma ra ngala na nilaina
dari: Luluai, koko una bali
go ra varpiam ta diat. Ba i tar
tatike dari, i va mat.

8

1 Ma Saul i mulaot tana upi
na mat.

Saul i vakadik ra tarai na lotu

Ta nam ra bung a ngala
na milmilikuan i arikai ta-
dav ra lavur ekelesia aro
Ierusalem ma dia vana var-
baiai vurvurbit ta ra gunagu-
nan Iudaia ma Samaria; ma
ra umana apostolo pata.
2 A umana tena variru
dia punang Stepano, ma dia
tangtangie muka.
3 Ma Saul i vakavakaina ra
tarai na ekelesia, ma i rukruk
ta ra lavur pal, ma i al pa
ra tarai ma ra vaden, ma i
varuk diat ta ra pal na banu-
bat.

*Di varvai ma ra bo na var-
vai aro Samaria*

4 Ma diat dia ga varbaiai
dia vanavana vurvurbit ma
ra varvai na tinata.
5 Ma Pilipo i vana ura ra
pia na pal Samaria, ma i
varveai ure Kristo ta diat.
6 Ma ra lavur kor na tarai
ba dia valongore ra tinata
Pilipo i tatike, ma dia gire ra
umana vakilang i papait ia,
dia torom tana ma ra kopono
nuknuk i diat.
7 Tago, a umana tabaran
dia irop kan mangoro nina
dia ga ovai ta diat, ma dia
kukukula mat; ma di valagar
ra mangoro dia kakak ma
diat bula dia kekebau.
8 Ma i ngala ra gugu ta nam
ra pia na pal.
9 Ma tika na tutana abara,
a iangina Simon, lua i aga-
gar ta nam ra pia na pal,
ma i ga vakavakaian ra tarai
Samaria, ma i ve diat ba ia ra
ngala muka;
10 ma ra tarai vakuku ma
ra umana luluai bula, dia
vura kapupi ia, ma dia biti
ure: Go ra tutana ia ra

dekdek kai God, nina di
vatang ia ba ra Ngala.
11 Ma dia kapupi ia,
tago papa amana iat i ga
vakavakaian diat ma kana
lavur papait.
12 Ba dia tar kapupi Pilipo
ma kana varvai ure ra lavur
bo na varvai ure ra varkurai
kai God, ma ure ra iang i Iesu
Kristo, a tarai, ma ra vaden
bula, di baptaiso diat.
13 Ma Simon bula i nurnur,
ma ba di tar baptaisoa, dir
varagur ma Pilipo; ma ba
i gire ra lavur vakilang ma
ra lavur dekdek na papalum
i papait ia, i manga kaian
tana.
14 Ba ra umana apostolo
nina diat, dia ki Ierusalem,
dia valongore ba ra Samaria
bula dia tar kapupi ra tinata
kai God, dia tulue Petero ma
Ioanes tadav diat;
15 ba dir tar vut, dir aring
ure diat upi diat a vatur vake
ra Takodo na Tulungen;
16 tago pa i ti irop boko
taun ta na, di tar baptaiso
diat ta ra iang i ra Luluai
Iesu.
17 Ma dir palagur diat ma
ra lima i dir ma dia vatur
vake ra Takodo na Tulungen
tana.
18 Ba Simon i gire ba ra
ura apostolo dir palagur diat
ma ra lima i dir ika, ma di
tabar diat ma ra Takodo na
Tulungen tana, i kap tar ra
mani ta dir,
19 ma i biti: Amur a tul
tar go ra dekdek tagu, upi
ba ina palagur ta tikai ma
ra limagu, na vatur vake ra
Takodo na Tulungen tana.
20 Ma Petero i biti tana:
Amur ma kaum mani amur
a virua, tago u nuk ia ba una
kul ra vartabar kai God ma
ra mani.
21 Pa kaum ta tiniba ba ta
ngungu ta go ra magit; tago
pa i dovot ra balam ta ra
mata i God.
22 Una nukpuku kan kaum
lavur varpiam, ma una aring
ra Luluai ba na pun vue bar
go ra nuknuk ta ra balam;
23 tago iau gire ba u ki ta ra
magit i mapak muka, ma ta
ra vinivi kai ra varpiam.
24 Ma Simon i tatike bali ia
dari: Amur a aring ra Luluai
ure iau, upi koko ta tikai ta
go ra umana magit, amur tar
vatang ia, na tadav iau.
25 Ba dir tar varvai, ma
dir tar tatike ra tinata kai
ra Luluai, dir talil mulai
Ierusalem, ma dir varvai
vanavana ta ra bo na varvai
ta ra mangoro na pia na pal
Samaria.

Pilipo dir varkuvo ma ra tutana Itiop

26 Ma ra angelo kai ra Lu-
luai i tatike tadav Pilipo dari:
Una tut, ma una vana uro ra
matana taubar tadav ra nga
marama Ierusalem ura Gasa;
a nga ra pupui.
27 Ma i tut, ma i vana ka;
ma dir varkuvo ma ra tutana
Itiop, a ngala na luluai kai
Kandake, a tadar na vavina
pire diat a tarai Itiop; i kure
kana tabarikik par, ma i ga
vana urama Ierusalem upi
na lotu ie;
28 ma go i talil, ma i kiki ra
ul a kiki na vinavana, ma i
lukbuk tai Iesaia ra propet.

29 Ma ra Tulungen i biti
tai Pilipo: Una vana maravai
pirana, ma una mur go ra
kiki na vinavana.
30 Ma Pilipo i vutvut tadav
ia, ma i valongore ba i luk-
buk tai Iesaia ra propet, ma
i tir ia: Dave, u nunure nam
u lukluk ia?
31 Ma i biti: Ina nunure
davatane, ona pa ta i tovo iau
tana? Ma i ting pa Pilipo ba
na koa ma na ki pirana.
32 Ma ra pakana Buk Tabu
i lukluk ia, go dari:
“Di ga ben ia da ra sip tadav
ra vardodoko;
Ma da ra nat na sip i tur mut
pire ra tena varkukut,
Damana ia bula pa i tata;
33 Ba i ga malari pa di ga kure
vadovot pa ia;
To ia na varveai ta ra taraina;
Tago di tak vue kana nilaun
kan ra rakarakan a gu-
nagunan.”
34 Ma ra luluai i biti tai
Pilipo: Iau tir iu, ba ra propet
i tatike ra dari ure to ia? Ure
ia mulai, ba ure ta ra tikai?
35 Ma Pilipo i tata, ma i tur
pa ia ta nam ra pakana Buk
Tabu, ma i varvai. pirana ure
Iesu.
36 Ba dir vanavana na nga,
dir tadav tika na tava, ma
ra luluai i biti: Gire, a tava
go kari, ava i tur bat iau upi
koko da baptaiso iau? [
37 Ma Pilipo i biti: Ona u
nurnur ma ra balam parika, i
tale. Ma i balbali: Iau nurnur
ba Iesu Kristo ia ra Natu i
God.]
38 Ma i kure ba ra kiki na
vinavana na tur uka; ma dir
irop tadav ra tava, dir par,
Pilipo ma ra luluai, ma i bap-
taisoa.
39 Ba dir vana rikai mulai
kan ra tava, a Tulungea i ra
Luluai i tak vue Pilipo; ma
ra ngala na luluai pa i gire
mule, tago i vana ta kana
nga, ma i gugu.
40 Ma di gire tadav Pilipo
aro Asoto; ba i vanavana
alalu, i varvarvai ta ra bo na
varvai ta ra lavur pia na pal
ma i tuk uro Kaisaria.

9

Saul i nukpuku
(Apos 22:6-16; 26:12-18)

1 Ma Saul i vatavatang
boko ra varvaunungai ma ra
vardodoko ure re tarai na
vartovo kai ra Luluai, ma i
vana tadav ra tena tinabar i
lualua,
2 ma i lul pa ra buk tana
tadav diat ta ra umana pal
na lotu kai ra Iudaia aro
Damasko, ba ona na tadav
ta umana ta go ra Nga, ba
ra tarai ba ra vaden bar, na
vi diat, ma na al kapi diat
urama Ierusalem.
3 Ba i vanavana boko, ma
i maravai Damasko, a ngala
na kapa marama ra bakut i
pupua vakaian kikil ia;
4 ma i bura ra pia, ma
i valongore ra nilai tikai i
biti tana: Saul, Saul, dave u
milmilikuane iau?
5 Ma i tir ia ba: Luluai, to ia
u? Ma i biti: Iau Iesu, nina u
milmilikuane;
6 una tut, una olo ta ra pia
na pal, ma da ve u abara ba
ava una pait ia.

7 Ma ra tarai dia varagur me, dia tur mut uka, dia valongore ra nilai tikai, ma pa dia gire ta tikai.

8 Ma Saul i tut mulai mara ra pia, ma ba ra ura kiau na matana dir tapala, i pula ka, ma dia ben ia ma ra limana uro Damasko.

9 Ma i ki ie a utul a bung, i pula, pa i ian ma pa i momo bula.

10 Ma tika na tutana na vartovo i ki Damasko a iangina Anania; ma ra Luluai i biti tana ta ra ririvon dari: Anania! Ma i biti, Luluai, iau go kari.

11 Ma ra Luluai i biti tana: Una tut, una vana tadav ra nga a iangina Takodo, una titir ta ra kuba i Iudas upi Saul, a tutana Taso, tago i araring;

12 ma i tar gire ta ra ririvon a tutana, a iangina Anania, i ruk tadav ia, ma i palagur ia ma ra ura limana upi na nana mulai.

13 Ma Anania i tatike bali ia dari: Luluai, iau ga valavalongore tai ra mangoro ure nam ra tutana, ba i ga manga vakavakaina kaum umana tena gomgom arama Ierusalem;

14 ma ra umana tena tinabar ngalangala dia ga tul tar ia upi na vi nina diat par ati, dia vatang ra iangim.

15 Ma ra Luluai i biti tana: Una vana ka; tago iau tar pilak pa ia upi kaugu tultul, ma na kap ra iangigu pire ra lavur Tematana, ma ra umana king, ma ra tarai Israel bula;

16 ma ina ga ve boko, ba ta aivia ra mangamangana na kairane ure ra iangigu.

17 Ma Anania i vana, ma i ruk na pal, ma i palagur ia ma ra limana, ma i biti: Saul, turagu, a Luluai Iesu, nam i ga tur vakapet pa iu na nga, ba u vanavana uti, i tulue iau upi una nana, ma upi una buka ma ra Takodo na Tulungen.

18 Ma ra magit da ra vulegi, i bura vuavuai kan ra ura kiau na matana, ma i nana mulai, ma i tur ma di baptaisoa;

19 ma i ian, ma i patuan tana.

Saul i varvai aro Damasko

Ma ta ra umana bung i ki pire ra tarai na vartovo aro Damasko.

20 Ma i varveai vuavuai ta ra pal na lotu ure Iesu, ba ia ra Natu i God.

21 Ma diat par dia valongore, dia kaian tana, ma dia biti: Go laka nina i ga ubuubu diat aro Ierusalem nina dia vatavatang go ra iang, ma i ga vana uti bula upi na vi diat, ma na al kapi diat tadav ra umana tena tinabar ngalangala?

22 Ma Saul i patuan vanavana, ma i vapurpuruan ra umana Iudaia dia ki aro Damasko, tago i varvai ure Iesu, ba ia tuna ra Kristo.

23 Ba i tar par mangoro na bung, a Iudaia dia varpit ba diat a doka.

24 Ma Saul i matote pa kadia varpit. Ma dia balabalaure ra umana mataniolo ra keake ma ra marum bula, upi diat a doka.

25 Ma kana tarai na
vartovo dia agur pa ia ra
marum, ma dia valure vaba
ia marama ra ul a liplip ta ra
rat.

Saul i ki Ierusalem

26 Ba i tar pot aro
Ierusalem, i nuk ia ba na ki
pire ra tarai na vartovo, ma
diat par dia burutue ke, tago
pa dia kapupi ia ba ia bula ra
tutana na vartovo.
27 Ma Banaba i ben pa ia,
ma i agure tadav ra umana
apostolo, ma i ve diat ba i ga
tar gire ra Luluai na nga, ma
dir ga tata me, ma ba i ga
ki Damasko i ga varvarveai
vuavuai ta ra iang i Iesu.
28 Ma i ki pire diat,
ma i vana vurvurbit aro
Ierusalem, ma i varveai
vuavuai ta ra iang i Iesu;
29 dia tatata, ma dia vartoto
bula ma ra tarai Elenas; ma
dia mainge upi diat a doka.
30 Ba ra tarai na ekelesia
dia nunure, dia tule kap ia
ura Kaisaria, ma dia tulue
uro Taso.
31 Damana ra ekelesia ta
ra gunagunan par Iudaia ma
Galilaia ma Samaria i ki na
malmal ika, ma i patuan
vanavana; ma tago dia ru ra
Luluai ma dia varmaram ta
ra Takodo na Tulungen, dia
pepeal.

Petero i ki aro Lida ma Iope

32 Ba Petero i vana ta ra gu-
nagunan par, i vana ura bula
pire ra tarai na lotu Lida.
33 Ma abara i gire tadav
tika na tutana, a iangina
Ainea, i tar va lavutul na
kilala ta kana vava, tago i
kakak.
34 Ma Petero i biti tana:
Ainea, Iesu Kristo i valagar
pa u; una tut, ma una mal
pa kaum vava. Ma i tut lulut
papa.
35 Ma diat par dia ki Lida
ma Sarona, dia gire, ma dia
nukpuku tadav ra Luluai.
36 Tika na vavina na var-
tovo i ki Iope, a iangina
Tabita, di vatang ia bula ba
Dokas, go ra vavina mangoro
na bo na papalum i pait ia,
ma a tena vartabar bula.
37 Ta nam ra kilala i mait
pa, ma i mat; ba di tar
vagumu ia, di vadiop ia na
pal liu.
38 Lida i maravai Iope, ma
ba ra tarai na vartovo dia va-
longore ba Petero i ki abara,
dia tulue ra ura tutana tadav
ia, ma dia ting pa ia dari: Una
lulut tadav avet.
39 Ma Petero i tut ma di-
tal varagur. Ba i tar pot,
dia agure na pal liu, ma ra
lavur ua na vavina par dia
tur pirana, dia tangi ma dia
ve tar ra umana kolot, ma ra
umana mal, Dokas i ga ingit
pa ia, ba i laun boko pire diat.
40 Petero i tul vairop diat,
ma i va timtibum, i araring,
ma i lingan upi ra minat, ma
i biti: Tabita, una tut. Ma
ra ura kiau na matana i kapa
mulai, ma ba i gire Petero, i
ki tur.
41 Ma Petero i tul tar ra
limana tana, ma i vatut ia;
ma i oro pa ra tarai na lotu
ma ra lavur ua na vavina ma
i tul tar ia ta diat a launa.
42 Go i po aro Iope parika,
ma mangoro dia nurnur ta ra

Luluai tana.
43 Mangoro na bung Petero
i ki Iope pire Simon, a tena
malmal pal a bulumakau.

10

Petero ma Konelio

1 Tika na tutana i ki
Kaisaria, a iangina Konelio,
a luluai kai ra loko na tarai
na vinarubu, di vatang ia ba
ra loko Italia,
2 a tena lotu, ma i ru God,
ma diat par bula dia ki ra
kubana, ma mangoro kana
vartabar tadav ra tarai, ma i
vavala araring God.
3 Ma ba i da ra utul a
pakana bung na ravian, i gire
ra angelo kai God ta ra ni-
nana i ruk tadav ia, ma i biti:
Konelio!
4 Ma Konelio i bobobe,
ma i burburut, ma i tir ia
ba: Luluai, i dave? Ma
i biti: Kaum lavur niaring,
ma kaum lavur vartabar dia
vana urama, ma dia tur na
aim ta ra mata i God.
5 Ma go una tulue ra ura
tutana ura Iope, upi dir a
agur pa Simon, nina ba ra
iangina bula Petero,
6 i ki pire Simon, a tena
malmal pal a bulumakau, a
kubana ara ra valian.
7 Ba ra angelo i tar tatike
dari tana, i vana mulai. Ma
Konelio i oro pa ra ura tul-
tul ta ra kubana, ma tika na
tena variru ta diat a tarai
na vinarubu, dia toratorom
vatikai tana;
8 ma i ve dital ta go ra lavur
magit, ma i tulue dital ura
Iope.
9 Ta ra bung namur ba dital
vanavana, ma ba dital mara-
vai ta ra pia na pal, Petero i
vana urama ra ul a pal, upi
na araring, ta ra keke tur,
10 ma i mulmulum, i
mainge upi na ian; ma ba
di vaninare ana magit, i
ririvon;
11 i gire ra bakut i tapre, ma
tika na mangamangana da ra
ngala na mal di kubue vake
ra ivat na nguna,
12 ma mangoro na manga-
mangana leing tana, ta
umana a ivat na kak i diat,
ta ra umana dia kakakao ra
pia, ma ra umana beo bula
dia purpururung liuliu.
13 Ma ra nilai tikai i tadav
ia dari: Petero, una tut, una
dodoko, ma una ian.
14 Ma Petero i biti: Luluai,
pata, pa iau ga en ta magit
vakuku, ba ra duruna.
15 Ma ra nilaina i tadav
ia mulai dari: Nina ba God
i ga vagomgom ia, koko
una vatang ia ba ra magit
vakuku.
16 Ma di vautul a pait ia, ma
di al lulut pa ia mulai urama
ra bala na bakut.
17 Ba i purpuruan boko ra
nuknuk i Petero upi ra kuku-
rai go ra ninana, ra utul a
tutana, Konelio i ga tulue di-
tal, dital ga titir upi ra kuba
i Simon, ma dital tur pire ra
mataniolo.
18 Ma dital oraoro, ma dital
titir ba Simon, nina ba ra
iangina bula Petero, i ki ati.
19 Ba Petero i nuknuk boko
ta ra ninana, a Tulungen i
biti tana dari: Una gire ra
utul a tutana, dital nuk up u.

20 Una tut, ma una irop,
una nurnur, avat a varagur,
tago iau ga tulue dital uti.
21 Petero i irop tadav dital
ma i biti: Gire, iau go nina ba
amutal nuk upi ia; ta ra ava
amutal ga vana uti?
22 Dital biti: Konelio, a lu-
luai, a tena takodo, i ruru
God ma ra tarai par Iudaia
dia varvai tana ba ra bo na
tutana: God i ga tulue kana
gomgom na angelo tadav ia,
ma i ga ve kapi ia ba na
tulue amital tadav u ta go ra
pal, upi na valongore kaum
ta tinata.
23 Ma i ben dital na pal upi
dital a ki papa.

Ba i ga ningene i tut pa ma
dia vana, ma dia varagur ma
ta umana ekelesia Iope.
24 Ma ta ra bung mulai dia
olo Kaisaria. Ma Konelio i
ga ting varurue ra lavur niu-
runa, ma ra lavur talaina, ma
go dia kiki ung pa ia.
25 Ba Petero i ruk, dir
varkuvo ma Konelio, ma
Konelio i va timtibum pire ra
ura kauna, upi na lotu tadav
ia.
26 Ma Petero i vatut pa ia
mulai, ma i biti: Una tur, iau
bula a tutana ka.
27 Ba dir tata vanavana, i
ruk tadav mangoro dia ki
varurung,
28 ma i biti ta diat dari:
Ava nunure muka, ba pa i
takodo, ba ra tutana Iudaia
na ki pire ta tikai ta ra enana
vuna gunan, ba na ruk tadav
ia; ma go God i tar vateten
iau, ba pa i ko pi ina vatang
ta tikai ba ra tutana vakuku,
ba ra duruna;
29 ba di ga vartuluai upi iau
pa iau ga ol, iau vana ka uti.
Ma go iau tir avat, ba ta ra
ava ava ga vartuluai upi iau?
30 Ma Konelio i biti: A ivat
na bung i taun ia ba iau lotu
na niaring ta ra kuba gu ta
ra utul a pakana bung na
ravian, ma i tuk tar ta ra
pakana bung dari; ma ra tu-
tana. i bagabagele kana mal,
i tur piragu,
31 ma i biti: Konelio, di ga
valongore kaum niaring, ma
kaum lavur vartabar dia tur
na aim ta ra mata i God.
32 Una vartulai ura Iope,
ma da vila pa Simon uti pi-
ram, a iangina bula ba Pe-
tero, i ki ta ra kuba i Simon
ara ra valian, a tena malmal
pal a bulumakau.
33 Ma iau ga tulue vuavue
dital piram, ma i ti boina go
u tar pot. Avet par go kari
ta ra mata i God, upi avet a
valongore ra tinata par ba ra
Luluai i ga ve u tana.

Petero i varvai

34 Ma Petero i biti: Iau gire
ba a dovotina, God i mainge
ra umana vuna tarai parika;
35 i mainge diat ta ra lavur
vuna gunan parika ba dia ru
ia, ma dia pait ra mangaman-
gana takodo.
36 I ga tulue ra tinata tadav
ra tarai Israel, ma ra bo na
varvai ure ra malmal tai Iesu
Kristo; ia ra Luluai kadat
parika;
37 ma avat bula, ava tar
nunure nam ra tinata, di ga
varvai tana ta ra gunagunan
par Iudaia vanavana, di ga
tur pa ia arama Galilaia, ba

i ga par nam ra baptaiso,
Ioanes i ga varvai tana;
38 ba Iesu, a te Nasaret,
God i ga tap ia ma ra Takodo
na Tulungen, ma ra dekdek;
i vanavana vurvurbit, ma i
papait ra boina, ma i valagar
pa diat, ba ra umana tabaran
dia ovai ta diat, tago dir ma
God.
39 Ma avet a umana tena
varvai ta ra magit par i ga pa-
pait ia ta ra gunagunan kai ra
Iudaia, ma arama Ierusalem
bula; ia nam di ga doka, ba di
ga al vatokobe ta ra davai.
40 Ma God i ga vatut pa
mule, ta ra vautuluna bung,
ma i tul tar ia upi na po rikai,
41 vakir tadav ra tarai par,
ia kaka tadav ra umana tena
varvai ka, ba God i ga pilak
value pa diat, ta vevet iat, ma
ave ga ian ma ave ga momo
me, ba i tar laun mulai kan
ra minat.
42 Ma i ga tulue avet, ba
avet a varveai tana tadav ra
tarai, ba ia go God i ga tibe tar
ia upi ia ra Tena Varkurai kai
ra lavur launa ma ra lavur
minat bula.
43 Ma ra lavur propet par
dia varveai tana, ba ia nam i
nurnur ta go ra iang, da pun
vue kana lavur varpiam.

A Takodo na Tulungen i irop taun ra umana Tematana

44 Ba Petero i tatike boko
go ra tinata, a Takodo na
Tulungen i irop taun diat, dia
valavalongore ra tinata.
45 Ma ra umana tena
nurnur ta diat a umana
pokakikil, nina diat dia
ga varagur ma Petero, dia
kaian, tago di lingire ra
vartabar na Takodo na
Tulungen taun diat ra lavur
Tematana bula.
46 Tago dia valongore diat,
dia vatang ra lavur enana
tinata, ma dia pite pa God.
47 Ma Petero i biti ba: To
ia ra tutana ba na tigal bat
ra tava ta go diat, upi koko
da baptaiso diat, ba dia tar
vatur vake ra Takodo na Tu-
lungen varogop dat?
48 Ma i vartul ba da bap-
taiso diat ta ra iang i Iesu
Kristo. Ma dia ting pa ia ba
na ki ka boko pire diat.

11

Petero i ve mal ra tarai na ekelesia arama Ierusalem

1 A umana apostolo ma ra
tarai na ekelesia dia ki Iu-
daia, dia valongore ba ra
umana Tematana bula dia
tar vatur vake ra tinata kai
God.
2 Ma ba Petero i vana
urama Ierusalem, a umana
pokakikil dia vartoto me,
3 dia biti: U tar ruk tadav
ra tarai pa dia pokakikil, ma
ava ga ian varurung.
4 Ma Petero i tur pa ia, ma
i ve mal diat dari:
5 Ba iau ga ki ta ra pia na
pal Iope, iau araring, ma iau
gire ra ninana, ma iau gire
tika na magit tana da ra ngir
na mal di kubu vake ra ivat
na nguna, ma di valure vaba
ia marama ra bakut tadav
iau;
6 ba iau bobobe, ma iau
nununuk tana, ma iau gire
ra umana leing tana ba dia
tur ra pia, ta umana a ivat na
kak i diat, ta ra umana dia

kakakao, ma ra lavur beo dia
vana liu bula,
7 ma iau valongore bula
ra nilai tikai i biti tagu dari:
Petero, una tut, una dodoko
ma una ian.
8 Ma iau ga biti: Luluai,
pata, pa iau ga en boko ta
magit vakuku ba ra duruna.
9 Ma ra nilaina mulai
marama ra bala na bakut
i biti: Nam ba God i ga
dalu vagomgom ia, koko una
vatang ia ba a magit vakuku.
10 Ma di ga vautul a pait ia,
ma di ga al pa ia mulai urama
ra bala na bakut.
11 Ma ra utul a tutana, di ga
tulue dital marama Kaisaria
tadav iau, dital ga tur muka
pire ra pal ave ki tana.
12 Ma ra Tulungen i tul tar
iau, ba koko ina anan, ba
avet a varagur uka. Ma go
ra laptikai na ekelesia ave ga
varagur, ma ave ga ruk ta ra
kuba i nam ra tutana;
13 ma i ga ve avet, ba i
ga gire ra angelo i tur ra
kubana, ma i biti: Una var-
tuluai ura Iope, da agur pa
Simon, nina ba ra iangina
bula Petero:
14 na tatike ta tinata tam,
ba avat ma ra umana niu-
rum, avat a laun tana.
15 Ba iau tata tavuna, ra
Takodo na Tulungen i irop
taun diat, da ta dat ta ra
vunapaina.
16 Ma iau ga nuk pa nam
ra tinata kai ra Luluai, ba i
ga biti: A dovotina, Ioanes
i ga baptaiso ma ra tava ka,
ma da baptaiso avat ma ra
Takodo nu Tulungen.
17 Ba God i tar tul tar ta diat
ra vartabar da nam i ga tul
tar ia ta dat, ba da ga nurnur
ta ra Luluai Iesu Kristo, to ia
iau, ba ina tur bat God?
18 Ba dia valongore go ra
tinata, dia ki mut uka, ma
dia pite pa God, ma dia tatike
dari: God i tar tul tar ra
nukpuku upi ra nilaun tadav
ra lavur Tematana bula.

Ra tarai na ekelesia aro Antiokia

19 Diat dia ga vana varbaiai
vurvurbit ta ra manga-
mangana varvakadik ure
Stepano, dia vana vailik
uro Poinike ma Kipro, ma
Antiokia, ma dia varve ra
tinata tadav diat ika ra
Iudaia.
20 Ma ta umana ta diat a
tarai Kipro ma Kirene, ba dia
pot arama Antiokia, dia tata
tadap ra tarai Elenas bula;
dia varveai ta ra Luluai Iesu.
21 Ma ra lima i ra Luluai
i maravut diat, ma mangoro
dia nurnur, ma dia vana
tapuku tadav ra Luluai.
22 Ma ra ekelesia Ierusalem
dia valongore ra varveai ure
diat, ma dia tulue Banaba
urama Antiokia;
23 ba i tar vut, ma i tar gire
ra varmari kai God, i gugu
tana; ma i vargat diat par ba
diat a kakari tadav ra Luluai
ma ra padikat na ninunuk ta
ra bala i diat,
24 tago ia ra bo na tutana,
ma i buka ma ra Takodo na
Tulungen ma ra nurnur; ma
mangoro na tarai dia agil ra
Luluai.
25 Ma i vana pa Taso, i tikan
upi Saul;
26 ba i tar gire tadav ia, i
agur pa ia ura Antiokia. Ma

dia kiki varurung ma ra ekelesia abara, tika na kidoloina kilala, ma dir tovo mangoro na tarai; ma arama Antiokia di ga vatang value ra tarai na vartovo ba a umana Te Kristo.
27 Ta nam ra kilala, ta umana propet dia ga vana ba Antiokia marama Ierusalem.
28 Tikai, a iangina Agabo, i tur ma i vaarike ta ra Tulungen, ba ra ngala na mulmulum na monong ra rakarakan a gunagunan parika; ma i tar damana ta ra kilala i Klaudio.
29 Ma ra tarai na vartovo dia kure ba diat par tikatikai, varogop ma kadia vuvuvung na tabarikik, diat a tulue ra vartabar tadav ra lavur ekelesia Iudaia;
30 ma dia tulue muka; Banaba dir ma Saul, dir kap ia tadav ra umana patuana.

12

Ta umana varmonong mulai

1 Ta nam ra kilala Erodes, a king, i tulue ra limana upi na ubu ta umana ekelesia.
2 I doko pa Iakobo, tura i Ioanes, ma ra pakat.
3 Ba i gire ba ra Iudaia dia gugu tana, i nuk ia ba na kinim bula Petero. Nam ra kilala a kilala na gem ba pa i leven.
4 Ba i tar kinim pa ia, i varuk ia ta ra pal na banubat, ma i tul tar ia tai ra ivat na ivaivat na tutana na vinarubu upi diat a balabalaure, ma i mainge upi na ben vaarike tadav ra tarai, ona na par ra lukara na bolo lake.
5 Damana di ga banubat Petero ta ra pal na banubat; ma ra umana ekelesia par dia aring muka God ure.

Ra Luluai valaun Petero kan ra lima i Erodes

6 Ta nam ra marum, ba Erodes i to na ben vaarike, Petero i va livuan ta ra ivu tena vinarubu, ma di ga vi ia ma ra ivu vinau na palariam, ma ra umana monamono dia tur pire ra banbanu, dia balaure ra pal.
7 Ma gire, ra angelo kai ra Luluai i tur pirana, ma ra kapa i pupua na pal; ma i par ra palavirvir i Petero, ma i vangun ia, ma i biti: Una tut lulut. Ma ra ura vinau na palariam dir bura ka kan ra ura limana.
8 Ma ra angelo i biti mulai tana: Una vi pit, ma una kubu ra ura pal a kaum. Ma i pait ia. Ma i biti mulai tana: Una ule tar kaum olovoi, ma una mur iau.
9 Ma i irop, ma i mur ia; ma pa i nunure, ba ra dovotina go ra angelo i pait ia, i nuk ia, ba i ririvone ke.
10 Ba dir tar pakit ra ivu turtur na monamono, dir tadav ra banbanu na palariam, aina di irairop tana ta ra pia na pal, ma i tapapa ka ta dir, ma dir irop, ma dir vana alalu tai tika na nga; ma ra angelo i vana vuavuai kan ia.
11 Ba Petero i minana mulai, i biti: Go iau nunure muka ba ra Luluai i tar tulue kana angelo, ma i tar valaun iau kan ra lima i Erodes, ma kan ra lavur nuknuk i ra tarai Iudaia bula.

12 Ba i tar nununuk, i pot
tadav ra kuba i Maria, na i
Ioanes, nina ba ra iangina
bula Marko, ma mangoro dia
kiki varurung abara, ma dia
araring ure.
13 Ba i pidil ra banbanu na
mataniolo, a tultul na vav-
ina, a iangina Rodi, i vila ung
upi na valongor.
14 Ba i valongore ilam ra
nilai Petero, i gugu, ma pa i
papa ra banbanu, i vila ruk
mulai, ma i varveai ba Petero
go i tur pire ra banbanu.
15 Ma dia biti tana: U pa-
paua ka. Ma i bitbiti varvo ba
ra dovotina iat. Ma dia biti
ba: Go kana angelo bar.
16 Ma Petero i pipipidil
boko, ma ba dia papa, dia
gire muka, ma dia kaian
tana.
17 Ma i taun bat diat ma ra
limana, upi diat a ki mut uka,
ma i ve diat, ba ra Luluai i tar
ben vairop ia kan ra pal na
banubat. Ma i biti: Avat a ve
Iakobo ma ra lavur ekelesia
ta go ra magit. Ma i vana kan
diat upi ta ra gunan.
18 Ba ra malana, a umana
tena vinarubu dia varvareo
muka upi Petero, ba akave?
19 Ba Erodes i tikan upi ia,
ma i mama gire tadav ia, i tir
ra umana monamono tana,
ma i vartuluai upi da doko
diat. Ma i vana marama Iu-
daia ura Kaisaria, ma i ki ie.

Erodes i mat

20 Ma i kulot muka ure
ra tarai Tiro ma Sidon; ma
ba dia tar varmaram lua ma
Blasto, ra tena balabalaure
pal kai ra king, dia vana ta-
dav ia ma ra kopono nuknuk
i diat, ma dia varting upi ra
malmal, tago dia bungbung
pa ra adia magit ta ra guna-
gunan kai ra king.
21 Ma ta ra bung ba di ga
kubu ia, Erodes i mong muka
ma ra lavur mal na king, ma
i ki ta ra kiki na king, ma i
tatata ta diat.
22 Ma ra tarai dia oraoro,
dia biti: Go ra nilai tika na
god, ma vakir tai ta tutana.
23 Ma ra angelo kai ra Lu-
luai i ubu vuavue pa ia, tago
pa i pite pa God; ma ra
umana kariuriu dia enen ia
ma i vungue ra tulungeana.
24 Ma ra tinata kai God i
tavua, ma i pepeal muka.
25 Ma ba i ga par kadir pa-
palum, Banaba ma Saul dir
talil marama Ierusalem, dital
varagur pa ma Ioanes, nina
ba ra iangina bula Marko.

13

*Di pilak pa Saul ma Ban-
aba*

1 A umana propet ma a
umana tena vartovo ta ra
ekelesia Antiokia, a iang i
diat Banaba, ma Simeon
(a iangina bula Niger), ma
Lukio, ra te Kirene, ma
Manaen, ia di ga kukutu pa
ia upi dir turana ma Erodes
ra luluai, ma Saul.
2 Ba dia lolotu tadav ra
Luluai, ma dia vevavevel, a
Takodo na Tulungen i biti:
Avat a tibe pilak tar Banaba
ma Saul tagu upi nam ra pa-
palum, nina iau ga pilak pa
dir ure.
3 Ma ba dia tar vevel,
ma ba dia tar araring, dia
palagur dir ma ra lima i diat,
ma dia tul vue dir.

Aro Kipro

4 Ma go dir, ba ra Takodo
na Tulungen i tulue dir, dir
vana ura Seliokia, ma dir ki
ra parau uro Kipro.
5 Ba dir ki Salami, dir
varveai ta ra tinata kai God
ta ra umana pal na lotu kai ra
Iudaia; ma dital varagur ma
Ioanes, kadir tultul.
6 Ma dital vana vurvur-
bit ta nam ra ta kikil mutu,
ma i tuk uro Papo, ma dia
varkuvo ma tika na tena aga-
gar, a propet vavaongo, a
tutana Iudaia, a iangina Bar-
Iesu;
7 dir ki ma ra ra luluai Ser-
gio Paulo, a tena kabinana.
Ma go i ting pa Banaba ma
Saul pirana, ma i mainge upi
na valongore ra tinata kai
God.
8 Ma Elima, ra tena agagar,
(ia ra kukurai ra iangina), i
tur bat dir, ma i mainge upi
na tigal pukue vue ra luluai
kan ra nurnur.
9 Ma Saul, di vatang ia bula
Paulo, i buka ma ra Takodo
na Tulungen, ma i bobobe,
10 ma i biti: U, u ti buka
ma ra vaongo ma ra lavur
varpiam, u natu i Satan, u a
ebar kai ra lavur takodo na
nga kai ra Luluai, dave pa
una ngo boko?
11 Gori ra lima i ra Luluai
na ub u, una pula, tika na
kilala pa una gire ra matana
keake. Ma ra gavul ma ra
bobotoi i vana rikai pirana
ma i vana vurvurbit, i tikan
upi ta tikai, ba na ben pa ia
ma ra limana.
12 Ma ra luluai ba i gire go,
di tar pait ia, i nurnur, ma i
kaian muka ta ra vartovo kai
ra Luluai.

Aro Antiokia Pisidia

13 Paulo ma diat, dia
varagur me mara Papo, dia
ki ra parau, ma dia vana
urama Perge, aro Pampilia;
ma Ioanes i vana kan dir, ma
i talil Ierusalem.
14 Ma dir pakit Perge, ma
dir vut Antiokia Pisidia; ta ra
Bung Sabat dir ruk na pal na
lotu, ma dir ki ra pia.
15 Ba di tar luk ra tinata
na varkurai ma ra buk kai
ra umana propet, a umana
luluai na pal na lotu dia var-
tuluai tadav dir dari: A ura
tura i vevet, ona kamumur ta
tinata pi amur a ve tar ia tai
ra tarai, amur a tata ka.
16 Paulo i tur, ma i tataun
diat ma ra limana, ma i biti.

A tarai Israel, ma avat
bula, ava ru God, avat a va-
longore.
17 A God kai go ra tarai
Israel i ga pilak pa ra lavur
tama i dat, ma i ga vaki
vaarike ra tarai ba dia ki
ra gunan Aigipto, ma i ben
vairop diat ma ra dekdek na
limana.
18 Ma ra ivat na vinvinun
na kilakilala i ga nur vue
kadia lavur mangamangana
ta ra pupui.
19 Ma ba i tar ubu vue lavu-
rua na vuna gunan Kanaan,
i tul tar. ra gunan ta diat ba
kadiat ika, a ivat na marmar
ma a ilima na vinvinun na
kilakilala;
20 ba i par go ra magit i tibe
tar ra umana tena varkurai
ta diat, ma i tuk tai Samuel ra
propet.

21 Namur dia titir upi ra
king, ma God i ga tibe tar
Saul, natu i Kis, ta diat, a
tutana ta ra vuna tarai Beni-
amin, upi na kure diat a ivat
na vinun na kilakilala.
22 Ba i tar okole vue, i
vatur vaarike David upi ka-
dia king; ma i ga tatike ure
dari: Go iau na tadav David,
natu i Iese, a tutana. i varo-
gop ma ra nuknukigu, ma
na pait vapar ra magit iau
mainge.
23 Ta diat ra umana bul
mur ta go ra tutana, God i
ga tul vaarike Iesu, ra Tena
Valaun tadav Israel, da kana
tinata na varvatading;
24 ba Ioanes i tar lua ma
ra varvai ure ra baptaiso na
nukpuku pire ra tarai Israel
par ba pa i ti pot boko.
25 Ba Ioanes i papait kana
tiniba, i tatike: Ava biti ba iau
to ia? Vakir iau nam. Tikai
i murmur iau, ma pa iau ko
upi ina pala vue ra ura pal a
kauna.
26 A tara na turagu, a
umana bul mur tai Abaraam,
ma avat bula ava ru God,
di ga tulue go ra tinata na
varvalaun tadav dat.
27 Tago diat dia ki
Ierusalem ma kadia umana
luluai, pa dia ga nunure, ma
pa dia ga nunure bula ra
nilai nam ra umana propet
dia lukluk ia ta ra bungbung
Sabat par, dia ga pait ot pa ia
ka, ba dia ga kure vakaina.
28 Pa dia ga tir tadav ta
vuna ba na virua tana; dia ga
lulul uka Pilato ba na tul tar
ia upi da doka.
29 Ba dia tar pait ot pa ra
lavur tinata di ga tumu ia
ure, dia pala vairop pa ia
mulai kan ra davai, ma dia
vadiop ia ta ra babang na
minat.
30 Ma God i ga vatut pa ia
mulai kan ra minat,
31 ma diat dia ga varagur
me maro Galilaia urama
Ierusalem, dia ga giragire ra
bungbung, ma go dia varvai
tana pire ra tarai.
32 Ma ave kap ra bo na var-
vai tadav avat ure ra tinata
na vamading tadav ra lavur
tama i dat,
33 ba God i ga pait ot pa
ia tadav dat ra umana natu
i diat ba i ga vatut pa mule
Iesu, da di ga tumu ia bula
ta ra vauruana kakailai dari:
“U a Natugu, gori iau tar van-
gala u.”
34 Ma ure nam, ba di ga
vatut pa ia mulai kan ra mi-
nat, ma ba pa na talil mulai
tadav ra mareng, i ga tatike
dari: “Ina tabar iu ma ra
umana gomgom na magit i
dovot kai David.”
35 Tago i tatike tai ta ra tika
na kakailai dari: “Pa una tul
tar kaum Gomgomuna upi
na gire ra mareng.”
36 Ma David, ba i go ongo ta
ra nuknuk i God ta kana taun
tarai, i va mat, ma di vadiop
ia pire ra lavur tamana, ma i
ga mareng;
37 ma nina ba God i ga
vatur ia, pa i ga mareng.
38 A tara na turagu, avat
a matoto ba di varveai ta
vavat ure ra punpun vue ai
ra lavur varpiam ta go ra
tutana;
39 ma ta nina iat, go diat
par dia nurnur, da valan-
galanga diat kan ra magit

parika; nina ba ra tinata na
varkurai kai Moses i mama
valangalanga diat kan ia.
40 Avat a balaure avat ta
nam ba ra umana propet
dia ga varvai tana, ba na
monong avat, dari:
41 “Avat a umana tena varku-
lumai avat a gire, ma
avat a kaian, avat a
panie;
Tika na papalum iau pait ia
ta kavava kilala,
A papalum ba pa avat a ka-
pupi ia ona tikai na ve
avat i tana.”
42 Ba dia irop vanavana,
dia ting pa ia upi na varve
mule diat ta nam ra tinata ta
ra Bung Sabat namur.
43 Ba ra tarai dia vana var-
baiai kan ra pal na lotu, man-
goro na Iudaia ma diat dia
lotu da ra mangamangana
Iudaia, dia mur Paulo ma
Banaba; ma dir tata ta diat,
ma dir vargat diat, ba diat a
mur vatikene ra varmari kai
God.
44 Ta ra Bung Sabat mulai,
i maravai ba diat par ta nam
ra pia na pal, dia ki varu-
rung, upi diat a valongore ra
tinata kai God.
45 Ba ra Iudaia dia gire ra
kor na tarai, i puruai ra bala
i diat, ma dia buka ma ra
kankan, ma dia pue vue ra
tinata par ba Paulo i tatike,
ma dia varvul.
46 Ma Paulo ma Banaba dir
tatata kapa, ma dir biti: I
kat ba di tar tatike ra tinata
kai God tadav avat lua. Ma
tago ava okole vue kan avat,
ma ava kure ba pa na topa
avat ra nilaun ba pa na mutu,
ave tur tapuku upi ra lavur
Tematana.
47 Tago ra Luluai, i ga tulue
avet dari:
“Iau ga vaki u upi ra kapa
kadiat ra lavur Tem-
atana,
Upi u a varvalaun tadav diat
ta ra langlangun na
rakarakan a gunagu-
nan.”
48 Ba ra umana Tematana
dia valongore dari, dia gugu,
ma dia pite pa ra tinata kai
God; ma diat di ga kure tar
diat upi ra nilaun ba pa na
mutu, dia nurnur.
49 Ma ra tinata kai ra Lu-
luai i vana uraure ta ra guna-
gunan par.
50 A Iudaia dia ununue ra
vaden dia ru God ma dia
uviana bula, ma ra umana
luluai ta nam ra pia na pal,
upi diat a vangala ra milmi-
likuan ure Paulo ma Banaba,
ma dia korot vue dir kan ka-
dia umana langun.
51 Ma dir timar vue ra to-
bon kan ra kau i dir tadav
diat, ma dir vana uro Iko-
nion.
52 Ma ra lavur tarai na var-
tovo dia buka ma ra gugu ma
ra Takodo na Tulungen.

14

Aro Ikonion

1 Ma dir ruk ta ra pal na
lotu kai ra Iudaia aro Iko-
nion, ma dir varvai; ma ra
kor na tarai, a Iudaia ma ra
Elenas bula, dia nurnur.
2 Nam ra lavur Iudaia pa
dia ongo, dia vakankan ra
bala i ra lavur Tematana, ma
dia vangangal tar diat ure ra
lavur ekelesia.

3 Ma dir ki vavuan boko
abara, ma dir tatata kapa ta
ra Luluai, ma i varvai dovot
ta ra tinata kai kana varmari,
ba i tul tar ra umana vaki-
lang, ma ra umana magit na
kakaian, upi ra lima i dir na
pait ia.
4 A tarai ta nam ra pia
na pal dia tur varbaiai, ta
umana pire ra Iudaia, ma
ta ra umana pire ra umana
apostolo.
5 Ba ra Iudaia ma ra lavur
Tematana ma kadia umana
luluai, dia papait na tut na
vinarubu ure diat, ma upi
diat a tupar diat bula,
6 dia matoto pa tana, ma
dia lop ta ra umana pia na
pal Likaonia, ma Listra, ma
Derbe, ma ra gunagunan dia
tur maravai;
7 ma dia varvai ma ra bo na
varvai ta diat.

Aro Listra ma Derbe

8 Tika na tutana i ki Listra,
a ura kauna dir ga mat, di ga
kava ma ra kekebau, ma pa i
ga vanavana boko.
9 I valongore Paulo i var-
vai, ma Paulo i bobobe, i gire
ba i nurnur upi da valagar ia,
10 ma i manga biti dari:
Una tur kodo ma ra ura
kaum. Ma i pil tur ma i
vanavana.
11 Ba ra kor na tarai dia
gire nam Paulo i tar pait ia,
dia manga tata ma ra tinata
Likaonia ba: A umana god
dia tar irop tadav dat, varo-
gop ma ra tarai.
12 Ma dia vatang tar Ban-
aba ba Iupiter ma Paulo ba
Erme, tago ia ra lup tinata.
13 Ma ra tena tinabar kai
Iupiter, nina kana pal na
vartabar i tur na papar ta
nam ra pia na pal, i agure
ra umana bulumakau, ma i
kap ra umana vipuar pire
ra ura mataniolo, upi diat a
vartabar.
14 Ba dir a ura apostolo,
Banaba ma Paulo dir valon-
gore, dir rada kadir umana
mal, ma dir pil rikai livuan ta
ra kor na tarai ma dir manga
biti dari:
15 Avat a tarai, ava pait go
ra lavur magit dave? Amir
bula a ura tutana ka, ma
tikai ka ra maukua i dat
parika, amir kap uka ra bo
na varveai tadav avat, upi
avat a vana kan go ra lavur
mangamangana vakuku ta-
dav ra God i laun, nina i ga
vaki ra lavur bakut, ma ra
rakarakan a gunagunan, ma
ra ta, ma ra magit parika i ki
ta dital;
16 i ga nur vue ra lavur
vuna gunan ta ra lavur taun
tarai lua, ba diat a murmur
kadia lavur mangamangana
iat.
17 Ma ra varvai ure mule i
ga tur vatikai ta kana lavur
bo na papalum, ma tago i
ga tabatabar avat ma ra bata
marama ra bakut, ma ra
umana e na vunuai, ma i ga
vabuka ra bala i vavat ma
ra magit na nian ma ra gugu
bula.
18 Go ra tinata i ling na tur
bat diat ta ra vartabar ta dir.
19 Ma ta ra umana Iudaia
dia pot mara Antiokia ma
Ikonion, ma dia tatata vovo
pa ra kor na tarai, ma dia
tupar Paulo, ma dia al vaire

pa ia kan ra pia na pal, tago
dia nuk ia ba i ga tar mat.
20 Ba kana tarai na vartovo
dia tur kikil ia, i tut, ma i olo
mulai ta ra pia na pal; ma ta
ra kubak tana i vana oai, dir
ma Banaba, uro Derbe.

Dir talil uro Antiokia

21 Ba dir tar varvai ta ra bo
na varvai ta nam ra pia na
pal, ma ba dir tar ben man-
goro na tarai na vartovo, dir
talil uro Listra, ma Ikonion,
ma Antiokia,
22 ma dir vapatuan vana-
vana ra tulungea i ra tarai na
vartovo, dir vargat diat, upi
diat a ki vatikai ta ra nurnur,
tago dat a olo ta ra varkurai
kai God ma mangoro na var-
vakadik.
23 Ba dir tar tibe ra umana
monamono ta diat ta ra lavur
tarai na ekelesia par, ma ba
dia tar araring ma dia tar
vevel, dir nur tar diat ta ra
Luluai, nina dia tar nurnur
tana.
24 Ma dir vana alalu
Pisidia, ma dir vana uro
Pampilia.
25 Ba dir tar varve ra
tinata ara Perge, dir vana ura
Atalia;
26 ma dir ki ra parau ma-
mati ura Antiokia, nam ra
gunan di ga tul vue dir kan
ia ta ra varmari kai God, upi
go ra papalum, dir tar pait ot
pa ia.
27 Ba dir ga vut, ma dir ga
oro varurue ra lavur ekele-
sia, dir ve diat ta ra lavur
magit par ba dital ma God di-
tal ga pait ia, ma ba i tar papa
are ra banbanu na nurnur
ure ra lavur Tematana bula.
28 Ma dir ki vavuan abara
pire ra tarai na vartovo.

15

A kivung aro Ierusalem

1 Ma ta ra umana tarai
marama Iudaia dia vana ur,
ma dia tovo ra umana ekele-
sia dari: Ba pa di poko kikil
avat da ra mangamangana
kai Moses, pa da valaun avat.
2 Ba Paulo ma Banaba dir
tar manga vartoto ma diat,
ma ba dia tar manga var-
tir, a umana ekelesia dia tibe
vue Paulo ma Banaba ma ta
ra umana bula, upi diat a
vana urama Ierusalem tadav
ra umana apostolo, ma ra
umana patuana, ure go ra
magit.
3 Ba ra ekelesia dia tar tule
vue diat na nga, dia alalu
Poinike ma Samaria, ma dir
varveai vanavana ta ra ni-
vana tapuku kai ra umana
Tematana; ma dir vagugu pa
ra lavur ekelesia par.
4 Ba dia tar pot arama
Ierusalem, a lavur ekelesia
ma ra umana apostolo ma
ra umana patuana, dia vala
pa diat, ma dia ve diat ta ra
lavur magit diat ma God dia
ga pait ia.
5 Ma ta ra umana Parisaio,
diat dia nurnur, dia tut ma
dia tatike dari: I kat ba da
poko kikil diat, ma da tovo
diat, upi diat a mur ra tinata
na varkurai kai Moses.
6 Ma ra umana apostolo
ma ra umana patuana dia
kivung, upi diat a kure go ra
magit.
7 Ba di tar manga vartoto
tana, Petero i tur, ma i biti ta
diat:

A tara na turagu, ava
nunure ba amana God i ga
pipilak ta dat upi ra umana
Tematana diat a valongore
ra bo na varvai ta ra ngiegu,
ma upi diat a nurnur.
8 Ma God, ia i nunure ra
bala i dat, i varvai dovot ta
diat, ma i tar tabar diat ma
ra Takodo na Tulungen varo-
gop dat;
9 ma vakir i ga pait ta
enana ta dat ma diat, i ga
dalu vagomgom ra bala i diat
bula ta ra nurnur.
10 Ma dave go ava valar
God, ba avat a puak tar nam
ra kinakap ta ra inoa i ra
tarai na vartovo, i ga tup
ra lavur tama i dat, ma dat
bula?
11 Da ti nurnur, ba da
valaun dat ta ra varmari kai
ra Luluai Iesu da go diat.
12 Ma ra kor na tarai dia ki
mut uka; ma dia valongore
Banaba ma Paulo, dir varve
ra lavur vakilang ma ra lavur
magit na kakaian dital ma
God, dital ga papait ia pire ra
lavur Tematana.
13 Ba dir ngo mulai, Iakobo
i biti: A tara na turagu, avat
a valongore iau:
14 Simeon i tar ve dat ure
ra luaina vinavana kai God
pire ra lavur Tematana, upi
na pipilak pa ta diat ta tarai
upi kai ra iangina.
15 Go i varogop ma ra lavur
tinata kai ra umana propet;
da di ga tumu dari:
16 “Ba i par go ra lavur magit,
ina talil,
Ma ina pait mule ra kuba
i David, nina i tar
tapipin;
Ma ina page mule ra
taripuna,
Ma ina vatur ia,
17 Upi ra ibana tarai, ma ra
lavur Tematana,
Di ga vatang tar ra iangigu ta
diat,
Diat a nuk upi ra Luluai.
18 Dari ra Luluai i tatike, nina
i vaarike go ra lavur
magit papa amana
iat ta ra vunapai ra
rakarakan a gunagu-
nan.”
19 Io, go kaugu varkurai
tana dari ba: Koko da vabal-
aguan ra umana Tematana.
nina diat dia tar tur tapuku
tadav God;
20 dat a tumu ka ra buk ta-
dav diat, ba diat a pidimuane
ra dur na mangamangana ta
ra tabalar, ma ra nipo, ma ra
lavur magit di ga bing doka,
ma ra gap.
21 Tago papa amana iat
pire ra lavur taun tarai ta ra
pia na pal par, ta ra umana
dia ga varvarveai ta ra tinata
na varkurai kai Moses, ma
di ga lukluk ia ra Bungbung
Sabat par ta ra lavur pal na
lotu.

A tutumu pire ra umana Tematana

22 Ma ra umana apostolo,
ma ra umana patuana, ma ra
lavur ekelesia par, dia nuk
ia ba i boina ba diat a pi-
lak pa ra ura tutana ta diat
mulai, upi diat a tulue dir
uro Antiokia, diat a varagur
ma Paulo ma Banaba; ma
dia tulue Iudas, a iangina
bula Basaba, ma Silas, a ura
raprap, ta ra ekelesia.

23 Ma dia tutumu dari:
Avet a umana apostolo, ma
ra umana patuana ta ra eke-
lesia, tadav avat a lavur eke-
lesia ava ga Tematana aro
Antiokia, ma Siria, ma Ki-
likia: Tatabai!
24 Tago ave tar valongore
ba ta ra umana ta vevet
dia ga valutulut avat ma ra
tinata, ma dia vapurpuruan
ra tulungea i vavat me; ma
avet, pa ave ga tulue diat;
25 ave tar varkurai tana ma
i kopono ra nuknuk i vevet;
avet par ave nuk ia ba i boina
ba avet a pilak pa ta ura
tutana, ma avet a tulue dir
tadav avat, diat a varagur ma
ra ura talai dat Banaba ma
Paulo,
26 nina ra ura tutana pa
dir ga mari vake kadir nilaun
ure ra iang i Iesu Kristo kada
Luluai.
27 Go ave tulue Iudas ma
Silas, ma dir bula, dir a ve
avat boko ta go ra lavur
tinata ma ra ngie i dir.
28 Tago avet ma ra Takodo
na Tulungen, ave nuk ia ba.
i boina ba koko avet a puak
tar ta mamat na kinakap ta
vavat, ia kaka go ra takodo
na magit:
29 ba avat a mamue ra
lavur magit di ga vartabar
tadav ra umana tabalar me,
ma ra gap, ma ra lavur magit
di ga bing doka. ma ra nipo;
ona avat a langalanga kan go
diat, na boina ta vavat. loko.
30 Ba di tar tata tule vue
diat, dia vana ura Antiokia,
ma dia oro varurue ra tarai,
ma dia tul tar ra buk ta diat.
31 Ba dia tar luk ia, dia gugu
ta ra varmaram tana.
32 Iudas ma Silas dir var-
gat ra lavur ekelesia ma ra
mangoro na tinata, ma dir
vapatuan diat, tago dir bula
a ura tena vartovo.
33 Ba dir tar ki vavuan
abara, dia tata tule vue mule
dir ma ra varmaram tai ra
lavur tarai na ekelesia tadav
diat, dia ga tulue dir. [
34 Ia kaka Silas i ga nuk pa
ia ba na ki boko abara.]
35 Paulo ma Banaba dir ki
boko Antiokia, diat ma man-
goro ta diat bula dia vartovo
ma dia varveai ma ra tinata
kai ra Luluai.

Paulo ma Banaba dir vana varbaiai

36 Ba i par ta umana bung,
Paulo i tatike tai Banaba: Go
dor a lilikun, dor a gire pa
ra lavur ekelesia ta nam ra
umana pia na pal par, dor ga
varveai tana ta ra tinata kai
ra Luluai, ba dia dave bar.
37 Ma Banaba i mainge
ba dital a varagur mulai
ma Ioanes, a iangina bula
Marko.
38 Ma Paulo i nuk ia ba pa i
ko upi dital a varagur mulai
me, tago i ga vana kan dir
aro Pampilia, ma pa dital ga
varagur me ta ra papalum.
39 Ma dir vartoto muka
ure, ma dir vana varbaiai,
Banaba i agur pa Marko, ma
dir ki ra parau uro Kipro;
40 ma Paulo i pilak pa Silas,
ma dir vana oai, ba ra lavur
ekelesia dia tar nur tar dir ta
ra varmari kai ra Luluai.
41 Ma dir vana vurvurbit
Siria ma Kilikia, ma dir vap-
atuan ra lavur ekelesia.

16

Timoteo dital varagur ma Paulo ma Silas

1 Ma i vut Derbe ma Listra
bula; ma tika na tutana na
vartovo i ki abara, a iang-
ina Timoteo, natu i ra vavina
Iudaia, a tena nurnur; ma
tamana a tutana Elenas.
2 A tarai na ekelesia Listra
ma Ikonion dia varveai tana
ba ra bo na tutana.
3 Ma Paulo. i mainge ba
dir a varagur oai me; ma i
agur pa ia, ma i poko kikil
ia, tago a Iudaia ta nam ra
gunagunan dia vura nunure
ba tamana a te Elenas.
4 Ba dital vanavana ta ra
gunagunan, dital varveai
vanavana ta ra umana
varkurai, nina ba ra umana
apostolo ma ra umana
patuana, dia ga kure tar ia
arama Ierusalem, upi diat a
mur ia.
5 Damana di vapatuan ra
lavur ekelesia ta ra nurnur,
ma dia vapeal vanavana diat
ta ra bungbung.

A ninana kai Paulo aro Troas

6 Ba ra Takodo na Tulun-
gen i tar tigal bat dital ba
koko boko dital a varveai ta
ra tinata arama Asia, dital
vanavana ta ra gunagunan
par Prigia ma Galatia;
7 ba dital tar vut maravai
Misia, dital valar ra vina-
vana urama Bitinia, ma ra
Tulungea i Iesu pa i ongo tar
dital;
8 ma dital vana pakit Misia,
ma dital vut aro Troas.
9 Ma ra ninana i pot ta-
dav Paulo ra marum: Tika
na tutana Makedonia i tur
pirana, ma i lulul ia, i biti
ba: Una vana ura Makedo-
nia, una maravut avet.
10 Ba i tar gire ra ninana,
ave nuk vuavue upi ra vina-
vana Makedonia, tago ave
nuk ia ba God i tar oro pa
avet, upi avet a ve ra bo na
varvai ta diat.

Aro Pilipoi: Lidia i nukpuku

11 Ave ki ra parau mara
Troas, ma ave vanavana
takodo uro Samotrake, ma
ta ra bung namur urama
Neapoli;
12 ma mabara Neapoli
urama Pilipoi, a pia na pal
Makedonia, nina i lia ta ra
umana pia na pal ta nam ra
langun, ma ra tarai Rom dia
ki tana; ma ave kiki pa ta ra
umana bung ta go ra gunan.
13 Ta ra Bung Sabat ave
vana irai ta ra mataniolo,
pire ra papar a tava, ave nuk
ia ba ra pia na niaring abara;
ma ave ki ra pia, ma ave tata
ma ra vaden dia kiki varu-
rung.
14 Ma tika na vavina a iang-
ina Lidia, a tena ivivure mal
meme maro Tiatira, a tena
lotu tadav God bula, i valon-
gore avet; ma God i papa are
ra balana upi na torom ta ra
lavur tinata Paulo i tatike.
15 Ba di tar baptaisoa, ma
diat bula dia ki ra kubana, i
ting pa avet, i biti: Ona ava
ti nuk ia ba iau tar nurnur
tai ra Luluai, avat a ruk ra
kubagu ma avat a ki tana.
Ma i vovo pa avet.

Ta ra pal na banubat aro Pilipoi

16 Ma ba ave vanavana ta-
dav ra pia na niaring, ave
varkuvo ma tika na vavina
ba a tabaran na malira i ovai
tana; ma kana umana luluai
dia kedek ma ra vapuak ta
kana tinata na malira.
17 Ma i murmur avet ma
Paulo, ma i manga tatike ra
tinata dari: Go ra umana
tutana a umana tultul kai ra
God a Ngala Muka, ma dia ve
avat ta ra nga na varvalaun.
18 Mangoro na bung i pa-
pait ia dari. Ma Paulo i kulot
i tana, i tur tapuku, ma i
tatike tai ra tabaran dari: Iau
ve u ta ra iang i Iesu Kristo,
ba una irop kan ia. Ma i
irop kan ia ta nam ra pakana
bung.
19 Ba kana umana luluai
dia gire ba ra vuna ta kadia
vapuak i tukum, dia kinim pa
Paulo ma Silas, ma dia al pa
dir ta ra tavul a bung pire ra
umana luluai;
20 ma ba di tar kap dir
pire ra umana tena varkurai,
dia biti: Go ra ura tutana, a
ura Iudaia, dir vakaina muka
kada gunan,
21 ma dir vartovo ta ra
umana mangamangana ba
pa i ko upi dat a tarai Rom
dat a kapupi ia, ba dat a mur
ia.
22 A Kor na tarai dia tut
na vinarubu ure dir; ma
ra umana tena varkurai dia
rada vue kadir umana mal
kan dir, ma dia vartuluai ba
da virit dir ma ra umana
vivirit.
23 Ba dia tar manga virit
dir, dia varuk dir ta ra pal
na banubat, ma dia ve ra
monamono upi na vake mal
dir;
24 ba i valongore ra varvai
damana, i varuk dir ta ra
pakana pal ara livuan, ma i
varuk ra umana kau i dir ta
ra babat keke.
25 Ba i mutumut, Paulo
ma Silas dir araring, ma dir
kaile ra umana kakailai ta-
dav God; ma diat dia ga ki
ta ra pal na banubat, dia
valavalongore dir;
26 ma i guria vakaian
na kaia, ma ra bita pal i
dadadar, a umana banbanu
dia vura tapapa vuavuai,
ma ra lavur vivi ta diat dia
tapala.
27 A monamono i tavan-
gun, ma ba i gire ra umana
banbanu dia tapapa, i ele
pa kana pakat upi na doko
mule, tago i nuk ia ba diat, di
ga banubat diat, dia tar lop.
28 Ma Paulo i manga oro
dari: Koko una vakaina u,
avet par go kari.
29 Ma i vatang upi ta
umana birao ma i pil ruk,
ma i dadadar na bunurut, i
va timtibum pire Paulo ma
Silas.
30 Ma i ben vairop dir, ma
i biti: A ura tutana, ava ina
pait ia upi da valaun iau?
31 Ma dir biti: Una nur-
nur ta ra Luluai Iesu, ma da
valaun u, ma diat bula, ava ki
ra kubam.
32 Ma dir ve tar ra tinata
kai ra Luluai tana, ma ta diat
par bula dia ki ra kubana.
33 Ma i ben pa dir ta nam
ra pakana marum, ma i puk
kadir lavur pal a vidiraen;
ma di baptaiso vuavue ma
diat par ta ra kubana bula.
34 Ma i agure dir ta ra
kubana, ma i vung ra adir

nian pire dir, ma i gugu
muka, ma diat bula ta ra
kubana, tago dia nurnur tai
God.
35 Ba i keake, ra umana
tena varkurai dia tulue ra
ura lualua ma ra tinata dari:
Una pala vue nam ra ura
tutana.
36 Ma ra monamono i ve
Paulo ta go ra tinata, dari:
A umana tena varkurai dia
vartuluai ba da pala vue
amur; ma go amur a irop, ma
amur a vana ta ra malmal.
37 Paulo i tatike ta diat dari:
Dia ga virit vakapa amir, ba
pa ta varkurai boko, ma amir
a ura tutana Rom, ma dia tar
varuk amir ta go ra pal na
banubat, dave go dia pala ive
vue amir? Pata muka; boina
ba diat iat, diat a vana uti, ma
diat a agure vairop amir.
38 A ura lualua dir ve mule
ra umana tena varkurai ta
go ra lavur tinata; ma ba dia
valongore ba dir a ura tutana
Rom, dia burut;
39 ma dia vana, dia ting pa
dir; ba dia tar agure vairop
dir, dia lul dir upi dir a vana
kan ra pia na pal.
40 Ma dir vana kan ra pal
na banubat, ma dir ruk ra
kuba i Lidia; ma ba dir gire
ra lavur ekelesia, dir vama-
ram diat, ma dir vana.

17

Aro Tesalonika

1 Ba dir tar alalu Ampipoli
ma Apolonia, dir vut Tesa-
lonika, ma ra pal na lotu kai
ra Iudaia i tur tana;
2 ma Paulo i ruk tadav diat
da kana mangamangana iat
ma ra utul a Bung Sabat i
tovo diat ta ra Buk Tabu;
3 ma i pala ia, ma i varveai
ba, i kat ba ra Kristo na mat
ma na tut mulai kan ra mi-
nat; ma i biti: Go ra Iesu nam
iau varvai pire vavat i tana,
ia ra Kristo tuna.
4 Ta ra umana dia kapupi
ia, ma dia mur Paulo ma
Silas; ma mangoro na Elenas,
diat a umana tena variru, ma
mangoro na tadar na vavina
bula, diat.
5 Ma ra Iudaia dia varngu,
ma dia ting pa ta ra umana
kaina tutana ta ra tarai
vakuku, ma dia kor varu-
rung, ma dia vareoreo ra
pia na pal, ma dia ruk ta ra
pal kai Iason; dia nuk ia, ba
diat a ben vairop dir tadav
ra tarai.
6 Ba pa dia gire tadav dir,
dia al pa Iason, ma ta ra
umana ekelesia bula, pire ra
umana lualua ta nam ra pia
na pal, ma dia manga vatang
ra tinata dari: Go diat, dia ga
pukue ra gunagunan par, dia
tar pot ati bula;
7 ma Iason i tar agur pa
diat; ma go diat par dia
pidimuane ra lavur varkurai
kai ra Kaisar, ma dia biti ba
ta ra tikai, Iesu, ia ra king.
8 Ma dia vareoreo ra tarai
ma ra umana lualua bula ta
nam ra pia na pal, ba dia
valongore go ra lavur tinata.
9 Ba dia tar tak bat Iason
diat ma ta ra umana, dia pala
vue diat.

Aro Beroia

10 Ma ra tarai na ekelesia
dia tulue vuavue Paulo ma
Silas ta ra marum ura Beroia;
ma ba dir tar vut abara, dir

ruk ta ra pal na lotu kai ra
Iudaia.
11 Go diat dia ko ta nam
diat ra Tesalonika, tago dia
kapupi vuavue ra tinata ta
ra nuknuk i diat, ma dia
tikatikan ta ra Buk Tabu a
bungbung par, ba i dovot go
ra lavur magit ba pata.
12 Kari mangoro ta diat
dia nurnur, ma mangoro na
tadar na vavina Elenas ma ra
tarai bula.
13 Ba ra Iudaia arama Tesa-
lonika dia nunure, ba Paulo i
varveai ta ra tinata kai God
ara Beroia bula, dia vana
ura, ma dia vangalngal ra
kor na tarai ma dia vapurpu-
ruan diat.
14 Ma ra umana ekelesia
dia tulue vuavue Paulo ura
ra valian; ma Silas ma Tim-
oteo dir kiki boko abara.
15 Ma diat dia tule Paulo,
dia tule kapi ia ura Atenai;
ma Paulo i tulue mule diat
tadav Silas ma Timoteo ma
ra tinata ba dir a vana lulut
tadav ia; ma dia vana ka.

Aro Atenai

16 Ba Paulo i ki ung pa dir,
i ngarangarao ra tulungeana,
ba i gire ra pia na pal i kor ma
ra umana tabalar.
17 Ma dia tatata ta ra pal
na lotu ma ra umana Iudaia,
ma ra umana tena variru,
ma dia tatata bula ma diat
dia varkuvo me ta ra tavul a
bung a bungbung par.
18 Ta ra umana tena
kabinana ta ra vartovo kai
Epikureo ma kai Stoiko dia
tadav ia. Ma ta ra umana dia
biti: Ava go ra gete na tatike?
Ma ta ra umana bula dari: Go
a tena varveai ta ra umana
kalamana god bar; tago i ga
varvai ure Iesu ma ra nilaun
mulai.
19 Ma dia vatur vake, dia
ben ia ta ra Ariopago, ma
dia biti: Dave, avet a nunure
bar ba ava go ra kalamana
vartovo u varvarveai tana?
20 Tago ave valongore ra
umana kalamana tinata tam;
ma ave mainge ba avet a ma-
toto ba ava ra kukurai go ra
umana magit.
21 A lavur Atenai ma ra
umana vaira bula, dia kiki
abara, dia vapar vue ka-
dia lavur bung ma ra var-
varveai, ma ra valavalongor
upi ta kalamana magit.
22 Paulo i tur livuan ta ra
Ariopago ma i biti: Avat a
tarai Atenai, iau gire ba ava
lotu tuptup ta ra lavur magit
par.
23 Ba iau vanavana, iau
tar gire ta umana tabalar
ava lolotu ta diat, ma iau
tar na tadav tika na uguugu
na vartabar, a tutumu tana
dari: Tadav ra God ba pa
di nunure. Ia go ava lotu
tuptup tadav ia, iau ve tar ia
ta vavat.
24 Nam ra God i ga vaki ra
rakarakan a gunagunan ma
ra lavur magit i tana, ia ra
Luluai ra bala na bakut ma
kai ra rakarakan a gunagu-
nan bula ma pa i ki ta ra
palpal di papait diat ma ra
lima i ra tarai;
25 ma pa di torom tana ma
ra lima i ra tarai, varogop ba
i iba upi ta magit, tago ia iat
i tabatabar dat par ma kada
nilaun, ma ra vuvu na ngie i
dat, ma ra magit parika;
26 ma i ga pait ra lavur
vuna gunan ta ra kopono

vuna tarai, upi diat a ki ta
ra matana rakarakan a guna-
gunan, ma i tar kure value
tar ia ta diat kadia kilakilala,
ma ra lavur langun ure ra
kubakuba i diat;
27 upi diat a nuk upi God,
kan diat a valongore, ma diat
a tikan tadav ia; tago pa i
vailik kan ta tikai ta dat:
28 tago da ti lalaun tana,
ma da ti vanavana tana,
ma i ga vaki dat, da ta ra
umana ta kavava lavur tena
pit kakailai dia ga biti dari:
“Dat bula a umana natuna.”
29 Ona dat a umana natu i
God, pa i ko ba da nuk ia, ba
God dir varogop ma ra goled,
ba ra silva, ba ra vat, di mal
ia ma ra lima i ra tarai ma ra
nuknuk i ra tarai bula.
30 God i ga nuk vue ra ki-
lakilala na ngulngul, ma i ga
kure ba ra tarai par ta ra gu-
nagunan par diat a nukpuku,
31 tago i ga kubu ra bung,
ba na kure ra rakarakan
a gunagunan tana ma ra
takodo na varkurai tai nam
ra tutana i ga pilak pa ia; ma
i ga vadovot ia bula tadav ra
tarai par, ba i tar vatur mule
kan ra minat.

32 Ba dia valongore ra
tinata ure ra nilaun kan ra
minat ta umana dia kulume,
ma ta ra umana dia biti dari:
Avet a valongore mule u ure
go ra magit.
33 Damana Paulo i irop kan
diat.
34 Ma ta umana tarai dia
mur ia, ma dia nurnur: Dion-
isio, a te Ariopago, ma ra
vavina, a iangina Damaris,
ma ta ra umana bula diat.

18

Aro Korinto

1 Ba i par go ra lavur magit,
i vana mara Atenai, ma i pot
aro Korinto.
2 Ma dir varkuvo abara
ma tika na Iudaia, a iangina
Akuila, ma kana taulai Prik-
ila, a tutana ta ra vuna tarai
Pontiko, ma nari ka dir ga
vut maro Italia, tago Klaudio
i ga kure ba ra Iudaia par diat
a vana kan Rom; ma i vana
pire dir;
3 ma tago tikai ka kadital
papalum, i ki pire dir, ma
dital pait kadital papalum, a
utul a tena papait pal na mal.
4 Ma i tatata ta ra pal na
lotu ta ra Bungbung Sabat,
ma i ting valar pa ra Iudaia
ma ra Elenas bula.
5 Ba Silas ma Timoteo dir
vut marama Makedonia, a
tinata i vovo pa Paulo, ma i
varvarveai pire ra Iudaia ba
Iesu ia ra Kristo.
6 Ma ba dia tur bat diat mu-
lai, ma dia varvul, i timare
kana mal, ma i biti ta diat:
Avat iat, a gapu i vavat na ki
ta ra ulu i vavat, iau ti lan-
galanga, go ina vana vatikai
tadav ra lavur Tematana.
7 Ma i irop, ma i ruk ta ra
kuba i tikai, a iangina Tito
Iusto, a tena lotu tadav God,
ma ra kubana i maravai ta ra
pal na lotu kai ra Iudaia.
8 Ma Krispo, a luluai ta ra
pal na lotu, i nurnur ta ra
Luluai, ma diat par bula dia
ki ra kubana; ma mangoro
na tarai Korinto, ba dia va-
longore, dia nurnur, ma di
baptaiso diat.
9 Ma ra Luluai i tatike
tai Paulo ta ra ririvon ra

marum: Koko una burut,
una varvarveai ka, koko una
ki mut;
10 tago iau ki ravie u, ma
pa ta na bili vakaina u, tago
mangoro kaugu tarai, ta go
ra gunan.
11 Ma i kiki abara tika na
kilala ma laptikai na gai, i
tovotovo diat ta ra tinata kai
God.
12 Ba Galio i ki na luluai
aro Akaia, a Iudaia dia vura
tut na vinarubu ure Paulo,
ma dia kap ia ta ra kiki na
varkurai,
13 ma dia tatike ba: Go ra
tutana i tovo ra tarai ba diat a
lotu tadav God ma ra manga-
mangana ba pa dir vardada
ma ra tinata na varkurai.
14 Ba Paulo i to na tata,
Galio i tatike tadav ra Iudaia:
Avat a Iudaia, gala go a kaina
magit, ba ra varpiam, gala
na topa ia ba ina valongore
avat;
15 ma ona go a vartakun
uka ure ra umana tinata ka,
ma ure ra umana iang, ma
ure kavava tinata na varku-
rai iat, boina ba avat ika; pa
iau mainge ba ina kure ra
lavur mangamangana dari.
16 Ma i korot vue diat kan
ra kiki na varkurai.
17 Ma dia vura kinim pa
Sostenes, a lualua na pal na
lotu, ma dia kita ia pire ra
kiki na varkurai. Ma Galio pa
i kapupi go ra lavur magit.

Paulo i talil uro Antiokia

18 Ma Paulo, ba i tar ki pa
ra pepeal bung abara, i vana
kan ra tarai na ekelesia, ma
i ki ra parau, upi na vana
Siria, ma dital varagur ma
Prikila ma Akuila; ma di gela
ra uluna ara Kenkrea, tago i
ga kubu kakapi.
19 Ma dia pukai Epeso, ma i
vana kan diat abara, ma i ruk
na pal na lotu, ma dia tatata
ma ra Iudaia.
20 Ba dia ting pa ia ba na
ki vavuan pa ka boko, pa i
ongo;
21 dia varbaiai ka, ma i biti
dari: Ba God i ongo tar iau,
ina talil mulai tadav avat; ma
i vana kan Epeso ta ra parau.
22 Ba i tar pukai Kaisaria,
i vana oai, ma i vatatabai
ra ekelesia, ma i vana ura
Antiokia.
23 Ba i tar ki pa ta umana
bung abara, i vana mulai,
ma i vana vurvurbit ta ra
gunagunan Galatia ma Prigia
vanavana, ma i vapatuan ra
tarai na vartovo par.

*Apolos i ki Epeso ma Kor-
into*

24 Tika na Iudaia, a iang-
ina Apolos, ta ra vuna tarai
Alekandria, a tena kabinana
i vut aro Epeso; i ongor ma ra
Buk Tabu.
25 Di ga tovo go ra, tu-
tana ta ra nga kai ra Luluai;
ma i malamalapang ra tu-
lungeana, ma i tatata, ma i
vartovo mamal ta ra lavur
magit ure Iesu; ma i nunure
ka ra baptaiso kai Ioanes;
26 ma i tata vuavue tavuna
ta ra pal na lotu. Ba Prikila
ma Akuila dir valongore, dir
agur pa ia, ma dir vateten
bulu ia ta ra nga kai God.
27 Ba i nuk ia ba na vana
uro Akaia, a umana ekelesia
dia vargat ia, ma dia tutumu
tadav ra tarai na vartovo ba
diat a kapupi ia; ma ba i tar

pukai, i manga maravut diat
dia tar nurnur ta ra varmari;
28 tago i pue vamut ra Iu-
daia ta ra mata i ra tarai, ma
i vaarike ot pa ia ma ra Buk
Tabu ba Iesu ia ra Kristo.

19

Paulo i ki Epeso

1 Ma ba Apolos i ki boko
Korinto, ba Paulo i tar alalu
ta ra gunagunan arama, i pot
aro Epeso tadav ta.ra umana
tarai na vartovo;
2 ma i tir diat ba: Ava ga
vatur vake laka ra Takodo na
Tulungen ba ava ga nurnur?
Ma dia varpuai ba: Pata,
pa ave ga valongore ba ta
Takodo na Tulungen i ki.
3 Ma i tir diat: Di ga bap-
taiso avat ta ra ava? Ma
dia biti: Ta ra baptaiso kai
Ioanes.
4 Ma Paulo i biti: Ioanes i
ga baptaiso ma ra baptaiso
na nukpuku, ma i ga tatike
tadav ra tarai, ba diat a nur-
nur tai nina, ba na mur ia,
nam Iesu.
5 Ba dia valongore dari, di
baptaiso diat ta ra iang i ra
Luluai Iesu.
6 Ma ba Paulo i palagur
diat ma ra ura limana, a
Takodo na Tulungen i ki taun
diat, ma dia vatavatang ra
umana enana tinata, ma dia
tata na propet.
7 Ma dia ga vavinun ma a
ivut bar.
8 Ma i rukruk ta ra pal na
lotu, ma a utul a gai i var-
vartovo bulu ma i tatata ma i
varvargat ure ra lavur magit
ta ra varkurai kai God.
9 Ba ta umana dia ol
dekdek, ma pa dia ongo, ma
dia vul ra Nga ta ra mata i ra
kor na tarai, i vana kan diat,
ma i agur vaire pa ra tarai
na vartovo, ma i tovo diat a
bungbung ta ra pal na luk
buk kai Tirano.
10 Ma a ivu kilala i papait
ia damana; io, dari diat par
dia ki Asia, a Iudaia bula,
dia valongore ra tinata kai ra
Luluai.

Ra lavurua na natu i Skeva

11 Ma God i pait ra umana
enana vakilang ma ra lima i
Paulo;
12 ma dia kapkap ra umana
mal na uu, ma ra umana
mal na turturup kan ra pala-
pakana tadav ra umana mi-
nait, ma kadia lavur minait
dia oton tana, ma ra umana
tabaran bula dia irop tana.
13 Ma ta ra umana Iudaia, a
umana tena valivute gunan,
dia papapait upi diat a korot
vue ra umana tabaran, ma
diat iat dia nuk pa ia ba diat
a vatang ra iang i ra Luluai
Iesu ta diat, ba ra umana
tabaran dia ovai ta diat, ma
dia tatike dari: Iau tigal u tai
Iesu, nam ba Paulo i varvar-
vai tana.
14 A lavurua na natu, i
tikai, a iangina Skeva, a te Iu-
daia, a tena tinabar ngalan-
gala bula, dia pait ia dari.
15 Ma ra tabaran i biti ta
diat dari: Iau nunure Iesu,
ma iau nunure Paulo, ma to
ia avat?
16 Ma nam ra tutana ba ra
tabaran i ovai tana, i pil taun
diat, ma i ubu vadodom diat,
ma dia lop kan nam ra pal, pa
kadiat ta mal, ma dia kinkin
bula.

17 Go i po tadav ra tarai par
Epeso, a Iudaia ma ra Elenas
bula, ma dia burut par, ma
dia manga ru muka ra iang i
ra Luluai Iesu.
18 Ma mangoro bula ta diat
dia ga nurnur, dia vut, ma
dia tata kapa, ma dia vaarike
kadia lavur papait.
19 Ma mangoro bula diat
dia ga papait ra lavur magit
na vaongo, dia kap varurue
kadia lavur buk ure, ma dia
tun vue diat ta ra mata i ra
tarai par; ma dia luk varurue
ra matai diat, ba ra ilima na
vinun na arip na marmar na
pakana mani.
20 Damana i tavua na kaia
ra tinata kai ra Luluai, ma i
padikat vatikai.

A purpuruan aro Epeso

21 Ba i tar par go ra lavur
magit, a nuknuk i Paulo ba
na vana alalu Makedonia
ma Akaia, ma na vana uro
Ierusalem; ma i biti: Ba iau
tar vana pa abara, ina gire
Rom bula.
22 Ma i tul value vue ta
ivut ta diat dia toratorom
tana, Timoteo ma Erasto, uro
Makedonia, ma i ki ka boko
Asia.
23 Ta nam ra kilala a ngala
na varvareo i vana rikai ure
ra Nga.
24 Tago tika na tutana, a
iangina Demetrio, a tena tun-
tun silva, i papait ra umana
pede na pal ik ure Diana*
ma ra silva, ma i kapkap tar
a ngala na vapuak tadav ra
umana tena papalum;
25 ma i ting varurue diat,
ma diat bula dia nunure go
ra papalum, ma i biti: Avat
a tarai, ava nunure ba da ti
uviana ta go ra papalum;
26 ma ava gire ma ava val-
ongore bula, ba ati Epeso, ma
ra gunagunan Asia par bula,
go Paulo i ga ting valar pa
ra mangoro na tarai, ma i ga
ben pukue diat, ma i tatike
ba go da papait diat ma ra
lima i dat, vakir a umana
god;
27 ma vakir i maravai ka
upi da vakaina go kada pa-
palum, go bula, diat a nuk
piapiam vue ra pal na lotu
kai Diana, ra ngala na god,
ma kan diat a pukue vairop
ia kan kana minamar, nina
go ba ra tarai Asia par, ma
ra rakarakan a gunagunan
bula, dia lotu tadav ia.
28 Ba dia valongore go, dia
buka ma ra kankan, ma dia
manga oro dari: Diana kai ra
tarai Epeso ia ra Ngala.
29 Ma ra pia na pal i kor
ma ra varvareo; ma dia
vura vutvut ta ra pal na
nilibur, ma dia kinim pa Gaio
ma Aristarko, a ura tutana
Makedonia, dital ga varagur
ma Paulo ta ra vinavana.
30 Ba Paulo i nuk ia ba na
ruk tadav ra tarai, a tarai na
vartovo pa dia ongo tar ia.
31 Ma diat a umana luluai
Asia bula, nina dia talaina
me, dia vartuluai tadav ia,
ma dia tigal ia ba koko na
valar ra niruk ta ra pal na
nilibur.
32 Ta umana dia manga

* **19:24:** Diana, tika na tabataba, a umana Tematana dia ga lolotu tadav ia. Di ga taba valarue da ra vavina. Tika na iangina mulai, Artemis.

vatang tika na tinata ma ta ra
umana ta ra tikai, ma ra kor
na tarai dia urung, ma man-
goro ta diat pa dia nunure ba
ava dia pot varurung upi ia.
33 Ma dia ben vaarike
Alekandro ta ra kor na tarai,
ra tarai Iudaia dia tulan
vaarike. Alekandro i tataun
diat ma ra limana, ma i
mainge ba na tata bat diat
ta ra tarai.
34 Ba dia matote, ba ia ra te
Iudaia, dia vura oraoro par
ma ra kopono nilai diat a ivu
pakana bung: Diana kai ra
tarai Epeso ia ra Ngala.
35 Ba ra tena tutumu kai
ra gunan i tar tigal vamut
ra tarai, i biti: Avat a tarai
Epeso, to ia ra tutana pa
i nunure, ba go ra gunan
Epeso i balabalaure ra pal
na vartabar kai Diana, ra
ngala na god, ma ba nam
ra malalar bula i ga bura
marama tai Iupiter?
36 Da varpuai dave ta go ra
lavur magit? Boina ba avat a
ki mut uka, ma koko avat a
pait ta magit vakuku.
37 Tago ava tar ben kapi go
ra ura tutana uti, ma pa dir
ga long ta ra pal na lotu, ma
pa dir ga vul kada god.
38 Ba Demetrio diat ma
ra umana tena papalum dia
varagur me, dia nunure ta
magit ure ta tikai, a kivung
na varkurai ma ra umana
tena varkurai go kari; boina
ba diat a vartakun.
39 Ba ona ava nuk upi
ta magit ure ta ra umana
enana mangamangana, da
kure nam ta ra kivung iat.
40 Kan da takun dat ma
ra purpuruan ta go ra bung,
tago pa ta vuna; ma ava dat
a tatike ure, ma ure go ra kor
bula?
41 Ba i tar tatike dari, i tul
varbaiane vue ra tarai ta ra
kivung.

20

A vinavana uro Makedonia ma Akaia

1 Ba i ga par ra varvareo,
Paulo i vartuluai upi ra tarai
na vartovo, ma i vargat pa
diat, ma i oro tule kapi diat
ma i vana uro Makedonia.
2 Ba i tar vana ta nam ra gu-
nagunan, ma ba i tar manga
vargat diat, i vana ura Akaia.
3 Ba i tar ki pa ra utul a gai
abara, ma ra umana Iudaia
dia varirap upi ia, ba i tar
vaninara upi na koa ra parau
upi na vana uro Siria, i ot ra
nuknukina, ba na lilikun ma
na vana alalu Makedonia.
4 Ma Sopatero, a te Beroia,
natu i Piro, ma ra ura te
Tesalonika, Aristarko ma
Sekundo; ma Gaio a te Derbe,
ma Timoteo; ma ra ura te
Asia, Tikiko ma Tropimo, dia
varagur me uro Asia.
5 Ma go diat dia ga lua uro
Troas, ma dia ung pa avet
abara.
6 Ba i ga par ra umana
bung na gem ba pa i leven,
ave vana ma ra parau mara
Pilipoi, ma ave pukai tadav
diat aro Troas ba i par ra
ilima na bung; ma ave ki
lavurua na bung ie.

A mutuaina vinavana kai Paulo uro Troas

7 Ta ra luaina bung ta ra
vik, ave ki varurung upi avet

a tabik gem, ma Paulo i varvai ta diat, tago i ga mainge
ba na vana ta ra bung na-
mur, ma i valolokon kana
tinata, i tuk tar ta ra mutu-
mut.
8 Ma mangoro na lamp ta
ra pal liu ave ki varurung
tana.
9 Ma tika na barmana,
a iangina Oitiko, i kiki ta
ra matana kalangar, i mata
vava; ma ba Paulo i varvar-
vai boko, i va mat valuban,
ma i bura marama ta ra vau-
tuluna pal liu, ma di puak pa
ra minatina ka.
10 Ma Paulo i irop, ma i
va taun ia, ma i tal ia, ma i
biti: Koko avat a anan, i laun
boko.
11 Ma ba i tar tutua mulai,
dia tabik gem, ma dia ian, ma
i tatata vavuan ta diat, i tuk
tar ta ra lar, ma i vana kan
diat.
12 Ma dia agur pa ra bar-
mana, i laun uka, ma dia
gugu muka.

Kan Troas pi uro Mileto

13 Ma ave lua ta ra parau,
ma ave vana uro Aso upi avet
a agile Paulo abara, tago i
ga kure damana, ma ia iat i
mainge ba na bolo ko.
14 Ba ave varkuvo me aro
Aso, ave vako pa ia, ma ave
vana ura Mitilene.
15 Ma ave vana ma ra sel
mabara; i ga ningene ma ave
maravai Kios, ta ra bung mu-
lai ma ave pukai gil Samos,
ba i ga ningene mulai ave
pukai Mileto.
16 Tago Paulo i ga kure
ba avet a pakit Epeso,
upi koko na ki Asia; tago
i ngarangarao upi na ki
Ierusalem bar ta ra bung na
Pentekost.

Paulo i vatang ra tinata na vartulai pire ra umana raprap na ekelesia aro Epeso

17 Ma mara Mileto, i var-
tuluai urama Epeso, upi ra
umana raprap na ekelesia
diat a tadav ia.
18 Ba dia pot pirana, i biti ta
diat dari:
Ava tar nunure kaugu
mangamangana kini pire
vavat ta ra bungbung, papa
nam ra bung ba iau ga rua
vatavuna Asia;
19 iau ga toratorom ta
ra Luluai ma ra madu na
balagu, ma ta ra lur na
matagu, ma ra lavur kaina
varmonong bula, nina dia ga
tup iau ta ra lavur varirap
kai ra tarai Iudaia;
20 ma pa iau ga burutue ra
varvai ta vavat ure ta tika na
magit ba na topa avat, ma
iau ga tovotovo vakapa avat,
ma ta ra kubakuba i vavat
vanavana bula;
21 iau ga varvai ure ra
nukpuku tadav God ma ra
nurnur tai kada Luluai Iesu
Kristo ta vavat par, a Iudaia
ma ra Elenas bula.
22 Ma go ra tulungeagu
i vavapil iau upi ina vana
Ierusalem, ma pa iau nunure
ba ava na tadav iau abara;
23 iau nunure ke, ba ra
Takodo na Tulungen i varve
iau ta ra lavur pia na pal
par, ba ra umana vivi, ma ra
umana mait na varvakadik
di ung pa iau.
24 Ma pa iau mari vake
kaugu nilaun upi na topa iau,
iau tul tar ia ka upi ina pait

vapar kapi kaugu vinavana,
ma nam ra papalum bula, ba
ra Luluai Iesu i ga tibe tar ia
tagu, ba ina varveai ta ra bo
na varvai ure ra varmari kai
God.
25 Go iau nunure ba avat
par, avat, ba iau ga vana
vurvurbit pire vavat ma ra
varvai ure ra varkurai, pa
avat a gire mule ra, matagu.
26 Ma go iau ve avat gori ba
iau langalanga kan ra gapu i
ra tarai parika.
27 Tago pa iau ga burut ba
ina ve vapar tar ra nuknuk i
God ta vavat.
28 Avat a balaure avat, ma
avat a balaure nam ra kikil
na sip par bula, ba ra Takodo
na Tulungen i ga kure tar ia
ta vavat, ba avat a umana
monamono tana, upi avat
a tabatabar ra ekelesia kai
God, nam i ga kul pa ia ma ra
gapuna.
29 Iau nunure, ba iau vana
kan avat, a umana kaina
leing na pap diat a ruk tadav
avat, ma diat a vabilak ra
kikil na Sip;
30 ma ta umana tarai ta
vavat bula diat a tur rikai,
ma diat a tatike ta umana
gegagege na tinata, upi diat
a agur vaire pa ra tarai na
vartovo.
31 Ma go avat a mono, ma
avat a nuk pa ia ba ra utul
a kilala pa iau ga ngo ma
ra varpit ta vavat par, ra
marum ma ra keake bula, ma
i ga lur ra matagu tana.
32 Go iau nur tar avat tai
God, ma ta kana tinata na
varmari, nina ba na vatur
vapatuan valar pa avat, ma
na tul tar ta vavat ra tiniba
pire diat par dia gomgom.
33 Pa i ga puruai ra balagu
upi ra silva, ba ra goled, ba ra
mal kai tikai.
34 Ava tar nunure, ba go ra
ura limagu dir ga papalum
upi ra lavur magit i topa iau,
ma diat bula ba ave ga var-
varagur.
35 Iau kavava valavalar ta
ra lavur magit par, upi avat
a papait ia bula damana, ma
avat a maravut diat dia mal-
malu, ma upi avat a nuknuk
pa ra tinata kai ra Luluai
Iesu, nina ba ia iat i ga tatike
dari: Diat dia vartabar dia
ti doan ta diat dia vatvatur
vake.
36 Ma ba i tar tatike dari,
dia va timtibum, ma i araring
ure diat par.
37 Ma diat par dia tangi
muka, ma dia tal ra inoa i
Paulo, ma dia galum ia,
38 ma i tabun na kaia ra
bala i diat, tago i biti, ba pa
diat a gire mule ra matana.
Ma dia vartulai na nga tadav
ra parau.

21

Paulo i vana uro Ierusalem

1 Ba ave ga vana kan diat,
ave al pa ra umana sel, ma
ave vana takodo uro Kos, ba
i ga ningene uro Roda, ma
mabara uro Patara;
2 ma ave tadav tika na pa-
rau ba na bolo uro Poinike,
ma ave koa tana, ma ave
vana oai.
3 Ma ba ave tar vana
vaarike pa Kipro, ave vana
pakit ia ta ra papar a maira,
ma ave tung Siria, ma ave

pukai Tiro, tago ra parau na
vairop kana kinakap ie.
4 Ba ave tar tadav ra tarai
na vartovo, ave ki abara
lavurua na bung; ma go diat
dia ve Paulo ta ra Tulungen,
ba koko na rua Ierusalem.
5 Ma ba i tar par go ra
bungbung, ave vanavana ta
kaveve vinavana mulai, ma
ave vartulai na nga ma diat
par ma kadia umana taulai
ma ra umana natu i diat
bula; ba ave tar pakit vue ra
pia na pal, ave va timtibum
ra valian, ma ave araring;
6 ma ave oro vartulai, ma
avet ika, ave koa ta ra parau,
ma diat, dia talil mulai ta ra
kubakuba i diat.
7 Ba i ga par ra vinavana
mara Tiro, ave pukai aro Po-
tolemai, ma ave vatatabe ra
tarai na lotu, ma ave ki pa
pire diat a kopono bung.
8 Ba i ga ningene, ave vana
mulai, ma ave pot Kaisaria;
ma ave ruk ta ra kuba i
Pilipo, a tena varvai, tikai
ta diat a lavurua, ma ave ki
pirana.
9 Go ra tutana a ivat na
natuna, a umana vavina, dia
inip par, ma dia tata na
propet.
10 Ba ave ki abara mangoro
na bung, tika na propet, a
iangina Agabo, i vut marama
Iudaia.
11 Ma i vana tadav avet, ma
i tak pa ra vipit kai Paulo, ma
i vi pa mule ra ura kauna me,
ma ra ura limana bula, ma i
biti: A Takodo na Tulungen i
tatike dari: A Iudaia arama
Ierusalem diat a vi daritane
nam ra tutana ba kana go ra
vipit, ma diat a tul tar ia ta ra
lima i ra umana Tematana.
12 Ba ave valongore go ra
tinata, diat ta nam ra gunan,
ma avet bula, ave tigatigal
ia ba koko na vana urama
Ierusalem.
13 Ma Paulo i biti: Dave
go ava tangtangi, ma avat a
vatakunuan ra balagu? Iau
go kari, iau tul tar iau, vakir
upi diat a vi ke iau, upi ina
virua bula arama Ierusalem
ure ra iang i ra Luluai Iesu.
14 Ba ave mama tigal ia,
ave ngo ko, ma ave biti:
Boina ba da pait ika ra
nuknuk i ra Luluai.
15 Ba i ga par go ra umana
bung, ave tak pa kaveve
umana kinakap, ma ave
vana urama Ierusalem.
16 Ave varagur ma ta ra
umana tarai na vartovo
Kaisaria, dia tule tikai,
Manason, a te Kipro, a tutana
na vartovo amana tana, upi
avet a ki pirana.

Paulo i ruk tadav Iakobo

17 Ba ave ga tar vut
Ierusalem, a tarai na ekelesia
dia agur pa avet ma ra gugu.
18 Ba i ga ningene, avet ma
Paulo, ave ruk tadav Iakobo,
diat ma ra umana patuana.
19 Ma ba i ga tar vatatabe
diat, i ve diat ta ra lavur
magit, tikatikai, ba God i ga
pait ia ta kana vartovo pire
ra lavur Tematana.
20 Ba dia valongore dia pite
pa God, ma dia biti tai Paulo:
Tura i vevet, u nunure ba
aivia ra arip na marmar bar
ta diat a Iudaia, dia tar nur-
nur, ma diat par dia varvar-
gat ta ra tinata na varkurai:

21 ma dia tar valongore ure
u, ba u tovotovo ra Iudaia
par, dia ki pire ra lavur Tem-
atana, ba diat a nuk vue
Moses, ma u ve diat, ba koko
diat a poko kikil ra umana
natu i diat, ma koko diat a
murmur ta ra lavur manga-
mangana.
22 Ma ava da pait ia? Tago
diat a valongore muka ba u
tar vut.
23 Una pait go ra magit ave
tatike tam: Go ra ivat na
tutana ta vevet, dia tar pait
ra kunubu na varvalima;
24 avat a varagur ma diat,
ma avat a vagomgom avat,
ma una kul are diat, upi
diat a gela ra ulu i diat, ma
ra tarai par diat a nunure,
ba pa i dovot nam ra lavur
tinata dia ga valongore ure
u, ma ba u bula, u vanavana
mamal, ma u murmur ta ra
tinata na varkurai.
25 Ma ave ga tumu ra
varkurai ure ra lavur Tem-
atana nina dia tar nurnur, ba
diat a mamue ra lavur magit
di ga vartabar me tadav ra
umana tabalar, ma ra gap,
ma ra lavur magit di ga bing
doka, ma ra nipo bula.
26 Ma Paulo i agur pa ra
umana tutana, ma ba i ga
ningene, i vagomgom mule,
ma diat bula, ma dia ruk ta ra
pal na vartabar, ma i vatang
ra mutuai ra umana bung na
varvagomgom, tuk ta nam di
ga tul tar ra tinabar ure diat
par.

Di vatur vake Paulo ta ra pal na vartabar

27 Ba i to na par lavurua
na bung, a umana Iudaia
marama Asia, dia gire ta ra
pal na vartabar, ma dia un-
unue ra tarai par, ma dia
kinim pa ia, ma dia oraoro
dari:
28 A tarai Israel, avat a mar-
avut; go ra tutana i tovotovo
vakaina ra tarai par ta ra
rakarakan a gunagunan ure
kada vuna tarai, ma ure ra
tinata na varkurai bula, ma
ure go ra pal; ma i tar agur
pa ra umana Elenas bula ta
ra pal na vartabar, ma i tar
vakaina go ra pal tabu.
29 Tago amana dia ga gire
dir ma Tropimo, a te Epeso,
ta ra pia na pal, ma dia nuk
ia ba Paulo i ga agur pa ia ta
ra pal na vartabar.
30 Ma ra tarai par dia ten-
ten, ma dia vila varurung,
ma dia kinim pa Paulo, ma
dia al vairop ia kan ra pal
na vartabar, ma dia banu
vuavue ra umana banbanu.
31 Ba dia mainge upi diat
a doka, a varvai ure i vana
rikai arama pire ra luluai na
loko na tarai na vinarubu,
ba ra Ierusalem par i purpu-
ruan.
32 I agur vuavue pa ra tarai
na vinarubu ma ta umana
luluai, ma dia vila ba tadav
diat; ba dia gire ra luluai i lu-
alua ma ra tarai na vinarubu,
dia ngo ma ra kita Paulo.
33 A luluai na vinarubu i
lualua i vana pirana, ma i
vatur vake, ma i kure, ba
da vi ia ma ra ivu vivi na
palariam, ma i titir ba to ia,
ma ba ava i tar pait ia?
34 Ta umana ta ra kor dia
manga vatang tika na tinata.
ma ta ra umana ta ra tikai;
ma ba i mama matoto upi

ra dovotina ta ra varvareo, i
kure ba da ben ia ta ra kuba
i ra tarai na vinarubu.
35 Ba i vut ta ra kokorikai
na pal, a tarai na vinarubu
dia puak pa Paulo, i vuna ta
ra ngala na karangap kai ra
kor na tarai.
36 Tago ra kor na tarai dia
murmur, ma dia oraoro dari:
Da doka.

Paulo i varvai kapa ure ia iat

37 Ba dia to na kap varuk
Paulo ta ra kuba i ra tarai
na vinarubu, i tir ra luluai i
lualua dari: Ina ve u tai ta ik
a tinata bar? Ma i biti: Dave,
u nunure ra tinata Elenas?
38 Vakir u laka nam ra tu-
tana Aigipto, ba amana i ga
ununue ra ivat na arip na
marmar na tarai, nina diat ra
umana karvuvu, ma i agure
diat ara ra pupui?
39 Ma Paulo i biti: Iau a te
Iudaia marama Taso, a gu-
nan Kilikia; vakir iau a tu-
tana tai ta gunan vakuku, ma
iau lul u, ba una tul tar iau,
ba ina varvai tadav ra tarai.
40 Ba i tar tul tar ia, Paulo i
tur ta ra kokorikai ta ra pal,
ma i tataun ra tarai ma ra
limana; ma ba dia tur mut
muka, i biti ta diat ta ra tinata
Ebraio, dari:

22

1 A tara na turagu, ma ra
lavur tamagu, avat a valon-
gore go ra tinata varbat, ina
tatike ta vavat.
2 Ba dia valongore i tata ta
ra tinata Ebraio, dia tur mut
kakit, ma i tatike:
3 Iau a tutana Iudaia, di ga
kava iau aro Taso, arama Ki-
likia, ma di ga vale iau ta go
ra pia na pal pire ra ura kau i
Gamaliel, di ga tovo iau varo-
gop ma ra lavur dekdek na
mangamangana ta ra varku-
rai kai ra lavur tama i dat,
ma iau ga ngarao ure God, da
avat par gori;
4 ma iau ga vakaina go ra
Nga, ta umana dia ga virua,
ma iau ga vi ta ra umana, a
tarai ma ra vaden bula, ma
iau ga varuk diat ta ra pal na
banubat.
5 Ma ra tena tinabar i lu-
alua ma ra umana patuana
bula dia varve dovot i tana,
tago iau ga kap ra umana
buk ta diat tadav diat, dia
bartalaina ma diat, ma iau
ga vana me urama Damasko,
upi ina vi pa diat dia ki abara
uro Ierusalem upi da kure
diat.

Paulo i varvai ure kana bung na nukpuku
(Apos 9:1-19; 26:12-18)

6 Ba iau vanavana ma
iau maravai Damasko, ba
ra keake i ki tur, a ngala
na kapa marama ra bakut
i pupua vakaian kikil iau;
7 ma iau bura ra pia, iau
valongore ra nilai tikai i biti
tagu: Saul, Saul, dave u
milmilikuane iau?
8 Ma iau biti dari: Luluai,
to ia u? I tatike tagu: Iau
Iesu, a te Nasaret, nina u
milmilikuane.
9 Ma diat ba ave varagur,
dia gire ra kapa, ma pa dia
valongore ra nilai nina amir
tata me.
10 Ma iau tir ia: Luluai,
ava ina pait ia? A Luluai i
biti tagu: Una tut, una olo
Damasko, ma da ve u abara

ta ra lavur magit di ga tibe
tar ia tam, ba una pait ia.
11 Ma tago iau pula ta ra
minamar i nam ra kapa. diat,
ave varagur ma diat, dia ben
pa iau ma ra limagu, ma iau
pot aro Damasko.
12 Tikai, a iangina Anania,
a tena variru da ra tinata na
varkurai, ma ra Iudaia par
dia ki abara, dia varvai ba ia
ra bo na tutana,
13 i vut tadav iau ma i
tur piragu, ma i biti: Saul,
turagu, una nana mulai. Ma
ta nam uka ra pakana bung
iau gire pa ia.
14 Ma i biti: A God kai ra
lavur tama i dat i ga tibe u, ba
una nunure ra nuknukina,
ma una gire ra Tena Takodo,
ma una valongore ra nilaina
ta ra ngiene.
15 Tago u kana tena var-
vai pire ra tarai par ta go
ra magit u tar gire ma u tar
valongore bula.
16 Ma dave go u kiki? Una
tur, ma da baptaiso tam,
ma una aring ta ra iangina,
ma da dalu vue kaum lavur
varpiam.

A moro pire Paulo upi na varvai pire ra umana Tematana

17 Ma ba iau tar talil
Ierusalem, ma iau araring ta
ra pal na lotu, iau gire ta ra
ninana, ma i biti tagu ba:
18 Una lulut, una vana lo-
lalolo pa kan Ierusalem, tago
pa diat a kapupi kaum varvai
ure iau.
19 Ma iau biti: Luluai, dia
nunure ba iau ga banubat
diat dia nur tam, ma iau ki-
takita diat ta ra lavur pal na
lotu par;
20 ma ba di ga doko kaum
tena varvai, Stepano, iau
bula iau ga tur pire diat, ma
iau ga ongo tar ia, ma iau ga
balaure ta umana mal kadiat
dia doka.
21 Ma i tatike tagu ba: Una
vana, ma ina tulue u uro vai-
lik tadav ra lavur Tematana.
22 Ma dia valongore tuk tar
ta go ra pakana tinata; ma
dia tak ra ngie i diat ma
dia oro: Boina ba go ra tu-
tana dari na panie kan ra
rakarakan a gunagunan, pa i
ko ba na laun.
23 Ba dia oraoro dari, dia
vorodo vue kadia umana
mal, ma dia vue imire ra
tobon urama.
24 Ma ra luluai i lualua i
kure ba da kap ia ta ra kuba
i ra tarai na vinarubu, ma da
kita pala pa ia, upi na matoto,
ba ava ra vuna dia oraoro
dari ure.
25 Ba dia tar vi ia ma ra
umana vinau, upi da virit ia,
Paulo i biti tai ra luluai i tur
pirana dari: Dave, i takodo
ba avat a virit a tutana Rom,
ma pa ta bula ra varkurai
boko?
26 Ba ra luluai i valongore, i
vana tadav ra luluai i lualua,
ma i biti: Ava go u to na pait
ia? Tago ni ra tutana a te
Rom.
27 A luluai i lualua i vana
tadav ia ma i biti: Una ve iau,
u laka a te Rom? Ma i tatike:
Maia.
28 Ma ra luluai i lualua i biti
mulai dari: Iau ga kul ra kini
ta go ra varkurai ma ra ngala
na mani. Ma Paulo i biti: Di

ga kava iau me.
29 Ma diat dia ga to na tir
ia, dia ngo lulut kan ia; ma ra
luluai i lualua i burut bula ba
i nunure, ba ia ra te Rom, ma
tago i tar vi ia.

Paulo i tur ta ra mata i ra kivung

30 Ba i ga ningene, i mainge
na nunure ra dovotina ure
nam ra magit, ra Iudaia dia
takun ia me, ma i pala ia, ma
i vartuluai upi ra umana tena
tinabar ngalangala, ma diat
par ta ra kivung bula, diat a
vana varurung; ma i agure
vairop Paulo, ma i vaki ia ta
ra mata i diat.

23

1 Ma Paulo i bobe muka ra
kivung, ma i biti: A umana
turagu, iau tar vanavana ta
ra mata i God tuk tar ta ra
bung gori, ma ra balagu pa i
takun iau ure ta magit.
2 Ma Anania ra tena tin-
abar ngalangala i ve diat, dia
tur maravai pirana, ba diat a
par ra ngiene.
3 Ma Paulo i tatike tana:
God na par u, u a papar a pal
di ga kolo vapua ia, dave go
u kiki upi una kure iau da ra
tinata na varkurai, ma go u
kure ba da par iau, ma pa i
da ra tinata na varkurai?
4 Diat, dia tur maravai pi-
rana, dia biti: Dave, una vul
laka ra tena tinabar i lualua
kai God?
5 Ma Paulo i tatike: A
umana turagu, pa iau ga
nunure, ba ia ra tena tinabar
i lualua, tago di ga tumu ia
ba: Koko una vul ra tena
varkurai kai kaum tarai.
6 Ma ba Paulo i nunure ba
ta umana dia Sadukaio, ma
ta ra umana dia Parisaio, i
manga oro ta ra kivung ba:
A tara na turagu, iau a Pari-
saio, ma iau natu i ra Pari-
saio bula; go di takun iau ure
ra nurnur ma ure ra nilaun
mulai kadiat dia tar mat.
7 Ba i tar tatike dari,
a umana Parisaio ma ra
umana Sadukaio dia vartoto,
ma ra nuknuk i diat ta ra
kivung i enana varbaiai;
8 tago a Sadukaio dia biti
ba pa ta nilaun mulai, ma pa
ta angelo, ma pa ta tulungea
i ra tarai, ma ra Parisaio dia
kapupi dital par.
9 Ma dia tur pa ra ngala na
varvareo; ma ta umana tena
tutumu kai ra umana Pari-
saio dia tur, ma dia vartoto,
dia tatike dari: Pa ave nuk
tadav ta kaina magit ta go ra
tutana; ma ba ta tulungen, ba
ta angelo i tar tata pirana, dat
a dave tana?
10 Ma ba i manga ngala ra
vartoto, a luluai i lualua i
burut, kan diat a kavir var-
baiane Paulo, ma i tulue ra
tarai na vinarubu, ba diat a
irop, ma diat a al pa ia kan
ra tarai, ma diat a agure ta ra
kuba i diat.
11 Ma ta ra marum, a
Luluai i tur pirana, ma i
tatike: Una gugu; tago da
u tar varveai ure iau arama
Ierusalem, damana bula una
varvai aro Rom.

Ra tarai Iudaia dia varpit upi diat a doko Paulo

12 Ba i keake mulai, a Iu-
daia dia tur guvai ma dia
vavalima, ba koko diat a ian,
ma koko diat a momo, ma na

tuk ta nam ra bung ba di tar
doko Paulo tana.
13 A ivat na vinun ma i
pirai diat, dia varpit dari.
14 Ma dia vana tadav ra
umana tena tinabar ma ra
umana patuana, ma dia biti:
Ave tar kubu ma ave tar
manga vavalima tuna, ba
koko avet a en ta magit boko,
ona pa ave doko boko Paulo.
15 Ma go avat ma ra kivung
avat a ve ra luluai i lualua,
ba na agure vairop ia tadav
avat, upi avat a kure mal
mule ra vartakun ure, ma
avet a doka, ona pa i maravai
boko.
16 Ma ra matua i Paulo i
valongore, ba dia parau upi
ia, ma i vana, ma i ruk ta ra
kuba i ra tarai na vinarubu,
ma i ve Paulo.
17 Ma Paulo i oro tika na
luluai, ma i biti tana: Una
ben go ra barmana tadav ra
luluai i lualua, tago i mainge
na ve tai tika na tinata.
18 Ma i agur pa ia tadav
ra luluai i lualua ma i biti:
Paulo, nam di ga banubat ia,
i tar oro pa iau tadav ia, ma i
ting pa iau ba ina agure go ra
barmana piram, na ve u tai
tika na tinata.
19 A luluai i lualua i ben pa
ia ma ra limana, ma i tir ive
dari: Ava go una ve iau tana?
20 Ma i biti: A umana Iu-
daia dia tar kubu ba diat
a ting pa u, upi una agure
vairop Paulo ningene tadav
ra kivung, upi na varogop ba
una matoto bulu mulai ure.
21 Ma koko una ongo ta
diat, tago a ivat na vinun ma
i pirai diat, dia parau upi
ia, ma dia tar kubu ma dia
vavalima dari, ba koko diat
a ian ma koko diat a momo,
ona pa dia doko boko Paulo;
ma go dia nuk upi ta tinata
tam.
22 Ma ra luluai i lualua i tul
vue ra barmana, ma i tigal ia
dari: Koko una ve ta tikai ba
u tar ve iau ta go ra magit.

*Di kap mal Paulo pire Pe-
lik, ra tena varkurai na gunan*

23 Ma i oro pa ra ivu luluai
tadav ia, ma i biti: Amur a
vaninare ra ivu mar na tarai
na vinarubu, ma lavurua na
vinun na tarai dia ki ra os ma
ra ivu mar na tarai dia kap
rumu, upi avat a vana ta ra
lavuvat na pakana bung ra
marum ura Kaisaria;
24 ma i ve dir bula ba dir a
kap ra ura os bula, ba da vaki
Paulo tana, ma diat a kap mal
ia pire Pelik, ra tena varkurai
na gunan.
25 Ma i tumu ra buk dari
tadav ia:
26 Klaudia Lisia, tadav Pe-
lik, ra bo na tena varkurai na
gunan: Tatabai!
27 A umana Iudaia dia ga
kinim pa go ra tutana, ma dia
ga to na doka, ma avet ma ra
tarai na vinarubu, ave vana
tadav diat, ma ave valaun pa
ia; tago iau tar matoto ba ia
ra te Rom.
28 Ma iau ga mainge, ba ina
matote ra magit dia takun ia
me, ma iau ga agure vairop
ia ta kadia kivung;
29 ma iau ga matoto pa, ba
dia takun ia ure ta umana
magit ta kadia tinata na
varkurai, ma pa dia takun ia
ma ta magit i kat ba na virua
tana, ba da vi ia tana.
30 Ma ba di ve iau, ba dia
tar varpit upi go ra tutana,

iau tul lulut vue piram, ma
iau ve diat bula dia takun
ia, ba diat a vartakun mulai
piram.
31 Ma ra tarai na vinarubu
dia kap Paulo ra marum ura
Antipatri, da di ga ve tar diat.
32 Ba i ga ningene dia tulue
ra tarai ma ra umana os, upi
diat a vana me, ma diat, dia
talil ta ra kuba i ra tarai na
vinarubu.
33 Ba dia pot Kaisaria, dia
tul tar ra buk tai ra tena
varkurai na gunan, ma dia
kap Paulo bula pirana.
34 Ma ba i tar luk ia, i tir
upi kana gunan; ma ba i ga
matote ba ia ra te Kilikia, i
biti:
35 Ba diat dia takun u, dia
tar pot bula, ina valongore ra
vartakun ure u; ma i kure ba
da banu bat ia ta ra pal kai
Erodes.

24

Ra tarai Iudaia dia takun Paulo

1 Ba i tar par ra ilima na
bung, Anania, ra tena tin-
abar i lualua, ma ta umana
patuana, ma Tertulo, a tena
tinata, dia vut, ma dia ve ra
tena varkurai na gunan tai
Paulo.
2 Ba di tar oro pa ia, Tertulo
i tur pa ra vartakun dari:

Pelik, u a tena tuna, ma
ave kedek ta ra ngala na mal-
mal tam, ma kaum varkurai i
babat vue mangoro na kaina
mangamangana kan go ra
gunan;
3 ave mainge ke nam ta ra
mangamangana par, ma ta
ra gunagunan par, ma ave
pite varpa tana.
4 Ma koko na manga kaugu
tinata, kan ina vatalanguane
u; iau lul u ba ta kaum var-
mari, una valongore kaveve
ta ik a tinata.
5 Ave nunure ure go ra tu-
tana, ba ia ra tena vapur-
puruan ta, ma i vuna ta ra
purpuruan pire ra umana Iu-
daia par ta ra rakarakan a
gunagunan, ma a raprap ta
ra vuna lotu Nasaret;
6 ma i ga mainge ba na
vakaina ra pal na vartabar,
ma ave ga kinim ia [ma ave
ga nuk ia ba avet a kure vada
kaveve varkurai.
7 Ia kaka Lisia a luluai i
lualua i ga ruk livuan ma i ga
al varane pa ia kan ra lima
i vevet ma ra karangap na
kankan.
8 I ga kure ba diat nina
dia takun go ra tutana, diat
a pot piram;] ba una tir ia,
una matoto tana iat ure go ra
lavur magit ave takun ia me.
9 Ma ra umana Iudaia bula
dia maravut ta ra vartakun,
ma dia biti ba a dovotina go
ra lavur magit.

Paulo i varvai kapa ta ra mata i Pelik

10 Ba ra tena varkurai na
gunan i tanake tar ia upi na
tata, Paulo i biti:

Iau gugu ba ina tata bat iau
piram, tago iau nunure, ba u
ga tena varkurai mangoro na
kilala ta go ra tarai;
11 ma una matoto, ba i tar a
vinun ma a ivu bung uka ba
iau ga vut arama Ierusalem,
upi ina lotu;
12 ma pa dia tadav amir ba
amir vartoto ma ta tikai, ma
vakir iau ununue ra kor na

tarai ta ra pal na vartabar, ba
ta ra umana pal na lotu, ba ta
ra pia na pal.
13 Ma pa diat a takun ot
pa iau piram ma go ra lavur
magit, dia takun iau me.
14 Ma go iau ve vakapa u,
ba iau toratorom tai ra God
kai ra lavur tama i vevet, ta
nam ra Nga, ba go diat dia
vatang ia ba ra lotu irai, ma
iau nurnur ta ra lavur magit
dia vardada ma ra tinata na
varkurai, di ga tumu ia ta ra
buk kai ra umana propet;
15 ma iau nurnur tai God
upi ra nilaun mulai kadiat
dia takodo, ma kadiat bula
pa dia takodo; damana diat
bula, dia nuk upi nam.
16 Dari iau ongor upi na
langalanga vatikai ra balagu
ta ra mata i God, ma ta ra
mata i ra tarai bula.
17 Ma go ba i par mangoro
na kilala iau pot mulai, upi
ina kap ta umana vartabar
ma ra umana tinabar tadav
kaugu gunan;
18 dari dia tadav iau ta ra
pal na vartabar, ba iau tar
vagomgom pa iau, ma pa ta
kor, ma pa ta varvareo; ta
umana Iudaia marama Asia
avet,
19 ma ba dia nunure ta
magit ure iau, dave pa dia
vana uti piram, upi diat a
takun iau?
20 Ma boina ba go diat, diat
a vatang boko ra kaina magit
dia ga tir tadav ia tagu, ba iau
ga tur ta ra mata i ra kivung,
21 ia kaka bar go, kaugu
kopono tinata, ba iau ga tur
livuan ta diat, iau ga oro dari:
Iau tur ta ra mata i vavat gori
upi da tir iau ure ra nilaun
mulai kadiat dia ga mat.
22 Ma tago Pelik i kabinana
bula a ik ure go ra Nga, i tul
vakari vue diat, ma i biti: Ba
Lisia ra luluai i lualua i tar
pot, ina kure ot pa kavava
vartakun.
23 Ma i ve ra luluai na
vinarubu ba na vake Paulo,
ma na mari ia bula, ma koko
na tigal vue ra umana talaina
ba dia torom tana.

Paulo i tur ta ra mata i Pelik ma Drusila

24 Ba i tar par ta ra umana
bung mulai, Pelik ma kana
taulai Drusila, a vavina Iu-
daia, dir vut ma dir vartuluai
upi Paulo, ma dir valongore
ure ra nurnur tai Iesu Kristo.
25 Ma ba i tatata ure
ra mangamangana takodo,
ma ure ra mangamangana
vovovon, ma ure ra varkurai
namur, Pelik i burut na
kaia, ma i biti: Go una vana
ka boko, ba ta bung iau
langalanga, ina oro pa mule
u.
26 I mainge bula, ba Paulo
na kul ia, upi na pala vue;
kari i vala varvartuluai upi
ia, ma dir tata me.
27 Ma ba i tar par ra ivu
kilala, Pokio Pesto i ki ur vue
Pelik; Pelik pa i ga pala vue
Paulo, tago i mainge upi ra
umana Iudaia diat a man-
ane.

25

Paulo i lul upi ra Kaisar na varkurai ure

1 Io, ba Pesto i tar vut ta
nam ra langun, i ki pa ra utul
a bung Kaisaria, ma i vana
urama Ierusalem.

2 Ma ra umana tena tinabar ma ra umana luluai ta diat a Iudaia, dia varve tai Paulo;
3 ma dia varting, dia tir ia ba na mari diat ure, ma na vartuluai ba na vana uti Ierusalem; ma dia ga varpit upi diat a doka na nga.
4 Ma Pesto i biti ka ba di vake Paulo ara Kaisaria, ma ba ra ik boko ia bula na vana.
5 Ma i tatike: Boina ba ta umana luluai ta vavat dat, dat a vana ura ma ba ta magit i rara ta go ra tutana, avat a takun ia me.
6 Ma ba i tar ki pire diat lavutul ba ra vinun na bung bar i vana Kaisaria; ma ba i ga ningene i ki ta ra kiki na varkurai, ma i kure ba da kap Paulo tadav ia.
7 Ba i tar pot, a umana Iudaia marama Ierusalem dia tur vurkikilane, ma dia manga takun ia ma ra mangoro na mamat na vartakun, ma dia mama takun ot pa ia.
8 Ma Paulo i varpuai dari: Pa iau ga pait ta ik a varpiam ure ra varkurai kai ra Iudaia, ba ure ra pal na vartabar, ba ure ra Kaisar.
9 Pesto i mainge ba diat a talaina ma ra umana Iudaia, ma i tir Paulo: Dave, una vana laka urama Ierusalem, ma ina kure go ra lavur magit abara?
10 Ma Paulo i tatike: Go iau tur pire ra kiki na varkurai kai ra Kaisar, ma i kat ba da kure iau ati; pa iau ga varpiam tadav ra tarai Iudaia, ma u tar nunure bulu.
11 Ona iau a tena varpiam, ma ba iau tar pait ta magit i topa ia ba ina virua tana, pa iau ole ra vinirua; ba go ra lavur magit dia takun iau me pa i dovot, to ia na tul tar iau ta diat? Iau vatang upi ra Kaisar.
12 Ba Pesto dia tar tata ma diat ta ra kivung, i tatike: Go u tar vatang upi ra Kaisar, ma ina tulue u tadav ra Kaisar.

Paulo i tur ta ra mata i Agripa ma Bernike

13 Ba i tar par ta umana bung mulai, Agripa ra king ma Bernike, dir pot aro Kaisaria, ma dir vage pa Pesto.
14 Ba dir ki mangoro na bung abara, Pesto i ve ra king tai Paulo, ma i biti: Tika na tutana go, Pelik i ga vi ia, ma i ga vana kan ia;
15 ma ba iau ga ki Ierusalem, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra Iudaia dia ve iau tana, ma dia ting pa iau ba ina kure vakaina.
16 Ma iau ga ve diat ba vakir a mangamangana kai ra tarai Rom, ba da tul tar ta tutana ba pa dia varkuvo lua boko ma nina diat dia takun ia, upi na tata bat ia ta ra magit dia takun ia me.
17 Ba dia ga vut varurung ati, pa iau ga vabing, ba i ga ningene ke, iau ki ta ra kiki na varkurai, ma iau kure ba da kap nam ra tutana.
18 Ba diat dia takun ia dia tur, vakir dia takun ia ma ta kaina magit da nina iau ga nuk ia;
19 dia takun ia ka ma ta umana magit ure kadia lotu

iat, ma ure tikai, a iangina
Iesu, i ga mat, ma Paulo i biti
ba i ga laun mulai.
20 Ba iau purpuruan ba ina
dave ma ra vartir ta go ra
lavur magit, iau tir ia ba na
vana urama Ierusalem ma
da kure tana abara.
21 Ma ba Paulo i lulul ba
na ki pa ra varkurai kai ra
Kaisar, iau vartul upi da vake
ka boko tuk ta ra bung ba ina
tulue tadav ra Kaisar.
22 Ma Agripa i tatike tai
Pesto: Iau bula, iau mainge
ba ina valongore go ra tu-
tana. Ma i biti: Ningene una
valongore.

23 Io, ba i ga ningene, ma
Agripa ma Bernike dir vut
ma ra ngala na minong, diat
ma ra umana luluai dia lu-
alua, ma ra umana luluai ta
nam ra gunan, ma ba dia ki
ta ra pal na valavalongor, i
vartuluai upi Paulo, ma dia
ben ia.
24 Pesto i biti: Agripa ra
king ma avat bula ra kor na
tarai da ki ati, ava gire go ra
tutana, a tarai Iudaia dia ga
ting pa iau arama Ierusalem
ma ati bula ure, ma dia ga
oraoro, ba pa i ko upi na laun
boko.
25 Ma pa iau ga tir tadav ta
magit i topa ia ba na virua
tana, ma tago i ga vatang upi
ra Kaisar ba na kure, iau tar
kure ba ina tulue tadav ra
Kaisar.
26 Ma pa iau nunure bulu
ta magit ba ina tumu ia
ure tadav kaugu ngalangala.
Kari iau kap ia ta ra mata i
vavat gori, ma ta ra matam
muka, Agripa ra king, upi ba
i par go ra vartir, ina nunure
nam ba ina tumu ia ure.
27 Tago iau nuk ia, pa i ko
ba da tulue tikai, di ga vi ia,
ma pa di vatang ta magit, di
takun ia me.

26

Paulo i tata varvai kapa ta ra mata i Agripa

1 Agripa i biti tai Paulo: Di
tul tar iu, ba una tata are u.
Ma Paulo i tulue ra limana
ma i tata bat ia dari:
2 Agripa ra king, iau nuk
ia ba iau ti doan, tago ina
varpuai ta ra matam gori ta
ra lavur magit a Iudaia dia
takun iau me;
3 tago u a tene ta ra lavur
mangamangana ma ta ra
lavur tinata na vartovo kai ra
Iudaia; ma go iau lul u, ba
una valongore mal iau.
4 A Iudaia par dia nunure
kaugu mangamangana
vatikai papa amana iat ba
iau ga bul, ma iau ki pire
ra tarai ta kaugu gunan, ma
arama Ierusalem bula;
5 ba dia mainge upi diat a
varvai, dia nunure iau, ba
papa ania iat iau murmur
muka ra mangamangana kai
ra umana Parisaio, nina ra
vuna tarai i ongor mat ta
kada lotu.
6 Ma go iau tur ati, upi da
kure iau ure ra nurnur ta
nam ra tinata na varvatad-
ing, God i ga tatike tadav ra
lavur tama i dat;
7 ma kada a vinun ma a ivu
vuna tarai dia vura torom
muka tadav God a bungbung
na keake, ma ra bungbung
na marum, ma dia nurnur
bula, upi diat a vatur vake

nam ra tinata na varvatad-
ing. Io, King, nam ra nurnur
a Iudaia dia takun iau tana.
8 Ta ra ava ava nuk ia ba pa
i dovot, ba God i valaun diat
dia tar mat?
9 Iau bula, iau ga nuk ia
ra balagu, ba i boina ba ina
pait mangoro na magit na tur
varbat ure ra iang i Iesu, ra te
Nasaret.
10 Ma iau ga papait dari
bula aro Ierusalem, iau ga
varuk mangoro na tena gom-
gom ta ra umana pal na
banubat, ba ra umana tena
tinabar ngalangala dia ga tul
tar iau; ma ba di ga doko diat,
iau bula, iau ga mulaot i tana.
11 Ma ba iau ga vavala
vabilak diat ta ra lavur pal na
lotu, iau ongor ma ra valar
diat, upi diat a varvul, ma
tago iau kulot na kaia ure
diat, iau ubu diat ta ra guna-
gunan bula aro vailik.

Paulo i varvai ure kana
bung na nukpuku
(Apos 9:1-19; 22:6-16)

12 Ma ba iau vana Damasko
ta ra vartuluai kai ra umana
tena tinabar ngalangala ma
iau kap ra varkurai ta diat,
13 ma ba ra keake i ki tur,
io, King, iau gire ra ngala
na kapa marama ra bakut,
i manga lia ta dir ma ra
matana keake, ina i pupua
kikil iau ma diat bula ave
varagur.
14 Ba ave tar bura par ra
pia, iau valongore ra nilai
tikai i tatike tadav iau ta ra
tinata Ebraio dari: Saul, Saul,
dave u milmilikuane iau? I
dekdek piram, ba una rua ra
rumu.
15 Ma iau tatike ba: Lu-
luai, to ia u? Ma ra Luluai i
biti: Iau Iesu, nam u milmi-
likuane;
16 una tut, ma una tur ma
ra ura kaum; iau tur kapet
piram, upi ina togue u, upi u
ra tultul ma ra tena varvai ta
ra lavur magit u tar gire tagu,
ma ta ra lavur magit bula ba
ina vaarike boko tam;
17 ma ina valaun u kan ra
tarai, ma kan ra lavur Tem-
atana bula, nina ba ina tulue
u tadav diat,
18 upi una vakapa ra mata
i diat upi diat a vana tapuku
kan ra bobotoi tadav ra kapa,
ma kan ra dekdek kai Satan
tadav God, upi diat a vatur
vake ra punpun vue ai ra
lavur varpiam, ma ra tiniba
pire diat dia gomgom ta ra
nurnur tagu.

Paulo i varvai ure kana
papalum

19 Io, Agripa ra king, pa iau
ga kamala ta go ra ninana
marama ra bala na bakut;
20 iau ga varve diat aro
Damasko ma Ierusalem, ma
ta ra gunagunan par Iudaia,
ma diat ra lavur Tematana
bula, ba diat a nukpuku, ma
diat a talil tadav God, ma diat
a pait ra umana papalum dia
topa ra nukpuku.
21 Ta go ra vuna a Iudaia
dia ga kinim iau ta ra pal na
vartabar, ma dia ga mainge
ba diat a doko iau.
22 Ma tago God i ga mar-
avut iau, kari iau tur boko
gori, iau varvai tadav ra
tarai ma ra umana ngalan-
gala bula, ma iau tatike nam
uka ba ra lavur propet, diat

ma Moses bula, dia ga biti ba
na vana rikai boko;
23 ba Kristo na mat, ma na
vaarike value ra kapa ta ra
nilaun mulai kan ra minat
tadav ra tarai ma tadav ra
lavur Tematana bula.
24 Ba i tatata bat ia dari,
Pesto i manga biti: Paulo,
u ti papaua; kaum ngala na
vartovo i tar pukue u, upi
una papaua.
25 Paulo i biti: Pesto, u a bo
na luluai, pa iau papaua, go
iau tatike vaarike ra tinata i
dovot, a tinata na kabinana
bula.
26 Tago ra king i nunure
go ra lavur magit, ma iau ve
bulu go kaugu tinata; tago
iau nunure pa i ngulngul tai
ta tikai ta go ra lavur magit;
tago pa di ga pait ive diat ta
ra vabuman na pal.
27 King Agripa, dave laka, u
nurnur tai ra umana propet?
Iau nunure u ti nurnur.
28 Agripa i biti tai Paulo:
Ma go kaum a ik a tinata bar
u nuk ia ba una pukue pa iau,
upi iau bula ra talai Kristo?
29 Paulo i tatike: Iau
mainge ke tai God, ba na
ikilik bar, ba na ngala
bar, ba u ma avat par ava
valavalongore iau gori, dat
a varogop, ma ia kaka go ra
umana vivi koko.
30 Ma ra king i tur, ma ra
tena varkurai na gunan, ma
Bernike, ma diat bula, dia tar
kiki me;
31 ba dia tar vana irai, dia
tatata, ma dia biti: Go ra
tutana pa i ga pait ta magit i
topa ia ba na virua tana, ba
da vi ia tana.
32 Ma Agripa i biti tai Pesto:
Gala go ra tutana pa i ga
vatang upi ra Kaisar, gala na
topa ia ba da pala vue ke.

27

Paulo i ki ra parau pi uro Rom

1 Ba di tar kure ba avet a
ki ra parau uro Italia, di tul
tar Paulo, ma ta ra umana
bula di tar vi diat, tai tika na
luluai, a iangina Iulio, ta ra
vuna tarai na vinarubu kai
Augusto.
2 Ma ave koa ta ra parau
marama Adramiteno, ma di
biti ba na rarat vanavana
ta ra valvalian Asia. Ma
ave vana oai me; avet ma
Aristarko a tutana Makedo-
nia maro Tesalonika.
3 Ba i ga ningene ave pukai
gil Sidon. Iulio i mari Paulo,
i tul tar ia ba na tur pa pire
ra umana talaina, upi diat a
vangoa.
4 Ave vana mulai, ma ave
vanavana bakit Kipro, tago a
vuvu maro lua.
5 Ba ave tar bolo na ta
maravai Kilikia ma Pampilia,
ave pukai Mira, a pia na pal
Likia.
6 A luluai i tadav tika na pa-
rau maro Alekandria abara,
ba na vana Italia; ma i vako
tar avet i tana.
7 Ma mangoro na bung ave
vana vovovon ika, ma i tup
avet ra vinavana uro Kinido,
tago a vuvu i tur bat avet,
ma ave vanavana bakit Kreta
maravai Salmone,
8 ma i tup avet bula a ni-
rarat abara, ma ave tadav
tika na gunan a iangina: A
umana Bo na Tungunana; go

i maravai ta ra pia na pal
Lasea.
9 Ba di tar vole vue man-
goro na bung, ma dia bu-
rutue ra vinavana, tago ra
Vinevel i tar par, Paulo i pit
diat,
10 ma i tatike: Avat a tarai,
iau gire ba go ra vinavana
na manga vakaina ra parau
ma ra kinakapuna, ma kada
nilaun bula.
11 Ma ra luluai na vinarubu
i kapupi ra luluai na parau,
ma nina bula ba kana ra pa-
rau, ma pa i valongore ra
tinata kai Paulo.
12 Ma mangoro ta diat dia
biti, ba diat a vana na ta,
ma diat a valar ra vinavana
Poinike, a tungunana Kreta,
i tur kapa ta ra taur ma ra
taubar bula, ma diat a ung
vue ra kilala na vuvu abara,
tago ni ra tungunana pa i ga
ko upi da ung vue ra kilala na
vuvu tana.

A vuvu na taoai i tut ma i manga karangap

13 Ba ra taubar i vuvu
vovovon, dia nuk ia ba i topa
diat, ma dia rubat ra vakai,
ma dia rarat vanavana ra
valvalian Kreta.
14 Ma pa i vavuan ba
ra vuvu na taoai i tut, a
iangina Oirakilon, i manga
karangap;
15 ma ba i tut tadav ra pa-
rau, ma ra parau i mama
ogor pa ra matana vuvu, ave
vungue upi ra ta na gogone
ke.
16 Ma ba ave vilavilau bakit
ta ra ta kikil ik, a iangina
Klauda, i tup avet, ba ave al
vake ra bot;
17 ma ba dia tar al vake ra
bot, dia vi pamur ra parau;
ma dia burut ba avet a vana
taun ra Sirti, ma dia valure
vue ra lavur magit marama
liu, ma ra ta i gogone ke ra
parau.
18 Ma tago a parau i
dadadar na kaia ta ra ngala
na vuvu, dia vue vadudu ra
tabarikik ba i ga ningene;
19 ma ta ra vautuluna bung
dia vue ma ra lima i diat ra
lavur magit ai ra parau.
20 Ma ba mangoro na bung
ra matana keake ma ra
umana tagul pa dia pupua,
ma ra vuvu na kaia i tup avet,
pa ta i nuk ia mulai ba avet a
laun.
21 Ba i tar peal ra bung ba
pa dia ga ian tana, Paulo i tur
rikai livuan ta diat, ma i biti:
Avat a tarai, gala ava ga tar
valongore iau ba koko avat a
vana irai mara Kreta gala ra
kaina dari ma ra vovoloi pa
na tup avat.
22 Ma go iau ting pa avat,
ba koko avat a burut, pa ta
tikai ta vavat na virua, a pa-
rau ka na virua.
23 Tago tika na angelo kai
nam ra God ba iau kana, ma
iau toratorom tana, i tur pi-
ragu ra marum,
24 ma i biti: Paulo, koko
una burut; una tur boko ta
ra mata i ra Kaisar; ma God
i tar tul tar bula nam diat i
tam, ava ti varagur ma diat,
upi avat a laun par.
25 Ma go, a tara na turagu,
avat a balamat, iau nurnur
tai God ba na pait nina i tar
ve iau tana.
26 Dat a vana tadav boko
tika na lolo.

27 Ba i tar vinun ma a ivat
na bungbung na marum, ma
ra vuvu i kap vurvurbingi-
tane avet ta ra ta, a iang-
ina Adria, ba ra mutumut, a
umana tena ta dia nuk ia, ba
ave vanavana maravai tai ta
gunan;
28 ma dia valar ra malu-
luvina na ta, ma i a ura
vinun na pokopokono; ba
ra ik boko dia valar mule,
ma i vinun ma ra ilima na
pokopokono.
29 Ma dia burut kan avet a
vana taun ta mama, ma dia
vue ra ivat na vakai mara ra
muruna parau, ma dia kaina
upi ra keake.
30 Ma ba ra umana tena ta
dia nuk upi ra nilop kan ra
parau, ma dia tar pala vaba
vue ra bot na ta, varogop ba
diat a vung ta umana vakai
ta ra luaina parau,
31 Paulo i biti tai ra luluai
na vinarubu, diat ma ra tarai
na vinarubu dari: Ona go
diat dia lop kan ra parau,
avat a mama laun.
32 Ma ra tarai na vinarubu
dia kutu vue ra umana
veveve ta ra bot, ma i bura
ka.
33 Ma ba i to na lar, Paulo i
ting pa diat par ba diat a ian, i
biti: Go a vinun ma ra ivat na
bung ava kiki, ma ava vevel,
pa ava ga en ta magit;
34 ma go iau ting pa avat
ba avat a ian upi avat a laun,
tago pa ta pepe na ulu i vavat
na virua kan ra ulu i ta tikai
ta vavat.
35 Ba i tar tatike dari, i tak
pa ra gem, ma i pite pa God ta
ra mata i diat par, ma i tabik
ia, ma i ian.
36 Ma diat par dia gugu, ma
dia ian bula.
37 Avet par ta ra parau a ivu
mar ma lavurua na vinun
ma laptikai na tarai.
38 Ba dia tar maur, dia
vairop vapapa ra parau, dia
vue vadudu ra vit na ta.

A parau i virua

39 Ba i keake, dia mama
gire ilam ra gunan; dia gire
ke tika na tungunana ma ra
valian, ma dia biti ba i boina
bar ba diat a vana ma ra
parau tana.
40 Ma dia pala vue ra
umana vakai, dia vana kan
diat na ta, ma dia pala: vue
ra umana vinau ta ra ura
vo tatatabai bula, ma dia al
pala ra sel na lua upi na topa
ra vuvu, ma dia tung upi ra
valian.
41 Ma ba dia vana ur ta ra
giligil na veo, a ta i varpalak
tana, ra parau i kakarat ta ra
veo, ma ra luaina parau i kor
vatikai tana, ma ra muruna i
tapamar ta ra karangap i ra
bobol.
42 Ma ra tarai na vinarubu
dia mainge ba da doko diat,
di ga vi diat, kan ta umana
diat a alir ur, ma diat a lop.
43 Ma ra luluai na vinarubu
i mainge pi na valaun Paulo,
ma i tigal kadia mamainga;
ma i kure ba diat, dia nunure
ra nialir, diat a pil, ma diat a
alir lua upi ra valian;
44 ma ta ra umana diat a
alir murmur ta ra umana pal
a davai, ba ta ra lavur magit
kai ra parau. Damana diat
par dia laun ura ra valian.

28

Aro Melite

1 Ma ba ave tar laun, ave
matoto ba ra iang i nam ra
lolo ba Melite.
2 A tarai vakuku dia mari
muka avet; dia voto ra iap
ma dia agur pa avet par, tago
a ngala na bata ma ra mu-
dian.
3 Ma ba Paulo i tak pa ra
vinvin davai, ma i vaulung ra
iap me, a vui i vana rikai ta
ra laplapiran, ma i taba ta ra
limana.
4 Ba ra tarai vakuku dia
gire ra vui i tabataba ta ra li-
mana, dia biti vargil dari: Go
ra tutana a tena vardodoko
bar, i laun kan ra ta, ma ra
Balbali pa i vungue upi na
laun.
5 Ma i vue pikire vue ra vui
ta ra iap, ma vakir i kaina
tana.
6 Dia nuk ia ba na ung, ma
na bura mat vakaian; ba dia
vavuan ma ra ki ung upi ia,
ma pa ta kaina magit i tadav
ia, dia nukpuku, ma dia biti
ba tika na god.

7 A iang i ra luluai ta go ra
lolo, Poplio, ma kana umana
gunan dia ki ta go ra pa-
par, ma i agur pa avet, ma i
mari avet a utul a bung ta ra
kubana.
8 Ma ra tama i Poplio i
vava, i mait ma ra malamala-
pang ma ma ra balavana; ma
Paulo i ruk tadav ia, ma i
araring, ma i palagur ia ma
ra ura limana, ma i valagar
pa ia.
9 Ba i ga par dari, diat par
dia mait ta go ra lolo dia vana
tadav ia, ma i valagar pa diat;
10 ma diat bula, dia manga
ru avet ma mangoro na
magit na variru; ma ba ave
koa mulai dia tabar tule avet
ma ra lavur magit i topa avet.

Kan Melite pi uro Rom

11 Ba i ga par a utul a gai,
ave vana ta ra parau maro
Alekandria, i tar ung vue ra
kilala na vuvu ta go ra lolo,
kana vakilang Ra Ura Kanga.
12 Ma ave pukai gil Sir-
akusa, ma ave ki abara a utul
a bung.
13 Ma ave vana pa mabara
urama Region, ma ra bung
namur a taubar i vana rikai,
ma ba i ga ningene ave pukai
Potioloi;
14 ma ave tadav ta umana
ekelesia abara; ma dia mari
vake avet; ma ave ki pire diat
lavurua na bung; damana
ave vana uro Rom.
15 Ba ra umana ekelesia
mabara dia tar valongore ra
varvai ure avet, dia barat
avet ara Tavul a Bung Apio,
ma ara Tabautul a Pal na
Vavagil; ba Paulo i gire diat,
i pite pa God ma i gugu tana.

Aro Rom

16 Ba ave ga tar olo Rom, di
nur tar Paulo ba dir a ki ma
ta tika na tena vinarubu ba
na balabalaure.
17 Ba i ga par a utul a bung,
i oro varurue ra umana
raprap kai ra Iudaia, ma ba
dia pot varurung, i biti ta
diat: A tara na turagu, pa
iau ga vakaina ra tarai, ba
ra lavur mangamangana kai
ra lavur tama i dat; arama
Ierusalem dia ga vi tar ika
iau ta ra lima i ra tarai Rom;
18 ma ba dia ga tir iau, dia
ga mainge ba diat a pala vue
iau, tago pa ta vuna ba ina
virua tana.

19 Ma ba ra Iudaia dia tigal
bat diat, iau vatang upi ra
Kaisar; ma vakir iau takun
kaugu vuna gunan ma ta
magit.
20 Ma go ra vuna iau tar
ting pa avat i tana, ba dat a
varboboi, ma dat a tata bula;
tago di ga vi iau ma go ra
vivi na palariam, ure ra kini
nunur kai ra Israel.
21 Ma dia biti tana: Pa ta
buk maro Iudaia i tadav avet
ure u, ma pa ta tura i vevet i
ga pot ati upi na varveai tai
ta kaina magit ure u.
22 Ma ave mainge, ba avet a
valongore ra nuknukim tam;
tago ave nunure ba di tur bat
go ra mangamangana lotu
irai ta ra gunagunan par.

23 Ba dia tar kubu tar kadia
bung, dia kor pirana ta ra
kubana; ma i pala ia ma i
ve vakapa tar ia ta diat ra
varkurai kai God, ma i ve
vovo pa diat ma ra tinata na
varkurai kai Moses, ma ta ra
lavur propet bula ure Iesu; i
tur pa ia ra malana ma i tuk
tar ta ra ravian.
24 Ma ta ra umana dia ka-
pupi ra tinata i ga ve diat i
tana, ma ta ra umana pa dia
nurnur.
25 Ba dia tar vartoto ure,
dia vana, ba Paulo i tar tatike
value ra kopono tinata dari:
A dovotina ra Takodo na Tu-
lungen i ga tatike tai Iesaia ra
propet tadav ra umana tama
i vavat lualua dari:
26 “Una vana tadav go ra
tarai, ma una tatike:
Avat a valavalongor ma ra
talinga i vavat ma pa
avat a matoto muka;
Avat a nana ma ra mata i
vavat, ma pa avat a
gigira ilam;
27 Tago ra bala i go ra tarai i
bira,
Ma ra talinga i diat i vaut,
Ma dia ga vapula ra mata i
diat;
Kan diat a nana ma ra mata i
diat,
Ma kan diat a valongor ma ra
talinga i diat,
Ma kan diat a matoto ma ra
bala i diat.
Ma kan diat a talil mulai,
Ma ina valagar pa diat.”
28 Ma go avat a nunure, ba
di ga tulue go ra varvalaun
kai God tadav ra lavur Tem-
atana; diat a valongore bula.
[
29 Namur ta kana tinata, a
umana Iudaia dia vana var-
baiai, ma dia manga vartoto
vargil.]
30 Ma i ki ra ivu kilala ot ta
ra pal i tokom pa ia, ma i vala
pa diat par dia rukruk tadav
ia,
31 ma i varveai ta ra varku-
rai kai God, ma i vartovo ta
ra lavur magit ure ra Luluai
Iesu Kristo, pa i burut tuna
ma patana i tigal ia.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI ROM

1 Paulo, a tultul kai Iesu
Kristo, di ga ting pa ia upi na
apostolo, di ga tibe vaire vue
ure ra bo na varvai kai God,
2 nam i ga vatading value
tana ma ra ngie i ra lavur
propet ta ra Buk Tabu,
3 ure Natuna Iesu Kristo
kada Luluai, nina di ga kava
ma ra pal a pakana ta ra
vuna tarai David,
4 ma ta kana nilaun mulai
kan ra minat i ga vakilang
vadekdek ia ba ia ra ongor
na Natu i God, ta ra Tulungea
i ra gomgom na mangaman-
gana:
5 ure nina ave tar vatur
vake ra varmari ma ra kiki
na apostolo, upi ra lavur
vuna tarai diat a vatur vake
ra tinorom ta ra nurnur, ure
ra iangina;
6 avat bula livuan ta diat, di
ga ting pa avat upi avat kai
Iesu Kristo;
7 tadav avat par ava ki
Rom, a vakak na tarai kai
God, di ga ting pa avat upi
avat a umana tena gomgom:
A varmari tadav avat ma ra
malmal tai God, Tama i dat,
ma ra Luluai Iesu Kristo.

A niaring na pite varpa

8 Go lua, iau pite pa
kaugu God tai Iesu Kristo
ure avat par, tago di vata-
vatang kavava nurnur ta ra
rakarakan a gunagunan par.
9 Tago ra God nam ba iau
toratorom tana ma ra tu-
lungeagu ta ra bo na varvai
kai Natuna, i nunure muka,
ba pa iau ngo ma ra niaring
ure avat,
10 ma ta kaugu niaring a
bungbung iau lul God, upi ba
tumu i mamainge damana,
ina pait valar pa kaugu vina-
vana tadav avat.
11 Tago iau mainge tuna ba
ina gire avat, upi ina tul tar ta
vartabar ta vavat ba na topa
ra tulungea i vavat, upi na
vapadikat avat;
12 a kukuraina dari, ba dat
a vamaram vargiliane dat,
ure kada nurnur, avat ure
kaugu nurnur ma iau ure
kavavat.
13 Ma pa iau mainge ba
avat a tuptup, a tara na
turagu, ba iau ga kumkubu
milat, ba ina tadav avat (ma
tuk tar ta ra bung gori pa iau
ga langalanga) upi ina gire
ta vuai kaugu papalum pire
vavat, da iau tar gire tai ta
umana Tematana bula.
14 Kaugu ra tiniba muka ba
ina varvai pire ra umana Ele-
nas, ma pire ra enana tarai
bula, pire diat dia kabinana
ma diat dia tabobo.
15 Damana, iau iat, iau tar
mainge tuna upi ina ve ra bo
na varvai ta vavat bula ava ki
Rom.

A dekdek i ra bo na varvai

16 Tago pa iau vavirvir ma
ra bo na varvai; tago ia ra
dekdek i God upi na valaun
vapar diat dia nurnur; a te
Iudaia lua, ma ra te Elenas
bula.
17 Tago tana iat ra var-
vatakodo kai God i arikai ta

ra nurnur upi ra nurnur; da
di ga tumu ia: A umana tena
takodo diat a laun ta ra nur-
nur.

A nirara kai ra tarai

18 Tago ra kankan kai God
i tar vana rikai marama
ra bala na bakut ure ra
lavur varpiam tadav God ma
ra mangamangana ba pa i
takodo pire ra tarai, nina
dia taun bat ra dovotina ma
ra mangamangana ba pa i
takodo;
19 tago nam ra minatoto
ure God ba na topa ra tarai
i tar arikai ta diat; tago God i
tar vateten tar ia ta diat.
20 Tago ra lavur magit ure
God ba pa dia vevengene
papa ra vunapai ra vavaki na
rakarakan a gunagunan dia
tar tur kapa ta ra mata i ra
tarai tago ra lavur magit di
ga vaki diat, dia vamototone
diat ure ra dekdek i God ba
pa na mutu, ma ba ia ra God
tuna; ma damana pa dia lan-
galanga muka;
21 tago ba dia tar nunure
God, pa dia ga ru ia da i
topa God, ma pa dia ga pite
varpa pirana; dia ga nuknuk
vakuku, ma i ga bobotoi ra
tabobo na bala i diat.
22 Ba dia ga malamala tena
kabinana, dia ga papaua
vanavana,
23 ma di ga pukue ra mina-
mar i God, ba pa na nunure
ra mareng na minat, upi na
da ra malalar i ra tutana
ba na mareng boko, ma ra
malalar i ra umana beo, ma
ra lavur leing ba a ivat ra kak
i diat, ma ra lavur mangana
dia kakakao ra pia.
24 Kari go God i ga nur
tar diat ta ra lavur magit
i dur, nina i arikai ta ra
lavur bilak na mamainga ta
ra bala i diat, ba diat a vabi-
lak vargiliane ra paka i diat;
25 tago dia ga pukue ra
dovotina ure God, ma dia ga
kia vue ma ra vavaongo, ma
dia ga manga ru ra magit God
i ta vaki ia ma dia ga ongo
tana, ma ta ra Tena Vavaki
pata, nina i ti doan tukum.
Amen.
26 Kari go ra vuna God i
ga nur tar diat ta ra lavur
bilak na mamainga; tago ka-
dia vaden dia ga kia vue nam
ra mangamangana di ga vaki
diat me ma nam ba pa i topa
diat;
27 ma damana bula ra
tarai, dia ga vana kan ra
vaden ma ra mengaman-
gana tinaulai, ma kadia
kaina mamainga i ga mala-
malapang vargil, a tarai dia
ga pait nam i bilak varurung
ma ra tarai ka, ma ra vapuak,
ba i ga topa ra kaina maukua
i diat, i ga tadav diat muka.
28 Ma tago dia ga ole upi
diat a vatur vake ra minatoto
ure God ta ra nuknuk i diat,
God i ga nur tar diat ba diat
a mur ra kaina nuknuk i diat,
upi diat a pait nam ra lavur
magit ba pa i topa ia;
29 dia ga buka ma ra
mangamangana gegagege,
a lavur mangamangana
ba pa i takodo, a varbat,
ra kaina ninunuk; dia ga
buka ma ra varngu, a
vardodoko, a varpuapuai,
a vaongo, avavagu; dia ga
varvamaianao,

30 dia ga varurai vargil,
dia ga milmilikuane God, pa
dia ga ruva, dia ga mala-
mala luluai, dia ga tibuna
pite pa diat mulai, dia ga pait
vaarike ra lavur kalamana
kaina mangamangana, dia
ga piam vue ra umana tavu
i diat,
31 pa dia ga minana, dia ga
vatamam vue ra lavur magit
dia ga kubu ia, pa ta bo na
mangamangana, da nam di
ga vaki ra tarai me, i ga ki ta
diat, pa dia ga varmari;
32 dia ga nunure ra varku-
rai kai God, ba diat dia pa-
pait go ra lavur magit, diat a
virua tana; ma vakir dia ga
pait diat ika, dia mulaot bula
ta diat, dia papait diat.

2

A varkurai kai God

1 Damana pa u langalanga
To An, ba u to ia bar, u
varkurai; tago nam u kure ta
ra tikai tana, u kure vakaina
mule u tana; tago u nam u
kure ta tikai, u papait bula
nam ra lavur magit.
2 Ma da nunure ba ra
varkurai kai God i dovot
muka pire diat dia papait
nam ra lavur magit.
3 Ma dave u To An, u nam
u kure diat dia papait nam
ra lavur magit, ma u bula u
papait diat, u biti vang ba ra
varkurai kai God pa na tadav
u?
4 Ba dave, u nuk piapiam
laka ra pepeal bo na magit ta
kana varmari ma kana kini
vovovon ma ba pa i ga bali
lulut kaum mangamangana,
ma pa u nunure vang ba ra
varmari kai God i varirap u
ta ra nukpuku?
5 Ma tago i leo ra balam ma
pa u nukpuku, u lu varurue
mule ra ngala na kankan ta
ure u upi ra bung na kankan
ma ra bung ba da vaarike ra
dovot na varkurai tana kai
God;
6 nina ba na vapuak ra
tarai par tikatikai da kadia
lavur papalum;
7 diat dia ongor vatikai ma
ra bo na papalum upi ra mi-
namar ma ra variru ma ra
nilaun tukum, na tul tar ra
nilaun ba pa na mutu ta diat,
8 ma diat dia varpuapuai,
ma pa dia torom ta ra
dovotina, ma dia torom uka
ta ra lavur mangamangana
pa i takodo, a kankan ma ra
ninunuk na bala kadik,
9 a kinadik ma ra niligur na
tadav ra lavur tarai par dia
pait ra kaina, a Iudaia lua ma
ra Elenas bula;
10 ma ra minamar ma ra
variru ma ra malmal tadav
diat par tikatikai dia papait
ra magit i boina, tadav ra
te Iudaia lua ma tadav ra te
Elenas bula;
11 tago ra tarai dia varogop
par ta ra mata i God.
12 Tago diat par dia ga pait
ra varpiam ma pa ta boko
ra tinata na varkurai, diat a
virua ma pa da takun diat
ma ra tinata na varkurai; ma
diat par dia tar nunure ra
tinata na varkurai ma dia tar
pait ra varpiam, da ga kure
diat ta ra tinata na varkurai;
13 tago vakir diat dia
valavalongore ra tinata na
varkurai dia takodo ta ra

mata i God, diat ika, dia pait
ot pa ra tinata na varkurai,
da vatang diat ba dia takodo;
14 tago ona ra umana Tem-
atana dia pait ot pa ra lavur
magit i tur ta ra tinata na
varkurai ta ra ko na nuknuk
i diat ika ma pa ta tinata na
varkurai boko pire diat, nam
diat, ba pa dia vatur vake
ra tinata na varkurai, diat ra
varkurai ure diat mulai;
15 tago dia vaarike ra
papalum kai ra varkurai
di ga tumu ia ta ra bala i
diat, kadia varkurai na bala
i varvai dovot tana, ma ra
lavur nuknuk i diat i kure
pukpukue vakakaina diat,
ma i valangalanga bula diat,
16 ta nam ra bung ba God
na kure ra lavur magit na
pidik kai ra tarai tana tai Iesu
Kristo, varogop ma kaugu bo
na varvai.

Ra tarai Iudaia ma ra tinata na varkurai

17 Ma ona u kap iang, ba
Iudaia, ma u ki vovovon ta go
ra tinata na varkurai, ma u
ogogabut tai God,
18 ma u nunure kana ma-
mainga, ma u kure ot pa
ra lavur enana magit, tago
u kabinana ta ra tinata na
varkurai,
19 ma ona i tar ot muka
ra nuknukim ure u, ba u a
raprap kai ra umana pula,
a kapa pire diat dia ki na
bobotoi,
20 a tena varvateten pire
diat dia papaua, a tena var-
tovo pire ra umana kura-
mana, tago u vatur vake tika
na mangana kabinana ma
ra dovotina ta ra tinata na
varkurai;
21 u nam, u tovo ta ra tikai,
dave pa u tovo mule u laka?
U nam, u varvai dari, ba,
koko ta tutana na loalong,
dave u, u loalong, ba pata?
22 U nam, u biti dari, ba,
koko ta tutana na po, dave
u, u po, ba pata? U nam u
milikuane ra lavur tabataba,
dave u, u long ta ra pal na
lotu, ba pata?
23 U nam, u langlang ma ra
tinata na varkurai, dave u, u
milikuane God, tago u piam
kana tinata na varkurai, ba
pata?
24 Tago avat ra vuna kari
a umana Tematana dia mi-
likuane ra iang i God, da di
ga tumu ia.
25 Tago a dovotina, a
pokakikil i vadongone u, ona
u pait ot pa ra tinata na
varkurai; ma ona u piam vue
ra tinata na varkurai, kaum
pokakikil i varogopane u ma
diat pa dia poko kikil.
26 Damana ona nam ba pa
i pokakikil na torom ta ra
tinata na varkurai, dave pa
da nuk ia ba i varogop ra
pokakikil i tar tur tana?
27 Ma ona tikai pa di poko
kikil ia i ki damana iat varo-
gop di ga kava, ma i pait
ot pa ra tinata na varkurai,
dave, pa na kure vakaina u
laka, tago u tar vatur vake
ra tinata na varkurai ma
ra pokakikil i tur bula tam,
ma u piam vue ra tinata na
varkurai?
28 Tago nam ba ra lavur
vakilang dia tur ta ra pakana
ka, vakir a te Iudaia; ma

vakir ia ra dovot na pokakikil
ona di pait ia ta ra i pakana
ka;
29 ma ona tikai i takodo ra
balana, ia ra te Iudaia tuna
nam; ma ra pokakikil tuna,
nina ba i tur ta ra balana, ta
ra tulungen, ma vakir nam
di pait ia ka varogop ma ra
matana buk ta ra tinata na
varkurai; a tarai pa dia pite
pa go, ma God ka i pite pa ia.

3

1 Ba damana, ava ra magit
ba ra vuna tarai Iudaia dia
manga boina tana; ma ava ra
magit i boina ta ra pokakikil?
2 Mangoro na magit dia
boina tana; ma go ia ra lu-
aina, ba di ga nur tar ra
tinata kai God ta diat.
3 Ma dave, ona ta ra na ta
diat pa dia ga nurnur? Na
pak laka tana ra dovotina kai
God, tago dia ga ko iba upi ra
nurnur?
4 Koko muka! Maia pa,
boina ba na po rikai ba God
i dovot ma ra tarai par dia
vaongo; da di ga tumu ia
dari:
"Upi na po ba i dovot kaum
lavur tinata,
Ma upi una ongaongor ona u
vana ta ra varkurai."
5 Ma ona kada manga-
mangana ba pa i takodo i
vaarike ra mangamangana
takodo kai God, ava dat a
tatike? Kan God pa i takodo
bar, ona na babali na kankan
ta dat? (Iau tata da ra manga-
mangana kai ra tarai.)
6 Koko muka! Damana,
God na kure davatane ra
rakarakan a gunagunan?
7 Ma ona ra dovotina kai
God i tar manga arikai ma
i tar vangala pa kana mina-
mar ta go kaugu vavaongo, ta
ra ava di kure mule iau, da
iau a tena varpiam?
8 Ma pa i dari laka (da di
vaongo pa avet, ma di biti
ba ave tatatike): Dat a pait
ra kaina magit, upi ra bo na
magit na arikai tana? Ma ra
varkurai na balbali i tadav
diat i takodo muka!

*Pa ta tikai ia ra tena
takodo*

9 Ava mulai? Da manga
boina laka ta ni diat? Patana,
vakir ure ta magit; tago lua
da ga takun ot pa ra umana
Iudaia ma ra umana Elenas
bula ma ra varpiam;
10 da di ga tumu ia dari:
"Pa ta tikai i takodo, vakir ta
tikai ka;
11 Pa ta tikai matoto,
Pa ta tikai i tikan upi God;
12 Diat par dia tar vana rara,
diat par pa dia boina
ure ta magit;
Pa ta tikai i pait ta bo na
magit, patana, vakir ta
tikai ka;
13 A kongkong i diat i da
ra babang na minat i
tapapa;
A karamea i diat i tar tatata
na vavagu;
A taring, da kai ra vui i var-
varpidik, i ki ra vavai
ra bul na ngie i diat;
14 A ngie i diat i buka ma ra
varvul ma ra tinata i
mapak;
15 A kau i diat i vutvut upi ra
vardodoko;
16 A vinirua ma ra uliran i tur
ta kadia lavur nga;

17 Ma pa dia ga nunure ra nga
i ra malmal;
18 Pa ta bunurut ure God i
tur ta ra luaina mata i
diat.”

19 Ma da nunure muka go, ba ra lavur magit par a tinata na varkurai i tatike, i tatike ta diat dia tur ta ra vavai na tinata na varkurai; upi na paum bat ra ngie i diat par, ma upi na arikai ba ra rakarakan a gunagunan i rara parika ta ra mata i God;

20 tago ure ra tinorom ta ra tinata na varkurai pa da vatakodo ta tikai ta ra luaina matana; tago ra tinata na varkurai i vakabara dat ure ra varpiam.

Ra varvatakodo kai God

21 Ma go ra varvatakodo kai God, nina ba pa i vuna ta ra tinata na varkurai, i tar vana rikai, ma ra tinata na varkurai ma ra lavur propet diat tar varvai dovot i tana;

22 a varvatakodo kai God iat ta ra nurnur tai Iesu Kristo kadiat par dia nurnur; tago pa dia enana varbaiai;

23 tago diat par dia tar varpiam ma dia iba upi ra minamar i God,

24 di vatakodo vakuku diat ta kana varmari iat ure ra varkul na varvalaun kai Kristo Iesu;

25 nina ba God i ga vaarike tar ia upi a varporong, ure ra nurnur ta ra gapuna, upi na vaarike ra takodo na varkurai kai God, tago i nur vue ke boko ra lavur varpiam dia tar pait ia amana ta ra kini na varvamadudur kai God;

26 iau biti upi na vaarike go gori kana takodo na varkurai; upi ia iat na takodo ma na vatakodo bula nina i nurnur tai Iesu.

27 Akave la ta magit ba dat a vavagia pa dat i tana? Di tar kure vatukum vue. Ta ra varkurai ava? Ure ra varkurai na papalum vang? Patana; ure ke ra varkurai na nurnur.

28 Damana da nuk ot pa ia, ba di vatakodo ra tutana ure kana nurnur ma vakir ta ra papalum i vuna ta ra tinata na varkurai.

29 Dave God a God kai ra Iudaia ka laka? Vakir vang a God kai ra lavur Tematana bula?

30 Maia, kai ra lavur Tematana bula; tago ia ra kopono God ka ba na vatakodo ra pokakikil ma ra nurnur, ma diat pa dia pokakikil ure ra nurnur.

31 Dave bar, da papait na punpun vue laka ra tinata na varkurai ma ra nurnur? Koko muka! Maia pa, da vatur vapadikat ia ka.

4

Abaraam ia ra bo na valavalar

1 Ava dat a tatike ba Abaraam, tama i dat ta ra palapaka, i tar vatur vake?

2 Tago ona di tar vatakodo Abaraam ure kana lavur papalum, kana ta magit ba na tibuna pite pa ia mulai tana; ma vakir ta ra mata i God.

3 Tago ava ra Buk Tabu i biti? “Abaraam i ga kapupi God, ma di ga luk tar ia tana ba ra mangamangana takodo.”

4 Ma go, nina i papalum pa
di tul tar kana vapuak ure ra
varmari, ure ke ra varkul.
5 Ma nina ba pa i papalum,
ma i nurnur uka tai nina i
vatakodo ra tena varpiam,
di vatavatang tar kana nur-
nur da ra mangamangana
takodo.
6 Da David bula i varvai
ure ra varvadoan kai nam ra
tutana, ba God i vatang tar
ra mangamangana takodo
tana, ma i iba upi ra lavur bo
na papalum,
7 i biti:
"Dia ti doan nam diat, ba
di tar pun vue kadia
lavur niol,
Ma di tar tuba kadia lavur
varpiam.
8 I ti doan nam ra tutana
ba ra Luluai pa na
vatang tar kana lavur
varpiam tana."
9 Dave go ra nidoan, ure
diat ika ra pokakikil, ba
ure diat bula laka pa dia
pokakikil? Tago di biti dari:
Di ga vatang tar ra nurnur tai
Abaraam da ra mangaman-
gana takodo.
10 Di ga luk davatane tar
ia? Ta nam ra kilala ba i
ga tar pokakikil, ba ta nam
ra kilala ba pa i ga pokakikil
boko? Vakir ta ra kilala na
pokakikil, i ga lua ka tana.
11 Ma di ga tul tar ra
vakilang na pokakikil tana,
da ra vakilang na mulaot
ure kana mangamangana
takodo, nina i vuna ta ra
nurnur ma i ga vatur vake
ba pa i ga pokakikil boko;
upi ia ra tama i diat par dia
nurnur, ma pa dia pokakikil
boko, upi da vatang tar bula
ra mangamangana takodo ta
diat;
12 ma upi ia bula ra tama i
diat ra umana pokakikil, diat
nam dia tar pokakikil, ma dia
murmur bula ra pal a kau
i nam ra nurnur kai tama i
dat Abaraam, nina i ga vatur
vake ba pa i ga pokakikil
boko.

Ta ra nurnur da vatur vake ra vavalima kai God

13 Tago ra varvatading ba
na kale boko ra rakarakan a
gunagunan, pa di ga tul tar
ia tai Abaraam ba ta ra lavur
bul mur tana ure ra tinata na
varkurai, di ga tul tar ia ure
ra varvatakodo ta ra nurnur.
14 Tago ona diat dia mur ra
tinata na varkurai, dia kale
ra varvatading, da pukue ra
nurnur upi na magit vakuku,
ma ra varvatading pa na
topa ta magit;
15 tago ra kankan ia ra vuai
ra tinata na varkurai; ma
gala pa ta ra tinata na varku-
rai, gala pa ta varpiam bula.
16 Ure go i vuna ta ra nur-
nur, upi na vuna ta ra var-
mari; upi ra varvatading na
dovot pire diat ra umana bul
mur parika; vakir ta diat ika
dia mur ra tinata na varku-
rai, ia diat bula ba kadia nur-
nur i varogop ma nam kai
Abaraam, ra tama i dat par;
17 (da di ga tumu ia dari:
Iau ga vaki u, upi u ra tama
i ra do na vuna tarai) ta
ra luaina mata i God, nina
i ga nurnur tana, nina i
valavalaun ra umana minat,
ma i vatavatang ra lavur

magit pa dia ki, varogop ba
dia tar ki.
18 Ma i ga nununuk ung ma
ra nurnur ba pa i gire boko
ta magit, upi ia ra tama i ra
do na vuna tarai, da nam di
tar vatading value tana dari:
Na damana ra lavur bul mur
tam.
19 Ma pa i ga turatura kana
nurnur, ba i ga nuk pa ra
pakana nam i ga varogop ma
ra minat (tago i ga to na laun
pa ra mar na kilakilala), ma
ra tatal na bul kai Sara i ga
da ra minat;
20 maia pa, i ga nuk pa ra
varvatading kai God, ma pa i
ga palupel ma ra tamtavun, i
ga padikat vanavana ure ra
nurnur, ma i ga pite varpa
tadav God.
21 Ma i ga ot muka ra
nuknukina, ba God na pait
valar pa nam i tar vatading
value me.
22 Kari di ga luk tar ia
tana ba ra mangamangana
takodo.
23 Ma go pa di ga tumu ia
ure ke, ba di ga luk tar ia
tana,
24 di ga tumu ia bula ure
dat, dat ba da kure tar ia ta
dat, ona da nurnur tai nina
i ga vatut pa mule Iesu kada
Luluai kan ra minat,
25 nina di ga tul tar ia
ure kada lavur nirara, ma di
ga vatut pa ia mulai upi da
vatakodo dat.

5

Da ki na malmal ma God

1 Tago di tar vatakodo dat
ure ra nurnur, da ki na mal-
mal ma God tai kada Luluai
Iesu Kristo;
2 ure nina bula da tar olo
ure ra nurnur ta go ra var-
mari da ki tana gori; ma da
gugu ta ra kini nunur upi ra
minamar i God.
3 Ma vakir go kaka, da gugu
bula ta ra lavur magit dia
varmonong; tago da nukure
ba ra lavur magit dia var-
monong dia vatavua ra kini
vovovon;
4 ma ra kini vovovon i van-
gala pa ra kini patuan; ma ra
kini patuan i vangala pa ra
kini nunur;
5 ma ra kini nunur pa ta
vavirvir na vana rikai tana;
tago ra Takodo na Tulungen,
nina di ga tul tar ia ta dat,
i tar lolonge ra varmari kai
God ta ra bala i dat.
6 Tago ba da ga malmalu
boko, ba i ga ot ra kilala,
Kristo i ga mat upi ra lavur
tena varpiam.
7 Tago i papait na dekdek
pire tikai upi na mat bat ta
takodo na tutana; ma kan ta
tikai na mat bat ta tutana ba
i boina kakit ra maukuana.
8 Ma God i vatada tar
kana varmari tadav dat, dari,
tago ba da ga ki boko ta ra
varpiam, Kristo i ga mat upi
dat.
9 Ma go, tago di tar
vatakodo dat ure ra gapuna,
da ga valaun muka dat kan
ra kankan kai God tana.
10 Tago ona di ga vamaram
pa mule dat tadav God ma
ra minat kai Natuna, ba da
ga ebar boko kan ia, i kat
muka, ba gori, tago da tar
varmaram me, da valaun dat
ure kana nilaun;
11 ma pa i ot boko, tago da
gugu bula tai God ure kada

Luluai Iesu Kristo, nina da
tar vatur vake ra kini na var-
maram tana.

Adam ma Kristo

12 Io, da ra varpiam i tar
vana rikai ta ra rakarakan
a gunagunan ure tika na tu-
tana ma ra minat ure ra
varpiam; ma da ra minat i tar
vana tadav ra lavur tarai par,
tago dia tar varpiam par;
13 tago amana ba pa ta
ra tinata na varkurai boko,
a varpiam i ga tur ta ra
rakarakan a gunagunan, ma
pa di kure tar ra varpiam ba
pa ta ra tinata na varkurai.
14 Ma a dovotina a mi-
nat i ga kure ra tarai papa
ra kilala i Adam ma tuk
tar ta ra kilala i Moses, ma
diat bula pa dia ga rara ta
ra mangamangana varogop
nam Adam i ga rara tana, ia
ra malalar i nina ba na ga
pot.
15 Ma ra bunura ma ra
vartabar na varmari pa dir
vardada. Tago ona ra man-
goro dia tar mat ure ra
bunura kai tikai, i dovot
muka ba ra varmari kai God
ma ra vartabar ba i vuna ta
ra varmari kai ra kopono tu-
tana, Iesu Kristo, i tar pepeal
muka tadav ra mangoro.
16 Ma ra vartabar dir
enana varbaiai ma ra
varpiam kai ra kopono
ko; tago ra varkurai i ga
arikai upi ra balbali tai ra
kopono ko; ma ra vartabar
na varmari upi na vuna ta
ra varvatakodo ta ra do na
bunura.
17 Tago ona ra minat i ga
kure ra tarai ure ra bunura
kai tika na tutana, a dovot
muka diat, dia alube pa
ra pepeal varmari ma ra
vartabar na varvatakodo,
diat a varkurai ta ra nilaun
ure tikai, ia nam Iesu Kristo.
18 Varogop da ure ra
bunura kai tikai a varkurai
na balbali i tar tadav ra tarai
par, damana bula ure ra
mangamangana takodo kai
tikai a vartabar na varmari
i ga tadav ra tarai par upi ra
varvatakodo na nilaun.
19 Tago da ure ra varpiam
kai tikai di vatur vaarike ra
mangoro na tena varpiam,
damana bula ure ra tinorom
kai tikai da vatakodo ra man-
goro tana.
20 Ma ra tinata na varku-
rai i ga vana rikai maravut
upi na vaarike vapeal ra
lavur bunura; ma ta, nam ba
ra mangamangana varpiam
i ga pepeal, a varmari i ga
manga pepeal kakit;
21 Upi da ra varpiam i
tar varkurai ma ra minat,
damana bula a varmari na
varkurai ma ra mangaman-
gana takodo upi ra nilaun
tukum ure Iesu Kristo kada
Luluai.

6

Dan mat kan ra varpiam ma da laun tai Kristo

1 Dat a tatike ra ava mulai?
Dat a ki vang ta ra varpiam,
upi na pepeal tana ra var-
mari kai God?
2 Koko muka! Tago dat, da
tar mat kan ra varpiam, dat
a kiki dave mulai tana?
3 Dave, pa ava nunure laka
ba dat par, da tar baptaiso tai
Iesu Kristo, da tar baptaiso
tar ta kana minat?

4 Damana di tar punang
varurungane dat me, ure ra
baptaiso ta ra minat; upi, da
di tar vatut pa Kristo kan ra
minat ta ra minamar i Tama i
dat, damana bula i kat muka
ba dat a vanavana ma ra ni-
laun kalama.
5 Tago ona di tar vatu-
murot dat me ta ra malalar i
kana minat, na damana bula
pire dat ure kana nilaun mu-
lai kan ra minat;
6 da nunure go, ba ra
maulana tutana ta dat di ga
ot vatokobe varurung me ta
ra bolo, upi da kamare vue
ra paka i ra varpiam, upi
papa gori koko dat mulai
ra umana vilavilau kai ra
varpiam;
7 tago nina i tar mat, di
tar valangalanga nam kan ra
varpiam.
8 Ma ona da tar mat varu-
rung ma Kristo, da nurnur,
ba dat a laun varurung bula
me;
9 da nunure go, tago di tar
vatut pa mule Kristo kan ra
minat, pa na mat mulai; a
minat pa na kure mule.
10 Tago ra minat i ga mat
i tana, i ga vakopono mat
ure ra varpiam; ma nam ra
nilaun i laun tana, i lalaun
ure God.
11 Damana avat bula, avat
a nuknuk pa avat ba ava tar
mat tuna kan ra varpiam; ma
ba ava tar laun upi God tai
Kristo Iesu.
12 Koko avat a nur tar ra
varpiam upi na kure ra paka
i vavat nina ba na ga mat
boko, upi avat a torom ta
ra lavur kaina mamainga i
ararikai tana;
13 ma koko avat a tul tar
ra vurvur magit ta ra paka
i vavat upi ra vargal kai ra
varpiam; avat a tul tar avat
tai God, da ava tar laun mu-
lai kan ra minat, ma avat a
nur tar ra vurvur magit ta ra
paka i vavat upi ra vargal na
mangamangana takodo ure
God.
14 Tago ra varpiam pa na
vatur vake ra varkurai ure
avat; tago pa ava tur ra vavai
ra tinata na varkurai, ava tur
ra vavai ra varmari.

A umana vilavilau kai ra varpiam

15 Ava mulai? Dat a
varpiam vang tago da tur ra
vavai ra varmari, ma pata ra
vavai ra tinata na varkurai?
Koko muka!
16 Pa ava nunure vang,
ba ari ava tul tar avat
upi ra umana vilavilau
kai tikai upi avat a torom
tana, a dovotina, avat ra
umana vilavilau kai nam
ava toratorom tana; ba kai
ra varpiam upi ra minat,
ba kai ra tinorom upi ra
mangamangana takodo?
17 Ma da pite pa God,
tago lua boko avat ra umana
vilavilau kai ra varpiam, ma
gori ava tar torom ma ra bala
i vavat ta nam ra mangana
vartovo ba di tar valaun tar
avat i tana;
18 ma tago di tar valan-
galanga avat kan ra varpiam,
di tar pukue avat upi ra
umana vilavilau kai ra
mangamangana takodo.
19 Iau tata da ra manga-
mangana kai ra tarai, tago
ra binilua ta ra paka i va-
vat; tago, da ava ga tul tar

ra vurvur magit ta ra paka i
vavat upi diat a umana vilav-
ilau kai ra mangamangana
i dur ma ra varpiam upi ra
varpiam, damana bula avat a
tul tar ra vurvur magit ta ra
paka i vavat parika gori upi
diat a umana vilavilau kai ra
mangamangana takodo upi
ra varvagomgom.
20 Tago amana, ba avat ra
umana vilavilau boko kai ra
varpiam, ava ga langalanga
kan ra mangamangana
takodo.
21 Ta nam ra kilala ava ra
vuai vavat ta nam ra lavur
magit, nina ba ava vavirvir
tana gori? Tago ra mu-
tuai nam ra lavur magit a
vinirua.
22 Ma gori, tago di tar
valangalanga avat kan ra
varpiam, ma di tar pukue
avat upi ra umana vilavilau
kai God, ava vatur vake ra
vuai vavat upi ra varvagom-
gom, ma ra mutuaina a ni-
laun ba pa na mutu.
23 Tago ra vapuak ure ra
varpiam ia ra minat; ma ra
vartabar na varmari kai God
ia ra nilaun ba pa na mutu
ure Kristo Iesu kada Luluai.

7

A tinata valavalar ta ra kini na tinaula

1 Dave, pa ava nunure laka,
a tara na turagu (tago iau tata
pa ra tarai nina dia nunure
ra tinata na varkurai), ba ra
tinata na varkurai i kure ra
tutana ta ra kilakilala i laun
tana?
2 Tago nam ra vavina ba ta
tutana i tar ben ia, a varku-
rai i vi varurue dir ma kana
tutana ta ra kilakilala i laun
tana; ma ona i mat kana
tutana, a vavina i tar lan-
galanga kan ra varkurai na
tinaulai.
3 Damana ba kana tutana
i laun boko, ma ta ra tutana
i ben ia, da vatang ia ba a
tena nipo, ma ona kana tu-
tana i tar mat, i langalanga
kan ra varkurai, ma ona ta
ra tutana i ben ia, vakir da
vatang mule ba a tena nipo.
4 Damana, a tara na turagu,
avat bula, ava tar mat ta
ra tinata na varkurai ure ra
paka i Kristo; upi da vi guve
avat ma ta ra tikai, nina iat di
tar vatut pa ia kan ra minat,
upi dat a vuai ra vuai dat ure
God.
5 Tago ba da ga ki boko
ta ra mangamangana ai ra
paka i dat, ra lavur kaina ma-
mainga dia vuna ta ra tinata
na varkurai, dia ga ongor ta
ra vurvur magit ai ra paka i
dat, upi diat a vuai ra vuai
diat upi ra minat.
6 Ma go di tar valangalanga
dat kan ra tinata na varkurai,
tago da tar mat kan nam i
ga vi vake dat; ma damana
da torom ma ra kalamana
mangana tulungen, ma vakir
ta ra maulana maukua i ra
tinata ka.

A varkurai ma ra varpiam

7 Ava vang dat a tatike?
Dave, a tinata na varkurai,
ia ra varpiam vang? Koko
muka. Ma a dovotina, gala
pata ra tinata na varkurai,
gala pa ina ga nunure ilam ra
varpiam; na gala ra tinata na
varkurai pa i ga tatike dari:
Koko i puruai ra balam upi ta

magit kai tikai, gala pa iau ga
nunure ra varbat upi nam ra
magit;
8 ma ra tulungea i ra
varpiam, tago i dekdek ure
ta vartulang, i ga vatavua ra
lavur kaina mamainga tagu;
tago gala pa ta ra tinata na
varkurai, gala ra tulungea i
ra varpiam na mat ika.
9 Ma lua, ba pa ta boko
ra tinata na varkurai, iau
ga laun; ma ba i ga vut ra
vartulang, ra tulungea i ra
varpiam i ga lagar mulai, ma
iau ga mat;
10 ma ra vartulang, di ga tul
tar ia ure ra nilaun, iau tar
matote muka ba i vuna ta ra
minat;
11 tago ra tulungea i ra
varpiam, i ga dekdek ta ra
vartulang, i ga vagu pa iau,
ma i ga ubu iau me.
12 Damana ra tinata na
varkurai i gomgom, ma ra
vartulang i gomgom, ma i
takodo, ma i vakak.
13 Dave bar, nam i boina,
i ga vuna vang ta kaugu
minat? Koko muka. Ra
varpiam i ga vuna ta ra mi-
nat tagu, upi na pada muka
ba ia ra varpiam, ma i ga
vatavua ra minat tagu ma
ra magit i boina; upi ba ure
ra vartulang na pada muka
ba ra varpiam i manga bilak
vurakit.

A ura mamainga kai ra tutana

14 Tago da nunure ba ra
tinata na varkurai ia ra
magit na tulungen; ma ga
iau, iau a tutana vakuku, a
palapaka ka, iau a vilavilau
kai ra varpiam.
15 Tago nam ra magit
iau pait ot pa ia, pa iau
nunure; tago nam ra magit
iau mainge, pa iau pait
ot pa nam; ma ra magit i
milmilikuan tagu, nam iau
pait ot pa ia.
16 Ma ona iau pait ot pa
nam, ba pa iau mainge, iau
mulaot ta ra tinata na varku-
rai ba i vakak muka.
17 Ma go muka, vakir iau
mulai, iau papait ia, ra tu-
lungea i ra varpiam, i ki tagu,
i papait ia.
18 Tago iau nunure, ba pa
ta bo na magit i ki tagu, dari,
pa i ki ta ra pal a pakagu; tago
ra bo na mamainga i tur ta ra
balagu, ma pa ta niuvia i ki
tagu, upi ina pait ot pa nam i
boina.
19 Tago ra bo na magit,
nina iau mainge ba ina pait
ia, iau mama pait ia; ma ra
kaina magit, nina ba pa iau
mainge ba ina pait ia, iau
papait muka nam.
20 Ma ona iau pait ot pa
nam, ba pa iau mainge ba
ina pait ia, vakir iau mulai
iau pait ia, a tulungea i ra
varpiam tagu i papait ia.
21 Damana iau gire ra
varkurai dari: A dovotina
iau mainge ina pait ra magit
i boina, ma ra mangaman-
gana i milmilikuan ka i ki
tagu.
22 Tago iau gugu ta ra
varkurai kai God ma ra kala-
mana tutana tagu,
23 ma iau gire ta ra enana
varkurai bula ta ra pakapak-
agu, ma i varvarubu ma ra
varkurai ta ra nuknukigu,

ma i kap vavilavilau tar iau
ta ra varkurai na varpiam i
tur ta ra pakapakagu.
24 Ea, iau a malari na tu-
tana iau! To ia na valaun pa
iau kan ra paka i go ra minat?
25 Iau pite pa God tai Iesu
Kristo kada Luluai. Damana
iau, iau torom ta ra varkurai
kai God ma ra nuknukigu;
a ra pakagu i torom ta ra
varkurai kai ra varpiam.

8

A nilaun ta ra Tulungen

1 Kari pa ta ra varkurai na
balbali mulai ure diat dia ki
tai Kristo Iesu.
2 Tago ra varkurai kai
ra Tulungea i ra nilaun tai
Kristo Iesu i tar valangalanga
iau kan ra varkurai i ra
varpiam ma ra minat.
3 Tago nam ba ra tinata na
varkurai i ga mama pait ia,
tago ra palapaka i ga vabilu-
ane, God i ga kure vakaina ra
varpiam ta ra palapaka, ba i
ga tulue Natuna iat varogop
ma ra kaina paka i ra tarai,
ma ure ra varpiam,
4 upi da pait ot pa ra lavur
vartulang ta ra tinata na
varkurai ta dat, dat, ba pa
da mur ra ninunuk na paka i
dat, da mur uka ra tulungen.
5 Tago diat, dia mur ra
palapaka, dia nuk vatikene
pa ra lavur magit ai ra pala-
paka; ma diat dia mur ra
tulungen, dia nuknuk pa ra
lavur magit na tulungen.
6 Tago a nuknuk i ra pala-
paka ia ra minat nam; ma
ra nuknuk na tulungen, ia ra
nilaun ma ra malmal;
7 tago a nuknuk i ra pala-
paka dir ebar ma God; tago
pa i vamolo tar ia ta ra varku-
rai kai God, ma i mama pait
valar pa ia;
8 ma diat, dia mur ra nin-
unuk ai ra palapaka, God pa
i gugu ta diat.
9 Ma avat, pa ava mur ra
ninunuk na palapaka, ava
mur uka ra tulungen, ona ra
Tulungea i God i ki ta vavat.
Ma ona ta tutana pa i vatur
vake ra Tulungea i Kristo,
vakir kai Kristo nam.
10 Ma ona Kristo i ki ta va-
vat, a palapaka i tar mat ure
ra varpiam; ma ra tulungen
i lalaun ure ra mangaman-
gana takodo.
11 Ma ona ra Tulungea i
nina i ga vatut pa mule Iesu
kan ra minat i ki ta vavat,
nina i ga vatut pa mule Iesu
kan ra minat na valaun pa
bula ra paka i vavat, ba na ga
mat boko, ure ra Tulungeana
i ki ta vavat.
12 Damana, a tara na
turagu, dat ra umana tena
kinakang, vakir ure ra
palapaka upi dat a mur ra
lavur mangamangana ai ra
palapaka;
13 tago gala ava mur ra
lavur mangamangana ai ra
palapaka, gala avat a mat
ika; ma ona avat a doko
ra lavur mangamangana ai
ra palapaka ma ra tulungen,
avat a laun muka.
14 Tago diat par ba ra Tu-
lungea i God i lue rap diat,
diat ra umana natu i God
muka.
15 Tago pa ava ga alube
pa ra tulungea i ra kini na

vilavilau upi avat a burut
mulai; ma ava tar alube pa
ra tulungea i ra kini na bar-
tamana, nam da oraoro tana
dari: Aba, Tama.
16 A Tulungen iat dir
mulaot varurung ma ra
tulungea i dat, ba dat ra
umana natu i God;
17 ma ona dat ra umana
natuna, dat bula a tarai na
kakalai; a tarai na kakalai
kai God, upi dat a kakalai
varurung ma Kristo tana;
ona da kairane varurungane
ra kinadik me, upi da
vadoane guve dat me.

A minamar ba da vaarike boko pire ra tarai

18 Tago iau nuk ia, ba pa
i topa ia, ba da valarue ra
lavur kinadik ta go ra kilaki-
lala ma ra minamar ba da ga
vaarike boko pire dat.
19 Tago ra lavur magit di ga
vaki diat, dia kiki ungung ma
ra dekdek na mamainga upi
da vaarike boko ra umana
natu i God.
20 Tago vakir ta kadia ma-
mainga di ga vamolo tar ra
lavur magit na vavaki, i ga
vuna tai nina iat i ga vamolo
tar diat, ure ra kini nunur
dari,
21 ba da valaun pa boko ra
lavur magit par di ga vaki ia
kan ra kini na vilavilau ta ra
binilua, upi ra minamar i ra
kini langalanga kai ra umana
natu i God.
22 Tago da nukure ba ra
lavur magit na vavaki par
dia vueir varurung, ma dia
kairane muka ra kinadik da
ra kinadik na kinakava ma i
tuk tar gori.
23 Ma vakir diat ika, tago
dat bula, da tar vatur vake ra
luaina vuai e ta ra Tulungen,
dat iat muka, ra tulungea i
dat i oir, tago da ungung pa
ra rana ba da pait ot pa kada
kini na bartamana, a kuku-
raina dari, a varvalaun ure
ra paka i dat.
24 Tago di tar valaun dat ta
ra kini nunur; ma ba da ki
nunur upi ra magit da gire,
vakir ia ra kini nunur tuna
nam; tago nam ra magit ba ta
tutana i gire, na ki nunur upi
ia mulai ta ra ava?
25 Ma ona da ki nunur upi
ra magit pa da tia gire, io, da
ungung pa ia ma pa da urur
upi ia.
26 Damana bula ra tulun-
gen i vator dat ure ra magit
da pagolgol tana; tago dat,
pa da nunure ra magit i topa
dat upi dat a lul upi ia; ma
ra Tulungen iat i araring ure
dat ma ra vuavueir ba pa da
vatang ot pa ia;
27 ma nina i gire ot pa
ra bala i dat, i nunure ra
nuknuk i ra Tulungen, tago
i araring ure ra umana tena
gomgom vada ra mamainga
kai God.
28 Ma da nunure ba ra
lavur magit par dia papalum
rangup upi diat a vadongone
diat dia mari God, diat muka
di tar oro pa diat varogop ma
kana mamainga.
29 Tago diat i tar nunure
value diat, i ga tibe value diat
bula upi diat a varogop ma
ra malalar i Natuna, upi ia ra
luaina iat pire diat ra do na
barturana;
30 ma diat i ga tibe value

diat, i ga oro pa bula diat;
ma diat i ga oro pa diat, i ga
vatakodo bula diat; ma diat
i ga vatakodo diat, i ga mar
bula diat.

A varmari kai God tai Iesu Kristo

31 Ava dat a tatike vang ure
go ra lavur magit? Ona dat
da varirivut ma God, to ia
kada ebar?
32 Nina ba pa i ga balaure
vake Natuna, ma i ga tul tar
ia ure dat par, dave bar, pa
na tul varurungane tar ia
laka ra lavur magit par bula
me?
33 Nam diat, ba God i ga
pilak pa diat, to ia na takun
diat ma ta magit? God iat i
varvatakodo;
34 to ia nam ba na kure
vakakaina? Kristo Iesu bar,
nina i ga mat, maia pa, di
ga vatut pa ia mulai kan ra
minat, ma i kiki ta ra lime
tuna God, ma i araring bula
ure dat?
35 To ia na varbaiane dat
ma ra varmari kai Kristo? A
lavur magit na varmonong
laka, ba ra bunurut, ba
ra varvatagiliman, ba ra
kipakan, ba ra niiba upi
ra mal, ba ra kini ta ra
kikinit vakai, ba ra pakat na
vinarubu?
36 Vada di ga tumu ia:

"Di dokodoko avet ure u ta
ra bungbung na keake
ma ra marum;
Di nuk varogopane avet ma
ra umana sip da ure ra
vardodoko."

37 Ma da mamanga uvia ta go
ra lavur magit tai nina i ga
mari dat.
38 Tago i tar ot muka ra
nuknukigu dari, ba ra minat,
ba ra nilaun, ba ra lavur an-
gelo, ba ra lavur varkurai,
ba ra lavur magit go kari, ba
ra lavur magit ba na ga pot
namur, ba diat dia dekdek,
39 ba ra magit i tuluai, ba
ra magit i lulur, ba ta enana
magit bula di ga vaki ia, pa
diat a ongor upi diat a var-
baiane dat ma ra varmari kai
God, nina ba tai Kristo Iesu
kada Luluai.

9

God ma kana tarai

1 Iau tatike ra dovotina tai
Kristo, pa iau vaongo, ma ra
varkurai ta ra balagu i varvai
maravut iau tai ra Takodo na
Tulungen,
2 ba i ngala kaugu
takunuan, ma i kadik vatikai
ra balagu.
3 Tago iau tar to na mainge
ba da pala vatagiliman var-
baiane amir ma Kristo ure
ra umana turagu, a umana
niurugu tuna ta ra palapaka;
4 diat ra tarai Israel, kadiat
nam ra kini na bartamana,
ma ra minamar, ma ra lavur
kunubu, ma ra vartabar ma
ra tinata na varkurai, ma
ra kunudar pire God, ma ra
lavur tinata na varvatading;
5 kadiat ra umana patuana,
ma ta kadia vuna tarai Kristo
i ga vana rikai ma ra pal a
pakana, nina i lia vurakit ta
ra lavur magit parika. la
God, da pite pa ia pa na
mutu. Amen.
6 Ma pa i varogop ba i tar
paak ra tinata kai God. Tago
diat a Israel vakir diat a Is-
rael parika;

7 ma vakir tago diat ta ra
vuna tarai Abaraam di ga oro
pa diat; dari ke: A vuna tarai
Isak iat da vatang ia ba kaum
vuna tarai.
8 A kukuraina dari: Nam
diat ra umana bul ba
Abaraam i ga vangala diat,
vakir diat ra umana natu
i God, ia kaka ra umana
natu i ra varvatading iat da
vatavatang diat ba ra umana
bul mur.
9 Tago ia ra tinata na var-
vatading: Ta ra e dari ina ga
pot, ma Sara na vatur vake ta
natuna a tutana.
10 Ma vakir nam uka; go
bula: Rebeka ba i tar lalau pa
ra bul tai tikai, tai tama i dat
Isak iat,
11 tago ra ura natuna ba pa
di ga kava boko dir, ma pa dir
ga pait boko ta magit i boina,
ba ta magit i bilak,
12 di ga tatike tai ra vavina
dari: A luaina na kudar tai ra
muruna (upi na tur vatikai ra
mamainga kai God da ra pip-
ilak, vakir ure ra papalum, ia
kaka ure nina iat i varting).
13 Da di ga tumu ia: Iau
tar mari Iakob, ma iau ga
pidimuane Esau.

14 Ava dat a tatike? A
mangamangana nirara i tur
laka pire God? Koko muka.
15 Tago i biti tai Moses: Ina
mari diat iau mainge ba ina
mari diat, ma na madu ra
balagu ure diat iau mainge
ba na madu ra balagu ure
diat.
16 Ma damana pa i vuna tai
nam i mamainga, ba tai nam
i vutvut, tai God kaka iat ra
tena varmari.
17 Tago ra Buk Tabu i biti
tai Parao: Ure ni ra vuna iat
iau ga vaki u, upi ina vaarike
ra dekdekigu tam, ma upi ra
iangigu na rararang rikai ta
ra rakarakan a gunagunan
par.
18 Damana i mari diat i
mainge ba na mari diat, ma
i valeo ra bala i diat i mainge
ba na valeo ra bala i diat.

A kankan kai God ma kana varmari

19 Kan una biti tagu dari:
Ta ra ava i varvartakun
boko? Tago to ia na tur bat
kana mamainga?
20 Koko damana, u ra tu-
tana, to ia u, upi una tata
babali tai God? Dave, a magit
di tar pait ia, na biti laka ta
nina i ga pait ia dari: Ta ra
ava u ga papait iau dari?
21 Ba dave, a tena pait la na
pia, pa i kure vang nam ra
pia maumau laka, upi na pait
ta la ure ra papalum i ruru,
ma ta ra la ure ra papalum
ba pa i ruru ma ra kopono
pakana pia?
22 Ma i dave, ona God,
tago i mainge ba na vaarike
kana kankan, ma upi dat
a nunure ra dekdekina, i
ga nur vavuan vue nam ra
lavur la na kankan dia ga
topa ra vinirua,
23 upi na vaarike ra pepeal
bo na magit ta kana mina-
mar ta ra umana la na var-
mari, diat nam i ga mal value
diat upi ra minamar,
24 dat nam, i tar oro pa
dat, ma vakir ta diat ika ra
Iudaia, ta diat bula ra lavur
Tematana?

25 Da i tatike bula ta ra buk
kai Osea:
"Ina vatang diat kaugu tarai,
nina diat, ba amana
vakir diat kaugu tarai
boko;
Ma a vakavakak, nina ba pa
di ga mari ia boko.
26 Ma na damana, ba ta
nam ra gunan ba di ga
tatike ta diat tana:
Vakir avat kaugu tarai,
Ta nam muka da ga vatang
diat ba ra umana natu
i God i lalaun."
27 Ma Iesaia i oraoro bula
ure ra Israel: Ona ra lavur
natu i Israel diat a pepeal da
ra veo ra valian ika, a ibaiba
ka ta diat da ga valaun ia;
28 tago ra Luluai na pait ot
pa kana tinata, na vapar ia
ma na vargat vue.
29 Ma, da Iesaia i ga tatike
lua, dari:
"Gala ra Luluai Sabaot pa i ga
nur tar ra vakubur ta
dat,
Gala dat a varogop ma
Sodom, ma da gala
varogopane dat ma
Gomora."

A tarai Israel ma ra bo na varvai

30 Ava mulai dat a tatike?
Ba ra umana Tematana, diat
pa dia ga ongaongor upi
ra mangamangana takodo,
dia tar ko rikai tadav ra
mangamangana takodo,
nina ra mangamangana
takodo muka ba i vuna iat
ta ra nurnur;
31 ma diat ra Israel, tago
dia ongaongor upi ra varku-
rai kai ra mangamangana
takodo, dia ga ki pit upi nam
ra varkurai.
32 Ta ra ava? Tago vakir dia
ga tikan upi ia ma ra nurnur,
dia ga tikan upi ia ka ma ra
lavur papalum. Dia ga tu-
tukai ta ra vat na tukatukai:
33 da di ga tumu ia dari:
"Gire, iau vung ra vat na
tukatukai ma ra timul
a vat ta ra gunan Sion:
Ma diat dia nurnur tana, pa
diat a vavirvir."

10

1 A tara na turagu, go ra
mamainga i tur ta ra bal-
agu, ma kaugu nilul vovo
pire God ure ra Israel, ba da
valaun pa diat.
2 Tago iau varveai dovot
ure diat. ba tikai ra vargat
ure God i tur pire diat, ma pa
i da ra kabatau.
3 Diat, tago dia tuptup ure
ra varvatakodo kai God, ma
dia tikan upi diat a vatur va-
patuan vake ke kadia manga-
mangana takodo iat, pa dia
ga vamolo tar diat ta ra var-
vatakodo kai God.
4 Tago Kristo iat ia ra mu-
tuai ra tinata na varkurai upi
ra varvatakodo kadiat par
dia nurnur.

A varvalaun kai ra tarai par

5 Tago Moses i tutumu ure
ra varvatakodo ta ra tinata
na varkurai dari: Ba ta tu-
tana i pait ot pa go ra lavur
magit na laun ure diat.
6 Ma ra varvatakodo ta ra
nurnur i biti dari: Koko u
tatike dari ta ra balam: To
ia na tutua urama ra bala na
bakut? (a kukuraina dari,
upi na agure vaba Kristo
marama liu);

7 ba: To ia na vana ba ura
iat? (a kukuraina, upi na
agure vatutua Kristo kan ra
minat).
8 Ma i tatike ra ava? A
tinata i maravai piram, i ki
ka ta ra balam; ia ra tinata
na nurnur, nina ave varvai
tana;
9 tago ona una varvai
dovot ma ra ngiem ure Iesu,
ba ia ra Luluai, ma una
nurnur tuna ta ra balam ba
God i ga vatut pa ia mulai
kan ra minat, da ga valaun
u;
10 tago a tarai dia nurnur
upi ra varvatakodo ma ra
bala i diat; ma dia varvai
dovot bula ma ra ngie i diat
upi ra varvalaun.
11 Tago ra Buk Tabu i biti:
Nina iat muka i nurnur tana
pa na vavirvir.
12 Tago ra Iudaia ma ra
Elenas pa dia enana varba-
iai; tago ra kopono Luluai
ia ra Luluai i diat par, ma i
vapealane ra vartabar tadav
diat par dia kail pirana.
13 Tago nina i kail upi ta
iang i ra Luluai, da ga valaun
pa ia.
14 Ma diat a kail davatane
upi nina ba pa dia ga nur-
nur tana? Ma diat a nurnur
dave tai nina ba pa dia ga
valongore? Ma diat a valon-
gore davatane ba pa ta tena
varveai?
15 Ma gala pa di togue
diat, diat a gala varvai dave?
Da di ga tumu ia dari: I
mariringian ra kau i diat, dia
kapkap ra bo na varveai ure
ra lavur vakak na magit!
16 Ma pa dia ga torom par
ta ra bo na varvai. Tago
Iesaia i tatike dari: Luluai,
to ia laka i ga kapupi kaveve
varvai?
17 Damana ra nurnur i
vuna ure ra valavalongor,
ma ra valavalongor ure ra
tinata kai Kristo.
18 Ma iau biti dari: Dave,
pa dia ga valongore laka?
Maia pa, a dovotina,
“A nilai diat i tar vana ta
ra rakarakan a guna-
gunan par,
Ma kadia tinata ta ra langlan-
gun i ra lavur vuna gu-
nan mutu.”
19 Ma iau biti dari: Dave ra
Israel, pa dia ga nunure laka?
Moses i tatike lua dari:
“Ina vangangap avat upi na
arikai ra varpin ta va-
vat ure diat,
Ba vakir diat tika na vuna
tarai,
Ma ina vangangal avat ure
tika na vuna tarai dia
tabobo.”
20 Ma Iesaia i rurung muka,
ma i tatike:
“Diat nam ba pa dia ga tikan
upi iau, dia ga na ta-
dav iau;
Ma iau ga vaarike iau ta diat,
ba pa dia ga titir upi
iau.”
21 Ma ure ra Israel i tatike: “A
bungbung par iau tar tulue
tar ra ura limagu upi ra tarai
na varpiam ma ra umana
tena varpuai.”

11

A varmari kai God pire ra tarai Israel

1 Io, iau biti dari ba: Dave,
God i tar okole vue ra taraina
laka? Koko muka! Tago iau
bula a te Israel, a bul mur

tai Abaraam, ta ra vuna tarai
Beniamin.
2 God pa i ga okole vue
ra taraina, diat, i ga nunure
value diat! Pa ava ga nunure
laka nam ra tinata a Buk
Tabu i ga tatike ure Elias?
Ba i araring tadav God ma i
takun ra Israel dari:
3 "Luluai, dia tar doko
kaum umana propet, dia tar
kal kopo kaum lavur uguugu
na vartabar; ma iau kaka,
iau ki varkolono ma dia tikan
upi iau bula, upi ina mat."
4 Ma ava God i tatike bali
ia me? "A lavurua na arip
na marmar na tarai, iau tar
balaure vake upi kaugu, diat
ba pa dia ga likun ra mal-
malikun i ra kau i diat tadav
Baal."
5 Damana muka go gori
bula ra ibaiba i tur vada ra
pipilak na varmari.
6 Ma gala i vuna ta ra var-
mari, gala vakir i vuna mu-
lai ta ra papalum; gala pa
i damana, a varmari gala
vakir a varmari mulai.
7 Ma ava muka tana? A
Israel pa dia ga vatur vake
nam dia ga tikan upi ia; diat
ika, di ga pilak value pa diat,
dia tar vatur pa ia, ma di tar
vamaliu pa ra bala i diat ra
ibaiba;
8 da di ga tumu ia dari:
"God i tar tul tar a tulungen
na nidiop ta diat, a kiau na
mata i diat upi koko diat a
nana, ma ra talinga i diat upi
koko diat a valavalongor, tuk
tar ta go ra bung."
9 Ma David i biti dari:
"Boina da pait pukue kadia
vuvuvung na nian upi
a palai, ma ra kun,
Ma ra timul na tukatukai, ma
ra balbali pire diat;
10 Boina da vabobotoi ra kiau
na mata i diat, upi
koko diat a nana.
Ma boina ba una likun ra
tamuru i diat upi na
potok vatikai."
11 Iau titir mulai: Dave, dia
ga tutukai laka upi diat a
bura? Koko muka! Ma ure
kadia bunura a varvalaun i
tar vana rikai tadav ra lavur
Tematana, upi na vangangap
diat ta ra mamainga.
12 Ma go, ona ra rakarakan
a gunagunan i uviana ure
kadia bunura, ma ra lavur
Tematana dia uviana tago di
vabilua diat; na dave bar ba
di vatur guve diat par mulai?

A varvalaun kai ra umana Tematana

13 Ma iau tata tadav avat,
ava Tematana. Ma tago iau
ra apostolo kai ra umana
Tematana, iau nuk vangalan-
gala pa kaugu tiniba ta ra
papalum;
14 kan ure ta minigui na
magit ina vangangal vaarike
ra mamainga ta kaugu vuna
tarai ma upi ina valaun ta na
ta diat.
15 Ma ona di vamaram pa
mule ra rakarakan a guna-
gunan tago di ga vue diat,
ava na vana rikai ba da vatur
vake mule diat? Go muka, a
nilaun mulai kan ra minat.
16 Ma gala ra luaina vuai e i
gomgom vurakit, gala i gom-
gom vurakit parika; ma gala
ra okor i ra davai i gomgom
vurakit, na damana ra lavur
ingaingarina par bula.

17 Ma ona di tar pit bubur
vue ta umana ingaingarina,
ma u, a kuabar na oliva, di
ga pakan guve avat varurung
ma diat, ma avat, ava vatur
vake varurue nam ra oko-
rina ma ra bira i ra davai na
oliva;
18 koko una vangavangala
u urama ta ra lavur ingain-
garina tuna; ma ona u van-
gavangala u urama tana, una
nunure, ba vakir u, u puak ra
okorina, ra okorina iat i puak
u.
19 Kan una ga tatike ba: Di
ga pit bubur vue ra umana
ingaingarina tuna, upi da
pakan tar iau tana.
20 Io, tago pa dia ga nurnur,
kari di ga pit bubur vue diat,
ma u tur uka ure kaum nur-
nur. Koko u nuk vangala pa
u ure, una burut uka;
21 tago gala God pa i ga
nur vue ra lavur ingainga-
rina tuna, gala pa na ga nur
vue u bula.
22 Una gire tana ra varmari
ma ra dekdek na nuknuk i
God; a dekdek na nuknuk
tadav diat dia ga bura; ma ra
varmari kai God tadav u, ona
una tur padikat ta kana var-
mari; ona pata, da ga kutu
vue u bula.
23 Ma diat bula, ona pa dia
ki vatikai ma ra tamtavun,
da ga pakan tar diat mulai:
tago God na pait valar pa ia
upi na pakan tar diat mulai.
24 Tago ona di ga kutu pa
iu ta ra davai na oliva nina
i kuabar ta kana mangaman-
gana iat, ma di ga pakan
guve u ma ra bo na oliva,
ma pa i da ra mangaman-
gana kai ra kuabarina iat, na
dave bar laka ure ra umana
ingarina tuna? Da ga pakan
guve diat muka ma ra vuna-
pai diat iat.

A varmari kai God pire ra tarai par

25 Tago pa iau mainge ba
avat a ngulngul, a tara na
turagu, ure go ra magit na
pidik, kan avat a malamala
kabinana ta ra nuknuk i va-
vat vakuku, ba ta umana ta
diat ra Israel dia maliu tuk
tar ta nam ra bung ba ra
pepeal ta diat ra umana Tem-
atana dia ga ruk;
26 ma damana da ga valaun
vapar ra Israel; da di ga tumu
ia dari:
"A Tena Valaun na vana rikai
tai Sion;
Na valilie vaire vue ra
varpiam kan Iakob;
27 Ma go kaugu kunubu ta-
dav diat,
Ba ina kap vue kadia lavur
varpiam."
28 Tago ure ra bo na varvai,
dia ebar kan ia ure avat; ma
ure ra pipilak, di mari diat
ure ra umana patuana.
29 Tago God pa i nukpuku
mulai ure kana vartabar ma
kana varting.
30 Tago da amana ava ga
piam vue God, ma gori ava
tar vatur vake ra varmari ta
kadia varpiam,
31 damana bula go diat dia
ga varpiam, upi, ure ra var-
mari di vaarike tadav avat,
diat bula diat a vatur vake ra
varmari gori.
32 Tago God i tar vaki guve
diat par upi ra varpiam, upi
na mari diat par.

A pite varpa tadav God

33 Io, i ti lulur mat ra pepeal
bo na magit ta ra kabinana
ma ra minatoto kai God! Pa
dat a nunure valar pa kana
lavur varkurai, ma pa dat a
tikan mur valar pa bula kana
lavur mangamangana!
34 Tago to ia i ga nunure ra
nuknuk i ra Luluai? Ba to ia
bar kana tena varvateten?
35 Ba to ia i ga lua ma ra
vartabar pirana, ma da ga
bali ia mulai?
36 Tago tana iat a lavur
magit par dia vuna, ma dia
tur ure ma upi ia bula. Ma
kana ka ra variru ba pa na
mutu. Amen.

12

Da papalum pire God ta kada nilaun

1 Kari iau lul vovo pa avat,
a tara na turagu, ure ra do
na varmari kai God, ba avat
a tul tar ra paka i vavat, a
vartabar i laun ma i gomgom
vurakit, nina ba God na gugu
tana; kavava minana na lotu
nam.
2 Ma koko avat a varo-
gopane avat ma ra lavur
mangamangana ta go ra
tataun; ma i boina avat a
vaenana pa avat, ma da
vakalamane ra nuknuk i
vavat, upi avat a nunure
ba ava la ra mamainga kai
God, a magit i vakavakak, i
mariringian ma i ko vurakit.
3 Ta ra varmari di ga tul tar
ia tagu, iau ve ra tarai par
tikatikai ta vavat, ba koko
ta tikai na tibuna pite pa ia
mulai, da pa i topa ia; ma na
nuknuk mulai da ra ninunuk
na minatoto, vada God i tar
tibe tar ra valavalar i ra nur-
nur ta ra tarai par tikatikai.
4 Tago da i tikai ka ra paka i
dat, ma i do ra lavur ingarina
tana, ma i enana varbabaiai
kadia papalum tikatikai;
5 damana bula dat, a man-
goro dat, ma i tikai ka ra
paka i dat tai Kristo, ma dat
par tikatikai, dat ra umana
ingaingarina vargil.
6 Ma da vatur vake ra var-
mari di ga tul tar ia ta dat, ba
ra tinata na propet, dat a tata
na propet vada ra valavalar i
kada nurnur;
7 ba ra papalum na var-
balaurai, dat a tul tar dat
muka ta kada papalum na
varbalaurai; ba nina i var-
tovo, boina ba na varvar-
tovo;
8 ba nina i varveai na var-
gat, na varvarveai na vargat;
nina i vartabar, boina ba na
pait ia ma ra dovotina; nina i
varkurai, boina ba na tatabai
tana; ma nina i pait ra var-
mari, na pait ia ka ma ra
niga.
9 Boina ba kavava var-
mari na dovot muka. Avat
a milmilikuane ra magit i
kaina; avat a ki petep ta ra
magit i boina.
10 Avat a manga varmari
vargil da ra umana bartu-
rana; avat a varkakai ma ra
variru vargil;
11 koko avat a talanguan ta
kavava varvakai; na mala-
malapang ra tulungea i va-
vat; avat a ongaongor pire ra
Luluai;
12 avat a gugu ure ra nur-
nur; avat a ki vovovon ika
ba ra lavur magit dia var-

monong; avat a araring vovo
vatikai;
13 avat a nuk pa ra umana
tena gomgom, ba dia iba upi
ta magit; avat a mal diat ra
umana vaira par.
14 Avat a tata vadoane diat
dia vakavakaina avat; avat a
tatata na varvadoan ika, ma
koko ava tatata kakaina.
15 Avat a gugu varurung
ma diat dia gugu, ma avat a
tangi varurung ma diat dia
tangtangi.
16 Boina ba na kopono ko
ra nuknuk i vavat ure avat
vargil. Koko avat a nuknuk
upi ra lavur magit na luluai,
ma avat a varmaliurai ma
diat dia ikilik. Koko avat
a malamala tena kabinana
ta ra lavur nuknuk i vavat
vakuku.
17 Koko avat a bali ra
kaina mangamangana kai ta
tikai ma ra kaina manga-
mangana. Avat a nuknuk
value upi ra lavur magit dia
ruru ta ra mata i ra tarai par.
18 Ona avat a pait valar pa
ia, avat a ongor upi avat a ki
na malmal ma ra lavur tarai
par.
19 Avat, di mari tuna avat,
koko avat a obo pa avat mu-
lai; i boina muka ba avat a ki
vamadudur vue ra kankan:
tago di ga tumu ia dari:
“Kaugu ka ra varobo; iau
kaka ina balbali, a Luluai i
biti.”
20 Damana, ona kaum ebar
i mulmulum, una tabar ia;
ona i mar, una vamoma;
tago ona damana, u vuvunge
muka ra lakit i io ta ra uluna.
21 Koko ra kaina na uvia pa
iu, u iat una uvia pa ra kaina
ma ra boina ka.

13

A tinorom ta diat dia ki na varkurai

1 I boina ba ra tarai par
diat a toratorom ta diat dia
vatur vake ra varkurai; tago
vakir dia vatur vakuku vake
ra varkurai, tai God iat; God
iat i ga vaki diat ra umana
tena varkurai.
2 Damana nina i onge bat
ra tena varkurai, i onge bat
ra tiniba kai God; ma diat dia
varongongoi, a varkurai na
tadav diat.
3 Tago ra umana tena
varkurai vakir dia varvabu-
rut ure ra bo na papalum,
ure ke ra kaina iat. Ma u
mainge vang ba koko una
burut ta ra tena varkurai?
Una pait ika nam i boina ma
na pite pa iu tana;
4 tago ia ra tultul kai God
piram upi una boina tana.
Ma ona u varpiam, una bu-
rut; tago pa i kapkap vakuku
ra pakat na vinarubu; tago
ia ra tultul kai God, a tena
varobo upi na pait ot pa ra
kankan tai nina i varpiam.
5 Damana i ti kat muka, ba
avat a vamolo tar avat, vakir
tago ure ra kankan, ure bula
ra ko na varkurai ta ra bala i
vavat.
6 Kari go ava tul tar bula
ra totokom na varkurai; tago
diat ra umana tultul kai God,
dia balaure vatikene go ra
magit iat.
7 Damana avat a tul tar ta
diat par nam i takodo; a to-
tokom na varkurai ta diat ba
kadiat ra totokom na varku-
rai; a totokom na tabarikik
ta diat ba kadiat ra totokom

na tabarikik; a bunurut ta-
dav diat, i topa ia ba dat a
burutue diat; a variru tadav
diat, i takodo upi dat a ru
diat.

A maramaravut vargil

8 Koko avat a kang pa ta
magit pire ta tikai, avat a
varmari vargil ika; tago nina
i mari ta ra tikai i tar pait ot
pa ra tinata na varkurai.
9 Tago ra dari: “Koko u
po, Koko u vardodoko, Koko
u long, Koko i puruai ra
balam upi ta magit kai ta ra
tikai,” ma ona ta vartuluai
akamana bula, i tur guvai
par ta go ra tinata, dari: “Una
mari talaim da u mari mule
u.”
10 Nina i varmari pa i pait
ta kaina magit pire talaina;
damana ra varmari i pait ot
pa ra tinata na varkurai.
11 Ma go, tago da nunure ra
e, ba go i manga topa ia muka
upi avat a tavangun kan ra
nidiop; tago a varvalaun i tar
manga maravai pire dat gori,
ma ta nam ra e da ga nurnur
tavuna tana pata.
12 I tar lolokon ra marum,
ma i maravai ra keake; i
boina ba dat a vorodo vue ra
lavur mangamangana ai ra
tabobotoi, ma dat a puak pa
ra vargal na kapa.
13 I boina ba dat a
vanavana bulbulu ma ra
dovotina, da ta ra keake;
koko ra ki varurung na
papaua ma ra nimomo
tava longlong, koko ra
niruk varbat ma ra kaina
mangamangana, koko ra
vartultulianai ma ra varngu.
14 Ma avat a vavauluve ma
ra Luluai Iesu Kristo, ma
koko avat a nuknuk lua ure
ra paka i vavat, upi avat a
pait ot pa ra lavur kaina ma-
mainga tana.

14

Koko una kure ta tikai

1 Ma nina i pagolgol kana
nurnur, avat a agure vala pa
ia, ma koko upi avat a var-
toto me ure ra lavur magit ba
pa i tapala.
2 Tika na tutana i ot kana
nurnur dari, ba i takodo ba
na en ra lavur magit par; ta
ra tikai, tago i palupel, i en
ika ra vurigir.
3 Koko nina i iaian, na
pidimuane nina ba pa i ian;
ma nina ba pa i iaian, koko
na kure nam i ian; tago God i
tar vatur vake.
4 U to ia vang, Pi una kure
ra tultul kai ta ra tikai? Ona
na tur bulu, ba na bura bar,
kana luluai kaka iat i kure.
Maia pa, da vatur vapadikat
ia; tago God na pait valar pa
ia ba na vatur vaor ia.
5 Tika na tutana i ru tika
na bung ma ta ra bung pata;
ta ra tikai i ru rit ra lavur
bungbung. Boina ba ra tarai
par na ot muka ra nuknuk i
diat tikatikai tana.
6 Nina i ru ta bung, i ru
ia ure ra Luluai, ma nina i
iaian, i iaian ure ra Luluai,
tago i pite varpa tadav God;
ma nina ba pa i ian, ure ra
Luluai pa i iaian, ma i pite
varpa tadav God.
7 Tago vakir ta tikai ta dat i
lalaun ure ia iat mulai, ma pa
ta tikai i mat ure ia iat mulai.

8 Tago ba da laun, da laun
ure ra Luluai; ma ba da
mat, da mat ure ra Luluai;
damana ba da laun bar, ba
da mat bar, dat kai ra Luluai
ka.
9 Ta nin Kristo i ga mat,
ma i ga laun mulai, upi la ra
Luluai i diat par, diat dia mat
ma diat bula dia laun.
10 Ma u, u kure turam
dave? Ma u mulai, dave u
piam turam? Tago dat par
dat a tur boko ta ra mata i ra
kiki na varkurai kai God.
11 Tago di ga tumu ia dari:

"Da iau lalaun, a Luluai i
biti, a lavur malma-
likun na kau i ra tarai
diat a talikun tadav
iau,

Ma ra lavur karamea i ra
tarai par diat a pite pa
God."

12 Damana muka, dat par
tikatikai, dat a vaarike
vadovot mule dat pire God.

Koko una vung ra tukatukai

13 Damana koko dat a kure
vargiliane mule dat; ma dat
a varkurai muka dari, ba
koko ta tutana na vung ra
tukatukai, ba ta magit ba na
bura tana, ta ra nga i turana.
14 Iau nunure, ma i tar ot
muka ra nuknukigu tai ra
Luluai Iesu, ba pa ta magit i
dur ure mule; ma pire nina
ba i nuk ot pa ia ba ta magit i
dur, pire nam i dur muka.
15 Ona turam i tabunu ure
ra am magit, vakir u vana-
vana mulai ma ra varmari
ka. Koko ra am magit na
vuna ta ra vinirua kai nina
ba Kristo i ga mat ure.
16 Koko na damana, ba diat
a vatang kaina ure ra manga-
mangana i boina ta vavat;
17 tago ra varkurai kai God
vakir a nian ba ra nimomo,
ia ra mangamangana takodo,
ma ra malmal ma ra gugu tai
ra Takodo na Tulungen.
18 Tago God i manane nina
i toratorom tai Kristo ta go ra
lavur magit, ma ra tarai bula
dia mainge.
19 Boina ba dat a murmur
upi ra lavur magit dia vuna
ta ra malmal, ma nam ra
lavur magit, ba dat a vair
vatavua vargiliane dat me.
20 Koko dat a kamare vue
ra papalum kai God ure ra
nian. A dovotina ra lavur
magit dia gilagilom par; ma
i kakaina pire nam ra tutana
ba i iaian ma ra balana i
varpuai bat ia.
21 I boina ba koko da ian
ra kanomong i ra lavur man-
gana vavaki, ma ba koko da
mome ra vain, ba da pait
ta magit bula ba na varirap
turam upi na tutukai tana.
22 U nurnur laka? Una
vatur vake kaum nurnur tam
iat ta ra mata i God. I ti doan
muka nina ba pa i tibuna
takun ia mulai ma ta magit i
nuk ia ba i takodo pirana.
23 Ma nam i lavur nuknuk
lalar, a kaina varkurai na
tadav ia, ba tumu i ian, tago
pa i ian ma ra nurnur; ma
ra lavur magit par ba pa dia
vuna ta ra nurnur, a varpiam
par diat.

15

Koko dat a nuk pa ka kada mamainga

1 Ma i topa dat, da tur
padikat, ba dat a puak pa
ra lavur binilua kadiat dia
bilua, ma koko dat a nuk pa
ka ra magit ba dat ika, da
mainge.
2 Boina ba dat par,
tikatikai, dat a pait nam ra
magit ba na vamaroro talai
dat, dat a vair ia ma ra magit
ba na boina tana.
3 Tago Kristo bula pa i ga
pait ra magit ba ia kaka iat i
ga mainge; ma da di ga tumu
ia: "Kadia tinata na varvul,
di ga vul u me, i ga bura taun
iau."
4 Tago ra lavur magit par,
di ga tumu diat amana, di ga
tumu diat ure kada varvair,
upi ba ure ra kini vovovon
ma ure ra varmaram ta ra
Buk Tabu dat a vatur vake ra
nurnur.
5 Ma go, boina ba God, nina
i vuna ta ra kini vovovon, ma
ra varmaram, na tul tar avat
ba na tikai ka ra nuknuk i va-
vat ure avat vargil varogop
ma Kristo Iesu;
6 Upi avat a pite pa ra God
ma Tama i kada Luluai Iesu
Kristo ma ra kopono nuknuk
i vavat ma ra kopono ngie i
vavat bula.

A bo na varvai pire ra umana Tematana

7 Kari avat a mal vargiliane
avat, da Kristo bula i tar
vatur pa avat, ure ra variru
tadav God.
8 Tago iau biti ba Kristo
ia ra tultul pire diat ra
pokakikil upi na arikai ra
dovotina kai God, upi na
vadovot muka ra lavur tinata
na varvatading dia ga tatike
tar diat tai ra lavur patuana,
9 ma upi ra lavur Tematana
diat a pite pa God ure kana
varmari; da di ga tumu ia
dari:
"Ure ke go ina pite varpa
tam livuan ta ra lavur
Tematana,
Ma ina kakakailai ta ra
iangim."
10 Ma i biti mulai dari:
"A umana Tematana par,
avat a gugu varurung
ma ra taraina."
11 Ma i tatike mule dari:
"A umana Tematana par,
avat a pite pa ra Lu-
luai;
Ma boina ba ra lavur vuna
tarai mutu diat a pite
pa ia."
12 Ma go mulai Iesaia i tatike
dari:
"A okor i Iese na arikai,
Ma nina i vana rikai upi na
vatur ra varkurai ure
ra lavur Tematana:
A lavur Tematana diat a nur-
nur tana."
13 Ma go muka, boina ba
ra God i ra kini nunur na
vabuka avat ma ra gugu ma
ra malmal par ure ra nur-
nur, upi na pepeal kavava
kini nunur, ta ra dekdek i ra
Takodo na Tulungen!

Paulo i rurung ta kana tutumu

14 Ma iau iat, a tara na
turagu, i tar ot muka ra
nuknukigu ure avat, ba avat
iat, ava tar buka ma ra ko na
nuknuk, ma ava buka ma ra
kabinana par, ma i tale avat,
ba avat a pit vargiliane avat.
15 Ma iau ga papait na ru-
rung ma kaugu tutumu ta-
dav avat, upi ina vanuk tar ia
mulai ta ra nuknuk i vavat ta

go ra varmari God i ga tul tar
ia tagu,
16 Upi iau a tultul kai Kristo
Iesu tadav ra lavur Tem-
atana, upi ina pait ra pa-
palum ta ra bo na varvai kai
God, pi ra tinabar na Tem-
atana na ti kat muka, ba di
vagomgom ia ma ra Takodo
na Tulungen.
17 Damana kaugu ra
langlang tai Iesu Kristo ta ra
magit kai God.
18 Tago pa ina rurung dari,
ba ina tata. ure ra lavur
magit, ina vatang ika nam
diat ba amir ma Kristo amir
ga pait diat ma ra tinata ma
ra papalum,
19 ta ra dekdek i ra lavur
vakilang, ma ra lavur magit
na padapada varvo, ta ra
dekdek i ra Takodo na Tulun-
gen upi ra lavur Tematana
diat a torom; damana aro
Ierusalem ma ta ra gunagu-
nan i tur vurkikilane ma i tuk
tar Ilirikum, iau tar varvai rit
bulbulu ta ra bo na varvai
kai Kristo;
20 maia pa, iau tar nuk pa
ia pi koko ina ve ra bo na
varvai tai ta gunan ba ra iang
i Kristo i tar rararang tana,
upi koko ina bili taun ta tavul
a papalum kai ta ra tikai.
21 Ma, da di ga tumu ia
dari:

“Diat ba pa ta varvai ure i ga
vana rikai tadav diat,
diat a nana,
Ma diat ba pa dia ga valaval-
ongor, diat a matoto.”

Paulo i vaninara upi na vana uro Rom

22 Ia go i ga vake iau a do na
pakana ta kaugu vinavana
tadav avat;
23 ma gori, tago pa ta gu-
nan mulai ta go ra langlan-
gun ba ina ki pa ia, ma tago
mangoro na kilala iau tar
mainge tuna ba ina vana ta-
dav avat,
24 ba ina vana Spania ina
ga vana pire vavat (tago iau
ki nunur upi ina gire avat ta
kaugu vinavana, ma ba avat
a tule kapi iau ta kaugu vina-
vana tana, ba i tar ot kada
kini varirivut),
25 ma go, iau biti, ba ina
vana uro Ierusalem, upi ina
kap tabar diat ra umana tena
gomgom abara.
26 Tago a Makedonia ma ra
Akaia dia tar gugu upi diat
a tul tar ta vartabar ure diat
dia luveana pire ra umana
tena gomgom aro Ierusalem.
27 A dovotina, dia tar ga
tana; ma i tar topa ia muka,
tago dia tar kakang pire diat.
Tago ona ra lavur Tematana
dia tar vatur vake ta tiniba ta
kadia lavur magit na tulun-
gen, i takodo muka ba diat
a maravut diat ma ta umana
magit ure ra paka i diat.
28 Ba iau tar pait ot pa go,
ma iau ga vakilang tar go ra
vuai na varmari ta diat, ina
vana gil pire vavat ba ina
vana Spania.
29 Ma iau nunure ba ina
pot tadav avat, ina pot ma ra
pepeal varvadoan tai Kristo.
30 Ma go iau lul vovo pa
avat, a tara na turagu, ure
kada Luluai Iesu Kristo, ma
ure ra varmari kai ra Tu-
lungen, pi dat a ongaongor

varirivut ma ra niaring ta-
dav God ure iau;
31 pi na valaun pa iau kan
diat dia varongoi aro Iudaia,
ma upi go ra papalum iau
pait ia ure diat aro Ierusalem
na boina ta ra mata i diat ra
umana tena gomgom;
32 pi ina vana ma ra gugu
tadav avat ta ra mamainga
kai God, ma upi dat a ngo
varurung.
33 Ma go, boina ba ra God
na malmal na ki pire vavat
par. Amen.

16

Paulo i vatatabai diat

1 Iau vateten tar Poibe ta
vavat, a tai dat, ia ra tena
maramaravut kai ra ekelesia
Kenkrea,
2 upi avat a mal pa ia ure
ra Luluai, da i topa ra umana
tena gomgom, ma avat a
maravut ia ta ra lavur magit
i mainge avat a maravut ia
tana; tago ia iat i ga maravut
ra mangoro, ma i ga maravut
iau bula.
3 Avat a vatatabe Priska
ma Akuila, amital papalum
varirivut ma dir tai Kristo
Iesu,
4 dir ga tul tar ra inoa i dir
ure kaugu nilaun; ma vakir
iau kaka, avet par ma diat
ra lavur ekelesia ta diat ra
Tematana, ave pite pa dir;
5 ma avat a vatatabe bula
ra ekelesia ta kuba i dir. Avat
a vatatabe Epainet, nina iau
mari ia tuna, ia ra luaina
vuai e aro Asia upi kai ra
Luluai.
6 Avat a vatatabe Maria,
nina i ga manga balaguan
ure avat.
7 Avat a vatatabe An-
droniko ma Iunias, a ura
niurugu, di tar vi varurue
amital, dir rararang bula
pire ra umana apostolo, ma
dir ga lua bula tadav Kristo,
ma iau ga mur.
8 Avat a vatatabe Amplias,
nina iau mari ia tuna tai ra
Luluai.
9 Avat a vatatabe Urbano
kada tena papalum varirivut
tai ra Luluai, ma Stakis, nina
iau mari ia tuna.
10 Avat a vatatabe Apelis,
nina di manane ure Kristo.
Avat a vatatabe diat dia ki ra
kuba i Aristobulo.
11 Avat a vatatabe Erodion,
a niurugu. Avat a vatatabe
diat dia ki ra kuba i Nakiso,
nina diat ba kai ra Luluai.
12 Avat a vatatabe Tripaina
ma Triposa, dir papalum ta
ra Luluai. Avat a vatatabe
Persis, nina di mari ia tuna,
ma i ga ongaongor muka ta
ra Luluai.
13 Avat a vatatabe Rupo,
nina di ga pilak pa ia ure
ra Luluai, ma nana ma nagu
bula.
14 Avat a vatatabe
Asinkrito, Plegon, Ermes,
Patrobas, Ermas, ma ra lavur
tura i dat, dia ki pire diat.
15 Avat a vatatabe Pilologo
ma Iulia, Nereas ma taina,
ma Olimpas, ma diat ra lavur
tena gomgom par, dia ki
varurung ma diat.
16 Avat a varvatatabai
vargil ma ra gomgom na
vargalum. A lavur ekelesia
kai Kristo dia vatatabe avat.

*A mutuaina tinata na var-
tovo*

17 Go iau lul vovo pa avat, a
tara na turagu, ba avat a nuk

vakilang diat, dia vuna ta
ra lavur kini varbaiai ma ra
lavur tukatukai, ba pa i varo-
gop ma ra lavur vartovo, ava
tar vartovo tana; ma avat a
lingan kan diat.
18 Tago diat dia damana,
pa dia torom tai kada Luluai
Kristo, dia torom uka ta ra
bala i diat; ma dia vagu pa
ra bala i ra umana tena tam-
tavun ma kadia lavur maram
na pirpir ma kadia lavur
malamala bo na tinata.
19 Tago kavava tinorom i
tar rararang rikai tadav ra
lavur tarai par. Damana
iau gugu ure avat tana; ma
iau mainge tuna ba avat
a kabinana muka upi nam
i boboina, ma upi avat a
tavune ra kaina.
20 Ma a ik boko ra God
na malmal na vadala Satan
ta ra vavai na kau i vavat.
Boina ba ra varmari kai kada
Luluai Iesu Kristo na ki pire
vavat.
21 Timoteo, nina i papalum
maravut iau, i vatatabe avat;
ma Lukio, ma Iason, ma Sosi-
pater, a umana niurugu.
22 Iau Tertio, go iau, iau
tumu go ra buk, iau vatatabe
avat tai ra Luluai.
23 Gaio, nina iau ki ra
kubana, ma diat ra lavur
ekelesia bula, dia vatatabe
avat. Erasto, ra tena balabal-
aure mani ta ra pia na pal, i
vatatabe avat, ma Kuato bula
tura i dat. [
24 Boina ba ra varmari kai
kada Luluai Iesu Kristo na ki
pire vavat par. Amen.]

A mutuaina niaring na pite varpa

25 Ma go, tadav nina i va-
padikat valar pa avat, da
kaugu bo na varvai ma ra
varveai ure Iesu Kristo, da di
ga vaarike ra magit na pidik,
nina di ga vapidikane ta ra
lavur tataun ania iat.
26 Ma go di tar vaarike
muka, ma ra umana buk
kai ra umana propet, da ra
vartuluai kai ra God tukum,
dia vamatotone ra lavur
vuna tarai mutu tana upi ra
tinorom ure ra nurnur;
27 tadav ra kopono God i
kabinana, ure Iesu Kristo, a
variru na tadav ia ma pa na
mutu. Amen.
(Di ga tumu go tadav ra
tarai Rom maro Korinto, ma
di ga tul tar ia tai Poibe, a tul-
tul kai ra ekelesia Kenkrea,
ba na kap ia.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

1 Paulo, di ga ting pa ia upi
na apostolo kai Iesu Kristo
ure ra mamainga kai God,
ma Sostenes tura i dat,
2 tadav ra ekelesia kai God
aro Korinto, diat muka, di
ga vagomgom vakakit diat
tai Kristo Iesu, di ga ting pa
diat, upi diat a umana tena
gomgom, varurung ma diat
par, dia kail upi ra iang i
kada Luluai Iesu Kristo ta ra
lavur gunagunan par, kadiat
ma kadat:
3 A varmari tadav avat ma
ra malmal tai God Tama i dat
ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varvadoan tai Iesu Kristo

4 Iau pite vatikene pa
kaugu God ure avat ta go ra
varmari kai God ba di ga tul
tar ia ta vavat tai Kristo Iesu;
5 ma di ga vauviana avat ta
ra lavur magit par tana, ta ra
lavur tinata ma ra kabinana
par;
6 da ra dovot na varvai kai
Kristo i tur bulu ta vavat;
7 ma pa ava ko iba upi ta
tinata bar; ma ava ungung
pa ra bung ba da vaarike
kada Luluai tana, Iesu Kristo;
8 nina ba na vapatuan avat
tuk ta ra mutuaina upi avat
a langalanga ta ra magit na
pitapitau ta ra bung i kada
Luluai Iesu Kristo.
9 God i dovot muka, nina
di ga ting pa avat i tana
upi ra kini na bartalaina ma
Natuna Iesu Kristo, kada Lu-
luai.

A tarai na lotu dia takunu varbaiai

10 Ma go iau lul vovo pa
avat, a tara na turagu ure
ra iang i kada Luluai Iesu
Kristo, ba avat a tatike ka
ra kopono magit, ma koko
ra lavur kini varbaiai pire
vavat; ma ba avat a ki guvai
bulu ma ra kopono nuknuk
i vavat ma ra kopono varku-
rai.
11 Tago diat ta ra kuba i
Kloe, di tar ve iau ure avat,
a tara na turagu, ba ra lavur
vartoto na varngangar dia
tur livuan ta vavat.
12 Tago iau nuk pa ra dari
ba avat par tikatikai ava
tatike: Iau mur Paulo; ma
iau mur Apolos; ma iau mur
Kepas; ma iau mur Kristo.
13 Dave, Kristo i tar takunu
varbaiai laka? Di tar ot Paulo
ta ra bolo vang ure avat? Ba
di tar baptaiso avat vang ta
ra iang i Paulo?
14 Iau pite pa God ba pa iau
ga baptaiso ta na ta vavat, ia
kaka Krispo ma Gaio;
15 kan ta tikai na biti ba iau
ga baptaiso avat ta ra iangigu
iat.
16 Ma iau ga baptaiso diat
bula ta ra kuba i Stepano;
ma pa iau nunure ba iau ga
baptaiso bula ta ra tikai.
17 Tago Kristo pa i ga togue
iau upi ina baptaiso, upi ina
varvai ma ia bo na varvai
ka; vakir ma ra kabinana i ra

lavur tinata, kan ra bolo kai
Kristo na ga bakitai tana.

Kristo ia ra dekdek i God ma kana minamar

18 Tago ra varvai ure ra
bolo ia ra magit na papaua
pire diat, dia virua; ma pire
dat di valavalaun dat, ia ra
dekdek i God.
19 Tago di ga tumu ia dari:

"Ina nila vue ra kabinana
kai ra umana tena ka-
batau,
Ma ina ole vue ra minatoto
kadiat dia minana."

20 Akave laka ta tena kabi-
nana? Akave laka ta tena
tutumu? Akave laka ta tena
vartoto kai go ra rakarakan
a gunagunan? Dave, God pa i
vavurot laka ra kabinana i ra
rakarakan a gunagunan upi
na topor?
21 Tago ba ta ra kabinana
i God ra rakarakan a guna-
gunan ta kana kabinana iat
pa i ga nunure God, God
i ga mainge tuna ba na
valaun diat dia nurnur ure
ra varveai ba pa i kabinana.
22 A dovotina, a Iudaia dia
titir upi ta vakilang, ma ra
Elenas dia tikan upi ra kabi-
nana;
23 ma avet, ave varveai ke tai
Kristo nina di ga ot ia ta ra
bolo, pire ra umana Iudaia a
timul na tukatukai, ma pire
ra lavur Tematana a magit
na papaua;
24 ma pire diat di ga ting pa
diat, a Iudaia ma ra Elenas
bula, Kristo ia ra dekdek i
God, ma ra kabinana i God.
25 Tago ra papaua kai God i
manga lia ma ra kabinana ta
dir ma ra tarai; ma ra binilua
i God i manga ongor ta dir
ma ra tarai.
26 Avat a gire ra varting
pire vavat, a tara na turagu;
ba pa di ga ting pa ta man-
goro na tena kabinana ra pia
ma diat dia dekdek pata, ma
diat dia luluai pata;
27 ma God i ga pilak pa ra
lavur magit na papaua ta ra
rakarakan a gunagunan, upi
na varvaruva diat dia kabi-
nana; ma God i ga pilak pa
ra lavur magit dia pagolgol ta
ra rakarakan a gunagunan,
upi na varvaruva diat, dia
dekdek;
28 ma ra lavur bilak na
magit ta ra rakarakan a gu-
nagunan, ma ra lavur magit
di pidimuane diat, maia pa,
ma ra lavur magit ba pa dia
ki, God i ga pilak pa diat, upi
na vamut vue ra lavur magit
dia ki muka;
29 upi koko ta tikai na vava-
gia pa mule ta ra luaina mata
i God.
30 Ma tana iat ava ki tai
Kristo, nina di ga pait tar ia
ta dat a kabinana tai God, ma
ra varvatakodo, ma ra var-
vagomgom vurakit, ma ra
varvalaun;
31 upi, da di ga tumu ia:
Nam i langlang, boina ba na
langlang tai ra Luluai iat.

2

A varvai ure Kristo ba i ga mat ta ra bolo

1 Ma iau, a tara na turagu,
ba iau ga pot tadav avat, pa
iau ga vana rikai ma ra tinata
i vakavakak ba ma ra kabi-
nana, ba iau ga ve avat ta ra
magit na pidik kai God.

2 Tago i ga ot muka ra
nuknukigu, ba koko ina
nunure bula ta mangana
magit livuan ta vavat, gon
ika Iesu Kristo iat, ma ba di
ga ot ia ta ra bolo.
3 Ma iau ga ki ma ra binilua
pire vavat, ma ra ururian,
ma ra ngala na nidadar.
4 Ma kaugu tinata ma
kaugu varveai pa i ga
varpopoto ma ra tinata
varvara ta ra kabinana, ma
i ga vaarike ke ra Tulungen
ma ra dekdek;
5 upi koko kavava nurnur
na tur ta ra kabinana i ra
tarai, na tur uka ta ra dekdek
i God iat.

A kabinana kai God

6 Ma ave tata na kabinana
livuan ta diat, dia ko vurakit;
ma vakir a kabinana i go ra
tataun ba kai ra lavur luluai
i go ra tataun, diat, diat a ga
mutu boko;
7 ma ave tata ure ra kabi-
nana kai God ta ra magit na
pidik, ia ra kabinana muka
ba di ga vapidik ia, nam ba
God i ga kure value tar ia upi
kada minamar amana iat, ba
ra rakarakan a gunagunan
pa ta boko;
8 nam ba pa ta ta diat ra
lavur luluai ta go ra tataun
i nunure, tago gala. dia tar
nunure, gala pa diat a ot
ra Luluai na minamar ta ra
bolo.
9 Ma da di ga tumu ia:
“A lavur magit ba pa ta kiau
na mata i ga gire, ma
pa ta talinga i ga val-
ongore,
Ma ba pa i ga kuma rikai ta
ra bala i ta tutana,
Nam ra lavur magit ba God
i tar vaninare ure diat,
dia mari ia.”

10 Ma God i tar vavinar tar
diat ta dat ma ra Tulungen;
tago ra Tulungen i nunure
valar pa ra lavur magit par,
maia pa, ra lavur magit kai
God dia lulur muka.
11 Tago to ia pire ra tarai i
nunure ot pa ra lavur magit
kai ta tutana? la kaka ra
tulungea i ra tutana iat, nina
ba i ki tana. Damana bula
pa ta i nunure ra lavur magit
kai God, ia kaka a Tulungea i
God iat.
12 Ma dat, pa da ga
vatur vake ra tulungea i ra
rakarakan a gunagunan, ra
tulungen ba tai God iat; upi
dat a nunure muka ra lavur
magit ba God i ga tul vakuku
tar diat ta dat.
13 A lavur magit bula nina
ave tatike, vakir ma ra lavur
tinata ba ra kabinana i ra
tarai i tovo tar diat, nina iat
diat, ba ra Tulungen i tovo
tar diat; ave pala tar ra lavur
magit na tulungen ta diat dia
tulungen.
14 Ma ra tutana vakuku pa
i kapupi ra lavur magit kai
ra Tulungea i God; tago dia
da ra lavur magit na papaua
pirana, ma i mama nunure
diat, tago dia kure diat ma ra
tulungen.
15 Ma nina i tulungen i
kure ra lavur magit, ma ia.
iat mulai pa ta tutana i kure.
16 Tago to ia i tar nunure
ra nuknuk i ra Luluai, upi na
tova? Ma dat da tar vatur
vake ra nuknuk i Kristo.

3

A umana tultul kai God

1 Ma iau, a tara na turagu,
pa ina pait valar pa ia ba ina
tata ta vavat da tadav diat
dia tulungen, vada ta diat ika
dia palapaka, da ta diat dia
kuramana tai Kristo.
2 Iau tar tabar avat ma
ra polo na u, vakir ma ra
dekdek na magit; tago pa ava
ga patuan upi ia; maia, ma
gori pa ava patuan boko upi
ia;
3 tago ava da ra palapaka
boko; tago ona ra varngu ma
ra varpuapuai i tur livuan
pire vavat, pa ava da ra pala-
paka boko, ma pa ava vana-
vana vang da ra mangaman-
gana kai ra tarai?
4 Tago ba ta tikai i bitbiti:
Iau mur Paulo; ma ta ra tikai:
Iau mur Apolos; vakir avat a
tarai ka laka?
5 Ava bar Apolos? Ma ava
bar Paulo? A ura tultul uka,
ava ga nurnur ure dir; ma
tikatikai da ra Luluai i ga tul
tar ia tana.
6 Iau ga vavauma, Apolos i
ga vavabilim; ma God iat i ga
valvalibobor.
7 Damana muka, nam i
vavauma, vakir i ngala nam,
ma nam i vavabilim, vakir i
ngala nam; ia kaka God iat
nina i valvalibobor.
8 Ma go nina i vavauma ma
nam i vavabilim, dir tikai ka;
ma dir vatur vake tikatikai
iat kadir vapuak varogop ma
kadir niongor tikatikai.
9 Tago avet ra umana tena
papalum varirivut ma God:
avat ra uma kai God ma a pal
kai God.
10 Vada ra varmari kai God,
di ga tul tar ia tagu, da ra
tena pait pal`i kabatau, iau
ga vung mal ra vunapaina;
ma ta ra tikai i papait taun
ia. Ma i boina ba ra tarai par
tikatikai, diat a varbalaurai
ba dia papait dave, taun ia.
11 Tago pa ta na vung ta
ra enana vunapaina ta nam
di tar vung ia, ia nam Iesu
Kristo iat.
12 Ma ona ta tikai na papait
taun go ra vunapaina ma
ra goled, ra silva, ra umana
ngatngat na vat, ra davai, ra
makuk na vura, ra timul i ra
kon,
13 da ga vaarike boko ra
papalum kai ra tarai par
tikatikai; tago nam ra bung
na ga al vapange, tago da ga
vaarike ma ra iap; ma ra iap
iat na valar kilang ia, ba i
dave bar ra papalum kai ra
tarai par tikatikai.
14 Ona ra papalum kai ta
tikai, ba i ga papait taun ia
me, na tur padikat, nam na
vatur vake ta vapuak.
15 Gala ra papalum kai ta
tikai na imur, gala na valu-
veana; ma ia iat da ga valaun
ia; ma na da kan ra iap.
16 Pa ava nunure laka, ba
avat ra pal tabu kai God, ma
ba ra Tulungea i God i ki ta
vavat?
17 Ona ta tikai na vakaina
ra pal tabu kai God, God na
vakaina vue nam; ra pal tabu
kai God i gomgom vurakit,
ma avat iat, ava damana
bula.
18 Koko ta tikai na valunga
pa mule. Ona ta tikai ta vavat
i nuk ia ba i kabinana ta go

ra tataun, boina ba na lunga
ka boko, upi na kabinana na-
mur.
19 Tago ra kabinana i go ra
rakarakan a gunagunan ia ra
magit na papaua pire God.
Tago di ga tumu ia dari: “I
tabe pa ra umana tena kabi-
nana ta kadia varvagu iat.”
20 Ma go bula: “A Luluai
i nunure ra lavur nuknuk i
ra umana tena kabinana ba
a lavur magit vakuku.
21 Kari koko ta tikai na
langlang ure ra tarai. Tago
kavavat iat ra lavur magit
par;
22 ba Paulo, ba Apolos, ba
Kepas, ba ra rakarakan a gu-
nagunan, ba ra nilaun, ba ra
minat, ba ra lavur magit go
kari, ba ra lavur magit ba na
ga vana rikai boko; kavavat
parika diat;
23 ma avat kai Kristo; ma
Kristo kai God.

4

A umana apostolo kai Kristo

1 I boina ba ra tarai diat
a nuknuk pa avet, da ra
umana tultul kai Kristo, ma
ra umana tena balabalaure
ure ra lavur magit na pidik
kai God.
2 Ma go bula, di nuknuk pa
ia ure ra umana tena bala-
balaure ba na dovot ika ra
maukua i diat.
3 Ma ia ra ikilik na magit
piragu, ba avat a kure iau,
ba ona ta ra varkurai kai ra
tarai na tadav iau; maia pa,
iau iat pa iau kure mule iau.
4 Tago pa iau nunure ta
kaina magit ure iau iat mu-
lai; ma vakir di vatakodo iau
ure nam; ma nina i kure iau,
ia ra Luluai iat.
5 Kari koko avat a kure ta
magit ba pata boko ra ki-
lalana, tuk tar ta nam ba ra
Luluai na ga vut, ma na al
vaarike ra lavur magit i ra
tabobotoi dia vavapidik ia,
ma na al vapange bula ra
lavur ninunuk ta ra bala i
ra tarai; ma ta nam ra bung
a tarai par tikatikai diat a
alube pa ra pite varpa tai
God.
6 Ma go ra lavur magit, a
tara na turagu, iau tar pukue
tar diat ta mimir ma Apolos
ta ra tinata na valavalar ure
avat; upi avat a gire ta ra
maukua i mimir, ma koko
avat a vana lake nam di ga
tumu ia; upi koko ta tikai
ta vavat na vavagia pa mule
ure tikai, ma na nuk piapiam
ta ra tikai.
7 Tago to ia i vuna ba i
enana varbaiai ra nuknukim
ma ra nuknuk i ta ra tikai?
Ma ava ra magit u tar vatur
vake ba pa di ga tul tar ia
tam? Ma ona di ga tul tar
ia tam, u langlang ta ra ava,
vada pa di ga tul tar ia tam?
8 Ma go ava tar maur,
gori ava tar uviana, ava
tar varkurai ba pa ave ki
maravut avat; maia pa, ma
iau manga mainge upi avat
a varkurai tuna, upi dat a
varkurai varirivut.
9 Tago iau nuk ia, ba God i
tar vaarike tar avet ra umana
apostolo ba ra umana ikilik
kakit, da di ga tibe avet upi
ra minat, tago di vaki tar avet
ba ra magit na ginigira kai ra
rakarakan a gunagunan, ma
kai ra lavur angelo, ma kai ra

tarai.
10 Avet ra umana lunga ure
Kristo iat, ma avat ava kabi-
nana tai Kristo; avet, ave
bilua, ma avat, ava ongor;
avat, ava ruru, ma avet, di
pidimuane avet.
11 Ma tuk tar ta ra pakana
bung go ieri ave mulmulum,
ma ave markobo, ma pa
kavevet ta mal, ma di
timtibul avet, ma vakir
kavevet ta rivarivan tuna,
upi avet a ki tana,
12 ma ave ongaongor, ave
papalum ma ra lima i vevet
iat; ba di vul avet, ave
tata na varvadoan; ba di
vakavakaina avet, ave pidik
tar tana;
13 ba di tata vakavakaina
avet, ave lulul vovo; di luk
varurungane avet ma ra
puputa i ra rakarakan a
gunagunan, ma ra dur di puk
vue, ma i tuk tar ta ra bung
go ieri.

14 Pa iau tumu go ra lavur
magit upi avat a vavirvir,
ia kaka iau pit avat da ra
umana vakak na natugu.
15 Tago ona ra vinun na
arip na marmar na tena var-
vair dia tovo avat tai Kristo,
pa i do ra umana tama i va-
vat; tago iau tar vangala avat
tai Kristo Iesu ta ra bo na
varvai.
16 Kari iau lul vovo pa avat,
ba avat a kap lap iau.
17 Ure ni ra vuna iau tar tu-
lue Timoteo tadav avat, ia ra
vakak na natugu ta ra Luluai
ma i dovot, ma ia na vanuk
tar mule kaugu lavur manga-
mangana ta vavat nina ba tai
Kristo, da iau tovotovo tar ia
ta ra lavur papar ma ta ra
lavur ekelesia par.
18 Ma go ta umana dia vav-
agia pa diat mulai, vada pa
ina vana tadav avat.
19 Ma gala ra Luluai i ma-
mainge damana, gala a ik
boko ina vana tadav avat; ma
ina nunure muka ra dekdek
i diat, dia vavagia pa diat
mulai, ma vakir kadia tinata
ka.
20 Tago ra varkurai kai God
vakir a tinata, a dekdek iat.
21 Ava ava mainge? Ina ga
vana rikai laka ma ra virit,
ba ma ra varmari ma ma ra
madu na tulungen?

5

A mangamangana kai ra tarai na lotu

1 Di varvarvai tana ba ta
umana pire vavat dia pait ra
kaina; ma nam ra manga-
mangana pait ra kaina pa
i tur muka pire ra umana
Tematana; dari, ba tikai ta
vavat i tar ben ra taulai kai
tamana iat.
2 Ma avat, ava timtibuna
vavagia pa avat mulai, ma pa
ava ga tabun tana da i topa ia
muka, upi da kure vue nam i
ga pait go ra magit kan avat.
3 Ma a dovotina, a pak-
agu i ki kan avat, ma ra tu-
lungeagu i ki pire vavat, ma
iau, da iau ki maravut avat,
iau tar kure nam i tar pait go
ra magit:
4 Ta ra iang i kada Lu-
luai Iesu, avat, ba ava tar
ki varurung mulai ma ra tu-
lungeagu, ta ra dekdek i kada
Luluai Iesu,

5 avat a tul tar ta tikai
damana tai Satan ba na
kakaina vurakit ra pal a
pakana, upi da ga valaun ra
tulungeana ta ra bung i ra
Luluai Iesu.
6 Nam ra magit ava
langlang tana, pa i ko.
Pa ava nunure laka ba ta
pakapakana leven ikik na
valeven ra gem parika?
7 Avat a dur vue ra
maulana leven, upi avat a
da ra kalamana gem, da pa
ta leven i ki ta vavat. Tago di
tar tul tar kada bolo lake, ia
Kristo.
8 Kari i boina ba dat a pait
muka ra lukara, vakir ma ra
maulana leven, ma koko ma
ra leven i ra kaina ninunuk
ma ra varpiam, dat a pait ia
ka ma ra gem i ra takodo na
ninunuk ma ra dovotina ba
pa ta leven tana.
9 Iau tar tutumu tadav avat
ta kaugu buk, ba koko avat
a la varurung ma ra umana
tena nipo;
10 ma vakir iau ga nuk pa
ra umana tena nipo ta diat
ra tarai vakuku ba ra umana
tena varngu, ba ra umana
tena varvaur, ba ra umana
tena lotu tadav ra tabataba;
tago ona damana, na topa
avat, ba avat a irop kan go ra
rakarakan a gunagunan;
11 ma iau ga tutumu ka ta-
dav avat, ba koko avat a la
varurung ma ta tutana ba di
vatang ia ba a tura i vavat,
ma ia ra tena ungaunga, ba
a tena varngu, ba a tena lotu
tadav ra tabataba, ba a tena
varvul, ba a lup mome tava
longlong, ba a tena varvaur;
koko avat a ian varurung
muka ma ta tikai damana.
12 Tago ina balaguan dave
ma ra varkurai pire diat, pa
dia ruk tadav dat? Pa ava
kure diat laka, dia tar ruk
tadav avat?
13 Ma diat, pa dia ruk tadav
dat, God i kure diat. Avat
a okole vue ra kaina tutana
kan avat.

6

A ukuk ma turam

1 Ia bar ta vavat, ba kana ta
uk ure talaina, na kap ia ta
ra luaina mata i diat, pa dia
takodo, upi diat a varkurai
tana, ma vakir ta ra luaina
mata i ra umana tena gom-
gom?
2 Pa ava nunure laka ba
ra umana tena gomgom diat
a kure boko ra rakarakan a
gunagunan? Ma ona avat a
kure boko ra rakarakan a gu-
nagunan, pa ava ko laka upi
avat a kure ra lavur magit
ikikilik kakit?
3 Pa ava nunure laka ba
dat a kure boko ra umana
angelo? Ba damana, pa i
manga topa ia vang upi dat a
kure ra lavur magit ra pia?
4 Ma ona ta umana magit
ra pia pire vavat upi da kure,
ava tul tar ia ta diat pa dia
rararang ta ra ekelesia, upi
diat a varkurai laka tana?
5 Iau tatike go upi na
vavavirvir avat. I dave, pa
ta tutana ta vavat i kabinana
upi na tale vang ba na
varkurai pire ra tara na
turana?
6 Ma tika na ekelesia i kap
ta ra ekelesia ta ra varkurai,
ma go i papait ia ta ra luaina
mata i diat pa dia nurnur?

7 Ma go ra magit i kaina
pire vavat, tago ava kapkap
vargiliane avat ta ra varku-
rai. Ta ra ava pa ava daritane
muka, ba avat a nur vue nam
i vakavakaina avat? Ta ra
ava pa ava daritane muka ba
avat a nur vue nam i vagu pa
ta magit ta vavat?
8 Pata, avat iat, ava pait ra
magit pa i takodo, ma ava
varvagu, ma nam pire diat a
tara na tura i vavat iat.
9 Pa ava nunure laka ba
nam i ko iba upi ra manga-
mangana takodo pa na kale
pa ra varkurai kai God? Koko
avat a valunga mule avat; a
umana tena ungaunga, ma
ra umana tena lotu tadav ra
tabataba, ma ra umana tena
nipo, ma ra umana mala-
mala lagarina, ba nam ra
tarai dia pait ra kaina varu-
rung ma ra tarai,
10 ba ra umana tena nilong,
ba ra umana tena varbat,
ba ra umana lup momo tava
longlong, ba ra umana tena
varvul. ba ra umana tena
varvaur, pa diat a kale pa
tuna ra varkurai kai God.
11 Ma ta umana ta vavat
ava ga damana; ma di ga
dalu avat, ma di tar vagom-
gom avat, ma di tar vatakodo
avat ta ra iang i ra Luluai
Iesu Kristo, ma ta ra Tu-
lungea i kada God.

Avat a pite pa God ta ra paka i vavat

12 Di ga tul tar ia tagu a
lavur magit par, ia ka ra
lavur magit par pa dia boina
vatikai tagu. Di ga tul tar ia
tagu a lavur magit par; ma
pa ina vamolo tar iau ta ra
dekdek i ta tikai.
13 A magit na nian ure ra
bala, ma ra bala ure ra magit
na nian; ma God na nila vue
dir parika. Ma ra paka i dat
vakir ure ra pait ra kaina,
ure iat ra Luluai, ma ra Lu-
luai ure ra paka i dat iat.
14 Ma God i tar vatut pa ra
Luluai, ma na vatut pa bula
dat ure ra dekdekina iat.
15 Pa ava nunure laka ba
ra umana paka i vavat diat
ra ingaingar i Kristo? Ma
dave bar, ina tak pa laka ra
ingaingar i Kristo, ma ina
pait pukue diat vang upi diat
ra ingaingar i ra igoro na
vavina? Koko muka.
16 Dave, pa ava nunure
laka ba nam dir ki guvai ma
ra igoro na vavina, i kopono
ko ra paka i dir? Tago i biti:
Nam ra ivut dir a kopono
palapaka.
17 Ma nam di tar pakan tar
ia ta ra Luluai dir a kopono
tulungen me.
18 Avat a lop kan ra pait ra
kaina. A lavur varpiam ba
ta tikai i pait ia, pa dia tur
ta ra pakapakana, ma nam
i ungaunga, i piam vue ra
pakana iat.
19 Pa ava nunure laka ba
ra palapaka i vavat ia ra pal
tabu kai ra Takodo na Tulun-
gen, nina i ki ta vavat, nina
ava vatur vake tai God? Ma
vakir avat kavavat mulai;
20 tago di ga kul pa avat ma
ra magit na varkul; io, avat a
pite pa God ta ra paka i vavat.

7

Ta umana tinir ure ra kini

na tinaulai

1 Ma ure nam ra lavur
magit ava ga tutumu tana ta-
dav iau: I boina tai ra tutana
ona pa i agil ta vavina.
2 Ma upi koko ra ungaunga,
i boina ba ra tarai par
tikatikai diat a vatur vake
kadia taulai, ma i boina ba ra
vaden tikatikai, diat a vatur
vake kadia tutana iat.
3 I boina ba ra tutana i
tar taulai na tul tar ta kana
taulai nam ra magit i takodo
tar tana; ma damana ra vav-
ina bula tadav kana tutana.
4 A vavina i tar taulai pa i
vatur vake ra varkurai ure ra
pakana, ia kaka kana tutana;
ma damana bula ra tutana i
tar taulai pa i vatur vake bula
ra varkurai ure ra pakana,
kana taulai iat.
5 Koko avat a tigal
vargiliane avat ta ra kini
varurung ure ta magit, ia
kaka go, ba avat a varpitiane
avat ure ta e upi avat a tul tar
avat ta ra niaring, ma avat a
ki varurung mulai, upi koko
Satan na valamlam pa avat
ure kavava kini varbaiai.
6 Ma go iau tatike go, upi
ina tul tar ia ka ta vavat, ma
pa ina kure tar ia.
7 Tago iau mainge tuna ba
ra tarai par diat a vardada
ma iau iat. Ma ra tarai par
dia vatur vake, tikatikai, ka-
dia mangamangana tai God,
tikai ra dari ma ta ra tikai ta
enana.
8 Ma iau ve muka diat, dia
inip uka, ma diat ra lavur ua
na vavina: I boina pire diat
ba diat a ki ka damana da
iau.
9 Ma ona pa i tale diat, ba
diat a kure bat diat mulai, i
boina ba diat a taulai; tago i
manga boina ra tinaulai ma
koko ra nidodo.
10 Ma tadav diat, dia tar
taulai, iau vartuluai, ma
vakir iau kaka, a Luluai iat,
dari: Ba koko ra vavina na
vana balakane kana tutana,
11 (ma gala i vana ka kan
ia, koko na taulai mulai, ba
kan dir a varmaram mulai
ma kana tutana); ma koko
ra tutana na okole vue kana
taulai.
12 Ma vakir ra Luluai, iau
ke, iau ve ra ibaiba dari: Ona
ta tura i dat ba kana taulai pa
i nurnur, ma i ga upi dir a ki
varurung, koko na okole vue.
13 Ma nam ra vavina ba
kana tutana pa i nurnur, ma
i ga upi dir a ki varurung,
koko na vana kan ia.
14 Tago nam ra tutana ba
pa i nurnur, di vagomgom
ia ure kana taulai, ma nam
ra vavina ba pa i nurnur, di
vagomgom ia ure kana tu-
tana; ba pata, ra umana natu
i vavat pa diat a gomgom; ma
go dia gomgom uka.
15 Ma ona i vilau nam ba
pa i nurnur, nur vue upi na
vana; a tura i dat ba ra tai dat
i langalanga ba i damana ka;
ma God i tar oro pa dat ta ra
malmal.
16 Tago u nunure davatane,
u ra vavina, ba una valaun
pa kaum tutana bar? Ma
u nunure davatane, u ra tu-
tana, ba una valaun pa kaum
vavina bar?

Una vanavana da God i ga oro pa u

17 Ma go ka, da ra Luluai i
tar tibe tar ia ta ra lavur tarai
tikatikai, da God i tar oro pa

ra lavur tarai tikatikai, diat
a vanavana ka damana. Ma
damana kaugu varkurai ta ra
lavur ekelesia par.
18 Di tar oro pa ta tikai ma
i tar pokakikil laka? Koko na
vue ra pokakikil. Di tar oro
pa ta ra tikai laka ma pa i
ga pokakikil? Koko da poko
kikil ia.
19 A pokakikil pa i topa ta
magit, ma ra niiba upi ra
pokakikil pa i topa ta magit;
ia kaka ra tinorom ta ra lavur
vartuluai kai God.
20 I boina ba ra tarai par
diat a ki, tikatikai, ta nam ra
kini ba di ga ting pa diat i
tana.
21 Di ga ting pa u, ba u
a vilavilau boko? Koko na
kaina ra nuknukim tana; ma
ona pa i dekdek ba da pala
vue u, i boina ba una nuk upi
nam.
22 Tago nam i ki na vilav-
ilau, ma di tar ting pa ia ta
ra Luluai, ia ra langalanga na
tutana kai ra Luluai; damana
bula nam ra langalanga na
tutana, di tar ting pa ia, ia ra
vilavilau kai Kristo nam.
23 Di ga kul pa avat ma ra
magit na varkul; koko avat ra
umana vilavilau kai ra tarai.
24 A tara na turagu, i boina
ba ra lavur tarai par tikatikai
diat a ki pire God ta nam uka
ra kini ba di tar ting pa diat i
tana.

Ure diat nina pa dia ti taulai ma ure ra umana ua na vavina

25 Ma pa iau vatur vake ta
vartuluai tai ra Luluai ure
ra umana inip; ma da tikai i
tar tabe pa ra varmari tai ra
Luluai upi na dovot, iau ve
tar kaugu varkurai tana.
26 Io, iau nuk ia, ba i
boina ona ta tutana na ki ka
damana ure ra lavur magit
na varmonong go gori.
27 Di tar vi guve amur ma
kaum ta taulai laka? Koko
una anan upi da pala vue u.
Di tar pala vue u kan kaum
taulai laka? Koko una tikan
upi kaum ta taulai mulai.
28 Ma ona u tar taulai,
vakir u ga pait ra varpiam;
ma ona ta inip na vavina i
tar taulai, vakir i ga pait ra
varpiam. Ma go ka, diat dia
damana, diat a gire ra do
na niligur ta ra palapaka i
diat; ma iau mainge ba ina
balaure bat avat.
29 Ma iau tatike go, a tara
na turagu, ba di tar ur pit ika
ra kilala; upi papa gori diat
dia tar taulai, diat a varogop
uka ma diat, ba pa dia taulai;
30 ma diat dia tangtangi,
da pa dia tangi; ma diat dia
gugu, da pa dia gugu; ma diat
dia kukukul, da pa dia vung
ta magit;
31 ma diat dia bili ra magit
ta ra rakarakan a gunagu-
nan, da pa dia bibili; tago
ra mangamangana kai go
ra rakarakan a gunagunan i
panie vanavana.
32 Ma iau mainge tuna ba
avat a langalanga kan ra
lavur balaguan par. Nina ba
i inip uka, i balabalaguan ure
ra umana magit kai ra Lu-
luai, ba na vagugu davatane
ra Luluai.
33 ma nam ba i tar taulai, i
balabalaguan ure ra umana
magit ra pia, ba na vamaroro

davatane kana taulai.
34 A vavina i tar taulai
ma ra inip na vavina dir
enana varbaiai bula dari: Ra
inip i balabalaguan ure ra
umana magit kai ra Luluai,
ba na gomgom vurakit ta
ra pakana ma ra tulungeana
bula; ma nam i tar taulai
i balabalaguan ure ra lavur
magit ra pia, ba na vamaroro
davatane kana tutana.
35 Ma iau tatike go, upi ina
vadongone avat; vakir upi
ina vatur ra kun ure avat, upi
ka nam i kat muka, ma na
vabalaguan vake avat.
36 Ma ona ta tutana i nuk
ia ba pa i boina kana manga-
mangana tadav talaina, a
inip na vavina, ona i tar pakit
nam ra kilala ba i bo na vav-
ina tana, ma i dekdek ba na
ki na inip uka, na pait muka
nam i mamainge tana; ma pa
na rara; na ben pa ia pi dir a
taulai.
37 Ma nam ba i tur padikat
vatikai ra nuknukina ma pa
ta magit i vovo pa ia upi ra
tinaulai, ma i kure valar pa
kana mamainga iat, ma i tar
varkurai ta ra balana iat, ba
na tigal vake talaina, a inip
na vavina, i pait ra bo na
magit.
38 Damana muka nam i
ben pa talaina, a inip na vav-
ina, pi dir a taulai, i pait ra
bo na magit; ma nam ba pa i
ben pa ia upi na taulai, i pait
ra magit i manga boina ta dir.
39 A vavina i tar taulai, a
varkurai i vi guve dir ma
kana tutana ta kana nilaun
parika; ma gala i mat kana
tutana, gala i langalanga
muka upi dir a taulai ma ta
tikai ba na mainge; ma ia
kaka tai ra Luluai.
40 Ma na manga boina
kana kini ba na ki ka
damana, ia ra nuknukigu
tana; ma iau nuk ia, iau
bula, iau tar vatur vake ra
Tulungea i God.

8

Ure ra lavur magit dia ga vartabar me tadav ra umana tabataba

1 Ma go, ure ra lavur magit
dia ga vartabar me tadav ra
umana tabataba; da nunure,
ba kadat par ra kabinana. A
kabinana i vavagi varpa, ma
ra varmari i varvair.
2 Ona ta tikai i nuk ia ba i
vinar tai ta magit, pa i vinar
boko tana da i topa ia;
3 ma ona ta tikai i mari
God, God i tar nunure nam.
4 Ma ure nam ba dat a
en ra lavur magit di ga
tul tar diat tadav ra lavur
tabataba, da nunure ba ra
tabataba a magit vakuku ta
ra rakarakan a gunagunan,
ma a kopono God kaka ma pa
ta mulai.
5 Tago ona di vatang ta ra
umana god, ba arama ra bala
na bakut bar, ba ra pia bar,
da dia pepeal ra umana god,
ma dia pepeal ra umana lu-
luai,
6 kadat a kopono God ka, a
Tama i dat, ma i vunapaina
pa tai ra lavur magit par, ma
da laun upi ia; ma tikai ka ra
Luluai, Iesu Kristo iat, ma i
vuna ta ra lavur magit par,
ma i vuna ta dat.
7 Ma a dovotina, nam ra
minatoto pa i ki ta ra lavur

tarai par; ma ta umana, tago
dia tar la ta ra tabataba tuk
tar gori, dia en ia da ra magit
dia ga vartabar me tadav ra
tabataba; ma tago i pagolgol
ra varkurai na bala i diat, i
vamavutung pa diat.
8 Ma ra nian pa na maravut
dat, upi dat a po boabo ta
ra mata i God; ma ona da
mamue ra nian, pa da manga
kaina tana; ma ona da ia-
ian, pa dat a manga dongono
tana.
9 Ma avat a varbalaurai
kan go kavava kini lan-
galanga na da ra timul
na tukatukai ure diat dia
pagolgol.
10 Tago gala ta tikai na gire
u, u tar matoto ma u ki ta ra
nian ta ra pal kai ra tabataba,
gala na dave ra varkurai ta
ra balana, ona i bilua? Pa na
rurung muka tana laka upi
na en ra magit di ga tul tar ia
tadav ra tabataba?
11 Ma dave, ure kaum mi-
natoto na virua vang nam ra
pagolgol na tura i dat, nina
Kristo i ga mat ure?
12 Ma ba ava pait ra
varpiam damana tadav ra
umana tura i vavat, ma
ava vakinkin ra pagolgol na
varkurai ta ra bala i diat, ava
pait ra varpiam tadav Kristo.
13 Kari, gala ra nian i vuna
ba turagu na tutukai, gala
pa ina en ra kanomong i ra
vavaguai mulai, ma pa na
mutu, upi koko ina vuna ba
turagu na tutukai.

9

Ra kini ma ra tiniba kai ra apostolo

1 Vakir iau langalanga
laka? Vakir iau a apostolo
laka? Pa iau ga gire laka
Iesu kada Luluai? Vakir avat
kaugu papalum laka tai ra
Luluai?
2 Ona pa iau a apostolo
tadav ta ra na, a dovotina
ba iau a apostolo tadav avat;
tago avat iat ra vakilang i
kaugu kini na apostolo tai ra
Luluai.
3 Go kaugu tinata na bal-
bali tadav diat dia tir valar
iau.
4 Pa di ga tul tar avet laka
upi avet a ian ma avet a
momo?
5 Pa di ga tul tar avet laka
upi avet a agure vurvurbit
ta taulai i nurnur, vada ta
ra umana apostolo, ma ra
umana tura i ra Luluai, ma
Kepas?
6 Kan amir ika ma Banaba,
ba pa di ga tul tar amir upi
amir a ngo kan ra papalum
ma ra lima i mimir?
7 Akave ra tena vinarubu
laka ba na kul pa ra lavur
magit ure nam ra vinarubu
ba i vana tana? To ia i vaume
laka ra uma na vain, ma pa
na en ra vuaina tana? Ba to
ia i tabatabar ra livur na me,
ma pa na mome ra polo na u
ta nam ra livur na me?
8 Dave, iau tatike vang
go ra lavur magit vada ra
mangamangana kai ra tarai?
Pa di ga tumu vang bula diat
ta ra tinata na varkurai?
9 Tago di ga tumu ia ta
ra varkurai kai Moses dari:
Koko una kaman vake ra
ngie i ra bulumakau ba i
ruarua rama vue ra pat i
ra kon. Dave bar, God i
mataure kaka ra umana bu-

lumakau,
10 ba i tatike laka go ure ke
dat iat? Maia pa, di ga tumu
ia ure dat iat; tago i topa
nam i ipipuk, ba na ipipuk
ma ra kini nunur, ma nam
i ramarama vue ra pat i ra
kon, ba na pait ia ma ra kini
nunur upi na vatur vake ta
magit tana.
11 Ona ave tar vaume ta va-
vat ra lavur magit na tulun-
gen, a ngala na magit vang,
ba avet a doko pa ra magit ra
pia ta vavat?
12 Ona ta ra umana dia
vatur vake go ra varkurai ure
avat, pa i manga takodo vang
pire vevet? Ma a dovotina
muka pa ave ga vovo tar go
ra varkurai; ma ave ki va-
madudur vue ra lavur magit
par, upi koko avet a tur bat
ra bo na varvai kai Kristo.
13 Pa ava nunure laka ba
diat dia varvakai ure ra
umana magit i gomgom, dia
ian ta ra lavur magit ta ra
pal na vartabar, ma diat dia
toratorom pire ra uguugu
na vartabar, dia vatur vake
kadia tiniba varurung ma ra
uguugu na vartabar?
14 Damana bula ra Luluai
i tar varkurai ba diat, dia
varvai ma ra bo na varvai,
diat a ian ure ra bo na varvai.
15 Ma iau, pa iau ga vadon-
gono iau ma ta tikai ta go
ra lavur magit; ma pa iau
tumu go ra lavur magit upi
da pait ia damana tagu; tago
na boina tagu ba ina mat,
ma koko ta tikai na noe
vue ra mangamangana iau
langlang me.
16 Tago ona iau varvai ma
ra bo na varvai, pa kaugu ta
magit ba ina langlang tana;
tago di vovo tar ia tagu; tago
gala pa iau varvai ma ra bo
na varvai, gala ina malari
kakit.
17 Tago ona kaugu ma-
mainga iat upi ina pait go,
kaugu ta vapuak tana; ma
ona vakir kaugu mamainga
iat, di nur tar ia ke ra pa-
palum tagu.
18 Ava vang mulai kaugu
vapuak tana? Nam uka, ba
iau varvai ma ra bo na var-
vai, ina pait ia damana ka,
ma koko ta varkul ure, upi
koko ina vovo vakakit pa ia
nam i takodo ba ina kale pa
ia ure ra bo na varvai.
19 Ma a dovotina, ba iau ga
langalanga kan ra tarai par,
iau ga ongo tar iau ta ra kini
na vilavilau ure diat par, upi
na manga peal diat ba ina
agure rap diat.
20 Ma pire ra Iudaia iau ga
da ra Iudaia, upi ina agure
rap ra Iudaia; pire diat dia
tur na vavai ta ra tinata na
varkurai, iau ga da iau ga
tur na vavai ta ra tinata na
varkurai, ma vakir iau tur
tuna ta ra vavaina, upi ina
agure rap diat dia tur na
vavai ta ra tinata na varku-
rai;
21 ta diat ba pa ta tinata na
varkurai i ga ki pire diat, iau
ga da pa ta varkurai i ga ki
piragu, ma pa iau ga iba upi
ra varkurai ure God, iau ga ki
ke na vavai ta ra varkurai kai
Kristo, upi ina agure rap diat,
ba pa ta varkurai i ga ki pire
diat.
22 Pire diat dia pagolgol,

iau ga ki da iau pagolgol, upi
ina agure rap diat dia pagol-
gol; iau tar vavinuane iau
tadav ra lavur tarai par, upi
ina valaun pa ta umana ma
ra lavur magit damana.
23 Ma iau pait rit ra lavur
magit ure ra bo na varvai iat,
upi dat a alube varirivut pa
ta tiniba tana.
24 Pa ava nunure laka ba
diat, dia vutvut ta ra varkaul
dia vutvut par, ma ta kopono
ko i vatur vake ra vabongon?
Damana bula avat, avat a
vutvut upi avat a vatur vake.
25 Ma ra lavur tarai par
tikatikai, ba dia ongaongor ta
ra lavur nilibur na varkaul,
dia ki vinvini ure ra lavur
magit. Ma dia pait go upi
diat a vatur vake ra kere ba
na kaina lolalolo; ma dat, upi
ra kere ba pa ta magit na
vakaina mule.
26 Kari iau vutvut damana,
vakir da ma ra ngulngul;
ma iau varvartibul, vakir da
tikai i timtibul uka ra vuvu;
27 ma iau timtibul ra pak-
agu ma iau kure vadekdek
ia, upi koko ba iau tar varvai
pire ta ra umana enana, da
ga ole vue iau iat.

10

A tinata na vartigal ure ra umana tabataba

1 Tago pa iau mainge, a
tara na turagu, upi avat a
ngulngul ure kada umana
patuana, tago dia ga tur par
ta ra vavai ra bakut ma dia
ga tinur vurbolo ta ra ta;
2 ma di ga baptaiso diat par
tai Moses ta ra bakut ma ra
ta;
3 ma dia ga en par ra ko-
pono magit na tulungen;
4 ma dia ga mome par ra
kopono nimomo na tulun-
gen; tago dia ga momo ta
nam ra vat na tulungen i ga
murmur diat; ina nam ra vat
ia Kristo iat.
5 Ma mangoro ta diat, God
pa i ga manga gugu ta diat;
tago di ga ubu vue diat ara ra
pui.
6 Ma go ra lavur magit
kada lavur valavalar, upi
koko na malamalapang ra
nuknuk i dat upi ra lavur
kaina magit, da i ga mala-
malapang ra nuknuk i diat
upi ia.
7 Ma koko avat ra umana
tena lotu tadav ra tabataba,
da ta umana ta diat; da di ga
tumu ia: “A tarai dia ga ki ra
pia upi diat a ian ma diat a
momo, ma dia ga tut mulai
upi diat a, pait nilibur.”
8 Ma koko dat a ungaunga,
da ta umana ta diat dia ga
pait ia, ma ta ra kopono bung
a ura vinun ma a utul na arip
na marmar dia ga virua tana.
9 Ma koko dat a valamlam
ra Luluai, da ta umana ta diat
dia ga valamlam ia, ma dia
ga virua ta ra umana vui.
10 Ma koko avat a urur, da
ta umana ta diat dia ga urur,
ma ra tena vardodoko i ga
doko diat.
11 Ma go ra lavur magit
dia ga tadav diat, upi diat ra
valavalar; ma di ga tumu diat
upi ra varpit ure dat, dat ba
ra mutuai ra lavur tataun i
tar tadav dat.
12 Io, i boina ba nina i
nuknuk ia ba i tur kadongor

na varbalaurai kan na bura.
13 Pa ta varilam ba na tur
lake ra niongor kai ra tarai
i tar tadav avat; ma God i
dovot muka, ma pa na nur
vue avat, upi ra varilam na
tadav avat ba na tur lake
kavava niongor; ma ba i pot
ra varilam na mal pa ta nga,
upi avat a tapgaga tana, ma
upi avat a ongor pa ia.
14 Damana, a umana ta-
laigu, avat a takap kan ra
papait tadav ra tabataba.
15 Iau tatata da tadav ra
tarai dia kabinana; avat a
kure nam iau tatatike.
16 A la na varvadoan nam
da tata vadoane, vakir ia ra
kini varurung ma ra gapu i
Kristo laka? A gem, nina
da tabik ia, vakir ia ra kini
varurung ma ra paka i Kristo
laka?
17 Tago dat, ra mangoro,
dat tika na gem uka, ma tika
na paka i dat ika; tago dat
par, da vatur vake ta tiniba
par ta nam ra kopono gem.
18 Gire ra Israel na pala-
paka ka. Dave diat, dia ian
ta ra lavur tinabar, pa dia tur
varurung ma ra uguugu na
vartabar vang?
19 Ava laka iau tatike tana?
Ba ta magit di tul na tin-
abar tar ia ta ra tabataba a
dovot na magit vang, ba ra
tabataba iat a dovot na magit
vang?
20 Ma iau tatike, ba ra lavur
magit ba ra umana Tem-
atana dia vartabar me, dia
tul tar diat tadav ra lavur
tabaran ma vakir tadav God;
ma pa iau mainge ba avat
a la varurung ma ra lavur
tabaran.
21 I dekdek upi avat a
momo ta ra la kai ra Lu-
luai, ma ra la kai ra umana
tabaran bula; i dekdek upi
avat a ian ta ra vuvuvung
na nian kai ra Luluai, ma ta
ra vuvuvung na nian kai ra
lavur tabaran bula.
22 Dave, da vangangap laka
ra Luluai upi na puruai ra
balana? Da lia tana ma ra
dekdek vang?
23 Pa di vatabu ta magit; ia
kaka vakir a lavur magit par
dia topa ia. Pa di vatabu ta
magit; ia kaka ra lavur magit
par pa dia varvair bulu.
24 Koko ta tikai na nuk pa
ra magit ba kana ka, na nuk
pa ra magit kai ra enana.
25 Nam parika ba di ivure
ta ra pal na bung ure ra
kanomong i ra vavaguai,
avat a en ia, ma koko avat
a vartir tana ure ra varkurai
ta ra bala i vavat;
26 tago kai God ra
rakarakan a gunagunan
par, ma ra lavur magit dia
varkoroi tana.
27 Ona ta tikai ta diat pa
dia nurnur na ting pa avat ta
ra lukara, ma ava mainge ra
vinavana tana, nam parika
dia vung ia ta ra luaina mata
i vavat, avat a en ia, ma koko
ava vartir tana ure ra varku-
rai ta ra bala i vavat.
28 Ma gala ta tutana na
tatike ta vavat: Go ra magit
di ga vartabar me; io, koko
avat a en ia ure nina iat i ga
vateten tar ia ta vavat ma ure
ra varkurai na bala bula;
29 ure ra varkurai na bala,
iau biti, vakir ure ra varkurai
ta ra balam, ure ke ra varku-
rai na bala kai ra enana.

Tago ra varkurai ta ra bala i
ta ra tikai na kure kaugu kini
langalanga ta ra ava?
30 Tago ona iau ian tana ma
ra pite varpa, ta ra ava dia
tata vakaina iau ure nam ba
iau pite varpa tana?
31 Damana ba ava ian, ba
ava momo ba ava pait bula ta
enana magit, avat a pait rit ia
upi God na mamar tana.
32 Koko ra Iudaia, ba ra
Elenas, ba ra ekelesia kai God
diat a tutukai ta vavat,
33 da iau vamaroro rit ra
lavur tarai ta ra lavur magit
par, ma pa iau tikatikan upi
ra magit ba na mal pa iau iat
mulai, ia kaka upi ra magit
ba na mal pa ta mangoro, upi
da ga valaun diat.

11

Ta tikai na turup ra uluna ba i lotu

1 Avat a kap lap iau, da iau
bula, iau kap lap Kristo.
2 Ma go iau pite pa avat,
tago ava nuknuk pa iau
ta ra lavur magit par, ma
ava vatur vadekdek vake ra
lavur vartuluai, vada iau ga
tul tar diat ta vavat.
3 Ma iau mainge ba avat a
nunure, ba Kristo ia ra ulu
i diat ra lavur tutana par;
ma ra tutana ia ra ulu i ra
vavina; ma ra ulu i Kristo ia
God.
4 Ma ona tika na tutana
i araring, ba ona i tata na
propet, ma i tar turup ra
uluna, i varuva ra uluna.
5 Ma ona tika na vavina
i araring, ba ona i tata na
propet, ma pa i tuba ra
uluna, i varuva ra uluna;
tago nam i varogop uka ba di
ga avul vue ra pepe na uluna.
6 Tago ona ta vavina pa i
turup ra uluna, i boina ba da
kut vue ra pepe na uluna; ma
ona ia ra magit na vavirvir
pire ta vavina ba da kut vue,
ba da ka vue ra pepe na
uluna, i boina ba na turup ra
uluna.
7 Tago pa i ko, ba ta tutana
na turup ra uluna, tago ia ra
malalar i God ma ra minama-
rina bula; ma ra vavina ia ra
minamar i ra tutana.
8 Tago ra vavina vakir ia ra
vunapai ra tutana; a tutana
ke ia ra vunapai ra vavina;
9 ma pa di ga vaki ra tutana
ure ra vavina; di vaki ra vav-
ina upi ra tutana.
10 la ra vuna i kat i tana,
ba ra vavina na kapkap ra
vakilang na varkurai ta ra
uluna, ure ra umana angelo.
11 Ma a dovotina pa di var-
baiane ra vavina kan ra tu-
tana, ba ra tutana kan ra
vavina, tai ra Luluai.
12 Tago da ra tutana ia ra
vunapai ra vavina, damana
bula ra vavina i vavapitar ra
tutana; ma ra lavur magit
par dia vunapaina pa tai
God.
13 Avat a tibuna varkurai
tana ta ra bala i vavat iat;
i kat vang ba ta vavina na
araring tadav God, ona pa i
turup ra uluna?
14 Dave ra mangamangana
di ga vaki avat me, pa i
vateten avat laka dari, ba
gala i vavaioro ra pepe na
ulu i ta tutana, ia ra magit na
vavirvir pirana?
15 Ma gala i lolovina ra

pepe na ulu i ta vavina, ia
ra mariringian na magit pi-
rana; tago di ga tul tar ra
pepe na uluna tana, upi na
kuvil ia.
16 Ma ona ta tutana i pa-
pait na varpuapuai, vakir ka-
dat ta mangamangana dari,
ma ra lavur ekelesia kai God
pata bula.

A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-29; Mar 14:22-
25; Luk 22:14-20)

17 Ma ba iau tul tar go ra
varpit ta vavat, pa iau pite
pa avat, tago ava vana varu-
rung, vakir upi ra magit ba
na vadongone avat, upi ka
ra magit ava kaina vanavana
tana.
18 Go i lua muka, iau valon-
gore, ba ona ava vana varu-
rung ta ra kivung ava enana
varbabaiai; ma iau ling na
kapupi ia bula.
19 Tago i topa ia upi avat
a al vartogo varbabaiai, upi
diat dia ko pire vavat diat a
vana rikai.
20 Io, ba ava vana varurung
tai ta gunan, pa avat a pait
valar pa ia upi avat a en ra
nian kai ra Luluai;
21 tago ta ra avava nian,
avat par tikatikai ava lua ma
ra en magit tai ra umana;
ma tikai i mulmulum ma ta
ra tikai i longlong ta ra ni-
momo.
22 Dave vang? Pa ta kuba
i vavat vang upi avat a ian
ma avat a momo tana? Ba
kan ava nuk piapiam laka
ra ekelesia kai God, ma ava
varuva diat ba pa dia vung ta
magit? Ava laka ina tatike ta
vavat? Ina pite pa avat vang
ta go ra dari? Pata, pa ina
pite pa avat.
23 Tago iau tar vatur vake
tai ra Luluai nina, ba iau ga
tul tar ia bula ta vavat, ba ra
Luluai Iesu ta nam ra marum
iat, ba di ga vagu tar ia tana,
i ga vatur pa ra gem;
24 ma ba i ga pite varpa
tana, i ga tabik ia, ma i ga
biti: Go ra pakagu, nina ba
ure avat; avat a papait go upi
avat a matamatane upi iau
me.
25 Damana bula i ga vatur
pa ra la ba i ga par ra nian,
ma i ga biti: Go ra la ia
ra kalamana kunubu ta ra
gapugu; avat a pait go, ta ra
lavur bungbung ava mome,
upi avat a matamatane upi
iau me.
26 Tago ta ra lavur bung ba
ava en go ra gem, ma ava
momo ta go ra la, ava vaarike
ra minat kai ra Luluai tana,
tuk ta ra bung ba na ga vut.
27 Io, diat par dia en ra
gem, ba dia momo ta ra la kai
ra Luluai, ma pa dia ko upi ia,
da ga takun diat ma ra paka i
ra Luluai ma ra gapuna bula.
28 Ma i boina ba ra tarai
diat a kure mal pa mule diat,
ma diat a en ika ta nam ra
gem, ma diat a momo ta nam
ra la.
29 Tago nam i ian ma i
momo, i en pa ma i momo
pa ra varkurai na balbali ure
mule, ona pa i nuk ilam ot pa
ra paka i ra Luluai.
30 Ia ra vuna tago mangoro
dia pagolgol ma dia mait pire
vavat, ma mangoro dia va
mat.
31 Ma gala dat iat, dat a
kure mule dat, gala pa ta na

kure dat.
32 Ma ba di kure dat, a
Luluai i vapagumanene dat,
upi koko da kure vakaina
varurungane dat ma ra
rakarakan a gunagunan.
33 Io, a tara na turagu, ba
ava vana varurung upi ra
nian, avat a ung varupui.
34 Ma ona ta tikai i mulmu-
lum, i boina ba na ian ta ra
kubana iat; upi koko avat a
vana varurung upi ra varku-
rai na balbali. Ma ra lavur
magit dia tur valala boko, ina
mal pa diat ba ina ga pot.

12

A umana vartabar kai ra Takodo na Tulungen

1 Ma go, a tara na turagu,
pa iau mainge ba avat a ngul-
ngul ure ra umana vartabar
na kabinana i tulungen.
2 Ava nunure ba ava ga
Tematana boko, di ga agure
vaire avat tadav nam ra
lavur tabataba dia bombom
uka, ma ava ga nur tar ika
avat.
3 Kari iau ve vaminana
avat, ba pa ta tikai ba i tata
tai ra Tulungea i God na biti
ba: Iesu i kakaina vurakit
muka; ma pa ta na vatang
vakuku ba: Iesu ia ra Luluai,
ia kaka tai ra Takodo na Tu-
lungen.

4 Ma ra lavur vartabar na
kabinana dia enana varba-
iai, ma a kopono Tulungen
ika.
5 Ma ra lavur tiniba ta ra
papalum dia enana varbaiai,
ma a kopono Luluai ka.
6 Ma mangoro na enana
mangana papalum, ma a ko-
pono God ka, nina i pait va-
par ra lavur magit ta dat par.
7 Ma di tul tar ra
vavaarikai kai ra Tulungen
tai ra tarai par, tikatikai, upi
na vadongone diat muka.
8 Tago di tul tar ra tinata
na kabinana tai tikai ta ra
Tulungen; tai ta ra tikai ra
tinata na minatoto ta nam ra
Tulungen bula;
9 tai ta ra tikai a nurnur,
ta nam ra Tulungen bula; ma
tai ta ra tikai ra kabinana na
valavalagar ta nam ra Tulun-
gen bula;
10 ma tai ta ra tikai ba
na pait ra lavur papalum na
padapada varvo; ma tai ta ra
tikai ba na varvai lua ure ra
lavur magit ba na arikai na-
mur boko; ma tai ta ra tikai
ba na nailam ot pa ra lavur
tulungen; tai ta ra tikai ba na
tatata ma ra lavur minigir na
tinata; ma tai ta ra tikai ba na
pala pa ra kukurai ra lavur
minigir na tinata;
11 ma nam ra kopono Tu-
lungen ika iat i pait rit ni ra
lavur magit, ma i tibe tar tai
ra lavur tarai par, tikatikai,
da kana mamainga iat.

A paka i dat i tikai ma i peal ra lavur ingaingarina

12 Tago da ra paka i dat
i tikai ma i peal ra lavur
ingaingarina, ma a lavur in-
gaingar i ra paka i dat dia
mangoro, ma i kopono ko
ra paka i dat, damana bula
Kristo.
13 Tago tai ra kopono Tu-
lungen ika di ga baptaiso tar

dat ta ra kopono paka i dat,
ba dat ra umana Iudaia, ba ra
umana Elenas, ba ra umana
vilavilau ba ra umana tarai
tuna; ma di ga tul tar dat,
ba dat a momo ta ra kopono
Tulungen ika.

14 Tago ra paka i dat vakir
i varkidul uka, a mangoro na
ingaingarina.
15 Gala ra keke na biti:
Tago vakir iau ra lima, pa ina
ki maravut ta ra pakana; gala
pa na vapar vue kana kini
maravut ta ra pakana me.
16 Ma gala ra talinga na
biti: Tago vakir iau ra kiau
na mata, pa ina ki maravut ta
ra pakana; dave, na ngo bar
tana pi na ki maravut ta ra
pakana?
17 Gala ra kidoloina paka i
dat a kiau na mata parika, na
gala dave ra valavalongor?
Ba gala a talinga parika, na
gala ararukai dave?
18 Ma go muka God iat i tar
vaki tar ra lavur ingaingarina par tikatikai ta ra paka
i dat, da kana mamainga iat.
19 Ma gala diat par a kopono ingarina na gala dave
bar ure ra paka i dat?
20 Ma go mangoro na ingaingarina, ma i tikai ka ra
paka i dat.
21 Ma i dekdek upi ra kiau
na mata na tatike tai ra lima
dari: Pa iau iba upi u; ma go
bula i dekdek upi ra ula na
tatike tai ra ura keke: Pa iau
iba upi amur.
22 Patana, tago di ko iba
tuna upi nam ra lavur ingaingar i ra paka i dat nina
dia papait na bilua;
23 ma nam ra lavur ingar
i ra paka i dat, ba da nuk
ia ba i ikilik tuna ra variru
pire diat, i ngala vurakit ra
variru da tul tar ia ta diat; ma
ra umana ingar i dat pa dia
manga vakak, dia manga lia
ma ra vakak;
24 tago nam ra ingar i dat
dia manga vakak, pa dia ko
iba upi ta magit; ma God i tar
mal varurue ra paka i dat, ba
i ga tul tar ra ngala na variru
tai nam ra ingarina ba i ga
iba upi ra variru;
25 upi koko ra al vartogo na
tur ta ra paka i dat; ma upi
ra lavur ingaingarina diat a
varogop par ma kadia varbalaurai vargil.
26 Ma gala ta kopono ingarina i kadik ure ta magit, gala
ra lavur ingaingarina parika
diat a kadik par varurung
me; ma gala di ru ta kopono
ingarina, gala ra lavur ingaingarina par diat a gugu
varurung me.
27 Ma go avat ra paka i
Kristo iat, ma avat, tikatikai,
avat ra umana ingaingarina
tana.
28 Ma God i tar vaki tar
ta umana ta ra ekelesia, a
luaina a umana apostolo,
ma ra vauruana, a umana
propet, ma ra vautuluna, a
umana tena vartovo, namur
ra lavur magit na padapada
varvo, ma namur mulai ra
lavur kabinana na valavalagar, a lavur varkurai, ma
ra lavur enana minigir na
tinata.
29 Dave, dia apostolo
parika vang? Ba dia propet
par vang? Ba dia tena
vartovo par vang? Ba diat

par dia papait laka ra lavur
magit i padapada varvo?
30 Dia vatur vake parika
vang ra kabinana na
valavalagar? Dia tata par
vang ma ra lavur enana
minigir na tinata? Diat par
laka dia pala pa ra kukurai
ra tinata?
31 Ma avat a bala upi ra
lavur vartabar na kabinana
dia manga boina. Ma go ina
vateten tar ta vavat ta nga i
manga ko tuna.

13

A Varmari

1 Gala iau vatavatang ra
lavur enana tinata kai ra
tarai ma kai ra umana an-
gelo bula, ma pa iau vatur
vake ra varmari, gala ina tia
varogop uka ma ra tutupele,
a tena tinangi, ba ra tobo i
tartarenge muka.
2 Ma gala iau vatur vake
ra kabinana upi ina varvai
lua ure ra lavur magit ba na
arikai boko namur, ma gala
iau nunure ra lavur magit na
pidik par, ma ra lavur kabi-
nana par; ma gala iau vatur
vake ra nurnur par, upi ina
kap vaire vue ra umana lu-
aluana, ma pa iau vatur vake
ra varmari, gala iau da ra
magit vakuku.
3 Ma gala iau vapar vue
kaugu tabarikik par ma ra
vartabar, ma gala iau tul tar
ra pakagu upi da tun ia, ma
pa iau vatur vake ra varmari,
gala pa i vadongone iau ta ik
ika.
4 A varmari i ki toptop ma
i varvamalur; a varmari pa i
varngu; a varmari pa i timti-
buna pite pa mule, ma pa i
tibuna vavagia pa mule,
5 pa i bilak kana manga-
mangana, pa i nuk pa kana
magit iat, pa i ngangangal tai
ta magit, pa i nuknuk vake ta
kaina magit;
6 pa i gugu ure ta manga-
mangana ba pa i takodo, ma
i gugu ka varurung ma ra
dovotina;
7 i turup ra lavur magit,
i kapupi ra lavur magit, i
nurnur upi ra lavur magit, i
ki vamadudur ure ra lavur
magit par.
8 A varmari pa i kom pit;
ma ona ta umana varveai
na propet, diat a vatavuna
vue diat; ma ona ta umana
minigir na tinata, diat a ga
mutu ka; ba ta minatoto, na
ga panie ka.
9 Tago da nunure a ik a
komuna ka, ma da varveai
na propet ma a komuna ka;
10 ma ba nam i ko vurakit
na ga pot, da vapar vue ra
komkomuna.
11 Ba iau ga bul uka boko,
iau ga matoto da ra bul uka,
iau ga nuknuk da ra bul; ma
go iau tar tutana ot, iau tar
vung vue ra maukua i ra
umana bul.
12 Ma go ieri da gigira da tai
ta tiroa i gavul; ma ta ibam
ra. e dat a nana tuna; ieri
iau nunure a ik a komuna ka;
ma ta nam ra e ina nunure
bulbulu da di ga tar nunure
bula iau.
13 Ma go ra utul a magit
dital tur vatikai, a nurnur, a
ninunuk ung, ma ra varmari;
ma ra varmari i manga ngala

vurakit ta dital par.

14

Ta tinata mulai ure ra vartabar kai ra Tulungen

1 Avat a ongor upi ra varmari; ma avat a tikan upi
ra vartabar na kabinana i
tulungen, ma upi go iat ba
avat a varveai na propet.
2 Tago nam i tatata ma ra
enana pirpir, pa i tata tadav
ra tarai, tadav God iat; tago
pa ta i matoto tana; ma i
tatike ra lavur magit na pidik
tai ra tulungen ika.
3 Ma nam i varveai na
propet, i tatata tadav ra tarai
upi ra varvair ma upi ra var-
vamaram ma upi ra varva-
maniu.
4 Nina i tatata ma ra enana
vuna tinata i vair mal mule;
ma nina i varveai na propet i
vair mal ra ekelesia.
5 Io, iau mainge tuna ba
avat a tatata ma ra lavur
enana minigir na tinata, ma
iau manga mainge tuna ba
avat a varveai na propet;
tago nam i varveai na propet,
i manga ngala ta dir ma nina
i tatata ma ra lavur enana
minigir na tinata, ona pa i
pala pa bula ra kukuraina,
upi na vair mal ra ekelesia.
6 Ma go, a tara na turagu,
ona iau pot tadav avat ma
ra varveai ta ra lavur enana
minigir na tinata, ina mar-
avut davatane avat, ona pa
iau tata ta vavat ma ta magit
di ga vaarike tar ia tagu,
ba ma ra minatoto, ba ra
varveai na propet, ba ra var-
tovo?
7 Tago a umana magit ba
pa dia laun, a dedede, ba ra
pagol, a dovotina dia tangi,
ma ona pa i enana varbaiai
vanavana ra nilai diat, dat a
nunure davatane ra kakailai
di pait ia ta ra dedede ba ta
ra pagol?
8 Tago ona ra tavur pa i
tangi kapa, to ia na kap ra
vargal upi ra vinarubu?
9 Damana bula avat, ari
ona pa ava tatatike ma ra
ngie i vavat ra lavur kapa na
tinata, da nunure davatane
ba, ava vang ra magit ava
tatike? Tago na da ka ava
tata ta ra vuvu.
10 Kan a dovotina, a lavur
minigir na tinata dia manga
peal ta ra rakarakan a guna-
gunan, ma pa ta tikai i iba upi
ra kukuraina.
11 Ma gala pa iau nunure ra
kukurai ra tinata, ina da ra
vaira pire nam i tatata, ma
nam i tatata na da ra vaira
tagu.
12 Damana bula avat, tago
ava vargat upi ra lavur
vartabar na kabinana i
tulungen, avat a tikatikan
muka upi avat a lia ma ra
varvair ba na vadongone ra
ekelesia.
13 Kari i boina ba nam i
tatata ma ra enana mangana
tinata na araring upi na pala
pa bula ra kukuraina.
14 Tago ona iau araring ma
ra enana mangana tinata, a
tulungeagu i araring, ma ra
nuknukigu pa i vuai.
15 Ava vang go? Ina
araring ma ra tulungeagu,
ma ina araring bula ma
ra nuknukigu; ina kakailai

ma ra tulungeagu, ma
ina kakailai bula ma ra
minatoto.
16 Tago ona una pite varpa
ma ra tulungeam, nam i ki ta
ra kiki kadiat pa dia manga
matoto, na vatang davatane
ra "Amen" ure kaum pite
varpa, tago pa i nunure nam
u tatike?
17 Tago a dovotina, u pite
varpa bulbulu, ma pa i vair
mal ta ra tikai.
18 Iau pite pa God, tago iau
manga lia ta vavat par ma
ra varveai ta ra lavur enana
minigir na tinata;
19 ma ta ra kivung muka
iau manga mainge ba ina
tatike ra ilima na pakana
tinata ka ma ra kabinana,
upi ina tovo bula ta ra
umana, ma koko ina tatike ra
vinun na arip na marmar na
tinata ta ra enana mangana
tinata ba pa dia nunure.

20 A tara na turagu, koko
avat a da ra umana bul ta
ra nuknuk i vavat; ma ta ra
bilak na ninunuk i boina ba
avat a da ra umana bul uka,
ma i boina ba ra nuknuk i
vavat na patuan vanavana.
21 Ta ra tinata na varkurai
di ga tumu ia dari: "Ina tata
tadav go ra tarai ma ra ngie
i ra tarai ba i enana kadia
tinata ma ta ra bul na ngie
i ra lavur vaira, ma ba ina
ga pait ia damana, pa diat a
valongore iau bula, ra Luluai
i biti."
22 Kari ra lavur minigir na
tinata upi ra vakilang ika
vakir ure diat dia nurnur,
ure diat iat ba pa dia nur-
nur muka; ma ra varveai na
propet a vakilang, vakir ure
diat ba pa dia nurnur, ure
diat iat, dia nurnur.
23 Io, ona ra umana ekele-
sia par dia tar ki varurung
tai tika na gunan, ma diat
par, dia tatata ma ra lavur
enana minigir na tinata, ma
ona ta umana tarai ba pa dia
matoto ma pa dia nurnur,
dia ruk bula, pa diat a biti
vang ba ava lunga?
24 Ma ona avat par, ava
varveai na propet, ma tikai
ba pa i nurnur, ba pa i ma-
toto, na ruk tadav avat, avat
par, ava takun ot pa ia, avat
par ava kure;
25 ma ra umana magit na
pidik ta ra balana diat a tur
kapa, ma damana na bura
timtibum ma ra matana ura
ra pia ma na lotu tadav God,
ma na mulaot tana ba ra
dovotina God i ki livuan ta
vavat.

A bo na mangamangana ta ra lotu

26 I dave bar, a tara na
turagu? Ba ava pot varu-
rung, tikai i kakailai, ta ra
tikai i varvair, ta tikai i
varveai ma ra magit di ga
vaarike tar ia tana, ta ra tikai
i tatata ma ra enana vuna
tinata, ta ra tikai i pala ra
kukurai ta magit. I boina ba
avat a pait rit ra lavur magit
upi diat a vair maravut avat.
27 Ba di tatata ma ra enana
vuna tinata, i boina ba na a
ivut ba a utul uka, ma koko
muka na lake ra utul, ma
dital a varvarkia; ma ta tikai
na pala ra kukuraina;
28 ma ona pa i tale ta tikai
pire vavat ba na pala ra
kukuraina, na ki mut uka ta

ra kivung; na ga tata tana
mulai, ma tadav God bula.
29 Ma i boina ba ra umana
propet diat a varveai a eve-
vut ba a ututul, ma ra ibaiba
ta diat, diat a valongore
kukure.
30 Ma ona di vaarike vav-
inar tar ta magit tai ta tikai
ba dia ki varirivut me, i
boina ba ra luaina na ki mut
uka.
31 Tago avat par, ava lan-
galanga upi avat a varveai na
propet varkiakia vanavana,
upi avat a vartovo par, ma
upi da vargat avat par;
32 ma ra umana tulungen
kai ra umana propet dia
torom ta ra lavur propet.
33 Tago God vakir a God na
purpuruan, ia ra God na mal-
mal iat; da ta ra lavur kivung
kai ra umana tena gomgom.

34 I boina ba kavava vaden
diat a ki mut uka ta ra lavur
kivung; tago pa di tul tar ia ta
diat ba diat a tata; ma i boina
ba diat a ki na tinorom, da ra
tinata na varkurai bula i biti.
35 Ma ona dia mainge ba
diat a vartovo ure ta magit,
diat a tir kadia umana tu-
tana iat tana ta ra kubakuba
i diat iat; tago ia ra magit na
vavirvir ba ta vavina na tata
ta ra kivung.
36 Dave vang? A tinata kai
God i ga vana rikai vang ta
vavat? Ba i ga pot ika laka
tadav avat?

37 Ba ta tikai i nuk ia ure
mule ba ia ra propet, ba i
vatur vake ta magit na tu-
lungen, i boina ba nam na
matoto ba ra lavur magit iau
tumu ia tadav avat, diat ra
umana vartuluai kai ra Lu-
luai.
38 Ma ona ta tikai i ngul-
ngul, na ngulngul uka.
39 Io, a tara na turagu,
avat a nuk upi ra varveai na
propet, ma koko avat a vart-
igal ure ra varveai ta ra lavur
enana minigir na tinata.
40 Ma avat a pait rit ra
lavur magit ma ra bo na
mangamangana ma koko ra
purpuruan.

15

A tinut mulai kai Kristo

1 Go bula, a tara na turagu,
iau vateten tar ra bo na var-
vai ta vavat, nina ba iau ga
varveai tana tadav avat, nina
ava tar vatur vake, ma ava
tur kadongor tana,
2 nina iat di valaun bula
avat me; ona ava vatur
vadekdek vake ra mangana
tinata iau ga varveai me
tadav avat, ma ona pa ava
ga nurnur vakuku.
3 Tago iau ga ve value tar ia
ta vavat nam ba iau bula iau
ga vatur vake, ba Kristo i ga
mat ure kada varpiam, da ra
Buk Tabu i biti;
4 ma ba di ga punang ia,
ma ba di ga vatut pa mule ta
ra vautuluna bung da ra Buk
Tabu i biti;
5 ma ba i ga tur kapet
kakapi pire Kepas; ma na-
mur mulai pire ra vinun ma
a ivut:
6 namur mulai i ga tur
kapet kakapi pire ra ilima na
marmar na tura i dat ma i
ga pirai, ba dia ki varurung,
ma mangoro ta diat dia laun

boko gori, ma ta ra umana
dia tar va mat;
7 namur mulai i ga tur
kapet kakapi pire Iakobo; ma
namur mulai pire diat par ra
umana apostolo;
8 ma namur kakit, da pire
tikai ba di ga kava pit ia, i ga
tur kapet kakapi bula piragu.
9 Tago iau, iau ikilik kakit
ta diat ra umana apostolo,
ma pa iau ko upi da vatang
iau ba iau apostolo, tago iau
ga vakavakaina ra ekelesia
kai God.
10 Ma kaugu kiki iau ki
tana gori i vuna iat ta ra
varmari kai God, ma kana
varmari pa i ga vole vakuku
tar ia tagu; ma iau, iau ga lia
ma ra niongor ta diat par; ma
vakir iau iat, amir ika ma ra
varmari kai God tagu.
11 Ma ona iau, ba ona diat,
ave varvarveai damana, ma
ava tar nurnur damana.

Kada tinut mulai kan ra minat

12 Ma ona di varveai ure
Kristo ba di ga vatut pa ia
mulai kan ra minat, dave ta
umana livuan ta vavat dia
biti ba ra lavur minat pa diat
a laun mulai kan ra minat?
13 Ma gala ra lavur minat
pa diat a laun mulai kan ra
minat, gala pa di ga vatut pa
mule ke Kristo.
14 Ma gala pa di ga vatut pa
mule ke Kristo, gala kaveve
varveai a magit vakuku, ma
kavava nurnur bula a magit
vakuku.
15 Maia pa, ma i tur kapa
ure avet, ba avet ra umana
tena varveai vavaongo tai
God; tago ave tar varveai ure
God ba i ga vatut pa mule
Kristo; nina gala ba pa i ga
vatut pa ia, gala i damana ba
ra lavur minat pa diat a tut
mulai kan ra minat.
16 Tago gala pa di vatut pa
mule ra umana minat, gala
pa di ga vatut pa mule Kristo;
17 ma gala pa di ga vatut
pa mule Kristo, kavava nur-
nur pa i topa ta magit; ma
gala ava ki boko ta kavava
varpiam.
18 Ma diat par bula, dia
tar va mat tai Kristo, dia tar
virua.
19 Gala da vatur vake ra
kini nunur upi Kristo ure go
ra nilaun ika, gala da manga
tabiligia vurakit ta diat ra
tarai par.

20 Ma go di tar vatut pa
mule Kristo kan ra minat, a
luaina vuai e ta diat dia tar
va mat.
21 Tago da ra minat i ga
vut ure ra tutana, damana a
nilaun mulai kan ra minat i
tar vut bula ure ra tutana.
22 Tago da ra tarai par dia
mat tai Adam, damana bula
da valaun diat par tai Kristo.
23 Ma di mur kadia, kiki
tikatikai: Kristo ra luaina
vuai e; ma namur boko diat
ba kai Kristo, ta kana pinot.
24 Namur ra taktakununa
na vut, ba na ga tul tar ra
varkurai tai God Tama i dat;
ba na ga tar vuna vue ra
lavur tena varkurai ma ra
lavur varkurai ma ra lavur
dekdek.
25 Tago i kat muka ba na
varkurai, tuk tar ta nam ba
i tar vadiop rit kana lavur
ebar ta ra vavai ra ura kak-
ene.

26 Nam ra ebar ba na ga
vuna vamur vue, ia ra minat.
27 Tago i tar vamolo tar ra
lavur magit par ta ra vavai
ra ura kakene. Ma ba i biti
ba di tar vamolo tar ra lavur
magit par, i pada muka ba di
luk lake nina ba i ga vamolo
tar ra lavur magit par tana.
28 Ma ba di tar vamolo tar
ra lavur magit par tana, da
ga vamolo tar Natuna bula
tai nina ba i ga vamolo tar
ra lavur magit par tana, upi
God kaka na ngala kakit ta ra
lavur magit par.
29 Ba pata, ava diat a pait
ia, nam di baptaiso diat ure
ra umana minat? Gala pa di
vatut pa mule ra lavur minat,
ta ra ava di baptaiso diat ure
diat?
30 Ta ra ava da tur bula ma
ra kikinit vakai ta ra lavlavur
pakapakana bung par?
31 A tara na turagu, ta
kaugu langlang ta vavat,
nam ba iau vatur vake tai
Kristo Iesu kada Luluai, iau,
iau mat a bungbung.
32 Ona iau tar varubu ma
ra lavur leing aro Epeso da
ra tarai, ina boina tana dave?
Gala pa di vatut pa mule ra
lavur minat, i boina dat a
ian ma dat a momo, tago
ningene dat a mat.
33 Koko da valunga avat:
A kini na bartalaina ma ra
kaina tarai i vabilak ra bo na
mangamangana.
34 Avat a tavangun bulu ma
koko avat a varpiam; tago ta
umana pa dia nunure God;
iau vatang go upi na vangan-
gap avat ta ra vavirvir.

*Ava bar ra mangaman-
gana paka i diat ba diat a tut
kan ra minat?*
35 Ma kan ta tikai na biti:
Di vatut davatane pa ra lavur
minat? Ma ava bar ra
mangamangana paka i diat
ba diat a vana rikai me?
36 U a papaua, nam ba u
vavaume, gala pa i mat lua,
gala pa na laun;
37 ma nam u vavaume,
vakir u vaume nam ra paka i
ra magit ba na arikai namur
boko, ia kaka ra patina, kan
ra pat i ra vit, ba kan ta ra
mangana iat;
38 ma God iat i tul tar nam
ra pakana tana da ia iat i ga
mainge, ma ta ra lavur pat
i ra davai, tikatikai, i tul tar
nam ra pakana ba kana iat
mulai.
39 A lavur palapaka i ra
lavur mangana par pa dia
vardada; tago ra palapaka i
ra tarai tikai, ma ra palapaka
i ra umana vavaguai ta ra
tikai, ma ta ra tikai kai ra
umana beo, ma kai ra lavur
en ta ra tikai kea bula.
40 Ma ra palapaka i ra
umana mangana ta ra bakut,
ma ra umana palapaka i ra
umana mangana ra pia; ma
ra minamar i nam ta ra bala
na bakut tikai, ma ra mina-
mar i nam ra pia ta ra tikai
kea bula.
41 Tikai ra minamar i ra
matana keake, ma ta ra tikai
ra minamar i ra gai, ma ta ra
tikai ra minamar i ra umana
tagul; tago tika na tagul i
enana varbaiai ma ta ra tagul
ure kadir minamar.
42 I damana bula ra nilaun
mulai kai ra umana minat.
Di vaume ma ra mareng na
minat; di vatut pa mule, ma

pa ta mareng na minat mulai
na tadav ia;
43 di vaume, ma pa i ruru;
di vatut pa ia, ma i mamar
muka; di vaume, ma i pagol-
gol; di vatut pa ia, ma i ongor;
44 di vaume, ma ia ra pala-
paka i ra mangana ra pia ka;
di vatut pa ia a palapaka i
ra mangana i tulungen. Ona
tika na palapaka i ra man-
gana ra pia, a dovotina ba
tika na palapaka i ra man-
gana i tulungen bula.
45 Ma damana bula di ga
tumu ia dari: A luaina tutana
Adam a tutana ka i laun. Ra
Adam i mur kakit ia ra tulun-
gen i valavalaun.
46 Ma a dovotina nam ba
i tulungen, pa i ga lua, nam
uka ba i da ra tarai iat i ga
lua, ma nam i tulungen i ga
mur.
47 Ra luaina tutana tai ra
pia, ma i da ra pia; ra vau-
ruana tutana tai ra bala na
bakut.
48 Ma diat a umana te ra
pia dia vardada ma nam ra
te ra pia; ma diat a umana
te ra bala na bakut dia var-
dada ma nam ra te ra bala na
bakut.
49 Ma varogop da ga kap ra
malalar i nam i da ra pia, dat
a kap bula ra malalar i nam i
da ra bala na bakut.
50 Ma go ko iau tatike, a
tara na turagu, ba ra pala-
paka i ra tarai ma ra gapu
i diat i mama kale pa ra
varkurai kai God; ma nam
i maramareng i mama kale
pa nam ba pa ta mareng na
minat i tur tana.
51 Gire, iau ve tar a magit
na pidik ta vavat: Pa dat a
va mat par, ma ga da pait
vaenana pa dat par,
52 da pait rurut ia, ta ra ko-
pono pitu mata, ba na tangi
ra tavur nina ra mutuaina;
tago ra tavur na tangi, ma
da ga vatut pa mule ra lavur
minat ma pa ta mareng na
minat na tadav diat mulai,
ma da ga pait vaenana pa
dat.
53 Tago i topa ia ba go ra
palapaka i dat, ba na marere
boko, na vavauluve ma nam
ba pa na nunure ra mareng
na minat, ma ba go ra pala-
paka i dat, ba na mat boko,
na vavauluve ma nam ba pa
na mat muka.
54 Ma ba go ra palapaka
i dat, ba na nunure boko
ra mareng na minat, na ga
vavauluve ma nam ba pa na
mareng, ma go ra palapaka
i dat, ba na mat boko, na ga
vavauluve ma nam ba pa na
nunure ra minat; ta nam ra
e na ga ot muka nam di ga
tumu ia dari: A niongor i tar
konom pa ra minat.
55 Ea, a minat, akave bar
kaum niongor? Ea, a mi-
nat, akave bar kaum varvar-
pidik?
56 A varpiam ia ra varvar-
pidik i ra minat; ma ra tinata
na varkurai ia ra dekdek i ra
varpiam.
57 Ma da pite varpa muka
tadav God, nina i tul tar ra
niongor ta dat tai kada Lu-
luai Iesu Kristo.
58 Kari, a tara na turagu,
iau mari tuna avat, avat a tur
padikat, avat a tur kadongor,
avat a vapealane vatikene ra
papalum kai ra Luluai, tago

ava nunure muka ba pa ava papalum vakuku tai ra Luluai.

16

A vartabar pire ra umana enana tena nurnur

1 Ma go ure ra vartabar upi kai ra umana tena gomgom, da iau ga vartuluai tadav ra lavur ekelesia aro Galatia, avat bula, avat a pait ia damana.

2 Ta ra luaina bung ta ra vik i boina ba avat par tikatikai, avat a vuvung vakai pire vavat, da ra tinavua i kavava tabarikik, upi koko da varurue ra vartabar ba iau tar pot.

3 Ma ba iau tar pot, ina tul vue ma ra umana buk diat ava vatang tar diat tagu, upi diat a vung kapi kavava vartabar urama Ierusalem;

4 ma ona i topa ia ba ina vana.bula, io, avet a varagur.

A nuknuk i Paulo ure kana vinavana

5 Ma ina ga vana tadav avat ba iau ga vana alalu Makedonia; tago ina vana alalu Makedonia;

6 ma kan ina ki vavuan pire vavat, maia pa, kan ina ki vue ra kilala na mudian pire vavat, upi avat a tule kapi iau ta kaugu vinavana ta nam ra gunan ba ina vana tana.

7 Tago pa iau mainge ba ina gire agile ke avat; tago iau ki nunur upi go, ba ina ki vavuan pire vavat, ona ra Luluai na ongo tar iau.

8 Ma ina ki pa uro Epeso tuk tar ta ra bung na Pentekost;

9 tago ta ngala na banbanu i tar tapapa are iau, upi na tavua ra papalum, ma ra umana ebar dia pepeal bula.

10 Ma ona Timoteo i vut tadav avat, avat a balaure upi koko na ki na ururian pire vavat; tago i bibili ta ra papalum kai ra Luluai, da iau bula iau pait ia;

11 koko ta tikai na pidimuane. Ma avat a tule kapi ia ta kana vinavana ma ra malmal, upi na vana tadav iau; tago iau ungung pa diat ma ra umana tura i dat.

12 Ma ure tura i dat Apolos, iau ga lul vovo pa ia muka, ba diat a varagur ma ra umana tura i dat tadav avat; ma pa i ga mainge muka ba na vana boko; ma a ik boko, ba na langalanga, na vana.

A mutuaina tinata

13 Avat a mono, avat a tur kadongor ta ra nurnur, avat a vardada ma ra umana tutana tuna, avat a ongor.

14 Nam parika ava pait ia, avat a pait rit ia ta ra varmari ka.

15 Ma go iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, (ava nunure ra kuba i Stepano, ba ia ra luaina vuai e aro Akaia, ma ba di ga tul tar diat ba diat a kudar tadav ra umana tena gomgom,)

16 ba avat a vamolo tar avat bula tadav diat dia damana, ma ta diat par dia maravut varirivut ta ra papalum, ma dia ongaongor tana.

17 Ma iau gugu ure ra vinavana uti kai Stepano, dital ma Portunato ma Akaiko; tago nam iau ga iba upi ia ta vavat, dital ga vot i tar ia.
18 Tago dital ga valagar pa ra tulungeagu ma ra tulungea i vavat bula; avat a nuknuk pa diat dia damana.
19 A lavur ekelesia ta ra gunan Asia dia vatatabe avat. Akuila ma Priska dir manga vatatabe avat tai ra Luluai, diat ma ra ekelesia ta ra kuba i diat.
20 A lavur tura i dat par dia vatatabe avat. Avat a varvatatabai vargil ma ra gomgom na vargalum.
21 Iau Paulo iau vatatabe avat ma ra limagu iat.
22 Ona ta tikai pa i mari ra Luluai, i boina ba na tabiligia vurakit. Kada Luluai i vut.
23 A varmari kai kada Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat.
24 Kaugu varmari tadav avat par tai Kristo Iesu. Amen.*

* **16:24:** (A luaina buk tadav ra tarai Korinto, di ga tumu ia aro Epeso, ma Stepano ma Portunato ma Akaiko ma Timoteo dia ga kap tar ia.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

1 Paulo, ra apostolo kai
Kristo Iesu ure ra mamainga
kai God, ma Timoteo tura
i dat, tadav ra ekelesia kai
God aro Korinto, ma ra lavur
tena gomgom par ta ra gu-
nan Akaia parika;
2 a varmari tadav avat ma
ra malmal tai God tama i dat
ma ra Luluai Iesu Kristo.

Paulo i pite pa God

3 Da pite pa ra God ma
Tama i kada Luluai Iesu
Kristo, ra Tama i ra lavur
varmari ma ra God i ra lavur
varmanai par;
4 nina i vamaniu avet
livuan ta ra lavur magit na
varmonong, upi avet bula,
avet a varmaram valar pa
diat, ba ra lavur magit dia
monong diat, ma nam ra
varmaram iat ba God i tar
vamaniu avet me.
5 Tago da ra lavur kinadik
ure Kristo dia pepeal pire
vevet, damana bula kaveve
varmanai i pepeal tai Kristo
bula.
6 Ma ona ta magit i monong
vakaina avet, i monong
vakaina avet upi kavava
varmaram ma kavava var-
valaun; ma ba di vamaram
avet, di pait ia ka ure kavava
varmanai, nina i papalum
valar pa ta vavat upi ra kini
vamadudur ta nam ra lavur
kinadik dia monong bula
avet;
7 ma kaveve kini nunur
ure avat i tur padikat; tago
ave nunure, ba da ava
ki varirivut ta ra lavur
kinadik, damana bula ta ra
varmaram.
8 Tago pa ave mainge, a
tara na turagu, ba avat a
ngulngul ure ra magit i tar
monong vakaina avet aro
Asia, ba i ga manga mamat
taun avet dari, ma kaveve
dekdek pa i ga vardada me,
ma ave ga nuk ia ba na par
kaveve nilaun;
9 maia pa, a varkurai na
minat i ga tur ta ra bala i
vevet iat, upi koko avet a
kapupi avet mulai, God iat,
nina i vatut pa ra lavur mi-
nat;
10 nina i tar valaun pa avet
kan ra ngala na minat, ma
na valavalaun boko; nina
ave tar nurnur tana ba na
valavalaun boko avet;
11 avat bula avat a maravut
varirivut ma kavava niaring
ure avet; upi ta mangoro diat
a pite varpa ure avet ta go ra
magit na varmari di ga tul tar
ia ta vevet ure ra mangoro.

*Paulo i pukue ra nuknuk-
ina ure kana vinavana*

12 Tago ave langlang ma ra
varvai na mulaot ta ra bala
i vevet dari, ba amital tar
vanavana ta ra rakarakan a
gunagunan ma ra gomgom
na mangamangana ma ra
dovotina tai God, ma vakir
ma ra kabinana mara ra pia,
ma ra varmari kai God ka,
ma i ga manga damana iat
tadav avat.
13 Tago pa ave tumu ta
enana magit tadav avat, nam
uka iat ava lukluk ia ma ava

mulaot ure, ma iau ki nunur
upi go, ba avat a mulaot tana
tuk tar ta ra mutuaina;
14 da ava tar mulaot ure ta
ra umana magit pire vevet,
upi avat a langlang ta vevet,
da avet bula ave langlang ure
avat ta ra bung i kada Luluai
Iesu.
15 Ma tago i patuan ra
nuknukigu dari, iau ga
mainge ba ina vana tadav
avat lua, upi ina vaura
vadongone avat;
16 ma ba ina vana gil pire
vavat aro Makedonia, ma ina
talil mulai mara Makedonia
tadav avat, ma ba avat a tule
vue iau ta kaugu vinavana
uro Iudaia.
17 Ba i ga damana kaugu
mamainga, iau ga papait na
tatavur vang tana? Ba ra
lavur magit iau nuknuk pa
diat, iau nuknuk pa diat laka
vada ra mangamangana ra
pia upi na dari piragu, a maia
na maia ma ra pata na pata?
18 Ma da God i dovot muka,
kaveve tinata pire vavat pa i
ga dari, maia ma pata.
19 Tago Natu i God, Iesu
Kristo, nina ave ga varveai
tana livuan ta vavat, avet ma
Siluano ma Timoteo, pa i ga
dari maia ma pata, ma tana
iat i ga maia.
20 Tago ona i mangoro
ra lavur vamading kai God,
tana iat muka ra maia; ma
tana iat bula ra Amen, upi ra
minamar i God ure avet.
21 Ma go nina i vator dat
ma avat tai Kristo, ma i ga tap
avet, ia God iat;
22 nina i tar nim vakilang
dat, ma i tar tul tar ra Tulun-
gen upi a vuvung varirap ta
ra bala i dat.
23 Ma go bula iau tingting
pa God ba na varvai takun ra
tulungeagu, ona iau vaongo,
tago pa iau ti vana uro Kor-
into upi ina nur vue ke avat
boko.
24 Ma vakir ave papapait
na luluai ure kavava nur-
nur, ave maramaravut uka
ta kavava gugu, tago ava tur
patuan ure ra nurnur.

2

1 Ma i ga dekdek ra
nuknukigu ure iau iat mulai
ba koko ina vana mulai
tadav avat ma ra niligur.
2 Tago ona iau valigur avat,
to ia mulai ba na vagugu
iau? Vakir nam iat ba iau ga
valigur ia?
3 Ma iau ga tumu go ra dari
tadav avat, kan, ba ina pot, ta
niligur na tadav iau ta diat,
nina ba i topa ia ba ina gugu
ta diat; iau nurnur ta vavat
par, ba kaugu gugu ia bula ra
gugu kavavat par.
4 Tago iau ga tutumu ta-
dav avat livuan ta ra do na
magit na varmonong ma ra
takunuan na bala, ma ra lur
na matagu dia varbabakai;
vakir upi ina vatakunuan
avat, upi avat a nunure ke ba
kaugu varmari tadav avat i
ngala tuna.

Avat a nuk vue ta nirara pire ta enana

5 Ma ona ta tikai i vuna
ta ra niligur, pa i ga valigur
iau kaka, ta umana (upi koko
na mamat kaugu tinata) ta
vavat bula.

6 Go ra varkurai, ba mangoro dia tar to tar ia, i topa ta tikai damana;
7 ma i manga boina ba avat a nuk vue go pirana, ma avat a vamaniu pa ia, kan ta tikai damana na ti dudu vurakit ta ra ngala na niligur.
8 Io, iau lul vovo pa avat, ba avat a vator vadovot kavava varmari tadav ia.
9 Tago upi go ra magit bula iau ga tar tutumu, upi ina nunure ra dovotina pire vavat, ma kavava tinorom ta ra lavur magit par.
10 Ma nina ava nuk vue ta magit pirana iau bula, iau nuk vue; tago nam ba iau bula iau tar nuk vue, ona iau tar nuk vue ta magit, iau ga nuk vue ure avat ta ra mata i Kristo;
11 upi koko Satan na vagu ta magit ta dat; tago pa da tuptup ure kana vakikiu.

Paulo i ngarao

12 Ma ba iau ga pot aro Troas ure ra bo na varveai kai Kristo, ma ba di tar papa are ta banbanu tagu tai ra Luluai,
13 pa i ga ngo muka ra tulungeagu, tago Iau ga mama gire upi turagu Tito; ma ba ave tar oro vartulai ma diat, iau ga vana uro Makedonia.

A niuvia tai Kristo

14 Ma go a pite varpa tadav God, nina ba i tul tar avet ba avet a ongaongor vatikai tai Kristo, ma i vaarike ure avet ta ra lavur gunagunan par ra ang na vuvuvul i kana kabinana.
15 Tago avet a bo na ang na vuvuvul kai Kristo tadav God, ta diat di valaun diat, ma ta diat dia virua;
16 tadav tikai avet ra ang na minat upi ra minat; tadav ta ra tikai ra ang na nilaun upi ra nilaun. Ma na tale to ia go ra lavur magit?
17 Tago pa ave varogop ra mangoro, nam diat dia pait pukue ra tinata kai God da ra magit na kunukul; ma avet, ave varvai ma ra dovotina tai Kristo, da tai God ma ta ra luaina mata i God.

3

A umana tena papalum ta ra kalamana kunubu

1 Dave, ave tur pa ia upi avet a timtibuna pite pa avet mulai laka? Ma ave kaina bar upi ta umana buk na pite varpa tadav avat, ba upi avet a vatur vake ta umana buk na pite varpa ta vavat, da ta ra umana?
2 Avat iat kaveve buk di tumu ia ta ra bala i vevet, a tarai par dia nunure ma dia lukluk ia;
3 tago i pada muka, ba avat ra buk kai Kristo, ba avet iat ave ga tumu ia, vakir ma ra polo na tutumu, di ga tumu ia ma ra Tulungea i God iat i lalaun; pa di ga tumu ia ta ra pal a vat, di ga tumu ia ka ta ra bala i vavat.
4 Ma i patuan dari ra nuknuk i vevet tadav God ure Kristo;
5 vakir i tale avet upi avet a nuk ia ba avet iat, ave vuna tai ta magit; ma ave vatur vake ke ra dekdek tai God iat;
6 nina i ga mal i avet, upi avet a pait valar pa ra papalum ta ra kalamana

kunubu; vakir ure ra mata-
matana buk, ure ke ra tu-
lungen iat; tago ra matana
buk i varvardodoko, ma ra
tulungen i tabatabar ma ra
nilaun.
7 Ma ona ra papalum nina
ba ra minat i arikai tana, ma
di ga poko tar ia ta ra vat
ma ra matana buk, i ga vana
rikai ma ra minamar, ma i
ga dekdek upi ra umana natu
i Israel dia gire vatikene ra
mata i Moses, tago ra matana
i ga manga bagabagele ma ra
minamar; ma nam ra mina-
mar i ga papanie vanavana;
8 na dave bar ra papalum
ta ra tulungen, pa na manga
lia bar ma ra minamar?
9 Tago ona i mamar ra
papalum nina i vaarike
ra varkurai na kankan,
a dovotina muka ba ra
papalum ure ra varvatakodo
i manga lia tuna ma ra
minamar.
10 Tago a dovotina, nam
di ga manga mar ia, pa i
ga mamar mulai da ra pa-
palum ure ra varvatakodo,
tago kana minamar i manga
lia ta dir.
11 Tago ona nam ra
magit ba i papaniai, i vung
ra mariringianina, io, a
mariringian i nam i tur
vatikai i ngala tuna.
12 Ma tago ave vatur vake
ra kini nunur dari, ave ru-
rung ma ra dekdek na tinata,
13 ma vakir da Moses, nina
i ga tuba ra matana ma ra
mal, upi koko ra umana natu
i Israel diat a gire mal pa ra
mutuai nam ba i ga panie
vanavana,
14 ma di ga pula ta ra
nuknuk i diat; tago tuk tar
ta ra bung gori ba di luk ra
kunubu lua, nam ra mal na
tubatuba i tur uka, ma pa di
takan vue; ma di tak vue ke
nam ra mal na tubatuba tai
Kristo.
15 Ma tuk tar ta ra bung
gori, ba dia lukluk ra umana
buk kai Moses, a mal na tu-
batuba i va ta ra bala i diat.
16 Ma ta nam ra e ba dia
lingan upi ra Luluai, da ga
takan vue muka ra mal na
tubatuba.
17 Ma ra Luluai ia ra Tulun-
gen; ma nam ba ra Tulungea
i ra Luluai i ki tana, i ti lan-
galanga.
18 Ma dat par, da vaarike
ra minamar i ra Luluai da
ra tiroa ma pa ta mal na tu-
batuba ta ra mata i dat, ma di
pukue vaenana tar dat ta ra
malalarina iat ta ra minamar
upi ra minamar, vada tai ra
Luluai i ra Tulungen.

4

A ngatngat na magit ta ra umana la na pia

1 Io, tago ave vatur vake go
ra papalum, da ave tar vatur
vake ra varmari, pa i bilua ra
nuknuk i vevet ure;
2 ma ave tar vung vakakit
vue ra lavur magit na
vavirvir dia vavapidik,
ma pa ave vanavana ma
ra vakikiu, pa ave bili
vakakaina ra tinata kai God
ma ra vavagu; ma ave mal pa
mule avet tadav ra varkurai
ta ra bala i ra tarai par ta ra
mata i God, tago ave vaarike
ra dovotina iat.

3 Ma gala di tar tuba
kaveve bo na varvai, gala i
tuba ka ta diat dia virua;
4 ta diat muka ba ra god i go
ra rakarakan a gunagunan i
tar vapula pa ra nuknuk i
diat ba pa dia nurnur, kan na
rarao taun diat ra talapar i ra
bo na varvai ure ra minamar
i Kristo, nina iat ba ia ra
malalar i God.
5 Tago pa ave varveai ure
avet mulai, ave varveai ure
Kristo Iesu iat, ba ia ra Lu-
luai, ma ure avet, ba avet
kavava umana tultul uka ure
Iesu iat.
6 Tago ra God, nina i ga biti
dari: “A talapar na pupua ta
ra bobotoi,” i tar pupua rikai
ta ra bala i vevet, upi na vata-
lapar avet ma ra kabinana i
ra minamar i God ta ra mata
i Iesu Kristo.
7 Ma ave vatur vake go
ra ngatngat na magit ta ra
umana la na pia, upi ra
dekdek, nina i ngala kakit, na
vuna ka tai God, ma koko ta
vevet iat mulai.
8 A umana purpuruan di
taun avet ta ra lavur pa-
par, ma pa ave kaina kakit;
i vurgilagilo ra nuknuk i
vevet, ma pa i par kakit
kaveve nurnur;
9 di korokorot avet, ma pa
ave ki na malari; di vue
ravite avet ra pia, ma pa ave
virua;
10 ave kapkap vatikene ra
vinirua i Iesu ta ra paka i
vevet, upi ra nilaun bula kai
Iesu na arikai ta ra paka i
vevet.
11 Tago avet, ave laun,
di tul vatikene tar avet ta
ra vinirua ure Iesu, upi da
vaarike bula ra nilaun kai
Iesu ta ra paka i vevet ba na
ga mat boko.
12 Damana ra minat i on-
gaongor ta vevet, ma ra ni-
laun ta vavat.
13 Ma tago ave vatur vake
ra kopono tulungen na nur-
nur, da di ga tumu ia dari:
“Iau tar nurnur, ma kari iau
tata;” ave nurnur bula, ma
kari ave tatata bula;
14 tago ave nunure ba nina
i ga vatut pa mule ra Luluai
Iesu na vatut varurungane
pa dat bula ma Iesu, ma na
agure vaarike varurungane
tar dat ma avat.
15 Tago di pait go ra lavur
magit par ure avat, upi ra
varmari nina i peal muka
ure ra mangoro, na vuna ba
ra pite varpa na peal upi ra
minamar i God.

*Ave vanavana ta ra nur-
nur*

16 Go ra magit i vuna tago
pa ave bilua; ma ona i virua
vanavana ra paka i vevet,
di vakavakalamane ra tu-
lungea i vevet a bungbung.
17 Tago kaveve kini na
varmonong ikik pa i vavuan
tuna, ma i manga pait
vaarike pa ra minamar ure
avet, i manga ngala muka ma
pa na mutu;
18 tago pa ave nuknuk pa
ra lavur magit di giragire,
ma ave nuknuk pa ra lavur
magit ba pa di giragire; tago
ra lavur magit dia giragire pa
dia tur vavuan; ma ra lavur
magit ba pa dia giragire dia
tur vatikai ma pa na mutu.

5

1 Tago ave nunure, ona i panie go kaveve pal na turturup ati ra pia, kavevet ta pal tai God, a pal ba pa di ga pait ia ma ra lima, ba pa na mutu arama ra bala na bakut.
2 Tago a dovotina, ta go mamati ra pia, ave vuair, ma i dekdek kaveve mamainga ba da vavauluve avet ma ra kuba i vevet nina iat marama ra bala na bakut;
3 ona i dovotina ba di tar vavauluve avet, ma pa avet a iba upi ta mal.
4 Tago a dovotina avet, ave ki ta go ra pal na turturup, ave vuair ta go kaveve kinakap; vakir tago ave mainge ba da pala vue, ave mainge ke ba da vavauluve taun avet, upi ra nilaun na ti konom mutue nam ta vevet ba na nunure boko ra minat.
5 Io, God i ga mal pa avet upi go ra magit iat nina ba i ga tul tar bula ta vevet ra vuvung varirap na Tulungen.
6 Kari go i ongor vatikai ra nuknuk i vevet, tago ave nunure go ba ave ki boko ma ra pal a paka i vevet, ave ki kan ra Luluai,
7 tago ave vanavana ta ra nurnur, vakir ta ra ginigira;
8 iau biti, i ngo muka ra nuknuk i vevet, ma ave mamainge, ba avet a ki kan ra pal a paka i vevet upi avet a ki pire ra Luluai.
9 Damana ba ave ki ta ra kuba i vevet ba ona ave ki irai, avet a ongaongor upi avet a da kana mamainga iat.
10 Tago a dovotina da vaarike vapar dat ta ra mata i ra kiki na varkurai kai Kristo; upi dat a vatur vake tikatikai ra lavur magit da ga pait diat ta ra paka i dat, ba a boina ba a kaina.

A tarai dia talaina ma God tal Kristo

11 Ma tago ave nunure ra varburutuai tai ra Luluai, ave ting vovo pa ra tarai, ma God i nunure ilam avet muka; ma iau ki nunur bula upi go, ba ra varkurai ta ra bala i vavat i nunure ilam bula avet.
12 Tago pa ave ling na pite pa mule avet tadav avat, ave tatike ke go, upi avet a tul tar ta magit ta vavat ba avat a langlang me ure avet, upi avat a vatur vake ta magit na balbali ure diat dia langlang ma ra mata i diat, ma ra bala i diat pata.
13 Tago ona ave papait na papaua, i damana tadav God iat; ma ba i minana ra nuknuk i vevet, i damana tadav avat.
14 Tago ra varmari kai Kristo i vovo pa avet; tago ave varkurai dari, ba tikai i ga mat ure ra tarai par, damana dia tar mat par;
15 ma i ga mat ure diat par, upi diat, dia laun, koko diat a laun upi diat iat mulai, upi nina iat i ga mat ure diat, ma i ga tut mulai kan ra minat.
16 Damana papa gori pa ave nuk pa mule ta tikai vada ra palapaka; ona ave tar nunure Kristo da ra palapaka, a dovotina gori pa ave nunure mule damana.
17 Ta nin ona ta tikai i ki tai Kristo, ia ra kalamana

vavaki; a lavur maulana
magit dia tar panie; gire, dia
kalamana muka.
18 Ma tai God ra lavur
magit par, nina i tar vama-
ram guve mule dat me ure
Kristo, ma i ga tul tar ra pa-
palum ure ra varvamaram ta
vevet;
19 dari ka ba God tai Kristo i
ga vamaram guve pa mule ra
tarai me, ma pa i lukluk tar
mule kadia lavur varpiam ta
diat, ma i ga tul tar ra varveai
ure ra varvamaram ta vevet.
20 Ma go avet ra umana tur
kia ure Kristo, vada God i
lul vovo pa avat ma ra nilai
vevet; ave lul vovo pa avat
ure Kristo, ba avat a var-
maram ma God.
21 I ga tul tar nina ba pa i
ga nunure ta varpiam, ba na
da ra varpiam ure dat, upi
tana iat dat ra mangaman-
gana takodo kai God.

6

1 Ma tago ave papalum
varirivut ma ra Luluai, ave
pit avat upi koko avat a vatur
vakuku vake ra varmari kai
God,
2 (tago i biti:
“Iau tar valongore u ta ra
vakak na kilala,
Ma ta ra bung na varvalaun
iau ga maravut u.”
Gire, go ieri muka ra vakak
na kilala; gire, go gori muka
ra bung na varvalaun);
3 ma avet, pa ave pait ta
magit ba ta tikai na tutukai
tana, upi koko da takun
vakaina kada kini ta ra pa-
palum;
4 ma ave mal pa avet ta ra
lavur magit ure avet, da ra
umana tultul kai God iat, ta
ra kini na vinvini, ta ra lavur
magit na varmonong, ta ra
niiba upi ra lavur magit, ta ra
lavur nginarao,
5 ta ra lavur varkita, ta ra
lavur kini ta ra pal na banu-
bat, ta ra lavur varvareo, ta
ra lavur dekdek na papalum,
ta ra lavur nimono, ta ra
lavur vinevel;
6 ta ra gomgom na manga-
mangana, ta ra minatoto, ta
ra kini vamadudur, ta ra bala
na varmari, tai ra Takodo na
Tulungen, ta ra varmari ba
pa ta ikik a vaongo tana,
7 ta ra dovot na tinata, ta ra
dekdek i God, ta ra vargal i
ra mangamangana takodo ta
ra papar a lima tuna ma ta ra
papar a maira,
8 ta ra variru ma ra niruva,
ba dia varvai boboina ure
avet, ma ba dia varvai
kakaina ure avet; da diat, dia
varvagu, ma ave dovot ika;
9 da pa dia nunure avet, ma
go ave rararang muka; da
ave mat ika, ma gire ave laun
uka; da dia vapagumanene
avet, ma pa dia doko avet;
10 da ave ligur, ma a dovotina
ave gugu vatikai; da ave
luveana, ma go ave vau-
viana ra mangoro; da pa ave
vung ta magit, ma go kavevet
muka ra lavur magit par.

11 Ea, avat ra tarai Korinto,
a ngie i vevet i tapapa muka
tadav avat, a bala i vevet i tar
ngala ma ra varmari.
12 Pa ta magit ta vevet i
vaim bat avat, ma ra bala
i vavat iat i vaim bat mule
avat.

13 Ma go avat a bali ia ma
ra magit i varogop (iau tata
da tadav ra umana natugu),
avat a valangalanga bula ra
bala i vavat.

Koko da vi guve avat ma diat pa dia nurnur

14 Koko da vi guve avat ma
diat pa dia nurnur, tago ra
mangamangana takodo dir
talaina dave ma ra varpiam?
Ma ava laka ra magit ba ra
talapar dir ki varurung tana
ma ra tabobotoi?
15 Ma nuve ra magit a
nuknuk i dir Kristo ma Belial
na varogop tana? Ba ava bar
ra magit ba dir a tena nurnur
ma tikai ba pa i nurnur dir
kale guve?
16 Ma ra pal tabu kai God
dir tur guvai dave ma ra
umana tabataba? Tago dat
ra pal tabu kai ra God i
lalaun; da God i tar tatike:
“Ina ki ta diat, ma ina vana-
vana livuan ta diat, ma iau
kadia God, ma diat kaugu
tarai.”
17 Kari:
“ ‘Avat a irop kan diat, ma
avat a ki varbaiai ma
diat,’ ra Luluai i tatike,
‘Ma koko ava bili ra magit i
dur;
Ma ina vatur vake avat,
18 Ma iau ra Tama i vavat,
Ma avat ra umana natugu
a umana tutana ma
ra umana natugu a
umana vavina,’
a Luluai i dekdek muka i
biti.”

7

1 Tago da vatur vake go ra
lavur tinata na varvatading,
avat a umana vakak, i boina
ba dat a dur vue ta dat ra
lavur dur ta ra palapaka i
dat ma ra tulungea i dat, ma
dat a ongaongor upi dat a
gomgom kakit ta ra bunurut
ure God.

Paulo i gugu

2 Avat a kapupi avet; pa
ave ga vakaina ta tikai, pa
ave ga ben varara ta tikai, pa
ave ga vagu pa ta magit tai ta
tikai.
3 Pa iau tatike go upi ina
kure vakaina avat; tago iau
tar tatike value, ba ava ki
vatikai ta ra bala i vevet upi
dat a mat varurung ma dat a
laun varurung.
4 Iau rurung muka ma
kaugu tinata tadav avat, iau
manga langlang ure avat;
iau buka ma ra varmaram,
i ngala tuna kaugu gugu
livuan ta ra lavur magit dia
monong avet.
5 Tago ba ave tar pot aro
Makedonia, pa i ga ngo ra
paka i vevet, a lavur magit na
varmonong dia ga vana ta-
dav avet; a vinarubu vurkik-
ilane avet, ma ra bunurut ta
ra bala i vevet.
6 Ma God, nina ba i vama-
niu diat ba i madu ra bala i
diat, i ga vamaniu avet ma ra
vinavana uti kai Tito;
7 ma vakir ure ke kana
vinavana uti, ure bula ra
varmanai nam i ga var-
maram avat me, ba i ga ve
avet ure kavava dekdek na
mamainga, kavava tinata
na takunuan, kavava mala-
malapang na ninunuk ure
iau; ma iau ga gugu na kaia
mulai.

8 A dovotina, iau ga valigur
avat ma kaugu buk, ma pa
iau nukpuku mulai ure, ma a
dovotina iau ga tar nukpuku
tana; tago iau gire ba nam ra
buk i ga valigur avat, ma ure
ta kopono e ke.
9 Ma go iau gugu, vakir
ika tago iau ga valigur avat,
ure ke go iat ba ava ga ligur
upi ra nukpuku; tago i ga
valigur avat da nam ra man-
gana niligur i topa God, upi
koko avat a kaina ure avet tai
ta magit.
10 Tago ra niligur i topa
God iat i pait vaarike ra
nukpuku upi ra varvalaun
ba pa da nukpuku tana; ma
ra niligur i ra rakarakan a
gunagunan i pait vaarike ra
minat.
11 Avat a gire mule nina ra
magit iat, ba iau tar valigur
avat me da i topa God, ma i
ngala muka ra niongor i ga
pait vaarike ta vavat, maia
pa, ba avat a valangalanga
pa avat, maia pa, ma ra mala-
malapang na ninunuk, maia
pa, ma ra bunurut, maia pa,
ma ra dekdek na mamainga,
maia pa, ma ra varvargat,
maia pa, ma ra varobo! Ava
ga pait ra lavur magit par,
ma ava tar vaarike bulu go,
ba ava langalanga ure go ra
magit.
12 Ma a dovotina iau ga
tutumu tadav avat, ma vakir
iau ga tutumu ure nina iat i
ga pait ra bilak na magit, ba
ure nam di ga vakavakaina,
ure go iat, ba avat a vaarike
kavava dovot na varbalaurai
ure avet ta ra luaina mata i
God.
13 Io, ave tar maram, ma
ta kaveve varmanai, ave tar
gugu tuna bula ta ra gugu tai
Tito, tago avat par, ava tar
valagar ra tulungeana.
14 Tago ona iau ga pite pa
avat ure ta mangana magit
ta ra luaina matana, pa iau
vavirvir tana; ma da ave
tar tatike ra lavur magit par
ta vavat ma ra dovotina,
damana bula nam iau ga
langlang tana ta ra luaina
matana ure avat, Tito i ga
gire ba i dovot.
15 Ma kana varmari i tar
manga peal tadav avat, ba i
nuknuk pa kavava tinorom
par, ba ava ga vage pa ia ma
ra ururian ma ra nidadar.
16 Iau gugu, tago iau nur-
nur ta vavat ure ra lavur
magit par.

8

A te Kristo ma kana vartabar

1 Ma go bula, a tara na
turagu, ave vateten avat ure
ra varmari kai God ba i ga tul
tar ia ta ra lavur ekelesia aro
Makedonia;
2 ma ba i ga tup diat ra
valavalar, ma ra do na magit
na varmonong, i ga ngala ka-
dia gugu, ma ta kadia kini na
luveana tuna i ga peal tuna
kadia lavur bo na vartabar.
3 Tago iau varvai dovot
tana, ba kadia vartabar i
ga varogop ma ra dekdek i
diat, maia pa, kadia minar-
iga dari, upi ra vartabar na
manga lia ta ra dekdek i diat;
4 dia ga manga lul vovo
pa avet upi go ra varmari

ba diat a maravut bula ta ra
vartabar ure ra umana tena
gomgom;
5 ma vakir dia ga pait ika
nam ave ga ki nunur upi ia,
tago di ga tul value tar mule
diat iat ta ra Luluai, ma ta
vevet bula ure ra mamainga
kai God.
6 Kari ave ga lul Tito, upi na
pait ot pa nam ra varmari ta
vavat, da i ga tur value pa ia.
7 Ma da i peal pire vavat
ra lavur magit, a nurnur, ma
ra tinata, ma ra kabinana,
ma ra lavur mangana nion-
gor ma kavava varmari ta-
dav avet, i boina ba avat a va-
pealane bula go ra papalum
na varmari.
8 Pa iau tata da iau vartu-
luai tana, ba ina valar ika ra
dovot i kavava varmari ta ra
niongor kai ta ra umana.
9 Tago ava nunure ra var-
mari kai kada Luluai Iesu, ba
i ga uviana muka, ma i ga
tibuna valuveana pa ia mulai
ure avat, upi avat a uviana
ure kana kini na luveana.
10 Ma go iau tul tar ra
nuknukigu tana ta vavat;
tago ni i topa avat, ava tar tur
value pa go ra papalum ta ra
kilala i tar par, vakir ba avat
a pait ia ka, ava ga gugu bula
upi ia.
11 Ma go i boina ba avat a
pait ot pa ra papalum; upi da
ava ga lulut ma ra minariga
upi ia, damana avat a pait
ot pa ia bula varogop ma ra
dekdek i vavat.
12 Tago ona ra minariga i
tur pire ta tikai, da manane,
tago i varogop ma ra magit i
vung ia, ma vakir da nam ba
pa i vung ia.
13 Tago pa iau tatike go
upi da valangalanga ta ra
umana, ma da manga vama-
mat avat;
14 ia kaka upi avat a var-
dada parika, upi ta go ra rana
kavava peal magit na vaot
kadia niiba, ma upi kadia
peal magit na vaot kavava
niiba; upi na vardada ka;
15 da di ga tumu ia dari:
“Nam i ga mumuke guve ra
ngala, pa i ga vung valili ta ik;
ma nam i ga ingate varurue
ra ikikilik ika, pa i ga ibaiba
upi ta na.”
16 Ma da tul tar ra pite
varpa tadav God, nina i ga
varuk tar nina ra dovot na
varbalaurai ta ra bala i Tito
ure avat.
17 Tago a dovotina i ga ko-
dakodop mal kaveve tinata
na varvargat; ma tago ia bula
i ga malamalapang ra balana
upi ia, i ga vana tadav avat ta
kana mamainga iat.
18 Ma ave tar tul varurun-
gane vue me nam ra tura
i vevet, dia pite pa ia ure
ra bo na varveai ta ra lavur
ekelesia mutu;
19 ma vakir gon ika, tago
ra lavur ekelesia par dia ga
pilak pa ia upi avet a varagur
ta go ra magit na varmari,
nina avet a varvakai tana upi
ra Luluai na mamar tana, ma
upi na pada kaveve minariga
upi ia;
20 upi koko ta tikai na
takun avet ure go ra vartabar
na varmari ave varvakai
tana;
21 tago ave nuk ot pa ra
lavur takodo na magit, vakir

ta ra luaina mata i ra Luluai
ka, ta ra luaina mata i ra tarai
bula.
22 Ma ave tar tul vue diat
ma tura i vevet, nina ave tar
valar ot milat pa kana nion-
gor ure mangoro na magit,
ma gori i tar ngala tuna kana
niongor ure kana ngala na
nurnur ta vavat.
23 Ma ure Tito, amir
varbete ma amir papalum
varirivut ure avat; ma ure
ra tara na tura i vevet, diat
ra umana tultul ta ra umana
ekelesia, diat ra minamar i
Kristo.
24 Avat a vaarike ra dovot i
kavava varmari tadav diat ta
ra luaina mata i ra lavur eke-
lesia ma ba i dovotina bula
nam ra magit ave langlang
tana ure avat.

9

A maramaravut pire ra umana enana te Kristo

1 Ma ure ra papalum na
varmari pire ra umana tena
gomgom pa ina tutumu tana
tadav avat;
2 tago iau nunure kavava
minariga upi ia, nina iau
langlang ure avat tana pire
diat ra Makedonia dari, ba
ra gunan Akaia i tar ki-
lala taun kadia vaninara; ma
kavava niongor i tar vangan-
gap mangoro tuna.
3 Ma iau tar tulue ra tara na
tura i vevet tadav avat, kan
kaveve pite varpa ure avat ta
go ra vartabar pa na topa ta
magit; upi, da iau tar tatike,
avat a ki na vaninara;
4 kan avet a varagur ma
ta umana te Makedonia, ma
avet a tadav avat, diat a gire
ba pa ava ga vaninara, ma
avet, (pa ave biti avat), avet a
vavirvir ure kaveve nurnur
ta vavat.
5 Kari go iau biti, ba i tar
topa ia, ba ina vargat ra tara
na tura i vevet, ba dital a
lua tadav avat, ma dital a
varurue nam ra vartabar na
varmari ba ava ga vatading
value tana, upi na va na van-
inara, da ra vartabar tuna,
ma koko na da ra magit na
varbat.
6 Ma iau tatike go: Nam
i vavaume ra paupau ik, na
doko pa ta paupau ik; ma
nam i vavaume ra pepeal, na
doko pa bula ra pepeal.
7 I boina ba ra tarai par,
tikatikai, diat a papait ika
nam ba dia tar nuk value pa
ia ta ra bala i diat, koko ma ra
langodo tana, ba ra bunurut;
tago God i mari ta tikai ba i
varvartabar ma ra gina.
8 Ma i tale God upi na va-
peal tuna ra lavur varmari
par pire vavat; upi avat, tago
avat a vatur vake vatikene
ra pepeal ta ra lavur bo na
magit, avat a vapealane ra
lavur bo na papalum;
9 da di ga tumu ia dari:

“I tar vue imimire vurvurbit,
i tar tabar ra umana
luveana;
Kana mangamangana
takodo i tur vatikai,
ma pa na mutu.”

10 Ma nina i tul tar ra patpat
na davai tai ra tena vinauma
ma ra gem ure ra nian, na
tul tar, ma na vapeal bula,
ra patpat na davai upi avat a
vaume, ma na vapealane ra
vuai kavava mangamangana
takodo;

11 ma da vauviana pa avat
ma ra lavur magit par upi
ra vartabar na varmari, ba
i vavaarike ra pite varpa ta-
dav God ta vevet.
12 Tago ra varvakai ure go
ra papalum vakir i vaot ika
ra niiba kai ra umana tena
gomgom, i vapeal bula ra do
na pite varpa tadav God;
13 tago ba di valar ot pa avat
ma go ra papalum na var-
mari, dia pite pa God ure
kavava tinorom tadav ra bo
na varveai kai Kristo, ma ure
kavava ngala na vartabar ta-
dav diat ma tadav ra tarai
par;
14 ma ta kadia niaring ure
avat, dia nuknuk upi avat
ure ra ngala na varmari
kakit kai God ta vavat.
15 A pite varpa tadav God
ure kana vartabar ba pa da
vatang ot pa ia.

10

Paulo i tata kapa ure kana papalum

1 Ma go iau Paulo iat, iau
lul vovo pa avat ure ra madu
na bala i Kristo ma kana bala
na varmari, iau ba iau iki-
lik muka ta ra mata i vavat,
ma tago iau ki kan avat, iau
arung pa avat.
2 Maia pa, iau lul vovo pa
avat, upi koko ina arung pa
avat ba iau ki pire vavat ma
nam ra patuan na ninunuk,
nina iau biti ba ina arung
ta na me ta vavat, nina diat,
dia nuk ia ba ave vanavana
varogop ma ra mangaman-
gana ra pia.
3 Tago a dovotina ave kiki
ra pia, ma pa ave varvarubu
ina ra mangamangana ra
pia,
4 (tago ra umana vargal
ure kaveve vinarubu vakir
mamati ra pia, ia kaka diat
marama kai God ma dia
dekdek muka upi diat a rede
kopo ra lavur dekdek na bal-
ada);
5 Upi diat a vue pukue vue
ra lavur ninunuk vakuku,
ma ra lavur ngala na magit
parika, ba dia tibuna vangala
pa diat mulai, upi diat a tur
bat ra minatoto ure God, ma
upi diat a ben vavilavilau tar
ra lavur ninunuk par ta ra
tinorom tadav Kristo;
6 ma diat a ki na vaninara
upi diat a obo pa ra lavur
varpiam, ona i tar ot muka
kavava tinorom.
7 Ava nuk pa ra lavur magit
dia vevengene ta ra mata i
vavat? Ona ta tikai i kapupi
ia iat mulai, ba, ia kai Kristo,
na nuk ot pa go bula ure
mule, ba, vada ia kai Kristo,
damana bula avet.
8 Ma gala ina manga
langlang bula ure ra varku-
rai (nina ra Luluai i ga tul
tar ia ta vevet upi avet a
vair mal i avat, ma koko upi
avet a vakaina avat), pa ina
vavirvir tana,
9 upi koko na da iau vabu-
rut i avat ma kaugu umana
buk.
10 Tago dia tatike: Kana
umana buk dia mamat ma
dia dekdek; ma ra pakana
iat i bilua, ma kana tinata di
pidimuane.
11 I boina ba ta tikai
damana na nuk pa go, ba,
varogop kaveve mangaman-

gana tinata ta ra umana buk
ba ave ki balakane avat,
na damana bula kaveve
papalum ba ave ki pire
vavat.
12 Tago pa ave arung pa ta
umana ta diat, upi avet a luk
varurungane avet, ba avet
a valarue avet ma diat, dia
timtibuna pite pa diat mulai;
ma diat iat, tago dia tibuna
valar diat ma diat iat mulai,
ma dia tibuna varogopane
diat ma diat iat mulai, dia iba
upi ra kabinana.
13 Ma pa avet a manga
langlang upi na lake nam ba
i varogop ma avet iat, na
varogop uka ma ra valavalar
i ra langun ba God i tar tibe
tar ia ta vevet, a tiniba ba na
tuk tar pire vavat iat bula.
14 Tago pa ave manga val-
olovina kaveve tiniba, da pa
i tuk tar tadav avat; tago ave
lua tadav avat muka ma ra
bo na varveai kai Kristo;
15 pa ave langlang ta ra
papalum kai ta ra umana
enana, upi na lake kaveve
langun; ma ave ki nunur
upi go, ba da i taiak vana-
vana kavava nurnur, avet a
manga ngalangala tuna ure
avat da kaveve langun iat,
16 upi avet a varvai ma ra
bo na varveai ta ra langlan-
gun aro iat, ma koko avet a
langlang ta ra langun kai ta
ra tikai ure ra lavur magit di
tar pait ot pa ia.
17 Ma nina i langlang, i
boina ba na langlang tai ra
Luluai iat.
18 Tago vakir nam i tibuna
pite pa ia iat mulai i ko, ia
kaka nina iat ba ra Luluai i
pite pa ia.

11

*Paulo ma ra umana apos-
tolo vavaongo*

1 Iau mainge tuna ba avat a
ki vamadudur vue go kaugu
a ik a papaua; ma a dovotina,
ava ki vamadudur pa iau.
2 Tago iau varbat ure avat
ma ra varbat i topa God; tago
iau tar vi guve tar avat tai
tikai kavava tutana, upi ina
kap tar avat da ra gomgom
na inip tadav Kristo.
3 Ma iau burut, kan, da
ra vui ta kana vakikiu i ga
vagu pa Eva, damana bula
na vakaina ra nuknuk i vavat
kan ra madu na ninunuk ma
ra gomgom na mangaman-
gana tadav Kristo.
4 Tago ona tikai i pot ma
ra varveai ure ra enana Iesu,
ba pa ave ga varveai tana,
ba ona ava vatur vake ta ra
enana tulungen, ba pa ava ga
vatur vake, ba ta ra enana bo
na varveai, ba pa ava vatur
vake, ava ki vamadudur pa
ia.
5 Tago iau nuk ia ba nam i
ngala kakit ta ra lavur apos-
tolo pa i lia ta mimir.
6 Ma ona i kotol kaugu
tinata, kaugu kabinana pa i
damana; patana, tago ave tar
vaarike bulu ia tadav avat ta
ra lavur mangamangana ma
livuan ta ra tarai par.
7 Iau tar rara laka ba iau ga
vaikilik pa iau mulai upi da
vangala pa avat, tago iau tar
ve vakuku tar ra bo na varvai
kai God ta vavat?

8 Iau ga valuveana pa ta ra
umana vuna tarai na ekele-
sia, tago iau ga alube pa ra
vabongon ta diat ure kaugu
papalum upi ina papalum
pire vavat;
9 ma ba iau ga ki pa boko
pire vavat, ma iau ga ki na ni-
iba, pa iau ga vabalaguan ta
tikai; tago ra tara na turagu,
ba dia ga pot maro Makedo-
nia, dia ga vot tar tagu nam
ba iau ga iba upi ia; ma ure
ra lavur magit par iau ga
balaure bat iau upi koko ina
vabalaguan avat, ma ina pait
ia damana mulai.
10 Da ra dovotina kai Kristo
i ki tagu, pa ta na tur bat iau
ta go ra magit iau langlang
tana ta ra langlangun Akaia.
11 Ta ra ava? Tago pa iau
mari avat? God iat i nunure.
12 Ma ra magit iau papait
ia, ina pait ia bula namur,
upi ina vamut vue ra vuna
pire diat, dia kaina upi ta
vuna; upi dari ba, ta nam ra
magit dia langlang tana, ave
varogop uka.
13 Tago diat damana,
diat ra umana apostolo
vavaongo, dia papalum ma
ra vakikiu, dia malamala
apostolo kai Kristo.
14 Ma vakir a magit na ki-
naian go; tago Satan iat i
pukue vaenana pa mule, upi
na da ra angelo na kapa.
15 Vakir a ngala na magit
go, ona kana umana tultul
bula dia pukue vaenana pa
diat iat mulai, upi diat a da
ra umana tultul i ra manga-
mangana takodo; ma ra mu-
tuai diat na varogop tuna ma
kadia lavur papalum.

A umana varmonong kai Paulo

16 Iau biti mulai: Koko ta
tikai na biti ba iau a pa-
paua; ma ona ava nuk ia
damana, da ra lunga avat a
vapup pa iau, upi iau bula,
ina langlang a ikilik.
17 Nam ba iau tatike, pa iau
tatike da ra mangamangana
kai ra Luluai, da ka ma ra
mangamangana papaua, ta
go ra patuan na ninunuk ba
iau langlang me.
18 Tago mangoro dia
langlang ta ra umana magit
ra pia, iau bula, ina langlang.
19 Tago ava ki vamadudur
pa ra umana papaua ma
ava ga upi diat, tago avat a
umana tena kabinana.
20 Tago ava ki vamadudur
pa nina i kap vavilavilau pa
avat, i en vue avat, i kinim
vavilavilau pa avat, i tibuna
vangala pa mule, ma i par ra
mata i vavat.
21 Iau tatike go ma ra
vavirvir, ba ave ga bilua. Ma
ta nam parika ba ta tikai
na ongor tana (iau tatata da
ra mangamangana papaua),
iau ongor bula.
22 Diat ra umana Ebraio
laka? Iau bula damana. Diat
ra umana natu i Israel laka?
Iau bula damana. Diat ra
umana bul mur tai Abaraam
laka? Damana bula iau.
23 Diat ra umana tultul kai
Kristo laka? (Iau tatata da
ma ra mangamangana pa-
paua); iau lia ta diat par; i
tup iau ra lavur dekdek na
papalum, ta ra lavur kini ta
ra pal na banubat iau lia ta
diat par, a lavur varkita pa

da luk puput pa diat, iau tar
to na mat milat.
24 A ilima na pakana ra
Iudaia dia ga kita iau ma ra
utul a vinun ma lavuvat na
mememe na varkita.
25 A utul a pakana di ga
rapu iau ma ra umana buka,
tika na pakana di ga tupar
iau ma ra vat, a utul a pakana
iau ga, virua ma ra parau na
ta, tika na marum ma tika na
bung na keake iau ga alalir ta
ra livuan na ta;
26 iau ga ongaongor ma
ra nivana vurvurbit, iau ga
vana ta ra kikinit vakai ta ra
lavur tava alir, ta ra kikinit
vakai ure ra lavur tena ni-
long, ta ra kikinit vakai ure
ra tarai ta kaugu gunan iat,
ta ra kikinit vakai ure ra
lavur Tematana, ta ra kikinit
vakai ta ra pia na pal, ta
ra kikinit vakai aria ra pui,
ta ra kikinit vakai na ta, ta
ra kikinit vakai livuan ta ra
lavur barturana vavaongo;
27 ta ra dekdek na papalum
ma ra kinadik, ta ra nivan-
gala milat, ta ra mulmulum
ma ra markobo, ta ra vinevel
milat, ta ra mudian ma pa
kaugu ta mal.
28 Ma da vot tar ta go ra
lavur magit, dia ga pagul
vurkikilane iau, nam bula ba
i arikai tadav iau a bung-
bung, kaugu ningarao ure ra
lavur ekelesia par.
29 To ia i bilua, ma pa iau
bilua? To ia i tutukai, ma pa
i io ra balagu tana?
30 Ona i takodo piragu ba
ina langlang, ina langlang ta
nam ra lavur magit kaugu
binilua i arikai tana.
31 A God ma ra Tama i ra
Luluai Iesu, nina i ti doan
tukum, i nunure muka ba pa
iau vavaongo.
32 Aro Damasko ra luluai
na gunan kai Aretas, ra king,
i ga monamono ta ra pia na
pal kai ra umana Damasko
upi na kinim pa iau;
33 ma dia ga vaioro vaba
iau tai tika na matana kalan-
gar ma ra rat ta ra liplip na
balada, ma iau ga laun kan ra
ura limana.

12

A lavur ninana ma ra lavur vavaarikai

1 I mamat ba ina langlang;
ia kaka pa i topa ta magit; io,
ina tadav ra lavur ninana ma
ra lavur magit kai ra Luluai
nina di ga vaarike tar diat
tagu.
2 Iau nunure tika na tutana
tai Kristo (ma pa iau nunure
ba i ki ta ra palapakana bar,
ba irai kan ra palapakana
bar, ia kaka God i nunure),
ta tikai damana di ga puak
vatutua pa ia urama ta ra
vautuluna bala na bakut, ma
ra vinun ma a ivat na kilala i
taun ia gori.
3 Ma iau nunure ure go
ra tutana (ba i ki ta ra
palapakana bar, ba irai
kan ra palapakana bar, pa
iau nunure; ia kaka God i
nunure),

* **12:4:** Ra Paradaiso, a kukuraina “a mari na gunan na ningo ba na nilibur”. A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

4 ba di ga puak vatutua pa
ia urama ta ra Paradaiso,*
ma i ga valongore ta umana
tinata ba pa da vatang puput
pa ia ma i tabu ba ta tutana
na vatang diat.
5 Ure ta tikai damana ina
langlang, ma ure iau iat mu-
lai pa ina langlang ure ke ra
lavur magit iau bilua tana.
6 Tago ona iau mainge
ba ina langlang, pa ina pa-
paua; tago ina tatike ka ra
dovotina; ma iau ngo kan
ia ka, kan ta tikai na valan-
galanga ra nuknukina ure
iau ma kan pa na varogop
ma nam ba na gire ma na
valongore bula tagu.
7 Ma upi koko ina manga
vavagia pa mule iau, tago i
ga manga ngala kakit nam
ra lavur magit di ga vaarike
tar diat tagu, di ga tul tar
tika na tikul ta ra palapak-
agu, a angelo kai Satan, upi
na timtibul iau kan ina ma-
manga vavagia pa mule iau.
8 Iau ga lul vovo pa ra Lu-
luai a utul a pakana ure go ra
magit ba na tak vue kan iau.
9 Ma i ga tatike tagu: Kaugu
varmari i topa u muka; tago
kaugu dekdek i manga arikai
muka ta ra binilua. Io,
iau manga gugu ta kaugu
binilua, upi ra dekdek i
Kristo na ki taun iau.
10 Damana iau gugu muka
ta ra lavur binilua, ma ba
di pidimuane iau, ma ba iau
iba upi ra lavur magit, ma ba
di milikuane iau, ma ba iau
ki kaina ure Kristo; tago ba
iau pagolgol ika, iau ongor
muka.

*Paulo i vaarike kana var-
mari ure ra tarai Korinto*

11 Iau tar papait na pa-
paua; ava ga vo pa iau tana;
tago i ga topa avat muka
ba avat a varveai boboboina
ure iau; tago nam iat i ngala
kakit ta diat ra lavur apos-
tolo par, pa i lia ta mimir
ure ta mangana magit, ma
a dovotina iau da ra magit
vakuku.
12 A dovotina a umana vak-
ilang i ta apostolo iau tar pait
ot pa diat livuan ta vavat ta
ra lavur kini vovovon, ma ra
lavur vakilang, ma ra lavur
magit na padapada varvo,
ma ra lavur dekdek na pa-
palum.
13 Tago ava ra magit ba ava
kom pit tana pire ra lavur
ekelesia, kan go ka bar ba
pa iau ga vabalaguan avat?
Avat a nuk vue go ra kaina
magit piragu.
14 Gire, ia ra vautuluna
pakana ba iau ki na vaninara
upi ina vana tadav avat; ma
pa ina vabalaguan avat; tago
pa iau tikan upi ra magit
kavavat, upi avat ika iat; tago
pa i topa ra umana bul ba
diat a vuvung vakai upi ra
tavu i diat, ma i topa ra
umana tavu i ra umana bul
ba diat a vuvung vakai ure ra
umana natu i diat.
15 Ma iau gugu upi ina vu-
vuai par vue ure avat, ma
ba ina vapar vue ra ongorigu
ure ra tulungea i vavat. Ona
iau manga mari tuna avat,
na ikilik tana laka kavava
varmari piragu?
16 Ma ona i damana ka, iau
pa iau ga vabalaguan avat,

ma tago iau kabatau, iau ga
kinim pa avat ma ra vakikiu.
17 Dave bar, iau ga vatur
vake laka ta magit ta vavat
ure ta na ta diat iau ga tul vue
diat tadav avat?
18 Iau ga lul vovo Tito ba
na vana, ma iau ga tul vue ta
tikai ta diat ra umana bartu-
rana ba dir a varagur. Dave
Tito, i ga vovo pa laka ta
magit ta vavat? Pa ave ga
vanavana laka tai ra kopono
Tulungen? Pa ave ga mur
laka ra kopono nga?
19 Go bula, ava nuk ia laka
ba ave tata bat mule avet
pire vavat? Ave tatata tai
Kristo ta ra luaina mata i
God. Ma ave pait rit ra lavur
magit, a umana talaigu, upi
diat a vair mal i avat.
20 Tago iau ururian, kan
ba ina pot, ina gire avat ma
pa ava varogop ma nam iau
mainge, ma ba avat a gire
iau, ma iau da nam ba pa
ava mamainge; kan ra dari
iat na arikai, a varngangar,
a varngu, a varvakankan, a
varpuapuai, a vaongo varpa,
a varvamaianao, a varvagia,
a purpuruan;
21 ma kan ba ina pot mu-
lai, kaugu God na varuva iau
ta.ra luaina mata i vavat, ma
ina ga takunuan ure ta man-
goro ta diat, dia tar varpiam
lua, ma pa dia ga nukpuku
ure ra mangamangana i dur
ma ra ungaunga ma ra lavur
magit i milmilikuan, nam dia
tar pait ia.

13

A mutuaina tinata na maramaravut

1 Go ia ra vautuluna
pakana ba ina vana tadav
avat. Da vatur vadekdek ra
lavur tinata par ta ra varvai
kai ra ivut ba ra tabautul a
tena varvai.
2 Iau tar ve value diat, ma
go iau ve value mule diat, da
ba iau ga ki pire vavat ra vau-
ruana pakana, damana bula
gori ba iau ki balakane avat,
iau ve diat, diat tar varpiam
lua ma ra ibaiba par bula,
ona iau pot mulai, pa ina nur
vue diat muka;
3 tago ava tikan upi ta vak-
ilang ba Kristo i tatata tagu;
nina ba pa i bilua ure avat, i
dekdek muka pire vavat;
4 tago di ga ot ia ta ra bolo
ta ra binilua, ma a dovotina
i lalaun muka ta ra dekdek
i God. Tago avet bula, ave
bilua varurung me, ma avet
a laun varurung me ta ra
dekdek i God ure avat.
5 Avat a tibuna tir valar pa
mule avat, ba ava ki tuna ta
ra nurnur ba pata; avat a
tibuna valar ot pa mule avat.
Ba dave, pa ava nunure laka
ure avat iat mulai, ba Iesu
Kristo i ki ta vavat? ari ona
pa ava da ra vaongo.
6 Ma iau ki nunur muka
upi go, ba avat a nunure ba
vakir avet a da ra vaongo.
7 Ma go ave araring tadav
God, ba koko avat a pait ta
kaina magit; vakir upi avet a
da ra umana dovot, ia kaka
upi avat a pait ika nam i
ruru, ma avet, avet a da ra
umana magit vakuku.
8 Tago vakir kavevet
ra dekdek ba avet a pait
ta magit bat ra dovotina,

upi avet a vatavua ka ra
dovotina.
9 Tago ave gugu, ba ave
bilua, ma ava ongor; ma ave
araring upi go bula, ba avat a
ko vurakit muka.
10 Go i vuna tago iau tumu
go ra lavur magit tadav avat
ba iau ki kan avat, upi ba
iau ki maravut avat, koko
muka ina varngangar, vada
ra varkurai ra Luluai i ga
tul tar ia tagu upi ina vair
vadongone avat, ma vakir
upi ina vue ravite avat ra pia.
11 A takununa go, a tara
na turagu, avat a gugu. Avat
a ko vurakit; avat a ki na
varmaram; na tikai ka ra
nuknuk i vavat; avat a ki
na malmal; ma ra God i ra
varmari ma ra malmal na ki
pire vavat.
12 Avat a varvatatabai
vargil ma ra gomgom na
vargalum.
13 A lavur tena gomgom dia
vatatabe avat.
14 A varmari kai ra Luluai
Iesu Kristo, ma ra varmari
kai God, ma ra varmaram kai
ra Takodo na Tulungen, na ki
pire vavat par.*

* **13:14:** (A vauruana buk tadav ra tarai Korinto; Tito ma ta urua bula dital ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI GALATIA

1 Paulo, ra apostolo (vakir
i vuna ta ra tarai, ma pa ta
tutana i ga tibe, Iesu Kristo
iat, ma God, a Tama i dat,
nina i ga vatut pa mule kan
ra minat),
2 ma ra tara na tura i dat
par dia ki piragu, tadav ra
lavur ekelesia aro Galatia:
3 A varmari ma ra mal-
mal tadav avat tai God Tama
i dat, ma kada Luluai Iesu
Kristo,
4 nina i ga tul tar mule
ure kada varpiam, upi na
valaun pa dat kan go ra kaina
tataun, vada ra mamainga
kai kada God ma Tama i dat;
5 nina da tul tar ra pite
varpa tana pa na mutu.
Amen.

A kopono Bo na Varvai

6 Iau kaian, tago ava vana-
vana irai lulut kan nina i ga
oro pa avat ta ra varmari kai
Kristo upi ta enana varveai;
7 ma vakir i enana tuna; ia
kaka ta umana akamana dia
vapurpuruan kapi avat ma
dia mainge ba diat a pukue
vaenana pa ra bo na varvai
kai Kristo.
8 Ma ona avet a ve tar ra
varvai ta vavat ba ta angelo
marama ra bala na bakut,
ma pa i varogop ma nam ave
tar ve tar ia ta vavat, i boina
ba na malari vurakit nam.
9 Da ave tar tatike value,
damana iau tatike mulai:
Ona ta tikai na ve tar ta var-
vai ta vavat, ba pa i varogop
ma nam ava tar vatur vake,
i boina ba na malari vurakit
nam.
10 Dave, iau vamaram pa
ra tarai vang, ba God? Ba
iau valar ia vang upi ina
vagugu pa ra tarai? Tago
gala iau vagugu pa boko ra
tarai, vakir iau a tultul kai
Kristo.

God i ga pilak pa Paulo upi na apostolo

11 Tago iau ve vavinar avat,
a tara na turagu, ba ra bo na
varvai, iau ga varvai me, pa i
da ra mangamangana kai ra
tarai.
12 Tago pa iau ga vatur ia
tai ta tutana, ma pa dia ga ve
tar ia tagu, Iesu Kristo iat i ga
vaarike ke tar ia tagu.
13 Tago ava tar valongore
ure kaugu mangamangana
kini lua ta ra lotu Iudaia, ba
pa da luk puput pa ra lavur
magit iau ga vakavakaina ra
ekelesia kai God me, ma iau
ga kamare vakakaina muka;
14 ma ta ra lotu Iudaia iau
ga lia ta diat ta kaugu vuna
tarai ba i ga varogop kaveve
kilala na nilaun, tago i ga
manga ngala vurakit muka
kaugu varvargat upi ra lavur
varveai kai kaugu umana
patuana.
15 Ma ba i ga ot muka ra bo
na mamainga kai God, nina i
ga tibe vaire iau, ba iau ga ki
boko ta ra bala i nagu, ma i ga
ting pa iau ta kana varmari,
16 upi na vaarike Natuna
tagu, upi ina varveai tana

pire diat ra umana Tematana; pa ave ga varnuak vargil ma ra tarai;
17 ma pa iau ga vana urama Ierusalem tadav diat, dia ga apostolo lua tagu, iau ga vana ka uro Arabia; ma iau ga lilikun mulai uro Damasko.
18 Ma ba i ga par mulai ra utul a kilala, iau ga vana urama Ierusalem upi ina nunure Kepas, ma amir ga ki varurung a vinun ma a ilima na bung.
19 Ma pa ave ga varboboi ma ta ra na ta diat ra umana apostolo, ia kaka ma Iakobo, tura i ra Luluai.
20 Ma ure ra lavur magit iau tumu diat tadav avat, gire, ta ra luaina mata i God, pa iau vavaongo.
21 Namur mulai iau ga vana ta ra langlangun Siria ma Kilikia.
22 Ma ra umana ekelesia aro Iudaia, dia ki tai Kristo, pa dia ga nunure ilam boko ra matagu,
23 ma dia ga valongore ke ra tinata dari: Nina, ba amana i ga vakavakaina dat, gori i varvarvai ure nam ra nurnur iat ba amana i ga kamare vue;
24 ma dia ga pite pa God ure iau.

2

Paulo diat ma ra umana enana apostolo

1 Ba i ga par ra vinun ma ivat na kilakilala, amir ma Banaba amir ga vana mulai urama Ierusalem, ma iau ga agur pa bula Tito.
2 Ma iau ga vana urama ta ra vavaarikai; ma iau ga vakabara diat ure nam ra bo na varveai, ba iau ga varveai tana pire diat ra umana Tematana, ma iau ga manga ve vaire ke diat ra umana vatang na tutana, kan ina vutvut vakuku, ba kan iau ga tar vutvut vakuku bar.
3 Ma Tito bula, nina amir ga varagur me, pa di ga vovo tar ra pokakikil tana, patana, ma ia ra te Elenas;
4 ma nam i ga vuna ta diat ra umana tura i dat vavaongo di ga ben varuk ive pa diat, dia ga ruk ivai muka upi diat a ki ue pa kada kini langalanga, nina da vatur vake tai Kristo Iesu, upi diat a ben vavilavilau pa dat tana;
5 ma pa ave ga vamolo tar avet ta diat, patana, vakir ure tika na pakana bung uka; upi ra dovotina kai ra bo na varvai na ki vatikai ta vavat.
6 Ma ure diat di, ga vatang ngala ta diat, (kadia kini lua a magit vakuku piragu; a tarai dia varogop par ta ra mata i God) diat, iau tatike, ba dia vatang ngala ta diat, pa dia ga vot i tar ta magit tagu;
7 pata tuna, ba dia ga gire ba di ga nur tar ra bo na varvai tagu pire diat pa dia pokakikil, vada di ga nur tar ra bo na varvai tai Petero pire diat ra pokakikil,
8 (tago nina i ga pait valar pa ra papalum tai Petero upi na apostolo pire diat ra pokakikil, i ga pait valar pa bula ra papalum tagu ure ra lavur Tematana);

9 ma ba dia tar gire ra var-
mari di ga tul tar ia tagu,
Iakobo ma Kepas ma Ioanes,
dital rararang da ra utul a pa-
gapaga, dital ga tulue tar ra
lima i dital tuna ta mimir ma
Banaba ta ra varmari, upi
amir a vana tadav ra lavur
Tematana, ma diat a vana
tadav ra pokakikil;
10 ma ia kaka go, dia ga
varpit ba amir a nuknuk pa
ra lavur luveana; ma go ra
magit iat iau ga ongaongor
tana.

Paulo i ga onge bat Petero aro Antiokia

11 Ma ba Kepas i ga pot aro
Antiokia, iau ga onge bat ia ta
ra luaina matana, tago di ga
takun ot pa ia.
12 Tago lua boko ba ta
umana pa dia ga vut boko
maro pire Iakobo, i ga ian
maravut diat ra umana Tem-
atana; ma namur mulai ba
dia tar pot, i ga vana kan diat
ma dia ga ki varbaiai, tago i
ga burutue diat ra pokakikil.
13 Ma damana bula ta ra
umana Iudaia dia ga papait
na vavagu varurung me; ma
i ga damana ba kadia vavagu
i ga al varara pa, Banaba
bula.
14 Ma ba iau ga gire ba
pa dia ga vanavana takodo
vada ra dovotina ta ra bo na
varveai, iau ga biti tai Kepas
ta ra luaina mata i diat par
dari: Ona u a te Iudaia ma
u mur ra mangamangana kai
ra lavur Tematana, ma vakir
kai ra umana Iudaia, dave u
vovo pa ra umana Tematana
upi diat a mur ra mangaman-
gana kai ra umana Iudaia?

A umana Iudaia ma ra umana Tematana diat a vatur vake ra varvalaun ma ra nurnur

15 Dat, di kava dat a umana
Iudaia, ma vakir dat ra
umana tena varpiam ta diat
ra umana Tematana,
16 da nunure, ba pa di
vatakodo ra tarai ure ra
lavur papalum i vuna ta ra
tinata na varkurai, ure ke ra
nurnur tai Kristo iat, dat bula
da tar nurnur tai Kristo Iesu,
upi da vatakodo dat ure ra
nurnur tai Kristo, ma vakir
ure ra lavur papalum i vuna
ta ra tinata na varkurai; tago
pa da vatakodo ra tarai ure
ra lavur papalum i vuna ta ra
tinata na varkurai.
17 Ma ona di gire tadav ra
varpiam ta dat, ba da on-
gor boko upi da vatakodo dat
tai Kristo, dave bar, Kristo i
tultul laka kai ra varpiam?
Koko muka.
18 Tago ona iau vatut mule
ra lavur magit iau tar ka-
mare vue, iau vaarike mule
iau, ba iau a tena varpiam.
19 Tago iau, ure ra tinata
na varkurai, iau ga mat ta-
dav ra tinata na varkurai, upi
ina laun upi God. Di tar ot
varurungane amir ma Kristo
ta ra bolo;
20 ma go vakir iau iat mulai
iau lalaun, Kristo iat i lalaun
tagu; ma go ure kaugu kini
ta ra pakagu gori boko, iau ki
tana ma ra nurnur tai Natu i
God, nina i ga mari iau, ma i
ga tul tar mule ure iau.
21 Pa iau nuk piapiam ra
varmari kai God; tago gala
ra varvatakodo i arikai ure
ra tinata na varkurai, gala

Kristo i tar mat vakuku.

3

A nurnur ba ra varkurai

1 A tarai Galatia, ava papaua, to ia i ga tabar avat
ma ra malira, avat ba di tar
vaarike vakapa Iesu Kristo ta
ra luaina mata i vavat, nina
di ga ot ia ta ra bolo?
2 la kaka go iau mainge ba
ina matoto pa tana ta vavat:
Ava tar vatur vake laka ra
Tulungen ure ra lavur pa-
palum i vuna ta ra tinata na
varkurai, ba ta ra varveai
ure ra nurnur?
3 Ava manga papaua dave?
Ava ga tur pa ia ta ra Tulun-
gen, ma dave bar, ava pait
ot pa ia laka gori ta ra pala-
paka?
4 Dave, ava tar kairane
vakuku ra do na magit? Ona
i dovot ba ia ra magit vakuku
pire vavat!
5 Nina i tabatabar avat ma
ra Tulungen, ma i papait
ra lavur magit na padapada
varvo livuan ta vavat, dave,
i papait ia laka ure ra tinata
na varkurai, ba ta ra varveai
ure ra nurnur?
6 Da Abaraam i ga kapupi
God, ma di ga luk tar ia
tana ba ra mangamangana
takodo.
7 Io, avat a nunure, ba
diat a umana tena nurnur,
diat muka ra umana natu i
Abaraam.
8 Ma ra Buk Tabu, tago
i ga vaarike value ba God
na vatakodo ra umana Tem-
atana ure ra nurnur, i ga
varve value ra bo na varvai
tadav Abaraam dari: A lavur
vuna tarai mutu diat a doan
tam.
9 Damana diat dia nurnur,
dia ti doan varurung ma ra
tena nurnur Abaraam.
10 Tago diat par dia tatabai
ta ra lavur papalum i vuna ta
ra tinata na varkurai dia tur
ra vavai ra kankan; tago di ga
tumu ia dari: I kakaina vu-
rakit nina ba pa i torom upi
na pait ot vatikene pa nam ra
lavur magit di ga tumu diat
ta ra buk na varkurai.
11 Ma i pada muka ba
ra tinata na varkurai pa i
vatakodo ta tikai ta ra luaina
mata i God; tago: “A umana
tena takodo diat a laun ta ra
nurnur;”
12 ma ra tinata na varkurai
vakir i tur ta ra nurnur; dari
ka: “Nina i pait diat na laun
ta diat.”
13 Kristo i tar kul valaun
pa dat kan ra kankan i ra
tinata na varkurai, tago i ga
kakaina kakit ure dat; tago
di ga tumu ia dari. “Nam
ba i taba ta ra bolo i kakaina
kakit;”
14 upi ra nidoan kai
Abaraam na pot bula tadav
ra lavur Tematana tai Kristo
Iesu; upi dat a vatur vake ra
vamading kai ra Tulungen,
ta ra nurnur.

A varkurai ma ra vamading

15 A tara na turagu, iau
tatata da ma ra mangaman-
gana kai ra tarai: Ona di tar
vatur vadekdek ta kunubu
kai ta tutana ka, pa ta tikai na
pukue mule, ba na vot i tar ta
magit tana.
16 Ma go di ga tatike tar
ra lavur varvatading tai

Abaraam iat, ma ra bul mur
tana. Pa i tatike: “Ma tadav
ra lavlavur bul mur tam,” da
ure ra mangoro; i da ure tikai
ka: “Ma tadav ra bul mur
tam,” ia Kristo nam.
17 Ma iau tatike go: A tinata
na varkurai, nina i ga pot
namur ba i ga par ra ivat na
marmar ma ra utul a vinun
na kilakilala, pa na pukue
vakaina ra kunubu, nina ba
God i ga kubu vadekdek ia
amana, upi ra vamading na
da ra magit vakuku.
18 Tago ona da kale ra var-
valaun ta ra tinata na varku-
rai, pa da kale mule ta ra
tinata na varvatading; ma
God i ga tul vakuku tar ia tai
Abaraam ure ra varvatading
iat.
19 Ba damana, a tinata na
varkurai i topa ra ava laka?
Di ga vot i tar ia ure ra
varpiam, tuk tar ta nam ba ra
bul mur na ga vut i tana, nina
di ga kubu tar ra vamading
tana; ma ra umana angelo
dia ga kap tar ia ta ra lima i
ra tena varvamaram.
20 Ma ra tena varmaram
vakir a tena varvamaram
ure ta kopono ko; ma God i
tikai muka.

A vuna ure ra varkurai

21 Dave, ra tinata na varku-
rai i onge bat laka ra lavur
vamading kai God? Koko
muka. Tago gala di ga tul
tar ta tinata na varkurai ba
na tabatabar valar pa ma ra
nilaun, gala a varvatakodo
na ga vuna muka ta ra tinata
na varkurai.
22 la kaka ra Buk Tabu i tar
banu vake ke ra tarai par ta
ra vavai na varpiam, upi da
tul tar ra vamading ure ra
nurnur tai Iesu Kristo ta diat
dia nurnur.
23 Ma ba ra nurnur pa i ga
ti vut boko, di ga banu vake
dat ta ra vavai na tinata na
varkurai, di ga banu vake dat
upi ra nurnur ba da vaarike
tar ia namur.
24 Damana ra tinata na
varkurai ia kada tena var-
vair upi na agure pa dat
tadav Kristo, upi da ga
vatakodo dat ta ra nurnur.
25 Ma go, tago ra nurnur i
tar vut, pa da ki mulai pire ra
tena varvair.
26 Tago avat par a umana
natu i God ta ra nurnur, tai
Kristo Iesu.
27 Tago avat par, di tar bap-
taiso avat tai Kristo, ava tar
vavauluvai ma Kristo.
28 Pa ta mulai ra te Iudaia
ba ra te Elenas, pa ta vilav-
ilau ba ta gunan tuna, pa
ta tutana ma pa ta vavina;
tago avat par ava tikai ka tai
Kristo Iesu.
29 Ma ona avat kai Kristo,
a dovotina ba avat ra umana
bul mur tai Abaraam, ma ra
tarai na kakalai ta ra vamad-
ing.

4

1 Go iau tatike ure ra bul
na tur kia, ba i bul ikilik ka
boko, dir varogop uka ma ra
vilavilau, ma a dovotina, ia
ra luluai i ra tabarikik par;
2 ma i tur na vavai ta diat
ra umana tena balabalaure
tabarikik tuk ta nam ra kilala
ba tamana i ga kubu ia.
3 Damana bula dat, ba da
ga bul uka boko, da ga ki na
vilavilau ta ra lavur manga-
mangana ra pia;

4 ma ba i ga ot muka ra ki-
lala, God i ga tul tar Natuna,
nina ba tika na vavina i ga
kava, di ga kava ta ra vavai
ra tinata na varkurai,
5 upi na kul valaun diat, dia
tar ki na vavai ta ra tinata
na varkurai, upi dat a vatur
vake ra kini ra bartamana.
6 Ma tago avat ra umana
natuna, God i tar tul tar ra
Tulungea i Natuna ta ra bala
i dat, ma i oraoro dari: Aba,
Tama!
7 Io, vakir u ra vilavilau
mulai, u natuna iat; ma ona
u ra natuna, una kakailai ure
God.

Paulo i ngarao ure ra tarai Galatia

8 A dovotina ta nam
ra kilala, ba pa ava ga
nunure God, ava ga ki na
vilavilau ta diat ra umana
God vavaongo, vakir diat ra
umana god tuna;
9 ma tago gori ava tar
nunure muka God, ma kan
i boina da tatike ke dari, ba
God i tar nunure avat, avat
a lilikun mulai dave upi ra
lavur magit dia bilua ma dia
papait na tangadi, nina ava
mainge ba avat a ki na vilav-
ilau mulai ta diat?
10 Ava vatabu ta umana
bung, ma ta umana gai, ma
ta umana e, ma ta umana
tataun.
11 Iau ururian ure avat,
kan iau tar papalum vaoloi
ure avat.
12 Iau lul vovo pa avat, a
tara na turagu, ba avat a da
iau; tago iau da avat. Pa ava
ga vakaina iau tai ta magit;
13 ma ava nunure ba ta ra
malmalu na pakagu iau ga ve
vatavuna ra bo na varveai ta
vavat;
14 ma nam ra binilua ta ra
pakagu i ga da ra varilam
tadav avat; ma pa ava ga
pidimuane iau tana, ma pa
ava ole vue iau, ava tar onge
pa iau da iau a angelo kai
God, vada Kristo Iesu iat.
15 Akave vang kavava
tinata na varvadoan? Tago
iau varveai dovot ta vavat,
ba gala pa i ga dekdek tadav
avat, gala ava tar kiok vue ra
kiau na mata i vavat iat, upi
ava ga tul tar diat tagu.
16 Ma dave bar, iau kavava
ebar laka gori, tago iau ve ra
dovotina ta vavat?
17 Dia ongor ma ra tinikan
upi avat, ma vakir i ko kadia
mangamangana; pata, dia
mainge ke ba diat a varba-
iane dat, upi avat a mur diat.
18 Ma i boina ba da on-
gor vatikai ma ra tinikan upi
avat ta ra magit i boina, ma
vakir ta nam ra umana bung
uka ba iau ki pire vavat.
19 A umana natugu ik, iau
kairane ra kinadik na ki-
nakava mulai ure avat tuk
tar iamana ba Kristo i tar
tavua ta ra bala i vavat,
20 maia pa, iau mainge
tuna ba ina ki pire vavat gori,
upi ina pukue vaenana pa ra
nilaigu tadav avat; tago iau
purpuruan ta vavat.

A valavalar i Agar dir ma Sara

21 Avat, ava mainge ba avat
a ki mulai ta ra vavai ra
tinata na varkurai, avat a ve
iau, pa ava valongore laka ra
tinata na varkurai?

22 Tago di ga tumu ia, ba
Abaraam i ga vangala ra ura
natuna, tikai ra tultul na vav-
ina i ga kava, ma ta ra tikai
kana vavina tuna.
23 Ma nina ra natu i ra
vavina na tultul di kava ta ra
mangamangana ra pia; ma
ra natu i kana vavina tuna di
kava ure ra vamading.
24 Ma go ra magit ia ra
valavalar; tago ni ra ura vav-
ina dir ra ura kunubu; tikai
marama ra ul a luana Sinai, i
kakava upi ra kini na vilavi-
lau, Agar nam.
25 Ma ra kukurai go ra Agar
dari: A luana Sinai ta ra
gunan Arabia, ma i varogop
uka ma nam ra Ierusalem
i tur gori; tago diat ma
ra umana natuna dia ki na
vilavilau.
26 Ma ra Ierusalem arama
liu i langalanga, nina ba ra
na i dat par.
27 Tago di ga tumu ia dari:

"U nam u biu ma pa u
kakava, una gugu;

U nam ba pa u kairane ra
kinadik na kinakava,
una ongor ma ra
nioro;

Tago i manga peal ra lavur
natu i nam i ki
varkolono, ma nam
ba dir taulai ma ra
tutana, pata."

28 Ma go dat, a tara na
turagu, dat ra umana natu i
ra vamading, da Isak.
29 Ma da ta nam ra ki-
lala nina di kava ma ra
mangamangana ra pia, i ga
vakavakaina nina di ga kava
da ra Tulungen, i damana ka
bula gori.
30 Ma ava ra Buk Tabu i
biti? "Una vue vairop vue ra
tultul na vavina ma natuna;
tago ra natu i ra tultul na
vavina pa na kakalai guvai
ma natu i ra vavina tuna."
31 Io, a tara na turagu,
vakir dat ra umana natu i
ra tultul na vavina, dat ra
umana natu i ra vavina tuna.

5

Tur padikat ta ra kini langalanga

1 Kristo i tar pala vue dat
upi ra kini langalanga; io,
avat a tur padikat ma koko
da vi tar mule avat ta ra kip
na kini na vilavilau.
2 Gire, iau Paulo, iau ve
avat, ba ona ava vatur ra
pokakikil, Kristo pa na topa
avat.
3 Maia pa, iau varveai
dovot mulai tadav ra tarai
par dia poko kikil, ba di tar
kure tar ia ta diat, upi diat a
pait ot pa ra tinata na varku-
rai par.
4 Avat, ava mainge ba da
vatakodo avat ure ra tinata
na varkurai, ava tar takunu
varbaiai ma Kristo; ava tar
bura kan ra varmari.
5 Tago dat, ure ra Tulungen
ma ta ra nurnur, da ungung
boko upi ra kini nunur na
varvatakodo.
6 Tago ta ra kini tai Kristo a
pokakikil pa i topa ta magit,
ma ra niiba upi ra pokakikil
pata; ia kaka go iat, a nurnur,
nina ba i papalum ta ra var-
mari.
7 Ava ga vutvut mamal; to
ia i ga tur bat avat laka,
upi koko avat a torom ta ra
dovotina?

8 Go ra varvargat pa i vuna
tai nina i oro pa avat.
9 A ikik a pakana leven
i valeven vapar pa ra ki-
doloina gem.
10 Iau nurnur ta vavat tai
ra Luluai, ba pa na enana
mulai ra nuknuk i vavat
tana; ma nina i vapurpuruan
avat na kairane ra varkurai,
ba na tadav ia, ba ia to ia bar.
11 Ma iau, a tara na turagu,
ona iau varvai boko ure
ra pokakikil, ta ra ava dia
vakavakaina mule iau? Tago
ba damana, i tar panie a
tukatukai ure ra bolo.
12 Iau mainge tuna ba diat,
dia vapurpuruan avat, diat a
kutu vakavakaina mule diat.
13 Tago di tar oro pa avat, a
tara na turagu, tadav ra kini
langalanga; ma ia kaka koko
avat a pukue kavava kini
langalanga upi avat a mur
ra mamainga ai ra palapaka;
avat a kudakudar vargilgil
ika ta vavat ta ra varmari.
14 Tago di pait ot pa ra
tinata na varkurai parika ta
go ra kopono tinata dari:
Una mari talaim, da u mari
mule u.
15 Ma ona avat a var-
varkarat, ma avat a en
vargiliane avat, avat a
varbalaurai, kan avat a
vapar vargilgiliane vue avat.

A Tulungen ma ra paka i vavat

16 Ma iau tatike go: Avat
a mur ra Tulungen, damana
pa avat a pait ra lavur kaina
mamainga ta ra paka i vavat.
17 Tago ra palapaka i tur
bat ra Tulungen, ma ra Tu-
lungen i tur bat ra palapaka;
tago dir ebar vargil; upi koko
ava pait nam ra lavur magit,
nina ava mainge ba avat a
pait diat.
18 Ma ona ra Tulungen i lue
avat, pa ava ki mulai ra vavai
ra tinata na varkurai.
19 Ma ra lavur mangaman-
gana kai ra palapaka dia
pada muka, go diat: A nipo,
a mangamangana i dur, a
lavur magit i milmilikuan,
20 a lotu tadav ra tabataba,
a agagar, a vargegelenai, a
varpuapuai, a lavur varpin,
a lavur varvakankan, a lavur
varpuapuai, a kini varbaiai,
a al vartogo ure ra vartovo
na lotu,
21 a lavur varngu, a ni-
momo tava longlong, a lavur
kini guvai upi ra manga-
mangana i milmilikuan, ma
ra lavur magit damana; iau
vaale value avat ta go diat,
da iau ga tar vaale value avat
amana, ba diat, dia papait ra
lavur magit damana, pa diat
a kale pa ra varkurai kai God.
22 Ma ra vuai ra Tulun-
gen ia ra varmari, a gugu,
a malmal, a kini na varva-
madudur, a bala varmari,
a bo na mangamangana, a
dovotina,
23 a madu na bala, a
mangamangana ba tikai i
kure bat ra kaina tana iat,
ma pa ta varkurai na tur bat
ure ra dari.
24 Ma diat, ba kai Kristo
Iesu, dia tar ot ra palapaka
ta ra bolo; damana bula ra
lavur malamalapang na nin-
unuk ma ra lavur bilak na
mamainga tana.
25 Ona da laun tai ra Tulun-

gen, i boina ba dat a mur ra
Tulungen.
26 Koko dat a kaina upi ra
variru, koko dat a vangangap
vargiliane dat ma koko ra
varngu vargil.

6

Avat a pupuak maravut varvargil

1 A tara na turagu, ona
ta nirara i vabura vakaian
ta tikai, avat ava tulungen,
avat a vatut pa mule ta
tikai damana ma ra madu
na mangamangana; ma una
nuk pa u iat mulai, kan ta
varilam na tadav u bula.
2 Avat a pupuak maravut
varvargil ta kavava lavur ki-
nakap, ma damana avat a
pait ot pa ra varkurai kai
Kristo.
3 Tago ona ta tikai i nuknuk
ia ure mule ba i ngala, ma
i palupel tuna ka, i tuam pa
mule.
4 Ma i boina ba tikatikai na
valar ot pa kana papalum iat,
ma damana na vatur vake ra
gugu ure mule ke, ma vakir
tai talaina.
5 Tago tikatikai na puak
kana kinakap iat.
6 Ma i boina ba nina di tova
ma ra tinata na tul tar ra
lavur bo na magit tai kana
tena vartovo.
7 Koko avat a tuam pa mule
avat; i dekdek upi da valunga
God; tago nam parika ba ta
tutana i vaume, nam muka
na doko pa mule.
8 Tago nina ba i vavauma
ta ra palapakana iat, tai ra
palapakana na doko pa ra
mareng na minat; ma nina i
vavauma ta ra Tulungen, tai
ra Tulungen iat na tia doko
pa ra nilaun tukum.
9 Ma koko dat a talanguan
ta ra bo na papalum; tago ta
ra kilalana iat dat a dodoko
pa,, ona pa da talanguan.
10 Io, tago da laun boko, i
boina ba dat a pait ra boina
tadav ra tarai par, ma da
manga nuk pa diat ta ra kuba
i ra nurnur.

A mutuaina tinata ma ra tinata na varvagai

11 Avat a gire go ra ngala na
matamatana buk iau tutumu
me tadav avat ma ra limagu
iat.
12 Diat dia mainge ba
diat a malamala boina ta
ra mangamangana ra pia,
dia vovo tar ra pokakikil ta
vavat, ia kaka ure go, ba koko
diat a kairane ta milmilikuan
ure ra bolo kai Kristo.
13 Tago nina diat bula dia
pokakikil, pa dia torom ta ra
tinata na varkurai; ma dia
mainge ba avat a pokakikil,
upi diat a langlang ure ra
paka i vavat.
14 Ma iau, koko muka ina
langlang tai ta mangana
magit bula, ia kaka ma ra
bolo kai kada Luluai Iesu
Kristo, ure nina ra rakarakan
a gunagunan i tar taba ta
ra bolo tadav iau, ma iau
damana tadav ra rakarakan
a gunagunan.
15 Tago a pokakikil pa i
topa ta magit, ma ra niiba
upi ra pokakikil pata bula,
ia kaka a kalamana vavaki i
boina.
16 Ma diat par dia vana-
vana vada go ra varkurai, a

malmal na ki taun diat ma
ra varmari, ma taun bula ra
Israel kai God.
17 Koko ta tikai na vabal-
aguan mule iau papa gori,
tago iau kapkap ra lavur vak-
ilang i Iesu ta ra pakagu.
18 A tara na turagu, a var-
mari kai kada Luluai Iesu
Kristo na ki ta ra tulungea i
vavat. Amen.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI EPESO

1 Paulo, ra apostolo kai
Kristo Iesu ta ra mamainga
kai God, tadav ra umana tena
gomgom dia ki Epeso, ma ta-
dav diat ra umana tena nur-
nur tai Kristo Iesu:
2 A varmari tadav avat ma
ra malmal tai God Tama i dat
ma ra Luluai Iesu Kristo.

A umana varvadoan tai Kristo

3 Da pite pa ra God ma
Tama i kada Luluai Iesu
Kristo, nina i tar vadoane
dat ma ra lavur varvadoan
na tulungen par marama ra
bala na bakut tai Kristo;
4 vada i ga pilak pa dat
tana amana, ba pa di ga ti
vaki boko ra rakarakan a gu-
nagunan, upi dat a gomgom
vurakit ma pa ta ik a dur ta
dat ta ra luaina matana,
5 i ga tar tibe value dat
ta ra varmari ure mule tai
Iesu Kristo iat upi ra kini na
bartamana, vada ra, bo na
varkurai i kana mamainga,
6 upi ra pite varpa tadav
ra minamar i kana varmari,
nina i ga mari dat me ure ra
Vakak;
7 nina da vatur vake tana
ra varvalaun ure ra gapuna,
a punpun vue ai kada lavur
varpiam, da ra pepeal bo na
magit ta kana varmari,
8 nam i tar vapealane ta-
dav dat ta ra kabinana, ma ta
ra lavur minatoto par,
9 tago i tar vakabara dat
ure ra magit na pidik ta kana
mamainga, da kana bo na
varkurai, nina i ga nuk ot pa
ia tana iat mulai,
10 upi ta ra mangana
varkurai, ba i tar ot muka ra
lavur tataun, upi na varurue
ra lavur magit par tai Kristo,
a lavur magit arama ra bala
na bakut, ma ra lavur magit
bula ra pia;
11 tana iat mulai, iau biti,
tai nina bula di vaki dat da
ra tiniba di kale, ma i tar
tibe value dat varogop ma
ra nuknuk i papait ra lavur
magit par me da ra varkurai
i kana mamainga iat;
12 upi dat a laun upi ra pite
varpa tadav kana minamar,
avet ave ga nurnur lua tai
Kristo;
13 nina avat bula ava tar
nurnur tana, ba ava ga
valongore ra tinata ure ra
dovotina, ra bo na varveai
ure kavava varvalaun, ma
tai nina ba ava tar nurnur
tana, di tar nim vakilang avat
ma ra Takodo na Tulungen,
nina di ga vatading tar ia,
14 nina ba ra vuvung vari-
rap ure kada tiniba, tuk tar
namana ba da valaun pa
diat, ba God iat i kale diat,
upi ra pite varpa tadav kana
minamar.

A niaring kai Paulo

15 Kari iau bula, ba iau
ga valongore ure kavava
nurnur tai ra Luluai Iesu,
ma kavava varmari tadav ra
lavur tena gomgom par,
16 pa iau ngo ma ra pite
varpa ure avat, ma iau vata-

vatang avat ta kaugu lavur niaring,
17 upi ra God kai kada Luluai Iesu Kristo, ra Tama i ra minamar, na tul tar ra tulungen na kabinana ta vavat, ma ra tulungen na vavaarikai ta ra minatoto tana;
18 ba na kapa ra kiau na mata i ra tulungea i vavat, upi avat a nunure ba ava ra kini nunur ta kana nioro, ma ava ra pepeal bo na magit ta ra minamar i kana tiniba ta diat ra lavur tena gomgom,
19 ma ba i ngalangala na kaia ra dekdekina tadav dat, da tar nurnur, da nam ra papalum ta ra dekdek i kana niongor,
20 nina i ga pait ot pa ia tai Kristo, ba i ga vatut pa mule kan ra minat, ma i ga vaki ia ta ra limana tuna arama ra bala na bakut,
21 arama liu kakit ta diat ra lavur tena varkurai, ma ra lavur varkurai, ma ra lavur dekdek, ma ra lavur luluai, ma ra lavur iang par di vatang diat, vakir ta go ra lavur tataun uka, ta nam bula namur boko;
22 ma i tar vamolo tar ra lavur magit ta ra vavai ra ura kauna, ma i ga tul tar ia upi na ula pa ta ra lavur magit par ta ra ekelesia,
23 nina ba ra pakana iat, a varkoroi kai nina i kor ta ra lavur magit par ta ra rakarakan a gunagunan.

2

Kan ra minat up! ra nilaun

1 Ma i tar valaun pa avat, ba ava ga mat ure kavava lavur nirara ma kavava lavur varpiam,
2 nina ba amana ava ga tar vanavana tana da ra mangamangana ta go ra rakarakan a gunagunan, varogop ma ra luluai i ra dekdek ta ra lao, ma ra tulungen nina i papalum go gori ta diat ra lavur natu i ra varpiam;
3 ma amana dat par da ga ki varurung ma diat ta ra lavur bilak na mamainga ta ra palapaka i dat, da ga pait ot pa ra lavur mamainga ta ra palapaka i dat ma ra nuknuk i dat, ma ta kada kini vakuku dat bula ra umana natu i ra kankan varogop diat ta ra na;
4 ma God, nina i vapealane ra bala na varmari, ure kana ngala na varmari ba i ga mari dat me,
5 i tar valaun varurungane pa dat mulai ma Kristo, ba da ga mat boko ta ra varpiam (ta ra varmari di tar valaun pa avat),
6 ma i tar vatut varurungane pa dat me, ma i tar vaki varurungane dat me ta ra bala na bakut, tai Kristo Iesu;
7 Upi ta ra lavur tataun namur na vaarike ra pepeal magit ta kana madu na ninunuk tadav dat tai Kristo Iesu;
8 tago di tar valaun pa avat ma ra varmari ure ra nurnur; ma avat, pa ava vuna tana; a vartabar ika kai God iat;
9 vakir ure ra umana pa-

palum, upi koko ta tikai na
tibuna pite pa mule.
10 Tago dat par ra kau na li-
mana, i tar vaki dat tai Kristo
Iesu upi ra lavur bo na pa-
palum, nina diat iat ba God
i tar vaninare value, upi dat
a vanavana ta diat.

Da tikai ka tai Kristo

11 Io, avat ra umana Tem-
atana ure ra paka i vavat,
diat ta ra pokakikil, nina di
pait ia ta ra paka i diat ma
ra lima, dia vatang avat ba ra
niiba upi ra pokakikil, avat a
kodakodop vake go:
12 ba amana ta nam ra ki-
lala ava ga ki varbaiai ma
Kristo, ava ga ki irai kan
ra varkurai kai ra Israel,
ma ava ga vaira ta ra lavur
kunubu na vamading, pa ava
vatur vake ra kini nunur ta
ra kini ra pia, ma pa ava ga
nunure God.
13 Ma gori, tai Kristo Iesu,
avat, ba amana ava ga tur na
lao, ava tar kakari maravai
ure ra gapu i Kristo.
14 Tago ia iat kada malmal,
nina ba i ga pait vakopono ra
ivut upi tikai ka, ma i tar rede
kopo ra liplip livuan, nina i
ga varbaiane dat,
15 i tar kamare vue ra kini
na ebar ma ra pakana, ra
tinata na varkurai, nina ra
lavur vartuluai ta ra lavur
togotogo, upi na vakopono
ra ivut tana iat mulai, upi
dir tika na kalamana tutana
ka, ma damana i papait ra
malmal,
16 ma upi na vamaram pa
dir par tadav God tai tika na
palapakana ma ra bolo, tago
i tar doko ra kini na ebar
tana;
17 ma i ga vana rikai ma i
ga ve tar ra malmal ta vavat,
ava tar ki na lao, ma ra mal-
mal ta diat, dia tar matatai;
18 tago tana iat i tar tagolo
kada nga tadav God ure ra
kopono Tulungen.
19 Damana vakir avat a
umana vaira mulai ma a
umana tematana, ava ki na
bartalaina ke ma ra umana
tena gomgom, ma ava ki
maravut ma diat ta ra kuba
i God,
20 ma di tar vaki avat ta
ra vunapai ra umana apos-
tolo ma ra umana propet; ma
Kristo Iesu iat, ia ra ngala na
vat ure ra ngu na pal, ma i
ngatngat ta diat par;
21 tai nina ra pal parika ba
di tar pakan mal guve i tavua
rikai upi ra pal tabu tai ra
Luluai;
22 tai nina di ga pait
vapetep guve avat bula
upi ra kuba i God ure ra
Tulungen.

3

A papalum kai Paulo pire ra umana Tematana

1 Ta ni ra vuna iau Paulo,
kai Kristo Iesu, di tar vi iau
ure avat ra Tematana,
2 ona ava tar valongore ure
ra tiniba na varmari nam di
ga tul tar ia tagu ure avat;
3 ba di ga vaarike vavinar
tar ra magit i pidik tagu (da
iau tutumu lua ma ra paupau
tinata),

4 ma ona ava luk ia, avat
a matoto tana ta kaugu kabi-
nana ta ra magit na pidik ure
Kristo;
5 nam ba ta ra lavur enana
taun tarai pa di ga vavinar
tar ia tadav ra lavur natu i
ra tarai, da di tar vavinar
tar ia ta ra umana apostolo
gomgom, ma ra lavur propet
ta ra Tulungen;
6 damana iat, ba ra lavur
Tematana diat a kakalai mar-
avut, ma diat ra ingaingarina
maramaravut ta ra kopono
palapakana, ma diat a vatur
vake bula ra vamading tai
Kristo Iesu ure ra bo na var-
vai,
7 nam di ga tibe iau ba ina
tultul tana, da ra vartabar na
varmari kai God, di ga tul tar
ia tagu da ra papalum i ra
dekdekina.
8 Tagu iat di ga tul tar go
ra varmari, ma iau, iau ikilik
ta mimir ma nina i ikikilik
muka ta diat ra lavur tena
gomgom par; upi ina ve ra
lavur Tematana ta ra peal
magit kai Kristo, nina ba pa
da nuk ot pa ia;
9 ma upi ina vakapa ra
tarai par ta ra kukurai ra
varkurai ure ra magit i pidik,
nina ba papa ra vunapai ra
vavaki di ga vapidik ia tai
God, nina i ga vaki ra lavur
magit par;
10 upi ra ekelesia na
vateten tar ra vurere na
kabinana kai God ta diat
ra lavur varkurai ma ra
lavur dekdek ta ra lavur
langlangun ra bala na bakut,
11 da ra kunubu ure ra
lavur tataun nam i ga pait
ot pa ia tai Kristo Iesu, kada
Luluai;
12 nina da rurung tana, ma
i tagolo kada nga, ma da
ogogabut ure kada nurnur
tana.
13 Io, iau lul avat, ba koko
avat a bilua ta ra lavur magit
dia monong iau ure avat,
tago ava mamar tana.

A varmari kai Kristo

14 Kari go iau va timtibum
tadav Tama,
15 nina ra lavur vuna tarai
par, arama ra bala na bakut
ma ra pia bula, dia vatur ra
iang i diat tana,
16 upi na tul tar ia ta vavat,
varogop ma ra pepeal mi-
namarina, ba da vapadikat
avat ta ra bala i vavat ma
ra dekdek muka ta ra Tu-
lungeana;
17 upi Kristo na ki vatikai ta
ra bala i vavat ta ra nurnur;
upi avat a okaokor ma avat a
tur kadongor ta ra varmari,
18 upi na tale avat ba avat
a matoto valar pa varurung
ma ra lavur tena gomgom
par ba ava la ra tababana,
ma ra lolovinana, ma ra
maluluvinana, ma ra tulu-
aina,
19 ma upi avat a nunure ra
varmari kai Kristo, nam i tur
lake muka ra kabinana, ma
upi avat a buka ma ra lavur
peal magit par tai God.
20 Ma tadav nina, i manga
pait lake valar pa ra lavur
magit par da lul ia, ba da
nuk pa ia, varogop ma nam
ra dekdek i ra papalum ta ra
bala i dat,
21 a variru na tadav ia ta ra
ekelesia ma tai Kristo Iesu ta

ra lavur tataun parika, ma pa
na mutu. Amen.

4

A kopono palapaka

1 Io, iau, di tar vi iau ure ra
Luluai, iau lul vovo pa avat,
ba avat a vanavana da i topa
ra varting di ga ting pa avat
me,
2 ma ra niruva ma ra
madu na maukua i vavat, ma
ra kini na varvamadudur,
ma avat a ki vamadudur
vargiliane pa avat ma ra var-
mari;
3 avat a ongor upi avat a
vatur vake ra kopono nin-
unuk tai ra Tulungen ta ra
vivi na malmal.
4 Tikai ka ra palapaka, ma
tikai ka ra Tulungen, da di
tar oro pa avat ta ra kopono
kini nunur ta ra varting pire
vavat;
5 tika na Luluai, tika na
nurnur, tika na baptaiso,
6 tika na God ma Tama i ra
tarai par, nina i ki arama liu
ta diat par, ma livuan ta diat
par, ma ta ra bala i diat par.
7 Ma di tul tar ta dat,
tikatikai, ra varmari varogop
ma ra valavalar i ra vartabar
kai Kristo.
8 Kari go i tatike:
“Ba i ga vana tutua urama
liu, i ga kap vavilavi-
lau ra kini na vilavi-
lau,
Ma i ga tabar diat ra tarai.”
9 (Ma go kana vinavana tu-
tua, ava bar ra kukuraina?
Gon ika, ba i ga kuba lua bula
ta ra papar a rakarakan a
gunagunan mara iat?
10 Nina i ga kuba, ia kaka
nam mulai i ga vana tutua
lake ra lavur bala na bakut
par, urama liu kakit, upi na
vabuka rit ra lavur magit.)
11 Ma i ga tul tar ta umana
upi diat a apostolo; ma ta ra
umana, upi diat a propet; ma
ta ra umana, upi diat a tena
varveai; ma ta ra umana, upi
diat a monamono ma diat a
varvarvair;
12 upi diat a mal ot vakakit
pa ra umana tena gomgom,
upi ra bibili ta ra papalum
upi diat a vaiak pa ra paka i
Kristo;
13 tuk tar namana ka, ba dat
par, dat a tadav ra kopono
ninunuk ta ra nurnur ma ta
ra kabinana ure ra Natu i
God, tadav ra tutana i tar
ot kana tinavua ma tadav ra
valavalar i ra tinavua i ra
lavur magit par dia ot rit tai
Kristo;
14 upi koko dat mulai da
ra umana bul, ba ra lavur
vuvu na vartovo i vue
vurvurbingitane diat ma
i kapkap vurvurbingitane
diat, ta ra vartuam kai ra
tarai, ma ra mangamangana
vavagu, varogop ma ra
vakikiu kai ra nirara;
15 ma dat a papait ra
dovotina ta ra varmari, upi
dat a taiak tar ta ra lavur
magit parika, tai nina ba ra
ulu i dat, ia nam Kristo;
16 tana iat di tar pakan mal
guve ra palapakana, ma
di tar vapetep guve ure ra
maramaravut i tikatika na
palapakana, ma varogop ma
ra valavalar i ra papalum
kai tikatika na pakana, ra
palapaka i taiak upi kana
varvapatuan mulai ta ra
varmari.

A kalamana nilaun tal Kristo

17 Io, iau tatike go, ma iau varvai dovot tai ra Luluai, ba koko avat a vanavana mulai da ta ra umana ta diat ra Tematana dia vanavana, ma ra mangamangana vakuku ta ra nuknuk i diat,

18 nina di tar vabobotoi ra nuknuk i diat, ma di tar vaire vue diat kan ra nilaun kai God ure ra tobobo i tur ta diat, tago dia vamaliu ra bala i diat;

19 diat, tago pa dia ruva mulai, dia tar tul tar diat upi diat a pait ra lavur magit dia milmilikuan, ma ra lavur magit dia dur, ta ra varbat.

20 Ma pa di ga tovo tar Kristo damana ta vavat;

21 ona i dovotina ba ava tar valongore, ma ava tar vartovo tana, da ra dovotina muka i ki tai Iesu;

22 upi avat a varodo vue ra maulana tutana, nina kai kavava mangamangana lua, nina i marere vanavana da ra lavur bilak na mamainga na varvagu;

23 ma upi da pait vakalamane ra tulungea i ra nuknuk i vavat;

24 ma avat a vavauluvai ma ra kalamana tutana, nina di tar vaki ia varogop ma God ta ra mangamangana takodo ma ra mangamangana gomgom i ra dovotina.

25 Kari go, avat a vung vue ra vaongo. ma avat par, avat a tatike ra dovotina vargil, tikatikai ma ra talaina; tago dat par da ingaingarina varvargil.

26 Avat a kulot, ma koko avat a rara; koko ra matana keake na kuba ma kavava kankan na tur boko;

27 ma koko avat a tur are Satan.

28 Nam i ga loaloang, koko na long mulai; i boina ka ba na bibili, ma na pait ika nam i ko ma ra ura limana upi na vatur vake ta magit ma na tabar nam i tangadi.

29 Koko ta bilak na tinata na irop ta ra ngie i vavat, nam uka i boina upi ra varvair, upi na maravut ma ra varmari diat dia valongore.

30 Ma koko avat a vatakunuan ra Takodo na Tulungen kai God, tai nina di ga nim vakilang avat upi ra bung na varvalaun.

31 I boina ba avat a vung vue ra mapak na ninunuk kan avat, ma ra kankan, ma ra kulot, ma ra varvareo, ma ra varvul, ma ra vakikiu;

32 ma avat a varmari vargil, na madu vargil ra bala i vavat, avat a nuk vargiliane vue kavava nirara, vada God, ure Iesu, i tar nuk vue kavavat.

5

A nilaun ta ra kapa

1 Io, avat a murmur God, da ra umana bul na vakak;

2 ma avat a vanavana ma ra varmari, da Kristo bula i ga mari dat, ma i ga tul tar ia iat mulai ure dat, a tinabar ma ra vartabar tadav God, upi ra magit i ang vuvuvul.

3 Ma ra ungaunga, ma ra lavur magit i dur, ba ra varbat, koko da vatang ia muka livuan ta vavat, da i topa ra umana tena gomgom;

4 ma koko tuna ra manga-
mangana i milmilikuan, ba
ra tinata na papaua, ba ra
varkulumai, tago ra dari pa
i topa ia; ma i manga boina
muka ba avat a pite varpa.
5 Tago ava nunure i dovot
go, ba pa ta tena ungaunga,
ma pa ta tikai i dur ra
maukuana, ma pa ta tena
varbat, nina i da ra tena lotu
tadav ra tabataba, na vatur
vake ta tiniba ta ra varkurai
kai Kristo ma God.
6 Koko ta tutana na vagu
pa avat ma ra lavur tinata
vakuku; tago a kankan kai
God i vana taun diat ra
umana natu i ra varongongoi
ta ni ra lavur magit.
7 Ma koko avat a varbete
ma diat;
8 tago amana boko ava ga
bobotoi, ma go gori ava ta-
lapar ta ra Luluai; avat a
vanavana da ra umana natu
i ra kapa,
9 (tago ra vuai ra kapa ia ra
lavur bo na mangamangana
par ma ra mangamangana
takodo par ma ra dovotina
par),
10 ma avat a valar puput pa
nam ba ra Luluai i gugu tana;
11 ma koko avat a varlair
varurung ma ra lavur pa-
palum i ra tabobotoi ba pa
ta vuai diat, ma i manga kat
muka ba avat a pit varuva
diat;
12 tago ia ra magit na
vavirvir ba da vatang ika ra
lavur magit ba dia papait ive
diat.
13 Ma ra lavur magit par di
pit diat ma ra kapa dia vana
rikai; tago ra lavur magit di
tar al vapange diat, dia kapa
muka.
14 Kari i tatike: “Una ta-
vangun, u nam u diadiop, ma
una tut kan ra minat, ma
Kristo na rarao taun u.”
15 Avat a balaure bulu
kavava mangamangana, ma
koko ava da ra umana lunga,
avat a varogop ma ra umana
tena kabinana iat;
16 avat a ongaongor ta ra
kilakilala, tago i kaina go ra
bungbung.
17 Io, koko avat a papaua,
avat a matoto pa ba ava la ra
mamainga kai ra Luluai.
18 Ma koko avat a longlong
ma ra mome vain, nina ba i
vuna ta ra lavur mangaman-
gana vovoloi, avat a buka ma
ra Tulungen;
19 avat a tata vargil ma
ra lavur kakailai ta ra Buk
Tabu ma ra lavur kakailai na
lotu ma ra lavur kakailai na
tulungen, avat a kakakailai
ma avat a ngunguke tadav ra
Luluai ma ra bala i vavat;
20 avat a pite varpa vatikai
tadav God, ra Tama i dat, ure
ra lavur magit par ta ra iang
i kada Luluai Kristo.

A kini na tinaulai

21 Avat a vami vargil ta va-
vat ta ra ururian i Kristo.
22 A vaden ava tar taulai,
avat a vamolo tar avat tadav
kavava umana tutana iat, da
tadav ra Luluai.
23 Tago ra tutana i tar
taulai ia ra ulu i dir ma kana
vavina, da Kristo bula ia ra
ulu i ra ekelesia; tago ia iat
ra tena valaun ure ra pala-
pakana.
24 Ma da ra ekelesia i va-
molo tar mule tai Kristo, i

boina ba ra vaden bula diat
a pait ia damana ta kadia
umana tutana ta ra lavur
magit par.
25 A tarai ava tar taulai,
avat a mari muka kavava
umana taulai, da Kristo bula
i ga mari ra ekelesia, ma i ga
tul tar ia iat mulai ure;
26 upi na vagomgom ia, ma
na dalu ia ma ra niu na tava
ta ra tinata,
27 upi na vaarike tar ia tana
mulai a mariringian na eke-
lesia, ma pa ta pakana dur,
ma pa ta pakana bibian tana
ba ta magit damana; ma upi
na gomgom kakit ma pa ta
binilua tana.
28 Damana i topa ra tarai
ba diat a mari kadia umana
taulai vada ra pakapaka i
diat iat. Nina ba i mari kana
taulai, i mari ia iat mulai;
29 tago pa ta tutana i milmi-
likuane ra pakana iat; i
tabatabar ia ka ma i vavamel
ia, varogop bula ra Luluai i
vamel ra ekelesia;
30 tago dat ra umana ingar
i ra pakana.
31 Go i vuna tago ra tu-
tana na vana kan tamana ma
nana, ma na ki pire kana
taulai; ma damana dir tikai
ka.
32 Go ra magit na pidik i
ngala tuna; ma iau tatata ka
ure Kristo dir ma ra ekelesia.
33 Ma i boina, ba avat par
bula, tikatikai, avat a mari
kavava umana taulai da ava
mari mule avat; ma i boina,
ba ra vavina na ru kana tu-
tana.

6

A umana a bul ma ra tavu i diat

1 A umana bul, avat a
torom tadav ra umana tavu
i vavat tai ra Luluai; tago i
takodo dari.
2 Una ru tamam ma nam
(ia ra luaina vartuluai ba ta
vamading i tur tana),
3 upi na boina tam, ma na
lolokon kaum nilaun ra pia.
4 Ma avat, ra umana tama
i ra umana bul, koko avat a
vangangal ra umana natu i
vavat upi ra kankan; avat a
vaiak diat ta ra varbalaurai
ma ra varpit kai ra Luluai.

A tarai na vilavilau ma ra umana luluai

5 Avat ra tarai na vilavi-
lau, avat a torom ta diat ra
umana luluai ra pia ma ra
bunurut ma ra nidadar, ma
ra dovot na nuknuk i vavat,
da tadav Kristo;
6 koko ma ra vavataun, da
diat dia kaina upi ra var-
mananai kai ra tarai, da ka ra
umana vilavilau kai Kristo,
avat a pait ra mamainga kai
God ma ra varmari tuna;
7 avat a torom ma ra
tamarigat na mamainga, da
tai God ma vakir tai ra tarai;
8 tago avat a nunure ba ra
lavur bo na magit par ba ta
tikai i pait ia, na vatur vake
mule nam tai ra Luluai, ba
ia ra vilavilau, ba ra tutana
tuna.
9 Ma avat ava luluai, avat a
pait bula nam ra lavur magit
iat ta diat, ma avat a vung
vue ra varvaunungai; avat a
nunure ba kadia Luluai ma
kavavat bula i ki ra bala na
bakut, ma ra tarai dia varo-
gop pirana.

A lavur vargal kai God

10 A mutuaina go a tara na
turagu, avat a tur padikat tai
ra Luluai, ma tai ra dekdek i
kana niuvia.
11 Avat a kapkap ra lavur
vargal kai God, upi avat a tur
bat valar pa ra lavur vakikiu
kai Satan.
12 Tago pa da vartaliur ma
ra lavur ebar nina dia pala-
paka, da vartaliur ma ra
lavur varkurai, ma ra lavur
dekdek, ma ra lavur luluai
dia kure ra tabobotoi i ra
rakarakan a gunagunan, ma
ra lavur tulungen i ra kaina
arama liu.
13 Kari go avat a vatur vake
ra vargal par kai God, upi
na tale avat upi avat a on-
gaongor bat ta ra kaina bung,
ma upi avat a tur padikat,
tago ava tar pait rit ra lavur
magit.
14 Io, avat a tur padikat, ma
ra vipit na dovotina na tur
ta ra livua i vavat, ma ra on-
gaongoi na mangamangana
takodo na tur ta ra bongob-
ongo i vavat,
15 ma ra pal a kau i ra van-
inara ta ra kau i vavat ure ra
bo na varveai na malmal;
16 ma go iat, avat a tak pa
ra ongaongoi na nurnur, upi
avat a pupupun me ra lavur
pu na iap kai Satan.
17 Ma avat a tak pa ra kere
na varvalaun, ma ra pakat
kai ra Tulungen, ia nam ra
tinata kai God;
18 avat a araring vatikai ma
ra lavur niaring ma ra nilul
vaoto tai ra Tulungen, ma
avat a monamono tana ma
ra niongor ma ra nilul vaoto
ure ra lavur tena gomgom,
19 ma ure iau bula, upi da
tul tar ra lavur bo na tinata
par tagu, upi ina rurung
muka ma ra varvai, ba ina
vaarike tar ra lavur magit na
pidik ta ra bo na varveai,
20 nina ba iau a tena varvai
ure, ma di tar vi iau ma ra
vinau na palariam ure, ma
ina rurung ma ra tinata tana,
da i topa iau.

*A mutuaina tinata na var-
vagai*

21 Ma upi avat bula, avat
a nunure ra lavur magit ure
iau, ma kaugu kini, Tikiko,
a turagu, iau mari ia tuna,
ma ra dovot na tultul tai ra
Luluai, na ve vavinar avat
ure ra lavur magit par;
22 nina iau tar tul vue tadav
avat upi go ra magit iat, ba
avat a nunure kaveve kini,
ma upi na vamaniu pa ra
bala i vavat.
23 A malmal tadav ra tara
na tura i dat, ma ra varmari
varurung ma ra nurnur tai
God Tama i dat ma ra Luluai
Iesu Kristo.
24 A varmari tadav diat
par, dia mari vatikene pa
kada Luluai Iesu Kristo.*

* **6:24:** (Di ga tumu ia maro Rom tadav ra tarai Epeso, ma Tikiko i ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI PILIPOI

1 Paulo ma Timoteo, a ura
vilavilau kai Kristo Iesu, ta-
dav diat par ra umana tena
gomgom tai Kristo Iesu dia
ki Pilipoi, ma tadav diat ra
umana patuana ma diat bula
ra umana tultul maramar-
avut:
2 A varmari tadav avat, ma
ra malmal tai God Tama i dat
ma ra Luluai Iesu Kristo.

Paulo i araring ure diat nina diat a luk kana buk

3 Iau pite pa kaugu God ta
ra lavur pakana ba iau nuk
pa avat,
4 ma ta ra bungbung
parika ta kaugu lavur niar-
ing iau araring ure avat par
ma ra gugu,
5 tago ava varbete ta ra bo
na varvai papa ra turpaina
tuk tar gori;
6 ma i ot muka ra
nuknukigu ure go ra magit
iat, ba nina i ga vatavuna ra
bo na papalum ta ra bala i
vavat, ia na pait ot pa ia tuk
tar ta ra bung kai Iesu Kristo;
7 ma i takodo upi ina nuk
pa avat parika dari, tago ava
ki tuna ta ra nuknukigu, ma
tago da tar vatur varurung
vake ra varmari ta kaugu
kini na vinivi ma ta ra pa-
palum na maramaravut ma
ra varvadekdek ure ra bo na
varvai.
8 Ma God i nunure, iau
manga ki nugunugu upi avat
parika ta ra varmari kai
Kristo Iesu.
9 Ma go iau araring upi
na pepeal vanavana kavava
varmari ta ra kabinana ma ta
ra varkurai parika;
10 upi avat a kure ra lavur
enana magit tana; ma upi na
dovot ra tulungea i vavat ma
pa ta magit na tukatukai na
tur pire vavat ta ra bung kai
Kristo;
11 ma upi avat a buka ma
ra vuai ra mangamangana
takodo, nina ba ure Iesu
Kristo, upi ra variru ma ra
pite varpa tadav God.

Kristo ia ra nilaun

12 Iau mainge upi avat a
matoto, a tara na turagu, ba
ra bo na varvai i tar tavua ta
go ra lavur magit i ga tadav
iau;
13 ma i tar vana rikai
ta ra kuba i ra lavur tena
vinarubu dia monamono,
ma pire diat par bula ra
enana tarai, ba di ga vi iau
ure ke Kristo;
14 ma mangoro diat, dia
barturana ta ra Luluai, di tar
manga ongor ure ra agu vivi,
ma dia tar manga rurung
muka, ma pa dia burut ba dia
varvai ma ra tinata kai God.
15 A dovotina ta ra umana
dia varvai tai Kristo ma ra
varngu ma ra varpuapuai;
ma ta ra umana ma ra bo na
bala i diat;
16 ta ra umana ma ra var-
mari, tago di tar nunure ba
di ga tibe iau upi ina ongor
maravut ra bo na varvai;
17 ma ta ra umana dia var-
vai tai Kristo ma ra vartoto,

ma pa i dovot ra bala i diat,
ma dia nuk ia ba diat a vot i
tar ra kinadik ta ra agu vivi.
18 Ma i dave? Ia kaka
go: Iau gugu ta ra varvai tai
Kristo, ba ma ra vaongo ba
ma ra dovotina; io. ina gugu
ka tana, ma namur bula.
19 Tago iau nunure, go ra
magit na arikai tana ra var-
valaun piragu. ure kavava
niaring ma ra maramaravut
i ra Tulungea i Iesu Kristo,
20 varogop ma kaugu
kini ungung ma kaugu kini
nunur upi ia, upi galiaka iau
vavirvir tai ta magit; upi ina
rurung uka, varogop lua, na
damana gori, ina vangala pa
Kristo ta ra palapakagu,, ta
ra nilaun, ba ta ra minat.
21 Tago Kristo ia ra nilaun
piragu, ma ta ra minat ina
boina tana.
22 Ma ona ra nilaun ati ra
pia na vuna ta ra vuai ra pa-
palum, pa iau nunure muka
ba ava ina pilak pa ia.
23 Tago iau lavur nunuk
ure ra ura magit, iau mainge
upi ina vana upi amir a ki
varurung ma Kristo; tago i
manga boina nam;
24 ia kaka kaugu kini ta go
ra nilaun i manga topa avat
boko.
25 Ma tago iau kapkapupi
nam, iau nunure ina ki pa
boko, ma dat par. dat a
ki varurung, upi na tavua
kavava gugu ure ra nurnur;
26 ma upi kavava langlang
na pepeal tai Kristo Iesu ure
iau ta kaugu vinavana mulai
pire vavat.
27 la kaka i boina ba
kavava mangamangana na
topa ra bo na varvai kai
Kristo; upi, ba ona ina vana
upi ina gire avat ba ona iau
ki kan avat, ina valongore
ure kavava kini, ba ava
tur padikat ma ra kopono
nuknuk, ma ava ongor
varurung ma ra kopono bala
i vavat ure ra nurnur ta ra
bo na varvai;
28 upi koko avat a burut
ta diat ra umana ebar; ia ra
vakilang i ra vinirua ta diat,
ma a vakilang na varvalaun
pire vavat, ma go tai God iat;
29 tago ure Kristo di tar tul
tar ia ta vavat, vakir upi avat
a nurnur uka tana, upi avat a
kairane bula ra kinadik ure;
30 ma kavavat bula nina ra
vinarubu ba ava gire tagu,
ma ava valongore ure iau
gori.

2

Kristo i ga vaikilik pa ia iat

1 Kari ba ta varvargat tai
Kristo, ba ta varmaram na
varmari, ba ta varmaliurai
na tulungen, ba ta bala na
varmari tuna akari,
2 avat a ongor upi na ot
kaugu gugu, ba na tikai ka
ra nuknuk i vavat, ba avat
a varogop ta ra varmari, ma
na kopono ko ra tulungea i
vavat, ma avat a nuk pa ra
kopono magit;
3 koko avat a pait ta magit
ta ra varpuapuai ba ta ra pite
varpa vakuku, avat a nuk
vangala vargiliane pa avat
ma ra madu na bala i vavat;
4 ma koko tikatikai na
mataure upi ra magit ba
kana iat, boina ba avat par,

tikatikai, avat a mataure
bula upi ra magit kai ra
enana.
5 I boina ba ra nuknuk
i vavat na varogop ma ra
nuknuk i Kristo Iesu;
6 tago i ga varogop tuna ma
God, ma pa i ga nuk pa ia ba
ia ra magit di ra pa ia upi dir
a vardada ma God,
7 ma i ga vung pala vue
mule, ma i kap ra maukua i
ra vilavilau, ma di ga vaki ia
upi na varogop ma ra tarai;
8 ma di nunure ra
maukuana da ra tutana tuna,
i ga vaikilik pa mule, ma i
ongo tar mule ta ra minat,
maia, ta ra minat ta ra bolo
na davai.
9 Kari God i ga manga van-
gala pa ia tana, ma i ga tul tar
ia tana ra iang i lia kakit ta ra
lavur iang;
10 upi na talikun ra malma-
likun na kau i diat par arama
ra bala na bakut ma ta ra
rakarakan a gunagunan ma
ta ra vavai ra rakarakan a
gunagunan ta ra iang i Iesu,
11 ma ra karamea i diat
par, diat a mulaot ure Iesu
Kristo ba ia ra Luluai, upi ra
minamar i God a Tama i dat.

Avat a pupua da ra kapa ta ra rakarakan a gunagunan

12 Io, avat, iau mari tuna
avat, da ava ga toratorom ta
ra lavur bungbung i tar par,
vakir ika tago iau ga ki pire
vavat, damana gori bula ba
iau ki kan avat, avat a ongor
upi avat a pait ot pa kavava
varvalaun ta ra bunurut ma
ra nidadar;
13 tago God iat, i vaki ra
mamainga upi ia ta vavat ma
ra niongor tana bula, da ra
bo na nuknukina iat.
14 Avat a pait rit ra lavur
magit ma koko ra niur ma ra
lavur nuknuk tana;
15 upi avat a langalanga
ta ra magit na vartakun ma
avat a dovot, a umana natu
i God, ma pa ta nirara ta
vavat livuan ta ra taun tarai
i gegagege, ma i taviri ra
maukua i diat, nina ava
pupua livuan ta diat da ra
umana kapa ta ra rakarakan
a gunagunan,
16 ba ava tul tar ra tinata na
nilaun; upi ina langlang me
ta ra bung kai Kristo, ba pa
iau ga vutvut vakuku, ma pa
iau ga ongor vakuku.
17 Maia, ma ona iau virua
da ra tinabar ma ra varvakai
ta kavava nurnur, iau gugu
ke tana, ma iau ga varurung
ma avat parika;
18 ma damana avat a gugu
bula, ma dat par dat a gugu
varurung.

Timoteo dir ma Epaprotito

19 Ma iau nuk ia ta ra Lu-
luai Iesu, ba ina tulue Timo-
teo tadav avat boko, upi ina
ngo bula, ba iau matoto ta
kavava kini.
20 Tago pa ta tikai mulai
piragu i varogop ra nuknuk i
dir, ba na nuk pa kavava kini
ma ra dovotina.
21 Diat par dia nuk pa ka-
diat iat, ma vakir ra magit kai
Iesu Kristo.
22 Ma ava tar nunure, di
tar valar ia, ma da ra bul i
torom tai tamana, damana i
ga papalum maravut iau ta
ra bo na varvai.

23 Iau nuknuk ia ba ina tu-
lue muka, ona iau tar nunure
ba ina dave;
24 ma iau nurnur ta ra Lu-
luai ba iau bula ina vana
tadav avat boko.
25 Ma iau ga nuk ia, i topa ia
muka, upi ina tulue Epapro-
tito tadav avat, a turagu ma
kaugu tena maramaravut ta
ra papalum ma a talaigu ta
go ra vinarubu, ma kavava
tultul, nina i ga toratorom
tagu ta kaugu niiba;
26 ma i tar ki nugunugu upi
avat par, ma i tabun ra bal-
ana, tago ava tar valongore
ba i ga mait;
27 ma a dovotina i ga mait
ma i maravai ba na mat; ma
God i ga mari ia; ma vakir
ia kaka, i ga mari iau bula,
kan ina alube pa ra niligur
vartataun.
28 la kaka go iau ongor tana
upi ina tulue lulut, upi avat a
gugu, tago avat a gire mule,
ma upi na ikilik tana kaugu
niligur.
29 Avat a onge pa ia ta ra
Luluai ma ra ngala na gugu;
ma avat a ru tuna diat dia
damana;
30 tago i ga maravai na mat
ure ra papalum kai Kristo,
ma i ga vana ma ra kikinit
vakai ure kana nilaun upi na
mal ot pa kavava maramar-
avut piragu.

3

*A dovot na mangaman-
gana takodo*

1 A takununa go, a tara
na turagu, avat a gugu ta ra
Luluai. Ba ina tumu mule
nina ra lavur magit iau ga
tumu ia lua tadav avat, pa
na vatalanguan iau, ma na
vaboina ke avat.
2 Avat a varbalaurai upi
ra umana pap, avat a var-
balaurai upi ra umana kaina
tena papalum, ma avat a var-
balaurai upi ra umana tena
pinapoko kakaina.
3 Tago dat a tarai na
pokakikil dat, da lotu ta
ra Tulungea i God, ma da
langlang tai Kristo Iesu, ma
pa da nurnur ta ra palapaka;
4 kan i topa iau bar ba ina
nurnur ta ra palapaka; ona
ta tikai i nuk ia upi na nurnur
ta ra palapaka, iau lia tana;
5 di ga poko kikil iau ta
ra valavutuluna bung, ma di
ga kava iau a te Israel, ta ra
vuna tarai Beniamin, iau a
Ebraio tuna ta diat ra umana
Ebraio; iau a Parisaio ure ra
magit na varkurai;
6 ure ra niongor, iau ga
vakavakaina diat ra umana
ekelesia; ure ra mangaman-
gana takodo i vuna ta ra
tinata na varkurai, pa iau ga
rara.
7 Ma ra magit i ga ngatngat
piragu, iau tar nuk pa ia ba
ra magit vakuku piragu, upi
ina vatur vake Kristo.
8 Maia, ma a dovotina iau
nuk pa ra lavur magit par
ba a magit vakuku ka, tago i
manga boina ra varnunurai
ma Kristo Iesu kaugu Lu-
luai; ure nam i tar panie kan
iau ra lavur magit parika,
ma i varogop piragu ma ra
putaputa ka, upi ina kale pa
Kristo,
9 upi da gire tadav iau
ba iau ki tana, ma koko

iau vatur vake kaugu varvatakodo iat, nina i vuna ta
ra tinata na varkurai, ma ga
nam iat dia vatur vake ta
ra nurnur tai Kristo, a varvatakodo kai God i vuna ta ra
nurnur;
10 upi ina nunure Iesu, ma
ra dekdek i kana tinut mulai
kan ra minat, ma ra kini na
bartalaina me ta ra magit na
kinadik, upi amir a varogop
me ta kana minat;
11 kan ina ko rikai bar ta-
dav ra tinut mulai kan ra
minat.

A nivut upi ra tukuna

12 Vakir ba iau ga tar ko
rikai boko tana, ma vakir
iau tar ko vurakit; iau on-
gaongor upi ia ka, upi ina
vatur vake ra magit Kristo i
ga vatur vake iau ure.
13 A tara na turagu, pa iau
nuk ia ba iau tar vatur vake;
ma go ra kopono magit iau
pait ia, iau nuk vue ra lavur
magit dia ga par, ma iau on-
gaongor upi ra lavur magit
dia tur na lua tagu,
14 ma iau vutvut upi ra
tukuna, upi ra vapuak i ra
varting urama kai God tai
Kristo Iesu.
15 Io, i boina ba dat da ko
kakit, na damana ra nuknuk
i dat; ma ona ta tika na magit
pa i kopono ra nuknuk i va-
vat tana, God na ve tar ia
bula ta vavat;
16 i boina ba dat a murmur
uka nam ra magit da tar ko
rikai tadav ia.
17 A tara na turagu, avat
a murmur varirivut iau, ma
avat a gire vakilang bula
diat, dia pait ia damana, tago
avet a umana valavalar ure
avat.
18 Iau tar vala ve milate
avat, ma go iau ve mule avat
ma ra tinangi, ure mangoro
dia vanavana, diat a umana
ebar kai ra bolo kai Kristo;
19 a mutuai diat a vinirua,
kadia god ra bala i diat, kadia
gugu i tur ta kadia vavirvir,
dia nuk pa ka ra lavur magit
ra pia.
20 Dat a tarai na pia na pal
marama ra bala na bakut,
ma mabara da ungung pa ra
Tena Valaun, ra Luluai Iesu
Kristo;
21 nina ba na vaenana pa
ra paka i dat i bilua, upi na
varogopane ma ra pakana i
mamar, da nam ra ongor ba
na vamolo valar tar ra lavur
magit par tana mulai me.

4

A umana tinata na varvakapa

1 Io, a tara na turagu, iau
mari avat ma iau ki nu-
gunugu upi avat, avat kaugu
gugu ma kaugu kere na mi-
namar, avat a tur padikat ta
ra Luluai, a tara na lai.
2 Iau vargat vovo pa Evo-
dia, ma iau vargat Sintike
bula, ba na kopono ko ra
nuknuk i dir ta ra Luluai.
3 Ma iau ting pa u
bula, kaugu tena papalum
varirivut, a dovot na talaigu,
upi una maravut nam ra
ura vavina, dir ga ongor
maravut iau ta ra bo na
varvai, ma Klement bula,
ma ta ra umana diat, ave ga
papalum varirivut ma diat,

ra iang i diat i tur ta ra buk
na nilaun.
4 Avat a gugu vatikai ta ra
Luluai; ma iau biti mulai:
Avat a gugu.
5 Boina ba diat a tarai par
diat a nunure ra madu na
bala i vavat. A Luluai i tar
maravai.
6 Koko avat a ngarao ure ta
magit; ma ta ra lavur magit
par avat a vaarike tar ika
kavava lavur mamainga ta-
dav God ma ra niaring, ma ra
nilul ma ra pite varpa.
7 Ma ra malmal kai God,
nina i tur lake ra minatoto
par, na balaure vake ra bala
i vavat ma ra nuknuk i vavat
ure Kristo Iesu.
8 A takununa go, a tara
na turagu, a lavur magit dia
dovot, a lavur magit dia ruru,
a lavur magit dia takodo ma
ra lavur magit dia gomgom, a
lavur magit dia mariringian,
ra lavur magit i boina ra var-
vai tana; ba ta magit i boina,
ba ta magit na pite varpa,
avat a nuk pa nam ra lavur
magit.
9 Nam ra lavur magit ava
ga vartovo tana ma ava tar
vatur vake ma ava tar val-
ongore ma ava tar gire tagu,
avat a pait diat; ma ra God na
malmal na ki pire vavat.

A pite varpa ure ra vartabar

10 Iau tar gugu muka ta ra
Luluai, tago kavava ninunuk
ure iau i tar libobor mulai,
ma a dovotina ava ga tar nuk
pa iau, ma i ga dekdek ika upi
avat a pait valar pa ta magit.
11 Pa iau tata, tago iau ki na
niiba; tago iau pait valar pa
ra kini vovovon ta ra lavur
magit i tadav iau.
12 Iau nunure ra kini na
luveana ma ra kini na uviana
bula, di tar tovo iau ta ra kini
na pidik tar ta ra lavur magit
par, upi ina maur ma upi ina
mulmulum, upi ina ki ma ra
peal magit ma upi ina ki na
niiba.
13 Iau pait valar pa ra lavur
magit par ta nina i vator iau.
14 Ma ga ni ava tar pait
mal ia, tago ava ga maravut
iau ta ra lavur magit na var-
monong.
15 Ma avat bula, a umana
Pilipoi, ava nunure ba di ga
tur pa ra bo na varvai ta
nam ra bung iau ga vana
kan Makedonia, pa ta ekele-
sia i tur maravut iau ma ra
tinabar ma ra vavatur vakai
vargil, ia kaka avat;
16 tago ba iau ga ki Tesa-
lonika, ava ga vaurua ma ra
tul vue ra magit piragu ure
kaugu kini na luveana.
17 Vakir tago iau mamainge
upi ta vartabar, iau mainge
ke ba na pepeal ra vuai va-
vat, upi avat a boina tana.
18 Iau tar vatur vapar vake
ra lavur magit ma i tar ki
ak; iau tar buka, tago iau
tar vatur vake tai Epaprotito
ra lavur magit ava ga tulue,
i ang na katkat, a tinabar i
varmananai, God i mainge
tuna.
19 Ma kaugu God na tabar
avat ma ra magit par ava iba
upi ia, da kana peal magit ma
ra minamar tai Kristo Iesu.
20 Ma go a variru tadav
kada God ma Tama i dat ba
pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

21 Avat a vatatabe diat par
ra lavur tena gomgom tai
Kristo Iesu. A umana tura i
dat ave ki varurung ma diat,
dia vatatabe avat.
22 Diat par ra umana tena
gomgom dia vatatabe avat,
damana muka diat dia ki ra
kuba i ra Kaisar.
23 Ra varmari kai kada Lu-
luai Iesu Kristo na ki pire ra
tulungea i vavat. Amen.*

* **4:23:** (Di ga tulue pire ra tarai Pilipoi maro Rom na Epaprotito i ga kap ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KOLOSE

1 Paulo, ra apostolo kai
Kristo Iesu ure ra mamainga
kai God, ma tura i dat Timo-
teo,
2 tadav diat ra umana tena
gomgom tai Kristo dia ki
Kolose, ma tadav diat ra
umana barturana dia nur-
nur: A varmari tadav avat
ma ra malmal tai God a Tama
i dat.

A niaring na pite varpa

3 Ave pite pa ra God
ma ra Tama i kada Luluai
Iesu Kristo, ma ave araring
vatikai ure avat,
4 tago ave ga valongore ra
varvai ure kavava nurnur tai
Kristo Iesu, ma kavava var-
mari tadav diat ra umana
tena gomgom,
5 ure ra magit ava kiki
nunur pa ia, nam di vung
vake arama ra bala na bakut
upi kavavat, varogop ava ga
valongore ta ra tinata ure ra
dovotina ta ra bo na varvai,
6 nina i tar pot tadav avat,
da i ki ta ra rakarakan a gu-
nagunan mutu ma i vuai ra
vuaina ma i tavua varogop i
pait ia bula ta vavat, papa ta
nam ra bung ava tar valon-
gore ra varmari kai God ma
ra dovotina, ma ava nunure
tuna;
7 da ava ga valongore bula
tai Epapras, a bo na tena
maramaravut pire vevet, ia
ra dovot na tultul kai Kristo
ure avat,
8 ma i ga ve bula avet ure
kavava varmari ta ra Tulun-
gen.
9 Kari go avet bula, papa ta
nam ra bung ave ga valon-
gore, pa ave ngo ma ra niar-
ing ma ra nilul vovo ure avat,
upi da vabuka avat ma ra
minatoto ta kana mamainga
ta ra kabinana par ma ta ra
minatoto na Tulungen,
10 pi avat a vana da i topa
ra Luluai upi na gugu tana,
ma upi avat a vuai ta ra bo
na papalum parika, ma upi
avat a tavua vanavana ta ra
minatoto ure God;
11 upi da vator avat ma ra
lavur dekdek parika, varo-
gop ma ra dekdek i kana
minamar, upi avat a tadav
ra kini vovovon ma ra kini
varvamadudur ma ra gugu;
12 ma avat a pite varpa
tadav Tama, nina i ga mal
pa dat, upi dat a kale pa
ra tiniba kai ra umana tena
gomgom ta ra kapa;
13 nina i tar valaun dat kan
ra dekdek i ra bobotoi, ma i
kari pa dat tar ta ra varkurai
kai kana Bul na Vakak;
14 nina da vatur vake ra
varvalaun tana, ra punpun
vuai ai ra varpiam.

A maukua i Kristo ma kana papalum

15 Ia ra malalar i God nina
pa i vevengene, ia ra luaina
ta ra vavaki par;
16 tago di ga vaki ra lavur
magit parika tana, diat
arama ra bala na bakut
ma diat ta ra rakarakan a
gunagunan, nina dia gire

ma nina ba pa dia gire, ba
ra lavur kiki na king, ba ra
lavur kiki na luluai, ba ra
lavur varkurai, ba ra lavur
dekdek na luluai; i ga vaki ra
lavur magit par pi kana ka;
17 ma i tar lua ta ra lavur
magit parika, ma tana iat ra
lavur magit parika dia tur
okot.
18 Ma ia bula ra ulu i ra
pakana, nam ia ra ekelesia;
ia ra turpaina, ra luaina kan
ra minat; upi na lia vurakit
tana ta ra lavur magit parika.
19 Tago damana ra bo na
mamainga kai Tama, pi ra
pepeal magit na ki tana;
20 ma i tar vatur ra mal-
mal ure ra gapu i kana bolo;
upi na vamaram pa mule
ra lavur magit tadav ia ure
mule; iau biti, ure mule, ba
ra lavur magit ra pia, ba ra
lavur magit arama ra bala na
bakut.
21 Ma avat, ava ga tem-
atana lua ma ava ga ebar
kan ia ta ra nuknuk i va-
vat ma ra kaina mangaman-
gana, ma go i tar vamaram
pa mule avat,
22 ma ra palapakana ure ra
minat, upi na tul tar avat a
umana gomgomuna, ma pa
ta magit na nirara ta vavat
ma pa ta magit na vartakun
ta vavat ta ra luaina matana;
23 ona ava ki petep ta
ra nurnur, ma ona ava
tur kadongor ma ava tur
padikat, ma ona pa ava
takari kan ra kini nunur kai
ra bo na varvai nam ava tar
valongore, ma di tar varve
diat a tarai par tana ta ra
vavai na bakut; ure nina di
ga vaki iau Paulo upi ina
tultul tana.

Paulo i papalum ure ra tarai na lotu

24 Go iau gugu ta kaugu
kinadik ure avat, ma iau pait
vot vue ta ra palapakagu
nam ra ibaiba na kinadik kai
Kristo ure ra pakana, ia ra
ekelesia nam;
25 nina di ga vaki iau upi
ina tultul tana, da ra varku-
rai kai God di ga tibe iau me
ure avat, upi da pait ot pa ra
tinata kai God,
26 nina ra magit na pidik, di
ga vapidik ia kan diat a lavur
tataun ma ra lavur taun
tarai; ma go di tar vaarike
pire kana umana tena gom-
gom;
27 diat ba God i mainge ba
na ve tar ia ta diat ba ava ra
pepeal magit na minamar i
go ra magit na pidik livuan
ta diat ra umana Tematana,
nina ba Kristo ta ra bala i va-
vat, a vunapai ra kini nunur
upi ra minamar,
28 nina ave varvai tana ma
ave pit diat a tarai tikatikai,
ma ave tovo bula diat a
tarai tikatikai ta ra lavur
kabinana, upi avet a tul tar
diat par tikatikai tai Kristo a
umana ko kakit.
29 Upi go iau bula iau pa-
palum ma iau ongaongor, da
kana niongor, nina i manga
papalum tagu.

2

1 Iau mainge upi avat a
nunure kaugu ngala na ngi-
narao, ure avat, ma ure diat
bula Laodikea, ma diat bula
pa dia gire boko ra mata i ra
palapakagu;

2 upi na lagar ra bala i diat,
ma upi diat a ki guvai ta ra
varmari, upi diat a tadav ra
kini na uviana ma upi na ot
tuna ra nuknuk i diat ma ra
minatoto i boina vurakit, upi
diat a nunure ra magit na
pidik kai God, ia Kristo,
3 nina di ga ive tana ra
ngatngat na magit i ra kabi-
nana ma ra minatoto.
4 Ma iau tatike go, kan ta
tikai na vagu pa avat ma ra
tinata na vaongo varpa.
5 A dovotina, a pakagu
i ki irai kan avat, ma ra
nuknukigu i tur pire vavat,
ma iau gugu ba iau gire
kavava papalum i vana ma-
mal, ma ava tur padikat ta ra
nurnur tai Kristo.

A nilaun i ko tai Kristo

6 Da ava tar vatur vake
Kristo Iesu ra Luluai, avat a
vanavana tana damana,
7 avat a okor tana ma avat
a tavua tana, ma avat a tur
padikat ta ra nurnur, da di ga
tovo avat, ma na peal ra pite
varpa tana pire vavat.
8 Avat a varbalaurai kan
ta tikai na vakaina avat
ma ra kabinana kai go ra
rakarakan a gunagunan ma
ra vakikiu vakuku, varogop
ma ra vartovo amana tana
kai ra tarai, da ra varvateten
kai ra rakarakan a guna-
gunan, ma pa i varogop ra
varvateten kai Kristo;
9 tago ra pepeal magit kai
God i ki ta ra pakana,
10 ma di tar vabuka avat i
tana; tai nina iat i lua ta diat
dia lua ma ta ra lavur dekdek
bula;
11 ma di tar poko kikil avat
tana ta nam ra pokakikil pa
di pait ia ma ra lima, ma ava
tar vorodo vue ra manga-
mangana kai ra palapaka, ta
ra pokakikil kai Kristo;
12 di ga punang varurue
avat me ta ra baptaiso, ma
ava tar tut varurung bula
me, tago ava nurnur ta ra
dekdek na papalum kai God,
nina i ga vatut pa ia kan ra
minat.
13 Ma avat, ava ga tar mat
ta ra varpiam ma ta ra paka i
vavat, nina ba pa di ga poko
kikil ia, i tar valaun varurue
avat mulai me, ma i tar nur
vue ra lavur varpiam ta dat;
14 ma i tar pun vue ra
tutumu na vartakun ta ra
varkurai, nina i ga tur bat
dat; ma i kap vakakit vue, ma
i tar ot i tar ia ta kana bolo;
15 ma ba i vung vue diat ra
umana lualua ma ra umana
dekdek, i vaki diat, upi ra
magit na ginigira, tago i tar
uvia vakakit pa diat i tana.
16 Kari go koko ta tikai na
kure avat ure ta nian, ba
ta nimomo, ba ta bung na
lukara, ba ta kalamana gai
ba ta bung sabat;
17 go diat a malalar ika ure
ra lavur magit ba na pot boko
namur, ma ra magit i tuna i
tur pire Kristo.
18 Koko ta tikai na long pa
kavava vapuak ta ra mala-
mala madu na bala ma ra
lotu tadav diat ra umana an-
gelo, tago i ling na la pire
nam ra lavur magit na ni-
nana ma ra nuknuk i ra pala-
pakana i vavagia vakuku pa
ia,
19 ma pa i vatur vake
ra Ula, nina ba ra pala-

pakana parika i taiak tana
ma ra tinavua kai God, ma
di vadekdek ia ma di vapetep
guve ma ra umana varpakan
ma ra umana urat.

A minat ma ra nilaun varurung ma Kristo

20 Gala ava tar mat varu-
rung ma Kristo kan ra var-
vateten kai ra rakarakan a
gunagunan, ta ra ava ava
vamolo tar avat ta ra lavur
vartuluai (varogop ba ava
ki ma ra mangamangana ra
pia) dari:
21 Koko una bili ia, koko
una dum kilang ia, koko una
palum ia
22 (go ra lavur magit parika
na panie ba di palum ia),
varogop ma ra vartuluai ma
ra vartovo kai ra tarai?
23 A dovotina go.ra umana
magit dia da ra kabinana
ta ra malamala lotu, ma ra
malamala madu na bala, ma
ra dekdek na varkurai ure
ra paka i dat; ma pa i topa
ta magit upi na tur bat ta
lavur kaina mamainga ta ra
palapaka.

3

1 Ona ava ga tar tut rikai
varurung ma Kristo, i boina
ba avat a tikan upi nam
ra lavur magit marama aina
Kristo i ki ie, ta ra lime tuna
God.
2 Boina ba avat a bala upi
ra lavur magit arama ma
koko upi ra lavur magit ma-
mati ra pia.
3 Tago ava tar mat ma di
tar ive varurungane kavava
nilaun ma Kristo tai God.
4 Ona Kristo, ra vunapai
kada nilaun, na vana rikai, ta
nam ra bung avat bula, avat
a tur rikai varurung me ta
kana minamar.

A maulana nilaun ma ra kalamana nilaun

5 Kari go avat a dokodoko
ra magit ai ra paka i vavat
ati ra pia; a ungaunga, ma
ra dur na mangamangana
ma ra kaina nginarao, ma
ra kaina mamainga, ma ra
tenten, nina nam a tinorom
tadav ra god vavaongo;
6 ure go ra lavur magit
a kankan kai God na vana
taun diat ra umana natu i ra
varongongoi tana;
7 avat bula, ava ga vana-
vana lua tana, ta nam ra ki-
lala ava ga ki ta diat.
8 Ma go avat bula, avat a
pala vue go ra lavur magit,
a kankan, ma ra kulot, ma
ra kaina ninunuk na bala,
ma ra varvul, ma ra dur na
tinata kan ra ngie i vavat;
9 koko avat a vavaongo
vargil; tago ava tar vorodo
vue ra maulana tutana ma
kana lavur mangamangana,
10 ma ava ga vavauluvai
ma ra kalamana, nina di ga
vakalamane upi ra kabinana
varogop ra malalar i nina i ga
vaki ia;
11 ma go pa ta mulai ra te
Elenas ba ta te Iudaia, ba ta
pokakikil ba pa ta pokakikil,
ba ta koloata, ba ta vaira,
ba ta vilavilau, ba ta tutana
tuna; ia kaka Kristo nina i
konome vake diat par, ma i
ki ta diat par.

12 Ava da ra umana vivil-
iai kai God, a umana gomgo-
muna ma ra umana vakak,
avat a vavauluve ra bala
marmari, ma ra varmari, ma
ra vovovon na ninunuk, ma
ra madu na bala, ma ra kini
vamadudur;
13 avat a varmari vargil,
ma avat a nur vargiliane vue
kavava nirara, ona ta magit
na vartakun pire ta tikai;
varogop ra Luluai i tar nur
vue kavavat, avat bula, avat
a pait ia damana;
14 avat a vavauluve taun
go ra lavur magit ma ra var-
mari, ia nam ra vivi tuna i ko
vurakit.
15 Ma boina ba ra malmal
kai Kristo na varkurai ta ra
bala i vavat, nina di tar oro
pa avat upi ia ta ra kopono
palapaka; ma avat a pite
varpa.
16 Ma boina ba ra tinata kai
Kristo na ki pepeal ta ra bala
i vavat na ra lavur kabinana
par; avat a varvateten ma
avat a pit vargiliane avat ma
ra lavur kakailai ta ra Buk
Tabu ma ra lavur kakailai
na lotu ma ra lavur kakailai
na tulungen ure ra varmari,
ma avat a kakailai tadav ra
Luluai ta ra bala i vavat.
17 Ma ra lavur magit parika
ava pait ia, ba ra tinata ba ra
papalum, avat a pait rit ia ta
ra iang i ra Luluai Iesu, ma
avat a pite varpa ure tadav
God a Tama i dat.

A kini na varmaliurai ta ra kalamana nilaun

18 Avat ra vaden, avat a
torom ta kavava umana tu-
tana, varogop i takodo ta ra
Luluai.
19 Avat a umana tutana,
avat a mari kavava umana
taulai, ma koko avat a
kankanuane diat.
20 Avat a umana bul, avat a
torom ta ra umana tavu i va-
vat ta ra lavur magit parika;
go i boina tuna pire ra Lu-
luai.
21 Avat ava varvangala,
koko avat a vangangal ra
umana natu i vavat, kan avat
a vatalanguane diat.
22 Avat a umana vilavi-
lau, avat a torom ta kavava
umana luluai ati ra pia ta
ra lavur magit parika; koko
ma ra vavataun da diat dia
kaina upi ra varmananai kai
ra tarai, avat a torom uka ma
ra dovot na bala i vavat, ma
ra bunurut ta ra Luluai;
23 ma ra lavur magit parika
ava papait ia, avat a pait ika
diat ma ra niongor da pire ra
Luluai, ma koko da pire ra
tarai ka;
24 tago ava nunure ba avat
a kale boko tai ra Luluai ra
tiniba na vapuak; tago ava
torom ta ra Luluai Kristo.
25 Ma nina i pait ra manga-
mangana gegagege, na kale
pa ra vapuak ure ra manga-
mangana gegagege i tar pait
ia; ma pa da ru vakuku pa ta
tikai.

4

1 Avat a umana luluai, avat
a tul tar ra magit i takodo
ma i topa ia ta kavava umana
vilavilau, tago ava nunure ba
kavavat bula a Luluai arama
ra bala na bakut.

A tinata na varvakapa

2 Koko avat a ngo ma ra
niaring, ma avat a mono tana
ma ra pite varpa;
3 ma avat a araring bula
ure avet, upi God na papa are
ra matakilalat ta vevet ure ra
tinata, upi avet a varvai ta
ra magit na pidik kai Kristo,
nina di ga vi iau bula tana;
4 upi ina vaarike da di ga
tul tar ia tagu pi ina varvai.
5 Avat a vanavana ma ra
kabinana ta ra mata i diat
ra tarai vakuku, ma avat a
ongaongor ta ra kilakilala.
6 Boina ba avat a tatata ma
ra mari na tinata ma avat a
pota ma ra solt, pi na topa
avat ba avat a bali ra tinata
kai ra tarai par me.

A mutuaina tinata na varvagai

7 Tikiko, a vakak na tura i
dat ma ra dovot na tultul, ma
ra tena maramaravut ta ra
Luluai, na ve avat ta kaugu
kini;
8 iau tar tulue tadav avat
ure go ra magit upi avat a
nunure kaveve kini, ma upi
na vamaram ra bala i vavat;
9 dir ma Onesimo, a dovot
na tura i dat ma a vakak, ia
tikai ta vavat. Dir a ve boko
avat ta ra lavur magit par di
pait ia ati.
10 Aristarko, nina di vi
varurue amir me, i vatatabe
avat, ma damana Marko,
dir turana kava ma Banaba
(nina di tar vateten avat i
tana, ona i vana tadav avat,
avat a onge pa ia),
11 ma Iesu, a iangina bula
Iusto, dital ta diat ra tarai
na pokakikil; dital ika ave
papalum varirivut ma dital
ure ra varkurai kai God, ma
dital tar vamaniu iau.
12 Epapras, tikai ta vavat,
ma a vilavilau kai Kristo, i
vatatabe avat, ma i ongor
vatikai ma ra niaring, upi
avat a tur mamal ma upi na
ot i tuna ra nuknuk i vavat ta
ra lavur mamainga kai God.
13 Tago iau varvai dovot
tana, ba i ngala kana var-
vakai ure avat, ma ure diat
bula aro Laodikea, ma ure
diat Ierapolis.
14 Luka, ra tena valagar
di mari ia, ma Demas, dir
vatatabe avat.
15 Da vatatabe diat ra
umana barturana dia ki
Laodikea, ma Nimpas, ma ra
ekelesia ta ra kubana.
16 Ma ba di tar luk go ra
buk pire vavat, avat a tul tar
ia upi diat a luk ia bula ta ra
ekelesia Laodikea; ma avat a
luk bula nam mara Laodikea.
17 Avat a ve bula Arkipo
dari: Una balaure ra pa-
palum, nina di ga tul tar ia
tam ta ra Luluai, upi una pait
ot pa ia.
18 Iau Paulo, iau var-
vatatabai ma ra limagu iat.
Avat a nuk pa ra agu lavur
vivi. Boina ba ra varmari na
ki pire vavat. Amen.*

* **4:18:** (Di ga tumu ia mara Rom tadav ra tarai Kolose, ma Tikiko ma Onesimo dir ga kap tar ia.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma
Timoteo, tadav ra ekelesia
kai ra tarai Tesalonika, nina
i ki tai God Tama i dat ma
ra Luluai Iesu Kristo: A var-
mari tadav avat ma ra mal-
mal.

A nilaun ma ra nurnur kai ra tarai Tesalonika

2 Ave pite vatikene pa God
ure avat parika, ma ave vata-
vatang avat ta kaveve lavur
niaring;
3 ma ave nuk vatikene pa
kavava papalum na nurnur
ma kavava niongor ta ra
varmari ma kavava manga-
mangana vovovon ta ra kini
nunur upi kada Luluai Iesu
Kristo, ta ra luaina mata i
kada God Tama i dat;
4 ma ave tar nunure, a tara
na turagu, a umana vakak
kai God, ba di ga pilak pa
avat,
5 tago kaveve bo na varvai
pa i ga vut tadav avat ma ra
kinanang na tinata ka, i ga
pot ma ra dekdek bula, ma
ta ra Takodo na Tulungen,
ma ra patuan na ninunuk; da
ava nunure kaveve manga-
mangana ure avat ba ave ga
ki boko pire vavat.
6 Ma ava ga kap lap avet
ma ra Luluai, tago ava tar
kapupi ra tinata ma ra gugu
ta ra Takodo na Tulungen;
livuan ta ra ngala na var-
vakadik,
7 ma damana avat ra
umana valavalar pire diat
par dia nurnur aro Makedo-
nia ma Akaia.
8 Ma i ga rararang rikai
ure avat ra tinata kai ra Lu-
luai, vakir aro ko Makedonia
ma Akaia, kavava nurnur ta-
dav God i rararang vurvurbit
bula ta ra gunagunan parika;
ma pa i topa ia ba avet a
tatike mule ta magit.
9 Tago diat iat dia var-
vai ure avet, ure kaveve
mangana vinavana tadav
avat, ma ta kavava vinavana
lilikun kan ra tabalar tadav
God, upi avat a torom tadav
God, nina i laun ma i dovot,
10 upi avat a ungung pa
bula Natuna marama ra bala
na bakut, nina i ga vatut
pa ia kan ra minat, ia nam
Iesu, nina i valaun dat kan ra
kankan namur.

2

A papalum kai Paulo aro Tesalonika

1 A tara na turagu, ava
tar nunure kaveve vinavana
tadav avat, vakir a magit
vakuku;
2 ba di ga vakadik value
avet, ma di ga vakaina tuna
avet ara Pilipoi, varogop ava
tar nunure, ave ga rurung
tai kaveve God upi avet a ve
avat ta ra bo na varveai kai
God livuan ta ra ngala na
vinarubu.
3 Kaveve tinata na vargat
vakir i vuna ta ra nirara, ba
ta ra dur na mamainga, ba ta
ra magit na malatataur;

4 ma da God i ga valar ot
avet upi na nur tar ra bo
na varvai ta vevet, ave tatata
damana; vakir upi avet a
vagugu ra tarai, ia kaka upi
avet a vagugu God kaka nina
i valar ot pa ra bala i vevet.
5 Ma pa ta bung ave tata
na pite varpa vakuku, da ava
tar nunure, ma pa ave pait
ta vaongo na varbat ta vavat,
God i nunure;
6 pa ave tikan pi ra pite
varpa pire ra tarai, ba pire
vavat, ba pire diat ta ra
umana, ma gala ave mainge
upi avet a vamangula avat,
gala na topa ia, tago avet a
umana apostolo kai Kristo.
7 I ga madu ra maukua i
vevet livuan ta vavat, da ra
vavina i balaure ra umana
natuna;
8 ma tago ave ga mari avat
damana, ave ga mainge upi
avet a tul tar ia ta vavat,
vakir ra bo na varvai kai God
kaka, kaveve nilaun bula,
tago ave ga mari tuna avat.
9 A tara na turagu, ava
nuk pa kaveve papalum ma
kaveve ngala na niongor;
tago ave ga ongor ta ra
marum ma ra keake, upi
koko avet a vamamat ta tikai
ta vavat, ma ave ga varve
ra bo na varvai kai God ta
vavat.
10 Ava tar nunure, ma God
bula, ba i ga gomgom ma
i ga takodo kaveve manga-
mangana ma pa i ga rara
livuan ta vavat ava nurnur;
11 ma ava nunure bula, ave
ga vamaram avat, ma ave ga
ununue avat, tikatikai varo-
gop a tutana i pait ia ta ra
umana natuna,
12 upi avat a vanavana
vada i topa God, nina i oro pa
avat tadav kana varkurai ma
kana minamar.
13 Kari go pa ave ngo ma
ra pite varpa tadav God, tago,
ba ava ga valongore ra tinata
kai God ta vevet, pa ava ga
vatur vake da ka ra tinata kai
ra tarai, ava ga alube pa ia da
ra tinata kai God, ma i dovot
damana, ma i papalum valar
pa bula ta vavat ava nurnur.
14 Tago avat, a tara na
turagu, ava ga murmur ra
ekelesia kai God aro Iudaia,
nam diat dia ki tai Kristo
Iesu; tago avat bula, ava ga
kairane ra lavur kaina magit
damana ta kavava tarai,
varogop diat ta ra umana te
Iudaia;
15 diat, dia ga doko ra
Luluai Iesu ma ra umana
propet bula, ma dia ga korot
vue avet, ma pa dia ko ta
ra mata i God, ma pa dia
varmaram ma ra lavur tarai;
16 ma dia tigal avet, upi
koko avet a tata pire diat
ra umana Tematana upi da
valaun diat; upi diat a vaot
vatikene kadia varpiam; ma
ra kankan i tar vana taun
diat ma i tar ot.

A mamainga kai Paulo pi na tadav diat mulai

17 Ma avet, a tara na
turagu, ba ra paka i vevet i
ga ki irai kan avat ta umana
bung ka boko, a nuknuk
i vevet patana, ma ave ga
ongor muka tana ma ra
dekdek na mamainga upi
avet a gire mule ra mata i
vavat;

18 ta nin ave mainge tuna
ra vinavana pire vavat, iau
Paulo, iau ga vakopono
mainge damana, ma i
vaurua bula; ma Satan i ga
tur bat avet.
19 Ma ava bar kaveve kini
nunur, ba kaveve gugu, ba
kaveve kere na langlang? A
dovotina avat laka, ta ra
mata i kada Luluai Iesu, ta
kana vinavana mulai uti?
20 I dovot muka, avat
kaveve minamar ma kaveve
gina.

3

1 Kari, ba i ga dekdek mulai
upi avet a ki vovovon, ave ga
nuk ia ba i topa ia, ba ina ki
varkolono Atenai;
2 ma ave tar tulue Timoteo,
a tura i vevet ma a tultul
kai God ta ra bo na varvai
kai Kristo, upi na vapadikat
avat, ma na vamaram avat
ure kavava nurnur;
3 Upi koko ta tikai na
malmaliara ta ra lavur magit
na varmonong; tago ava
nunure ba nam di tibe dat
upi ia.
4 Ma a dovotina, ba ave
ki boko pire vavat, ave ga
ve value avat ba da vakadik
boko dat; ma di tar pait ia
damana, ma ava tar nunure.
5 Kari go, ba iau ga mama
ki vovovon mulai, iau ga var-
tuluai upi ina nunure kavava
nurnur, kan ra tena varilam
i tar valam pa avat bar, ma
ave ga vole kaveve papalum
pire vavat.
6 Ma go ba Timoteo i vana
papa kan avat pire vevet, ma
i kap ra bo na varvai ure
kavava nurnur ma kavava
varmari, ma ba ava nuknuk
mal vatikene pa avet, ma ava
ki nugunugu upi avat a gire
avet, ma da avet bula, ave
mainge upi avet a gire avat;
7 kari kavava nurnur, a
tara na turagu, i ga vango
ra bala i vevet ure avat ta
kaveve kini ta ra lavur magit
na varmonong ma ra ngu-
nungut;
8 go ave tar laun, ona ava
tur padikat ta ra Luluai.
9 A pite varpa ava bar avet
a pait mule tadav God ure
avat, upi da bali ra ngala na
gugu me, ave gugu tana ure
avat ta ra luaina mata i God?
10 Ave ongor ma ra niaring
ta ra marum ma ra keake upi
avet a gire ra mata i vavat,
upi avet a pait ot pa nam ra
magit ava iba boko upi ia ta
kavava nurnur.
11 Boina ba God iat a Tama
i dat, ma kada Luluai Iesu,
na mal are kaveve nga tadav
avat;
12 ma ra Luluai na van-
gala vakakit kavava varmari
vargil, ma tadav ra tarai
parika, varogop bula kaveve
varmari tadav avat;
13 upi go na vapadikat ra
bala i vavat, upi koko ta
magit na vartakun tana ure
ra mangamangana gomgom
vurakit ta ra mata i kada
God ma ra Tama i dat, ta ra
vinavana mulai uti kai ra Lu-
luai Iesu Kristo, diat ma kana
lavur tena gomgom par.

4

A mangana nilaun aina God i gugu tana

1 Ma go bula, ave tingting
pa avat, a tara na turagu, ma

ave vargat avat ure ra Luluai
Iesu, pi avat a manga tavua
vanavana ta ra mangaman-
gana ave ga tovo avat i tana,
ma upi avat a vagugu pa God,
ma ra dovotina ava tar pait
ia.
2 Tago ava tar nunure ra
vartuluai ave ga ve avat i
tana ta ra Luluai.
3 Tago ra mamainga kai
God go, ba na gomgom ra
tulungea i vavat upi avat a
vatabue ra nipo;
4 upi na tale avat par
tikatikai, ba avat a vatur
vake kavava taulai ma ra
mangamangana gomgom
vurakit ma ra variru,
5 ma koko ma ra mamainga
upi ra kaina mangaman-
gana varogop ra umana
Tematana, nam diat pa dia
nunure God;
6 ma upi koko ta tikai na
vagu pa turana tai ta man-
gana magit, ba na long pa ta
magit tana; tago ra Luluai ia
ra tena varobo ure ra lavur
magit par damana, varogop
ave ga vaale value avat i
tana, ma ave ga varvai dovot
i tana.
7 God pa i oro pa dat tadav
ra dur na mangamangana, i
oro ko dat ma ra mangaman-
gana i gomgom.
8 Ma ba tikai i varpiam, pa
i piam ra tarai, i piam God
kaka iat, nina i ga tul tar ra
Takodo na Tulungen ta dat.
9 Ma pa ina tutumu tadav
avat ure ra varmari na bar-
turana; tago God iat i ga
tovo avat, ba avat a varmari
vargil;
10 ma a dovotina, ava
pait ia damana pire diat ra
umana bartura i dat par aro
Makedonia. Ma ave vargat
pa avat, a tara na turagu, ba
avat a vapealane vanavana
ra varmari;
11 ma avat a ongor upi ra
kini vovovon, ma avat a bal-
aguan tikatikai ure kana var-
vakai iat, ma avat a papalum
ma ra lima i vavat, da ave ga
vartuluai tadav avat;
12 upi avat a vanavana
takodo ta ra luaina mata i
diat ra tarai vakuku, ma upi
koko avat a iba upi ta magit.

A pinot mulai kai ra Luluai

13 Ma pa ave mainge ba
avat a tuptup, a tara na
turagu, ure diat dia va mat,
upi koko avat a lingligur
tana, varogop diat ta ra na,
pa kadiat ta kini nunur.
14 Ona da tar kapupi ia ba
Iesu i ga mat ma i laun mu-
lai, io, damana bula God na
agure vaarike varurungane
diat me dia tar va mat tai
Iesu.
15 Ma go ave ve avat i tana
ma ra tinata kai ra Luluai, ba
dat, da laun tuk ta ra vina-
vana mulai uti kai ra Luluai,
pa dat a lua ta diat dia tar va
mat.
16 Tago ra Luluai iat na
vana ba marama ma ra ngala
na nioro, ma ra nilai ra luluai
na angelo, ma ma ra tavur
kai God; ma diat, dia mat tai
Kristo, diat a tut lua;
17 namur dat ra ibaiba ta ra
minat da laun ma da ki ati,
da ga puak vatutua varurun-
gane dat ma diat urama ta ra
bakut, upi dat a varkuvo ma
ra Luluai ta ra lao; ma dat

a ki varurung ma ra Luluai vatikai.
18 Io, avat a vamaram vargiliane avat ma go ra lavur tinata.

5

Avat a ki na vaninara ure ra pinot mulai

1 Ma ure ra kilakilala ma ra tataun. a tara na turagu, pa ava iba mulai upi ra tutumu.
2 Avat iat, ava tar nunure bulu ia ba ra bung kai ra Luluai na pot da ra tena nilong ta ra marum.
3 Ma ba dia biti: “A malmal ma ra kini bulbulu,” a vinirua na vut vakaian pire diat, da ra kinadik na kinakava tadav ra vavina i kap bala; ma pa diat a pait valar pa ra nilop.
4 Ma avat, a tara na turagu, pa ava ki ta ra bobotoi, upi nam ra bung na tadav vakaian avat varogop ra tena nilong;
5 avat par, avat a umana natu i ra kapa, ma ra umana natu i ra keake; vakir dat a tarai kai ra marum, ba kai ra bobotoi;
6 ma tago damana, koko dat a diadiop, da diat ta ra na, dat a monamono ma dat a minana.
7 Diat ra umana lup niva dia va ta ra marum; ma diat ra umana lup nimomo dia longlong ta ra marum.
8 Ma dat, a tarai kai ra keake, boina ba dat a minana, ma dat a ule tar ra ongaongoi na nurnur ma ra varmari ta ra bongobongo i dat; ma dat a toke ra kere na vinarubu, a kini nunur upi ra varvalaun nam.
9 Tago God pa i ga tibe dat upi ra kankan, i ga tibe dat upi dat a kale pa ra varvalaun ure kada Luluai Iesu Kristo,
10 nina i ga mat ure dat, upi dat a laun varurung me, ba da vangala pa ra keake ba da va mat.
11 Avat a vamaram vargiliane avat boko, ma avat a vargat vargiliane avat boko, varogop ava vala papait ia.

A mutuaina tinata na varvakapa ma ra varvagai

12 Ma ave lul vovo pa avat, a tara na turagu, upi avat a ru diat, dia ongor livuan ta vavat, ma dia kure avat ta ra Luluai, ma dia pit avat;
13 ma na ngala kavava variru ma kavava varmari tadav diat ure kadia papalum. Avat a ki na malmal vargil.
14 Ma go ave vargat avat, a tara na turagu, upi avat a pit diat ra umana tena niol, avat a vamaram diat ba i bilua ra nuknuk i diat, avat a maravut diat dia pagolgol, ma avat a ki vamadudur pire diat a tarai par.
15 Avat a varbalaurai upi koko ta tikai na bali ra kaina ma ra kaina; avat a ongor vatikai upi ra magit i boina pire vavat vargil, ma ure ra lavur tarai par.
16 Avat a gugu vatikai.
17 Koko avat a ngo ma ra niaring;
18 avat a pite varpa ure ra lavur magit par; go ia ra

mamainga kai God tai Kristo
Iesu ure avat.
19 Koko avat a pun doko ra
papalum kai ra Tulungen.
20 Koko avat a piam ra
tinata na propet;
21 avat a valar ot pa ra
lavur magit par; ma avat a
vatur vadekdek vake nina i
boina;
22 avat a vatabue ra lavur
varpiam par.
23 Ma ra God na malmal iat
na vagomgom vakakit avat;
ma i boina ba da balaure
vapar ra tulungea i vavat ma
ra bala i vavat ma ra paka
i vavat, upi koko ta magit
na vartakun tana ti ra bung
ba na vut mulai tana kada
Luluai Iesu Kristo.
24 Nam i ting pa avat i tar
dovot, ma ia bula na pait
valar pa ia.
25 A tara na turagu, avat a
araring ure avet.
26 Avat a vatatabe ra
umana barturana par ma ra
gomgom na vargalum.
27 Iau vargat avat ta ra iang
i ra Luluai Iesu Kristo ba da
luk go ra buk pire diat parika
a tara na tura i dat.
28 A varmari kai ra Luluai
Iesu Kristo na ki pire vavat.*

* **5:28:** (A luaina buk tadav ra tarai Tesalonika di ga tumu ia maro Korinto.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma
Timoteo, tadav ra ekelesia
kai ra tarai Tesalonika, diat,
dia ki tai God Tama i dat ma
ra Luluai Iesu Kristo:
2 A varmari tadav avat ma
ra malmal tai God Tama i dat
ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varkurai ta ra pinot kai Kristo

3 I manga topa avet, ba
avet a pite varpa vatikai ta-
dav God ure avat, a tara na
turagu, ma i takodo bula,
tago kavava nurnur i manga
tavua, ma ra varmari vargil
pire vavat, tikatikai, i ngala
muka,
4 ma avet iat, ave langlang
ure avat ta ra lavur ekele-
sia kai God ure kavava kini
vovovon ma kavava nurnur
livuan ta ra lavur magit i
tup avat ma ra lavur magit
na varmonong ava pidik tar
tana;
5 nam ra vakilang tuna kai
ra takodo na varkurai kai
God; upi da nuk pa avat
ba ava ko ure ra varkurai
kai God, ure nina bula ave
kairane ra kinadik;
6 ona ia ra takodo na magit,
ba God na balbali ma ra
kinadik ta diat dia vakadik
avat,
7 ma ta vavat ba di vakadik
avat, a ningo varurung ma
avet ta nam ra bung da
vaarike tana ra Luluai Iesu
marama ra bala na bakut ma
ra lavur angelo i ra dekdek-
ina,
8 ta ra iap i birao, ma na
varobo ta diat pa dia nunure
God, ma pa dia torom ta ra
bo na varvai kai kada Luluai
Iesu Kristo;
9 diat a kairane ra balbali,
a vinirua tukum kan ra mata
i ra Luluai, ma kan ra mina-
mar i ra dekdekina,
10 ta nam ra bung ba na ga
vut upi da mar ia ta diat kana
umana tena gomgom, ma upi
da manane ta diat par dia tar
nurnur (tago kaveve varvai
pire vavat di tar kapupi ia) ta
nam ra bung.
11 Ure go bula ave araring
vatikai ure avat, upi kada
God na nuk pa avat da ava ko
ure kana varting, ma upi na
pait ot pa ma ra dekdekina
ra mamainga upi ra bo na
mangamangana, ma ra pa-
palum na nurnur;
12 upi da mar ra iang i kada
Luluai Iesu Kristo ta vavat,
ma da mar avat bula tana, da
ra varmari kai kada God ma
ra Luluai Iesu Kristo.

2

Satan

1 Ure ra vinavana mulai uti
kai kada Luluai Iesu Kristo,
ma ure bula kada vinavana
varurung tadav ia, ave lul pa
avat, a tara na turagu,
2 ba koko na malmaliara
lulut ra nuknuk i vavat, ma
koko avat a ngarao, tai ta
tulungen, ba ta varvai, ba ta
buk da mamati pire vevet,
varogop ba i maravai ra
bung kai ra Luluai;
3 ma koko ta tikai na vagu
pa avat ma ta mangana

magit; tago ra ngala na
bunura na lua, ma da ga
vaarike boko ra tutana na
varpiam, ra natu i ra vinirua,
4 nina i ga varongongoi, ma
i vangala pa mule upi na lia
ta nam di vatang ia ba God,
ba nam di lolotu tana; ma i
ki ta ra kuba i God, ma i vuar
pa mule ba ia God.
5 Ma pa ava nuk pa ia laka,
ba iau ga ki boko pire vavat,
iau ga ve avat ta go ra lavur
magit?
6 Ma go ava tar nunure ra
magit i tur bat ia boko, upi da
ga vaarike ta ra kilalana iat;
7 tago ra magit na pidik
kai ra varpiam i tar papalum
gori; ma i tuk ta nam ra bung
ba da ga tak vaire vue nina i
onge bat ia.
8 Ma ta nam ra e da vaarike
ra tena varpiam, nina ba ra
Luluai na vapanie vue ma
ra vuvu na ngiene, ma na
kamare vue ma ra vinavana
rikai ta kana pinot;
9 nina muka, ba kana pinot
i varogop ma ra papalum
kai Satan, ure ra ngala na
dekdek ma ra lavur vakilang
ma ra lavur vaongo na magit
i varvakaian,
10 ma ra lavur vavagu i
ra mangamangana gegagege
ure diat, dia vana ta ra
vinirua; tago pa dia ga vatur
vake ra mamainga upi ra
dovotina, nina ba diat a laun
tana.
11 Kari go God i tulue ra
dekdek na varvagu pire diat,
upi diat a kapupi ra vaongo;
12 Upi da kure vakaina diat
par, ba pa dia kapupi ra
dovotina, ma dia tar gugu ka
ta ra magit pa i takodo.

Di ga pilak pa avat upi ra varvalaun

13 Ma i manga topa avet
upi avet a pite varpa milat
tadav God ure avat, a tara
na turagu, a umana vakak
kai ra Luluai, tago papa ra
vunapaina God i ga pilak pa
avat upi avat a laun ta ra
varvagomgom na Tulungen
ma ra nurnur ta ra dovotina;
14 go ra magit i ga oro pa
avat i tana ta kaveve bo na
varvai, upi avat a kale pa
ra minamar tana kai kada
Luluai Iesu Kristo.
15 Io, a tara na turagu,
avat a tur padikat, ma avat
a vatur vake ra vartovo di
ga tovo tar ia ta vavat ma
kaveve tinata, ba ta kaveve
buk.
16 Ma kada Luluai Iesu
Kristo iat, ma God, ra Tama
i dat, nina i ga mari dat ma
i tul tar ra varmaram tukum
ta dat ma ra bo na kini nunur
ta ra varmari,
17 na vamaram ra bala i
vavat ma na vapadikat avat
ta ra lavur bo na papalum
ma ta ra lavur bo na tinata
parika.

3

Avat a araring ure avet

1 A mutuaina go, a tara na
turagu, avat a araring ure
avet, upi na vutvut ra tinata
kai ra Luluai ma upi da mar
ia, varogop pire vavat;
2 ma upi da valaun avet
kan ra tarai dia gegagege ma
dia kaina; tago pa dia nurnur
par.

3 Ma ra Luluai i dovot, nina
ba na vapadikat avat, ma na
mono bat avat kan ra kaina.
4 Ma go kaveve kap
varupui ta ra Luluai ure avat,
tago ava pait nam ra lavur
magit ave ga kure tar ia ta
vavat, ma avat a pait bula
diat namur.
5 Ma ra Luluai na vateten
ra bala i vavat upi avat a
tadav ra varmari kai God, ma
ra kini vovovon kai Kristo.

A mamat i ra papalum

6 A tara na turagu, ave var-
tuluai tadav avat ta ra iang
i kada Luluai Iesu Kristo,
ba avat a vana kan diat ra
umana tura i vavat par dia
vanavana gegagege, ma pa
dia mur nam ra vartovo ave
ga tul tar ia ta vavat.
7 Ava tar nunure, i topa
avat upi avat a kap lap
avet; tago avet, pa ave pait
ta mangamangana gegagege
livuan ta vavat;
8 ma pa ave ga en vakuku
ra magit kai tikai, tago i ga
tup avet ra niongor ta ra pa-
palum, ta ra marum ma ra
keake, upi koko avet a va-
mangula ta tikai ta vavat;
9 vakir tago pa i ga takodo
tar ta vevet, upi ka avet a
umana valavalar pire vavat,
upi avat a kap lap avet.
10 Tago ba ave ki boko pire
vavat, ave ga vartuluai tadav
avat dari, ba ona tikai i ole ra
papalum, koko muka na ian.
11 Tago ave valongore ba
ta umana ta vavat dia vana-
vana gegagege, ma pa dia
papalum muka, dia varvakai
vakuku ma ra magit kai ra
enana.
12 Ma diat dia dari, ave
vartuluai tadav diat, ma ave
pit diat ure kada Luluai Iesu
Kristo, ba diat a papalum ma
ra madu na maukua i diat,
ma diat a ian ika ra adiat iat.
13 Ma avat, a tara na
turagu, koko avat a talan-
guan ta ra papalum ure ra
magit i boina.
14 Ma gala tikai pa i torom
ta kaveve tinata ta go ra
buk, avat a vakilang nam, ma
koko avat a ki varurung me,
upi na vavirvir tana.
15 Ma galiaka avat a
nuknuk pa ia ba kavava
ebar, avat a pit ia da a tura i
vavat.

A mutuaina tinata

16 Ma go, a Luluai na mal-
mal iat na tul vatikene tar ra
malmal ta vavat ta ra lavur
magit parika. Boina ba ra
Luluai na ki pire vavat.
17 Iau Paulo, iau var-
vatatabai ma ra limagu iat;
ia ra vakilang ta ra lavur
buk parika; iau tar tumu ia
damana.
18 A varmari kai kada Lu-
luai Iesu Kristo na ki pire
vavat par.*

* **3:18:** (A vauruana buk tadav ra tarai Tesalonika, di ga tumu ia maro Korinto.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

1 Paulo, ra apostolo kai
Kristo Iesu ta ra vartuluai kai
God kada Tena Valaun, ma
Kristo Iesu, nina da ki nunur
tana;
2 tadav Timoteo, a natugu
tuna ta ra nurnur: A var-
mari, ma ra bala na varmari,
ma ra malmal, tai God Tama
i dat, ma Kristo Iesu kada
Luluai.

A tinata na varvalai ure ra tinata na vavaongo

3 Da iau ga vargat iu upi
una ki boko Epeso, ba iau
ga vana uro Makedonia, upi
una tigal ta umana upi koko
diat a tovo tar ra enana
tinata na vartovo,
4 ma upi koko bula diat
a kapupi ra lavur tinata na
akakur ma ra niluluk na
vuna tarai ba pa ta langun
tana, ma i vuna ka ta ra
varpuapuai, ma pa i vatavua
ra papalum kai God ta ra
nurnur; una pait ia damana.
5 Ma ra mutuai ra var-
tuluai ia ra varmari ta ra
gomgom na bala ma ra bo
na varkurai na bala, ma ra
dovot na nurnur;
6 ma ta ra umana go dia ga
vana irai kan ia ma dia tar
tadav ra tinata vakuku;
7 kadia mamainga upi diat
a umana tena vartovo ta ra
varkurai, ma pa dia matoto
ta ra magit dia varvai tana,
ba ra magit dia ongor ma ra
varvai tana.
8 Ma ave nunure ba ra
tinata na varkurai i boina,
ona tikai i vartovo takodo
tana,
9 tago ave nunure ba di ga
tul tar ra tinata na varku-
rai, vakir ure diat a umana
tena takodo, ure ke diat pa
dia mur ra varkurai, ma ra
umana tena niol, ma ure diat
bula pa dia lotu ma ure ra
umana tena varpiam, ma ure
diat pa i gomgom ra tulungea
i diat ma diat dia papait ra
magit vakuku, ure diat, dia
kita ra tama i diat ma na i
diat, ma ra umana tena rapu
tarai,
10 ure diat a umana tena
ungaunga, ma diat, dia pait
ra kaina ta ra tarai mulai,
ure diat, dia lolong tarai, ure
diat, dia vavaongo, ma diat,
dia vavalima vavaongo, ma
ure ra lavur magit par pa
i varogop ma ra dovot na
vartovo;
11 varogop ma ra bo na
varvai ure ra mariringian i
God i ti doan muka, nina di
ga nur tar ia tagu.

A pite varpa ure ra varmari kai God

12 Iau pite pa Kristo Iesu
kada Luluai, nina i tar vaon-
gor iau, ma i ga nuk pa iau
ba i dovot ra balagu, ma i tibe
iau ta kana papalum,
13 tago amana iau a
tena varvul ma ra tena
vakavakaina, ma ra tena
varvabilak; ma iau tar alube
pa ra ngala na varmari, tago
iau ga pait ia ma ra tuptup ta
ra bobotoi;
14 ma i ga peal vurakit
ra varmari kai kada Luluai
varurung ma ra nurnur ma

ra varmari, nina tai Kristo
Iesu.
15 I dovot go ra tinata, ma i
topa ia tuna upi dat a manga
kapupi ia, ba Kristo Iesu i ga
vana rikai ta ra rakarakan
a gunagunan upi na valaun
ra umana tena varpiam; ma
iau, iau lia kakit ta diat;
16 ma go, iau ga alube
pa ra varmari na bala, upi
Iesu Kristo na vaarike kana
mangamangana vovovon
parika tagu lua, upi iau
a valavalar ure diat, dia
nurnur tana namur upi ra
nilaun tukum.
17 Ma tadav ra King i ra
lavur tataun, nina ba pa ta
mareng na minat na tadav ia,
ma pa di gire, God i kopono
ko, da tul tar ra variru tana
ma ra pite varpa pa na mutu.
Amen.
18 Go ra vartuluai iau tul
tar ia tam, Timoteo, a natugu,
upi na da ra umana tinata na
propet i ga lua ure u, upi una
pait ra bo na vinarubu tana;
19 ma una vatur vake ra
nurnur ma ra bo na varkurai
na bala; nam ta ra umana dia
tar vue, ma kadia nurnur i
tar virua da ra parau;
20 Imenaio ma Alekandro,
a urua ta diat, iau ga tul tar
dir tadav Satan upi da vam-
inana dir, ba koko dir a tata
na varvul mulai.

2

A nilotu

1 Io, iau varvargat lua, ba
da pait ra nilul vovo, ra niar-
ing, ma ra nilul ure, ma ra
pite varpa ure diat ra tarai
par;
2 ure ra umana king ma
diat parika dia ki na lu-
luai; upi dat a ki bulu ma
dat a balamat ta ra lotu ma
ta ra mangamangana takodo
bula.
3 Go i vakak ma i boina
ta ra mata i God kada Tena
Valaun;
4 nina i mainge ba ra
tarai par diat a laun ma upi
diat a nunure ilam boko ra
dovotina.
5 Tago tikai ka God, ma
a kopono ko bula ra tena
varvamaram ure God ma ra
tarai, ra tutana iat, Kristo
Iesu,
6 nina i ga tul tar ia iat
mulai upi ra varkul ure ra
tarai par, a varvai dovot ta ra
kilalana iat;
7 nam di ga tibe iau upi ina
tena varvai tana, ma upi ina
apostolo bula (iau tatike ra
dovotina, pa iau vavaongo),
upi iau a tena vartovo pire
ra umana Tematana ma ra
nurnur ma ra dovotina.
8 Iau mainge ba ra tarai
par diat a araring ta ra lavur
gunagunan, ma diat a vatur
ra gomgom na lima i diat
urama, ma koko ra kankan
ma koko ra tamtavun.
9 I boina bula ba ra vaden
diat a mong ma ra lavur mal
i topa ia, diat a ruva ma diat
a minana; ma koko diat a
mong ma ra viri pepe na ulu
i diat, ma ra goled, ba ra kiau
na kalagi, ba ra ngatngat na
mal;
10 diat a mong ika (da ra
vaden dia mur ra lotu) ma ra
bo na mangamangana.
11 Ma a vavina na ki mut ba
i vartovo ma na toratorom.

12 Ma pa iau nur tar ia tai ta
vavina upi na tena vartovo,
ba na malamala ngala pire ra
tutana, na ki vovovon ika.
13 Tago di ga vaki Adam
lua, ma namur Eva;
14 ma pa di vagu pa Adam,
ra vavina di ga vagu ot pa ia,
ma i ga bura ta ra varpiam;
15 mada valaun ia ta
ra vavapitar, ona dia tur
padikat ta ra nurnur ma ta
ra varmari ma ta ra manga-
mangana gomgom varurung
ma ra mangamangana i
minana.

3

A umana lualua ta ra lotu

1 Go ra tinata i dovot muka:
Ona ta tikai i mainge ra
kiki kai ra ngala na patu-
ana, i mamainge ra bo na
papalum.
2 Ma koko ta magit na var-
takun na tur ta ra ngala na
patuana, ma na tikai ka kana
taulai, ma na ki vinvini, ma
na minana, ma na takodo
kana mangamangana, a tena
ongonge vaira, ma na tale ra
vartovo;
3 koko na longlong ta
ra nimomo, ma koko na
varvarkita; ma na madu
ra maukuana, ma koko na
varngangar, ma koko na
mari mani;
4 ma na kure mal ra
kubana iat ma ra bo na
mangamangana upi ra
umana natuna diat a tora-
torom;
5 (ma ona pa i tale tikai upi
na kure mal ra kubana, na
balaure davatane ra ekelesia
kai God?)
6 koko ta tikai i kabur lotu
ka, kan na vavagia pa mule
ma na bura ta ra varkurai na
kankan kai Satan.
7 Go bula i manga topa ia
ba na boina ra varvai ure
pire ra tarai vakuku; kan da
tata kaina ure, ma na bura ta
ra kun kai Satan.

*A umana tena maramar-
avut ta ra lotu*

8 Damana bula i topa diat
ra umana tena maramaravut
ba diat a ruru, ma koko diat
a umana lup mome vain, ma
koko diat a ngarao upi ra
kaina tabarikik;
9 ma diat a vatur ra magit
na pidik i ra nurnur ma
ra gomgom na varkurai na
bala.
10 Ma da valar ot value pa
diat; ma namur diat a pait
ra papalum na tena mara-
maravut, ona pa ta magit na
vartakun pire diat.
11 A vaden damana bula,
diat a ruru, ma koko diat a
varurai; diat a minana ma
diat a dovot ta ra lavur magit
par.
12 Ma ra umana tena mara-
maravut na tikatikai ka ka-
dia taulai, ma diat a kure mal
ra umana natu i diat ma ra
kuba i diat.
13 Diat dia tar pait mal ra
papalum na tena maramar-
avut, dia vatur vake ra bo na
kiki tana, ma dia manga ru-
rung ta ra nurnur tai Kristo
Iesu.

A ngala na magit na pidik

14 Iau nuk ia ba i maravai
ba ina vana piram; ma go
ra lavur magit iau tumu ia
piram,

15 Upi ona ina vavuan, una
nunure ra mangamangana
ba na topa u upi una pait
ia ta ra pal kai God, nina ra
ekelesia kai God i laun, ra
pagapaga i ra dovotina ma ra
vunapaina.
16 Ma go ra magit pa da
varpuai tana, a magit na
pidik ta ra lotu i ngala vu-
rakit:
Nina i ga vana rikai ma ra
palapaka i ra tarai,
a Tulungen i ga kure ba i
takodo,
a umana angelo dia ga gire,
di ga varvai tana pire ra
umana
Tematana,
di ga nurnur tana ta ra
rakarakan a gunagu-
nan,
ma di ga kap ia urama ma ra
minamar.

4

A umana tena vartovo vavaongo

1 Ma ra Tulungen i varvai
bulu tana ba ta ra umana
diat a vana tapuku kan ra
nurnur ta ra kilakilala na-
mur, ma diat a onge ta
ra umana tulungen dia var-
varara, ma ra vartovo kai ra
umana tabaran,
2 ta ra malatataur kai ra
umana tena vavaongo, nina
di tar tun vakilang ra varku-
rai ta ra bala i diat;
3 dia tigal ra varbean, ma
dia vartuluai ba da mamue
ta umana magit na nian,
nina God i tar vaki ia upi diat,
dia nurnur, ma dia nunure
ra dovotina, diat a en ia ma
ra pite varpa.
4 Tago ra magit parika God
i vaki ia i boina, ma pa ta
magit i bilak ba da alube pa
ia ma ra pite varpa;
5 tago ra tinata kai God ma
ra niaring i vagomgom ia.

A bo na tultul kai Iesu Kristo

6 Gala u vanuk tar go ra
lavur magit ta diat ra umana
bartura i dat, gala u ra bo
na tultul kai Kristo Iesu, ma
u tar taiak ta ra tinata na
nurnur, ma ra bo na vartovo
nam u tar mur mal ia;
7 ma una pue vakakit vue
ra lavur varvai na papaua
kai ra umana tubuan na vav-
ina. Ma una ongor ma ra
vartovo ta ra lavur manga-
mangana ai ra lotu.
8 A vartovo ta ra minamal
ure ra paka i dat i topa ra
ik; ma ra mangamangana ai
ra lotu i topa ra lavur magit
parika, ma i vatur ra vamad-
ing ure ra nilaun go gori, ma
ra nilaun bula ba namur.
9 Go ra tinata i dovot, ma
i topa ia upi dat a manga
kapupi ia.
10 Tago ave papalum upi
nam, ma ave ongaongor bula
tana, tago ave nurnur tai ra
God a launa, nina ra Tena
Valaun kai ra tarai parika,
ma kadiat tuna dia nurnur.
11 Una tovo tar go ra magit
ma una vartuluai me.
12 Koko ta tikai na piam u,
tago u barmana boko; boina
ba u ra valavalar ika ure diat
dia nurnur, ta ra tinata, ma
ta ra mangamangana, ma ta
ra varmari, ta ra nurnur, ma
ta ra mangamangana gom-
gom.

13 Una ongor ta ra luk buk,
ta ra vargat, ma ta ra var-
tovo, tuk ta ra bung ina pot
i tana.
14 Koko u nur vue ra
vartabar i tur piram, nam di
ga tul tar ia tam ma ra tinata
na propet, ma ra papalagur
na lima i diat ra umana
patuana.
15 Una manga nuk pa go ra
lavur magit; ma una tul tar iu
bulu tana; upi kaum tinavua
na vana rikai pire diat a tarai
par.
16 Una balaure mal u, ma
kaum vartovo bula. Una
tur padikat ta go ra lavur
magit; ba una pait ia dari,
una valaun mule u ma diat
bula dia valongore u.

5

A maramaravut pire diat dia nurnur

1 Koko una manga pit ta
patuana tutana, una vargat
ia ka da tamam; ma diat
ra umana barmana da ra
umana turam;
2 ma diat ra lavur tubuan
da nam; ma diat ra umana
inip da ra umana taim, ta ra
gomgom na mangamangana.
3 Una ru ra umana ua na
vavina, nina dia ua tuna.
4 Ma gala ta ua na vavina
ma ta umana natuna ba ta
umana tubuna, boina ba diat
a vaarike value kadia lotu ta
ra kuba i diat, upi diat a bali
ra varmari kai ra ura tavu i
diat; go i boina ta ra mata i
God.
5 Ia ra ua na vavina tuna,
nina ba pa ta niuruna, i nur-
nur tai God, ma i ongor ta ra
nilul vovo ma ra niaring ta ra
marum ma ta ra keake.
6 Ma nina i tikatikan upi ra
gugu vakuku i tar mat ba i
laun boko.
7 Go ra lavur magit una
vartuluai bula me, upi koko
ta magit na vartakun na tur
ta diat.
8 Ma ona ta tikai pa i
balaure ra taraina, ma diat
muka ta ra kubana, i tar pue
vue ra nurnur, ma i manga
kaina ta dir ma tikai pa i
nurnur.
9 Da tumu ka ra iang i tika
na ua na vavina ba i laptikai
na vinun kana kilala, ma ba i
ga vakopono taulai,
10 ma da valongore ra bo
na tinata tana ure ra umana
bo na papalum; ba i ga vamel
ta umana bul, ba i ga vango
diat ra umana vaira, ba i ga
puk ra kau i diat ra umana
tena gomgom, ba i ga mar-
avut diat dia ki kaina, ba i
ga ongor upi ra lavur bo na
papalum parika.
11 Ma diat ra umana ua
na vavina pa i vailik kadia
kilala, una pue vue diat; tago
ba dia tar kaina upi ra gugu
irai kan Kristo, dia mainge
mule ra tinaulai;
12 ma da kure diat, tago dia
tar vue ra luaina vavalima.
13 Ma dia ki vakuku bula,
ma dia vana vurvurbit ta ra
lavur palpal; ma vakir dia
libur uka, diat a umana lup
tinata bula ma dia varvakai
vakuku bula ma ra magit
kai ra umana enana, ma dia
tatike nina ba pa i ko.
14 Kari iau mainge ba ra
umana ua na vavina, ba
pa dia tubuan boko, diat a
taulai, ma diat a vapitar ra
umana bul, ma diat a kure ra

kuba i diat, ma koko diat a
pait ta magit upi ra ebar na
tata na varvul tana;
15 tago ta umana dia tar
vana irai upi diat a mur Sa-
tan.
16 Ba tika na tutana ba
tika na vavina i nurnur ma
kana ta umana ua na vavina,
boina ba na maravut diat,
ma koko da vamamat ra eke-
lesia; upi na langalanga ma
na maravut ra umana ua na
vavina tuna.
17 I boina ba da manga
ru nam ra umana patuana
dia varkurai mamal, ma na
manga ngala ra variru tadav
diat dia ongor ta ra varvai
ma ra vartovo.
18 Tago a Buk Tabu i biti:
“Koko una kaman vake ra
ngie i ra bulumakau, ba i
ruarua rama vue ra kon.”
Ma dari bula: “I kat ba da
vabongon ra tena niongor.”
19 Koko una kapupi ra var-
takun ure tika na patuana, ia
kaka ba a ivut ba a utul a
tena varvai tana, una nuk pa
ia.
20 Diat dia pait ra varpiam,
una pit diat ta ra mata i ra
tarai parika, upi diat ta ra na
bula diat a burburut.
21 Iau manga vargat
vadekdek iu ta ra mata i God,
ma ra Luluai Kristo Iesu, ma
ra umana angelo di pilak pa
diat, ba una mur go ra lavur
magit, ma koko ra pipilak
vakuku.
22 Koko una vung lulut pa
ra ura limam tai ta tikai,
ma koko una maravut ta
ra varpiam kai ra umana
enana; una balaure u upi
una gomgom.
23 Koko una mome mule ra
tava, una mome ta ikilik na
vain ure ra balam ma ure ra
binilua i monomonong iu.
24 A varpiam kai ta umana
tarai i tur kapa, ma dia lua
ta diat ta ra varkurai; ma kai
ta ra umana diat a vana rikai
namur.
25 Damana di gire bula ra
bo na mangamangana kai ta
umana, ma diat nina pa di
gire, da mama ive diat ta ra
nilaun namur.

6

1 Boina ba ra umana vilav-
ilau diat a manga ru kadia
umana luluai, upi koko da
tata vakaina ure ra iang i God
ma ra vartovo.
2 Ma diat ba kadia umana
luluai dia nurnur, koko diat
a piam diat, tago dia bartu-
rana; i boina ba diat a manga
torom ta diat, tago diat a
umana tena nurnur ma di
mari diat, ma dia pait bula ra
bo na mangamangana.

A vartovo vavaongo ma ra dovot na magit

Go ra lavur magit una var-
vartovo me ma una varvar-
gat me.
3 Ona ta tikai i vartovo ma
ra enana vartovo, ma pa i
mulaot ta ra bo na tinata, ra
tinata kai kada Luluai Iesu
Kristo iat, ma ra vartovo i da
ra lotu;
4 ra dari i vavagia pa mule,
ma pa i nunure ta magit, i
papait na papaua ka ure ra
lavur vartir ma ra varvar-
toto ure ra lavur tinata, nina
i arikai tana ra varngu, ra
varngangar, ra varvul ma ra
kaina nuknuk,
5 ra lavur varpuapuai ka-
diat i bilak ra nuknuk i diat,

i tar panie ra dovotina pire
diat, ma dia nuk ia ba ra kini
ta ra lotu na vapeal kadia
tabarikik.
6 Ma a dovotina, a lotu, ba
i tur varurung ma ra kini
vovovon, ia ra vuna ta ra
ngala na tabarikik;
7 tago pa da ga kap vaarike
ta magit uti ta ra rakarakan
a gunagunan, ma a dovotina,
ba da vana kan ia, pa dat a
kap mule ta magit;
8 ma ona ada magit na nian
ma ra mal akari, dat a ngo
tana.
9 Ma diat dia mainge ba
diat a uviana, dia bura ta
ra varilam ma ta ra kun ma
ta ra mangoro na mamainga
dia papaua ma dia varvakai
* na, nina dia vue vadudu
vue ra tarai ta ra minat ma
ra vinirua.
10 A mamainga upi ra mani
ia ra vunapai ra lavur kaina
magit parika; ma ta umana
ba dia ngarao upi ia, dia rara
tana kan ra nurnur, ma dia
go mule diat ma ra do na
niligur.

A tinata na varvakapa pire Timoteo

11 Ma u, u ra tutana kai
God, una lop kan go ra
lavur magit; ma una mur ra
mangamangana takodo, ma
ra lotu, ma ra nurnur, ma ra
varmari, ma ra kini vovovon,
ma ra madu na bala.
12 Una varvarubu ta go
ra bo na vinarubu na nur-
nur, una tabe vake ra nilaun
tukum, nam di ga oro pa u
upi ia, ma u tar tata kapa ta
ra bo na varvai ta ra luaina
mata i diat ta ra umana tena
varvai vadovot.
13 Iau vargat u ta ra luaina
mata i God, nina i balaure
ra lavur magit par, ma Kristo
Iesu, nina i ga tata kapa ma
ra bo na tinata ta ra luaina
mata i Pontio Pilato;
14 ba una torom ta ra var-
tuluai, upi koko na dur, ma
koko ta magit na vartakun
tana, tuk ta ra vinavana rikai
kai kada Luluai Iesu Kristo;
15 nina ba ia iat na ve tar
ia ta ra kilalana iat, nina ra
kopono Luluai, i ti doan, ra
King kai ra lavur king, ma ra
Luluai kai ra lavur luluai;
16 kana ka ra nilaun
tukum, ma i ki ta ra talapar
ba pa ta na vana maravai
tana; nina ba pa ta tutana i ti
gire, ma pa ta na gire go; da
tul tar ra variru tana ma ra
dekdek pa na mutu. Amen.

17 Vargat diat dia uviana
ta go ra rakarakan a guna-
gunan, ba koko na ngala ra
nuknuk i diat ure diat mu-
lai, ba koko diat a nurnur ta
ra gologolo na tabarikik, ia
kaka tai God, nina i manga
tabar dat ma ra lavur magit
par upi dat a gugu tana;
18 upi diat a pait ra boina,
upi diat a uviana ka ta ra
bo na papalum, diat a var-
vartabar, ma diat a marama-
ravut;
19 upi diat a vung varurue
ra bo na vunapaina upi ka-
diat ta ra kilala namur, upi
diat a tabe vake ra nilaun,
nina ra nilaun tukum.
20 Ea, Timoteo, una bal-
aure vake nam ra magit di
tar tul tar ia tam, ma una tap-
gaga kan ra kaina pir maul
ma ra varongongoi, nam dia

vartuam me ba ia ra kabi-
nana;
21 nina ba ta umana dia
mur tana ma dia rara kan ra
nurnur.
A varmari na ki pire vavat.

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

1 Paulo, ra apostolo kai
Kristo Iesu ta ra varkurai kai
God, da ra vamading ure ra
nilaun tai Kristo Iesu,
2 tadav Timoteo, a vakak
na natugu: A varmari, ma
ra varmaram, ma ra malmal,
tai God, Tama i dat, ma Kristo
Iesu kada Luluai.

A pite varpa ma ra tinata na varvargat

3 Iau pite pa God, nina iau
torom tana ma ra gomgom
na varkurai na bala, da ra
umana tamagu, ma pa iau
ngo ma ra ninunuk up u ta
kaugu umana niaring, ta ra
marum ma ra keake,
4 ma iau mainge tuna pi
ina gire u, tago iau nuk pa ra
lur na matam upi da vabuka
iau tana ma ra gugu;
5 tago iau nuk pa ra dovot
na nurnur i tur piram, ma i
ga tur lua pire Loi, tubum,
ma Oinike bula, tinam, ma
iau nunure i tar tur piram
bula.
6 Kari iau vanuk tar mule
tam upi una vamalamala-
pang ra tinabar kai God nam
i ki piram ure ra papalagur
na limagu.
7 Tago God pa i ga tul tar ra
tulungea i ra bunurut ta dat,
pata, a tulungea i ra dekdek
iat, ma ra varmari ma ra
minatoto.
8 Koko una vavirvir ure ra
varvai kai kada Luluai, ba
ure iau kana tultul di ga vi ia;
una kairane maravut iau ra
kinadik ure ra bo na varvai
ta ra dekdek i God;
9 nina i tar valaun dat ma
i tar ting pa dat ma ra gom-
gom na varting, vakir ure
kada papalum, ure ke kana
mamainga ma kana varmari,
nina di ga tul tar ia ta dat tai
Kristo Iesu papa amana lua
iat, ba pa ta tataun boko,
10 ma go i tar tapala ta ra
vinavana rikai kai kada Tena
Valaun Kristo Iesu, nina i ga
vuna vue ra minat, ma i ga
vaarike ra nilaun tuna ma ra
nilaun pa na mutu ure ra bo
na varvai,
11 di ga tibe iau ure pi ina
tena varvai ma ina apostolo
ma ina tena vartovo tana.
12 Kari go iau kairane bula
go ra lavur magit; ma pa
iau vavirvir tana; tago iau
nunure nina iau ti nurnur
tana, ma i tar ot muka ra
nuknukigu ba na pait valar
pa ia pi na balaure vake nam
ba iau ga nur tar ia tana tuk
ta nam ra bung.
13 Una vatur vake ra
valavalar ure ra bo na varvai
nam u ga valongore tagu, ta
ra nurnur ma ra varmari kai
Kristo Iesu.
14 Nam ra bo na magit di ga
nur tar ia tam, una balaure
vake ure ra Takodo na Tulun-
gen, nam i ki ta ra bala i dat.
15 Go ra magit u tar
nunure, ba diat par maro
Asia dia ga vana kan iau;
Pigelo ma Ermogenes diat.
16 Boina ba ra Luluai na
tul tar ra varmari tadav ra
kuba i Onesiporo; tago i ga
valagar milate pa iau, ma pa

i vavirvir ure ra agu vivi na
palariam;
17 ma, ba i ga ki Rom, i ga
ongor ma ra tinikan upi iau,
ma i ga tikan tadav iau
18 (boina ba ra Luluai na
tul tar ia tana upi na gire
tadav ra varmari tai ra Lu-
luai ta nam ra bung); ma u
tar nunure bulu kana man-
goro na papalum maramar-
avut aro Epeso.

2

A dovot na tena vinarubu kai Kristo Iesu

1 Ma u, natugu, una dekdek
vanavana ta ra varmari tai
Kristo Iesu.
2 Ma ra lavur magit u ga
valongore tagu ta ra mata
i diat ra mangoro na tena
valavalongor maravut, una
tar ia ta diat ra umana dovot
na tutana, nina ba na tale
diat upi diat a tovo ta ra na
bula.
3 Una kairane maravut iau
ta ra kaina kini, da ra bo
na tena vinarubu kai Kristo
Iesu.
4 A tena vinarubu pa i
taviviai mulai ta ra lavur bal-
aguan ure go ra nilaun; upi
na vamororo nina i ga pilak
pa ia upi na tena vinarubu.
5 Ma ona tikai i ongor ta
ra varkaul, pa di toke tar ra
kere tana, ba tumu pa i mur
ra lavur varkurai tana.
6 A tena ongor ta ra uma na
vatur value vake ta vuaina.
7 Una nuk pa go iau tatike;
tago ra Luluai na vaminana
iu ta ra lavur magit parika.
8 Ma una nuk vatikene pa
Iesu Kristo, nina i ga tut mu-
lai kan ra minat, a bul mur
tai David, da kaugu bo na
varvai;
9 ma nam iau kairane ra
kinadik tana, da ra tena
varpiam, ma di tar vi iau; ma
go ra tinata kai God pa di vi
ia.
10 Kari go iau pidik tar ta
ra magit parika ure diat di
ga pilak pa diat, upi diat a
vatur vake bula ra nilaun tai
Kristo Iesu varurung ma ra
minamar tukum.
11 Go ra tinata i dovot
muka: Ba tumu da tar mat
varurung me, dat a laun
varurung me;
12 ba tumu da kairane ra
kinadik, dat a varkurai varu-
rung me; ba tumu dat a pue
vue, ia na pue vue bula dat;
13 ari ona pa da dovot,
ia i dovot vatvatikai; tago i
dekdek upi na pue mule.

A dovot na tena papalum

14 Go ra lavur magit una
vanuk tar mule ta diat, ma
una manga vargat diat ta ra
mata i ra Luluai, upi koko
diat a varpuapuai ta ra lavur
tinata, tago pa i topa ta magit
ma i varara ka diat, dia val-
ongore.
15 Una ongor upi una tul
tar mule u tadav God da ra
dovot na tena papalum ba pa
ta magit na vavirvir pirana,
tago i palum bulu ra tinata i
ra dovotina.
16 Una vana irai kan ra
lavur kaina pir maul; tago
dia vatavua ra varpiam,
17 ma kadia tinata na ngan-
gar da ra kaina manua; Ime-
neo ma Pileto dir ta diat;
18 dir rara kan ra dovot
na vartovo, ma dir biti ba
i tar par ra tinut mulai kan

ra minat, ma dir tar vue
pukue vue ra nurnur kai ta
ra umana.
19 Ma ra dekdek na vuna-
paina, ba i vuna tai God, i tur
padikat, ma go ra vakilang-
ina: A Luluai i nunure diat
kana tarai; ma: I boina ba
diat par, dia vatang ra iang i
ra Luluai, diat a vana kan ra
lavur varpiam.
20 Ta ra ngala na pal ta
umana la dia tur tana, diat
di pait ia ma ra goled ma ra
silva, ma diat bula ba di pait
ia ma ra davai ma ra pia; ta
umana ure ra magit i ruru,
ma ta ra umana ure ra magit
pa i ruru.
21 Ma ona ta tikai i ki var-
baiai ma go diat, da tibe upi
ia a la i ruru, nina di tar
vagomgom ia, ma na topa
ra luluai, ma di tar vaninare
ure ra lavur bo na papalum
parika.
22 Una vilau kan ra kaina
mamainga na barmana, ma
una mur ra mangamangana
takodo, a nurnur, a varmari
ma ra malmal, varurung ma
diat dia kail upi ra Luluai ma
ra gomgom na bala i diat.
23 Una ole vue ra lavur tinir
na papaua ba pa ta kabinana
tana, tago u nunure ba dia
vuna ta ra varngangar.
24 Ma i tabu upi ra tultul
kai ra Luluai na varngangar,
na madu ra maukuana pire
diat a tarai par, na tale ra
papalum na vartovo, na ki
vovovon,
25 ma na tovo diat ra
umana tena varongongoi ma
ra madu na bala; kan God na
tul tar ra nukpuku ta diat ma
diat a nunure ra dovotina,
26 ma upi diat a laun mulai
kan ra kun kai Satan, nina i
tar kinim vake diat upi kana
mamainga.

3

A mutuaina e

1 Ma una nunure go, ba ta
ra mutuaina ta umana kilala
na varvakadik diat a pot.
2 Tago ra tarai diat a mari
ka diat mulai, ma diat a
mainge bula ra mani, diat a
tata vangala pa diat mulai,
diat a vavagia pa diat mulai,
diat a tatata kaina, diat a
piam ra umana tavu i diat,
ma pa diat a pite varpa ure
ta magit, ma pa na gomgom
ra tulungea i diat,
3 ma pa diat a varmari
vargil, ma pa diat a var-
maram, ma diat a varurai,
ma pa diat a tigal valar pa
ra paka i diat, a umana lup
kankan, ma diat a milikuane
ra boina,
4 a umana tena vavagu,
a umana rangrang, ma na
ngala ra nuknuk i diat ure
diat mulai, ma diat a manga
mainge ra nilibur ma pa diat
a mari God;
5 a malalar i ra lotu na tur
pire diat, ma diat a varpuai
ure ra dekdekina; una vana
kan diat, dia dari.
6 Damana diat dia kokoa
ruk tai ta umana pal, ma dia
ting valar pa diat ra umana
lunga na vavina nina i tar
anguvai pire diat ra lavur
varpiam, ma ra lavur kaina
mamainga i kap vurvurbin-
gitane diat,
7 dia vartovo vatikai, ma
pa dia tadav ra dovotina.

8 Ma da Ianes ma Iambres
dir ga onge bat Moses,
damana go diat, dia onge bat
ra dovotina; a tarai i bilak ra
nuknuk i diat, pa dia topa ra
nurnur.
9 Ma pa diat a pait valar pa
ia; tago da al vapange kadia
papaua pire ra tarai parika,
upi na varogop ma nam di ga
pait ia ure kadir.

A mutuaina tinata na varvakapa

10 Ma u ga tar mur bulu
kaugu vartovo, ma kaugu
mangamangana, kaugu togo-
togo, kaugu nurnur, kaugu
kini vamadudur, kaugu var-
mari, kaugu kini vovovon;
11 ma ra lavur milmilikuan
ma ra kinadik i tar tadav
iau aro Antiokia ma Ikonion,
ma Listra, ma iau ga pidik
tar ta nam ra umana magit
na milmilikuan; ma ra Lu-
luai i ga valaun iau kan diat
parika.
12 Maia pa, ma diat par
dia mainge ba dia mur ra
mangamangana kai God tai
Kristo Iesu, diat a kairane
bula ra milmilikuan.
13 Ma diat ra umana tena
varpiam ma ra umana tena
vavagu diat a manga kaina
vanavana, dia varara ma di
varara bula diat.
14 Ma una tur uka ta ra
magit di ga tovo tar ia tam, ra
magit i ot ra nuknukim tana,
tago u nunure nina i tar tovo
u;
15 papa ba u ga bul u tar
nunure ra Buk Tabu nina i
pait vakabinana valar pa u,
upi una laun ta ra nurnur tai
Kristo Iesu.
16 A lavur pakana Buk
Tabu i vuna tai God ma i
topa ra vartovo, ma ra varpit,
ra varvaminana, ma ra var-
tovo ta ra mangamangana
takodo;
17 upi ra tutana kai God
na ko vurakit, ma na var-
gal bulu upi ra lavur bo na
mangamangana parika.

4

1 Iau manga vargat iu ta ra
mata i God, ma Kristo Iesu,
nina ba na kure ra umana
launa ma ra umana minat. ta
kana vinavana mulai uti ma
kana varkurai:
2 Una varvai ta ra tinata;
una ongor ta ra bo na kilala,
ma ra kaina kilala, una var-
vartakun ot, una varpit, una
vargat, ta ra kini vovovon ma
ra vartovo.
3 Tago na vut boko ra kilala
ba pa diat a mainge mule ra
takodo na vartovo; ma, da
kadia kaina mamainga, diat
a vapeal kadia umana tena
vartovo, tago di vala mainge
upi diat a valongore ta kala-
mana magit;
4 ma diat a valingan vaire
vue ra talinga i diat kan
ra dovotina upi ra varvai
vakuku.
5 Ma una minana ta ra
lavur magit par, una pidik
tar ta ra magit na kinadik,
una pait ra papalum na tena
varvai, ma una pait ot pa
kaum tiniba.
6 Iau papait na virua da
ra tinabar, ma i maravai ra
bung ba ina vana tana.
7 Iau tar varvarubu ta ra bo
na vinarubu, iau tar pait ot

pa kaugu nivut, iau tar vatur
vadekdek vake ra nurnur;
8 papa gori di tar vung vake
ra kere na mangamangana
takodo ure iau, nina ba ra
Luluai, ra takodo na tena
varkurai, na tul tar ia tagu ta
nam ra bung; ma vakir tagu
kaka, ta diat par bula dia tar
mainge kana vinavana mulai
uti.

A tinata tadav Timoteo iat

9 Una ongor pi una vana
lulut uti piragu;
10 tago Demas i ga takap
kan iau, tago i ga mari go ra
rakarakan a gunagunan, ma
i vana Tesalonika; ma Kresko
i vana uro Galatia, ma Tito i
vana Dalmatia.
11 Luka ka i ki piragu. Una
ben pa Marko, ma amur a
varagur me uti; tago i topa
iau ure ra papalum.
12 Iau tar tulue Tikiko uro
Epeso.
13 A olovoi iau ga vana kan
ia aro Troas pire Karpo, ba
una vana uti, una kap ia, ma
ra umana buk, ma koko una
nuk vue ra umana buk di pait
ia ma ra pal a vavaguai.
14 Alekandro, ra tena
madaka ta ra palariam i
gobol, i ga pait mangoro na
kaina magit piragu; a Luluai
na bali ia pirana da kana
mangamangana;
15 ma u, una balaure u
tana; tago i tar tur bat kaveve
tinata.
16 Ba iau ga tatata tavuna
bat iau boko, pa ta tikai i ga
maravut iau, diat par.dia lop
kan iau; boina ba koko da luk
tar ia ta diat.
17 Ma ra Luluai i ga mar-
avut iau ma i ga vadekdek
iau; upi ina pait ot pa ra bo
na varvai, ma upi diat par
ra umana Tematana diat a
valongore; ma di ga valaun
iau kan ra ngie ra leon.
18 A Luluai na valaun iau
boko ta ra magit i kaina
parika, ma na vaki iau bula
ta kana varkurai ra bala na
bakut; da tul tar ia tana ra
variru pa na mutu. Amen.

*A mutuaina tinata na var-
vagai*

19 Una vatatabe Priska ma
Akuila, ma diat ra tarai ta ra
kuba i Onesiporo.
20 Erasto i tar ki Korinto;
ma iau ga vana kan Tropimo
ta ra gunan Mileto, tago i
mait.
21 Una ongor ma ra vina-
vana uti ba pa i ti vut boko
ra kilala na mudian. Ubulo
i vatatabe u, ma Puden, ma
Lino, ma Klaudia, ma diat ra
umana tura i dat par.
22 A Luluai na ki ta ra tu-
lungeam. A varmari tadav
avat.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TITO

1 Paulo, a tultul kai God,
ma ra apostolo kai Iesu
Kristo, da ra nurnur kadiat
ba God i ga pilak pa diat, ma
ra minatoto ure ra dovotina,
nina i da ra lotu tadav God,
2 ta ra kini nunur upi ra
nilaun ba pa na mutu, nina
ba ra dovot na God i ga va-
mading me ania, ba pa ta
tataun boko;
3 ma ta ra kilalana iat i
ga vaarike kana tinata ta ra
varvai, nam di ga nur tar ia
tagu da ra vartuluai kai God
kada Tena Valaun;
4 tadav Tito, a natugu tuna
ta ra nurnur i tur pire dat
parika: A varmari ma ra
varmaram ma ra malmal tai
God Tama i dat ma ra Lu-
luai Kristo Iesu kada Tena
Valaun.

A papalum kai Tito aro Kreta

5 Iau ga vaki kapi u aro
Kreta, upi una vatakodo pa
ia ra lavur magit i tur valala
boko, ma una tibe ta umana
patuana ta ra lavur pia na
pal, da iau ga tul tar ia tam;
6 ari ona tikai ba pa ta
magit na vartakun tana, ma
tikai ka kana taulai, ma ba ra
umana natuna dia nurnur,
ma ba pa di takun diat ta ra
mangamangana vovoloi ba
ta ra niol.
7 Tago i topa ra ngala na
patuana upi koko ta magit
na vartakun pirana, tago ia
ra tena balabalaure ure ra
magit kai God; koko na pue
ngangar, koko na kankan lo-
lalolo, koko ia ra lup mome
vain, koko na varvarkita, ma
koko na ngarao upi ra kaina
tabarikik;
8 na onge diat ra umana
vaira, na manane ra boina,
na minana, na takodo, na
gomgom, na tigal valar pa
kana lavur mamainga;
9 ma na vatur vadekdek
vake ra dovot na tinata nina
i varogop ma ra vartovo, upi
na pait valar pa ra vargat
ta ra dovot na vartovo, ma
na pit diat ra umana tena
varpuai.
10 Tago mangoro na tena
varvapurpuruan, a umana
tena pirpir maul vakuku ma
ra umana lup malatataur go
kari damana tuna diat ra
umana pokakikil,
11 da tur bat ra ngie i diat;
diat, dia varara vapar ta ra
umana apik na tarai, ma dia
tovo tar ra magit pa i ko, upi
kadiat ra kaina tabarikik.
12 Tikai ta diat iat, kadia
propet, i ga biti, “A umana
te Kreta a umana tena
vavaongo vatikai, a umana
kaina king, a umana lup nian
ma a umana tabauma.”
13 Go ra varvai i dovot.
Kari go una pit vakarangap
diat, upi diat a dekdek ta ra
nurnur,
14 ma upi koko diat a nuk
pa ra varvai vakuku kai ra
umana Iudaia, ma ra vartu-
luai kai ra tarai dia lingan
kan ra dovotina.
15 I gomgom ra lavur magit
par pire diat dia gomgom;

ma pire diat dia dur ma pa
dia nurnur pa ta magit i gom-
gom; i dur uka ra nuknuk i
diat ma ra varkurai ta ra bala
i diat bula.
16 Dia biti ba dia nunure
God, ma ta kadia manga
mangana dia pue vue, tago
dia kaina vurakit, ma dia
varongongoi, ma pa dia topa
ta bo na papalum.

2

A dovot na vartovo

1 Ma una varvai ta ra lavur
magit i topa ra dovot na var-
tovo:
2 dari ba ra umana tadar
na tutana diat a kure bat ka-
dia lavur mamainga vakuku,
diat a ruru, diat a minana,
diat a dovot ta ra nurnur,
ta ra varmari, ma ta ra kini
vovovon;
3 damana bula ra umana
tubuan na vavina, upi diat
a pait ra mangamangana
variru, koko diat a umana
tena varurai, ma koko diat
a umana lup mome vain,
ma diat a vartovo ko ma
ra umana bo na mangaman-
gana;
4 upi diat a vamatotone
ra umana vavina pa i vailik
boko kadia kilala, upi diat
a mari kadia umana tutana,
ma diat a mari ra umana
natu i diat,
5 ma diat a minana, diat
a gomgom, diat a papalum
ta ra kubakuba i diat, diat
a varmal, ma diat a torom
ta kadia umana tutana iat,
upi koko da vul vakakaina ra
tinata kai God;
6 una vargat diat bula ra
umana barmana upi na gom-
gom kadia mangamangana;
7 ma una tul tar iu mulai
ta ra lavur magit parika upi
ra valavalar ure ra bo na
papalum; koko na rara kaum
vartovo, na ruru,
8 na dovot bula kaum
tinata, upi na dekdek ba da
kure vakaina; upi nina i tur
varbat na vavirvir tana, tago
pa ta kaina magit akamana
upi da takun dat me.
9 Boina ba ra umana vilav-
ilau diat a torom ta kadia
umana luluai, ma diat a pait
ra lavur magit parika dia
mainge; ma koko dia tatata
varbat;
10 ma koko diat a loalong,
diat a ve tar ika ra dovot
na bala i diat, upi diat a
vamong ra vartovo kai God,
kada Tena Valaun, ta ra lavur
magit parika.
11 Tago ra varmari kai God
i tar vana rikai, ma i kapkap
ra varvalaun tadav ra tarai
par,
12 ma i vateten dat, upi
dat a vue ra mangamangana
pa i da ra lotu ma ra kaina
mamainga da ra rakarakan
a gunagunan, ma upi dat a
minana, dat a takodo ma dat
a kiki ati ra pia ma ra manga-
mangana kai ra lotu;
13 ma ba da ungung pa ra
magit na nurnur nina i ti
doan, ma ra vinavana pangai
kai ra minamar i ra ngala
na God ma kada Tena Valaun
Iesu Kristo;
14 nina i ga tul tar mule
ure dat, upi na valaun dat
kan ra lavur varpiam ma na
vagomgom pa ta vuna tarai
upi kana iat, diat ba dia on-
gor upi ra lavur bo na pa-

palum.
15 Una tatike go ra lavur
magit, ma una vargat tana,
ma una varpit ma ra dekdek
na varkurai. Ma koko ta tikai
na piam iu.

3

A mangamangana kai ra te Kristo

1 Una vanuk tar ia ta ra
bala i diat upi diat a vamolo
tar diat ta diat dia lua, ma ta
diat ra umana tena varkurai,
ma diat a torom, ma diat a ki
na vaninara upi ra lavur bo
na papalum,
2 ma koko diat a tata
kakaina ure ta tikai, koko
diat a vartoto, diat a varmari
vargil, ma diat a vaarike ra
madu na bala i diat tadav ra
tarai par.
3 Tago dat iat bula a umana
lunga, amana da ga olole,
ma da ga rara, da ga torom
tadav ra lavur kaina ma-
mainga ma ra gugu vakuku,
ma da ga ki ta ra varpiam
ma ta ra varngu, da ga milmi-
likuan, ma da ga milmi-
likuane vargiliane dat.
4 Ma ba i tar vana rikai
ra varmari ma ra varmaram
kai God kada Tena Valaun
tadav ra tarai,
5 i ga valaun dat ta kana
varmari, vakir ure ra takodo
na papalum da tar pait ia,
ta ra niiu i ra kalamana
kinakava iat mulai ma ra
papalum na varvakalamanai
kai ra Takodo na Tulungen,
6 nina i tar manga lin-
gire taun dat, ure Iesu Kristo
kada Tena Valaun;
7 upi, ba di tar vatakodo
dat ta kana varmari, dat a
kakalai vada ra kini nunur
upi ra nilaun tukum.
8 Go ra tinata i dovot
muka, ma iau mainge upi
una manga varvai dekdek
tana, ba diat, dia nurnur
tai God, diat a ongor upi
diat a papait ra lavur bo na
mangamangana. I tar boina
go ra magit ma i topa diat ra
tarai;
9 ma una vana kan ra lavur
vartoto ure ra tinata na pa-
paua, ma ra niluluk na vuna
tarai, ma ra varpuapuai ma
ra varngangar ure ra tinata
na varkurai; tago pa dia var-
vair mamal, a lavur magit
vakuku ka.
10 Ona ta tikai i mur ra
enana vartovo, ba di ga
vaura pit ia, una ole vue
nam,
11 tago u nunure ba nina
i pait ra damana i rara, ma
i varpiam, ma i tibuna kure
vakaina mule.

*A mutuaina tinata na var-
vakapa*

12 Ba iau tulue Artemas
piram, ba Tikiko, una on-
gor upi una vana tadav iau
aro Nikopoli; tago iau tar
kumkubu ba ina ki vue ra
kilala na mudian abara.
13 Una tulue Sena, ra tena
kabinana ta ra varkurai, ma
Apolos upi dir a lua, ma koko
dir a iba upi ta magit.
14 Ma boina ba kada tarai
bula diat a vartovo upi diat
a pait ra bo na mangaman-
gana, upi na topa ra niiba ma
upi koko diat a da ra davai
malan.
15 Diat par ati piragu, dia
vatatabe u. Una vatatabe

diat dia mari dat ta ra nur-
nur.
A varmari tadav avat par.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV PILEMON

1 Paulo, di tar vi ia ure
Kristo Iesu, ma Timoteo tura
i vevet, tadav Pilemon, nina
ave mari ia, ma kaveve tena
maramaravut,
2 ma tadav Apia a tai vevet,
ma Arkipo a talai vevet ta ra
vinarubu, ma tadav ra ekele-
sia ta ra kubam:
3 A varmari tadav avat ma
ra malmal tai God, Tama i
dat, ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varmari ma ra nurnur kai Pilemon

4 Iau pite varpa tadav
kaugu God, ma iau vatang
vatikene u ta kaugu niaring,
5 tago iau tar valongore
ure kaum varmari, ma kaum
nurnur ta ra Luluai Iesu, ma
tadav ra umana tena gom-
gom par bula;
6 upi ra kiki na maramar-
avut i kaum nurnur na ongor
muka, ta ra kabinana ure ra
lavur magit par nam i ki tam
tai Kristo.
7 Tago i ngala kaugu gugu
ma kaugu ningo ure kaum
varmari, turagu, tago u tar
valagar pa ra bala i diat ra
umana tena gomgom.

A nilul ure Onesimo

8 Io, a dovotina, i takodo
piragu tai Kristo upi ina var-
tuluai piram ma ra magit i
topa ia,
9 ma iau lul vovo pa u
ka ure ra varmari, tago iau
Paulo ra patuana, ma go di
tar vi iau ure Kristo Iesu;
10 iau lul vovo pa u ure
natugu, Onesimo, nina iau
tar vangala ta ra agu vivi,
11 nina ba amana pa i ga
topa ta magit piram, ma go i
topa u, ma i topa iau bula;
12 ma iau tulue mule pi-
ram, i da iau tulue ra balagu
iat;
13 iau ga mainge ke ba na
ki piragu, upi na pait kaum
papalum piragu ta go ra vivi
na bo na varvai;
14 ma pa iau ga mainge ba
na pait ia, tago pa iau ga
nunure boko ra nuknukim;
upi koko kaum varmari na
da ra magit da vovo pa ia, ba
na da ka ra magit u ga upi ia.
15 Kan go bar i ga vana
boko kan u tana, upi una
vatur vatukum vake;
16 vakir da ra vilavilau mu-
lai, na lia ta diat ra umana
vilavilau, da a vakak na tu-
ram, i vakak muka piragu,
ma i manga vakak piram, ure
ra palapakana ma ta ra Lu-
luai bula.
17 Ona u nuk pa iau ba dor
varbete, una vatur vake, ma
na da u vatur vake iau.
18 Ba i tar vakaina u, ba
kana ta kinail piram, una luk
tar nam tagu;
19 iau Paulo, iau tar tumu
ia ma ra limagu iat, ina bali
ia; ma pa iau biti tam, ba pa
u ga bali u boko tagu.
20 Maia, turagu, boina ba
ina gugu ure u ta ra Luluai;
una valagar pa ra balagu tai
Kristo.
21 Iau ga tutumu piram
tago iau nurnur ta kaum

tinorom. ma iau nunure ba
una pait lake bula nam iau
tar vatang ia.
22 Ma una vaninare bula ta
tika na pal upi ina va tana;
tago iau nuk ia ba da tul
tar iau ta vavat ure kavava
niaring.

A mutuaina tinata na var-
vagai

23 Epapras nina di ga vi
ia bula ure Kristo Iesu, i
vatatabe u;
24 ma Marko ma Aristarko,
ma Demas, ma Luka, ra
umana talaigu ta ra pa-
palum.
25 A varmari kai kada Lu-
luai Iesu Kristo na ki ta ra
tulungeam. Amen.

A BUK TADAV RA TARAI EBRAIO

A tinata kai God tai Natuna

1 God i ga tata amana ma
ra ngie i ra umana propet ta
diat ra umana patuana man-
goro na pakana ma ta ra do
na mangamangana,
2 ma ta go ra e, i mur kakit,
i tar tata ta dat tai Natuna,
nina i ga kure ba na kale pa
ra lavur magit par, ma ure
nina bula i ga vaki ra lavur
tataun par;
3 nina ba ra talapar i kana
minamar, ma ra malalar i ra
maukuana tuna, ma i tukal
ra lavur magit parika ma ra
tinata i ra dekdekina, ma ba
i tar pait ot pa ra varvagom-
gom ure ra varpiam, i ga ki
ta ra lime tuna ra King arama
liu kakit.

Natuna i lia ta ra umana angelo

4 Ma i ga lia muka ta diat
ra umana angelo, tago i ga
tar kale vake ra iang i manga
boina vurakit ta go diat.
5 Tago i ga biti ta nuve ta
diat ra lavur angelo ta tika na
bung dari:
"U natugu,
Iau tar vangala pa u gori"?
ba dari:
"Iau Tamana ma ia natugu"?
6 Ma ba i tar kap vaarike
mule ra luaina natuna uti ta
ra rakarakan a gunagunan i
biti dari: Boina ba ra lavur
angelo kai God diat a lotu
tadav ia.
7 Ma i biti ure diat ra lavur
angelo dari:
"Nina i ga vaki kana umana
angelo upi diat a da ra
vuvu,
Ma kana lavur tultul upi diat
a da ra biro na iap."
8 Ma i biti ure Natuna dari:
"Kaum kiki na king, God, i
tur vatikai ma pa na
mutu;
Ma kaum buka na king i
takodo, ma ia ra buka
ure kaum varkurai.
9 U ga mari ra mangaman-
gana takodo, ma u ga
milikuane ra varpiam;
Ma kari go God, kaum God, i
tar tap u
Ma ra dangi na gugu, upi una
lia ta diat ra umana
talaim tana."
10 Ma dari:
"U Luluai, ta ra turpaina u ga
vungvung ra vunapai
ra rakarakan a guna-
gunan,
Ma ra bala na bakut ia ra kau
na limam:
11 Diat a tareng boko; ma u
tur vavatikai;
Ma diat a maulana boko da
ra mal;
12 Ma una pipin diat da ra
mal na tubatuba,
Ma da pait vaenana
diat.mulai da ra mal;
Ma u, pa u enana ta tika na
bung, ma kaum kilala
pa na mutu."
13 Ma vingaia i ga biti ure
nuve ta diat ra lavur angelo
dari:
"Una ki ta ra limagu tuna,
tuk ta nam ra bung ba
ina vadiop kaum lavur
ebar upi ra ruarua na
kakim"?

14 Vakir vang diat par a
umana tulungen na mara-
maravut uka, di ga tulue diat,
upi diat a papalum maravut
ure diat dia kale boko ra ni-
laun tukum?

2

A mamat na varvalaun

1 Kari i topa dat ba dat a
manga nuk pa ra lavur magit
da tar valongore, kan dat a
tapgaga kan diat.
2 Tago ba ra tinata di ga
tatike ma ra ngie i ra umana
angelo i ga tur padikat, ma
ba i ga bali vapar ra lavur
nirara ma ra niol bula;
3 dat a lop dave, ona da
tavune ke go ra ngala na var-
valaun? Nina ra Luluai i ga
varvai lua tana, ma diat dia
tar valongore, dia ga vadovot
tar ia ta dat;
4 God bula i ga varvai mar-
avut diat, ma ra lavur vak-
ilang ma ra lavur magit na
kinaian, ma ra lavur dekdek
na papalum ma ra lavur tin-
abar na Takodo na Tulungen,
vada kana mamainga iat.

A lualua na varvalaun

5 Ma pa i ga vamolo tar ra
rakarakan a gunagunan ba
na murmur ta diat ra lavur
angelo, nina da varvai tana.
6 Ma i ga varvai dovot tai
tika na pakana, i biti dari:
“Ava bar ra tutana pi una
nuk pa ia?
Ba ra natu i ra tutana pi una
maravut ia?
7 U ga vaki ia upi na ki ra pau-
pau kilala ta ra kini
i ikilik ta nam kai ra
lavur angelo;
U ga vatoke ra minamar ma
ra variru tana,
Ma u ga vaki ia upi na lua ta
ra lavur papalum ai ra
limam;
8 U ga vamolo tar ra lavur
magit par ta ra vavai
na kauna.”
Ma ba i ga vamolo tar ra
lavur magit par tana, pa i ga
vamolo valili ta magit. Ma
go boko pa da gire ba di tar
vamolo tar ra lavur magit
par tana.
9 Ma da gire ke Iesu, nina di
ga vaikilik pa ia ra paupau
kilala ta ra lavur angelo, di
tar vatoke ra minamar tana
ma ra variru ure ra kinadik
na minat, upi na kairane ra
minat ure ra tarai par ta ra
varmari kai God.
10 Tago i ga topa nina, ba ra
lavur magit par i tur ure ma
i vunapaina pa ta ra lavur
magit par, nina ba i ga agur
pa mangoro na natuna ta-
dav ra minamar, ba na vako
vakakit ra raprap ure kadia
varvalaun ma ra kinadik.
11 Ma nina i varvagomgom,
ma diat bula di vagomgom
diat, dia vuna tai tikai ka;
kari pa i vavirvir upi na
vatang diat ba ra umana tu-
rana,
12 i biti ke dari:
“Ina vatang ra iangim pire ra
umana turagu,
Ma ina kakailai ma ra pite
varpa tadav iu livuan
ta ra tarai na ekelesia.”
13 Ma go bula: “Ina nurnur
tana.” Ma go bula: “Gire, iau
go ma ra umana natugu God
i ga tul tar diat tagu.”
14 Ma tago ra umana natuna
dia vung ra paka i diat ma

ra gap, Kristo bula i ga vung
dir damana; upi na vuna vue
ma kana minat nina i ga tar
vatur ra dekdek i ra minat,
nam Satan;
15 ma upi na pala vue diat ba
ra bunurut ure ra minat i ga
vi diat ta kadia nilaun par.
16 Ma a dovotina pa i vatur
maravut ra lavur angelo, i
vatur maravut ra lavur bul
mur tai Abaraam.
17 Kari go i ga topa ia upi
diat a varogop ma ra tara
na turana ta ra lavur magit
par, upi na varmari ma upi
ia ra dovot na tena tin-
abar ngalangala ure ra lavur
magit kai God, ma upi na pait
ra varporong ure ra varpiam
kai ra tarai.
18 Ma tago i ga tar kairane
ra varilam, na valaun valar
pa diat ba ra varilam i tadav
diat.

3

Iesu i lia ta dir ma Moses

1 Io, avat a umana gomgom
na turagu, avat ava tur mar-
avut ta go ra varting marama
ra bala na bakut, avat a nuk
ot pa Iesu ra Apostolo ma
ra Tena Tinabar Lualua ure
kada papalum;
2 nam i ga dovot tadav nina
i ga tibe, varogop Moses i ga
dovot ta ra kubana.
3 Tago di ga biti ure go, ba i
ko upi na manga ngala kana
minamar ta dir ma nam kai
Moses, tago nam i pait ra pal,
i ruru muka, ma ra pal iat pa
i manga ruru.
4 Tago ra tarai dia pait ra
umana pal tikatikai; ma God
i pait vapar ra lavur magit.
5 Ma a dovotina Moses i ga
dovot ta ra papalum na tultul
ta ra kubana parika, upi a
vakilang ure ra lavur magit
da varvai boko tana namur,
6 ma Kristo, da natuna, i
lua dovot ta ra kubana; ma
dat a kubana, ba tumu da
vatur vadekdek vake ra nur-
nur ma ra langlang ta kada
kini nunur tuk ta ra mutu-
aina.

A ningo kai ra tarai kal God

7 Io, da ra Takodo na Tulun-
gen i biti:
“Go ba ava valongore ra ni-
laina,
8 Koko avat a valeo ra bala
i vavat, da ta ra var-
vakankan,
Varogop ta ra bung na var-
ilam ta ra bil,
9 Ba ra umana tama i vavat
di ga valamlam iau ma
dia ga valar ot pa iau,
Ma dia ga gire kaugu pa-
palum a ivat na vinvi-
nun na kilakilala.
10 Io, iau ga kankanuane go
ra taun tarai,
Ma iau ga biti: dia rara
vatikai ta ra bala i diat;
Ma pa dia matoto pa ta kaugu
mangamangana;
11 Ma iau ga vavalima ta
kaugu kankan dari:
‘Koko diat a olo ta kaugu
ningo.’ ”
12 Avat a varbalaurai, a tara
na turagu, kan ra kaina ni-
nunuk na varpiam na ki ta
ra bala i tikai ta vavat, tago
i vana kan ra launa God;
13 ma avat a vargat
vargiliane avat ra bungbung
par tago di vatang ia boko

ba a Bung Gori; kan ra
varvarara na varpiam na
valeo ra bala i tikai ta vavat;
14 tago da kakalai maravut
Kristo, ona da vatur va-
padikat vake ra turpa i kada
nurnur tuk ta ra mutuaina;
15 ma ba dia bitbiti:
"Gori ba ava valongore ra
nilaina,
Koko avat a valeo ra bala i va-
vat, varogop di ga pait
ia ta ra varvakankan."
16 Tago to ia diat nina dia
ga valavalongor, dia ga ngan-
gal ma ra kankan? Vakir
diat par laka ba Moses i ga
agure vairop diat kan ra gu-
nan Aigipto?
17 Ma to ia diat i ga kankanu-
ane diat ra ivat na vinvinun
na kilakilala? Vakir vang
nam diat, dia ga varpiam, ma
dia ga mat ta ra bil?
18 Ma i ga vavalima ure to ia
diat dari, ba pa diat a olo ta
kana ningo? Vakir vang ure
diat nam, ba pa dia nurnur?
19 Ma da nunure, dia ga
mama olo, tago pa dia nur-
nur.

4

1 Io, tago a varvatading ure
ra niolo ta kana ningo i tur
boko, boina ba dat a burut
kan ta tikai ta vavat na da i
ki pit ika.
2 Tago a dovotina di ga ve
ra bo na varvai tadav dat,
varogop di ga pait ia ta diat;
ia kaka ra tinata, dia ga va-
longore, pa i ga mal pa diat,
tago pa i ga varpopoto ma ra
nurnur ta diat dia ga valon-
gore.
3 Tago dat, da nurnur, da
olo ta nam ra ningo; varogop
i ga biti dari:
"Da iau ga vavalima ta kaugu
kankan,
Pa diat a olo ta kaugu
ningo. Ma a dovotina
i tar par ra umana
papalum papa ra
vunapai na rakarakan
a gunagunan.
4 Tago i ga biti ta tika na
pakana ure ra valavuruana
bung dari: "Ma God i ga ngo
kan kana lavur papalum ta
ra valavuruana bung."
5 Ma ati bula:
"Koko diat a olo ta kaugu
ningo."
6 Ma tago i tur dari upi ta
umana diat a olo, ma tago
diat, di ga valongore value
ra bo na varvai pa dia olo ta
kadia varpiam,
7 i ga vatang mule tika na
bung, ma i ga tatike ta ra
buk kai David, vailik boko
namur, dari: "Gori," varo-
gop di ga tar biti lua:
"Gori, ba ava valongore ra
nilaina,
Koko avat a valeo ra bala i
vavat."
8 Gala Iosua i ga vango diat,
gala pa na vatang ta enana
bung mulai.
9 Kari i tur valili boko ra
ningo ure ra tarai kai God.
10 Nam i ga tar olo ta kana
ningo, i tar ngo ta kana pa-
palum, da God bula i ga ngo
kan kana iat.
11 Io, i boina, ba dat a ongor
upi dat a olo ta nam ra ningo,
kan ta tikai na bura da ra
valavalar i nam ra varpiam.

12 Tago ra tinata kai God
i laun, ma i dekdek, ma i
manga ngangar, ma i lia ta ra
pakat na vinarubu i ngiene
vartalai, ma i poko kutu ra
tulungea i dat ma ra bala i
dat, i gobol ra varvarpakan
ma i ruk ta ra bala na ur ma
i kure valar pa ra lavur nin-
unuk ma ra lavur mamainga
ta ra bala i dat.
13 Ma pa ta magit di ga vaki
ia ba pa i tur kapa ta ra mata
i God; a lavur magit par i
tapala ma i tur langalanga
bula ta ra ura kiau na mata
i nina i kure dat.

Iesu a lia na tena tinabar ngalangala

14 Ma tago kadat a ngala
na tena tinabar lualua, nina
i tar olo urama ra bala na
bakut, Iesu, Natu i God, i
boina ba dat a vatur vapat-
uan vake ra lavur magit da
nurnur tana.
15 Tago vakir kadat a tena
tinabar lualua ba pa i mari
dat ure kada binilua; a lavur
varilam par i ga tadav ia, da
i tadav dat, ma pa kana ta
varpiam.
16 Kari i boina ba dat a
vana tadav ra kiki na var-
mari ma ra ngala na nurnur,
upi dat a alube pa ra bala
marmari, ma upi dat a gire
tadap ra varmari ba na mar-
avut dat ona da ki na niiba.

5

1 Tago diat par a lavur tena
tinabar lualua, ba di pilak pa
diat ta ra tarai, di tibe diat
ure ra tarai ma ure ra lavur
magit kai God, upi diat a tul
tar ta umana tinabar ma ra
varporong ure ra varpiam;
2 diat, ba diat a mari valar
pa diat dia tabobo ma diat
dia rara, tago ra binilua i tur
kikil bula diat;
3 ma tago i damana di kure
tar diat, ba diat a varporong
ure ra varpiam, ure ra tarai
ma ure diat mulai.
4 Ma pa ta tikai i tak
vakuku pa go ra variru; ia
kaka God i tibe tar ia, varo-
gop tai Aron.
5 Ma damana bula Kristo,
pa i ga tibuna vangala pa
mule upi na tena tinabar lu-
alua, ia kaka nina i tar biti
tana dari:
“U Natugu, iau tar vangala
pa u gori;”
6 da kana tinata tai ta ra
pakana:
“U a tena tinabar tukum,
Varogop Melkisedek.”
7 Nina ba ta ra lavur bung-
bung i ga ki ma ra pala-
pakana i ga tar tul tar kana
niaring ma kana nilul vovo
ma ra dekdek na tinangi ma
ra lur na matana pire nina
ba na ga valaun valar pa ia
kan ra minat, ma di ga torom
tana, tago i pait ia ma ra
variru tadav God;
8 ma i ga vartovo ta ra
tinorom ta ra lavur magit i
ga kairane; ma a dovotina ia
Natuna.
9 Ma tago i ga tadav ra
tukuna, i vuna pa ta ra
varvalaun tukum pire diat
parika dia toratorom tana;
10 ma God i vatang pa ia ba a
tena tinabar lualua varogop
Melkisedek.

A tinata na varvalai ure ra vinavana irai

11 A do na magit boko ure
upi avet a varvai tana, ma i
dekdek upi avet a pala mal
ra kukuraina, tago ra talinga
i vavat pa i kapa.
12 Tago i peal kavava
umana bung na vartovo ma
gala na topa ia upi avat a
umana tena vartovo, ma go,
ava kaina upi ta tikai na
tovo mule avat ra vunapai ra
tinata kai God; ma ava kaina
boko upi ra polo na u, ma pa
i tale avat ra dekdek na nian.
13 Tago nina i mome ke ra
polo na u, a kuramana boko,
ma pa i kabatau ta ra vartovo
na mangamangana takodo.
14 Ma ra dekdek na nian i
topa diat dia tar patuan, nina
diat ba i tale diat, upi diat a
nailam ra magit i boina ma
ra magit i kaina, tago dia tar
vala vartovo.

6

1 Io, dat a vana boko kan
ra vunapai ra vartovo kai
Kristo, upi dat a tadap ra kini
i ko vurakit; ma koko dat a
vungvung mule ra vunapai
ra nukpuku ure ra lavur pa-
palum dia mat ika, ma ra
nurnur tai God,
2 ma ra vartovo ure ra bap-
taiso, ma ra papalagur na
lima, ma ra tinut mulai kan
ra minat, ma ra varkurai na-
mur.
3 Ma go ra magit da pait ia
boko, ona God i tul tar ia.
4 Ma ona diat ba di tar
vakapa diat, ma dia tar valar
kilang ra vartabar marama
ra bala na bakut, ma dia tar
vatur vake ra Takodo na Tu-
lungen,
5 ma dia tar valar kilang ra
bo na tinata kai God, ma ra
dekdek i ra nilaun namur,
6 ona dia bura mulai kan
ia, i dekdek kakit upi da pait
vakalamane mule diat ta ra
nukpuku; tago diat iat dia
vakaina mule diat dari, dia
ot vakalamane ra Natu i God
ta ra bolo, ma dia vuna ba ia
ra magit na varkulumai ta ra
mata i ra tarai.
7 Tago God i vadoane nam
ra pia i mome pa ra bata nina
i bura milat i tar tana, ma i
vakubur ra davai ba i topa
diat dia ipuk ia;
8 ma nam ra pia ra kait i
tavua tana ma ra lavur kaina
davai, da vue vakakit ia, ma
i maravai da bor vakakaina;
ma a mutuaina, ba da tun
vue.
9 Ma avat, ra umana vakak,
a dovotina ave nunure ta
umana bo na magit pire
vavat, a umana magit dia
varagur ma ra varvalaun.
10 Tago God a tena takodo,
ma pa na valubane kavava
papalum ma ra varmari ava
ga ve tar ia tadav ra iangina,
tago ava ga balaure diat ra
umana tena gomgom, ma i
tuk tar gori.
11 Ma ave mainge tuna ba
avat par, tikatikai, avat a
vaarike ra nirut damana upi
na ot i tuna ra kini nunur tuk
ta ra mutuaina;
12 upi koko avat a talan-
guan, ma avat a kap lap nam
diat, dia tar kale ra umana
varvatading ure ra nurnur
ma ra kini vovovon.

A dovot na vatading kai God

13 Tago ba God i tar vatading Abaraam, pa i vatang valar pa ta tikai i ngala, ma i ga vatang mule ke iat ta kana vavalima,
14 ma i biti: “A dovotina ina manga vadoane u, ma ina vapeal vakakit u.”
15 Ma ba i ga ki vovovon pa ia, i ga alube pa ra magit di ga vatading tar ia tana.
16 Tago ona ra tarai dia vavalima dia vatang ra magit i ngala; ma dia vapar vue kadia lavur vartolo ma ra vavalima upi na patuan.
17 Io, damana God, ba i ga mainge upi na manga ve tar ia ra varkurai ba pa di pukue mule ta diat dia kale ra varvatading, i ga vot pa ia ma ra vavalima;
18 ma ure ra ura magit, nina pa di pukue valar pa ia, ma i dekdek kakit upi God na vaongo ure dir, dat a alube pa ra ngala na varvargat; dat, da tar takap bakit, upi dat a vatur vake ra kini nunur nina di tar vung ia ta ra luaina mata i dat;
19 nam ra kini nunur da vatur vake da ra vakai ure ra tulungea i dat, i dovot ma i dekdek, ma i ruk vurakit ta nam ra pakana ba ra mal na rurua kutu i ive boko kan dat;
20 nam ra pakana kada lualua Iesu i ga ruk tana ure dat, tago i tar tena tinabar lualua tukum varogop Melkisedek.

7

Melkisedek, ra tena tinabar

1 Ma go ra Melkisedek, a king Salem, a tena tinabar kai God Liu Muka, nina i ga totongo upi Abaraam ba i talil mulai ta nam ra bung i ga ubu diat ra umana king tana, ma i tata vadoane pa ia,
2 ma Abaraam i ga tibe tar ia tana tikatikai ta ra vinvinun ta ra lavur magit parika (tago a luaina kukurai ra iangina, A king ure ra mangamangana takodo, ma namur, A king Salem, a kukuraina, A king na malmal;
3 pa di nunure tamana, ba nana, ba kana vuna tarai, pa ta turpai kana kilala ma pa i mutu kana nilaun, di tar varogopane upi na da ra Natu i God), ia nam i tur upi na tena tinabar tukum.
4 Avat a nuk pa go ra ngala na tutana, tago Abaraam, ra patuana, i ga tul tar ia tana tikatikai ta ra vinvinun ta ra lavur tabarikik i ga rara pa ia.
5 Ma a dovotina di ga vartuluai pire diat ra umana natu i Levi, dia pait ra papalum na tena tinabar upi diat a kale pa ra tiniba tai ra tarai da ra varkurai tana, ma ta diat muka ra umana tura i diat, dia ga arikai ta ra livua i Abaraam;
6 ma nina ba di biti ba a enana kana vuna tarai i tar vatur vake ra tiniba na tabarikik tai Abaraam, ma i tar tata vadoane nam di ga tul tar ra varvatading tana.
7 Ma pa da pue vue go, ba nina i ngala i tata vadoane ra ikilik.

8 Ma ati, diat dia matmat
dia vatur vake ra tiniba; ma
ta nam, tikai ba di varvai
dovot tana, ba i lalaun.
9 Ma da biti ke dari: Levi
bula, nina i vatur vake ra
tiniba, dir ma Abaraam, dir
ga tul tar ra tiniba;
10 tago i ga ki ta ra livua i
tamana, ba dir varkuvo ma
Melkisedek.
11 Ma ona i ga ot kakit
ra kini ure ra papalum na
vartabar kai ra tarai Levi (ta
go ra vuna di tul tar ra tiniba
na varkurai ta ra tarai), upi
ra ava ta ra tika na tena
tinabar varogop Melkisedek
na vana rikai bula, ma pa
da vatang ia ba na varogop
Aron?
12 Tago ona di kia vue ra
papalum na vartabar, da kia
vue bula ra tinata na varku-
rai.
13 Ma nina, di tatike go
ra lavur magit ure, i enana
kana vuna tarai, nam ba pa
ta ta diat i ga kudakudar ta
ra uguugu na vartabar.
14 Tago i tar pada muka ba
kada Luluai i ga tavua rikai
ta diat ra tarai Iuda; nam
ra vuna tarai Moses pa i ga
tatike ta magit tana ure ra
kini na tena tinabar.

*Tika na enana tena tin-
abar da Melkisedek*

15 Ma i manga kapa vu-
rakit, ona tika na enana tena
tinabar i tar arikai varogop
Melkisedek,
16 nina di ga vaki ia, vakir
da ra varkurai ra pia, dir
vardada ka ma ra dekdek i ra
nilaun tukum;
17 tago di tar varvai tana
dari:
“U a tena tinabar tukum
Varogop Melkisedek.”
18 Ma di tar vamut vue ra
vartuluai i ga lua, tago i bilua
ma pa i ga topa ta magit;
19 (tago pa ta magit i ga ot
kakit ure ra tinata na varku-
rai), ma di ga vaarike ra
nurnur, i lia ta dir, ia nam
da kakari maravai tadav God
tana.
20 Ma tago vakir di ga vaki
vakuku ia ba pa ta vavalima,
21 (a dovotina, diat ra lavur
tena tinabar di ga vaki diat
ma pa ta vavalima tana; ma
go di tibe ma ra vavalima iat
kai nina i tar biti tana dari:
“A Luluai i tar vavalima ma
pa na nukpuku:
U a tena tinabar tukum”);
22 i dovot muka ba Iesu a vu-
vung varirap ure ra kunubu
i manga boina iat.
23 Ma a dovotina di tar vaki
mangoro na tena tinabar,
tago a minat i tur bat diat upi
koko diat a ki tukum;
24 ma go nina, tago i tur
tukum, pa dir varvarkia ma
ta tikai ta kana papalum na
tena tinabar.
25 Kari go na pait valar pa ia
upi na valaun vakakit diat,
dia tadav God tana, tago i
laun vatikai upi na araring
tadav God ure diat.
26 Ma i tar topa ia muka upi
kada ta tika na tena tinabar
dari, ta tikai ba i gomgom, a
tena varmari, ta tikai ba pa
i dur, diat a enana varbaiai
ma ra umana tena varpiam,
ta tikai ba di tar vaki ia upi
na lia vurakit ta ra lavur
magit ra bala na bakut;
27 ma pa na tul tar ra var-
porong ra bungbung, lua ure

kana varpiam iat, ma namur
ure nam kai ra tarai, varogop
nam ra lavur tena tinabar
lualua; tago i tar vakopono
pait ia, ba i ga tul tar ia iat
mulai.
28 Tago ra tinata na varku-
rai i vaki ra tarai dia bilua
upi diat a tena tinabar lu-
alua; ma nam ra tinata na
vavalima, nina i ga arikai na-
mur ta ra tinata na varkurai,
i ga vaki Natuna, nina i ko
vurakit ma pa na mutu.

8

Iesu kada tena tinabar

1 Ma ta nam ra lavur magit
da tatike, go ia ra ngala:
Kada ta tika na tena tinabar
lualua damana, ma i tar ki ta
ra lime tuna ra kiki na king
kai ra ngala na Luluai arama
ra bala na bakut,
2 a tultul ta ra pal i gom-
gom, ma ta ra pal tabu tuna,
nina ba ra Luluai iat i ga
vatur ia, ma vakir ra tarai.
3 Tago diat par a lavur tena
tinabar, tikatikai, di vaki diat
upi diat a tul tar ra vartabar
ma ra varporong; kari i topa
ia ure go ra tena tinabar lu-
alua ba kana ta magit bula
upi na tul tar ia.
4 Ma gala i ki ati ra pia, gala
pa na tena tinabar muka,
tago ta ra umana tena tin-
abar dia tar ki upi diat a tul
tar ra vartabar da ra tinata
na varkurai;
5 go diat, dia torom ta
nam ba i da ra malalar i ra
lavur magit arama ra bala na
bakut, vada God i ga vateten
Moses ba i ga vaninara upi
na pait ra pal tabu; tago i biti
dari: “Una gire, pi una pait
ra magit parika, varogop ma
ra malalar di ga ve tar ia tam
ta ra ul a luana.”
6 Ma go i tar alube pa ra
papalum i lia, tago i tar mal
tar ra kunubu i lia, nina di
tar vatur ia ma ra tinata na
varvatading i lia vurakit.
7 Tago gala ra luaina
kunubu i ga tar ko vurakit,
gala pa da tikan mulai upi ta
vauruana.
8 Tago i ga pit diat ma i ga
biti dari:
“Gire, ra Luluai i tar biti, ba a
umana bungbung diat
a pot,
Ba avet a pait ta kalamana
kunubu tana ma diat
ta ra kuba i Israel ma
ra kuba i Iuda;
9 Ma pa na da nam ra kunubu
ave tar pait ia ma ra
umana tama i diat ta
nam ra bung iau ga
ben vairop diat ta ra
gunan Aigipto;
Tago pa dia ga tur padikat ta
kaugu kunubu,
Ma iau ga lingan kan diat, ra
Luluai i biti.
10 Ma i dari ra kunubu ba
avet a pait ia ma diat
ta ra kuba i Israel
Ba i tar par nam ra e, ra
Luluai i biti:
Ina poe kaugu lavur vartu-
luai ta ra nuknuk i
diat,
Ma ina tumu diat ta ra bala i
diat;
Ma iau kaka kadia God,
Ma diat kaugu tarai;
11 Ma diat dia bartalaina
ma diat dia barturana
pa dia tovo vargiliane
mule diat dari: Una
nunure ra Luluai;

Tago diat par diat a nunure
iau, diat dia ikilik ma
diat dia ngala.
12 Tago ina mari diat ta kadia
nirara, ma kadia lavur
varpiam ina nuk vue
muka.”
13 Ma tago i biti dari: “A
kalamana kunubu,” i tar va-
maulana ra luaina. Ma ra
magit i papait na maulana
ma i vailik tana, i maravai ba
na panie kakit.

9

A nilotu ati ra pia ma arama ra bala na bakut

1 A dovotina ta umana
mangamangana ai ra lotu,
ma a pal tabu da ra manga-
mangana ra pia, dia ga tur
bula ta ra kunubu lua.
2 Tago di tar pait ra pal
tabu, ra luaina, a turtur na
birao i ga tur tana, ma ra vu-
vuvung na nian, ma ra gem
na ginigira nina di vatang ia
ba a pakana tabu.
3 Ma maro iat ta ra vauru-
ana mal na rurua kutu, a pal
tabu nina di vatang ia ba, a
Pakana i Tabu Kakit;
4 a la na goled ure ra mi
i tur tana, ma ra bok na
kunubu di vung vapetep tar
ra goled ta ra lavur papar
parika tana, ma ra la na
goled, nina di vung ra mana
tana, i va ta ra balana, ma ra
buka kai Aron, nina i ga ibul,
ma ra pal a vat ai ra kunubu;
5 a ura angelo na minamar
dir tur marama liu tana, dir
vamalur taun ra uguugu na
varporong; ma gori i dekdek
upi da varvai tikatikai ta go
ra lavur magit.
6 Ma tago di tar vaninare
vapar go ra lavur magit
a umana tena tinabar dia
rukruk vatikai ta ra luaina
pal tabu, upi diat a papait ra
lotu;
7 ma ta ra vauruana ra
tena tinabar lualua i ga ruk
varkolono, tikatika na bung
ta ra kilakilala, ma i kap ra
gap, ma i tul tar ia ure ia
iat mulai, ma ure ra umana
nirara kai ra tarai;
8 damana ra Takodo na Tu-
lungen i ve tar go ra magit,
ba pa di vaarike bulu boko
ra nga ta ra pakana pal i
tabu kakit, tago i tur boko ra
luaina pal tabu;
9 nina ba a malalar ika ure
ra e go gori; a e ba di tul tar
ra vartabar ma ra varporong
tana, nina ba pa i vagomgom
valar pa ra tena lotu, da i
topa ra varkurai na bala,
10 tago i kure tar diat (varu-
rung ma ra nian ma ra ni-
momo ma ra lavur vargi) da
ra lavur mangamangana ra
pia, tuk ta nam ra bung ba
na vut boko ra kilala na mi-
namal.
11 Ma ba Kristo i tar pot, a
ngala na tena tinabar lualua
kai ra lavur bo na magit nina
di tar vaarike, ta ra pal tabu
i ngala ma i lia vurakit, nina
ba pa di pait ia ma ra lima, a
kukuraina dari, ba vakir kai
go ra vavaki,
12 i tar vakopono ruk ta
ra pakana i tabu kakit, ma
vakir bula ma ra gapu i ra me
ma ra nat na bulumaku, ma
ra gapuna iat, ma i tar pait
valar pa ra varkul tukum.
13 Ma ona i topa ra gapu i ra

me ma ra bulumakau, ma ra
kabu i ra nat na bulumakau
a tana, nina di pikire tar ia ta
diat dia dur, upi na gomgom
ra paka i diat,
14 a gapu i Kristo, nina i
ga tul tar mule tai God ure
ra Tulungen ba pa na mutu,
ma pa ta pakana dur tana,
na dur valar vue ra lavur
papalum vakuku ta ra bala
i dat, upi dat a torom ta ra
launa God.
15 Kari go i tar tena var-
vamalmal ta ra kalamana
kunubu, upi diat di ga oro
pa diat, diat a vatur vake ra
varvatading ta ra tiniba ba
pa na mutu, ure ra vinirua
na varporong ure ra manga-
mangana nirara di ga pait ia
ta ra kunubu lua.
16 Ma ba ta kunubu go kari,
i topa ia ba na mat lua nina i
ga pait ra kunubu.
17 I tur dekdek ra kunubu,
ona nina i pait ia i ga tar
mat; ba i laun boko, pa i tur
dekdek.
18 Kari pa di vadoane
vakuku ra luaina kunubu,
ure ke ra gap iat.
19 Tago ba Moses i tar
vatang vapar ra lavur var-
tuluai tadav diat a tarai par
da ra varkurai i ga tak pa ra
gapu i ra nat na bulumakau
ma ra me, ma ra tava, ma ra
ivuna sip i meme, ma ra isop,
ma i ga pikire tar ia ta ra buk,
ma ta ra tarai par,
20 ma i biti dari: “Go a gap
ure ra kunubu nina God i ga
kure tar ia ta vavat.”
21 Ma i ga pikire bula ra gap
ta ra pal tabu ma ta ra lavur
la na lotu par bula.
22 Ma i maravai ba di
vagomgom ra lavur magit
ma ra gap, upi na da ra tinata
na varkurai; ma gala pa i
talingir ra gap, gala pa ta
punpun vue ai ra varpiam.

A tinabar i Iesu i pun vue kada kaina mangamangana

23 Kari di ga kure tar ia,
upi da vagomgom ia damana
ra malalar i ra lavur magit
arama ra bala na bakut; ma
ra lavur magit i tuna arama
ra bala na bakut da vagom-
gom diat ma ra umana var-
porong dia boina kakit ta
nam diat.
24 Tago Kristo pa i ga ruk
ta ra pakana i tabu, di pait ia
ma ra lima, ma ra malalar i
ka ra dovotina, i ga ruk ta ra
bala na bakut iat, upi na tur
rikai gori, ta ra luaina mata i
God ure dat;
25 ma vakir i ruk bula upi
na tul tar milate mule, da ra
tena tinabar lualua i ruk ta ra
pakana i tabu ta ra kilakilala
ma ra gapu i ra enana man-
gana;
26 gala damana, gala na tar
peal kana vinirua papa ra
vunapai ra rakarakan a gu-
nagunan; ma go i ga vako-
pono vana rikai ta ra mutuai
ra umana tataun upi na kap
vaire vue ra varpiam ma ra
varporong, nina ba ia iat.
27 Ma da di tar kure ba ra
tarai diat a vakopono mat,
ma namur a varkurai;
28 damana bula ra Kristo,
di tar vakopono tul tar ia upi
na puak pa ra varpiam kai
ra mangoro; ma a vauruana
pakana na vana rikai pire

diat dia ki ung pa ia upi ra varvalaun; ma pata ure ra varpiam.

10

1 Tago ra tinata na varkurai i kap ika ra malur i ra lavur bo na magit ba na ga vana rikai, ma vakir a dovot na malalar i ra lavur magit, ma pa na vatakodo vakakit diat dia tadav ia ma nam ra lavur varporong dia ga tul tar diat vatikai ta ra kilakilala.

2 Gala dia ga pait valar pa ia, gala pa da tul tar mule diat, tago ra umana tena lotu, ba di tar vakopono vagomgom diat, a nuknuk i diat pa na takun mule diat ma ra varpiam.

3 Ta nam ra lavur varporong di nuk pa mule ra varpiam ta ra kilakilala.

4 Tago pa i topa ra gapu i ra bulumakau ma ra me upi na tak vue ra varpiam.

5 Kari ba i vana uti ta go ra rakarakan a gunagunan, i biti dari:

"A varporong ma ra vartabar pa u ga mainge,
Ma u tar vaninare ta pakagu;
6 A vartabar di tun ia ma ra varporong ure ra varpiam, u, pa u ga gugu tana;
7 Ma iau ga biti: Gire, iau tar pot (di tar tutumu ure iau ta ra pinipin na buk)
Upi ina pait ot pa kaum mamainga, God."

8 Da i ga tatike lua: A varporong ma ra vartabar, ma ra vartabar di tun tar ia ma ra varporong ure ra varpiam pa u ga mainge, ma pa u gugu tana (nina di tul tar diat upi na da ra tinata na varkurai),
9 ma i ga biti: Gire, iau tar pot upi ina pait ot pa kaum mamainga. I tak vue ra luaina, upi na vatur vadekdek ra vauruana.
10 Ma di tar vagomgom dat ta go ra mamainga, ure ra paka i Iesu Kristo nina di ga vakopono tul tar ia.
11 Ma diat par ra umana tena tinabar dia tur ma dia papalum ra bungbung, ma dia tultul tar milate ra kopono varporong, nam i mama pun vue ra varpiam.
12 Ma nina, ba i tar tul tar ra kopono varporong upi na tur tukum ure ra varpiam, i ga ki ta ra lime tuna God;
13 ma papa ta nam ra bung i ungung pa ia ba da vung kana lavur ebar upi a ruarua na kauna.
14 Tago ta ra kopono vartabar i tar mal ot vatukum pa diat, dia tar vagomgom vakakit diat.
15 Ma ra Takodo na Tulungen bula i ve vadovot dat, tago i tar biti lua:
16 "Go ra kunubu iau ma diat, avet a pait ia,
Ba i tar par nam ra lavur bung, ra Luluai i biti:
Ina poe kaugu vartuluai ta ra bala i diat,
Ma ina tumu tar diat ta ra nuknuk i diat"; ma go bula namur:
17 "Ma kadia varpiam ma kadia mangamangana milmilikuan ina nuk vue muka."

18 Ma ona di tar pun vue
nam ra lavur magit, pa
ta varporong mulai ure ra
varpiam.

Dat a kakari maravai pire God

19 Kari a tara na turagu,
tago da rurung upi ra niruk
ta ra pakana pal i tabu vu-
rakit ure ra gapu i Iesu,
20 ta ra nga, a kalamana ma
a launa, nina i tar mal ot pa
ia ure dat, ta ra mal na rurua
kutu, ia nam ra palapakana
iat;
21 ma tago kadat a tena
tinabar ngala ure ra kuba i
God;
22 dat a kakari maravai ma
ra dovot na bala i dat ma ra
ngala na nurnur, ba di tar
pipikirai tar ta ra bala i dat
ma i langalanga ta ra kaina
varkurai na bala, ma ba di
tar puk ra paka i dat ma ra
barabara na tava;
23 ma dat a vatur vadekdek
vake ra tinata na kini nunur
ma koko ra nidadadar; tago
nina i vatading tar ia i tar
dovot;
24 upi dat a nuknuk
vargiliane pa dat, upi dat a
vangangap dat ta ra varmari
ma ra bo na papalum;
25 ma koko dat a vung vue
kada kivung da ra manga-
mangana kai ta umana, upi
dat a varvargat vargil muka;
ma dat a ongor tana, tago da
gire i tia maravai ra bung.
26 Ma ona da ga tar vatur
vake ra minatoto ta ra
dovotina, ma dat a gugu upi
ra varpiam, pa ta mulai ra
varporong ure ra varpiam,
27 ia kaka ra kini na
bunurut upi ra varkurai, ma
ra karangap na iap, nina ba
na vaimur vue ra umana
ebar.
28 Nina i ga piam ra vartu-
luai kai Moses, i virua ta ra
tinata kai ra urua ba a utul
a tena vartakun, ma pa da
mari ia.
29 Ava ra nuknuk i va-
vat? Pa na manga ngala
vang ra balbali tadav nina i
ruarua taun ra Natu i God
ma ra kauna, ma i nuk ia
ba ra gap ure ra vamading a
magit vakuku, nina di ga tar
vagomgom ia me, ma i vul
vatagiliman ra Tulungea i ra
varmari?
30 Tago da tar nunure nina
i ga biti: “Kaugu ka ra
varobo, iau kaka ina babali.”
Ma dari bula: “Ra Luluai na
kure ra taraina.”
31 la ra magit na bunurut
tuna ba da tul tar dat ta ra
lima i ra launa God.
32 Ma avat a nuknuk pa ra
umana bung lua, nina di ga
tar vakapa avat i tana, ma
i tup avat i tana ra ngala
na vinarubu ma ra lavur ki-
nadik;
33 tikai, tago di ga vaki tar
avat upi a magit na ginigira
ure ra lavur varvul ma ra
varvakadik; ma ta ra tikai,
tago ava ga bartalaina ma
diat dia ga damana.
34 Ma ava ga mari diat,
di ga vi diat, ma ava
ga gugu ba di ga ra vue
kavava tabarikik, tago ava ga
nunure ba kavava ta enana
tabarikik i manga boina ma
na tur tukum.
35 Koko avat a vue kavava
nurnur, tago na ngala tana ra

vapuak.
36 I topa avat ra kini
vovovon, upi, ba ona ava
tar pait ra mamainga kai
God, avat a vatur vake ra
vamading.
37 “Tago a ik ika boko,
Ma nina ba na vana rikai na
pot muka, ma pa na
vavuan.
38 Ma ra tena takodo na laun
ta ra nurnur;
Ma ona na talil mulai, a
tulungeagu pa na
mainge.”
39 Ma dat, pa da vardada
ma diat, dia talil mulai ma
di virua; da vardada ka ma
diat, dia nurnur upi ra var-
valaun ure ra tulungea i diat.

11

A nurnur

1 A nurnur ia ra patuan
na nuknuk ure ra magit da
ki ungung pa ia ma ra kini
nunur, ra ninunuk ot ure ra
lavur magit pa da gire.
2 Tago ta go ra magit ra
umana patuana lua dia ga
rararang tana.
3 Ta ra nurnur da nunure
ilam ba ra tinata kai God i
ga pait ra lavur tataun, ma
damana ra lavur magit da
gire pa di ga pait diat ma ra
lavur magit da gire.
4 Ta ra nurnur Abel i ga
tul tar tai God ra varporong
i manga boina ta nam kai
Kain, ma i ga vatur vake ra
varveai tana ba ia ra tena
takodo, tago God i ga var-
varvai ure kana vartabar;
a dovotina i tar mat, ma i
tatata boko tana.
5 Ta ra nurnur di ga tak
vakari pa Enok upi koko na
gire ra minat; ma pa di
na mule, tago God i ga tak
vakari pa ia; ma tago ba pa di
ga tak vakari pa ia boko i ga
vatur vake ra varvai ba God
i ga manane;
6 ma ona pata nurnur i
dekdek tuna upi na manane
dat; tago i topa nina i vana
tadav God ba na kapupi ia,
ba i laun, ma ba na vapuak
diat, dia ongor ma ra tinikan
upi ia.
7 Ta ra nurnur Noa, ba God
i ga vaale ure ra lavur magit
ba na arikai boko, i ga van-
inare ra parau ta ra variru
tadav God upi na valaun ra
taraina; ure ra dari i ga kure
vakaina ra rakarakan a gu-
nagunan, ma i ga kale tana
ra varvatakodo i vuna ta ra
nurnur.
8 Ta ra nurnur Abaraam, i
ga torom ba di ga oro pa ia
upi na vana ta ra gunan nina
ba na kale boko; ma i vana
pa, ma pa i nunure ra gunan
ba na vana tana.
9 Ta ra nurnur i ga ki da
ra vaira ta ra gunan di ga
vatading tar ia, i ga ki ta
ra pal na mal, Isak bula ma
Iakob dital, nina dital kakalai
ta ra kopono vamading;
10 tago i ga kiki pa ra pia
na pal, nina ba ra vunapaina
tana, God iat i ga vatur ia ma
i ga pait ia.
11 Damana Sara i ga vatur
ra niongor ta ra nurnur upi
na lalau pa ra bul, ma a
dovotina i ga tubuan, tago i
ga nuk pa ia, ba nina i ga
vatading ia, i dovot;
12 kari a do muka da ra
lavur tagul arama liu, ma da

bula ra veo ra valvalian, ba
pa di luk valar pa ia, dia ga
tavua rikai tai tikai, ma nina
i da ra minat.
13 Diat par go dia ga mat
ta ra nurnur, ma vakir di
ga vatur vake ra lavur magit
di vamading me, dia ga gire
ke diat maro vailik ma dia
ga oro vatatabai diat, ma dia
varvai ure diat iat,, ba dia ki
na vaira ka ma dia vanavana
ka ati ra pia.
14 Ma diat, dia tatata dari
dia vaarike tana ba dia tikan
upi kadia ta gunan.
15 Ma gala di ga nuknuk pa
nam dia ga vana kan ia gala
pa na dekdek upi diat a talil
mulai upi ia.
16 Ma go dia mainge tikai
i ko vurakit, nam marama
ra bala na bakut; ma God
pa i vavirvir upi da vatang
ia ba kadia God; tago i tar
vaninare tika na pia na pal
ba kadiat.
17 Ta ra nurnur Abaraam,
ba di ga valar ia, i ga tul
tar Isak; maia, ma nina i ga
vatur vake ra vamading ma
ra gugu, i ga tul tar natuna, a
kavakake. ke;
18 nina iat di ga biti ure: A
vuna tarai Isak iat da vatang
ia ba kaum vuna tarai;
19 ma i ga nuk ia, ba pa
i dekdek tadav God upi na
vatut pa ia, maia, ma kan
bula ra minat; ma i varo-
gop ba i vatur vake mule
damana.
20 Ta ra nurnur Isak i ga
tata vadoane Iakob ma Esau,
ure ra lavur magit nina ba
diat a arikai boko.
21 Ta ra nurnur Iakob, ba i
to na mat, i ga tata vadoane
ra ura natu i Iosep; i ga lotu,
ma i ga ruru ura ma kana
buka.
22 Ta ra nurnur Iosep, ba i
to na mat, i ga varvai ure ra
vinavana kai ra umana natu
i Israel; ma i vartuluai ure ra
uruna.
23 Ta ra nurnur, ba di tar
kava Moses, a ura tavuna dir
ga ive a utul a gai, tago dir
gire ba a bo na bul; ma pa
dir burut ta ra vartuluai kai
ra king.
24 Ta ra nurnur Moses, ba i
ga barmana boko, i ga ole upi
da vatang ia ba dir nana ma
natu i Parao;
25 i ga pilak pa ra kinadik
upi na kairane varurungane
ma diat ra tarai kai God, ma
koko na gugu vakuku ta ra
varpiam ure ta umana bung;
26 i ga nuk ia ba ra milmi-
likuan ure Kristo ia ra ngat-
ngat na magit, ma ra lavur
tabarikik kai Aigipto pata;
tago i ga nuk pa ra vapuak
tana.
27 Ta ra nurnur i ga lop
kan ra gunan Aigipto, ma pa
i ga burut ta ra kankan kai ra
king; tago i ga ongor da i tar
gire nina ba pa di na ia.
28 Ta ra nurnur i ga pait ra
lukara na bolo lake, ma ra
pikire gap, kan nina i ga doko
diat ra umana luaina bul na
bili vakaina diat.
29 Ta ra nurnur dia ga bolo
ta ra Ta Meme da ta ra pia
tuna; ma ba ra umana te
Aigipto dia valar ra vinavana
damana dia kongo ko.
30 Ta ra nurnur i ga tarip
ra liplip Ieriko, ba di tar tur
kikil ia a lavurua na bung.
31 Ta ra nurnur ra igoro

na vavina Raab pa i ga virua
varurung ma diat dia ga var-
varpiam, tago i tar onge diat
ra umana tena kilao ma i tar
vango diat.
32 Ma ava mulai ina biti?
Na vavuan vurakit ba ina
varvai ure Gideon, ma
Barak, ma Samson, ma Iepta;
ma David bula ma Samuel,
ma diat ra umana propet;
33 nina diat dia vamolo
ta umana vuna gunan ta
ra nurnur, dia ga pait ra
takodo na mangamangana,
dia vatur vake ra umana va-
mading, dia paum bat ra ngie
i ra umana leon,
34 dia pun ra dekdek i ra
iap, dia laun kan ra ngan-
gar na pakat na vinarubu,
dia vadekdek mule diat ba
dia tar bilua, dia dekdek
ta ra vinarubu, dia korot
diat ra lavur loko na tarai
na vinarubu kai ra umana
enana.
35 Ta umana vavina dia
vatur vake kadia umana mi-
nat tai ta tinut mulai kan
ra minat; ma ta umana dia
manga vakadik diat, ma dia
ole ke ra varvalaun; tago dia
mainge ra tinut mulai nina i
manga boina;
36 ta ra umana i tup diat ra
varkulumai ma ra varvirit,
maia, ma ra vivi bula ma ra
kini ta ra pal na banubat;
37 di ga tupar diat ma ra
vat, di ga poko kutu varba-
iane diat, di ga valam diat,
di ga ubu doko diat ma ra
pakat na vinarubu; dia vana-
vana vurvurbit ma ra pal a
sip, ma ra pal a me; dia ga
luveana kakit, dia ga kadik,
di ga vakaina diat;
38 (ma ra rakarakan a gu-
nagunan pa i ga ko upi diat),
ma dia vanavana vurvurbit
ta ra umana bil ma ta ra
umana lualuana, ma ta ra
umana babang, ma ta ra
umana tung ra pia.
39 Ma go diat parika, dia tar
rararang ure ra nurnur, ma
pa dia vatur vake ra vamad-
ing,
40 tago God i tar vaninare
ta magit i manga boina ure
dat, upi da mal varurungane
vakakit pa dat ma diat.

12

God, Tama i dat

1 Tago da nunure ba ra
ngala na kor na tena varveai
dovot, dia tur vurkikilane
dat, boina ba dat a vorodo
vue ra lavur mamat na
magit, ma ra varpiam i taun
bat dat, upi dat a vutvut ma
ra patuan na nuknuk i dat ta
nam ra nivut na varkaul i tur
ta ra luaina mata i dat,
2 ma dat a giragire Iesu,
nina i lualua ta ra nurnur ma
i pait ot pa ia bula, nina, ba
ure ra gugu i tar tur ta ra
luaina matana, i ga kairane
ra kinadik ta ra bolo, ma pa
i ga nuk pa ra vavirvir tana,
ma i tar ki ta ra lime tuna ra
kiki kai God.
3 Avat a nuk pa nina i
ga tar ki vamadudur ta ra
varpuapuai kai ra umana
tena varpiam ure mule, kan
na bilua ma na nguangua ra
bala i vavat.
4 Pa ava tar onge bat ia
boko upi ra gapu i vavat na
talingir ta kavava vinarubu
ma ra varpiam;

5 ma ava tar nuk vue ra
vargat, nina i vateten avat da
ra umana bul dari:
“Natugu, koko una piam ra
varvapagumanene kai
ra Luluai,
Ma koko na talanguan ra
balam ona i pit iu;
6 Tago nina ra Luluai i mari
ia, i vapagumanena,
Ma i kitakita diat ra umana
natuna ba i onge diat.”
7 Ona ava ki vamadudur ta
ra varvapagumanene, God
i malmal avat da avat ra
umana natuna; tago to ia ra
bul ba tamana pa i vapagu-
manena?
8 Ma gala pa di vapagu-
manene avat, varogop dia
papait ia ta diat parika, gala
avat a umana nat na kete, ma
vakir a umana natuna tuna.
9 Ma go bula, a umana tama i
dat ra pia dia ga kitakita dat,
ma da tar ru diat tana; ma pa
na ngala laka kada tinorom
tadav ra Tama i ra tulungea
i dat, upi dat a laun?
10 Tago a dovotina diat
nam dia tar kita dat a
paupau bung uka da kadia
mamainga; ma nina upi
dat a boina tana, upi dat
bula dat a vatur vake kana
mangamangana gomgom.
11 Pa da nuk pa ra var-
vapagumanene ba a magit
na gugu go gori, a magit
na nitabun uka; ma namur
boko i vue ra vuai ra var-
vatakodo ta ra malmal pire
diat dia tar vartovo tana.

A tinata varvakapa ma ra varvalai

12 Io, avat a kodo ra lima i
bilua, ma ra malmalikun na
keke i pagurgur;
13 ma avat a vatakodo ra
nga ure ra kau i vavat, upi
koko na takari nina i keke-
bau, upi da valaun ia ka.
14 Avat a ongor upi avat
a ki na malmal ma ra tarai
par, ma upi ra varvagom-
gom, tago pa ta na gire ra
Luluai ba pa i tur pirana nam
ra magit;
15 ma avat a balaure, kan
ta tikai na bura pit kan ra
varmari kai God; ma kan ta
tika na mapak na okor na
gol rikai ma na vapurpuruan
avat; ma na vadur pa ta man-
goro;
16 ma kan ta tikai akamana
a tena ungaunga, ba ta tu-
tana vakuku da Esau, nina i
ga ivure kana kini na nilua
ure ta kopono nian.
17 Ma ava tar nunure ba
namur i ga mainge upi na
kale ra nidoan ma di tar
okole vue ke (ma pa i gire
tadav ra kini na nukpuku),
ma a dovotina i manga tikan
upi ia ma ra lur na matana.
18 Tago pa ava ga vana ta-
dav ra luana di bili valar pa
ia, ma i birao ma ra iap, ma
pa ta bula tadav ra korong na
gavul, ma ra bobotoi, ma ra
ngala na vuvu,
19 ma ra nilai ra tavur,
ma ra nilai ra umana tinata;
nam, ba diat dia ga valon-
gore, dia araring ure, ba
koko na tata mulai pire diat;
20 tago i dekdek upi diat a
pidik tar ta ra vartuluai dari:
Gala tika na leing na bili ra
luana, gala da tupar ia ma ra
vat;
21 ma tago i ga enana tuna
nam ra ngala na ninana,

Moses i ga biti: Iau burut ma
iau dadadar na kaia;
22 ia kaka ava tar vut tadav
ra luana Sion, ma tadav ra
pia na pal kai ra launa God,
a Ierusalem marama ra bala
na bakut, ma tadav ra kor na
angelo pa di luk valar pa diat,
23 ma tadav ra kivung ma
ra ekelesia kai ra umana lu-
aina, di tar tumu diat arama
ra bala na bakut, ma tadav
God bula, a tena varkurai
kai ra tarai par, ma tadav
ra tulungea i diat ra umana
tena takodo, nina di tar mal
vakakit diat,
24 ma tadav Iesu ra tena
malmal ai ta kalamana
kunubu, ma ra gap di pikire,
nina i manga boina kana
tinata ta dir ma ra gapu i
Abel.
25 Avat a balaure avat, upi
koko avat a ole vue nam i
tatata. Tago diat, dia ga ole
nina i ga vaale diat ra pia, pa
dia ga laun, ma dat bula pa
dat a laun, ona da lingan kan
nina i varvaalai marama ra
bala na bakut;
26 nina i ga vamalmaliara
ra rakarakan a gunagunan
ma ra nilaina ta nam ra e; ma
go i tar vatading tar ia, i biti:
“Ta tika na pakana mulai ina
vamalmaliara ra rakarakan
a gunagunan, ma vakir ra
rakarakan a gunagunan ika,
a bala na bakut bula.”
27 Ma go ra tinata: “Ta tika
na pakana mulai,” a kuku-
raina dari, ba da tak vue ra
lavur magit i vamalmaliara,
da ra lavur magit di pait ia
ka, upi na tur padikat ra
lavur magit ba da mama va-
malmaliara.
28 Ma tago da tar vatur
vake ra varkurai di mama
vamalmaliara, dat a pite
varpa, upi dat a torom tadav
God ma ra variru ma ra
ururian da na boina pirana;
29 tago kada God ia ra
ngangap na iap.

13

A nga nina ba dat a vagugu God me

1 Boina ba na tur vatikai ra
varmari na barturana.
2 Koko avat a valubane ra
varmari tadav diat ra lavur
vaira; tago ta umana dia ga
tabar ra umana angelo ma pa
dia ga nunure.
3 Avat a nuk pa diat dia
ki ra pal na banubat, da
di vi avat bula; avat a nuk
pa diat bula di vakavakaina
diat, tago avat bula ava ki
boko ta ra paka i vavat.
4 Boina ba avat par, avat
a ru ra kini na bartaulai,
ma koko ra dur na manga-
mangana tana; tago diat ra
umana tena ruk varbat ma
ra umana tena nipo God na
kure diat.
5 Koko avat a manga mari
mani; boina avat a ngo ko ta
nam ra magit ava tar vatur
vake; tago ia iat i ga biti: “Pa
ina nur vue u, ma pa ina
vana kan u.”
6 Upi dat a rurung ma ra
tinata dari:
“Ra Luluai kaugu tena mara-
maravut, ma pa ina
burut;
Ma ava mulai ra magit ba
ra tarai diat a pait ia
tagu?”

7 Avat a nuk pa diat, dia lue
avat, dia ga ve avat ra tinata
kai God; avat a kap lap kadia
nurnur, ma avat a nuk pa ra
mutuai kadia kini ra pia.
8 Iesu Kristo i varogop
vatikai, i damana ta ra bung
i tar par ma ta ra bung gori,
maia, ma pa i enana ta ra
lavur bungbung namur ba
pa i mutu.
9 Koko da alal vurvurbingi-
tane avat ta ra lavur enana
vartovo; tago i topa ia ba da
vapadikat ra bala i vavat ma
ra varmari; ma koko ma ra
nian, tago pa i mal pa diat dia
varvakai tana.
10 Kada ta tika na uguugu
na vartabar, ma pa i takodo
upi diat, dia papalum ta ra
pal tabu, diat a ian tana.
11 A tena tinabar lualua
i kap ra gapu i ra vav-
aguai ta ra pakana pal i tabu
kakit upi ra varporong ure ra
varpiam, ma ra paka i diat di
tun vue ta ra pakana gunan
irai.
12 Ma Iesu bula, upi na
vagomgom diat ra tarai ma
ra gapuna iat, i ga kairane ra
kinadik ta, ra pakana gunan
irai.
13 Io, i boina ba dat a vana-
vana tadav ia ta ra pakana
gunan irai, upi da kapkap
varurungane ra milmilikuan
me.
14 Vakir kada ta pia na pal
ati upi dat a ki vatikai tana,
da tikan upi tikai nina na
mur boko.
15 Boina ba dat a tul
vatikene tar ra tinabar na
pite varpa tadav God tana, ia
ra vuai ra bul na ngie i dat,
nina dia vatang ra iangina.
16 Ma koko avat a valubane
upi avat a pait ra boina ma
ra varvartabar; tago God i
mainge tuna ra tinabar dari.
17 Avat a ongaongo ta diat
dia lue avat, ma avat a torom
bulbulu; tago dia makmakile
ure ra tulungea i vavat, da
diat da tir boko diat i tana;
upi diat a pait go ma ra gugu,
ma koko ma ra niligur; tago
nam pa na boina ure avat.
18 Avat a araring ure avet;
tago ave nunure tuna, ba i
boina ra varkurai ta ra bala
i vevet, ma ave mainge upi
na takodo kaveve manga-
mangana ta ra lavur magit
parika.
19 Ma iau manga vargat
avat, upi avat a pait go ra
magit, upi ina vana lulut mu-
lai tadav avat.

A niaring

20 Ma ra God na malmal,
nina i ga kap vaarike mule
kan ra minat kada Luluai
Iesu, ra ngala na tena bala-
balaure sip ma ra gap ure ra
kunubu ba pa na mutu,
21 na mal ot pa avat ta
ra lavur bo na mangaman-
gana parika, upi avat a pait
kana mamainga, ma na pa-
palum ta ra bala i vavat upi
na vana rikai ra mangaman-
gana i boina ta ra matana ure
Iesu Kristo; a variru tadav ia
ba pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata

22 Ma iau lul vovo pa avat,
ba avat a kapupi go ra tinata
na vargat; tago iau ga tumu
ra buk tadav avat ma ra pau-
pau tinata.

23 Avat a nunure ba di tar
pala vue ra tura i dat Timoteo
ma ona na pot lulut ati, amir
par, amir a gire avat.
24 Avat a vatatabe diat par
dia lue avat ma diat par ra
umana tena gomgom. Diat a
tarai Italia dia vatatabe avat.
25 A varmari tadav avat
par. Amen.

A BUK KAI IAKOBO

1 Iakobo, a tultul kai God
ma kai ra Luluai Iesu Kristo,
tadav ra vinun ma a ura
vuna tarai dia ki vurvurbit:
Tatabai!

A nurnur ma ra kabinana

2 Avat a gugu, a tara na
turagu, ona ava varkuvo
ma ra lavur mangamangana
varilam;
3 tago ava nunure ra
valavalar, di valar kavava
nurnur me, na vaarike ra
kini vamadudur.
4 Ma i boina ba ra kini
vamadudur na vatur vake ra
papalum i ko vurakit, upi
avat a ko vurakit, a umana
kidoloina, ma koko avat a
kom pit upi ta magit.
5 Ma ba tikai ta vavat i
iba upi ra kabinana, na lul
ia pire God, nina i manga
tabatabar dat par ma pa i
muie, ma pa i vartakun, ma
na tabar ia me.
6 Ma i boina ba na arar-
ing ma ra nurnur, ma koko
na nunuk lalar ure ta magit;
tago nina i nunuk lalar dir
vardada ma ra bobol na ta,
nina a vuvu i gogone ma i
vuvuai vurvurbit.
7 Koko nam ra tutana na
nuk ia ba na vatur vake ta
magit tai ra Luluai;
8 a tutana ba a ura nuknuk-
ina pa i patuan ta kana lavur
vinavana.

A luveana ma ra uviana

9 Ma a tura i dat i ikilik na
langlang ure kana ngala na
kini;
10 ma ra uviana ure kana
ikilik na kini; tago na panie
da ra pupu na davai.
11 Tago ra keake i vana
rikai ma ra oao, ma i rang
ra vura; ma ra pupuna i
bura ma ra ana bo na gini-
gira i panie ke; damana bula
ra uviana na panie ta kana
lavur vinavana.

A valavalar ma ra varilam

12 Nam ra tutana i tur pat-
uan ta ra varilam i ti doan;
tago ba di tar valar ot pa ia,
da tul tar ra kere na nilaun
tana, nina God i ga biti ba na
tul tar ia ta diat dia mari ia.
13 Ba di valam ta tikai koko
nam na biti: God i valam
pa iau; tago i dekdek upi da
valam pa God ma ra kaina,
ma ia iat pa i valam pa ta
tikai;
14 ma di valam ra tarai,
tikatikai, ba kadia kaina ma-
mainga iat i al pa diat ma i
oro raprap diat.
15 Namur ba ra kaina ma-
mainga i ga lalau pa, i kava
vue ra varpiam; ma ba ra
varpiam i tar tavua, i vuai ra
minat.
16 Koko da varara avat, a
umana vakak na turagu.
17 A lavur bo na vartabar
ma ra lavur tinabar i ko vu-
rakit, marama ra bala na
bakut nam, i vana ba kan ra
Tama i ra lavur kapa, nina
ba pa i enana mulai, ma pa
i pukpukue a ik kana manga-
mangana.
18 I ga vangala dat ta kana
mamainga iat ta ra tinata i
ra dovotina, upi dat a da ra
luaina vuai e ta kana lavur
magit na vavaki.

A valavalongor ma ra tinorom

19 Ava nunure go, a umana
vakak na turagu. Ma i boina
ba ra tarai par, tikatikai, diat
a valavalongor lulut, ma diat
a vavabing ma ra tinata, ma
diat a vavabing bula ma ra
kankan;
20 tago ra kankan kai ra
tarai pa i pait vaarike ra
mangamangana takodo kai
God.
21 Io, avat a vungue ra dur
na mangamangana par ma
ra pepeal milmilikuan, ma
avat a kapupi ra tinata ma
ra madu na maukua i vavat,
nina ra tinata di ga vaume
livuan ta vavat, nina ba na
valaun valar pa ra tulungea
i vavat.
22 Ma i boina ba avat a tora-
torom ta ra tinata, ma koko
avat a valongore ke, kan avat
a tuam pa mule avat.
23 Tago ba tikai i valongore
ke ra tinata ma pa i torom
tana, dir vardada ma ra tu-
tana i gire ra matana ta ra
tiroa;
24 tago i bobe mule ma
i vana pa ma i valubane
vuavue ba ia a mangaman-
gana tutana ava.
25 Ma ba tikai i gire bulu
ra tinata na vartuluai, nina
i valangalanga ma i ko vu-
rakit, ma i ki patuan tana;
nina ba i valongore ma pa i
valubane mule, i torom uka
tana ma i papait ia ka, nam
ra tutana na ti doan ta kana
tinorom.
26 Ba tikai i nuk ia ba ia ra
tena lotu tuna, ma pa i kure
vadekdek ra karameana, ma
i vagu pa ka ra balana, a lotu
kai nam ra tutana a magit
vakuku.
27 Go ia ra lotu nina i gom-
gom ma pa ta magit i rara
tana ta ra mata i God, a Tama
i dat: Ba da mal pa diat
ra umana nat na ling ma ra
umana ua na vavina, dia ki
na malari, ma ba da balaure
bat dat kan ra dur na magit
kai ra rakarakan a gunagu-
nan.

2

A tinata na vartigal ure ra ninunuk varbaiai

1 A tara na turagu, koko
avat a vatur ra nurnur tai
kada Luluai Iesu Kristo, a Lu-
luai na minamar, varurung
ma ra variru vakuku ure ta
tikai.
2 Tago ba tikai i ruk ta
kavava kivung ma ra lavur
domol na goled, ma ra mal
kumau, ma tika na luveana i
ruk bula ma ra dur na mal;
3 ma ava nuk pa nina i mal
ma ra mal kumau, ma ava
biti tana: Una ki ati ta go
ra bo na kiki; ma ava biti
tadav ra luveana: Una tur
abara, ba una ki ta ra vavai
ra ruarua na kakigu;
4 dave, pa i enana varbaiai
ra nuknuk i vavat laka, ma
pa ava varkurai vang ma ra
lavur kaina nuknuk?
5 Avat a valongore, a
umana vakak na turagu:
Dave, God pa i ga pilak pa
diat laka dia luveana ati ra
pia; upi diat a uviana ta ra
nurnur, ma upi diat a kale
pa ra varkurai, nina i ga biti
ba na tul tar ia ta diat dia
mari ia?

6 Ma avat ava piam vue
ra luveana. Dave, diat ra
umana uviana pa dia kure
vadekdek avat laka, ma pa
dia al pa avat ta ra mata i ra
umana kiki na varkurai?
7 Dave, pa dia vul vang ra
bo na iang di ga vatang avat
me?
8 Ma ona ava pait ot pa ra
tinata na varkurai, nina i lia
kakit ta ra Buk Tabu dari:
“Una mari talaim da u mari
mule u,” ava pait ra boina
damana.
9 Ma ona ava ru vakuku
ta tikai, ava pait ra varpiam,
ma ra tinata na varkurai i
takun ot pa avat da ra umana
tena varpiam.
10 Tago nina i torom ta ra
tinata na varkurai par, ma
i tume tai ta ra kopono var-
tuluai tana, da kure da i tar
rara ta ra tinata na varkurai
parika.
11 Tago nina i tatike: “Koko
una po,” i tatike bula: “Koko
una vardodoko.” Io, gala pa
u po, ma u vardodoko ko,
gala u a tena varpiam ta ra
tinata na varkurai.
12 Boina ba avat a tata, ma
avat a pait ra lavur magit,
da ra tarai da kure diat boko
ma ra tinata na varkurai i
valangalanga.
13 Tago pa ta varmari na
tur ta ra varkurai ure nina ba
pa i ga pait ra varmari; ma ra
varmari i rukue ra varkurai.

A nurnur ma ra papalum

14 Na topa ra ava, a tara na
turagu, ba tikai i biti i vatur
ra nurnur, ma pa ta bo na
papalum i tur pirana? Dave,
nam ra nurnur na valaun
valar pa ia?
15 Ba tikai ta diat a tara na
tura i dat ba tai dat, ma pa
kana ta mal, ma i iba upi ana
magit a bungbung par, ma
tikai ta vavat i tatike tadav
dir:
16 Amur a vana ma ra mal-
mal, amur a ga madir ma
amur a maur; ma pa ava
tabar dir ma ra magit a paka
i dir i ko iba upi ia, na topa ra
ava damana?
17 Damana bula ra nurnur,
ba pa i vaarike ra umana
papalum, i mat ika.
18 Ma ta ra tikai i biti:
Kaum ra nurnur, ma kaugu
ra umana papalum; una
ve tar kaum nurnur tagu
i tur irai kan kaum lavur
papalum, ma iau ina ve tar
kaugu nurnur tam ta kaugu
umana papalum.
19 U nurnur ba God tikai
ka; i boina damana; a umana
tabaran bula dia nurnur ma
dia dadadar.
20 Ma u, ra tutana vakuku,
pa u matoto laka ba ra nur-
nur, nina i tur irai kan ra
umana papalum, ia ra magit
vakuku?
21 Dave, pa di ga vatakodo
Abaraam ra tama i dat ma
ra papalum, tago i ga tul tar
Isak natuna, a tutana, ta ra
uguugu na vartabar?
22 U gire tana, ba ra nurnur
dir ga ongor varirivut ma
kana lavur papalum, ma ra
lavur papalum di ga mal ot
pa ra nurnur;
23 ma di ga pait ot pa ra
pakana Buk Tabu, nina i biti
dari: Ma Abaraam i ga nur-
nur tai God, ma di ga luk
tar ia upi ra mangamangana
takodo; ma di ga vatang ia ba

ra talai God.
24 Ava gire tana ba di
vatakodo ra tutana ta kana
lavur papalum ma vakir ta ra
nurnur uka.
25 Ma damana bula Raab,
ra igoro na vavina, pa di ga
vatakodoa bar ta kana pa-
palum laka, tago i ga vango
ra umana kilao, ma i ga tul
vue mule diat ta ra enana
nga?
26 Tago da ra paka i dat i
mat ika ona dir ki varbaiai
ma ra tulungea i dat, damana
bula ra nurnur i mat ika, ona
dir ki varbaiai ma ra umana
papalum.

3

A karamea i dat

1 A tara na turagu, koko
mangoro ta vavat diat a tena
vartovo tago ava nunure a
varkurai na mamat pire dat.
2 Tago mangoro na magit
dat par da rara tana. Ba tikai
pa i tutukai tai ta tinata, nam
ra tutana i ko vurakit ma na
kure valar pa bula ra pakana
parika.
3 Ba da valonge ra al vakai
ta ra ngie i ra umana os upi
diat a torom ta dat, da valilie
bula ra paka i diat me.
4 Avat a gire bula ra umana
parau, a dovotina dia ngala,
ma ra umana dekdek na
vuvu dia gogone diat, di
valilie diat ika ma ra vo
tatatabai i ikilik tuna, upi
diat a vana da ra mamainga
kai ra tena tinai.
5 Damana bula ra karamea
i dat a ikilik na pakana, ma i
vavagia pa mule ma ra lavur
ngala na magit. Avat a gire,
di vautunge a ngala na lokor
ma ra ikilik na iap!
6 Ma ra karamea i dat i da
ra iap; a karamea i dat ia ra
magit ta ra pakapaka i dat i
buka ma ra mangamangana
i gegagege, ma i vadur ra
kidoloina paka i dat, i vau-
tunge ra magit par i laun,
ma di vautunge value ma ra
geena.*
7 Tago dia vamaram ra
maukua i ra lavur manga-
mangana leing, ma ra lavur
mangamangana beo dia pur-
pururung, ma ra lavur magit
dia kakao ra pia, ma ra lavur
magit dia tur ara na ta; a
maukua i ra tarai i ga vama-
ram diat.
8 Ma ra karamea i dat pa
ta tutana na vamaram valar
pa ia; a kaina magit i tenten,
i buka ma ra taring na mat-
mat.
9 Da pite pa ra Luluai,
Tama, me, ma da tata vabilak
ra tarai me, nina di ga vaki
diat da ra malalar i God;
10 a tinata na varvadoan
ma ra tinata na varvabilak i
arikai ta ra kopono ngia. A
lavur magit damana pa dia to
pa ta magit, a tara na turagu.
11 A tava tuna ma ra tava i
mapak dir a ninim rikai dave
ta ra kopono matana tava?
12 A tara na turagu, a vuai
na oliva na vana rikai dave ta
ra davai na lovo, ma ra davai
na vain na vuai vaarike da-
vatane ra lovo? Damana
bula pa ta tava tuna na ninim

* **3:6:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

rikai ta ra ta.

A kabinana marama liu

13 To ia ta vavat i kabinana ma i minana bula? Boina na ve tar kana bo na mangamangana ta kana lavur papalum ma ra madu na maukua i ra kabinana.

14 Ma ona ra mapak na varpin ma ra varngangar i tur ta ra bala i vavat, koko avat a pite pa avat mulai, ma koko ava vaongo bat ra dovotina.

15 Nam ra kabinana pa i vana ba marama, a kabinana ka mamati ra pia, a kabinana kai ra tarai ma kai ra lavur tabaran.

16 Tago nam ra gunan a varpin ma ra varngangar i tur tana, a lavur magit i purpuruan i tavua tana ma ra lavur dur na mangamangana bula.

17 Ma nam ra kabinana i vana ba marama, i gomgom lua ma i maram, ma i vovovon, i valongore ra nilul, i buka ma ra varmari ma ra lavur bo na vuaina, ma pa ta varpilak tana, ma pa ta vaongo.

18 Ma ra vuai ra mangamangana takodo da oe ma ra malmal ta diat dia pait ra malmal.

4

A kini na varmaliurai ma ra rakarakan a gunagunan

1 Mamave nam ra lavur vinarubu ma ra lavur varngangar pire vavat? A vuna kavava lavur kaina mamainga dia varvarubu ta ra pakapaka i vavat.

2 Ava mamainga, ma pa ava vavatur vakai; ava vardodoko ma ava varngu, ma pa ava alube pa ia; ava varubu ma ava varngangar; pa ava vavatur vakai, tago pa ava lulul.

3 Ava lulul ma pa ava vavatur vakai, tago ava lul varara upi avat a vole mule ta kavava lavur kaina mamainga.

4 Avat a umana tena nipo, pa ava nunure laka ba diat dia bartalaina ma ra rakarakan a gunagunan, dia ebar ma God? Ma diat par dia mainge upi diat a bartalaina ma ra rakarakan a gunagunan, dia papait na ebar ma God.

5 Dave, ava nuk ia ba ra Buk Tabu i tata vakuku bar? Dave, a tulungen, nina God i ga vaki tar ia ta dat, i kaina upi ra varngu?

6 Ma i tul tar ra varmari i manga ngala. Kari a Buk Tabu i biti dari: God i onge bat nina i malamala luluai, ma i mari nam i vovovon ra balana.

7 Io, avat a toratorom tai God; ma avat a onge bat Satan, ma na lop kan avat.

8 Avat a kakari pire God, ma God na kakari tadav avat. Avat a gi ra lima i vavat, a umana tena varpiam, avat a vagomgom ra bala i vavat, avat ba i ivut ra nuknuk i vavat.

9 Da vakadik avat, na tabun ra bala i vavat, ma avat a tangtangi; da pukue kavava ninongon upi ra nitabun, ma kavava gugu upi ra tanguvian.

10 Avat a vaikilik mule avat
ta ra mata i ra Luluai, ma na
vangala avat.

A vartigal ure ra varkurai vargil

11 Koko avat a varurai
vargil, a tara na turagu. Nina
i ure tika na tura i dat, ba
nina i kure vakaina turana,
i ure ra tinata na varkurai,
ma i kure; ma ba u kure ra
tinata na varkurai, vakir u
pait ot pa ia, u kure ke.
12 Ma a kopono ko i vuna
ta ra tinata na varkurai ma
ia bula i varvarkurai, nina
i valavalaun ma i vakaina
valar pa ia; ma to ia vang u,
upi u kure talaim?

A vartigal ure ra tinata na vavagia

13 Io, avat ava biti, ieri ba
ningene avet a vana ta nam
ra pia na pal ma avet a ki
tana a kopono kilala, ma avet
a kukul, ma avet a piapie ra
mani tana;
14 ma pa ava nunure ba
ava bar na tadav avat nin-
gene. Kavava nilaun i varo-
gop ma ra ava? Tago avat, a
vual avat, nina i vana rikai
papa ma i panie lulut mulai.
15 I topa avat upi avat a biti:
Ba ra Luluai i mainge, avet
a laun ma avet a pait go ba
nam.
16 Ma go ava vavagia pa
mule avat ma kavava tinata
na vavagia varpa; a lavur
langlang dari i kaina.
17 Nina i matoto upi na pait
ra boina, ma pa i pait ia, i
varogop ra varpiam pirana.

5

A dekdek na tinata pire diat dia uviana

1 Io, avat a umana uviana,
avat a tangtangi ma avat a
kukula ta ra lavur kinadik
dia vana taun boko avat.
2 Kavava tabarikik i tar
maroto, ma ra nat na vui i tar
en kavava lavur mal.
3 Kavava goled ma kavava
silva i tar kubur; ma ra
kubur ta dir na varvai
vadovot vakaina avat, ma
na en vue ra kanomong i
vavat da ra iap. Ava ga vung
varurue kavava ngatngat
na tabarikik ure ra umana
mutuaina bung.
4 Gire, a vapuak ava ga
muie ma ava long ia ta diat
a umana tena ongor, dia
ga doko ra magit ta kavava
umana uma, i kukukula; ma
ra kunukula kadiat dia ga
dodoko i ga ruk ta ra ura
talinga i ra Luluai kai ra
lavur Kor.
5 Ava ga gugu pa ta ra
magit ra pia, ma ava ga
lukalukara; ava ga tabar
vatubu ra bala i vavat ta ra
bung na nidodoko.
6 Ava ga kure vabilak ra
tena takodo ma ava ga doka;
pa i onge bat avat.

A kini vovovon ma ra niaring

7 Kari avat a ki vovovon, a
tara na turagu, upi ra pinot
kai ra Luluai. Gire, ra tena
malmal uma i ungung ra
ngatngat na vuai ra pia, ma i
ki vovovon tana upi ra bata i
lua ma ra bata i mur na bura
tana.

8 Damana avat bula, avat
a vapadikat ra bala i vavat;
tago ra pinot kai ra Luluai i
tar maravai.
9 Koko avat a tata muku-
muk vargil, a tara na turagu,
upi koko da kure avat; gire ra
tena varkurai i tur ta ra mata
i ra matakilalat.
10 Avat a nuk pa ra umana
propet di ga tata ma ra iang
i ra Luluai, a tara na turagu,
diat kavava valavalar ure
ra kinadik ma ure ra kini
vovovon.
11 Gire, da vatang diat dia
ga tur padikat, ba dia ti doan;
ava ga valongore ure ra kini
vamadudur kai Iob, ma ava
ga gire ra mutuai ra Luluai,
tago ra Luluai a tena varmari
tuna.

12 Ma go ra magit avat a
nuk value pa ia, a tara na
turagu: Koko avat a vaval-
ima, koko avat a vatang ra
bala na bakut tana, ba ra
rakarakan a gunagunan, ba
ta enana varvalima; boina
ba kavava maia na maia, ma
kavava pata na pata; upi
koko da kure avat.
13 Ba tikai ta vavat i
kairane ra kinadik, boina ba
na araring. Ba tikai i gugu,
boina ba na pite varpa ma ra
kakailai.
14 Ba tikai ta vavat i
mait, na vartuluai upi diat
a umana patuana kai ra
ekelesia, upi diat a araring
ure, ma upi diat a tap ia ma
ra dangi ta ra iang i ra Luluai.
15 Ma ra niaring na nurnur
na valaun nam i mait, ma ra
Luluai na vatut pa ia mulai;
ma ba i ga varpiam, da nur
vue ke tana.
16 Avat a tata kapa vargil
ta vavat ure kavava varpiam,
ma avat a araring vargil ure
avat, ma da valagar pa avat.
A niaring kai ra tena takodo
na pait valar pa mangoro na
magit ta kana niongor.
17 Elias, tika na tutana da
dat, ma i ga lulul upi koko na
bata; ma pa i ga bata ta ra
gunagunan a utul a kilala ma
laptikai na gai.
18 Ma i ga lulul mulai, ma
ra bakut i ga tul tar ra bata,
ma ra pia i ga vuai.
19 A tara na turagu, ba
tikai ta vavat i vana rara kan
ra dovotina, ma tikai i ben
pukue mule;
20 iau ve avat, nina i ben
pukue tika na tena varpiam
kan ra nirara ta kana manga-
mangana, i valaun tika na
tulungen kan ra minat, ma i
tuba ra pepeal varpiam.

A LUAINA BUK KAI PETERO

1 Petero, tika na apostolo
kai Iesu Kristo, tadav diat di
ga pilak pa diat, a umana
vaira dia ki vurvurbit ta ra
gunan Ponto, Galatia, Ka-
padokia, Asia ma Bitinia,
2 da ra minatoto, God,
Tama i dat, i ga nunure diat
tana amana iat, ma ra Tu-
lungen i ga vagomgom diat,
upi diat a toratorom ma upi
da puk diat ma ra gapu i
Iesu Kristo: Da vangala pa ra
varmari ma ra malmal pire
vavat.

A launa kini nunur

3 Da pite pa God Tama i
kada Luluai Iesu Kristo, nina
i ga kava vakalamane dat ta
kana ngala na varmari upi
ra launa kini nunur, ure ra
nilaun mulai kai Iesu Kristo
kan ra minat,
4 upi dat a kale ra tabarikik
ba pa i maroto, ma i gomgom
ma pa i panie, di ga vung
valiling ia arama ra bala na
bakut upi kavavat,
5 ma di balaure avat ma ra
dekdek i God ta ra nurnur
upi ra varvalaun, nina di ga
vaninare upi na vana rikai ta
ra mutuaina.
6 Ava manga gugu tana, ma
a dovotina go ava kairane
a ikilik na kinadik, ure ra
lavur mangamangana var-
ilam, ona na topa ia damana,
7 upi da nunure kavava
nurnur, nina i manga ngat-
ngat ta ra goled nina ba na
panie, ma a dovotina di valar
kilang ia ma ra iap, upi da
gire tadav ra pite varpa, a
variru ma ra minamar ta
ra vinavana rikai kai Iesu
Kristo,
8 nina ava mari ia, ma pa
ava ga gire boko; ava nurnur
tana, ma a dovotina go pa
ava gire, ma ava gugu tana
ma ra gugu ba pa di vatang
ot pa ia, ma i ngala mat ra
minamarina;
9 tago ava vatur vake ra
vapuak i kavava nurnur, ia
ra varvalaun kai ra tulungea
i vavat.
10 Ure nam ra varvalaun
a umana propet, diat dia ga
varvai na propet ure ra var-
mari ba da tul tar ia ta vavat,
dia ga ongor ma ra tinikan,
11 dia ga tikan ma dia ga
tamean bulbulu upi nam ra
tataun ba ra mangamangana
kilala, a Tulungea i Kristo
nina i ga ki ta ra bala i diat,
i ga vakilang tar ia ta diat ta
nam ra bung ba i ga varvai
lua tana ure ra lavur kinadik
kai Kristo ma ra lavur mina-
mar ba na mur tana.
12 Di tar vaarike go ra lavur
magit ta diat, vakir upi diat
a kudakudar me ta diat mu-
lai, upi diat a kudakudar me
ta vavat; diat, di ga kap ra
bo na varvai pire vavat ta
ra Takodo na Tulungen, nina
di ga tulue marama ra bala
na bakut, go di ga ve avat
tana; ma nam ra lavur magit
a umana angelo dia mainge
upi diat a na ot pa ia.

A nioro upi ra gomgom na nilaun

13 Io, avat a vi Pit ra livua
i ra nuknuk i vavat, avat a

minana ma avat a nurnur
bulbulu upi ra varmari ba da
tul tar ia ta vavat ta ra vina-
vana rikai kai Iesu Kristo;
14 da ra umana natu i ra
tinorom, ma koko avat a
varogopane avat ma kavava
lavur mamainga lua ta ra ki-
lala ava ga ngulngul tana;
15 boina ba avat a gomgom
ta kavava lavur mangaman-
gana, da nina i ga oro pa avat
i gomgom;
16 tago di ga tumu ia dari:
“Avat a gomgom; tago iau tar
gomgom.”
17 Ma ona ava kail pa ia
ba Tama, nina i kure ra pa-
palum kai ra tarai tikatikai,
ma pa i ru vakuku ta tikai,
boina ba avat a vanavana ma
ra bunurut ta nam ra kilala
ava ki na vaira tana.
18 Tago ava nunure ba pa
di ga kul valaun avat ma ra
magit i panie, a silva ba ra
goled, kan ra lavur manga-
mangana vakuku, nina a
umana tama i vavat di ga
tovatovo avat i tana;
19 di ga kul valaun avat ma
ra ngatngat na gap, da ra
gapu i ra gomgom na lam, a
gapu i Kristo iat;
20 nina di ga nunure
amana iat, ba pa di ga
vaki boko ra vunapai ra
rakarakan a gunagunan, ma
di ga vaarike ta ra mutuai ra
tataun ure avat,
21 ma ava nurnur tai God
tana, nina i ga vatut pa ia
mulai kan ra minat, ma i ga
tul tar a minamar tana; upi
kavava nurnur ma kavava
kini nunur na tur tai God.
22 Tago ava ga vagomgom
ra tulungea i vavat ta kavava
tinorom tadav ra dovotina
upi ra dovot na varmari
tadav ra lavur tura i va-
vat, i boina avat a varmari
vargil ma ra malamalapang
na bala;
23 tago vakir di ga kava
vakalamane avat ta ra magit
i panie, di ga kava vakala-
mane avat ta ra magit ba pa
i panie, ta ra tinata kai God,
nina i laun ma i tur pa na
mutu.
24 Tago:
“A tarai par dia varogop ma
ra vura,
Ma kadia minamar i da ra
pupuna.
A vura i makuk, ma ra
pupuna i bura;
25 Ma ra tinata kai God na tur
pa na mutu.”
Ma go ra tinata ia ra bo na
varvai, ba di ga varve avat i
tana.

2

A vat i laun ma ra gomgom na tarai

1 Avat a vung vue ra lavur
kaina ninunuk, ma ra lavur
vavagu ma ra lavur vaongo,
ma ra lavur varngu ma ra
lavur kaina varurai,
2 ma boina ba avat a kaina
upi ra polo na u i tulungen,
ma i dovot, da ra umana ku-
ramana, upi avat a taiak tana
upi ra varvalaun;
3 ona ava ga valar kilang ra
varmari kai ra Luluai;
4 avat a mai tadav ia, tadav
ra vat i laun; a dovot, a tarai
di ga vue ma God i ga pilak
pa ia, a ngatngatina,

5 i boina ba avat bula, a
umana launa vat, avat a pa-
pait vaarike avat upi ta pal i
tulungen, a gomgom na tarai
na tinabar, upi avat a tul tar
ra umana tinabar dia tulun-
gen ma dia ko ta ra mata i
God ure Iesu Kristo.
6 Tago i tur ta ra Buk Tabu:
“Gire ina vung tika na vat
na bita ngu na pal ta
ra gunan Sion, a ngat-
ngatina ma di ga pilak
pa ia;
Ma pa da varuva nina i nur-
nur tana.
7 Pire vavat, ava nurnur, i
ngatngat, ma pire diat, ba pa
dia nurnur:
“Nam ra vat, nina ba ra
umana tena pait pal di
ga pilak vue,
Nina iat di ga vung ia upi
ra luaina ta ra ngu na
pal;”
8 ma:
“A vat na tukatukai; ma
ra timul i ra vat na
tukatukai;”
dia tutukai tana, tago pa dia
torom. ta ra tinata; ma di ga
tibe diat upi ia.
9 Ma avat, a vuna tarai avat,
ba di ga pilak pa ia, a vuna
tena tinabar na king, a gom-
gom na vuna tarai, a tarai
God iat i kale, upi avat a ve
tar ra ko na maukua i nina i
ga oro pa avat kan ra bobotoi
tadav kana enana kapa;
10 amana, vakir a vuna tarai
avat, ma ieri di ga vaki avat
upi ra tarai kai God; amana
pa ava ga vatur vake ta var-
mari, ma go ava tar vatur
vake.

A umana vilavilau kai God

11 A vakavakak na tarai,
avat, ava ki na vaira ma
ava vanavana ka, iau vargat
avat, upi avat a vatabue ra
lavur mamainga i ra paka i
vavat, diat dia varubu ma ra
tulungea i vavat,
12 ma upi avat a pait mal
kavava lavur mangaman-
gana livuan ta diat ra umana
Tematana; upi diat, dia tata
vakaina avat, da avat a
umana tena varpiam, diat
a pite pa God ta ra bung
na vavaarikai, ure kavava
umana bo na papalum nina
ba dia gire.
13 Boina ba avat a vamolo
tar avat ta ra lavur varkurai
di vatur ia ra pia ure ra Lu-
luai; ta ra king i lualua kakit;
14 ba ta ra umana tena
varkurai na gunan i tul vue
diat upi ra. balbali ta diat dia
pait ra umana kaina magit,
ma ra pite varpa tadav diat
dia pait ra. boina.
15 Tago ra nuknuk i God
i damana, upi avat a vamut
vue ra papaua kai ra lavur
tabobo ma ra lavur bo na
papalum;
16 da ra tarai dia lan-
galanga, da ra umana
vilavilau kai God ma koko na
varogop ma diat, dia tuba ra
kaina ma ra kini langalanga.
17 Avat a ru ra tarai par,
avat a mari ra tara na tura i
vavat. Avat a burut tai God.
Avat a ru ra king.

A valavalar i Iesu ure ra kini na malari

18 Avat, a umana tultul,
boina ba avat a toratorom
ta kavava lavur luluai ma ra
bunurut, vakir ta diat ika dia
boina, ma i madu ra maukua

i diat, ta diat bula i dekdek ra
maukua i diat.
19 Tago da manane go ra
magit dari, ba ta tikai, tago
dir varnunurai ma God, i ki
vamadudur pa ra magit na
varmonong ba i kairane ra
kinadik, ma pa i vuna tana.
20 Ona ava langlang, tago
di kita avat ure kavava
varpiam ma ava ki va-
madudur tana, a manga-
mangana langlang ava nam?
Ma ba di vakadik avat ure
kavava bo na papalum ma
ava ki vamadudur tana, nam
ra magit God i manane.
21 Di ga oro pa avat upi
nam; tago Kristo i ga malari
bula ure avat, ma i ga vung
kapi kana valavalar ta vavat
upi avat a murmur ra pal a
kauna;
22 pa ta varpiam i ga pait ia,
ma pa di gire tadav ta vaongo
ta ra ngiene;
23 nina, ba di vul ia, pa i
ga varvul balbali mulai; ba
i ga kairane ra kinadik, pa
i ga varvaunungai; i ga nur
tar mule tai nina i varkurai
takodo;
24 nina iat i ga puak kada
varpiam ma ra palapakana
ta ra davai, upi dat, ona da
tar mat kan ra varpiam, dat a
laun upi ra mangamangana
takodo; ava tar lagar ta ra
kinkinina.
25 Tago ava ga vana rara
da ra umana sip; ma go ava
tar lilikun tadav ra Tena Bal-
abalaure ma ra Monamono
kai ra tulungea i vavat.

3

A kini na tinaulai

1 Damana bula, avat ra
vaden ava tar taulai, avat a
vamolo tar avat ta kavava
umana tutana tikatikai; upi
damana, ba ta umana pa
dia torom ta ra tinata, da
ting ot pa diat ma ra bo na
mangamangana ka kai kadia
umana taulai;
2 tago dia gire kavava
mangamangana gomgom
nina i tur varurung ma ra
bunurut.
3 Koko kadia minong na tur
ta ra paka i diat, ta ra viri
pepe na ulu i diat, ba ra var-
mar di ga pait ia ma ra goled,
ba ra umana mal kumau dia
mong me;
4 na tur ta ra maukua i.
ra tulungea i diat di ga ive,
ta ra.mangamangana ba pa i
panie, a tulungea i diat nina i
vovovon ma i madu bula, ma
i ngatngat ta ra mata i God.
5 Tago damana bula ra
gomgom na vaden amana
iat, nina dia ga nurnur tai
God, dia ga mong damana,
dia ga vamolo tar diat ta ka-
dia umana tutana;
6 da Sara i ga torom tai
Abaraam ma i ga vatang ia
ba luluai; ba ava pait ra
boina ma ba ava burut ta ra
magit na kinaian, ieri avat ra
umana natuna.
7 Avat a tarai, ava tar
taulai, damana bula, boina
avat a ki pire kavava umana
taulai ma ra kabinana; avat
a tul tar ra variru ta diat
ra vaden, tago diat a umana
bilua, ma dia kale pa bula ra
varmari ure ra nilaun; upi
koko da tur bat kavava lavur
niaring.

A kinadik ure ra manga-
mangana takodo

8 Ma go i par me; boina
ba na kopono ko ra nuknuk i
vavat, avat a mari biaui, ma
avat a varmari da ra tarai
dia barturana, na vovovon ra
tulungea i vavat ma na ikilik
ra nuknuk i vavat ure avat
mulai;
9 koko ava bali ra kaina
ma ra kaina, a varvul ma
ra varvul; da pukue ke pi a
varvadoan; tago di ga oro pa
avat upi avat a kale pa ra
varvadoan.
10 Tago:
"Nina i mari ra nilaun,
Ma i mainge upi na gire ra
lavur bo na bung,
Na tigal ra karameana ta ra
kaina,
Ma ra ura bul na ngiene upi
koko dir a tatike ra
vaongo.
11 Ma na lingan kan ra kaina,
ma na pait ra boina;
Na tikan upi ra malmal ma
na ure.
12 Tago ra ura kiau na mata i
ra Luluai dir gire diat
ra lavur tena takodo,
Ma ra ura talingana dir val-
ongore kadia nilul;
Ma ra mata i ra Luluai i bobe
diat, dia pait ra kaina."
13 Ma to ia bar na vakaina
valar pa avat, ona ava var-
vargat upi ra magit i boina?
14 Ma ba di vakadik avat
ure ra mangamangana
takodo, ava ti doan; ma
koko avat a burut ta kadia
varvaburut, ma koko avat a
ngarao tana;
15 avat a ru Kristo ta ra bala
i vavat da i tar Luluai; avat
a ki na vaninara vatikai, upi
avat a bali ra tinata kadiat
dia titir avat ta ra vunapai
ra nurnur i ki ta vavat; ma
avat a bali ia ma ra madu
na maukua i vavat ma ra
bunurut;
16 avat a ongor upi ra bo
na varkurai na bala, upi diat,
dia vul kavava bo na manga-
mangana tai Iesu, diat a ruva
boko ta ra magit dia tata
kaina ure avat i tana.
17 Tago i manga boina,
ona ra mamainga kai God i
damana, pi avat a kairane
ra kinadik ure ra bo na pa-
palum, ma pa i boina ba avat
a malari ure ra varpiam.
18 Tago Kristo bula di tar
vakopono vakadik ia ure ra
varpiam, ra tena takodo ure
diat ba pa dia takodo, upi na
ben pa dat tadav God; di ga
doko ra palapakana, ma di ga
valaun ra tulungeana;
19 nina i ga vana tana ma i
ga varvai tadav diat ra lavur
tulungen dia ga ki ta ra pal na
banubat,
20 diat dia ga varpiam
amana, ba God i ga ungung
pa diat ta ra kilala kai Noa
ba di ga pait ra parau ta tana
nina di ga valaun ta umana,
lavutul a tulungen me, ta ra
tava,
21 a dovot na malalar i ra
baptaiso, nina i valaun avat
ieri, vakir a vungvunguai na
dur ta ra paka i dat, ia kaka
ra tinikan upi ra bo na varku-
rai na bala ta ra mata i God
ure ra nilaun mulai kai Iesu
Kristo;
22 nina i ki ta ra lime tuna
God, tago i tar tutua urama
ra bala na bakut; ma ra

umana angelo, ma diat di
ga tul tar ra varkurai ma ra
dekdek ta diat, di ga vamolo
tar diat i tana.

4

A enana mangana nilaun

1 Tago di ga vakadik Kristo
ta ra pakana, boina ba avat
a vargal ma nam uka ra
nuknukina; tago nam i tar
kadik ra pakana i ngo kan ra
varpiam.
2 Upi papa gori koko na
pait mule ra lavur kaina ma-
mainga i ra paka i ra tarai ta
ra ibaiba i kana nilaun, upi
na pait ika ra mamainga kai
God.
3 Tago ra lavur kilala i tar
par da ga pait ra lavur ma-
mainga kai ra lavur Tem-
atana tana, ma da ga la ta
ra varpiam, ma ta ra lavur
kaina mamainga, ma ra ni-
momo vain, ma ra kor na
lukara, ma ra nimomo varu-
rung ma ra bilak na lotu ta-
dav ra umana tabataba; ma i
topa ia pi da ngo tana.
4 Ma dia kaian ta go, tago
pa ava vutvut varirivut mu-
lai ma diat ta nam ra ko-
pono lum, i buka lake ma ra
mangamangana vovoloi, ma
dia tata kaina ure God;
5 ma nina i tar vaninara
upi na kure ra tarai dia laun,
ma diat dia mat, na tir boko
diat tana.
6 Damana di ga varvai ma
ra bo na varvai tadav diat
a lavur minat, upi da kure
diat vada ra tarai ta ra paka i
diat, ma upi diat a laun ta ra
tulungea i diat da God.

*A umana bo na tena bala-
balaure*

7 Ma i tia maravai ra mu-
tuai ra lavur magit: boina
avat a minana ma avat a ta-
vangun upi ra niaring;
8 ma avat a manga nuk pa
go ra magit: na malamala-
pang tuna kavava varmari
vargil, tago a varmari i tuba
ra pepeal varpiam.
9 Avat a vango vargiliane
avat, ma koko avat a urur
tana;
10 da ra tinabar di ga tul
tar ia ta vavat tikatikai, avat
a maravut vargiliane avat da
ra umana tena balabalaure
ure ra do na mangana var-
mari kai God.
11 Ona tikai i tata, na tata
da ra tinata kai God; ona tikai
i maramaravut, na maravut
da ra dekdek God i tul tar ia
tana; upi da pite pa God ta
ra lavur magit par ure Iesu
Kristo, nina ba kana muka ra
minamar ma ra varkurai pa
na mutu. Amen.

*A varvakadik pire ra te
Kristo*

12 A umana vakavakak,
koko avat a kaian ta ra
valavalar i dada ra iap pire
vavat, pi da valar avat tana;
pa ta enana magit nam;
13 ba di tibe avat ma ra
kinadik kai Iesu, avat a gugu;
upi, ta kana vinavana rikai
bula, avat a ga ma ra ngala
na gina.
14 Ba di vul avat ure ra iang
i Kristo, ava ti doan; tago ra
Tulungea i ra minamar, ma
ra Tulungea i God i ki pire
vavat.
15 Koko ta tikai ta vavat
na kairane ra kinadik da ra

tena vardodoko, ba ra tena
nilong, ba ra tena varpiam,
ba da ra tutana i bili vakuku
ra papalum kai ra enana;
16 ma ona di vakadik ta
tikai, tago ia ra talai Kristo,
koko na ruva nam; boina ba
na pite pa God ta go ra iang.
17 Tago i tar pot ra kilala
ba di tur pa ra varkurai ta
ra kuba i God tana; ma ona
di tur pa ia pire dat lua, ava
bar ra mutuai diat, ba pa dia
toratorom ta ra bo na varvai
kai God?
18 Ma ona i papait na
dekdek upi da valaun ot pa
ra tena takodo, na tur rikai
ave ra tena varpiam ma ra
tena varpuai?
19 Ioi, diat bula dia kairane
ra kinadik varogop ma ra
mamainga kai God, diat a
pait ra boina ma diat a nur
tar ra tulungea i diat ta ra
dovot na tena vavaki tana.

5

A kikil na sip kai God

1 Iau vargat ra umana pat-
uana pire vavat, iau a pat-
uana bula, ma a tena var-
vai dovot ure ra umana ki-
nadik kai Kristo, ma ina
vatur vake bula ra minamar
da ga vaarike boko:
2 Avat a tabatabar ra kikil
na sip kai God, i tur pire va-
vat, ma avat a balaure, koko
da vovo pa avat tana, boina
ba avat a tamarigat upi ia da
i topa God; koko ure ra dur
na tabarikik, ta ra minariga
na nununuk uka;
3 koko ava papait na luluai
pire diat ta ra papalum di ga
tibe tar ia ta vavat, boina ba
avat a umana valavalar ure
ra kikil na Sip.
4 Ma ba i vana rikai ra tena
balabalaure sip i ngala kakit,
avat a vatur vake ra kere na
minamar nina ba pa i panie.
5 Avat a umana barmana,
avat a toratorom ta diat a
umana patuana. Maia, avat
par, avat a vi pit ma ra ikilik
na ninunuk ure avat mulai,
ma avat a toratorom vargil
ta vavat; tago God i onge bat
nina i malamala luluai, ma i
tul tar kana varmari tai nina
i vovovon ra balana.
6 Avat a vaikilik pa mule
avat ta ra vavai ra dekdek na
lima i God, ma ia na vangala
pa avat ta kana kilala;
7 ma avat a puak tar
kavava nginarao tai God,
tago i mataure avat.
8 Boina ba avat a minana,
ma avat a monamono, tago
kavava ebar, Satan, i vana
lamlabit da ra leon, i kukula
mat, ma i tikatikan upi ta
umana ba na konom pa diat;
9 avat a onge bat ia ma ra
nurnur, tago ava nunure di
vakadik bula diat ra umana
tura i vavat ta ra rakarakan a
gunagunan ma go ra umana
kinadik.
10 Ma ra God i ra lavur
varmari par, nina i ga oro pa
avat tadav kana minamar pa
na mutu tai Kristo, ia iat na
mal pa avat, ma na vatur va-
padikat avat, ma na vaongor
avat, ba ava tar kairane ra
kinadik ta umana bung.
11 Da tul tar ra varkurai
tana pa na mutu. Amen.

*A mutuaina tinata na var-
vagai*

12 Iau tar tumu go ra ik a
buk tadav avat, ta ra mara-
maravut kai Siluano, (iau
nuk ia, ba ia ra dovot na tura
i dat), upi ina vargat avat, ma
upi ina varvai dekdek, ba go
ra varmari, ava tur tana, a
dovot na varmari kai God.
13 Nina di ga pilak pa
avat varurung me, ma i
ki Babilon, i vatatabe avat;
damana bula Marko, natugu.
14 Avat a vatatabe
vargiliane avat ma ra var-
galum na varmari.
A malmal tadav avat par
ava ki tai Kristo.

A VAURUANA BUK KAI PETERO

1 Simon Petero, a tultul ma
ra apostolo kai Iesu Kristo,
tadav diat dia vatur vake
bula ra nurnur i ngatngat, da
avet, ure ra mangamangana
takodo kai kada God ma kada
Tena Valaun Iesu Kristo:
2 Da vangala pa ra varmari
ma ra malmal pire vavat ta
ra minatoto tai God ma tai
Iesu kada Luluai.

A nioro ma ra pipilak kai God

3 Tago ra dekdekina, ba i da
ra dekdek i God, i ga tul tar ra
lavur magit ta dat, nina i topa
ra nilaun ma ra lotu, ure ra
minatoto tai nina i ga oro pa
dat ma kana minamar iat ma
ra ko na maukuana;
4 ma i ga tabar dat tana
ma kana lavur tinata na var-
vatading i ngala kakit ma i
ngatngat muka; upi avat a
vatur vake ra maukua i God
tana, tago ava ga lop kan ra
vinirua i tur ta ra rakarakan
a gunagunan ure ra kaina
mamainga.
5 Maia pa, kari go i boina
upi avat a ongor na kaia, upi
avat a vaot kavava nurnur
ma ra bo na mangamangana
ma kavava bo na manga-
mangana ma ra kabinana;
6 ma kavava kabinana ma
ra mangamangana vinvini;
ma kavava mangaman-
gana vinvini ma ra kini
vamadudur; ma kavava kini
vamadudur ma ra variru
tadav God;
7 ma kavava variru ta-
dav God ma ra varmari ta-
dav ra umana tura i vavat;
ma kavava varmari tadav ra
umana tura i vavat ma, ra
varmari tadav ra tarai par.
8 Tago ona go ra umana
magit dia tur pire vavat ma
dia peal vanavana, vakir ava
tabauma mulai, ma vakir
ava iba upi ra vunuai ta ra
minatoto tai Iesu Kristo kada
Luluai.
9 Tago nina i ko iba upi go
ra lavur magit i pula, ma i
gamgavul ra matana, ma i
ga valubane ra niu na var-
vagomgom ure ra varpiam
lua.
10 Ta nin, a tara na turagu,
boina ba avat a ongor upi
avat a vadovot pa ra varting
ma ra pipilak pire vavat; tago
ba ava pait go ra lavur magit,
pa avat a bura mulai.
11 Tago damana da manga
tul tar ra niruk ta vavat ta ra
varkurai ba pa na mutu kai
kada Luluai, ma kada Tena
Valaun Iesu Kristo.
12 Io, iau tar vaninara
vatikai upi ina vanuk
vatikene tar go ra lavur
magit ta vavat ta ra bung-
bung par, ma a dovotina,
ava matoto tana, ma ava tur
padikat ta ra dovotina i tur
pire vavat.
13 Ma iau nuk ia ba i
takodo, ba ina vargat avat
boko ma ra varvai ta nam ra
lavur bung ba iau ki ka boko
ta go kaugu pal na turturup;
14 tago iau nunure ba na
pot lulut nam ra bung ba ina
vungue kaugu pal na turtu-
rup tana, vada kada Luluai
Iesu Kristo i ga ve tar ia tagu.

15 Maia, ina ongor upi avat
a nuk vatikene pa go ra lavur
magit, ba iau mat kan avat.

Di ga gire ra minamar i
Kristo ma ra mata i diat

16 Tago ta nam ra bung
ave ga vaarike ta vavat ra
dekdek i ra Luluai Iesu Kristo
ma kana vinavana pire dat,
vakir ave ga mur ra umana
akakur di ga nuknuk mal ta-
dav diat ta ra kabinana, tago
ave ga gire kana minamar
ma ra mata i vevet.
17 Tago i ga vatur vake ra
variru ma ra minamar tai
God, Tama, ta nam ra bung
ba ra nilai ra ngala na mi-
namar tuna i ga vut tadav
ia dari: Go Natugu, a bul na
vakak, iau gugu muka tana.
18 Ma avet iat, ave ga valon-
gore go ra nilaina i vana rikai
marama ra bala na bakut
ta nam ra bung ba ave ga
varagur me ta ra ul a luana
i gomgom.
19 Ma di ga vadovot muka
ra tinata na propet pire dat;
ma i boina, avat a nuk pa
ia, da ra lamp pupua ta ra
bobotoi tuk ta ra lar, ma ba
ra tagul na lar na ga vana
rikai ta ra bala i vavat;
20 ma avat a nunure value
go, ba pa ta tinata na propet
ta ra Buk Tabu ba da pala ia
ma ra nuknuk i dat iat.
21 Tago pa ta tinata na
propet i ga arikai ta ra ma-
mainga kai ra tarai; a umana
tutana di ga tata ka tai God,
ma ra Takodo na Tulungen i
ga vateten diat.

2

A umana tena vartovo
vavaongo

1 Ma ra umana propet
vavaongo bula dia ga tur
rikai livuan ta diat ra tarai,
varogop ra umana tena
vartovo vavaongo diat a ki
boko livuan ta vavat bula,
ma diat a kap ivaive ra
umana enana vartovo upi
ra vinirua, diat a pue vue ra
Luluai i ga kul pa diat, ma ra
vinirua na lulut tadav diat.
2 Ma mangoro diat dia mur
kadia dur na mangaman-
gana, ma dia murmur diat di
vul ra nga i ra dovotina.
3 Ma diat a vaongo pa avat
ma ra tinata na vavagu; a
vuna a varbat; ma ra varku-
rai ure diat pa i vavuan papa
ania ma kadia vinirua pa i va
mat.
4 Tago ba God pa i ga mari
diat ra umana angelo dia ga
pait ra varpiam, ma i ga vue
vaba diat ura geena,* ma i ga
tulue diat ta ra umana odo na
bobotoi, upi da balaure vake
diat upi ra varkurai;
5 ma pa i ga mari ra
rakarakan a gunagunan lua,
ma i ga valaun pa ka Noa,
a tena varvai ure ra manga-
mangana takodo, diat ma ta
ra lavurua bula, ta nam ra
kilala ba i ga tul vue ra lovon
ta tana tadav ra gunagunan
kai ra umana tena varpiam;
6 ma i ga tun ra ura pia na
pal Sodom ma Gomora upi
dir kabu, ma i ga kure vabi-
lak dir ma ra pupukuai upi

* **2:4:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

na vaale diat ra lavur tena
varpiam namur me;
7 ma i ga valaun Lot, ra
tena takodo, i ga tabun
na kaia ra balana ure ra
varpiam kai ra umana tena
varpiam,
8 (tago go ra tena takodo i
ga ki livuan ta diat, ma i ga
tabun na kaia ra takodo na
tulungeana ta ra bungbung
par, tago i ga gire ma i ga
valongore kadia lavur dur na
papalum);
9 a Luluai i nunure ba na
valaun valar pa ra lavur tena
lotu ta ra varilam, ma na
balaure vake ra lavur tena
varpiam upi da vakadik diat
ta ra bung na varkurai;
10 ma lua iat nina diat dia
mur ra palapaka ta ra ma-
mainga i dur, ma dia piam
vue bula ra i varkurai. Pa dia
burutue ta magit, dia mur
ra nuknuk i diat iat, dia vul
ra umana ngalangala, ma pa
dia dadar;
11 ma ra umana angelo, i
ngala ra ongor i diat ma ra
dekdek i diat, pa dia vul diat
ma ra varkurai pire ra Lu-
luai.
12 Ma go diat, dia varogop
ma ra umana beo pa dia
kabinana, di ga kava diat upi
da kinim pa diat ma da doko
pa diat, dia vul ra umana
magit dia tuptup tana, da
kamare vue diat ma kadia
mangamangana vinirua,
13 ma dia vatur vake ra
vapuak ure kadia manga-
mangana i gegagege; diat a
umana dur, ina ra umana
milmilikuan, dia gugu mat
ta ra umana kaina lukara
dia pait ia ta ra keake, ma
dia ga ta kadia mangaman-
gana nilong ba dia ki mar-
avut kavava lukara;
14 a mata i diat i buka ma
ra nipo, ma pa dia ngo kan ra
varpiam; ma dia lam raprap
diat ba pa i tur padikat ra
tulungea i diat; ma ra bala i
diat i la ta ra varbat; diat a
umana natu i ra varvabilak;
15 dia ga vana kan ra nga i
takodo, ma dia ga vana rara,
dia ga mur ra nga i Balam
natu i Beor, nina i ga mainge
ra totokom ure ra varpiam;
16 ma di ga pit ia ta kana
nirara; ra bombom na as i ga
tata ma ra nilai ra tutana, ma
i ga tur bat ra papaua kai ra
propet.
17 Diat go, dia varogop ma
ra umana kivu dia mama, dia
da ra umana gavul, a ngala
na vuvu i kap diat; ma ra
marut na bobotoi di ga van-
inare ure diat.
18 Tago dia tatike ra lavur
ngala na tinata vakuku, ma
dia lam raprap varara mule
diat ma ra kaina mamainga,
nina dia kabur vilau kan
diat, dia mur ra nirara;
19 ma dia vatading tar ra
kini langalanga, ma diat iat,
diat a umana vilavilau kai ra
vinirua; tago nina i uvia pa ta
tikai, na kale pa ia bula upi
kana vilavilau.
20 Tago ba dia ga vilau kan
ra dur i ki ta ra rakarakan a
gunagunan, ure ra minatoto
ta ra Tena Valaun Iesu Kristo,
ma di vi vake mule diat i
tana, ma dia bura tana, kadia
kini namur i manga kaina ta
dir ma nam i lua.
21 Tago gala pa di ga
nunure ra nga i ra manga-

mangana takodo, gala diat
a boina tana; ma go dia tar
minana tana ma dia lingan
mulai kan ra gomgom na
vartuluai, nina ba di ga ve
tar ia ta diat.
22 I tar ot pire diat nam
ra dovot na tinata valavalar
dari: A pap i talil mulai upi
ra magit i ga marue vue, ma
ba ra boroi i ga gumu, i bul-
bulue mule ta ra paipai.

3

A varvatading ure ra pinot mulai kai ra Luluai

1 Avat a umana vakak, go
ia ra vauruana buk iau tumu
ia tadav avat, ma ta go ra
ura buk par ina vargat ra
dovot na nuknuk i vavat ma
ra varvai mulai;
2 upi avat a nuk pa ra lavur
tinata ba ra umana gomgom
na propet dia ga varvai lua
tana, ma ra vartuluai kai ra
Luluai ma ra Tena Valaun,
nina a umana apostolo di ga
tul tar ia ta vavat;
3 ma avat a nunure value
ba ta ra mutuaina a umana
tena varkulumai diat a tut
ma kadia varkulumai, ma
diat a papait kadia kaina ma-
mainga iat,
4 ma diat a biti: Akave
kana tinata na varvatading
ure kana vinavana mulai
uti? Tago papa nam ra bung
a umana tama i dat dia ga
mat i tana, a lavur magit dia
tur da di ga vaki diat ta ra
vunapai ra vavaki.
5 Ma kadia mamainga iat
upi diat a valubane go ra
magit, ba papa ania di ga
vaki ra bala na bakut ma ra
rakarakan a gunagunan i ga
ki guvai ma ra polo, ma i ga
vana rikai ta ra tava ure ra
tinata kai God;
6 nina i ga vuna tana tago
ra rakarakan a gunagunan
lua i ga virua ta ra lovon ta;
7 ma a umana bala na
bakut dia tur gori ma ra
rakarakan a gunagunan
bula, di ga balaure vake diat
ta go ra tinata iat, upi ure
ra bung na varkurai ma ra
vinirua kai ra umana tena
varpiam.
8 Ma koko avat a valubane
go ra kopono magit, a umana
vakak, ba a kopono bung i
varogop ma ra arip na mar-
mar na kilakilala pire ra Lu-
luai ma ra arip na marmar
na kilakilala dia varogop uka
ma ra kopono bung.
9 A Luluai pa i vabing ure
kana tinata na varvatading,
da ta ra na dia biti ba i
vavabing; ia kaka i ungung
vovovon pa avat, ma pa i
mainge ba ta tikai na virua,
i mainge ba dat par dat a
tadav ra nukpuku.
10 Ma ra bung kai ra Lu-
luai na ga pot da ra tena
kinakinau; ta nam ra bung
a umana bala na bakut diat
a panie ma ra ngala na ka-
nunur, ma ra lavur magit
diat a polo ma ra ngala na
oao, ma ra rakarakan a guna-
gunan ma ra lavur papalum
tana na panie ta ra iap.
11 Ma tago di vapanie vue
go ra lavur magit, i topa ia
ba avat a manga ongor ta
ra mangamangana gomgom
ma ta ra lotu tadav God,
12 ma avat a nuknuk upi ra
bung kai God, upi na pot, ma

avat a ongor upi ia; nina i
vuna tana tago na panie ra
umana bala na bakut ta ra
iap, ma ra lavur magit diat a
polo ma ra ngala na oao.
13 Ma da kana tinata na
varvatading, da nuknuk upi
ra umana kalamana bala
na bakut ma ra kalamana
rakarakan a gunagunan
bula, ba ra mangamangana
takodo i ki tana.
14 Io, avat a umana vakak,
tago ava nuknuk upi go ra
lavur magit, i boina ba avat
a ongaongor upi da gire ta-
dav ra malmal pire vavat, ma
upi avat a gomgom ma pa ta
magit na rara ta vavat ta ra
luaina matana.
15 Ma avat a nuk pa ia, ba
ra mangamangana. vovovon
kai kada Luluai ia ra var-
valaun; damana bula Paulo,
a tura i dat a vakak, i ga tu-
tumu tadav avat da ra kabi-
nana di ga tul tar ia tana;
16 ma damana bula ta kana
lavur buk i ga varvai ure go
ra lavur magit; ma ta umana
magit tana i dekdek upi da
nunure ra kukuraina, nina
ba ra umana papaua, ma diat
i malmaliara ra bala i diat,
dia pukue pa ia; damana
bula dia pukue pa ta ra
umana enana pakana ta ra
Buk Tabu, ma diat iat dia
virua tana.
17 Ma avat a umana vakak,
tago ava nunure value go
ra lavur magit, i boina ba
avat a varbalaurai, kan da
kap vue avat ta ra nirara
kai ra umana tena varpiam
ma avat a bura kan kavava
dekdek na kini.
18 I boina ba avat a taiak ta
ra varmari ma ta ra minatoto
tai Iesu Kristo, kada Luluai
ma kada Tena Valaun. Da tul
tar ra minamar tana go ieri
ma pa na mutu. Amen.

A LUAINA BUK KAI IOANES

A Tinata na Nilaun

1 la nam i ga laun amana
iat ra vunapaina, nina ba ave
ga valongore, nina ba ave ga
giragire ma ra kiau na mata i
vevet, nina ba ave ga bobobe
bulbulu ia, ma ave ga bili
ia ma ra lima i vevet ure ra
Tinata na nilaun
2 (ma di ga vaarike ra ni-
laun, ma ave ga gire, ma ave
ga varve tar ra nilaun tukum
ta vavat, nina dir ga ki guvai
ma Tama, ma di ga vaarike
tar ia ta vevet);
3 nina ba ave ga gire ma
ave ga valongore, ave ve
avat bula tana, upi dat a
bartalaina ma avat, da avet,
ave bartalaina ma Tama, ma
Natuna Iesu Kristo;
4 ma go ra lavur magit ave
tumu ia, upi da pait ot pa
kada gugu tana.

God ia ra kapa

5 Ma go ra varvai ave ga va-
longore tana, ma ave ve tar
ia ta vavat, ba God ia ra kapa
muka ma pa ta ik a matmat
na bobotoi i tur pirana.
6 Ona da biti ba da tar bar-
talaina me, ma da vanavana
ta ra bobotoi, da vaongo ko,
ma pa da pait ra dovotina;
7 ma ona da vanavana ta
ra kapa, da ia i ki ta ra kapa,
da tar bartalaina vargil, ma
ra gapu i Iesu, Natuna, i dalu
vue ra varpiam parika kan
dat.
8 Ona da biti ba pa ta
varpiam i tur pire dat, da
tuam pa mule Ke dat, ma ra
dovotina pa i ki ta ra bala i
dat.
9 Ona da tata kapa ure
kada varpiam, ia iat i dovot
ma i takodo upi na pun vue
kada lavur varpiam, ma upi
na vagomgom dat ta ra lavur
magit ba pa i takodo.
10 Ona da biti ba, pa da ga
pait ra varpiam, da vatang
vaongo pirana, ma kana
tinata pa i ki ta ra bala i dat.

2

*Kristo kada tena marama-
ravut*

1 A tara na natugu ikik,
iau tumu go ra lavur magit
tadav avat, upi koko avat a
varpiam. Ma ona ta tikai i
varpiam, kada tika na Tena
Tur Varbat pire Tama, Iesu
Kristo, ra tena takodo;
2 ma ia ra varporong ure
kada varpiam, ma vakir
ure kadat ika, ure bula
ra rakarakan a gunagunan
parika.
3 Ma da matoto ta go ra
magit ba da nunure, ona da
torom ta kana umana vartu-
luai.
4 Nina i biti: Iau nunure,
ma pa i torom ta kana lavur
vartuluai, ia ra tena vaongo,
ma pa ta dovotina i tur pi-
rana;
5 ma ona tikai i torom ta
kana tinata, a dovotina a var-
mari kai God i tar ot tana. Ta
go ra magit da nunure ba da
ki tana:

6 Nina i biti ba i ki tana, i
topa ia ba na vanavana vada
ia iat muka i ga vanavana.

A kalamana vartuluai

7 A umana vakak, vakir
a kalamana vartuluai iau
tumu ia tadav avat, nina ka
ra maulana vartuluai ba i ga
tur pire vavat papa ra vuna-
paina; a maulana vartuluai
ia ka ra tinata ava ga valon-
gore.
8 Tikai bula, a kalamana
vartuluai iau tumu ia tadav
avat, nina i dovot pirana,
ma pire vavat bula, tago ra
bobotoi i panie, ma ra kapa
tuna i tar vana rikai.
9 Ona tikai i biti ba i tar
ki ta ra kapa ma i milikuane
turana, nam i ki ka ta ra
bobotoi tuk ta ra bung gori.
10 Nina i mari turana i ki ta
ra kapa, ma pa ta magit na
tukatukai i tur pirana.
11 Ma nina i milikuane tu-
rana i ki ta ra bobotoi, ma i
vanavana ta ra bobotoi, ma
pa i nunure ba i vana uve,
tago ra ura kiau na matana
dir tar pula ta ra bobotoi.
12 Iau tutumu tadav avat,
a umana natugu ikik, tago di
tar pun vue kavava varpiam
ure ra iangina.
13 Iau tutumu tadav avat,
a umana patuana, tago ava
nunure nina i laun papa ra
vunapaina. Iau tutumu ta-
dav avat, a umana barmana,
tago ava tar uvia pa ra Tena
Varpiam. Iau tar tutumu ta-
dav avat a umana nat na bul,
tago ava nunure Tama.
14 Iau tar tutumu tadav
avat a umana patuana, tago
ava nunure nina i laun
papa ra vunapaina. Iau
tar tutumu tadav avat a
umana barmana, tago ava
tar dekdek, ma ra tinata kai
God i ki ta ra bala i vavat,
ma ava tar uvia pa ra Tena
Varpiam.
15 Koko avat a mari ra
rakarakan a gunagunan ba
ra lavur magit ra pia. Ba tikai
i mari ra rakarakan a guna-
gunan, a varmari kai Tama
pa i bang ta ra balana.
16 Tago ra lavur magit ta
ra rakarakan a gunagunan, a
kaina mamainga kai ra paka
i dat, ra kaina mamainga kai
ra kiau na mata i dat, ma ra
vavagia na tabarikik, vakir
tai Tama, mamati ka ra pia.
17 Ma ra rakarakan a guna-
gunan i panie vanavana, ma
kana kaina mamainga bula;
ma nina ba i pait ra nuknuk
i God na tur tukum.

A ebar kai Kristo

18 A umana natugu ikik, go
ra pakana bung ia ra mu-
tuaina. Ma varogop ava ga
valongore ba na vut ra ebar
kai Kristo, go muka mangoro
na ebar kai Kristo dia tar
papangai. ma ava nunure
tana ba go ra pakana bung ia
ra mutuaina.
19 Di tar vana papa kan dat,
ma vakir diat a umana talai
dat; gala diat a umana talai
dat, gala diat a ki vatikai pire
dat; ma go dia ga vana kan
dat, upi na po rikai tana ba
vakir diat par a umana talai
dat.
20 Ma kavava ta vartap kai
ra Tena Gomgom, ma avat
par ava matoto tana.
21 Pa iau ga tutumu tadav
avat, tago ava. tuptup ure

ra dovotina, iau ga tutumu,
tago ava nunure, ma tago
ra vaongo pa i tavua ta ra
dovotina.
22 Ia ra tena vaongo? Ia ka
nam i varpuai tana ba Iesu ia
ra Kristo. Nina iat i pue vue
Tama ma Natuna ia nam ra
ebar kai Kristo.
23 Diat par dia pue vue
Natuna, Tama bula pa i ki
pire diat; diat dia mulaot tai
Natuna, Tama bula i ki pire
diat.
24 Ma avat. boina ba ra
magit par ava ga valongore
papa ra vunapaina na ki pire
vavat. Ba nam ra magit ava
ga valongore papa ra vuna-
paina i ki pire vavat, avat
bula, ava ki pire Natuna, ma
pire Tama.
25 Ma go ra varvatading i
ga vatading tar ia ta dat, ia ra
nilaun ba pa na mutu.
26 Go ra lavur magit iau ga
tumu ia tadav avat ure diat
dia mainge upi diat a varara
avat.
27 Ma ra vartap, nina ava
ga vatur vake tana, i ki ta
vavat, ma pa ava iba upi ta
tikai ba na tovo avat; ma da
kana vartap i tovo avat ure
ra magit par, ma i dovot, ma
vakir a vaongo, ma da i ga
vateten avat, damana ava ki
vatikai tana.
28 Ma go a umana natugu
ikik, avat a ki vatikai tana,
upi ona na vana rikai, dat a
rurung, ma pa dat a vavirvir
tana ta kana pinot.
29 Ba tumu ava nunure ba
ia ra tena takodo, ava nunure
diat par bula, dia pait ra
mangamangana takodo, i ga
vangala diat.

3

A umana natu i God

1 Avat a gire ra ngala na
varmari Tama i ga tul tar
ia ta dat, ba da vatang dat
a umana natu i God; ma a
dovotina dat damana. Kari
go ra rakarakan a gunagu-
nan pa i nunure dat, tago pa
i nunure God.
2 A umana vakak, go dat
a umana natu i God, ma pa
di ga vaarike boko ba dat a
dave. Da nunure, ba ona na
ga vana rikai, dat a varogop
me; tago dat a gire kana kini
tuna.
3 Ma diat par ba kadiat go
ra kini nunur, dia vagomgom
mule diat, da ia iat i gomgom.
4 Diat par dia pait ra
varpiam, dia pait ra nirara
bula; ma ra varpiam ia ra
varpuai ure ra vartuluai.
5 Ma ava nunure, i ga
vana rikai upi na tak vue ra
varpiam; ma pa ta varpiam i
ki tana.
6 Diat par dia ki tana, pa
dia varpiam; diat par dia
varpiam, vakir dia ga gire,
ma pa dia nunure.
7 A umana natugu ikik,
koko ta tikai na varara avat;
nam i pait ra mangaman-
gana takodo, i takodo varo-
gop God i takodo.
8 Nina ba i varpiam, natu
i Satan nam; tago Satan i
varpiam papa ra vunapaina.
Natu i God i ga vana rikai upi
na kamare vue ra papalum
kai Satan.
9 Diat par ba God i ga van-
gala diat, pa dia varpiam,
tago ia iat i ki ta ra bala i
diat, ma i dekdek upi diat a

varpiam, tago God i ga vangala diat.
10 Go ra magit di vaarike ra
lavur natu i God tana, ma ra
lavur natu i Satan. Diat par
ba pa dia pait ra mangamangana takodo, vakir diat tai
God, ma damana bula nina
ba pa i mari turana.

A varmari vargil

11 Tago go ra varvai ava
ga valongore papa ra vunapaina, upi dat a varmari
vargil.
12 Koko da varogop ma
Kain, natu i Satan, ma i ga
ubu turana. Ma i ub ia ta
ra ava? Tago i ga kaina
kana mangamangana ma ra
mangamangana kai turana i
ga takodo.
13 A tara na turagu, koko
avat a kaian ba ra rakarakan
a gunagunan i milmilikuane
avat.
14 Da tar nunure ba da ga
vana kan ra minat tadav ra
nilaun tago da mari ra lavur
tura i dat. Nina ba pa i pait
ra varmari i ki ta ra minat.
15 Nina i milikuane turana
ia ra tena vardodoko; ma ava
nunure ba ra nilaun tukum
pa i ki ta ra tena vardodoko.
16 Go ra magit da nunure
ra varmari tana, tago i ga
vungue kana nilaun ure dat;
damana i topa dat upi dat a
vungue kada nilaun ure ra
umana tura i dat.
17 Nina i ga vung ra vurvur
magit mamati ra pia, ma i
gire turana i iba upi ta magit
ma i banu bat ra balana tadav ia, a varmari kai God na
ki dave tana?
18 A umana natugu ikik,
koko dat a varmari ma ra
tinata ka ba ma ra karamea
i dat; dat a varmari ma ra bo
na papalum ma ra dovotina.

Dat a rurung pire God

19 Go ra magit da nunure
tana ba dat a umana natu i ra
dovotina, ma da ve vango ra
bala i dat ta ra matana,
20 ta ra lavur magit a bala i
dat i takun vakaina dat me;
tago God i lia ta dir ma ra
bala i dat ma i nunure ra
lavur magit par.
21 A umana vakak, ba tumu
ra bala i dat pa i takun dat, da
a rurung pire God;
22 ma ra magit par da lul
ia, dat a vatur vake tana, tago
da torom ta kana lavur vartuluai, ma da pait ra lavur
magit i kat ta ra matana.
23 Ma go kana vartuluai,
upi dat a kapupi ra iang i
Natuna Iesu Kristo, ma dat a
varmari vargil vada ra vartuluai i ga tul tar ia ta dat.
24 Ba tikai i torom ta kana
lavur vartuluai, i ki tana, ma
ia bula i ki ta ra balana. Ma
go ra magit da nunure tana
ba i ki ta ra bala i dat, ta ra
Tulungen i ga tul tar ia ta dat.

4

A tulungen i dovot ma nam i vavaongo

1 A umana vakak, koko
avat a kapupi ra lavur tulungen, boina ba avat a kukure
bulu ra umana tulungen, ba
dia ga vana rikai tai God
ba pata; tago mangoro na
propet vavaongo dia ga vana
ta ra rakarakan a gunagunan.

2 Go ra magit avat a nunure
ra Tulungea i God tana: A
lavur tulungen dia varvai
kapa ba Iesu Kristo i tar pot
ma ra paka i ra tutana diat
nam tai God;
3 ma ra lavur tulungen dia
pue vue Iesu, nam diat vakir
tai God; ma ia kaka go ra
maukua i ra ebar kai Kristo,
nina ava ga valongore ure ba
na vut, ma go i tar ki ta ra
rakarakan a gunagunan.
4 A umana natugu ikik,
avat tai God, ma ava tar uvia
pa diat; tago nina i ki ta ra
bala i vavat i ngala ta dir ma
nina i ki ta ra rakarakan a
gunagunan.
5 Diat mara ra pia; ma
dia tata varogop ma ra
mangamangana ra pia, ma
ra rakarakan a gunagunan i
valongore diat.
6 Dat tai God; nina i nunure
God i valongore dat; nina ba
vakir tai God pa i valongore
dat. Go ra magit da nunure
ra tulungea i ra dovotina
tana ma ra tulungea i ra
vaongo.

God ia ra varmari

7 A umana vakak, boina ba
dat a varmari vargil; tago
God i vuna ta ra varmari; ma
diat par dia varmari, God i ga
vangala diat, ma dia nunure
God.
8 Nina ba pa i varmari
vakir i nunure God, tago God
ia ra varmari.
9 Ta go ra magit ra varmari
kai God i ga vana rikai tana
pire dat, ba God i ga tul vue
Natuna, a kavakake, ta ra
rakarakan a gunagunan upi
dat a laun tana.
10 Ia ra varmari, tago God i
ga mari dat, ma i ga tul vue
Natuna, pi ia ra varporong
ure kada lavur varpiam, ma
vakir tago dat da ga mari
God.
11 A umana vakak, ba tumu
God i ga mari dat dari, i
takodo upi dat a varmari
vargil.
12 Pa ta i ga gire God; ba
tumu da varmari vargil, i ki
ta ra bala i dat, ma kana
varmari i tar ot kakit ta ra
bala i dat;
13 go ra magit da nunure
tana ba da ki tana, ma ba i
ki ta dat, tago i ga tul tar ra
Tulungeana ta dat.
14 Ma avet, ave tar bobe ma
ave varvai tana, ba Tama i
ga tul vue Natuna pi na Tena
Valaun ure ra rakarakan a
gunagunan.
15 Diat par dia varvai kapa
ba Iesu ia ra Natu i God, God
i ki ta diat, ma dia ki tai God.
16 Ma da nunure ma da ga
kapupi ra varmari kai God
tadav dat. God ia ra varmari;
ma nina i ki ta ra varmari i ki
tai God, ma God i ki tana.
17 Go ra magit i tar ot kakit
ra varmari pire dat tana, ba
dat a rurung ta ra bung na
varkurai; tago dat a varogop
me ta go ra rakarakan a gu-
nagunan.
18 A varmari pa i var-
popoto ma ra bunurut; a var-
mari nina i ot, i okole vue
ra bunurut, tago ra bunurut
i kapkap ra balbali; ma nina
i burut pa i ot ra varmari
pirana.

19 Da varmari tago i ga
mari value dat.
20 Ba tikai i biti: Iau mari
God, ma i milikuane turana,
a tena vaongo nam; tago
nina ba pa i mari turana ba
i tar gire, na mari davatane
God ba pa i ti gire?
21 Ma go ra vartuluai i ga
tul tar ia ta dat, dari. Ba
tikai i mari God na mari bula
turana.

5

Kada niuvia pa ra rakarakan a gunagunan

1 Diat par dia nurnur ba
Iesu ia ra Kristo, God i ga
vangala diat; ma diat par, dia
mari nina i ga varvangala,
dia mari bula nam ba God i
ga vangala.
2 Go ra magit da nunure
tana ba da mari ra umana
natu i God, tago da mari God,
ma da torom ta kana lavur
vartuluai.
3 Ma go ko ra varmari kai
God, ba dat a torom ta kana
lavur vartuluai; ma kana
lavur vartuluai pa dia ma-
mat.
4 Tago diat par ba God i ga
vangala diat, dia uvia pa ra
rakarakan a gunagunan; ma
go ko ra niongor i tar uvia pa
ra rakarakan a gunagunan:
kada nurnur.
5 la nam ba i uvia pa
ra rakarakan a gunagunan?
Nina iat i kapupi ia ba. Iesu
ia ra Natu i God.

A varveai ure Iesu Kristo

6 Ma go i tar vut ma ra tava
ma ra gap, Iesu Kristo; vakir
ma ra tava ka, ma ra tava ma
ra gap bula.
7 Ma ra Tulungen i varvai
dovot, tago ra Tulungen ia ra
dovotina.
8 Ma ra tabautul dital var-
vai dovot, ra Tulungen, ra
tava, ma ra gap; ma go ra
utul dital tikai ka.
9 Ba tumu da kapupi ra
varvai kai ra tarai, a varvai
kai God i ngala ta dir, tago
ra varvai kai God go, ba i ga
varvai dovot ure Natuna.
10 Nina i nurnur tai Natu i
God, a varvai dovot i tur ta ra
balana; nina ba pa i kapupi
God, i takun ia ba a tena
vaongo; tago pa i ga kapupi
ra varvai dovot kai God ure
Natuna.
11 Ma go ra varvai dovot,
dari, ba God i ga tul tar ra
nilaun tukum ta dat, ma nam
ra nilaun i ki tai Natuna.
12 Nina i vatur vake
Natuna, i vatur vake ra
nilaun bula; nina ba pa i
vatur vake Natu i God, pa i
vatur vake ra nilaun.

A nilaun tukum

13 Go ra lavur magit iau ga
tumu ia tadav avat, upi avat
a nunure ba ava vatur vake
ra nilaun tukum, tadav avat
ava nurnur ta ra iang i Natu
i God.
14 Ma go ia ra magit da ru-
rurung tana tadav ia, tago ba
da lul ta magit da ra nuknuk-
ina, i vatorome dat;
15 ma ba da nunure ba i
valongore dat ta ra magit par
ba da lul ia, da matoto bula
ba da tar vatur vake nam da
ga lul ia tana.
16 Ba tika na tutana i gire
turana ba i pait ra varpiam,
nina ra minat pa i vana rikai
tana, na araring God, ma
na tul tar ra nilaun tana

ure diat ba pa dia pait ra
varpiam nina a minat i vana
rikai tana. Tika na mangana
varpiam akamana a minat i
vana rikai tana; vakir nam
iau biti ba da araring ure.
17 A lavur mangaman-
gana ba pa i takodo, ia
ra varpiam; ma tika na
mangana varpiam a minat
pa i vana rikai tana.
18 Da nunure diat par ba
God i ga vangala diat, pa dia
varpiam, tago nina, ba God i
tar vangala, i balaure mule,
ma Satan pa i bili ia.
19 Da nunure ba dat tai
God, ma ra rakarakan a gu-
nagunan i va ta ra varpiam.
20 Da nunure bula ba Natu
i God i tar pot, ma i ga tul tar
ra minatoto ta dat, upi dat a
nunure nina i dovot ma da ki
tai nina i dovot, tai Natuna
Iesu Kristo. Go ia ra God
tuna, ma ra nilaun tukum.
21 A umana natugu ikik,
avat a balaure avat kan ra
umana tabataba.

A VAURUANA BUK KAI IOANES

1 A patuana tadav ra tadar
vavina, di ga pilak pa ia, ma
ra umana natuna bula, diat
iau mari tuna diat; ma vakir
iau kaka, diat par bula dia
nunure ra dovotina;
2 ure ra dovotina, aina i ki
ta dat, ma na ki pire dat pa
na mutu:
3 A varmari, a tulungea i ra
varmari, a malmal kai God,
Tama, ma kai Iesu Kristo
Natu i Tama, na ki pire dat
ma ra dovotina ma ra var-
mari.

A dovotina ma ra varmari

4 Iau ga gugu na kaia, tago
iau tar gire tadav ra umana
natum, dia vanavana ta ra
dovotina, varogop ma ra var-
tuluai Tama i ga tul tar ia ta
dat.
5 Ma go iau aring pa u, ra
tadar vavina, vakir da iau
tumu ta kalamana vartuluai
tadav u, nam uka da ga vatur
vake papa ra vunapaina, upi
dat a varmari vargil.
6 Ma go ia ra varmari, ba
da mur kana lavur vartuluai.
Go ia ra vartuluai, nina ava
ga valongore papa ra vuna-
paina, ba avat a vanavana
tana.
7 Tago mangoro na tena
malatataur dia ga vana rikai
ta ra rakarakan a gunagu-
nan, diat dia varpuai ta ra
pinot kai Iesu Kristo ma
ra pakana. Go ra tena
malatataur ma ra ebar kai
Kristo.
8 Avat a balaure avat, upi
koko avat a varara nam ra
umana magit ave tar pait ia,
upi avat a vatur vapar vake
ra vapuak.
9 Diat par dia bolo lake ta
ra vartovo kai Kristo ma pa
dia ki tana, God pa i ki pire
diat; nam i tur patuan ta
ra vartovo, Tama ma Natuna
dir ki tana.
10 Ba tikai i vana pire vavat
ma pa i kap go ra vartovo,
koko avat a agure varuk ia ta
ra kuba i vavat, ma koko avat
a vatatabe pa ia;
11 tago nina i vatatabe pa
ia, dir varogop me ta kana
umana papalum na varpiam.

A mutuaina tinata

12 Mangoro na magit boko
ba ina tumu ia pire vavat,
ma pa iau mainge ba ina pait
ia ma ra mapina buk ma ra
polo na tutumu; iau nuk ia,
ba ina vana pire vavat, ma
ina tata ma ra ngiegu, upi na
ngala muka kada gugu.
13 A umana natu i tana
vavim, di ga pilak pa ia, dia
vatatabe u.

A VAUTULUNA BUK KAI IOANES

1 A patuana tadav Gaio, ra.vakak na tutana, nina iau
mari ia tuna.
2 Talaigu tuna, iau araring
upi una ki mamal ma upi
na boina kaum nilaun, da ra
tulungeam i ki mamal.
3 Tago i ngala muka kaugu
gugu ta nam ra bung ba ra
umana tura i dat dia ga pot i
tana, ma dia ga varvai ure ra
dovotina piram, tago u vana-
vana ta ra dovotina.
4 Pa ta magit mulai i manga
ngala muka kaugu gugu
tana, ia kaka go, ba iau
valongore ra umana natugu
dia vanavana ta ra dovotina.

Di pite pa Gaio

5 Talaigu tuna, i fovot
kaum papalum u pait ia
tadav diat a lavur tura i dat
dia vaira;
6 ma dia tar varvai dovot
ta ra luaina mata i ra eke-
lesia ure kaum varmari; ma
i boina ba una tul vue diat
ta kadia vinavana da i topa
God.
7 Tago dia tar vana pa ure
ra Iang, ma pa dia vatur vake
ta magit tai ra umana Tem-
atana.
8 Kari go i takodo upi dat a
vango diat, upi dat a umana
tena papalum varirivut ma
ra dovotina.

Diotrepe dir ma Demetrio

9 Iau ga tumu ta umana
magit tadav ra ekelesia; ma
Diotrepe, nina i mainge upi
na lualua kakit ta diat, pa i
kapupi dat.
10 Io, ba iau pot, ina vanuk
tar mule ra lavur magit i pa-
pait ia, tago i tata vakuku ure
dat ma ra kaina tinata; ma
vakir nam uka, go bula, pa
i vango ra umana tura i dat,
ma i tigal bat diat dia mainge,
ma i okole vue diat kan ra
ekelesia.
11 Talaigu tuna, koko una
mur pa ra magit i kaina, una
mur pa ra magit i boina.
Nina i pait ra magit i boina,
tai God nam; nina i varpiam,
pa i ti gire God.
12 A tarai par ma ra
dovotina iat, bula, dia varvai
dovot ure Demetrio; maia,
avet bula ave varvai dovot,
ma u tar nunure ba kaveve
varvai i dovot.

*A mutuaina tinata na var-
vagai*

13 Mangoro na magit ba ina
tumu ia tadav u, ma pa iau
mainge ra tutumu tadav u
ma ra polo na tutumu ma ra
pen;
14 iau nuk ia ba i maravai
upi dor a varboboi ma dor a
tata ma ra ngie i dor.
15 A malmal, na ki piram. A
umana talai dat dia vatatabe
u. Una vatatabe ra lavur talai
dat tikatikai, ma una vatang
ra iang i diat.

A BUK KAI IUDAS

1 Iudas, tura i Iakobo, ma
ra tultul kai Iesu Kristo, ta-
dav diat nina God i ga ting
pa diat ma dia ki ta ra vavai
na varmari kai Tama God
ma ta ra varbalaurai kai Iesu
Kristo:
2 A bala varmari, a malmal
ma ra varmari na peal pire
vavat.

A umana tena vartovo vavaongo

3 A umana vakak, ba iau ga
mainge tuna upi ina tutumu
tadav avat ure ra nilaun ka-
dat par, di ga vovo pa iau
upi ina tutumu ma ina vargat
avat, upi avat a ongor tuna
ta ra nurnur di ga vakopono
tul tar ia ta diat ra lavur tena
gomgom.
4 Tago ta umana tutana
di ga ruk kokoko ivaivai,
nam diat ba di ga vakilang
tar diat upi go ra varkurai
na kankan, a umana tena
varpiam, dia pukue ra var-
mari kai kada God upi ra
mangamangana i dur, ma
dia pue vue kada kopono
tena varkurai tuna ma kada
Luluai, Iesu Kristo.
5 Go iau mainge ba ina ve
mule avat, ma a dovotina
ava tar nunure muka go ra
lavur magit, ba ra Luluai i
ga valaun tika na vuna tarai
kan ra gunan Aigipto, ma na-
mur i ga vapar vue diat ba pa
dia nurnur.
6 Ma ra umana angelo, diat
ba pa dia ga tur padikat ta
kadia tiniba na luluai, ma dia
ga vana kan kadia kiki, i tar
vake diat ma ra umana vivi
pa na mutu ta ra bobotoi upi
ra varkurai ta ra ngala na
bung.
7 Damana bula Sodom ma
Gomora, ma ra umana pia na
pal di ga tur maravai pire dir,
tago di ga tul tar mule diat
upi ra ungaunga da dir, ma
dia ga vana upi ra paka i ra
umana enana, di vatur diat
upi ra vakilang na varvaalai,
tago dia kairane ra kinadik
na balbali ta ra iap ba pa na
mutu.
8 Damana go diat bula,
ta kadia umana mangaman-
gana ririvon, dia vadur ra
palapaka, dia piam vue ra
ngala na varkurai, ma dia
kulume ra umana ngalan-
gala.
9 Ma Mikael, ra angelo i lu-
alua, ta nam ra bung dir var-
toto ma Satan ma dir varpua-
puai ure ra paka i Moses, i
ga ruva ma pa i pait tar ta
varkurai na varvul tana, i ga
biti ka dari: A Luluai na bor
u.
10 Ma go diat dia kulume ra
lavur magit dia tuptup tana;
ma dia virua ta nam ra magit
ba i minana vakuku tana ra
nuknuk i diat, da ra umana
leing dia tabobo.
11 Na kaina ta diat, tago di
ga murmur ra nga kai Kain
ma dia ga tul tar mule diat
upi ra nirara kai Balam ure
ra vapuak ma dia ga virua ta
ra varpuai kai Kora.
12 Go diat a umana
mamapit dia tur ivai ta
kavava lavur lukara na var-
mari, ba dia iaian varurung
ma avat, a umana tena

varbalaurai ure diat mulai,
ma dia tabar vamaur pa
mule diat, ma pa dia burut; a
umana bakut, ma pa ta tava
ta diat, a vuvu i kapkap diat;
a umana davai, a mapmap
i diat i vura ele, pa ta vuai
diat, dia tar vaura mat, dia
tarubat ma ra okor i diat;
13 a umana bobol na ta
dia urung ma dia rore vue
ra magit dia vavirvir tana;
a umana tagul ba dia rara
vurvurbit, di ga vung valiling
ra marut na bobotoi pa na
mutu ure diat.
14 Ma Enok bula, ra valavu-
ruana tai Adam, i ga tatike
ra tinata na propet ure diat,
dari: “Gire ra Luluai na pot
ma kana umana kor na tena
gomgom,
15 upi na pait ra varkurai ta
diat par, ma upi na takun ot
pa diat ra lavur tena varpiam
ure kadia umana kaina pa-
palum dia ga pait ia, ma ra
kaina nuknuk i diat, ma ra
lavur mamat na tinata dia ga
takun ia me.”
16 Go diat a umana lup
tata mukumuk, a umana
tena urur, dia uraure kadia
umana kaina mamainga (ma
ra ngie i diat i tatike ra
umana ngala na tinata), ma
dia variru ta ra mata i ra
tarai upi diat mulai diat a
boina tana.

A vartigal ma ra tinata kapa

17 Ma avat, a umana vakak,
avat a nuk pa ra lavur tinata,
a umana apostolo kai kada
Luluai Iesu Kristo di ga ve
value avat i tana;
18 di ga biti tadav avat
dari ba: “Ta ra mutuaina a
umana tena varkulumai diat
a tut ma diat a uraure kadia
kaina mamainga iat.”
19 Go diat, dia varbaiane
avat, dia mur ra nuknuk i
diat vakuku, a Tulungen pa i
ki pire diat.
20 Ma avat, a umana vakak,
boina ba avat a tavua rikai
ta kavava nurnur nina i gom-
gom tuna, avat a araring ta
ra Takodo na Tulungen,
21 avat a balaure avat ta ra
varmari kai God, ma avat a
nuk upi ra bala na varmari
kai ra Luluai Iesu Kristo upi
ra nilaun tukum.
22 Ma i boina ba avat a
mari ta umana dia mal-
maliara;
23 ma ta ra umana avat a
ra valaun pa diat kan ra iap;
ma ta ra na mulai avat a mari
diat ma ra bunurut; avat a
milikuane ra mal, nina i dur
ta ra palapaka.

A niaring na pite varpa

24 Ma pire nina i balaure
valar pa avat kan ra bunura,
ma i vatur avat ta ra luaina
mata i kana minamar ma
ra gomgom ma ra ngala na
gugu,
25 ma pire ra kopono God
kada Tena Valaun, a pite
varpa, a minamar, a varku-
rai ma ra dekdek, ure Iesu
Kristo kada Luluai, amana
iat, ma go, ma pa na mutu.
Amen.

A BUK NA VAVAARIKAI KAI IOANES

1 Go a vavaarikai kai Iesu
Kristo, nina God i ga tul tar ia
upi na vateten kana umana
tultul ta nam ra lavur magit
i maravai ba da pait diat; ma
i ga vakilang tar ia ma i ga
tulue kana angelo me tadav
kana tultul Ioanes;
2 nina i ga varvarvai dovot
ma ra tinata kai God, ma ra
varvai dovot bula kai Iesu
Kristo, ra lavur magit ba i tar
gire.
3 Nina i lukluk go ra lavur
tinata na propet, ma diat dia
valongore, ma dia nuknuk
pa nam di ga tumu ia tana,
dia ti doan; tago ra kilala i
maravai.

A varvagai pire diat ra lavurua na ekelesia

4 Ioanes, tadav ra lavurua
na ekelesia ta ra gunan Asia:
A varmari tadav avat ma ra
malmal, tai nina i laun go,
ma i ga laun lua, ma na laun
namur; ma tai ra lavurua na
Tulungen dia tur ta ra luaina
mata i kana kiki na king;
5 ma tai Iesu Kristo, ra
dovot na tena varvai, a lu-
aina ta diat, dia tut mulai kan
ra minat, ma ia ra Luluai kai
ra umana king ra pia. Tadav
nina i mari dat ma i ga pala
vue dat kan kada varpiam
ma ra gapuna.
6 ma i ga vaki dat upi dat
a umana tena varkurai, ma
ra umana tena tinabar tadav
kana God ma Tamana; da tul
tar ra minamar tana ma ra
varkurai pa na mutu. Amen.
7 Gire, i pot ma ra umana
bakut; ma ra lavur kiau
na mata diat a bobe, ma
diat bula dia ga goa; ma
ra lavur vuna tarai par ta
ra rakarakan a gunagunan
diat a tabun ure. Maia pa,
damana. Amen.
8 God, a Luluai, nina i laun
go, ma i ga laun lua, ma
na laun namur, ra Luluai i
dekdek muka, i biti: Iau ra
Alpa ma ra Omega.

A ninana ure Kristo

9 Iau Ioanes, a tura i vavat
ma ra talai vavat ta ra lavur
magit na varmonong, ma ta
ra varkurai ma ta ra kini va-
madudur tai Iesu, iau ga ki
ta ra lolo a iangina Patmos,
ure ra tinata kai God ma ra
varvai dovot ure Iesu.
10 Iau ga ki ta ra Tulun-
gen ta ra bung kai ra Luluai,
ma iau tar valongore arua
namur tagu a ngala na nilai
tikai, da ra tavur, i biti dari:
11 A magit par, ba u gire,
una tumu ia ta ra buk, ma
una tulue tadav ra lavurua
na ekelesia, uro Epeso, ma
uro Smirna, ma uro Perga-
mon, ma uro Tiatera, ma uro
Sardes, ma uro Piladelpia,
ma uro Laodikea.
12 Ma iau ga tur tapuku
upi ina gire nam i ga tata
tagu; ma ba iau tur tapuku,
iau ga gire lavurua na turtur
na birao di ga pait ia ma ra
goled;
13 ma livuan ta diat ra
umana turtur na birao, tikai
da ra natu i ta tutana, i ga mal
ma ra lolovina olovoi, ma i ga

vi pit ra bongobongono ma
ra vipit na goled.
14 Ma ra uluna ma ra tagal
a uluna i ga pua da ra ivuna
sip i pua, da ra kabang; ma
ra ura kiau na matana dir ga
varogop ma ra birao na iap;
15 a ura kauna da ra palar-
iam i gobol ma i manga lapap
ta ra ubu; ma ra nilaina da ra
nilai ra mangoro na tava.
16 Ma i ga vatur vake lavu-
rua na tagul ta ra limana
tuna, ma tika na pakat na
vinarubu i mangi vartalai i
ga vana rikai ta ra ngiene;
ma ra matana i ga da ra
keake i rarao ma ra dekdek-
ina.
17 Ma ba iau ga gire, iau
ga bura pire ra ura kauna,
da tikai i tar mat. Ma i
ga palagur iau ma ra limana
tuna, ma i ga biti: Koko una
burut; iau ra.luaina ma iau
ra mutuaina,
18 ma ra launa bula; ma iau
ga mat, ma go ina laun pa
na mutu, ma iau vatur vake
ra ki ure ra minat ma ure ra
ruarua na tulungen.
19 Io, una tumu ra lavur
magit u ga gire, ma ra lavur
magit i tur go, ma nam diat
bula ba diat a murmur;
20 a magit na pidik ure ra
lavurua na tagul, diat u ga
gire diat ta ra limagu tuna,
ma ra lavurua na turtur na
birao di ga pait ia ma ra
goled. Nam ra lavurua na
tagul diat ra lavurua na an-
gelo kai ra lavurua na ekele-
sia; ma ra lavurua na turtur
na birao diat ra lavurua na
ekelesia.

2

A tinata tadav diat aro Epeso

1 Una tutumu tadav ra an-
gelo kai ra ekelesia i ki Epeso:
Nina i vatur ra lavurua na
tagul ta ra limana tuna, nina
i vanavana livuan ta ra lavu-
rua na turtur na birao di ga
pait ia ma ra goled, i tatike go
ra lavur magit:
2 Iau tar nunure kaum
lavur papalum, ma kaum
niongor ma kaum kini va-
madudur, ma pa u mainge
diat ra kaina tarai, ma u tar
valar diat dia tibuna vatang
diat ba a umana apostolo, ma
pata, ma u tar na ilam diat ba
a umana tena vaongo;
3 ma u ki vamadudur ma u
ga pupupuak ure ra iangigu,
ma pa u ga talanguan tana.
4 Ma go ra magit iau takun
u me, tago u ga vungue ra
varmari i ga tur lua tam.
5 Una nuk pa ra kini u ga
bura kan ia, una nukpuku,
ma una pait mule ra manga-
mangana u ga pait ia lua; ba
pata, ina vut piram ma ina
tumak vue kaum turtur na
birao, ona pa u nukpuku.
6 Ma go ra magit i tur
piram, u milikuane ra
lavur mangamangana kai ra
umana Nikolaita, ma. iau
bula iau milikuane.
7 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia. Ina tul tar
tai ra tena uvuvia upi na ian
ta ra davai na nilaun, nina i
tur ta ra Paradaiso kai God.

A tinata tadav diat aro Smirna

8 Ma una tutumu tadav ra
angelo kai ra ekelesia i ki
Smirna:
A luaina ma ra mutuaina,
nina i ga mat, ma i ga laun
mulai, i tatike go ra lavur
magit:
9 Iau nunure ra lavur
magit i monong iu, ma
kaum kini na luveana (ma u
uviana), ma ra varvul kadiat
dia tibuna vatang mule diat
ba ra umana te Iudaia, ma
vakir diat a umana te Iudaia,
diat a kivung kai Satan.
10 Koko una burutue ra
lavur magit na varmonong i
vana tadav u; gire, Satan na
vue varuk ta umana ta vavat
ta ra pal na banubat, upi da
valar avat; ma da vakadik
avat a vinun na bung. Una
tur padikat tuk ta ra minat,
ma ina tul tar ra kere na
nilaun tam.
11 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia. A vau-
ruana minat pa na vakaina
nina i uvuvia.

A tinata tadav diat aro Pergamon

12 Ma una tutumu tadav ra
angelo kai ra ekelesia i ki
Pergamon:
Nina i vatur ra pakat na
vinarubu i mangi vartalai, i
tatike go ra lavur magit:
13 Iau nunure nam ra gu-
nan u ki ie, ba a kiki na
king kai Satan tana; ma u
ga vatur vadekdek vake ra
iangigu, ma pa u ti pue
vue kaugu nurnur ta nam
ra umana bung kai Antipas,
kaugu dovot na tena varvai,
nina ba di ga doka livuan ta
vavat, abara ba Satan i ki ie.
14 Ma a ura magit ik iau
takun u me, tago ta ra na
ta diat dia tatabai ta ra var-
tovo kai Balam, dia ki piram,
nam i ga vateten Balak upi na
vung ra timul na tukatukai
ta ra luaina mata i ra umana
natu i Israel, upi diat a ian
ra umana magit ba di ga
vartabar me pire ra umana
tabataba ma upi diat a pait ra
ungaunga.
15 Damana bula ta umana
ta diat dia tatabai ta ra var-
tovo kai ra umana Nikolaita
dia ki piram.
16 Boina una nukpuku, ona
pata ina vana lulut piram,
ma ina varubu ma diat ma
ra pakat na vinarubu kai ra
ngiegu.
17 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia. Ina tabar
ra tena niuvia ma ra mana
di ga ive, ma ina tul tar tika
na vat i pua tana, di ga tumu
tika na kalamana iang tana,
ma pa ta i nunure, ia kaka
nam i vatur vake.

A tinata tadav diat aro Tiatera

18 Ma una tutumu tadav ra
angelo kai ra ekelesia i ki
Tiatera:
Natu i God, nina ba ra kiau
na matana i da ra biro na iap,
ma ra ura kauna da ra gobol
na palariam i lapap, i tatike
go ra lavur magit:
19 Iau nunure kaum lavur
papalum, ma kaum var-
mari, kaum nurnur, kaum
maramaravut, ma kaum kini
vamadudur, ma ba kaum

umana papalum dia mur, dia
ngala ta nina diat dia lua.
20 Ma go ra magit iau takun
u me, ba pa u vungue ra vav-
ina Iesabel nina i biti ba ia ra
propet; ma i tovotovo kaugu
umana tultul ma i varara
diat, upi diat a pait ra un-
gaunga, ma upi diat a ian
ra magit di ga vartabar me
tadav ra umana tabataba.
21 Ma iau ga tul tar
ia tana ra kilala upi na
nukpuku tana; ma pa i
mainge ra nukpuku kan
kana ungaunga.
22 Gire, ina vue tar ia ta ra
vava, ma diat dia ga po me,
ta ra ngala na kinadik, ona
pa dia nukpuku kan kadia
mangamangana.
23 Ma ina doko ra umana
natuna ma ra minat; ma ra
lavur ekelesia diat a nunure
ba iau matoto ta ra bala i ra
tarai ma ta ra nuknuk i diat,
ma ba ina balbali pire va-
vat tikatikai da kavava lavur
mangamangana.
24 Ma iau tatike ta diat ta ra
umana dia ki Tiatera, ta diat
par ba pa dia vatur vake go
ra vartovo, ma dia biti ba pa
dia nunure ra umana lulur
na magit kai Satan: Pa iau
puak tar ta kinakap mulai ta
vavat.
25 la kaka go, ba avat a
vatur vake nam i tur pire
vavat tuk ta ra bung ina pot
i tana.
26 Ma tai nina i uvuvia ma
i vatur vadekdek vake kaugu
papalum tuk ta ra mutuaina,
ina tul tar ra varkurai tana
ure diat a umana Tematana;
27 ma na kure diat ma ra
buka na palariam, diat a
tapamar da di pamar gigi a
umana la na pia; da Tamagu
i ga tul tar ia bula tagu;
28 ma ina tabar ia ma ra
tagul na lar.
29 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore
ra.varvai kai ra Tulungen
tadav ra lavur ekelesia.

3

A tinata tadav diat aro Sardes

1 Ma una tutumu tadav ra
angelo kai ra ekelesia i ki
Sardes:
Nina i vatur ra lavurua
na Tulungen kai God ma ra
lavurua na tagul i tatike go
ra lavur magit: Iau nunure
kaum lavur papalum, tago u
kap iang ba u laun ma u mat
ika.
2 Una mono, ma una va-
padikat ra ibaiba, nina ba i
ga to na mat; tago pa iau ga
na tadav kaum ta papalum
ba i boina kakit ta ra mata i
kaugu God.
3 Io, una nuk pa ra magit
di ga tul tar ia tam, ma u
ga valongore bula; ma una
vatur vadekdek vake, ma
una nukpuku. Ona pa u
monamono, ina vut da ra
tena nilong ma una tuptup
tuna ure ra pakana bung ina
vana taun u tana.
4 Ma ta umana iang i tur
piram ara Sardes, pa dia ga
vadur kadia umana mal; ma
avet ma diat, avet a vana-
vana ma ra mal pua; tago i
topa diat damana.
5 A tena niuvia na mong
ma ra umana mal pua; ma
pa ina pun vue muka ra iang-
ina ta ra buk na nilaun, ma
ina kale pa ra iangina ta ra

luaina mata i Tamagu, ma
kana lavur angelo.
6 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Piladelpia

7 Ma una tutumu tadav ra
angelo ka ra ekelesia i ki
Piladelpia:

Nina i gomgom, ma i dovot,
nina i vature ra ki kai David,
nina i ki are ma pa ta na ki
bat mule, ma i ki bat ma pa
ta na ki are mule, i tatike go
ra lavur magit:

8 Iau nunure kaum lavur
papalum (gire, tika na
matakilalat i tapapa ta ra
luaina matam, ma pa ta na
ki bat ia), ba i ikilik ika ra
dekdekim, ma u ga vatur
vake kaugu tinata ma pa u
ti pue vue ra iangigu.

9 Gire, ina tul tar ta umana
tarai ta ra kivung kai Satan,
dia tibuna vatang mule diat
ba diat a umana te Iudaia,
ma pata., dia vaongo ko; gire,
ina ongor pire diat, upi diat
a vana piram,, ma diat a va
timtibum pire ra ura kaum.
ma diat a nunure ba iau ga
tul tar kaugu varmari tam.

10 Tago u tar vatur
vadekdek vake ra tinata ure
kaugu kini vamadudur, iau
bula ina balaure u ta ra
pakana bung na varilam,
nina ba na vana tadav ra
rakarakan a gunagunan
parika, upi na valar diat,
dia ki ta ra rakarakan a
gunagunan.

11 Ina pot lulut; una vatur
vake nam i tur piram, upi
koko ta tikai na ra vue kaum
kere.

12 Nina i uvuvia, ina vatur
ia, upi na pagapaga ta ra pal
tabu kai kaugu God, ma pa
na irop mulai; ma ina tumu
ra iang i kaugu God tana, ma
ra iang i ra pia na pal kai God,
a kalamana Ierusalem nina i
vana ba marama ra bala na
bakut kan kaugu God, ma ra
kalamana iangigu iat.

13 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Laodikea

14 Ma una tutumu tadav ra
angelo kai ra ekelesia i ki
Laodikea:

Amen, a tena varvai kai
God, i dovot muka, ra vu-
napai ra papalum kai God, i
tatike go ra lavur magit:

15 Iau nunure kaum lavur
mangamangana, tago vakir
u madoldol ma pa u mala-
malapang bula; iau mainge
muka ba una madoldol ba
una malamalapang.

16 Ma tago u malamala-
pang a ikilik ika, ma pa u
malamalapang tuna ma pa u
madoldol, ina marue vue u
kan ra ngiegu.

17 Tago u biti: Iau a tadar,
maia, iau ga varurue ra do na
tabarikik, ma pa iau iba upi
ta magit; ma pa u nunure ba
u ki kaina, ma u ti malari, ma
u ti luveana, ma u ti pula, ma
u ti ki bia.

18 Ina vateten u, ba una kul
ra goled tagu, nina di ga tun
vagomgom ia ta ra iap, upi
una uviana; ma ra umana
mal pua, upi una mong me,

upi koko na vana rikai ra
ngala na niruva ure kaum
kini bia; ma ra bira pi una
kolo ra kiau na matam me,
upi una nana.
19 Diat ba iau mari diat, iau
pit diat ma iau virit diat, io,
una ongor, ma una nukpuku.
20 Gire, iau tur ta ra ban-
banu, ma iau pipidil; ba tikai
i valongore ra nilaigu ma i
papa are ra matakilalat, ina
ruk pirana, ma amir a ki me
ta ra nian.
21 Nina i uvuvia, ina tul
tar ia upi amir a ki varurung
me ta kaugu kiki na king, da
iau ga uvuvia, ma amir ma
Tamagu amir ki ta kana kiki
na king.
22 Nina ba ra talingana,
boina ba na valongore ra
varvai kai ra Tulungen tadav
ra lavur ekelesia.

4

A nilotu arama ra bala na bakut

1 Ba i par go ra lavur magit
iau ga gire tika na banbanu i
ga tapapa are arama ra bala
na bakut, ma ra nilai tikai,
nina iau valongore ba i ga
tata lua da ra nilai ra tavur, i
biti: Una tutua uti ma ina ve
tar ra lavur magit tam ba da
pait ia namur.
2 Ma iau ga ki vuavuai ta
ra Tulungen; ma tika na kiki
na king i ga tur ta ra bala na
bakut, ma tikai i ga ki ta ra
kiki na king;
3 ma nina i ga ki tana i
ga papait na varogop ma ra
vat, a iangina iasper, ma ra
daimon, ma ra gogol i ga tur
kikil ra kiki na king, i varo-
gop ma ra emeraled.
4 Ma a ura vinun ma a ivat
na kiki na king dia ga tur
kikil ra ngala na kiki na king;
ma a ura vinun ma a ivat na
patuana dia ga ki tana, ma
dia ga mong ma ra umana
mal pua; ma dia ga toke ra
umana kere na goled ta ra
ulu i diat.
5 Ma ra meme ma ra nilai
ra umana pangpagur, ma ra
pipi, dital ga vana rikai kan
ra kiki na king. Ma lavurua
na biro na iap dia ga io ta ra
luaina kiki na king, a lavurua
na Tulungen kai God nam;
6 ma ta ra luaina mata i ra
kiki na king i ga da ra ta, i
varogop ma ra tiroa, da ra
kristal; ma a ivat na magit na
vavaki a umana launa dia tur
livuan ta ra kiki na king ma
kikil ia bula; a lua i diat ma
ra muru i diat i vartabirit ma
ra umana kiau na mata.
7 Ma ra luaina magit na
vavaki i ga da ra leon, ma
ra vauruana da ra nat na
bulumakau, ma ra mata i
ra vautuluna i da ra mata i
ra tutana, ma ra mata i ra
vaivatina i da ra taragau i
purpururung.
8 Ma nam ra ivat na magit
na vavaki a umana launa a
laplaptikai na bebea i diat
ma ra pakapaka i diat ma ra
bala i diat i vartabirit ma ra
lavur kiau na mata; ma pa
dia ngo ta ra keake ma ta
ra marum, ma dia tatike ra
tinata dari: I gomgom, i gom-
gom, i gomgom, ra Luluai,
God, i dekdek muka, nina i ga
laun amana, ma i laun go, ma
na laun namur.

9 Ma ba ra ivat na magit na
vavaki a umana launa diat
a tul tar ra varmananai, ra
variru, ma ra pite varpa tai
nina i ki ta ra kiki na king, i
laun pa na mutu,
10 nam ra ura vinun ma a
ivat na patuana diat a bura
timtibum ta ra mata i nina i
ki ta ra kiki na king, ma diat
a lotu tadav nina i laun pa na
mutu, ma diat a vung kadia
umana kere ta ra mata i ra
kiki na king, ma diat a biti:
11 I topa u tuna, kaveve Lu-
luai ma kaveve God, upi da
tul tar ra varmananai tam, ra
variru, ma ra varkurai; tago
u ga vaki ra lavur magit ma
dia tar ki ma di ga vaki diat
ta kaum mamainga.

5

Ra buk ma ra Lam

1 Ma iau ga gire tika na buk
ta ra lime tuna nam i ga ki
ta ra kiki na king, ma di ga
tutumu ta ra balana ma ta ra
muruna, ma di ga vabulit bat
ia ma di ga taun ra bulit ma
ra lavurua na vakilang.
2 Ma iau ga gire tika na
dekdek na angelo i ga oraoro
ma ra ngala na nilaina dari:
To ia i ko upi na pelegi ra
buk, ma upi na pala vue kana
lavur vakilang ta ra bulit?
3 Ma pa i ga tale ta tikai
arama ra bala na bakut, ba
ra pia, ba ta ra vavai ra pia,
upi na pelegi ra buk ma upi
na gire.
4 Ma iau ga manga tang-
tangi, tago pa ta i ga ko upi na
pelegi ra buk ma upi na gire;
5 ma tikai ta.diat a umana
patuana i tatike tagu: Koko
una tangi; tago ra Leon ta
ra vuna tarai Iuda, a Okor
i David i ga uvuvia varpa,
upi na pelegi ra buk ma kana
lavurua na bulit.
6 Ma iau ga gire tika na
Lam, da di ga doka, i tur
livuan ta ra kiki na king ma
ra ivat na magit na vavaki
a umana launa ma livuan ta
ra umana patuana, ma i ga
vung lavurua na ramuna ma
lavurua na kiau na matana, a
lavurua na Tulungen kai God
nam, di ga tul vue diat ta ra
rakarakan a gunagunan par
7 Ma i ga vut ma i ga tak pa
ra buk kan ra lime tuna nina
i ga ki ta ra kiki na king.
8 Ma ba i ga tak pa ra buk,
a ivat na magit na vavaki,
a umana launa, ma ra ura
vinun ma a ivat na patuana,
dia bura timtibum ta ra lu-
aina mata i ra Lam, dia vatur
tikatikai a ngala na pagol ma
ra umana la di ga pait ia ma
ra goled, ma dia buka ma
ra bulit i ang na katkat, ia
nam ra lavur niaring kai ra
umana tena gomgom.
9 Ma dia kakaile ra kala-
mana kakailai, dari: I topa u
tuna, pi una tak pa ra buk ma
pi una pelegi kana lavur bu-
lit, tago di ga doko u, ma u ga
kul pa ra tarai ma ra gapum,
a tarai ta ra lavur vuna tarai,
ma ra lavur alala tinata, ma
ra lavur vuna gunan, ma ra
lavur kor na tarai, upi kai
God,
10 ma u tar vaki diat upi
ra umana tena varkurai ma
ra umana tena tinabar kai
kada God, ma diat a varkurai
boko ta ra rakarakan a guna-
gunan.

11 Ma iau ga gire ma iau
ga valongore ra nilai ra man-
goro na angelo, dia tur kikil
ra kiki na king ma ra umana
magit na vavaki a umana
launa ma ra lavur patuana;
ma di luk guve diat a vinun
na arip na marmar na vinun
na arip na marmar, ma man-
goro na arip na marmar;
12 ma dia tatike ma ra
ngala na nilai diat dari: I
topa tuna ra Lam, nam di ga
doka, upi da tul tar ra varku-
rai tana, ra pepeal magit, ma
ra kabinana, ma ra niongor,
ma ra variru, ma ra pite
varpa, ma ra varvadoan.
13 Ma iau ga valongore ra
lavur magit di ga vaki diat
ta ra bala na bakut, ma ra
pia bula, ma ta ra vavai ra
pia, ma ta ra ul a ta, ma ra
lavur magit i tur ta diat, dia
ga tatike dari: Da tul tar ra
varvadoan, ra variru, ma ra
pite varpa, ma ra varkurai
pa na mutu, tai nina i ki ta
ra kiki na king ma tadav ra
Lam.
14 Ma ra ivat na magit
na vavaki a umana launa
dia ga biti: Amen. Ma ra
umana patuana dia ga bura
timtibum ma dia ga lotu ta-
dav ia.

6

A umana vakilang na bulit

1 Ma iau ga gire ba ra Lam i
pelegi ra luaina ta ra lavurua
na vakilang ta ra bulit, ma
iau ga valongore tikai ta diat
ra ivat na magit na vavaki a
umana launa i ga biti: Una
mai; ma ra nilaina i ga da ra
pipi.
2 Ma iau ga gire tika na os
i pua, ma nam i ga ki tana
i ga vature tika na panak;
ma di ga tul tar tika na kere
tana, ma i ga vana rikai ma
ra niongor upi na uvuvia ta
ra vinarubu.
3 Ma ba i ga pelegi ra vaivu-
tuna vakilang ta ra bulit, iau
ga valongore ra vauruana
magit na vavaki a launa i
biti: Una mai.
4 Ma ta ra os i ga vana rikai,
a birao; Ta di ga tul tar nina
i ga ki tana upi na tak vue
ra malmal kan ra rakarakan
a gunagunan, ma upi diat a
ubu vargiliane diat; ma di ga
tul tar ra ngala na pakat na
vinarubu tana.
5 Ma ba i pelegi ra vautu-
luna vakilang ta ra bulit, iau
ga valongore ra vautuluna
magit na vavaki a launa i ga
biti dari: Una mai. Ma iau
gire tika na os korakorong;
ma nina i ga ki tana, i ga va-
ture a valavalar ta ra limana.
6 Ma iau ga valongore da
ra nilai tikai i arikai livuan
ta diat ra ivat na magit na
vavaki a umana launa, dari:
Tika na valavalar na vit ure
tika na denaria,* ma a utul
a valavalar na kon ure tika
na denaria; ma koko una
vakaina ra dangi ma ra vain.
7 Ma ba i pelegi ra vai-
vatina vakilang ta ra bulit,
iau ga valongore ra nilai ra
vaivatina magit na vavaki a
launa i ga biti dari: Una mai.
8 Ma iau ga gire tika na.
os i kabu; ma ra iang i

* **6:6:** A vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung

nina i ga ki tana: a Minat; ma dir ga varagur ma
ra ruarua na tulungen. Ma
di ga tul tar ra varkurai ta
dir ure ra vaivatina pakana
rakarakan a gunagunan, uti
dir a vardodoko ma ra pakat
na vinarubu, ma ra mul-
mulum, ma ra minat, ma
ra umana kaina leing ta ra
rakarakan a gunagunan.

9 Ma ba i pelegi ra vail-
imana vakilang ta ra bulit,
iau ga gire ta ra vavai na
uguugu na vartabar ra lavur
tulungea i diat di ga doko diat
ure ra tinata kai God, ma ure
ra varvai dovot, nina i ga tur
pire diat;

10 ma di ga oraoro ma ra
ngala na nilai diat dari: Lu-
luai gomgom ma u dovot
bula, vingaia bar una ga kure
diat ma una ga obo pa ra
gapu i vevet ta diat dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan?

11 Ma di ga tul tar tikatika
na mal pua ta diat; ma di
ga ve diat upi diat a. ngo
pa boko a ikilik, tuk tar ta
ra bung ba diat dia tultul
varirivut ma diat, ma ra tara
na tura i diat ba da doko boko
diat, da di ga doko value diat,
dia ga pait ot pa kadia pa-
palum.

12 Ma iau ga gire ba i pelegi
ra valaptikaina vakilang ta
ra bulit, i ga guria na kaia;
ma ra matana keake i ga pa-
pait na marut da ra mal na
nitabun ma ra gai parika i ga
varogop ma ra gap;

13 ma ra umana tagul kai
ra bala na bakut dia ga bura
ra pia, da ra lovo i vungue
ra vuaina ba i kokor boko,
tago a ongor na vuvu i va-
malmaliara.

14 Ma ra bala na bakut i
ga panie da ra buk di pipin
ia; ma di ga kari ra lavur lu-
aluana ma ra lavur lolo kan
kadia turtur.

15 Ma ra umana king ta ra
rakarakan a gunagunan, ma
diat dia luluai na kaia, ma
diat dia lualua ma ra umana
uviana, ma ra umana tena
niongor, ma ra umana vilav-
ilau parika, ma ra tarai tuna
parika, dia ga paraparau ta
ra umana babang ma ta ra
umana ngala na vat ta ra
lualuana;

16 ma dia lul ra umana lu-
ana ma ra umana ngala na
vat dari: Avat a kokopo taun
avet, ma avat a punang avet
kan ra mata i nam i ki ta
ra kiki na king, ma kan ra
kankan kai ra Lam;

17 tago i tar vut kadir ngala
na bung na kankan; ma na
tale to ia pi na tur valar pa
tana?

7

Ra 144,000 tarai Israel

1 Ma ba i par go ra lavur
magit iau ga gire a ivat na
angelo dia tur ta ra ivat
na nguna rakarakan a guna-
gunan ma di ga vature ra
ivat na matana vuvu kai ra
rakarakan a gunagunan, upi
koko ta vuvu na tadav ra gu-
nan, ba tadav ra ta, ba tadav
ra davai.

2 Ma iau ga gire ta ra an-
gelo i tutua ta ra vanavana
rikai na keake, ma i vature
ra bulit kai ra launa God; ma
i ga manga oro tadav diat ra

ivat na angelo di ga tul tar ia
ta diat upi diat a vakaina ra
pia ma ra ta, ma i biti dari:
3 Koko avat a vakaina ra
pia, ba ra ta ba ra umana
davai, tuk tar ta ra bung ba
ave ga vabulit vakilang ra
lavur tultul kai God ta ra pal
a mata i diat.
4 Ma iau ga valongore ra
niluluk ure diat di ga vabulit
vakilang diat; tika na mar
ma a ivat na vinun ma a
ivat na arip na marmar, di
ga vabulit vakilang diat ta
ra lavur vuna tarai kai ra
umana natu i Israel.
5 Ta ra vuna tarai Iuda tika na
vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Ruben tika
na vinun ma a ura rip
na marmar;
Ta ra vuna tarai Gad tika na
vinun ma a ura rip na
marmar;
6 Ta ra vuna tarai Aser tika na
vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Naptali tika
na vinun ma a ura rip
na marmar;
Ta ra vuna tarai Manase tika
na vinun ma a ura rip
na marmar;
7 Ta ra vuna tarai Simeon tika
na vinun ma a ura rip
na marmar;
Ta ra vuna tarai Levi tika na
vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Isakar tika
na vinun ma a ura rip
na marmar
8 Ta ra vuna tarai Sebulon
tika na vinun ma a ura
rip na marmar;
Ta ra vuna tarai Iosep tika na
vinun ma a ura rip na
marmar;
Ta ra vuna tarai Beniamin
tika na vinun ma a ura
rip na marmar di ga
vabulit vakilang diat.

A ngala na kor

9 Ma ba i par go ra lavur
magit iau ga gire ra ngala na
kor, pa ta tutana na luk valar
pa diat, ta ra lavur vuna gu-
nan, ma ta ra lavur vuna
tarai, ma ta ra lavur kor na
tarai, ma ta ra lavur alala
tinata, dia ga tur ta ra luaina
mata i ra kiki na king ma ta
ra luaina mata i ra Lam, dia
ga mong ma ra mal pua ma
dia ga vature ra mapina ul ta
ra lima i diat;
10 ma dia oraoro ma ra
ngala na nilai diat dari: A
varvalaun tadav kada God,
nina i ki ta ra kiki na king, ma
tadav ra Lam bula.
11 Ma ra lavur angelo dia
ga tur kikil ra kiki na king
ma ra umana patuana ma
ra ivat na magit na vavaki a
umana launa, ma dia ga bura
timtibum ta ra luaina mata i
ra kiki na king, ma dia ga lotu
tadav God,
12 ma dia ga biti: Amen, a
varvadoan, ma ra minamar,
ma ra kabinana, ma ra pite
varpa, ma ra variru, ma ra
dekdek, ma ra niongor, tadav
kada God pa na mutu. Amen.
13 Ma tikai ta diat ra umana
patuana i tatike bali iau dari:
Diat go, dia mong ma ra
umana mal pua, ia diat, ma
dia ga vana mamave?
14 Ma iau ga biti tana:
Kaugu Luluai, u nunure. Ma
i ga biti tagu: Go diat, dia
vana kan ra lavur ngala na
magit na varmonong, ma dia

ga dur vapua kadia lavur bo
na mal ta ra gapu i ra Lam.
15 Kari go dia tur ta ra lu-
aina mata i ra kiki na king kai
God, ma dia toratorom tana
ta kana pal na vartabar ta ra
keake ma ta ra marum; ma
nina i kiki ta ra kiki na king
na turup taun diat ma kana
minamar.
16 Ma pa dia mulmulum
ma pa dia mar mulai; a keake
pa na tup mule diat, ba ta
enana oao;
17 tago ra Lam, nina i ki
livuan ta ra kiki na king, na
tabatabar diat ma na agure
pa diat tadav ra umana kivu
na tava na nilaun; ma God na
u vue ra lavur lur na mata i
diat.

8

A valavuruana vakilang

1 Ma ba i pelegi ra valavu-
ruana vakilang ta ra bulit, i
ga ki toptop muka arama ra
bala na bakut vada ma ra
ngungu na pakana bung.
2 Ma iau ga gire ra lavurua
na angelo, diat dia tur ta ra
luaina mata i God; ma di ga
tul tar a lavurua na tavur ta
diat.
3 Ma ta ra angelo i vut ma
i ga tur pire ra uguugu na
vartabar, ma i vature tika na
la na goled di tun ra magit
i ang na vuvuvul tana; ma
di ga tul tar bula ra ngala
na magit i ang na katkat i
tana, upi na vung varurun-
gane ma ra lavur niaring kai
ra lavur tena gomgom ta ra
ul a uguugu na vartabar, di
ga pait ia ma ra goled, ta ra
luaina mata i ra kiki na king.
4 Ma ra mi na magit i ang
na vuvuvul diat ma ra lavur
niaring kai ra umana tena
gomgom, dia tubang rikai ta
ra lima i ra angelo tadav God.
5 Ma ra angelo i ga rakan
pa ra la; ma i ga vabuka pa
ia ma ra iap ta ra uguugu
na vartabar, ma i vue tar ia
ara ra pia; ma ra umana pipi
ma ra nilai ta umana, ma
ra umana meme ma ra guria
dia vana rikai tana.

A umana tavur

6 Ma ra lavurua na angelo,
diat dia vature ra lavurua na
tavur, dia ga vaninara upi
diat a pupunge.
7 Ma ra luaina angelo i ga
pupunge, ma ra vat na ais ma
ra iap, di ga varpopoto ma ra
gap, dir ga bura da ra bata
ara ra pia; ma ra iap i tun
vue ra vautuluna pakana ta
ra rakarakan a gunagunan,
ma ra vautuluna pakana ta
ra davadavai, ma ra lavur
lubalubang na vura parika.
8 Ma ra vauruana angelo i
pupunge, ma i ga da di vue
ra ngala na luana i io ma
ra birao uro na ta; ma ra
vautuluna pakana ta ra ta i
ga da ra gap;
9 ma i ga mat ra vautuluna
pakana ta ra lavur magit i
laun ta ra ta, ma ra vautu-
luna pakana ta ra lavur pa-
rau i ga virua.
10 Ma ra vautuluna angelo
i pupunge, ma ra ngala na
tagul i bura marama ra bala
na bakut, i birao da ra ul, ma
i ga bura taun ra vautuluna
pakana ta ra lavur tava alir,

ma taun ra lavur kivu na
tava;
11 ma ra iang i ra tagul: A
Mapak Tuna; ma ra vautu-
luna pakana ta ra lavur tava
i ga mapak na kaia; ma man-
goro na tarai dia mat ta ra
tava, tago di ga vamapak ia
tuna.
12 Ma ra vaivatina angelo
i pupunge, ma di ga ubu
ra vautuluna pakana ta ra
matana keake, ma ra vautu-
luna pakana ta ra gai, ma
ra vautuluna pakana ta ra
lavur tagul; upi ra vautuluna
pakana ta diat na bobotoi
ma koko i kapa ra vautu-
luna pakana ta ra bung, ma
damana bula ra marum.
13 Ma iau ga gire, ma iau ga
valongore ta tika na taragau,
i purpururung livuan ta ra
bala na bakut, ma i ga oro
ma ra ngala na nilaina: Na
kaina, na kaina, na kaina ta
diat dia ki ta ra rakarakan
a gunagunan ure ra nilai ra
utul a tavur kai nam ra utul
a angelo ba dital a pupunge
boko.

9

1 Ma ra vailimana angelo
i ga pupunge, ma iau ga
gire tika na tagul i ga bura
marama ra bala na bakut uti
ra pia; ma di ga tul tar ra ki
tana ure ra ngala na tung i
lulur mat.
2 Ma i ga papa are ra ngala
na tung i lulur mat; ma ra
mi i tubang rikai ta ra ngala
na tung, da ra mi ta ra ngala
na ubu; ma ra keake ma ra
maup ta ra vavai na bakut
i ga bobotoi ta ra mi kai ra
ngala na tung.
3 Ma ra umana kubau dia
ga vana rikai ta ra mi upi diat
a ki ta ra rakarakan a guna-
gunan; ma di ga tul tar ra
dekdek ta diat, da ra umana
kuka na pal a galip dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan.
4 Ma di ga ve diat upi koko
diat a vakaina ra vura ta ra
rakarakan a gunagunan, ba
ta magit i lubalubang, ba ta
davai, diat a vakaina ka nina
ra tarai ba pa ta vakilang kai
God i tur ta ra palamata i
diat.
5 Ma vakir di ga tul tar diat
pi diat a doko diat, upi diat
a vakadik diat ika a ilima na
gai; ma kadia kinadik i ga da
ra kinadik kai ra kuka na pal
a galip ba i inging ra tarai.
6 Ma ta nam ra umana
bung a tarai dia tikan upi ra
minat, ma pa dia tikan tadav
ia; dia mainge upi diat a mat,
ma ra minat na lop kan diat.
7 Ma ra malalar i ra umana
kubau i ga da ra umana os
di ga vaninare pa diat ure ra
vinarubu; ma di ga vatoke ra
umana kere da ra goled ta ra
ulu i diat, ma ra mata i diat
i ga varogop ma ra mata i ra
tarai.
8 A pepe na ulu i diat i ga
varogop ma ra pepe na ulu
i ra vaden, ma ra palangie i
diat i ga da ra palangie i ra
umana leon.
9 Ma ra papal ta ra bongob-
ongo i diat i ga da ra papal
na palariam; ma ra rurunga
i ra bebea i diat i ga da
ra rurunga i ra umana kiki
na vinavana ba mangoro na
os tana dia vutvut upi ra
vinarubu.

10 Ma ra tauku i diat i ga
da ra tauku i ra umana kuka
na pal a galip ma ra umana
lobotono tana; ma ra dekdek
i diat i ki ta ra tauku i diat
upi diat a vakaina ra tarai ta
ilima na gai.
11 Ma ra angelo kai ra ngala
na tung nina i lulur mat, i
king ta diat; di vatang ra
iangina ta ra tinata Ebraio
ba: Abadon, ma ta ra tinata
Elenas ba: Apolion.
12 I tar par ra luaina Ki-
nadik, a ura Kinadik dir a
mur boko.
13 Ma ra valaptikaina an-
gelo i ga pupunge, ma iau
ga valongore ra nilai tikai i
arikai ta ra ivat na ramu i
ra uguugu na vartabar di ga
pait ia ma ra goled, ma i tur
ta ra luaina mata i God,
14 ma i tatike ta ra valap-
tikaina angelo, nina i vature
ra tavur, dari: Una pala vue
ra ivat na angelo di ga vi diat
ta ra ngala na tava alir, a
iangina ba Oiprate.
15 Ma di ga pala vue ra ivat
na angelo, diat dia ga van-
inara upi ra pakana bung,
ma ra bung, ma ra gai, ma
ra kilala, ba diat a doko ra
vautuluna pakana ta ra tarai
par.
16 Ma di ga luk guve diat ra
tarai na vinarubu dia ga ki ra
os, da di vangala pa ra ura vi-
nun na rip na marmar ma ra
vinun na rip na marmar; iau
ga valongore ba aivia diat.
17 Ma damana iau ga gire
ra lavur os ma ra tarai dia
ga ki ta diat ta ra ninana,
a papal na palariam ta ra
bongobongo i diat i ga da ra
birao, ma da ra vat i blu ma
ra pakar; ma ra ulu i diat ra
lavur os dia ga da ra ulu i ra
umana leon; ma ra iap ma ra
mi ma ra pakar i vana rikai
ta ra ngie i diat.
18 Ta go ra utul a kinadik
dital ga doko ra vautuluna
pakana ta ra tarai par, a iap,
ma ra mi, ma ra pakar, nina
dital ga vana rikai ta ra ngie
i diat.
19 Tago ra dekdek i ra
umana os i tur ta ra ngie i
diat ma ta ra tauku i diat;
tago ra tauku i diat i varogop
ma ra umana vui, ma dia
vung ra ulu i diat; ma dia
vakavakaina me.
20 Ma ra tarai di ga doko
valili diat ta go ra umana
kaina kinadik, ma pa dia
ga nukpuku kan ra lavur
papalum na lima i diat,
upi koko diat a lotu tadav
ra umana tabaran ma ra
umana tabataba, di ga pait
diat ma ra goled, ma ra silva,
ma ra gobol na palariam,
ma ra vat, ma ra davai;
ma pa dia gigira, ma pa
dia valavalongor, ma pa dia
vanavana;
21 ma pa dia ga nukpuku
kan kadia lavur vardodoko,
ma kan kadia lavur agagar
ma kadia ungaunga, ma kan
kadia lavur nilong.

10

Ra angelo ma ra ikilik na buk

1 Ma iau ga gire ta ra
dekdek na angelo mulai, i
vana ba marama ra bala
na bakut i ga mong ma ra
bakut; ma ra gogol i ga tur

ta ra uluna, ma ra matana
i ga varogop ma ra matana
keake, ma ra kauna i ga da ra
pagapaga na iap;
2 ma i ga vature ra ikilik na
buk i tapelegi ta ra limana;
ma ra kauna ta ra papar a
lima tuna i ga rua ra ta, ma
ra mairana i ga rua ra pia;
3 ma i ga oro ma ra ngala
na nilaina, da ra leon i
kukula; ma ba i ga kukukula,
a lavurua na pipi dia ga tata.
4 Ma ba ra lavurua na pipi
dia ga tata mutu ma ra nilai
diat, iau ga mainge upi ina
tutumu. Ma iau ga valongore
ra nilai tikai marama ra bala
na bakut i ga biti dari: Una
vabulit bat go ra lavur magit,
nina ba ra lavurua na pipi
dia ga tatike; ma koko una
tumu diat.
5 Ma nam ra angelo, nina
iau ga gire i ga tur taun ra ta
ma taun ra pia bula, i tulue
ra limana tuna urama tadav
ra bala na bakut,
6 ma i vavalima tai nina i
laun pa na mutu, ma i ga vaki
ra bala na bakut ma ra magit
par tana, ma ra rakarakan a
gunagunan ma ra magit par i
ki tana, ma ra ta ma ra lavur
magit tana, dari ba: Pa ta
kilala mulai;
7 ma ga ta nam ra umana
bung kai ra nilai ra valavu-
ruana angelo, ba i vaninara
upi na pupunge, di tar pait ot
pa ra magit na pidik kai God
da ra bo na varvai i ga ve diat
kana umana tultul, ra umana
propet, ure.
8 Ma ra nilai tikai, nina ba
iau ga valongore marama ra
bala na bakut, i ga biti mulai
tagu dari: Una vana, una tak
pa ra buk i tapelegi ta ra lima
i ra angelo, nina i tur taun ra
ta ma taun ra pia.
9 Ma iau ga vana tadav ra
angelo, ma iau ga lul ra ikilik
na buk. Ma i ga biti tagu
dari: Una tak pa ia, ma una
konom ia; ma ra balam na
mapak tana, ma na kalami ta
ra ngiem da ra polo na livur.
10 Ma iau ga tak pa ra ikilik
na buk ta ra lima i ra angelo,
ma iau ga en ia; ma ta ra
ngiegu i ga da ra polo na
livur i kalami; ma ba iau ga
en pa ia, i ga vamapak ra
balagu.
11 Ma dia biti tagu dari:
Una tata na propet mulai ure
ra mangoro na vuna tarai,
ma mangoro na kor na tarai,
ma ra alala tinata, ma man-
goro na king.

11

A ura tena varvai dovot

1 Ma di ga takan tar ra vu-
vur da ra buka tagu; ma tikai
i ga biti dari: Una tut, ma una
valar ra pal na vartabar kai
God ma ra uguugu, ma diat
dia lolotu tana.
2 Ma una nur vue ra
bala na gunan i ra pal na
vartabar, ma koko una valar
ia; tago di ga tul tar ia ta diat
ra umana Tematana. Ma diat
a ruarua ra pia na pal tabu
ma ra vavai na kak i diat a
ivat na vinun ma a ura gai.
3 Ma ina tul tar kaugu a ura
tena varvai dovot, ma dir a
tata na propet tika na arip
ma a ura mar ma laptikai

na vinun na bung, ma dir a
mong ma ra mal na tinabun.
4 A ura davai na oliva ma
ra ura turtur na birao nam
dir, ma dir a tur ta ra lu-
aina mata i ra Luluai kai ra
rakarakan a gunagunan.
5 Ma ba tikai i mainge upi
na vakaina dir, a iap i vana
rikai ta ra ngie i dir, ma i en
vue kadir lavur ebar; ma ba
tikai i mainge upi na vakaina
dir, da ga doka damana.
6 Dir vature ra varkurai upi
dir a banu bat ra bakut, upi
koko na bata ta kadir bung-
bung na varvai na propet;
ma dir vature ra varkurai
ure ra umana tava pi dir a
pukue diat upi diat a gap
uka, ma upi dir a vakadik ra
gunagunan ta ra lavur bung
ba dir mainge.
7 Ma ba dir ga varvai va-
par kadir dovot na varvai,
a leing, nina i tutua kan ra
ngala na tung, na pait ra
vinarubu ure dir, ma na uvia
pa dir, ma na doko dir.
8 Ma ra minat i dir na
va ta ra pal a nga i ra pia
na pal di vatang ia ma ra
tinata valavalar ba Sodom
ma Aigipto, nina di ga ot pa
kadir Luluai ta ra bolo tana.
9 Ma ta umana tarai ta diat
ra lavur tarai ma ra lavur
vuna tarai ma ra lavur alala
tinata ma ra lavur vuna gu-
nan dia bobe ra minat i dir
a utul a bung ma a ngungu,
ma pa diat a tul tar dir upi da
punang ra minat i dir.
10 Ma ra tarai dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan
dia gugu ure dir, ma dia
ga muka; ma dia tulue ra
vartabar vargil, tago go ra
ura propet dir ga vakadik ra
tarai ta ra rakarakan a guna-
gunan.
11 Ma ba i ga tar par ra
utul a bung ma a ngungu, ra
tulungen na nilaun tai God i
ga ruk ta dir, ma dir tur ta
ra kau i dir; ma ra ngala na
bunurut i vana tadav diat dia
ga gire dir.
12 Ma dir ga valongore ra
ngala na nilai tikai marama
ra bala na bakut, i biti ta dir
dari: Amur a tutua uti. Ma
dir ga tutua urama ra bala na
bakut ta ra bakut; ma kadir
lavur ebar dia ga gire dir.
13 Ma ta nam ra pakana
bung i ga guria na kaia, ma ra
vavinun na pakana ta ra pia
na pal i ga tarip; ma lavurua
na arip na marmar na tarai
dia ga virua ta nam ra guria;
ma ra ibaiba dia ga burut, ma
dia ga pite pa God arama ra
bala na bakut.
14 A vauruana Kinadik i tar
par; gire, ra vautuluna Ki-
nadik i vana lulut uti.

A valavuruana tavur

15 Ma ra valavuruana an-
gelo i ga pupunge; ma di
valongore ra ngala na nilai
ta umana arama ra bala na
bakut dari: Di ga tul tar. tai
kada Luluai ma kana Kristo
ra varkurai ta ra rakarakan
a gunagunan; ma na pait ra
varkurai na king pa na mutu.
16 Ma ra ura vinun ma a
ivat na patuana, diat dia ki ta
kadia umana kiki na king ta
ra luaina mata i God, dia ga
bura timtibum ma dia ga lotu
tadav God, ma dia ga biti:
17 Luluai, God dekdek
muka, u laun go ma u ga

laun amana; ave pite pa iu,
tago u ga tak pa ra ngala na
dekdekim ma u varkurai na
king.
18 Ma ra lavur vuna tarai
dia ga kankan, ma kaum
kankan i ga pot, ma ra kilala
i ra lavur minat upi da kure
diat, ma upi da vabongon
kaum lavur tultul, a umana
propet, ma ra umana tena
gomgom, ma diat, dia ru ra
iangim, a umana ikilik ma
ra umana ngala; ma upi da
kamare vue diat dia vakaina
ra rakarakan a gunagunan.
19 Ma dia ga papa are ra pal
na vartabar kai God arama
ra bala na bakut; ma di ga
gire ra bok na kunubu ta
kana pal na vartabar; ma ra
meme i ga palapala ia, ma di
valongore ra nilai ra umana
pipi, ma i guria, ma ra bata
na ais i bura.

12

Ra vavina ma ra dragon

1 Ma ra ngala na vakilang
ta ra bala na bakut i vana
rikai; tika na vavina i ga
mong ma ra keake, ma ra
gai i ga tur ta ra vavai ra
ura kakene, ma ra kere, ba a
vinun ma a ivu tagul tana, ta
ra uluna;
2 ma i kap bala ma i kukula
ma ra kinadik ma ma ra mak-
maki na kinakava.
3 Ma ta ra tika na vakilang
i ga vana rikai ta ra bala na
bakut; ma gire, tika na ngala
na dragon,* i meme, lavurua
na uluna, ma a vinun na ra-
muna, ma ta ra lavurua na
uluna a lavurua na vipuar.
4 Ma ra taukuna i al pa ra
vautuluna pakana ta ra lavur
tagul arama ra bala na bakut,
ina i vue vaba diat ra pia;
ma ra dragon i ga tur ta ra
luaina mata i ra vavina nina
i to na kakava, upi na konom
pa natuna, ba i ga kakava.
5 Ma i ga kava ra bul, a
tutana, nina ba na kure ra
lavur vuna tarai ma ra buka
na palariam; ma di ga puak
vatutua pa natuna tadav God
ma tadav kana kiki na king.
6 Ma ra vavina i ga lop uria
ra pupui ta nam ra pakana,
God i ga tar vaninare ra
kubana ie, upi diat a tabar
ia tana tika na arip ma a
ura marmar ma laptikai na
vinun na bung.
7 Ma dia ga tut upi ra
vinarubu arama ra bala na
bakut; Mikael ma kana lavur
angelo dia vana rikai upi diat
a varubu ma ra dragon; ma
ra dragon ma kana lavur an-
gelo dia varubu;
8 ma pa dia uvuvia, ma pa
di gire tadav mule ta pakana
maup ba kadiat arama ra
bala na bakut.
9 Ma di ga vue vaba ra
ngala na dragon, nam ra vui
papa ania, a iangina Tena
Vartakun ma Satan, nina i
varara ra rakarakan a guna-
gunan, ma di tar vue vaba
ia ra pia ma diat kana lavur
angelo bula.
10 Ma iau ga valongore ra
ngala na nilai tikai arama
ra bala na bakut, i oraoro
dari: Go i tar vana rikai ra
varvalaun, ma ra dekdek, ma

* **12:3:** A ngala na mangana king, da ra pukpuk.

ra varkurai kai kada God, ma
ra varkurai kai Kristo; tago
di tar vue vaba ra tena var-
takun kai ra umana tura i
dat, nina i ga takun diat ta ra
mata i God ta ra keake ma ta
ra marum.
11 Ma dia tar uvia pa ia ure
ra gapu i ra Lam, ma ure ra
tinata na varvai dovot; ma
pa dia ga mari vake kadia
nilaun tuk ta ra minat.
12 Kari go avat a gugu, a
umana bala na bakut, ma
avat, ava ki tana. Na kaina
ta ra gunagunan ma ta ra ta
bula; tago Satan i ga vana
ba tadav avat ma ra ngala
na kankan, tago i nunure ba
kana kilala i ikilik ika.
13 Ma ba ra dragon i gire
ba di tar vue vaba ia ra pia,
i korot ra vavina, nina i ga
kava ra bul tutana.
14 Ma di tul tar ra ivu be-
bea i ra ngala na taragau ta
ra vavina, upi na pukai ura
ra pupui ta kana gunan kan
ra mata i ra vui, upi diat a
vavamel ia abara ta tika na
kilala, ma ta umana kilala,
ma ta pakana kilala.
15 Ma ra vui i ga marue vue
ra tava ta ra ngiene tadav ra
vavina, da ra tava alir, upi ra
alal na tava na kap vue.
16 Ma ra pia i ga maravut ra
vavina, ma i ga panganga ra
ngiene ma i ga konom pa ra
tava alir, nina a dragon i ga
marue vue ta ra ngiene.
17 Ma ra dragon i ngangal
ure ra vavina, ma i vana upi
na kap ra vinarubu tadav
diat ra ibaiba ta kana vuna
tarai, nina diat dia torom ta
ra lavur vartuluai kai God,
ma dia vatur vake ra varvai
dovot ure Iesu.

13

A ura king

1 Ma iau ga tur ta ra veo na
ta.
Ma iau ga gire tika na leing
i tutua kan ra bala na ta, a
vinun na ramuna ma lavu-
rua na uluna, ma a vinun
na vipuar ta ra vinun na
ramuna, ma a umana iang
na varvul ta ra lavurua na
uluna.
2 Ma nam ra leing iau ga
gire i ga da ra panter* ma
ra kauna i ga da ra kau i
ra bear,† ma ra ngiene da ra
ngie i ra leon; ma ra dragon i
ga tul tar ra dekdekina tana,
kana kiki na king, ma ra
ngala na varkurai.
3 Ma iau ga gire tika na
uluna i ga da di ga ub ia
pi na mat; ma ra kinkin na
minat i ga tar map mulai ma
ra rakarakan a gunagunan i
kaian mur ra leing;
4 ma dia ga lotu tadav ra
dragon, tago i ga tul tar kana
varkurai ta ra leing; ma dia
ga lotu tadav ra leing, ma dia
ga biti dari: To ia dir varogop
ma ra leing, ma i tale to ia upi
dir a varubu me?
5 Ma di ga tul tar ra ngiene
tana upi na tatike ra lavur
ngala na magit ma upi na
varvul; ma di ga tul tar ia upi
na pait kana mangamangana
a ivat na vinun ma a ivu gai.
6 Ma i tak ngiene ma ra
varvul tadav God upi na vul

* **13:2:** A panter ia ra ngala na pusi, a tena varkarat. † **13:2:** A bear ia ra ngala na king, a kauna i da ra kau i ra tutana.

ra iangina, ma ra kubana ma
diat bula dia ki arama ra bala
na bakut.
7 Ma di ga tul tar ia upi diat
a varubu ma ra umana tena
gomgom, ma upi na uvia pa
diat; ma di ga tul tar ia bula
upi na kure ra lavur vuna
tarai, ra lavur vuna gunan,
ra lavur alala tinata, ma ra
lavur kor na tarai.
8 Ma diat par dia ki ra pia
diat a lotu tadav ia, diat par
ba pa di ga tumu ra iang i
diat ta ra buk na nilaun kai
ra Lam nina di ga doka papa
ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan.
9 Nina ba ra talingana,
boina ba na valavalongor.
10 Nam i kinim vavilavilau,
da kinim vavilavilau pa ia
bula; ba tikai i vardodoko
ma ra pakat na vinarubu, da
doka bula ma ra pakat na
vinarubu. A mangamangana
vovovon ma ra nurnur kai ra
umana tena gomgom go kari.
11 Ma iau ga gire ta ra leing
i tutua rikai ta ra gunan; ma
a ura ramuna da ra lam, ma
i ga tata da ra dragon.
12 Ma i vatur vake ra
varkurai par kai ra lu-
aina leing ta ra luaina
matana. Ma i varkurai upi ra
rakarakan a gunagunan ma
diat, dia ki tana, diat a lotu
tadav ra luaina leing, nina
ba kana kinkin na minat i ga
tar map mulai.
13 Ma i pait ra umana ngala
na vakilang, i vabura bula ra
iap marama ra bala na bakut
uti ra pia ta ra mata i ra tarai.
14 Ma i varara pa diat dia ki
ta ra rakarakan a gunagunan
ma ra lavur vakilang, di ga
tul tar ia upi na pait diat ta ra
mata i ra leing; ma i ve diat ta
ra rakarakan a gunagunan,
upi diat a pait ra malalar pi
kai ra leing; nina i kinkin ta
ra pakat na vinarubu ma i ga
lagar mulai.
15 Ma di ga tul tar ia upi
na tabar ra malalar i ra leing
ma ra vuvu na nilaun, upi ra
malalar i ra leing na tata, ma
upi na vuna bula ba da doko
nina diat pa dia lotu tadav ra
malalar i ra leing.
16 Ma i vovo pa diat par,
a lavur ikilik ma ra lavur
ngala, a lavur uviana ma ra
lavur luveana, a tarai tuna
ma ra lavur vilavilau, upi
diat a pait ra vakilang ta ra
lima tuna ta diat ba ta ra
palamata i diat;
17 ma upi koko ta tikai na
kukul ba na ivivura, ia kaka
nam ba ra vakilang, nina ba
ra iang i ra leing ba kana
matana pika, i tur tana.
18 A kabinana go kari. Nina
ba i matoto, boina na luk
guve ra matana pika kai ra
leing; tago a matana pika kai
ta tutana. Ma kana matana
pika i varogop ma Laptikai
na mar ma laptikai na vinun
ma laptikai.

14

A kakailai kadiat di ga varkul bat diat

1 Ma iau ga gigira, ma ra
Lam i ga tur ta ra ul a luana
Sion, diat ma tika na mar
ma a ivat na vinun ma a
ivat na arip na marmar, diat
di ga tumu ra iangina ta ra

palamata i diat, ma ra iang i
Tamana bula.
2 Ma iau ga valongore ra
nilai tikai marama ra bala na
bakut, da ra nilai ra mangoro
na tava, ma da ra nilai ra
ngala na pipi; ma ra nilai
nina iau ga valongore i ga
da ra nilai ra umana tena
ububu pagol ba dia ububu
kadia umana pagol;
3 ma dia kakakailai da ra
kalamana kakailai ta ra lu-
aina mata i ra kiki na king,
ma ta ra luaina mata i ra ivat
na magit na vavaki a umana
launa ma ra umana patuana;
ma pa i ga tale ta tutana upi
na vartovo ta go ra kakailai,
i tale diat ika ra mar ma a
ivat na vinun ma a ivat na
arip na marmar di ga varkul
bat diat ta ra rakarakan a
gunagunan.
4 Go diat, ba pa dia ga
vadur mule diat ma ra
vaden: dia inip uka. Go
diat, dia mur ra Lam ta ra
gunagunan i vanavana tana.
Go diat, di ga varkul bat diat
livuan ta ra tarai upi diat a
luaina vuai e kai God ma kai
ra Lam.
5 Ma pa di gire tadav ta
vaongo ta ra ngie i diat; ma
pa ta magit na vartakun ta
diat.

A utul a angelo

6 Ma iau ga gire ta ra
angelo mulai i purpururung
livuan ta ra bala na bakut,
ma i ga vature ra bo na var-
vai ba pa na mutu, upi na
varvai me tadav diat dia ki ta
ra rakarakan a gunagunan,
ma ta ra lavur kor na tarai,
ma ra lavur vuna tarai, ma
ra lavur alala tinata, ma ra
lavur vuna gunan;
7 ma i biti ma ra ngala
na nilaina dari: Avat a ru
God ma avat a tul tar ra pite
varpa tana; tago ra pakana
bung na varkurai i tar vut.
Io, avat a lotu tadav nina i
ga vaki ra bala na bakut ma
ra rakarakan a gunagunan,
ma ra ta, ma ra lavur matana
tava.
8 Ma ta ra angelo, a vauru-
ana, i murmur, ma i biti dari:
I tar bura, i tar bura Babilon
ra ngala, nina i ga vamomo
ra lavur gunagunan ma ra
vain na kankan ure kana un-
gaunga.
9 Ma ta ra angelo, a Vautu-
luna, i ga mur dir ma i oro
ma ra ngala na nilaina dari:
Ba ta tutana i lotu tadav ra
leing ma ra malalarina ma
ra vakilang i tur ta ra pala-
matana, ba ta ra limana,
10 nam bula na momo ta
ra vain na kankan kai God,
nina di ga vaninare ta ra la
kai kana kulot ma pa di ga
pidakia; ma da vakadik ia
ma ra iap ma ra pakar ta ra
luaina mata i ra lavur angelo
gomgom, ma ta ra luaina
mata i ra Lam;
11 ma ra mi ure kadia ki-
nadik na tubang tutua pa na
mutu; ma pa dia ngo ta ra
keake ma ta ra marum, diat
dia ga lotu tadav ra leing ma
ra malalarina, ma diat dia
vatur vake ra vakilang ure ra
iangina.
12 A mangamangana
vovovon kai ra umana tena
gomgom diat dia vatur vake
ra lavur vartuluai kai God,
ma ra nurnur tai Iesu go kari.

13 Ma iau ga valongore ra
nilai tikai marama ra bala na
bakut i ga biti: Una tumu go:
Diat dia mat ma ra nurnur
tai ra Luluai papa gori, dia ti
doan; maia pa, ra Tulungen
i biti, upi diat a ngo kan ka-
dia lavur papalum; ma kadia
lavur bo na papalum diat a
mur diat.

A magit na uma i manga matuka

14 Ma iau ga gigira, ma tika
na bakut i pua; ma tikai da
natu i ta tutana i ki ta ra ul
a bakut, ma a kere na goled
ta ra uluna, ma i vature ra
pakat i likokoi i mangi muka
ta ra limana.
15 Ma ta ra angelo i ga
irop kan ra pal na vartabar,
ma i ga oro ma ra ngala
na nilaina tadav nina i ga
ki ta ra ul a bakut dari:
Una tul vue kaum pakat i
likokoi ma una dodoko; tago
i tar pot ra pakana bung na
nidodoko; tago ra magit na
uma i manga matuka.
16 Ma nina i ga ki ta ra ul
a bakut i ga vue kana pakat
i likokoi ta ra rakarakan a
gunagunan ma di ga doko pa
ra rakarakan a gunagunan.
17 Ma ta ra angelo mulai
i vana rikai kan ra pal na
vartabar i tur ta ra bala na
bakut, i vature bula a mangi
na pakat i likokoi.
18 Ma ta ra angelo mulai i
vana rikai kan ra uguugu na
vartabar, nina i kure ra iap;
ma i oraoro ma ra ngala na
nilaina tadav nina i vature ra
pakat i likokoi, ma i biti: Una
tul vue kaum mangi na pakat
i likokoi ma una avir guve ra
rere na vain matuka.
19 Ma ra angelo i ga vue
tar ra pakat i likokoi ura ta
ra rakarakan a gunagunan
ma i ga avir guve ra vuai
na vain ta ra rakarakan a
gunagunan, ma i ga vue ta
ra tung na vat di rua vapolo
ra vain tana, a ngala na tung
ure ra kankan kai God.
20 Ma di ga rua vapolo ra
vain ta ra tung na vat i tur
ta ra papar a liplip na pia na
pal, ma ra gap i vana rikai
ta ra tung na vat, ma i tutua
tuk tar ta ra al vakai kai ra
umana os, ma i vana a utul
a mar ma a ura vinun na
kilomita (a ura mar na mail).

15

A umana angelo ma ra umana kinadik

1 Ma iau ga gire ta ra vaki-
lang arama ra bala na bakut,
i ngala ma i enana tuna, lavu-
rua na angelo dia ga vatur
vake ra lavurua na kinadik,
uina dia mur kakit, tago ra
kankan kai God i ot tana.
2 Ma iau ga gire i ga da ra
ta i vardada ma ra tiroa, di
ga pota ma ra iap; ma diat
dia ga uvia pa ra leing ma
ra malalarina, ma ra matana
pika na iangina bula, dia tur
ta ra ul a ta i vardada ma
ra tiroa, ma dia ga vature ra
umana pagol kai God.
3 Ma dia kakaile ra kakailai
kai Moses ra tultul kai God,
ma ra kakailai kai ra Lam,
dia ga biti dari: Luluai,
God u dekdek muka; kaum
lavur papalum dia ngala ma
dia padapada varvo; u a
King kai ra lavur vuna tarai,

kaum lavur mangamangana
dia takodo ma dia dovot.
4 Luluai, to ia ba pa na
burut, ma pa na pite pa ra
iangim? Tago u kaka u gom-
gom; tago ra lavur vuna tarai
diat a vut boko ma diat a
lotu ta ra matam; tago di
ga vaarike kaum takodo na
mangamangana.
5 Ba i ga par go ra lavur
magit iau ga gigira, ma di ga
papa are ra pal na vartabar,
a kuba i ra varvai dovot, nina
i tur arama ra bala na bakut;
6 ma ra lavurua na angelo
dia ga vature ra lavurua na
kinadik, dia ga irop ta ra pal
na vartabar, ma dia ga mong
ma ra mal pua i bagabagele,
ma dia ga vi pit ra bongob-
ongo i diat ma ra vipit na
goled.
7 Ma tikai ta diat ra ivat
na magit na vavaki a umana
launa i ga tul tar lavurua na
la na goled ta diat ra lavurua
na angelo; ma dia ga buka
ma ra kankan kai God, nina
i laun pa na mutu.
8 Ma ra pal na vartabar i
buka ma ra mi tai ra mina-
mar i God, ma tai ra dekdek-
ina; ma pa i ga tale ta tikai ba
na ruk ta ra pal na vartabar
tuk ta ra bung ba di ga pait ot
pa ra lavurua na kinadik kai
ra lavurua na angelo.

16

A umana la na kankan kai God

1 Ma iau ga valongore ra
ngala na nilai tikai i vana
rikai ta ra pal na vartabar,
i biti tadav ra lavurua na
angelo dari: Avat a vana
ma avat a lolonge taun ra
rakarakan a gunagunan ma
ra lavurua na la na kankan
kai God.
2 Ma ra luaina angelo i ga
vana ma i ga lolonge kana
la taun ra rakarakan a guna-
gunan, ma nam ra tarai ba
dia ga kap ra vakilang kai ra
leing, ma dia ga lotu tadav ra
malalarina, di ga manua ma
ra umana kaina manua ma
ra umana bilak na manua.
3 Ma ra vauruana i ga lo-
longe kana la taun ra ta; ma i
ga gap da ra gapu i ra tutana i
mat, ma ra lavur magit i laun
ara na ta i ga mat.
4 Ma ra vautuluna i ga lo-
longe kana la taun ra lavur
tava alir ma ra lavur matana
tava, ma dia gap uka.
5 Ma iau ga valongore ra
angelo kai ra umana tava i
ga biti dari: U tar takodo, u
laun go, ma u ga laun amana,
u a Tena Gomgom, tago u ga
varkurai dari:
6 tago di ga lolonge ra gapu
i ra umana tena gomgom ma
ra umana propet, ma u ga
vamomo diat mulai ma ra
gap; dari i ga topa diat.
7 Ma iau ga valongore ba ra
uguugu na vartabar i ga biti:
Maia, Luluai, God Dekdek
Muka, kaum lavur varkurai
dia takodo ma dia dovot.
8 Ma ra vaivatina i ga lo-
longe kana la taun ra keake,
ma di ga tul tar ia tana ba na
rang ra tarai ma ra iap.
9 Ma di ga rang ra tarai
ma ra ngala na oao, ma dia
ga vul ra iang i God, nina i
vatur vake ra varkurai ure go

ra lavur kinadik; ma pa dia
nukpuku upi diat a pite pa ia.
10 Ma ra vailimana i ga lo-
longe kana la taun ra kiki na
king kai ra leing; ma di ga
vabobotoi kana varkurai, ma
dia ga karat mule ra karamea
i diat ta ra kinadik,
11 ma dia ga vul ra God
arama ra bala na bakut ta ka-
dia kinadik ma ure ra manua
i diat, ma pa dia ga nukpuku
kan kadia mangamangana.
12 Ma ra valaptikaina i
ga lolonge kana la taun ra
ngala na tava alir, a iangina
Oiprate; ma i mama upi da
mal are ra nga ure diat ra
umana king mara ra vana-
vana rikai na keake.
13 Ma iau ga gire ra utul
a dur na tabaran, da ra utul
a rokrok, dital ga vana rikai
kan ra ngie i ra dragon ma ra
ngie i ra leing, ma ra ngie i ra
propet vavaongo;
14 a tulungea i ra utul a
tabaran nam, dital pait ra
umana vakilang; dital vana
tadav ra lavur king ta ra
rakarakan a gunagunan upi
dital a varurue diat ure ra
vinarubu ta ra ngala na bung
kai God i Dekdek Muka.
15 (Gire, iau pot da ra tena
nilong. Nina i monamono
ma i vaninare kana umana
mal, i ti doan; upi koko na
vanavana bia ma da gire ra
pakana tuna.)
16 Ma dital ga varurue diat
ta ra pakana gunan a iangina
ta ra tinata Ebraio ba: Ar-
magedon.
17 Ma ra valavuruana i
ga lolonge kana la taun ra
maup; ma ra ngala na nilai
tikai ga vana rikai ta ra pal
na vartabar kan ra kiki na
king, dari: Di tar pait ia;
18 ma ra umana meme ma
ra nilai ta umana ma ra
umana pipi dia ga vana rikai;
ma i ga guria na kaia, pa i ga
guria damana papa ra bung
nam ba ra tarai dia ga ki ta
ra rakarakan a gunagunan, a
guria i ga ngala tuna.
19 Ma di ga tibe ra ngala
na pia na pal upi na utul a
pakana, ma ra umana pia na
pal kai ra umana vuna tarai
dia ga tarip; ma ta ra mata i
God dia ga nuk pa Babilon ra
ngala, upi da vamoma ma ra
la na vain kai ra karangap i
kana kankan.
20 Ma ra lavur lolo par dia
ga vilau, ma pa di gire tadav
mule ra lavur lualuana.
21 Ma ra bata na ais i bura
marama ra bakut taun ra
tarai, ma tikatika na vat na
ais i mamat da ra kopono
talant.* Ma ra tarai dia ga
vul God ta ra kinadik na bata;
tago i ga ngala muka kana
kinadik.

17

Ra ngala na igoro na vavina

1 Ma tikai ta diat ra lavurua
na angelo dia vature ra lavu-
rua na la, i ga vana piragu,
ma i ga biti tagu dari: Una
mai, ina ve tar ra varkurai
tam ure ra ngala na igoro na
vavina, nina i ki taun man-
goro na tava;
2 ma ra umana king dia ki
ta ra rakarakan a gunagunan

* **16:21:** A talant i da ra mamat i tika na beg na braun rais.

dia ga pait ra kaina me, ma
ra tarai dia ki ta ra rakarakan
a gunagunan dia ga longlong
ta kana vain na ungaunga.
3 Ma i ga puak iau uria ra
pupui ta ra Tulungen; ma iau
ga gire ta tika na vavina i ga
ki tai tika na leing meme, i
vartabirit ma ra lavur iang
na varvul, ma ra lavurua
na uluna ma a vinun na ra-
muna.
4 Ma ra vavina i ga mong
ma ra mal meme, ma di ga
mar ia ma ra goled ma ra
vat i ngatngat ma ra kiau
na kalagi, ma i vature ra
la na goled ta ra limana, i
buka ma ra kaina manga-
mangana, ma ra dur na
magit ure kana ungaunga,
5 ma di ga tumu tika na
iang ta ra pal a matana dari:
A magit na pidik, Babilon ra
ngala, na i ra lavur igoro
na vavina ma ra bilak na
mangamangana tuna kai ra
rakarakan a gunagunan.
6 Ma iau ga gire ra vavina
i ga longlong ma ra gapu i ra
umana tena gomgom, ma ra
gapu i diat di ga doko diat ta
ra varvai dovot kai Iesu. Ma
iau ga kaian muka ba iau ga
gire.
7 Ma ra angelo i ga biti tagu
dari: Ta ra ava u kaian? Ina
ve u boko ta ra magit na pidik
kai ra vavina ma ra leing i
ki tana, nina ba ra lavurua
na uluna ma ra vinun na
ramuna.
8 Nina ra leing ba u tar gire,
i ga laun, ma pa i laun, ma
na tutua rikai ta ra ngala na
tung i lulur mat, ma na vana
ta ra vinirua. Diat dia ki ta ra
rakarakan a gunagunan, diat
ba pa di ga tumu ra iang i
diat ta ra buk na nilaun papa
ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan, diat a kakaian
tana, ba dia gire ra leing, tago
i ga tar laun, ma pa i laun, ma
na pot.
9 Go ra kukuraina, ma ia
ra kabinana. A lavurua na
uluna diat a lavurua na lu-
ana, ma ra vavina i ki ta diat;
10 ma diat a lavurua na
king bula; a ilima dia tar
bura, tikai go i ki ma ta ra
tikai pa i ti pot boko; ma ba
na pot, na ki papa a ik ika.
11 Ma ra leing i ga laun
lua, ma go pa i laun, ia iat
ra valavutuluna, ma tikai ta
diat ra lavurua; ma i vana ta
ra vinirua.
12 Ma nam ra vinun na ra-
muna nina u tar gire, diat a
vinun na king, nam diat ba
pa dia vatur vake ta varku-
rai boko; ma diat a vatur
varurungane vake ra varku-
rai ma ra leing da ra umana
king ure ta kopono pakana
bung.
13 A nuknuk i diat i kopono
ko, ma dia tul tar kadia kini
na varkurai ma ra dekdek i
diat ta ra leing.
14 Ma diat a varubu ma ra
Lam, ma ra Lam na uvia pa
diat, tago ia ra Luluai kai ra
lavur luluai, ma ia ra King
kai ra lavur king; ma diat dia
bartalaina me, nina di ga oro
pa diat ma di ga pilak pa diat
ma dia dovot, diat bula diat a
uvia pa diat.
15 Ma i biti tagu dari: Nam
ra lavur tava abara ba ra
igoro na vavina i ki ie, ia nam
diat ra lavur vuna tarai, ma

ra kor na tarai, ma ra lavur
vuna gunan, ma ra lavur
alala tinata.
16 Ma ra vinun na ramuna,
u ga gire diat, ma ra leing,
diat a milikuane ra igoro na
vavina, ma diat a vana kan ia
upi na ki varkolono ma upi
na ki bia, ma diat a ian ra
viono ma diat a vaulung vue
ma ra iap.
17 Tago God i ga vanuk tar
ia ta ra bala i diat upi diat a
pait ra nuknukina, ma upi na
kopono ko ra nuknuk i diat,
ma upi diat a tul tar kadia
varkurai tadav ra leing, tuk
ta nam ra bung ba ra tinata
kai God i ot tana.
18 Ma ra vavina u tar gire,
ia ra ngala na pia na pal, ma
i kure diat ra lavur king ta ra
rakarakan a gunagunan.

18

Babilon i tar bura

1 Ma ba i ga par go ra lavur
magit, iau ga gire ta ra angelo
i vana ba marama ra bala
na bakut, ma i vatur vake
ra ngala na varkurai; ma ra
rakarakan a gunagunan i ga
kapa ta kana minamar.
2 Ma i ga oro ma ra ngala
na nilaina, ma i biti: I tar
bura, i tar bura Babilon ra
ngala, ma go ieri ia ra kuba
i ra umana tabaran, a pal na
banubat kai ra lavur dur na
tabaran ma ra pal na banu-
bat kai ra lavur beo dia dur
ma dia milmilikuan.
3 Tago ra lavur vuna tarai
dia ga bura ta ra vain na
kankan ure kana ungaunga;
ma ra lavur king ta ra
rakarakan a gunagunan dia
ga pait ra kaina me, ma
ra umana tena kunukul ta
ra rakarakan a gunagunan
dia ga uviana ta ra niongor
i kana mangamangana
vovoloi.
4 Ma iau ga valongore ta ra
nilai tikai marama ra bala na
bakut dari: Avat kaugu tarai,
avat a vana irop kan ia, upi
koko avat a varagur me ta
kana lavur varpiam, ma upi
koko avat a alube pa ta na ta
kana lavur kinadik;
5 tago kana lavur varpiam
dia tar tuk urama ra bala
na bakut, ma God i ga nuk
pa.kana lavur mangaman-
gana gegagege.
6 Avat a babali pirana da i
ga babali, ma avat a vaura
babali varogop ma kana
mangamangana; ma ta ra la
i ga pota, avat a vaura pota
tar mule tana.
7 Ma da i ga tibuna pite pa
mule, ma i ga papait kana
mangamangana vovoloi,
damana avat a valar tar
ia tana ra kinadik ma ra
tinabun; tago i biti ta ra
balana dari: Iau ki na tadar
vavina, ma vakir iau a ua, ma
pa ina gire muka ra tabun.
8 Io, kana lavur kinadik
diat a pot ta ra kopono bung,
a minat, a tinabun ma ra
mulmulum; ma da vaulung
vue ma ra iap; tago ra Luluai
God nina i tar kure, i dekdek.
9 Ma ra umana king ta ra
rakarakan a gunagunan, diat
dia ga pait ra ungaunga me,
ma dia ga ki varurung me ta
ra vovoloi, diat a tangtangie,
ma diat a kukula ure, ba dia
gire ra mi ta kana nidodo,

10 ma diat a tur aro vai-
lik, tago dia burutue kana
kinadik, ma diat a oraoro
dari: Na kaina, na kaina, ra
ngala na pia na pal Babilon;
ra dekdek na pia na pal, tago
kaum balbali i tar pot ta ra
kopono pakana bung.
11 Ma ra umana tena
kunukul kai ra rakarakan
a gunagunan dia tangtangie
ma dia lingligur tana, tago pa
ta tikai na kul pa mule, kadia
tabarikik.
12 A tabarikik ba di ga pait
ia ma ra goled, ma ra silva,
ma ra ngatngat na vat, ma ra
umana kiau na kalagi, ma ra
bo, na mal, ma ra mal meme
marut, ma ra mal kumau, ma
ra mal birao; ma ra lavur
davai i ang na katkat, ma ra
lavur la di ga pait ia ma ra
loko na elepant, ma ra lavur
la di ga pait ia ma ra davai i
ngatngat muka, ma ra gobol
na palariam, ma ra palariam
tuna, ma ra bo na vat;
13 a sinamon bula, ma ra
kalami, a pupuka i ang na
katkat, a bira na davai, ma
ra bulit i ang na katkat, a
vain, a dangi, a plaua, a vit, a
umana bulumakau, a umana
sip, a umana os, a umana kiki
na vinavana, ma ra umana
vilavilau, ma ra umana tu-
lungea i ra tarai.
14 Ma ra lavur magit ra
balam i kaina upi ia, dia
tar vana kan u, ma ra lavur
magit na barbar ma ra lavur
magit na minong dia tar
panie kan u, ma pa da na
tadav diat mulai.
15 Ma ra umana tena
kunukul dia ga vung go ra
lavur magit, diat ba i ga
vauviana diat, diat a tur aro
vailik, tago dia burutue kana
kinadik, ma dia tangtangi ma
i tabun ra bala i diat;
16 ma dia oraoro dari: Na
kaina, na kaina, ra ngala na
pia na pal, i ga mong ma ra
mal kumau, ma ra mal meme
marut, ma di ga mar ia ma ra
goled, ma ra ngatngat na vat,
ma ra kiau na kalagi,
17 tago ta ra kopono
pakana bung di tar vakaina
vue nam ra ngala na
tabarikik par. Ma ra lavur
luluai na parau, ma diat dia
vana vurvurbit ma ra parau,
ma diat ra lavur tena ta par,
ma diat dia papalum ta ra ul
a parau, dia ga tur aro vailik,
ma ba dia ga gire ra mi ta
kana niio,
18 dia ga oraoro dari: Nuve
ra pia na pal dir varogop ma
go ra kaliana?
19 Ma dia ga vue imimire
ra tobon ta ra ulu i diat, dia
ga tangi ma dia ga kukula ma
dia ga manga oraoro dari:
Na kaina, na kaina, ra ngala
na pia na pal, ure nina diat
dia ga vana na ta ma kadia
umana parau, dia ga uviana
ta kana lavur ngatngat na
tabarikik; tago di tar re vue
ta ra kopono pakana bung.
20 U, ra bala na bakut, una
gugu ta go, ma avat a gugu
ra lavur tena gomgom, ma
avat ra umana apostolo, ma
ra umana propet; tago God
i pait ot pa kavava varkurai
tana.
21 Ma tika na dekdek na
angelo i ga tak pa tika na
ngala na vat da ra vat na
uduudu, ma i ga vue ura na

ta, ma i ga biti dari: Da ga
vue bula Babilon damana, ra
ngala na pia na pal, ma na
ngala kana bunura, ma pa da
gire tadav mule muka.
22 Ma pa da valongore
mule piram ra nilai diat dia
ububu ra pagol, ba ra umana
tena kakakat kakailai ma
ra umana tena vuvu kaur,
ma ra umana tena pupunge
tavur, ma pa ta tena madaka
ta ra bo na papalum na ki
mulai piram, ma pa da valon-
gore mule ra nilai ra vat na
uduudu piram;
23 ma pa ta birao na lamp
na pupua mulai piram; ma
pa da valongore mule ra ni-
lai ra taulai kalama, a tu-
tana, ba ra taulai kalama,
a vavina, piram; tago kaum
umana tena kunukul dia ga
ngalangala ta ra rakarakan a
gunagunan; tago di ga vagu
pa ra lavur vuna tarai par ma
kaum agagar.
24 Ma di ga gire tadav ra
gapu i ra umana propet ma
ra umana tena gomgom pi-
rana ma ra gapu i diat par
bula di ga doko diat ta ra
rakarakan a gunagunan.

19

1 Ma ba i ga par go ra lavur
magit iau ga valongore da ra
nilai ra matana kor na tarai
arama ra bala na bakut dia
oraoro dari: Aleluia; a var-
valaun, ma ra minamar, ma
ra dekdek kai kada God;
2 tago i dovot ma i takodo
kana lavur varkurai; tago i
ga kure ra ngala na igoro na
vavina, nina i ga vakaina ra
rakarakan a gunagunan ma
kana ungaunga, ma i tar obo
pa ra gapu i kana umana
tultul pirana.
3 Ma dia ga biti mulai:
Aleluia. Ma kana mi i tubang
rikai pa na mutu.
4 Ma ra ura vinun ma a
ivat na patuana, ma ra ivat
na magit na vavaki a umana
launa, dia ga bura timtibum
ma dia ga lotu tadav God,
nina i ki ta ra kiki na king,
ma dia ga biti dari: Amen;
Aleluia.

A lukara na varbean kai ra Lam

5 Ma ra nilai tikai i ga vana
rikai ta ra kiki na king, dari:
Avat a pite pa kada God, avat
par kana umana tultul, avat
ava burutue, ra umana ikilik
ma ra umana ngala.
6 Ma iau ga valongore i ga
da ra nilai ra matana kor na
tarai, ma da ra nilai mangoro
na matana tava, ma da ra
nilai ra ngala na pipi, ma
i ga biti dari: Aleluia, tago
ra Luluai, kada God nina i
Dekdek Muka, i ki na king.
7 Dat a gugu ma dat a ga
muka, ma dat a pite pa ia;
tago ra bung na varbean kai
ra Lam i tar pot ma kana
taulai i tar vaninara.
8 Ma di ga tul tar ia upi
na mong ma ra mal kumau,
i bagabagele ma i gomgom;
tago ra mal kumau ia ra
lavur takodo na mangaman-
gana kai ra umana tena gom-
gom.
9 Ma i biti tagu: Una tu-
tumu: Diat di ga ting pa diat
upi ra lukara na varbean kai
ra Lam, dia ti doan. Ma i biti

tagu: Go ra umana dovot na
tinata kai God.
10 Ma iau ga bura pire ra
ura kauna upi ina lotu tadav
ia. Ma i biti tagu: Koko,
tago iau bula tika na tultul
uka, dat par ma ra umana
turam, nina dia vatur ra var-
vai dovot ure Iesu; una lotu
tadav God; tago ra varvai
dovot ure Iesu ia ra tulungea
i ra tinata na propet.

Nina i ga ki ta ra os pua

11 Ma iau ga gire ra bakut
i ga taprei; ma tika na os
pua, ma nina i ga ki tana, a
iangina Takodo ma ra Dovot;
ma i takodo kana varkurai
ma kana vinarubu.
12 A ura kiau na matana dir
varogop ma ra biro na iap,
ma mangoro na vipuar na
vat i ngatngat ta ra uluna; ma
di ga tumu ra iangina tana,
ma pa ta i nunure, ia kaka iat.
13 Ma i mong ma ra mal
di ga apur ia ma ra gap; ma
di vatang ra iangina ba: A
Tinata kai God.
14 Ma ra lavur loko na tarai
na vinarubu arama ra bala
na bakut dia mur ia, ma dia
ga mong ma ra mal kumau. i
pua ma i gomgom.
15 Ma tika na pakat na
vinarubu i mangi muka i
vana rikai ta ra ngiene, upi
na kita ra lavur vuna tarai
me; ma na kure diat ma ra
buka na palariam; ma i ru-
arua ra tung na vain i ra
karangap i ra kankan kai
God i Dekdek Kakit.
16 Ma di ga tumu ra iangina
ta kana mal ma ta ra par
kabin dari ba: A King kai ra
lavur king, ma ra Luluai kai
ra lavur luluai.
17 Ma iau ga gire tika na
angelo i ga tur ta ra matana
keake; ma i ga oro ma ra
ngala na nilaina tadav ra
lavur beo, dia purpururung
livuan ta ra bala na bakut,
dari: Avat a mai, ma avat a
kor varurung tadav ra ngala
na lukara kai God;
18 upi avat a ian ra
kanomong i ra umana king,
ma ra kanomong i ra umana
luluai, ma ra kanomong
i ra umana ngala, ma ra
kanomong i ra umana os, ma
ra kanomong i diat bula dia
ki tana, ma ra kanomong i
diat par ra tarai tuna, ma ra
umana vilavilau, a umana
ikilik ma ra umana ngala.
19 Ma iau ga gire ra leing,
ma ra lavur king kai ra
rakarakan a gunagunan ma
kadia lavur loko na tarai na
vinarubu, dia ga tur varu-
rung upi diat a varubu ma
nam i ga ki ta ra os, ma
kana lavur loko na tarai na
vinarubu bula.
20 Ma di ga kinim vake
ra leing, dir ma ra propet
vavaongo, nina i ga pait ra
umana vakilang ta ra luaina
matana, nina i ga vagu pa
diat me, dia ga kap ra vaki-
lang kai ra leing, ma diat dia
ga lotu tadav ra malalarina.
Ma di ga vue valauna dir par
ta ra lum i birao ma ra iap ma
ra pakar;
21 ma ra ibaiba di ga doka
ma ra ngala na pakat na
vinarubu kai nina i ga ki
ta ra os, nina ra pakat na

vinarubu iat i vana rikai ta ra ngiene; ma ra lavur beo par dia ga maur ma ra kanomong i diat.

20

Tika na arip na marmar na kilakilala

1 Ma iau ga gire tika na angelo i vana ba marama ra bala na bakut ma i vature ra ki ure ra ngala na tung i lulur mat, ma tika na ngala na vinau na palariam ta ra limana.
2 Ma i kinim vake ra dragon, ra vui papa ania, ra Tena Vartakun ma ra Satan, ma i ga vi vake ure tika na arip na marmar na kilakilala,
3 ma i ga vue vaba ia ta ra ngala na tung, ma i ga banu bat ia, ma i ga vabulit bat ia upi koko i vagu pa ra lavur vuna tarai mulai tuk ta nam ra bung ba i tar par tana tika na arip na marmar na kilakilala; ma namur ta go da valangalanga vue mule a ik ika.
4 Ma iau ga gire ra umana kiki na king, ma diat dia ga ki tana, ma di ga tul tar ra varkurai ta diat; ma iau ga gire ra tulungea i diat di ga kutu vue ra ulu i diat ure ra varvai dovot ure Iesu, ma ure ra tinata kai God, ma diat ba pa dia ga lotu tadav ra leing, ba ra malalarina, ma diat ba pa dia ga kap ra vakilang kai ra leing ta ra palamata i diat ma ta ra lima i diat; ma dia ga lalaun ma dia ga varkurai varirivut ma Kristo tai tika na arip na marmar na kilakilala.
5 Ma diat ra ibaiba, ba dia ga vatut valili diat kan ra minat, vakir dia ga laun mulai tuk ta nam ra bung ba i ga tar par ra arip na marmar na kilakilala. Go ra luaina nilaun mulai kan ra minat.
6 Diat di valaun diat ta ra luaina nilaun mulai, dia ti doan ma dia ti gomgom; a vauruana minat pa na kure diat; tago diat a umana tena tinabar kai God ma kai Kristo, ma diat a varkurai rangup me tika na arip na marmar na kilakilala.

Di uvia pa Satan

7 Ma ba i tar par ra arip na marmar na kilakilala, da pala vue Satan kan kana pal na banubat,
8 ma na vana rikai upi na vagu pa ra lavur vuna tarai ta ra ivat na nguna rakarakan a gunagunan, Gog ma Magog, upi na varurue diat upi ra vinarubu; ma kadia matana pika i ngala da ra veo na ta.
9 Ma dia ga tutua ta ra tababa kai ra gunagunan, ma dia ga tur kikil ra kuba i ra umana tena gomgom ma ra vakak na pia na pal; ma ra iap i vana ba marama ra bala na bakut, ma i ga en vue diat.
10 Ma di ga vue vaba Satan, nina i ga vagu pa diat, ta ra lum na iap ma ra pakar, a leing ma ra propet vavaongo dir ki bula tana, ma da vakadik diat ta ra keake ma ta ra marum pa na mutu.

A mutuaina varkurai

11 Ma iau ga gire ra ngala
na kiki na king i pua, ma
nina i ga ki tana, ma ra
rakarakan a gunagunan ma
ra bala na bakut dir ga lop
kan ra matana; ma vakir di
ga gire mule ta maup ure dir.
12 Ma iau ga gire ra lavur
minat par, a umana ngala
ma ra umana ikilik, dia ga
tur ta ra mata i ra kiki na
king, ma di ga pelegi ra
umana buk; ma di ga pelegi
bula ta ra tika na buk mulai,
nina ba ra buk na nilaun;
ma di ga kure ra lavur minat
ta nam ra lavur magit di ga
tumu diat ta ra lavur buk, da
kadia lavur mangamangana.
13 Ma ra ta i ga vamule ra
lavur minat dia ga va ta ra
balana; ma ra tung na minat
ma ra ruarua na tulungen dir
ga vamule ra lavur minat dia
ga ki ta dir; ma di ga kure
diat tikatikai da kadia lavur
mangamangana.
14 Ma di ga vue ra minat
ma ra ruarua na tulungen ta
ra ngala na lum i birao ma ra
iap. A vauruana minat go; a
lum na iap iat.
15 Ma diat par ba pa di ga
tumu ra iang i diat ta ra buk
na nilaun, di ga vue vaba diat
ta ra lum na iap.

21

A kalamana bala na bakut ma ra kalamana rakarakan a gunagunan

1 Ma iau ga gire ra kala-
mana bala na bakut ma
ra kalamana rakarakan a
gunagunan; tago ra luaina
bala na bakut ma ra luaina
rakarakan a gunagunan dir
ga panie; ma pa ta ta mulai.
2 Ma iau ga gire ra kala-
mana Ierusalem ra gomgom
na pia na pal i vana ba
marama ra bala na bakut
kan God, di ga vaninare da
di vamong ra taulai kalama,
a vavina ure kana tutana.
3 Ma iau ga valongore ra
ngala na nilai tikai i ga arikai
ta ra kiki na king, i biti dari:
Gire, a kuba i God i ki pire ra
tarai, ma da vatang diat ba a
taraina, ma God iat na ki pire
diat, ma ia iat kadia God;
4 ma na u vue ra lur na
mata i diat; ma pa ta minat,
ma pa ta tinabun, ma pa ta
tinangi, ma pa ta kinadik mu-
lai; tago ra lavur magit i ga
lua i tar panie.
5 Ma nina i ki ta ra kiki na
king i biti dari: Gire, ina pait
vakalamane ra lavur magit.
Ma i biti: Una tutumu; tago
go ra lavur tinata i takodo ma
i dovot.
6 Ma i biti tagu: Di tar
pait ia. Iau ra Alpa ma ra
Omega, ra vunapaina ma ra
mutuaina. Nina i mar, ina
tabar vakuku ia ma ra tava
tai ra kivu na tava na nilaun.
7 Nina i uvuvia na kale pa
go ra lavur magit; ma iau
kana God, ma ia a natugu.
8 Ma ure ra lavur ulai, ma
diat ba pa dia nurnur, ma
ra lavur bilak, ma ra lavur
tena ungaunga, ma ra lavur
tena agagar, ma ra lavur tena
lotu tadav ra tabataba, ma
ra lavur tena vavaongo par,
kadia tiniba ta ra lum i birao
ma ra iap ma ra pakar; ia
nam ra vauruana minat.

A kalamana Ierusalem

9 Ma tikai ta diat ra lavurua
na angelo dia ga vature ra
lavurua na la, dia ga buka
ma ra lavurua na kinadik dia
mur kakit, i ga vut; ma i ga
biti tagu dari: Una mai, ina
ve tar ra taulai kalama tam,
ra taulai kai ra Lam.
10 Ma i ga puak pa iau ta ra
Tulungen urama ta ra ngala
na luana i manga tuluai, ma
i ga ve tar Ierusalem tagu, ra
gomgom na pia na pal, i vana
ba marama ra bala na bakut
kan God,
11 ma ra minamar i God i ki
tana; a kapana i ga da ra vat i
ngatngat muka, da ra vat na
iasper ma i barabara da ra
kristal.
12 A ngala na liplip na vat
i tur kikil ia, i manga tuluai
urama; ma a vinun ma a
urua na mataniolo tana, ma
a vinun ma a urua na angelo
dia ga tur ta ra vinun ma a
urua na mataniolo; ma di ga
tumu ra iang i diat ra vinun
ma a urua na vuna tarai kai
ra umana natu i Israel tana;
13 a utul a mataniolo ta ra
papar a taur, a utul ta ra
papar a labur, a utul ta ra
papar a taubar, a utul ta ra
papar a taoai.
14 Ma ra bit a liplip na vat
kai ra pia na pal a vinun ma a
ura vat i tana, ma di ga tumu
ra iang i diat ra vinun ma a
urua na apostolo kai ra Lam
tana.
15 Ma nina ba amir tata
me i ga vatur ra valavalar,
a vuvur, di ga pait ia ma ra
goled, upi na valar ra pia na
pal, ma kana lavur matan-
iolo, ma kana liplip na vat.
16 Ma ra pia na pal i dari:
a ivat na nguna tana, ma
kana lolovina i varogop ma
ra tababana; ma i ga valar
ra pia na pal ma kana vuvur,
a ura arip ma a ivat na mar
na kilomita (tika na arip ma
a ilima na mar na mail); ra
lolovinana ma ra tababana,
ma. ra tuluaina urama dital
ga varogop par.
17 Ma i ga valar kana liplip
na vat, tika na mar ma a
ivat na vinun ma a ivat na
malmalikun, da ra valavalar
kai ra tutana, di vatang ia
bula kai ra angelo.
18 Ma di ga papait ra liplip
na vat ma ra iasper; ma ra
pia na pal di ga pait ia ma ra
goled tuna, i barabara da ra
tiroa.
19 Ma ra umana bit a liplip
na pia na pal dia ga mong
ma ra lavur mangana vat i
ngatngat. A luaina bit a liplip
a iasper; a vauruana a sapir;
ra vautuluna a kalkidon; ra
vaivatina a emeraled;
20 a vailimana a daimon;
ra valaptikaina a sardio;
ra valavuruana a krisolito;
ra valavutuluna a beril; ra
valavuvatina a topas; ra
vavinununa a krisopras; ra
vavinununa ma tikai a iasint;
ra vavinununa ma a urua a
ametis.
21 Ma ra vinun ma a ivu
kiau na kalagi; tikatika na
mataniolo a kopono kiau na
kalagi; ma ra pal a nga kai ra
pia na pal di ga pait ia ma ra
goled, i barabara da ra tiroa.
22 Ma pa iau ga gire ta pal
na vartabar tana, tago ra Lu-
luai God i Dekdek Kakit, ia iat

ma ra Lam, dir kana pal na
vartabar.
23 Ma ra pia na pal vakir
i iba upi ra matana keake,
ba ra gai, upi dir a vakapa;
tago ra minamar i God i ga
vakapa, ma ra Lam iat ia ra
lamp ure.
24 Ma ra tarai ta ra
rakarakan a gunagunan diat
a vanavana ta ra kapana; ma
ra lavur king dia vung kapi
kadia minamar tana.
25 Ma pa dia banubat muka
kana umana mataniolo ta
ra keake (ma pa ta marum
tana);
26 ma diat a kap ra mina-
mar ma ra variru kai ra lavur
vuna tarai tana.
27 Ma pa ta dur na magit na
olo muka tana, ba ta tika na
bilak, ba ta vaongo; diat ika
di ga tumu diat ta ra buk na
nilaun kai ra Lam.

22

1 Ma i ga ve tar tagu tika na
tava alir, a tava na nilaun, i
barabara da ra kristal, i alir
apang ta ra kiki na king kai
God ma ra Lam, livuan ta
kana nga.
2 Ma ra davai na nilaun
i ga tur ta ra ura papar a
tava, a vinun ma a urua kana
vunuai, ma ta ra gaigai par
i vuai; ma ra mapina davai
i topa ra varvalaun kai ra
lavur vuna tarai.
3 Ma pa da gire mule ta
bilak na magit; ma ra kiki na
king kai God ma kai ra Lam
na tur tana; ma kana lavur
tultul diat a toratorom tana;
4 ma diat a gire ra matana;
ma ra iangina na tur ta ra
palamata i diat.
5 Ma pa ta marum.mulai;
ma pa dia mainge ra kapa na
lamp ba ra kapa na keake;
tago ra Luluai God na vakapa
diat; ma diat a varkurai na
king pa na mutu.

A pinot kai Iesu

6 Ma i biti tagu: I takodo,
ma i dovot go ra lavur tinata;
ma ra Luluai God kai ra lavur
tulungea i ra lavur propet, i
ga tul vue kana angelo upi na
ve tar ia ta kana lavur tultul
ra umana magit i maravai ba
da pait ia.
7 Ma ina pot lulut. Nina i
vatur vake ra lavur tinata na
propet ta go ra buk i ti doan.
8 Ma iau, Ioanes, iau ga
valongore ma iau ga gire go
ra lavur magit. Ma ba iau ga
valongore ma ba iau ga gire,
iau ga bura timtibum upi ina
lotu pire ra kau i ra angelo,
nina i ga ve tar go ra lavur
magit tagu.
9 Ma i ga biti tagu: Koko,
iau bula a tultul uka, dat
ma diat ra lavur turam ma
ra lavur propet ma diat dia
vatur vake ra tinata ta go ra
buk; una lotu tadav God.
10 Ma i biti tagu: Koko
una vabulit bat ra tinata na
propet ta go ra buk; tago ra
kilala i tar maravai.
11 Nina ba pa i takodo, na
pait boko ra magit ba pa i
takodo; ma nina i dur da
vadur ia mulai boko; ma
nina i takodo, na pait boko ra
mangamangana takodo, ma
nina i gomgom, da vagom-
gom ia mulai.
12 Gire, ina pot lulut, amir
ma kaugu vapuak, upi ina

bali ra mangamangana kai
ra tarai tikatikai.
13 Iau ra Alpa ma ra
Omega, iau lua ma iau mur
kakit, iau ra vunapaina ma
ra mutuaina.
14 Diat dia dur pa kadia
lavur mal upi diat vana ta-
dav ra davai na nilaun ma
upi diat a olo ta ra umana
mataniolo ta. ra pia na pal,
dia ti doan.
15 A lavur pap, ma ra lavur
tena agagar, ma ra lavur
tena ungaunga, ma ra lavur
tena vardodoko, ma ra lavur
tena lotu tadav ra tabataba,
ma diat par dia mainge ra
vaongo, ma dia pait i bula, pa
diat a ruk muka tana.
16 Iau Iesu, iau ga tul vue
kaugu angelo upi na varvai
dovot ta go ra lavur magit ta
vavat ure ra lavur ekelesia.
Iau ra okor i David, ma kana
bul mur bula, a tagul na lar i
rarao.
17 Ma ra Tulungen ma ra
taulai kalama dir biti: Una
mai. Ma nina i valavalongor
na biti: Una mai. Ma nina
i mar, boina ba na vana uti;
ma nina i mainge, boina ba
na vana uti, ma na mome ra
tava na nilaun ma pa da kul
ia.

A mutuaina

18 Iau varvai dovot tadav
diat par dia valongore ra
tinata na propet ta go ra buk:
Ba tikai i vot tar ta magit ta
diat, God bula na vot i tar ra
lavur kinadik tana, nina di
ga tutumu ure ta go ra buk;
19 ma ba tikai i tak vue ta
magit kan ra tinata ta go ra
buk na propet, God na tak
vue bula kana tiniba ta ra
davai na nilaun, ma ta ra
gomgom na pia na pal, nina
di ga tutumu ure ta go ra buk.
20 Nina i varvai ure go ra
lavur magit i biti: Maia pa;
ina pot lulut. Amen; una mai,
Luluai Iesu.
21 A varmari kai ra Luluai
Iesu na ki pire diat ra lavur
tena gomgom. Amen.